

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

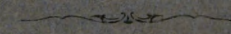
Uitgeverij N. v. 1869.

NEDERLANDSCHE
SPRAAKLEER

DOOR

D. DE GROOT,

Leeraar aan de Rijks kweekschool voor
Onderwijzers te Groningen.

ARNHEM.
J. VOLTELEN.
1869.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0386 7212

152 6/15

NEDERLANDSCHE

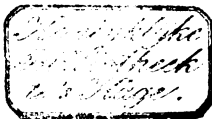
SPRAAKLEER

DOOR

D. DE GROOT,

LEERAAR AAN DE RIJKSKWEEKSCHOOL VOOR ONDERWIJZERS

TE GRONINGEN.

ARNHEM. — J. VOLTELEN.

1868.

So lange der Mensch nicht reden konnte, so sah, hörte, fühlte und schmeckte er bloß, aber er dachte nicht. So lange der Mensch nicht schreiben konnte, dachte er wenig und redete schlecht. Die Zunge und der Griffel machten endlich den Menschen zu dem, was er werden sollte. Seine Begriffe wurden hell, indem er sie mitzuthemen suchte; sie wurden methodisch, indem er ihnen eine gewisse Fortdauer gab, die sie der Verbesserung und Auszubildung fähig machte. Und dieser Weg, den das ganze menschliche Geschlecht nahm, um klüger zu werden, ist auch immer der einzige für den einzelnen Menschen.

.....

Es kommt darauf an, das was Andere aus ihren Erfahrungen durch eine lange oder durch seine kurze Reihe von Schlüssen gefolgert haben — denn auf Erfahrungen läßt sich doch am Ende Alles zurückbringen — so anzusehen, als ob wir es aus unsern eigenen gezogen hätten. Ehe wir selbst denken, müssen wir erst einem Andern nachdenken lernen.

Christian Garve.

AAN

DEN HEER

B. BRUGSMA,

DIRECTEUR VAN DE RIJKSKWEEKSCHOOL VOOR ONDERWIJZERS TE
GRONINGEN, SCHOOLOPZIENER IN HET VIJFDE DISTRICT DER
PROVINCIE GRONINGEN, BROEDER DER ORDE VAN DEN
NEDERLANDSCHEN LEEUW ENZ.

WORDT DIT BOEK

ALS BLIJK VAN HOOGACHTING EN VRIENDSCHAP

OPGEDRAGEN

DOOR

DEN SCHRIFVER.

VOORBERICHT.

De heer Voltelen, eigenaar van de *Nederlandsche Spraakleer, vervolg op de Nederlandsche Spraakkunst voor schoolgebruik*, door G. C. Mulder, verzocht mij, van dat boek een nieuwen druk te bezorgen. Ik nam die taak op mij. Bij nadere overweging heb ik evenwel, met goedvinden des uitgevers, de omwerking van Mulders Spraakleer opgegeven en ben ik mijn' eigen weg gevolgd. Ik werd daardoor vrijer in de keuze van de leerstof en in de toepassing van den leergang, dien ik volgen wilde. Met betrekking tot dezen zal eenige toelichting wellicht niet overbodig zijn.

Bij de samenstelling van dit boek heb ik vooral het oog gehad op het voortgezet onderwijs in de Spraakleer bij de opleiding van aankomende onderwijzers en op hunne eigene studie. Voor eenigszins gevorderde beoefenaars der Spraakleer volgt men gewoonlijk den synthetischen leergang: *leer van de klanken, leer van het woord en leer van den zin*. Ik heb gemeend daarvan te moeten afwijken en heb de leer van den zin laten voorafgaan, omdat mijns inziens de zin als volledige gedachte, als aanschouwelijke grammatische eenheid, en niet de spraakklank of het woord de grondslag van alle taalonderwijs zijn moet, niet slechts in de lagere school, maar ook voor meergevorderden, overal, waar de taal niet om haar zelve, maar als middel om *goed te spreken en te schrijven* en *juist te verstaan*, wordt beoefend. Becker zegt in het voorbericht zijner Schulgrammatik:

»Het onderwijs in de taal moet bovenal aanschouwelijk zijn. De elementen der syntaxis en de beschouwing der zinsbetrekkingen moeten het begin en den grondslag van al het grammatisch onderwijs uitmaken.»

De zin is een organisch geheel, waarin ieder lid en iedere vorm even noodzakelijk is; hij is het lichaam der gedachte, waarvan de begripswoorden de dragers zijn, terwijl de vorm- of betrekkingenwoorden het onderling verband tusschen de deelen eener gedachte uitdrukken, en daardoor de middelen zijn, om woorden tot zinnen en zinnen onderling te verbinden. De betrekkingenwoorden en betrekkingsvormen, die op zich zelf woorden en vormen zonder beteekenis zijn, treden in den zin op in hunne beteekenis, krijgen daarin als het ware lichaam en gestalte; op zich zelf beschouwd zijn ze abstracties. Elke taalvorm moet daarom niet eerst op zich zelf, maar in den zin beschouwd worden: in den zin, in de rede, moet elk woord als deel dier rede aanschouwd worden, moeten de beteekenis der verschillende rededeelen, hun gebruik, hunne plaats, het onderling verband, waarin ze staan kunnen, de wijze, waarop de taal dat verband uitdrukt en daardoor woorden tot zinnen en zinnen met zinnen verbindt, worden nagegaan, opdat de beoefenaar der Spraakleer, alvorens tot de behandeling der afzonderlijke rededeelen over te gaan, inzie en gevoele, dat elke grammatische vorm als een deel van een organisme is te beschouwen, waarvan elk lid scherp luistert en luisteren moet naar het verband, waarin het tot het geheel gedacht is, en hij bij alles, wat hij leest of schrijft, er aan gewend worde, elken taalvorm in zijn verband tot den zin op te vatten, en zodoende onder verschillende omstandigheden de beteekenis er van leere inzien en gevoelen. Op deze wijze wordt het onderwijs in de grammatica ook in onmiddellijk verband gebracht met lees- en stijloefeningen.

De wetenschap moge een anderen gang vorderen, de school of de eigen studie niet. Maar de school heeft meer in acht te nemen, zij het kweek- of normaalschool of welke andere: de school moet niet slechts onderwijs geven in eenige wetenschap met het oogmerk om kennis mede te deelen en te doen verwerven, maar zij moet ook werken op de ontwikkeling en vorming harer leerlingen. En wanneer zij nu ter vorming van menschen het onderwijs in de wetenschappen als

middel gebruikt, dan wordt de methode haar niet door de wetenschap als systeem, maar door den ontwikkelingsgang der wetenschap en dien der individuen, welke onderwezen worden, aangewezen.

De Spraakleer geeft, gelijk ieder ander leervak, *stof tot denken*, maar — en dit is de paedagogische strekking harer methode — zij moet haren beoefenaar ook brengen tot *nadenken over zijn eigen denken en spreken en dat van anderen*. Bloot geheugenwerk, regelkraam zal daartoe niet leiden. Er moet over de taal en haar gebruik gedacht worden, en daartoe is in eene Spraakleer velerlei toelichting en toepassing noodig. Dergelijke toelichting en menige aanleiding tot nadenken en doordenken heb ik deels in den tekst, maar meerendeels in de *Aanmerkingen* en *Verklaringen* gegeven, alsmede vooral in de *Eerste Afdeling*, die over den zin handelt, ruimschoots *voorbeelden*, opdat de leerling die met het oog op hetgeen vooraf geleerd is, zal beschouwen. Met opzet zijn die voorbeelden veelal genomen uit onze klassieken, dikwerf uit de bloemlezingen, die veel gebruikt worden, en in menig voorbeeld zal een oude kennis uit het leesboek herkend worden. Ik hecht er aan, dat de leerling niet alleen uit zijn eigen gedachtenkring, maar ook uit hetgeen hij van goede schrijvers gelezen of van buiten geleerd heeft de voorbeelden neme, die tot toepassing van het geleerde van hem verlangd worden; daardoor komt hij er mede toe, onder het lezen de taalvormen in 't oog te vatten en ontstaat er een nieuw aanrakingspunt tusschen zijn *lezen* en de beoefening zijner Spraakleer. Zal toch zijne taalstudie wezenlijk vormend en vruchtbaar zijn, dan moet hij haar tot zijn lezen in de nauwste betrekking brengen, dan moet hij voor en na een of ander goed gedacht en goed geschreven stuk proza of poëzie als taal oefening ter hand nemen, den inhoud van 't geheel eerst goed in 't oog vatten, daarna aan de hand van zijne Spraakleer den bouw der perioden en zinnen nagaan, hunne logische betrekking en de wijze, waarop de taal die uitdrukt, alsmede het onderling verband der zinsdeelen begrijpen, en vervolgens stilstaan bij ieder woord, dat door zijne beteekenis, zijne vorming, zijne buiging of zijne plaats in den zin hem stof geeft tot denken. Zodoende krijgt het geleerde in de Spraakleer zijne volledige toepassing, herhaling en uitbreiding en wordt men een goed lezer in den waren zin des woords.

Mocht deze Spraakleer eene geschikte handleiding, zoowel bij 't voortgezet schoolonderwijs in de Spraakleer als voor eigen studie bevonden worden en ik daardoor mettertijd in de gelegenheid komen mijnen arbeid te herzien, dan zal ik dankbaar gebruik maken van de terechtwijzingen, die men mij zal willen verstrekken.

Den Heer W. Viersen, Leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de Hoogere burgerschool te Nijmegen, die mij welwillend in het nazien der drukproeven heeft bijgestaan, zeg ik bij dezen daarvoor nogmaals hartelijk dank.

Groningen, Aug. 1868.

D. DE GROOT.

INLEIDING.

1. Door *waarnemen* met onze zinnen van hetgeen *buiten* ons is en geschiedt, ontvangen wij onderscheidene indrukken, waarvan wij bewustheid verkrijgen in ons binnenste. Wat wij door ons gezicht, ons gehoor, onzen reuk, onzen smaak en ons gevoel waargenomen hebben, kunnen wij ons ook weder *voorstellen*, als ware het, opnieuw aanschouwen, waarom datgene, wat wij ons voorstellen, ook wel *aanschouwing* wordt geheeten, onverschillig of oog, oor of welk zintuig ook, daarbij vroeger werkzaam is geweest.

2. Doch we nemen niet alleen naar *buiten* en door middel van onze zinnen iets waar, maar ook die toestanden, aandoeeningen en werkingen in ons *binnenste*, die zich aan onze zintuigen onttrekken, omdat ze van onstoffelijken aard zijn. Ook daarvan verkrijgen wij bewustheid, zoodat er dus tweeërlei soort van voorstellingen of aanschouwingen zijn; de eene verkregen door waarnemingen naar *buiten*, de andere door waarnemingen naar *binnen*.

3. Aanschouwingen of voorstellingen geven de stof voor bewerking aan ons denkvermogen. Wij maken er *begrippen* van, en vereenigen voorstellingen en begrippen, of begrippen onderling tot *oordeelen* en *besluiten*.

4. Van ieder voorwerp, op zich zelf beschouwd, hebben wij eene voorstelling of aanschouwing, wanneer wij *al* zijne kenmerken hebben waargenomen en in ons binnenste tot eene denkbare eenheid verbinden. Zoo heb ik eene voorstelling van mijne hand en van dezen of genen leerling, van het geluid eener fluit en van eene viool.

5. Maar vele voorwerpen hebben verschillende kenmerken met elkander gemeen. De samenvatting van die gemeenschapelijke kenmerken tot een denkbaar geheel is datgene, wat men gewoon is *begrip* te noemen; niet oneigenaardig alzoo geheeten, omdat dit woord afkomstig of afgeleid is van *be-*

grijpen, omgrijpen, omvatten, samenvatten. Door het begrip *hand* verstaat men dus de samengevatte kenmerken, die aan alle handen gemeen zijn; door het begrip *geluid* de samenvatting van hetgeen alle geluiden gemeen hebben. Zulke begrippen, als die van *hand* en *geluid*, welke verkregen zijn door eene reeks van voorstellingen (nl. van verschillende handen en geluiden) zijn *algemeen*.

6. Een begrip wordt minder algemeen of minder uitgebreid, naarmate minder voorstellingen tot de vorming van het begrip gediend hebben, m. a. w., wanneer men van minder voorwerpen de gemeenschappelijke kenmerken heeft samengevat; de som der kenmerken is dan echter grooter. Een voorbeeld zal dit duidelijker maken. Het begrip *dier* is uitgebreider dan het begrip *zoogdier*. Het eerste der genoemde begrippen (nl. *dier*) bevat onder zich minder kenmerken dan het tweede; immers bevat het alleen de kenmerken, die aan alle voorwerpen, welke men *dier* kan noemen, b. v.: *koe*, *paard*, *arend*, *snoek*, *slang* enz., gemeen zijn. Voor de vorming van het begrip *zoogdier* blijven de voorstellingen van alle dieren, die geen zoogdieren zijn, buitengesloten. Het aantal voorstellingen is hier dus minder, maar de som der kenmerken, die het begrip *zoogdier* vormen, grooter, dan bij *dier*. Zoo is ook het begrip *dier* uitgebreider dan het begrip *vogel*, en dit weer uitgebreider dan het begrip *duif*, terwijl dit uitgebreider is dan de bijzondere voorstelling *mijne duif*.

7. De som der voorwerpen, waarop een begrip kan worden toegepast, heet de *omvang* van een begrip; de som der kenmerken, waarvan de samenvatting het begrip uitmaakt, noemt men den *inhoud* van dat begrip. Omvang en inhoud van een begrip nemen toe of af in omgekeerde verhouding, d. i. wordt de omvang grooter, dan wordt de inhoud kleiner, en omgekeerd.

Een begrip, dat een ander in zijnen omvang insluit, heet, ten opzichte van dit laatste, *geslachtsbegrip*, en het ingeslotene, ten opzichte van het eerste, *soortbegrip*. Door eene *begripsbepaling* verstaat men de opgave van de kenmerken, die een begrip onder zich bevat, dus den inhoud van het begrip.

8. In ons denken brengen wij onze voorstellingen en begrippen tot elkaar in betrekking, d. i. wij vormen *gedachten*. Eene gedachte wordt *oordeel* genoemd, wanneer wij voorstellingen of begrippen met elkaar vergelijken en bepalen, of b. v. het eene aan het andere kan worden toegekend of ont-

zegd. Voorbeelden: *de aarde is groot; de maan is niet vierkant.*

9. Wij *besluiten* of maken *sluitredenen*, wanneer wij uit twee oordeelen de waarheid of valsheid van een derde afleiden, b. v.: *ik ben sterfelijk*, afgeleid uit: *alle menschen zijn sterfelijk* en *ik ben een mensch*.

10. Niet alleen de stoffelijke dingen, maar alles, wat als zelfstandigheid gedacht wordt, noemen wij in de spraakleer *voorwerpen*. Vandaar dat men spreekt van *zinnelijke* en *onzinnelijke* of van *concrete* en *abstracte* begrippen. *Bloem* en *perzik* b. v. zijn concrete, *jeugd* en *schoonheid* abstracte begrippen.

11. Niet alleen van voorwerpen, maar ook van de eigenschappen der voorwerpen, de toestanden der dingen, de werkingen, die ze doen of ondergaan, de wijze, waarop die werking geschiedt, de uitgebreidheid van, den tijd wanneer, de plaats waar enz., kunnen wij ons begrippen vormen, en deze zijn weder concreet of abstract, naarmate ze al of niet onder de zinnen vallen.

12. De juistheid van ons denken hangt af van de duidelijkheid onzer voorstellingen en begrippen, en de duidelijkheid van deze weder van de eigenschappen der waarneming. Is deze laatste volkomen nauwkeurig, dan kunnen onze voorstellingen en begrippen het ook zijn. De grond van volmaaktheid van ons denken ligt dus in de meerdere of mindere nauwkeurigheid der waarneming.

13. De *spraak* is het vermogen om te spreken. *Spreken* is gedachten in woorden hoorbaar, d. i. in spraakgeluiden, uit te drukken. De zichtbare voorstelling der gedachten in woorden heet *schrijven*. Goed denken is het eerste vereischte voor goed spreken en schrijven. Het middel, waarvan wij ons bij het spreken en schrijven bedienen, noemt men *taal*, meer juist *woordentaal*. De taal geeft ons in de woorden de vormen, waarin wij ons denken voor anderen aanschouwelijk maken.

14. Elk volk heeft zijne eigene taal, die het *moedertaal* noemt. Onze taal heet de Nederlandsche; zij omvat het *Hollandsch*, dat in Nederland, en het *Vlaamsch*, dat in een deel van België wordt gesproken (Zie blz. 6).

De taal is een uitvloeisel van ons denken, gevoelen en willen en dus van het eigenaardige onzer ziel. Zij wijzigt zich dan ook naar den bijzonderen toestand van hem, die haar spreekt. Dit openbaart zich niet alleen in den vorm, dien ieder aan zijne taal geeft, maar zelfs meer of min in den toon van zijn stemgeluid. Evenzoo draagt elke taal de ken-

merken van het bijzonder karakter des volks, dat haar spreekt. Zij is het uitvloeisel van zijn' volksaard, de afspiegeling van zijn wezen en de maatstaf zijner beschaving.

Na de verspreiding der menschen ontstonden allengs uit de eerste taal of de moeder aller talen verschillende takken, die later weder de stammen voor andere talen werden. Op de vorming der verschillende talen oefende, al wat het volk omgaf, zijn' invloed uit. Luchtstreek, gesteldheid van den grond en zijne voortbrengselen, de daaruit ontstane levenswijze, zeden, gewoonten en behoeften, dat alles was van invloed op de taal en gaf aan elke taal een bijzonder karakter, waardoor ze zich van andere onderscheidde.

15. De taal houdt in hare ontwikkeling gelijken tred met die des volks. Bij een veelzijdig ontwikkeld volk werd zij rijk in woorden en welluidend in uitdrukking; bij een onbeschaafd volk bleef zij arm en ruw. Bij een krachtig, aan lichaamsoefening en inspanning gewend volk werd zij gespierd en mannelijk, hoewel minder zacht, dan de taal eener weelderige, wellustige natie. Ook de verbastering eens volks heeft invloed op zijne taal; haar eenmaal bereikte hoogte moge in hare gedenkschriften blijven bestaan, in den mond des volks en in de latere lettervruchten neemt zij de ken-teekenen dier verbastering over. Houdt een volk op te bestaan, gelijk b. v. de oude Grieken en Romeinen, dan sterft ook de taal, en al blijft zij in hare gedenkschriften bestaan toch heeft hare verdere ontwikkeling, haar toenemen in rijkdom en beschaving, haar eigenlijk leven opgehouden, en de taal kan met het volk als dood beschouwd worden.

16. Men kan de volkstalen naar hare eigenschappen onderscheiden in *levende* en *doode*, in *weeke* en *krachtige*, in *arme* en *rijke*, in *beschaafde* en *onbeschaafde* talen.

Levende talen worden door nog bestaande volken gesproken, leven met die volken voort en houden met hen gelijken gang in hare ontwikkeling. *Doode* talen hebben opgehouden volkstalen te zijn; alleen door de overblijfselen harer letterkunde draagt men kennis van haren aard en hare eigenschappen; maar van verdere ontwikkeling en volmaking zijn zij verstoken.

De doode talen, welke door hare letterkunde nog bekend zijn, worden ook *oude* talen genoemd in tegenstelling van de meest beoefende levende talen, die met den naam van *nieuwe* talen worden bestempeld.

Weeke talen mogen al met den tijd verrijkt en verfijnd zijn, die verrijking en verfijning dragen overal de sporen van den weelderigen en verfijnden aard der volkeren, die ze spreken. Vooral openbaart zich die weekelijkheid in de letterkundige voortbrengselen, zoodat dezelfde taal in verschillende tijdperken in dit opzicht een zeer verschillend karakter kan openbaren.

De voornaamste eigenschappen eener *krachtige* taal zijn kortheid en zinrijkheid in uitdrukking, eene mannelijke, heldere en breede uitspraak en kernachtige samenstellingen, zonder duisterheid of dubbelzinnigheid.

Arm is eene taal, wanneer zij slechts aan de eerste behoeften van het gezellig verkeer voldoet, weinig verscheidenheid bezit en verschillende begrippen op gelijke of weinig verschillende wijze uitdrukt.

Eene taal wordt daarentegen *rijk* genoemd, wanneer zij in hare bestanddeelen en samenstellingen eene groote verscheidenheid aanbiedt, en niet alleen voor elk bijzonder begrip een eigen woord, maar ook voor de verschillende wijzigingen van hetzelfde begrip, verschillende vormveranderingen heeft.

Men noemt eene taal *onbeschaafd*, wanneer zij alle letterkundig gewicht mist, en haar gebruik nog van geen vaste wetten en regelen afhankelijk is.

Eene taal is *leschaafd*, wanneer zij letterkundig gewicht heeft verkregen en verrijkt en aangekweekt is; wanneer voor haar gebruik de wetten opgespoord en regels vastgesteld zijn.

17. De spraakleer *) is de wetenschap der taal: zij leert de wetten en regels kennen, waarnaar de woorden eener taal *gevormd*, *verbogen* en als deelen der rede *verbonden* worden, d. i. zij handelt over de *woordvorming*, de *woordbuiging* en de *woordvoeging*.

In de spraakleer noemt men *zin* of *volzin* elke in woorden uitgedrukte gedachte, hetzij deze een oordeel, eene vraag, een' uitroep, een' wensch, een bevel of elke andere uiting van ons denken, gevoelen en willen inhoudt. De mensch spreekt in

*) Spraakleer is hier genomen in engeren zin; in ruimeren zin maken het opsporen der wetten en het vaststellen der regelen het onderwerp der spraakleer uit en omvat zij: 1) de leer der klanken (phonetiek); 2) de woordvorming (etymologie); 3) de leer der beteekenis der woorden (onomatiek); 4) de leer der spraakvormen, door welke voorstellingen tot mededeeling der gedachten verbonden worden (grammatica).

zinnen, die hij uit woorden vormt. Wij hebben dus in de spraakleer te doen met *sinnen* en *woorden*; daarom kan zij gevoeglijk verdeeld worden in:

a. de leer van den volzin (syntaxis) of de leer van den bouw der zinnen — het doel der spraakleer — en

b. de leer van het woord, of de leer van de middelen, die voor den zinsbouw worden aangewend.

Wij beginnen met de beschouwing van den zin, als éénheid van gedachte. Hier laten wij echter eerst nog volgen een:

KORT OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE TAAL.

18. De Nederlandsche taal is een tak van die groote taalverwantschap, welke men de Indo-Germaansche noemt en die uit *Asië* afkomstig, zich in verschillende stammen en takken over *Europa* verspreid heeft. De stammen, waaruit de Europeesche talen gesproken zijn, worden de Slavonische, de Romaansche en de Germaansche taalstam genoemd. De Germaansche of Duitsche *) stam verdeelde zich in twee takken, *het Opper-* en *Nederduitsch*. De eerste tak bleef voortduren, ontwikkelde zich verder in de hoogere streken van Duitschland en vormde de verschillende dialecten van het tegenwoordige Hoogduitsch. Het Nederduitsch bleef de taal van de lager, aan zee gelegen landen, en werd de moeder van andere talen. Tot het Nederduitsch behooren het Angelsaksisch, Saksisch en Friesch. Het eerste ging na de verovering van *Engeland* door de Normandiërs allengs in het tegenwoordige Engelsch over; het Friesch beperkte zich binnen de grenzen van een klein gewest; het Saksisch eindelijk bleef in de Noordduitsche landen als volkstaal bestaan, doch verbasterde door den invloed van het Opperduitsch in een plat Duitsch dialect; alleen in de *Nederlanden* bleef de Saksische taaltak ongeschonden voortleven en werd daar tot eene zelfstandige, krachtige, rijke en beschaafde taal. De Nederlandsche taal verdeelde zich in twee hoofddialecten, die men naar de bloeiendste gewesten der beide deelen van *Nederland* het *Vlaamsch* en het *Hollandsch* noemde.

*) De naam *Duitsch* leidt men af van *deut* of *teut*, dat volk beteekent. Bij onze oude Schrijvers vindt men het woord *diet* dikwijls in de beteekenis van *volk* gebruikt; terwijl zij steeds van de *Dietsche* taal spreken. *Duitsche taal* beteekent dan zooveel als *Taal des volks* in tegenstelling van het *Latijn*, de taal der geleerden.

De geschiedenis der Nederlandsche taal heeft, als elke andere, hare tijdperken van bloei, verval en herstelling.

Bij gebrek aan schriftelijke overblijfselen in onze taal is het onmogelijk, met zekerheid haren toestand in de eerste tijdperken harer vorming na te gaan. Men mag echter uit verscheiden eigennamen en enkele woorden, die ons uit geschriften in het Latijn zijn overgebleven, besluiten, dat zij haren oorspronkelijken aard tot hiertoe behouden heeft. Ook blijkt dit uit de vergelijking van het Nederlandsch en Hoogduitsch met het Gothisch, een ouden tak van het Germaansch, en nog alleen bekend uit eenige stukken eener vertaling van het Nieuwe Testament van ULFILAS, Bisschop der Meso-Gothen, het oudste gedenkstuk der Duitsche taal. Uit die vergelijking blijkt, dat het Hoogduitsch ten opzichte van het Gothisch dezelfde verscherping heeft ondergaan, die zij tegenover onze taal heeft, en dat derhalve het Nederlandsch, wat hare oorspronkelijkheid betreft, ten minste met het Hoogduitsch gelijkstaat.

De opkomst onzer eigenlijke volkstaal dagteekent van het ontstaan der steden en der volksvrijheid gedurende en na de kruistochten, en van dien tijd ook begint hare letterkunde. Tot de oudste gewrochten daarvan behooren de Ridderromans, die meer dichterlijke waarde hebben, maar minder als gedenkteeken voor de taal verdienen genoemd te worden, dan de geschriften van VAN MAERLANT en MELIS STOKE, de eerste uit het midden der 13de eeuw en meest in het Vlaamsche dialect; de tweede uit het laatst dierzelfde eeuw en in het Hollandsche dialect. In deze geschriften vindt men de Nederlandsche taal, zooals zij gesproken werd, en, wat de hoofzaak betreft, tot heden gebleven is.

Zoolang wij buiten vreemden invloed en onder het bestuur van eigene vorsten bleven, bleef ook de taal hare oorspronkelijke zuiverheid behouden; maar met de opvolgende regering van vreemde stamhuizen kregen de Fransche taal en Fransche zeden veel ingang in ons land, en begon ook de taal onder den invloed daarvan te lijden. Vooral kreeg de adel door het verkeer aan het hof, waar Fransch gesproken werd, die voorliefde voor deze taal, welke zij tot in onzen tijd, vooral in *België*, behouden heeft; wel ijverden de toen ontstane Rederijkerskamers voor de beoefening der moedertaal, maar daar zij naar een vreemd model gevormd waren en steeds onder vreemden invloed bleven, ging bij hen ook de

oorspronkelijke zuiverheid der taal door den invloed van het Fransch grootendeels verloren.

De uitvinding der boekdrukkunst had echter de beoefening der letteren meer algemeen gemaakt, en ook hier en daar enkelen tot schrijven opgewekt, die niet onder den invloed der hoofsche verbastering stonden: de taal des volks werd meer de schrijftaal, hetwelk vooral in *Brabant* en *Vlaanderen* het geval was.

De groote omwenteling, die in het laatst der 16de eeuw in kerk en staat plaats greep, bracht een geheelen omkeer ook in de taal- en letterkunde teweeg. De aanzienlijkste families, de kundigste en verlichtste mannen, uit Brabant en Vlaanderen gevlucht, zochten hier en elders eene schuilplaats voor ALVA'S vervolging, en *Zuid-Nederland* had aan den bloei en luister van *Nederlands* taal geen ander deel, dan dat zijne vluchtelingen het hunne tot de bevordering daarvan bijdroegen.

De grondlegging van het schitterendst tijdperk onzer taal- en letterkunde had men te danken aan de Amsterdamsche Rederijderskamer: *In Liefde bloeiende*. Door deze kamer werden in het licht gegeven: *Twee-spraack van de Nederduytsche Letterkunst*, 1584, *Ruygh bewerp van de Redenkaveling ofte Nederduytsche Dialectike* en een *Kort begrip* van dit laatste werk. HENDRIK SPIEGHEL wordt voor den schrijver van die werken gehouden. In 1573 verscheen een Nederduitsch woordenboek door den Antwerpschen boekdrukker CHRISTOFFEL PLANTIJN: *Thesaurus Theutonice* of *Schat der Nederduytscher sprake*, dat spoedig (1599) gevolgd werd door het nog altijd belangrijke woordenboek van KORNELIS VAN KIEL of KILIANUS, die corrector was op Plantijns drukkerij. In 1777 werd van Kiliaans woordenboek eene nieuwe uitgave bezorgd door VAN HASSELT. Nog andere taalkundige werken verschenen in het laatste gedeelte der 16de eeuw, met name die VAN DE HEUITER en VAN DER WERVE.

HOOFD, VONDEL en anderen toonden door hunne geschriften, dat onze taal in sierlijkheid, buigzaamheid en rijkdom voor geen taal der wereld behoeft te wijken. Ook bleven zij de vraagbaken voor latere taaloeffenaars, waaraan vooral de 18de eeuw rijk was. Van de voornaamste taalgeleerden dier eeuw noemen wij in de eerste plaats DAVID VAN HOOGSTRATEN, LAMBERT TEN KATE en BALTHAZAR HUYDECOPER. De eerste legde door zijne *Geslachtlijst der zelfstandige naamwoorden* (later verbeterd, eerst door G. Outhof en daarna door den hoogleeraar A. Kluit) den grond voor eene nauwkeuriger toepassing der geslachten bij de zelfst. naamwoorden. TEN KATE spoorde

de taal op in haren oorsprong en leerde de woordafleiding als den grondslag der ware taalstudie beschouwen. Hij wees daardoor het spoor aan, waarin nieuwere taalkundigen, zoo wel in Duitschland als ten onzent, zijn voortgegaan, en waardoor ze een nieuw licht over den waren aard der Duitsche taaltakken verspreid hebben. Zijn voornaamste werk is de *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduytsche sprake*, 1732, 2 kwarto deelen. HUYDECOPERS hoofdwerk is zijne *Proeve van taal- en dichtkunde, in vrijmoedige aanmerkingen op Fondels vertaalde Herscheppingen van Ovidius*; ook maakte hij zich verdienstelijk door zijne uitgave van MELIS STOKES *Rijmkronijk met verklaringen en aanteekeningen*. Nog verdienen genoemd te worden GEESTDALLE wegens zijne *Vergelykinge van de spraekkonste der twee talen, de Fransche en Vlaemsche, behelsende in het kort alle de grondregels deser twee talen*, Gent, 1712, en DES ROCHES wegens zijne *Nieuwe Nederduytsche Spraekkonst*, Antwerpen, 1761.

De beoefening der Vaderlandsche taal- en letterkunde begon allengs de algemeene belangstelling te wekken; daarvan getuigen de vele verhandelingen, die het licht zagen, waarvan wij alleen noemen: *Taal- en dichtkundige bijdragen* van 1759—1762, vervolgd in de *Bijdragen tot opbouw der vaderlandsche Letterkunde*; de *Proeven van oudheid-, taal- en dichtkunde* van het Utrechtsch genootschap *Dulces ante omnia Musae*; de *Werken en Verhandelingen* en de *Nieuwe Werken* van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Ook andere maatschappijen en genootschappen, buiten de reeds genoemde, werkten voordeelig op de beoefening der taalkunde. Met name verdient genoemd te worden de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, opgericht in 1784, die de verbetering van het volksonderwijs ter harte nam, en op de scholen, die zij oprichtte de taalkunde onder de leervakken opnam. De beoefening der taalkunde bepaalde zich niet meer tot de studeerkamers; zij werd voor het geheele volk toegankelijk gemaakt, waartoe voornamelijk KLAAS STIJL, LAMBERTUS VAN BOLHUIS en HENDRIK PIETERSON den weg openden. Bolhuis schreef eene *Nederduytsche Spraekkonst*, 1792, welke door de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* bekroond werd. Pieterston vervaardigde eene *Geslachtlijst van zelfstandige naamwoorden*, die zeer lang eene goede vraagbaak is gebleven.

De verschillende oogpunten, waaruit men vele zaken beschouwde, had intusschen een groot verschil in het gebruik der taal en vooral in de spelling teweeggebracht. Het was daarom een gewichtig besluit van het Landsbestuur, om de

zaak zich aan te trekken, ten einde in een en ander eene wenschelijke eenparigheid te bevorderen. Hieraan had men de voortreffelijke verhandeling van den Hoogleraar SIEGENBEEK en de Spraakkunst van den Heer WEILAND te danken. Beide werken werden als gezaghebbend erkend en gaven aan de beoefening der taalkunde meer vastheid, met name voor de lagere school en hare onderwijzers. De taalkunde werd dan nu ook onder de verplichte leervakken van het lager onderwijs opgenomen. De verlangde eenparigheid kwam evenwel niet tot stand. Onder degenen, die zich met de aangenomen spelling niet konden vereenigen, was de dichter Mr. W. Bilderdijk, die onze letterkunde met eene reeks van taalkundige werken verrijkt heeft, de voornaamste, en hij vond vele navolgers.

Weilands Spraakkunst was uit haren aard aan minder tegenspraak onderworpen; maar zij was zeer onvolledig. Dit is dan ook de reden, dat zij geheel verdrongen is, nadat Dr. Brills werken over de *Spraakleer* (sedert 1846) tot eene meer grondige taalstudie mede den weg baanden.

De beoefening der Nederlandsche taal- en letterkunde heeft in alle opzichten, vooral in de laatste 25 jaren, groote vorderingen gemaakt. Vele taalgeleerden en letterkundigen hebben de taal- en letterkunde met grondigheid beoefend en zoo wel in afzonderlijke werken als in tijdschriften de resultaten van hunne studie meegedeeld. Van de laatste noemen wij Dr. DE JAGERS *Taalkundig Magazijn* en *Archief*, het *Magazijn voor Nederlandsche Taalkunde*, het *Nieuw Nederlandsch Magazijn voor Taalkunde* en de *Taalgids*. Dit laatste onder redactie van Dr. De Jager en Dr. Te Winkel begonnen, wordt thans onder redactie van Dr. Te Winkel en J. A. van Dijk uitgegeven. De afzonderlijke werken over taal- en letterkunde zijn te talrijk, om hier genoemd te worden, en eene opnoeming van de uitstekende taal- en letterkundigen van Noord- en Zuid-Nederland is geheel overbodig.

In *Zuid-Nederland* had de beoefening der taal onderwijl gewijnd. Er was noch eenheid, noch streven voorwaarts, en bij het aanzienlijkste deel der natie, geheel van de landtaal vervreemd en het Fransch toegedaan, bleef de volkstaal in minachting, en verloor zij alzoo haar voornaamsten hefboom, de belangstelling van het beschaafder gedeelte des volks. Ook was het Nationaal gevoel met de volkszelfstandigheid daar genoegzaam uitgedoofd. Na de omwenteling van 1813 begon zich allengs eenige verandering te openbaren. Wel bleven

de voornamen aan hun Fransch gehecht, maar de vervolging welke de landtaal onder 't Fransch bestuur had ondervonden, had opgehouden. Er werd weder Nederlandsch in de scholen geleerd; de Rederijkers verhieven zich weder en gaven voorstellingen in de landtaal, en de verguizing, die deze aan den eenen kant ondervond, was aan den anderen kant de spoorslag tot hare krachtdadige verdediging. De vereeniging van *Zuid- en Noord-Nederland* scheen der Nationale taal voordeelig, maar wat taal en belangen wenschelijk maakten, bleek in het staatkundige onmogelijk: in 1830 werden *Noord- en Zuid-Nederland* gescheiden. Toen verhieven de Franschgezinden wel weder het hoofd, maar de herboren zelfstandigheid wekte nu meer belangstelling in de Nationale taal dan ooit te voren, en waar in het staatkundige de vereeniging onmogelijk schijnt, daar reiken thans de vroegere partijen elkander de hand op het gebied der taal, en vereenigen zich *Noord- en Zuid-Nederlands* voornaamste letterkundigen om het Nederlandsch taalgebouw te sierlijker op te trekken.

Verschillende vergaderingen of congressen werden sedert 1849 door verscheiden taalgeleerden uit Noord- en Zuid-Nederland gehouden, en daarop belangrijke onderwerpen behandeld. Op het eerste congres, te Gent gehouden, werd besloten tot de vervaardiging van een volledig *Woordenboek der Nederlandsche taal*, waarvan de eerste aflevering onder redactie van Dr. M. De Vries en Dr. L. A. Te Winkel in 1864 is verschenen. Sedert zijn eenige volgende afleveringen in het licht gekomen. Het werk zal eene rijke aanwinst voor de beoefening onzer taal zijn.

De uitgave van het *Woordenboek der Nederlandsche taal* maakte eene herziening der *Spelling* noodzakelijk. Vandaar dat door de redactie van genoemd Woordenboek verschillende wijzigingen in de spelling van Siegenbeek werden gebracht. De spelling van het Woordenboek is door vele taalgeleerden in Noord- en Zuid-Nederland aangenomen, en op vele scholen en inrichtingen van onderwijs ingevoerd. Moge het ook al waar zijn, dat voor het oogenblik de eenparigheid der spelling in Noord-Nederland nog niet is verkregen, — Zuid- en Noord-Nederland hebben nu eene zelfde spelling en in zooverre is reeds aanvankelijk vervuld de hoop, in een der Verslagen door de redactie uitgesproken: dat het Woordenboek een »duurzaam gedenkteeken en onderpand der broederlijke eendracht (van der vaderen) Vlaamsche en Hollandsche zonen” zijn mocht.

EERSTE AFDEELING.

DE LEER VAN DEN ZIN.

Dit gedeelte der spraakleer zal ons bezig houden met de verbinding van woorden tot zinnen en van zinnen onderling.

EERSTE HOOFDSTUK.

[§ 1. DE ZIN EN ZIJNE SOORTEN.

1. Een *zin* is eene in woorden uitgedrukte gedachte. In elken zin wordt iets gezegd in betrekking tot een voorwerp (zie Inl. 10), dat het *onderwerp* der gedachte heet. In eene gedachte moet derhalve gelet worden op drie dingen: 1) op het voorwerp, waarvan iets gezegd wordt, het *onderwerp*; 2) op hetgeen van het onderwerp gezegd wordt, het *gezegde*; 3) op de betrekking tusschen onderwerp en gezegde, welke door verschillende vormveranderingen van het gezegde of door hulpwoorden, soms op beide wijzen, wordt uitgedrukt, b. v.: *de man werkt*; *de jongen speelde*; *Jan is vlijtig*; *ik heb gewandeld*. Het onderwerp en het gezegde vormen, als het ware, de *stof* der gedachte.

2. De *vorm* der gedachte, die in een' zin is uitgedrukt, kan zijn:

- 1) een *oordeel* (De zon geeft licht en warmte);
- 2) eene *vraag* (Is uw vader op reis?);
- 3) een *wensch* (O, hadde ik uwe stem!);
- 4) een *gebod* (Eer uwe ouders).

Op die onderscheiding van den *vorm der gedachte* of den *denkvorm* rust de verdeeling der zinnen in:

- 1) oordeelende zinnen (zie § 2),
- 2) vragende zinnen (zie § 3),
- 3) wenschende zinnen (zie § 4) en
- 4) gebiedende zinnen (zie § 5).

Aanmerking. In een oordeel wordt door het *verstand* van een voorwerp iets beweerd, eene gedachte als eene *werkelijkheid* voorgesteld; door eene vraag wenscht het *verstand* tot de kennis te komen, of iets van een voorwerp kan beweerd worden, of *van wien* of *waarvan* of *hoe* enz. het beweerd wordt (zie § 3, 3); door een' wensch verlangt het *hart* de verwezenlijking eener gedachte; door een bevel eischt de *wil* de verrichting eener

daad. *Oordeelen* en *vragen* zijn dus uitingen van het *verstand*; *wenschen* is eene uiting van 't *gevoel*, *gebieden* eene uiting van den wil. Beide, *wensch* en *gebod* drukken eene *begeerte* uit, en zijn in zooverre eene uiting van het *begeervermogen*. Het *verstand* of *denkvermogen* brengt het *oordeel*, de *vraag*, den *wensch* of het *gebod* onder den vorm eener duidelijke gedachte.

3. Een zin, waarin slechts onderwerp en gezegde voorkomen, heet *beknopte* zin, b. v.: *God regeert*; *Jan werkt*. *Uitgebreid* *) noemt men den zin, waarin òf het onderwerp, òf het gezegde, òf beiden eene of meer uitbreidingen of bepalingen bij zich hebben (zie § 7).

4. Een zin kan bestaan 1) uit één enkelen zin; 2) uit meer zinnen, die in zeker verband tot elkander staan. In het eerste geval heet de zin *eenvoudig*, in het laatste geval *samengesteld*.

Voorbeelden van eenvoudige zinnen. De zon komt op. — Parijs is eene groote stad. — Wie zal voor u zorgen? — Keere die dag nog dikwerf weder! — Kennis is macht. — Welke van deze zinnen zijn beknopt, welke uitgebreid?

Voorbeelden van samengestelde zinnen. Ik zal blijven, en gij zult henengaan. — Ik dacht aan uwen vader, maar gij dacht niet aan den mijnen. — Wij zullen vertrekken; want het is reeds laat. Hij zegt, dat de zon opgaat. — Ik weet, dat Parijs eene groote stad is. — Hier is de man, die voor u zorgen zal. — Wanneer die dag mocht aanbreken, zullen wij ons verblijden. — Ontbind deze samengestelde zinnen in eenvoudige.

De volzin heeft dus twee hoofdvormen:

1. Eenvoudige zinnen { a. beknopt (zie § 6).
 b. uitgebreid (zie § 7).
2. Samengestelde zinnen (zie § 12).

TWEDE HOOFDSTUK.

DE DENKVORM DER ZINNEN.

§ 2. OVER DEN OORDEELENDEN ZIN.

1. Een oordeel kan *stellig*, *noodwendig* of *twijfelachtig* zijn. Voorbeelden van stellige oordeelen. Zorgen druk-

*) Anderen gebruiken voor *beknopt* het woord *zuiver* of *onbepaald* en *bepaald* voor *uitgebreid*.

ken. — Platina is een metaal. — Gij kunt mij helpen. — Ik word door u geprezen. — Alexander was een groot veldheer.

In deze zinnen wordt iets als *stellig*, als zeker van het onderwerp beweerd of verhaald.

2. Voorbeelden van noodwendige oordeelen. Hij moet lang (of wel lang) op reis geweest zijn. — Hij moet het gedaan hebben. — Hij is te prijzen (= hij moet geprezen worden).

Genoemde zinnen drukken uit, dat de spreker op deze of die gronden *noodwendig* besluiten moet tot hetgeen hij van het onderwerp zegt. *Hij moet lang op reis geweest zijn* beteekent: *Hij is lang op reis geweest, dit kan niet anders zijn; want enz.*

3. Voorbeelden van twijfelachtige oordeelen. Hij mag wel ziek zijn. — Hij kan wel ziek zijn. — Hij zal wel ziek zijn. — Dat zou den last verzwaren. — Dat ware niet te wenschen. —

In deze zinnen wordt, hetgeen van het onderwerp gezegd wordt, door den spreker als *onzeker*, *twijfelachtig*, *mogelijk* voorgesteld.

4. In den *stelligen* oordeelenden zin staat het werkwoord in de aantoonende wijze; bij een *noodwendig* oordeel wordt gebruik gemaakt van het werkwoord *moeten* (behalve in uitdrukkingen, als: *hij is te prijzen* = hij moet geprezen worden) en bij een *twijfelachtig* oordeel van de aanvoegende of voorwaardelijke wijze of van de werkwoorden *mogen*, *zullen* en *kunnen*.

§ 3. OVER DEN VRAGENDE ZIN.

1. Door den vragenden zin verlangt de spreker van den persoon, tot wien hij spreekt, een oordeel over den inhoud van den zin.

2. Vraagt de spreker, of het gezegde aan het onderwerp al of niet toekomt, dan geschiedt zulks: 1) door de stem aan het einde van den zin te verheffen, althans haar aan te houden, in plaats van te laten zakken; 2) door bovendien het onderwerp na het gezegde te plaatsen.

Voorbeelden. 1) Gij hebt het ontkend? — Ik zou mijn leven voor hem sparen? — 2) Hebt gij het ontkend? — Zou ik mijn leven voor hem sparen? —

Aanmerking. Op zulke vragen wordt eene bevestiging of eene ontkenning verlangd, d. i. *ja* of *neen*.

Aanm. 2. Tot de vragende zinnen worden alleen rechtstreeksche vragen gerekend. *Ik vraag u, wie de vlijtigste is*, is geen vragende zin (zie Over den voorwerpszin).

3. Is den spreker een lid van den zin onbekend, dan vraagt

hij met: *wie, wat; welke, wat voor een, wat voor; waar, waarheen, van waar; wanneer; waarom; hoe; hoeveel* enz.

Voorbeelden. *Wie* is de braafste mensch? — *Wat* geeft gij hem? — *Wanneer* komt uw broeder? — *Hoe* is hij verdwenen? — *Hoeveel* kunt gij dragen?

4. Waar men vraagt, wordt een antwoord verwacht. Soms echter bedient men zich van vragende zinnen, niet om te vragen, maar alleen om aan de uitdrukking meer levendigheid te geven. Men doet dit namelijk: 1) om een stelliger oordeel uit te drukken; 2) bij uitroepingen en 3) bij een bevel of eene bedreiging.

Voorbeelden. 1) Kan men ook maaien, waar niet gezaaid is? = Voorwaar, men maait niet, waar niet gezaaid is. — Weet gij niet, dat de aarde rond is? = Gij weet wel (zonder twijfel, gij weet), dat de aarde rond is.

2) Hoe goed is het, dat wij de toekomst niet kennen! — Hoe groot is Gods liefde!

3) Zult gij het nu laten? — Moet ik straffen? — Houdt dat gedruis op? —

Aanm. 1. Op bovenstaande vragen wordt natuurlijk geen antwoord verwacht.

Aanm. 2. De onder 2) genoemde zinnen, worden gewoonlijk *uitroepingszinnen* genoemd; zij sluiten met een uitroepings- en niet met een vraagteken. Ze hebben met de vragende zinnen alleen de omgekeerde of vragende woordschikking gemeen.

4. In de vragende zinnen, zoowel als in het antwoord, wanneer dit in een volledigen zin uitgedrukt is, wordt de aantoonende wijze gebruikt.

§ 4. OVER DEN WENSCHENDEN ZIN.

1. Het werkwoord van den wenschenden zin staat in de aanvoegende of in de voorwaardelijke wijze, omdat de vervulling van den wensch altijd in meerder of minder mate twijfelachtig is. De graad van waarschijnlijkheid voor die vervulling wordt uitgedrukt door de wijze en den tijd des werkwoords. Men gebruikt namelijk den onvolm. tegenw. tijd der aanvoegende wijze (zie § 64, E) bij wenschen, waarvan men de vervulling met eenigen grond mag verwachten. Daarentegen gebruikt men den onvolm. verleden tijd der voorwaardelijke wijze (zie § 64, C) bij wenschen, waarvan de vervulling hoogst onzeker of zelfs onmogelijk is.

Voorbeelden. Schenke God zijn' zegen op ons werk! — Vrede zij u lieden! — God geve, dat wij hem nog ontmoeten!

Mocht hij het verkeerde van zijn gedrag inzien! — Gave God, dat hij er nog ware! — O, dat ik duizend tongen hadde! — Och, bleven wij altijd hier!

2. In sommige gevallen nadert de wenschende zin den gebiedenden (zie § 5). Bij de zinnen: *hij kome, hij ga, hij zij gelukkig* enz. kan zoowel aan een' wensch als aan een gebod gedacht worden, terwijl zulke zinnen ook bloot eene toegeving of berusting in het gevoelen van anderen kunnen inhouden, b. v.: *hij zij gelukkig, ik wil het niet langer betwisten*. Men dient te letten op de bedoeling des sprekers, die gewoonlijk uit den samenhang is op te maken.

3. Somtijds wordt een wensch uitgedrukt in de gebiedende wijze (zie § 5, 1).

§ 5. OVER DEN GEBIEDENDEN ZIN.

1. De gebiedende zin drukt uit:

1) een eigenlijk *gebod*, b. v.: *Breng dezen brief naar uwen vader.*

2) een' *wensch* b. v.: *Vergeet mij niet!*

3) eene *vermaning*, b. v.: *Ga heen en zondig niet meer.*

4) eene *bede*, b. v.: *Wend uw aangezicht niet van mij af, Vader!*

2. In de gebiedende zinnen staat het werkwoord gewoonlijk in de gebiedende wijze; nochtans kan de gebiedende zin den vorm hebben: 1) van den wenschenden zin met den onvolm. tegenw. tijd, wanneer iets geboden wordt ten opzichte van een' persoon buiten den spreker en den aangesproken persoon; 2) van den vragenden zin; 3) van den oordeelenden zin met het werkwoord *zullen*.

Voorbeelden. 1) Hij kome binnen! — Hij vertrekke nu maar! — 2) Zal het gedruis ophouden? — Kunt gij zwijgen? — 3) Gij zult niet stelen. — Gij zult niet verder gaan.

Aanm. 1. De gebiedende zinnen, waarvan het werkwoord niet in de gebiedende wijze staat, kunnen nog vermeerderd worden met de volgende en dergelijke: *O, niet weggaan lieve vader!* — *Zwijgen!* — *De boeken geborgen!* — *Opgelet!* — *'t Ontredderd schip hersteld en derwaarts ingeloopt!* (Tollens). Zie over de onvolmaakte zinnen.

DERDE HOOFDSTUK.

§ 6. OVER DEN BEKNOPTEN EENVOUDIGEN ZIN.

1. Het onderwerp is het gewichtigste deel in den zin. Het wordt altijd uitgedrukt door een zelfst. naamwoord of door een ander woord, dat er voor in de plaats treedt of als zelfst. naamw. in den zin voorkomt.

Voorbeelden. De *wereld* is groot. — *Gij* zijt mijn vriend. — Het *schoone* bevalt altijd. — *Wandelen* is gezond. — *Twaalf* is een telwoord. — *Mijn ja* zij voldoende.

Aanm. De woorden in den zin staan tot elkaar in zekere betrekking. Deze betrekking bewerkt het verband in den zin, en is drieërlei, nl.: die der *inlijving*, die der *afhankelijkheid* en die der *samenschikking*. Wij zullen over die betrekkingen nader spreken (zie § 11). Hier zij alleen opgemerkt, dat sommige woorden tengevolge van de betrekking, waarin ze tot andere staan, verandering ondergaan, d. i. dat die betrekking grammatisch wordt uitgedrukt door hetgeen men noemt *overeenkomst* en *regeering*. Het onderwerp staat in geen der drie betrekkingen tot een ander woord; het staat in den eersten naamval.

2. Van het onderwerp kan gezegd worden :

- 1) dat het *is* (God *is.*);
- 2) *wat* het is (De koe *is een dier.*);
- 3) *hoe* het is (De koe *is vet.*), en
- 4) wat er mee *geschiedt*, d. i. wat het *doet* of *lijdt* (De koe *eet.* — De koe *wordt geslacht.*).

Wordt van het onderwerp alleen gezegd, dat het *is* of *bestaat*, dan noemt men den zin *bestaanszin*; in elk ander geval heet hij *predicaatszin*. De onderscheiding der zinnen in *bestaans-* en *predicaatszinnen* is eene onderscheiding ten aanzien van den *inhoud* van den zin. De predicaatszin heeft grooteren inhoud dan de bestaanszin. Waarom? (zie *Inl.*, 4 en 5)

Aanm. *Predicaat* beteekent gezegde. In den predicaatszin wordt ook aan het onderwerp toegezegd, dat het *is*, maar bovendien ook, *wat* het is, *hoe* het is, *wat* het *doet* of *wat* het *lijdt*. In elken zin komt dan ook het zelfst. werkwoord *zijn* voor, of het kan daarin gedacht worden, b. v.: *De koe eet* = *de koe is etende*; *de koe wordt geslacht* = *men is de koe slachtende*.

3. Het gezegde kan worden uitgedrukt :

- 1) door het zelfst. werkwoord *zijn*, in den zin van *bestaan*;
- 2) door een zelfst. naamwoord, een ander woord, dat er voor in de plaats treedt of als zoodanig gebruikt wordt, in vereeniging met het zelfst. werkwoord *zijn* of een der werkwoorden, die een

gewijzigd *zijn* uitdrukken, nl.: *worden* (een aanvankelijk of een toekomstig zijn), *blijven* (een voortdurend zijn), *gelijken* of *lijken*, *schijnen* (in schijn zijn) en *heeten* (in naam zijn).

3) door een bijv. naamw. of een woord, dat als zoodanig gebruikt wordt, vereenigd met de onder 2) genoemde werkwoorden;

4) door eenig werkwoord met concrete beteekenis.

Voorbeelden. 1) God is. — Zoolang ik zijn zal. — 2) Hij is mijn vriend. — Hij wordt mijn vriend. — Hij schijnt mijn vriend. — Hij heet mijn vriend; ja! hij is het (nl. hij is mijn vriend.) — Hij is de eerste, dezelfde, de mijne. — Dat boek is mijn (nl. mijn boek). — Hij is de gelukkigste (nl. de gelukkigste van eenige personen, .die gelukkig zijn). — 3) Hij is braaf. — Hij wordt braaf. — Hij blijft braaf. — Hij schijnt braaf. — Hij heet braaf. — Hij is braver. — Wanneer zijt gij het gelukkigst (d. i. in den hoogsten graad *gelukkig*)? — 4) Hij slaapt. — Wij zingen. — Gij arbeitet.

Aanm. 1. *Blijven* drukt een *voortdurend zijn* uit, en in die beteekenis kan het evenals *zijn* dienen, om op zich zelf het gezegde te vormen, b. v.: God is en *blijft*, d. i. God bestaat en blijft bestaan. *Blijven* in de beteekenis van *stand houden* heeft eene concrete beteekenis, evenals *schijnen* in die van *licht geven*. B. v.: *de waarheid blijft*, d. i. houdt stand; *de zon schijnt*.

Aanm. 2. Onder de voorbeelden onder 2) genoemd is er een: *ja! hij is het*, waarin het pers. voornaamw. *het* het zelfst. nw. vervangt. In zinnen als: ik ben het, hij is het, wij zijn het, gij zijt het, zij zijn het, het zijn mannen, het zijn boomen, kan *het* ook onderwerp zijn. Dit *het* komt dan in beteekenis overeen met *dat*, *die* (in 't Fransch: *ce*). Wie klopt daar? Ik ben het, (Fransch: *c'est moi*). Hier wordt van *het* of *die*, de *kloppende*, iets gezegd, nl. wie hij is. Over de omgekeerde woordschikking in dergelijke zinnen wordt gesproken in § 22.

Aanm. 3. Bij *zijn*, *worden*, *blijven*, *heeten*, *schijnen* en *gelijken* of *lijken* komt soms ook een bijwoord of ook eene onbep. wijze met *te* als predicaatswoord met de beteekenis van een bijv. naamw., als: hij of het is te prijzen (nl. prijzenswaardig; ik ben voornemens, willens (nl. gezind, geneigd). In zinnen als de volgende: de strijd is *uit* (= uitgemaakt, uitgestreden); *zoo* zijn de menschen (d. i. zoo geschapen, zoo gesteld); de storm is *voorbij* (= voorbijgegaan); *hoe* is het (hoedanig is het)? zijn de bijwoorden slechts schijnbaar gezegde. Zie over dergelijke zinnen § 19; daar zal ook gehandeld worden over de uitlating van het onderwerp.

4. Het gezegde kan aan het onderwerp *toegekend* of *ontzegd* worden. In het eerste geval is de zin *bevestigend*, in het laatste geval *ontkennend*. De onderscheiding der zinnen in bevestigende en ontkennende is eene onderscheiding ten aanzien van den *spreekvorm*.

Voorbeelden. *Bev. zinnen*: koningen heerschen; de roos is

eene bloem; het leven is kort. — *Ontk. zinnen*: gij zijt niet lui; hij liegt niet; Jan wordt niet gepezen.

Aanm. Wanneer de ontkenning niet behoort bij het gezegde, maar bij een ander deel van den volzin, zoodat het gezegde *niet* aan het onderwerp *ontzegt* wordt, dan is de zin ook niet ontkenkend, b. v.: ik kom *niet alleen*; ik geef het *nu niet*; *niet ik* geef het; *niet u* geef ik het.

5. Wanneer het gezegde een bijvoeglijk naamwoord of een als zoodanig gebruikt deelwoord is, dan blijft het onverbogen. Het tegenw. deelwoord heeft dan den zwakken vorm, d. i. den uitgang *e*, tenzij het deelwoorden zijn, die tot de klasse van bijv. naamwoorden zijn overgegaan.

Ook de telwoorden *veel* en *weinig*, predicatief gebruikt, worden verbogen, wanneer zij een *getalbegrip* uitdrukken. (zie § 51).

Voorbeelden. Uw werk is goed. — Uwe daden zijn groot. — Dit huis is geverfd. — Die zaak is afgedaan. — Mijn broeder is beterende. — Die zaak is nog loopende, hangende. — Dat bericht is trefkend. — Hij is voorkomend. — Zijne zorgen zijn vele en zijne genoegens zeer weinig.

6. Is het gezegde een zelfst. naamwoord, dan stemt dit met het onderwerp overeen in getal en naamval, alsmede in geslacht, wanneer het naamwoordelijk gezegde een persoonsnaam is en dus voor het mannelijk en het vrouwelijk verschillende vormen heeft, b. v. *man* en *vrouw*, *boer* en *boerin*.

Voorbeelden. Hij is mijn vriend. — Zij is mijne vriendin. — Zij zijn onze vrienden. — Appels zijn boomvruchten.

7. Soms tijds staan het onderwerp en het zelfst. naamwoord, dat gezegde is, niet in hetzelfde getal. Dit moet noodzakelijk het geval zijn, wanneer dat zelfst. naamwoord het begrip van het meervoud niet toelaat.

Voorbeelden. Zij zijn het sieraad der stad. — Brave kinderen zijn de kroon hunner ouders. — Wij zijn stof. — Die huizen werden een prooi der vlammen. — Zij zijn één hart en éne ziel.

Dit is nog het geval, wanneer de voornaamwoorden *het*, *dit*, en *dat* onderwerp zijn en er sprake is van meer dan één voorwerp (zie Inl. 10).

Voorbeelden. Het zijn menschen of menschen zijn het. — Dit zijn boeken of boeken zijn dit. — Dat zijn vrienden of vrienden zijn dat. — Wij zijn het. — Gij (meerv.) zijt het. — Zijn zij het? (Vergel. § 22, over de omgekeerde woordschikking).

Aanm. In bovengenoemde zinnen vervangen *het*, *dit* en *dat* een gedachtenzin, als: *hetgeen gij ziet*; *hij* of *zij*, *die zoodanig is*, of *zij*, *die zoodanig zijn*; *het voorwerp* of *de voorwerpen*, *die gij bedoelt*, *ziet*, *besit* enz. Dat in deze zinnen *het*, *dit* en *dat* ook gezegde zijn kunnen, blijkt uit de voorbeelden in § 6, 3, 2.

8. Er zijn ook gevallen, waarin het zelfst. naamw., dat als gezegde voorkomt, niet in geslacht overeenstemt met het onderwerp, al heeft het verschillende vormen voor het mannelijk en het vrouwelijk. Dit is het geval, wanneer het zelfst. naamwoord den zin heeft van een bijv. naamwoord

Voorbeelden. Zij is geen vriend van praten (d. i. niet geneigd tot). — Zij is geen vriend, maar een vijand van honden (d. i. honden niet genegen of toegedaan). — Zij is geen held op het water (d. i. niet onbevreesd).

In den gemeenzamen stijl wordt de aanwijzing van 't geslacht ook in andere gevallen dikwijls verwaarloosd.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE UITGEBREIDE EENVOUDIGE ZIN.

§ 7. OVER DE UITBREIDINGEN OF BEPALINGEN IN 'T ALGEMEEN.

1. De beide hoofddeelen van den zin (onderwerp en gezegde) kunnen door een of ander woord of door meer woorden bepaald, d. i. nader omschreven of de beteekenis er van aangevuld worden. De zin wordt daardoor uitgebreider.

Alles wat dient om het onderwerp of het gezegde of eenig ander deel van den zin te bepalen, heet *bepaling*. In den zin: *mijn goede vader geeft mij altijd wijze lessen*, zijn *mijn* en *goede* bepalingen van het onderwerp *vader*; *mij*, *altijd* en *wijze lessen* zijn bepalingen van het gezegde *geeft*, en in de bepaling *wijze lessen* is *wijze* weer eene bepaling van *lessen*.

Aann. *Bepalen* beteekent *beperken*; *uitbreiden* is het tegenovergestelde van *beperken*. Door het opnemen van bepalingen wordt de zin uitgebreider, d. i. van grooteren omvang. Van een woord, dat eene bepaling bij zich krijgt, wordt het begrip, dat het woord uitdrukt van kleineren omvang, dus beperkt, d. i. het is op minder voorwerpen der soort van toepassing (zie Inl. 4 en 5.). In den zin: *een of de hond is een zoogdier*, omvat het begrip *de hond* alle honden. Zeg ik daarentegen: *een of de goede hond bewaakt het huis zijns meesters*, dan beperkt de bepaling *goede* het begrip *de hond of alle honden* tot de *goede* honden, d. i. de spreker wil het gezegde toegepast hebben alleen op de *goede* en niet op *alle* honden. In den zin: *mijn hond is een trouw beest*, beperkt de spreker het gezegde *trouw beest* tot een enkelen hond, die in zijn bezit is.

2. Naar den dienst, dien eene bepaling in den zin bewijst,

krijgt zij eene bijzondere benaming. De bepalingen van zelfst. naamwoorden of zelfstandig gebruikte woorden heeten *bijvoegingen*, *bijvoeglijke bepalingen*, omdat zij als bijvoeglijke of *attributieve* woorden dienst doen in den zin. Bijwoorden, of uitdrukkingen, die in den zin als zoodanig dienst doen, worden *bijwoordelijke bepalingen* genoemd. Er is nog eene derde soort van bepalingen, nl. de *voorwerpen*, die bij sommige bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden voorkomen, om het begrip, dat die woorden uitdrukken, aan te vullen, te voltooien.

Wij onderscheiden dus drie soorten van bepalingen :

- a. bijvoeglijke bepalingen (Zie § 8.),
- b. voorwerpen (Zie § 9) en
- c. bijwoordelijke bepalingen (Zie § 10.).

Aanm. *Attributief* staat hier tegenover *predicatief* en wordt gezegd zoolwel van den aard der eigenschap, die het bijvoegl. naamwoord uitdrukt, als van de plaats, die het woord ten opzichte van het bepaalde zelfst. naamwoord inneemt, nl.: de attributieve of bijvoeglijke bepaling drukt eene eigenschap uit, die als van den aanvang in het voorwerp gedacht wordt, en de bepaling wordt onmiddellijk bij het bepaalde zelfst. naamw. geplaatst, hetzij vóór of achter (zie § 8.). *Predicatief* beteekent *als gezegde*. Een predicatief woord, een bijv. naamwoord bij voorb., wordt door een werkwoord van zijn zelfst. naamwoord gescheiden, vormt met dit werkwoord het gezegde en drukt alzoo eene eigenschap uit, die aan dat zelfst. naamw. of een daarvoor gebruikt woord als onderwerp wordt toegekend of ontzegt. B. v.: *hij is gelukkig; die man staat pal.*

§ 8. OVER DE ATTRIBUTIEVE OF BIJVOEGLIJKE BEPALINGEN.

1. Wat men verstaat door attributieve of bijvoeglijke bepalingen blijkt uit § 7, 2 en *Aanm.* Als zoodanige bepalingen komen voor: 1) De attributieve bijv. naamwoorden; 2) de attributieve zelfst. naamwoorden, die met het bepaalde woord in denzelfden naamval staan; 3) de attributieve genitieven; 4) zelfst. naamwoorden, door middel van een voorzetsel met het bepaalde woord verbonden; 5) bijwoorden.

A. *De attributieve bijvoegl. naamwoorden.*

Hiertoe behooren niet alleen de eigenlijke attributieve bijv. naamwoorden en de als zoodanig gebruikte deelwoorden, maar ook de bijvoeglijk gebruikte voornaamwoorden en telwoorden. Sommigen brengen ook de lidwoorden tot de bijv. bepalingen. De grammatische betrekking, waarin al de genoemde woorden staan tot het zelfst. naamwoord, dat ze bepalen, is die der

overeenkomst: zij worden (met uitzondering van alle hoofdtelwoorden behalve *één*) met dat zelfst. naamwoord verbogen en richten er zich naar in geslacht, getal en naamval.

Voorbeelden. *Leersame knapen*; — *deze knapen*; — *deze leersame knapen*; — *mijn boek*; — *de beminde moeder*; — *tien boeken*; — *het laatste* voorbeeld.

2. De attributieve bijvoegl. naamwoorden staan in den regel voor het zelfst. naamw., dat zij bepalen, terwijl de lidwoorden, bijv. voornaamwoorden en telwoorden het attributieve bijv. naamwoord voorafgaan. Bij de oudere dichters, tot in de 17^e eeuw, vindt men menigmaal het attributieve bijv. naamw. achter zijn zelfst. naamwoord, waar wij het er nu voor plaatsen.

Voorbeelden. »Indie jeghenode (streek) scone Ende tallen tidegroene" (Reis van Sinte Brandane). »Neemt den scilt vermilioene" (Maarlant). »Van den tyran vermeten" (Marnix). »'t Behoeft gheen spiets of paarden rad" (Spieghel). »Bedâuwde bloemkens versch en ghy gebloosde roozen, Die uwen mantel groen nu effen open doet" (Hooft).

3. In de volgende gevallen komen de attributieve bijv. naamwoorden achter het zelfst. naamwoord:

a. wanneer zij ter nadere onderscheiding of als bijnamen aan eigennamen worden toegevoegd, in welk geval zij altijd het bepalende lidwoord bij zich hebben;

b. voorafgegaan van een bijv. naamw., om met nadruk eene eigenschap aan een' persoon toe te kennen.

Voorbeelden. a. Willem de Derde. — Karel de Stoute. — Lodewijk de Vrome. — Plinius de jongere. — Van Willem den Derden. — Aan Karel den Stouten. — Tot Lodewijk den Vromen. —

b. Zijn zoon, zijn eenige, ontviel hem. — Mijne moeder, die onvergetelijke, enz. — Wij denken aan uwen vader, dien zorgvollen, enz.

4. In zinnen als de volgende is het zelfst. naamwoord, dat reeds eenmaal genoemd is, ter vermindering der herhaling bij het attributieve bijv. naamwoord weggelaten: Een vader had twee zonen; den *oudsten* liet hij den handel leeren, de *jongste* werd geneesheer; de *eerste* heette Willem, de *andere* Hendrik.

Komt in den zin geen voorafgenoemd zelfst. naamwoord voor, waarop de bijv. naamwoorden betrekking hebben, dan zijn deze zelfstandig: de *eersten* *sullen* de *laatstn* *zijn*; *verblijdt u met de* *blijden*; *de* *grooten* *der* *aarde*; *de* *armen* *der* *stad*.

5. In de gevallen onder 3 en 4 genoemd, wordt het bijv. naamwoord verbogen, alsof het zelfstandig naamwoord er op volgde.

Somtijds komt het bijv. naamwoord in *onverbogen* vorm achter zijn zelfst. naamwoord:

a. wanneer bij hedendaagsche dichters, ofschoon zelden, in navolging van hetgeen in deze § onder A. 2. van de oudere is opgemerkt, het attributieve bijv. naamwoord, achter het zelfst. naamwoord geplaatst wordt;

b. wanneer als verkorte afhankelijke zin een bijv. naamwoord met eene bepaling, of een bijv. naamw. vereenigd met een ander bijvoegl. naamwoord als bepaling achter het zelfst. naamwoord komt;

c. in sommige uitdrukkingen van ouden of uitheemschen stempel.

Voorbeelden. »Mooi Neeltjen! de liefste *mijn*» (Beets). — »Een zoete stroom van melodie — — ruischt, als op vlinderwiekjens *fijn*, Rondom haar heen» (Hofdijk).

b. Die spiegel, zoo *schitterend*, dat rustbed zoo *zacht*, (die zoo schitterend is, dat zoo zacht is). — »Een tulband, *blaauw* als 's hemels boog» (Borger). — Hem lokt geen hooge toren, geen kerkdak *breed* van kruis» (S. J. V. d. Bergh). — »Kent gij die weidsche stad in 't hart van 't land gelegen, wier praalgebouwen, meetloos *hoog*» (Blommaert).

»In den gindschen Elzenschaauw ligt de maaier, *mat* en *flaauw*» (Bilderdijk). — »'t Heerlijk Itaalje *geboeid* en *gejukt*» (Schimmel). — »Die grijsheid, *jong* en *schoon*» (Boxman). — »Dat is die godsdienst, *rein* en *waar*» (Van Harderwijk).

c. God *almachtig*, gelijk het b. v. voorkomt in de eedsformule: Zoo waarlijk helpe mij God *almachtig*. — Tien gulden *Nederlandsch*. — Twee voet *Rijnlandsch* (twee Rijnlandsche voet). — Staten-*Generaal*. — Kapitein- en admiraal-*generaal*. — Procureur-*generaal*.

Aanm. In de onder b. genoemde gevallen zijn de bijvoegl. naamwoorden als gezegden van verkorte afhankelijke zinnen eigenlijk *predicatief* met betrekking tot het verzwegen onderwerp van den verkorten zin; maar door hunne plaatsing bij het zelfst. naamwoord, dat ze bepalen, hebben ze *attributieve* beteekenis. Zij worden als afhankelijke zinnen door kommaas van den hoofdzin gescheiden.

B. *Attributieve zelfstandige naamwoorden, die met het bepaalde woord in denzelfden naamval staan.*

1. De zelfstandige naamwoorden, die als attributieve bepalingen van zelfstandige naamwoorden of zelfstandige voornaamwoorden voorkomen, kunnen gevoeglijk verdeeld worden in dezulke, welke met de bepaalde woorden in *gelijke* of in *afhankelijke* betrekking staan, d. i. de eerste komen in getal en naamval, soms ook in geslacht, overeen met de bepaalde woorden, de laatste komen er niet mee overeen.

2. De attributieve zelfst. naamwoorden, die in gelijke be-
trekking of in die der *overeenkomst* staan met de woorden, die
zij bepalen zijn onmiddellijk toegevoegde bepalingen:

a. Van *eigennamen*.

b. Van *persoonlijke voornaamwoorden in den eersten en den twee-
den persoon*, in welk geval zij zonder lidwoord achter het be-
paalde woord komen. Wanneer de bepalingen in dit geval
eene nadere bepaling bij zich hebben, dan worden zij door
kommaas van het bepaalde woord gescheiden, en de bepaling
van den tweeden persoon wordt als aangesproken, dus als in
den eersten naamval staande, beschouwd.

c. Zoowel van *zelfstandige naamwoorden* als van *zelfstandige
voornaamwoorden*. In dit geval zijn de bepalende woorden eigen-
lijk de naamwoordelijke gezegden van verkorte afhankelijke
zinnen, en is hier dus van toepassing, wat in de aanmerking
op blz. 23 van de in deze § onder A. 5. b. genoemde bijvoeg-
lijke naamwoorden is opgemerkt. Men noemt de hier onder
c. genoemde bepalingen *bijstellingen* of *apposities*. De bijstelling
komt niet alleen in *getal* en *naamval*, maar ook in *geslacht* over-
een met het bepaalde woord, wanneer zij als persoonsnaam
voor het mannelijk en het vrouwelijk een verschillenden vorm
heeft.

Voorbeelden. a. Ik spreek van Willem *den Veroveraar*. —
Den *dichter* Vondel is een standbeeld opgericht. -- De goedheid Gods
des Vaders. — *De provincie* Drente.

b. Ik *ongeluksbode* kom u weer verontrusten. — Wij *mannen* moeten
niet bang zijn. — Ons *opzieners* is niets gebleken.

Mij, *armen man*, overkomt veel leeds. — Hoe zal ik u, *goede man*,
troosten.

c. »De Blaauwmuts strijdt voor wijf en erf, Hij, *stadgenoot van van
der Werff*, zal zich het eerspoor banen" (Borger). — »Zij is het, ja;
de leeuw ligt aan haar voeten: Zij is 't, die Maagd, *de roem van Ne-
derland*" (P. Bosscha). — »U groet ik, *roem van Barcas' helden, Cartha-
go's veldheer*, weest gegroet" (D. J. van Lennep). — »Hij, *stichter mee
van Rome's leed*" (dezelfde). — »Verhef u, *wakkre zeevaardij! U pronk
van Hollands maatschappij*, u, *koningin van 't feest*, u biên we d'eere-
wijn" (Spandaw). — Vondel, *de prins der Nederlandsche dichters*.

3. Wanneer de bepaling van een' eigennaam slechts als
titel vóor dien eigennaam voorkomt, dan blijft zij onverbogen,
en het bepalend lidwoord, dat in andere gevallen gebruikt
wordt, blijft weg; b. v.: *Professor Brills Spraakleer*; *koning Wil-
lems regeering*; *advocaat Hoogenbergs praktijk*; *oom Willems tuin*.

Staat de eigennaam in den tweeden naamval en komt de be-

paling achter het bepaalde woord, gelijk in het voorbeeld: *de goedheid Gods des Vaders*, dan bezigt men gewoonlijk den door *van* omschreven tweeden naamval, waardoor de bepaling in den vierden komt te staan: *de dood van Willem den Zwijger; het leven van Willem den Veroveraar*. (Vergelijk § 8. A. 3. a.)

Komt de bepaling vóór den eigennaam, dan wordt zij alleen verbogen, als: *de kanalen der provincie Drente; de dood zijns broeders Willem*, waarvoor men nogtans liever zegt: *de dood van zijnen broeder Willem*.

Aanm. Indien een soortnaam het karakter draagt vanden eigennaam, d. i. indien hij als individueele naam der soort in betrekking tot het geslacht optreedt, dan blijft hij onverbogen, wanneer de geslachtsnaam in den tweeden naamval voorafgaat, b. v.: *het verhaal des vogels adelaar*.

4. De bijstelling komt in den regel achter het bepaalde woord; zij kan evenwel ook voorafgaan, b. v.: *De dapperste der Grieken voor Troje, Achilles, wreekte bloedig den dood van zijnen vriend Patroclus; »En of het scherpste zwaard van al, de honger, door de wijken sloeg"* (Tollens). In dit geval voegt men dikwerf *namelijk* voor het bepaalde woord.

5. Soms wordt het attributieve zelfst. naamwoord door middel van het voegwoord *als* aan het bepaalde woord verbonden, b. v.: *ik kom als vriend; ik vereer u als den bewerker van mijn geluk*. Dichters laten het voegwoord *als* wel eens weg. *»Hem voeren onweersvleug'len verwinnaar over 't stuivend veld"* (D. J. van Lennep).

C. *De tweede naamval als bijvoeglijke bepaling.*

1. De attributieve tweede naamval doet in den zin den dienst van eene attributieve of toegevoegde bepaling van een zelfstandig naamwoord of een woord, dat daarvoor in plaats staat, en moet wel onderscheiden worden van den tweeden naamval, die als voorwerp van werkwoorden of bijvoeglijke naamwoorden in den zin voorkomt. Zij verschillen in logische betrekking, maar niet in grammatische, daar ze beide op dezelfde wijze worden uitgedrukt, nl. door den tweeden naamval.

2. Voorbeelden van attributieve genitieven:

a. De werking der pomp. — Het weven der spin. — De komst der kinderen. — De instorting der huizen.

b. De belegering der stad. — Het bouwen der kerk. — De inspanning der krachten. — De besparing der gelden.

c. Het huis des vaders. — De boeken der meisjes. — De poort der stad. — De banken der school.

d. De broeder der tante. — De zoon des konings. — De neef des dokters. — De vriend des jongelings.

e. Eene somme gelds. — Een uur afstands. — Eene bete broods. — Een oogenblik tijds. — Een hoop volks.

3. Let men op de beteekenis en de afkomst van den attributieven tweeden naamval, dan kan men gevoeglijk vijf gevallen onderscheiden:

1) In de onder *a.* genoemde voorbeelden duidt de tweede naamval het voorwerp (zie Inl., 10) aan, dat de handeling, door het bepaalde woord als *zelfstandigheid* uitgedrukt, uitoefent, b. v.: *de pomp werkt; de spin weeft; de kinderen komen; de huizen stor- ten in.* Men noemt hem daarom ook *subjectieven tweeden naamval.*

Aanm. Een werkwoord, nl. een concreet werkwoord, stelt eene werking voor als werking; de onder *a.* en *b.* genoemde zelfst. naamw. stellen de werking voor als *zelfstandigheid*, evenals alle zelfst. naamwoorden, die eene werking uitdrukken.

2) In de voorbeelden onder *b.* duidt de tweede naamval het voorwerp (zie Inl., 10) aan, dat de handeling ondergaat, en daarom wordt hij *objectieve tweede naamval* genoemd, b. v.: *men belegert de stad; men bouwt de kerk; men spant de krachten in; men bespaart de gelden.*

3) De tweede naamval onder *c.* geeft *bezit* of *afkomstigheid* te kennen, en

4) die onder *d.* *verwantschap.*

5) Eindelijk wordt de tweede naamval onder *e.*, die voorkomt bij de namen eener soort of eener stof, waarvan een deel of eene hoeveelheid is genomen, *partitieve* of *verdeelings-genitief* genoemd. Hij onderscheidt zich van de andere attributieve genitieven ook daarin, dat hij niet alleen bepaling van een zelfst. naamwoord, maar ook van een telwoord, een bijvoeglijk naamwoord in den overtreffenden trap en een voornaamwoord zijn kan, terwijl het bepalende woord hier ook niet altijd een zelfst. naamwoord is.

Voorbeelden. Twee der onzen; — een uwer vrienden; — eenige onzer begunstigers; — leeds genoeg; luttel eers. — »Er moet veel strijds gestreden zijn, veel kruis en leeds geleden zijn" (Camphuizen).

De grootste mijner vrienden; — de oudste der profeten; — de wijs- te der raadslieden; — de stoutsten hunner; — de minsten dergenen enz. — Niemand onzer vrienden; — iets vreemds; — niemand vreemds; — wat vreemds? — wie hunner? — Hetgeen aantrekkelijks en wonderlijks is, enz.

Aanm. 1. De telwoorden en superlatieven worden in gevallen als de bovenstaande *zelfstandig* gedacht, niet *bijvoeglijk*, in welk laatste geval zij zelve attributieven zijn. De telwoorden geven hier dan ook minder een *getalsbegrip* dan een *deel van het geheel* te kennen.

Aanm. 2. Soms wordt de *s* als teeken van den tweeden naamval bij den partitieven tweeden naamval weggelaten, terwijl in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud van de drie geslachten de tweede naamval niet door een bijzonderen uitgang wordt aangewezen, maar denzelfden vorm heeft als de eerste naamval, b. v.: *eene somme geld*; *een glas wijn*; *wat verdriet*; *de tiende Januari*; *een pond boter*; *eene menigte menschen*. In deze gevallen beschouwt men doorgaans de attributieve bepaling als bijstelling van het bepaalde woord, waarmede zij dan in naamval overeenkomt.

4. Meermalen wordt de attributieve genitief omschreven door het voorzetsel *van*.

Voorbeelden. De helling van den berg; — de verrassing van Breda; — het horlogie van grootvader; — de koning van Griekenland; — de dochter van Willem; — twee van ons; — de jongste van de broeders; — eene reeks van getallen; — niemand van u.

D. *Een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel.*

1. Ook andere voorzetsels dan *van*, en in eene andere trekking dan die des tweeden naamvals, kunnen met een zelfst. naamwoord eene attributieve bepaling vormen.

Voorbeelden. De gedachte aan deze vreeselijke gebeurtenis; — het vertrouwen op God; — eene vertelling uit de geschiedenis; — een man met een bedroefd gelaat; — de boomen in den tuin; — de slag van Waterloo; — wie onder alle menschen; — een huis van steen.

2. Zulk eene attributieve of bijvoeglijke bepaling moet wel onderscheiden worden van de bijwoordelijke bepalingen en voorwerpen van denzelfden vorm, nl. een zelfst. naamwoord met een voorzetsel. De attributieve bepalingen staan altijd bij een zelfst. naamwoord of een woord, dat er voor in de plaats treedt; de bijwoordelijke bepalingen en voorwerpen staan bij een werkwoord of bijvoegl. naamwoord. (Zie § 9, D).

3. Aan elke der hieronder D., 1. genoemde bijvoeglijke bepalingen ligt een zin tot grondslag, die in den vorm van een enkel zinsdeel aan een anderen zin is toegevoegd. Bij sommige dier bepalingen is die oorsprong zoo duidelijk, dat men evengoed aan verkorte bijvoeglijke zinnen kan denken, b. v. *de boomen in den tuin* (d. i. die in den tuin staan).

4. Let men ook hier op de beteekenis en de afkomst der bepalingen, dan bemerkt men, dat sommige minder den aard van een attributief dan van een voorwerp hebben, b. v.: *het vertrouwen op God* (op God vertrouwen); *het geloof aan de onschuld* (aan de onschuld gelooven). Dit is namelijk het geval, wanneer het zelfstandig naamwoord eene werking als zelfstandigheid voorstelt.

E. *Bijwoorden.*

1. Sommige bijwoorden kunnen ook op zelfst. naamwoorden of als zoodanig gebruikte woorden betrekking hebben, en in dat geval moeten zij als attributieve bepalingen beschouwd worden.

Voorbeelden. Weten *alleen* is niet voldoende; — *bijna* een dag; — een uur *ongeveer*; — een gulden *slechts*.

2. Ook bijwoorden van plaats kunnen als attributieven voorkomen; maar hier ligt ook een verkorte bijvoeglijke zin tot grond (zie § 8, D. 3).

Voorbeelden. De man *hier*; — God *daarboven*; — die boeken *daar*; — de menschen *beneden*. »Zij hoorde het portier dichtslaan: een manstem een paar woorden wisselen met de vrouw *beneden*» (J. van Lennep).

De bijwoorden *hier*, *daarboven*, *daar* en *beneden* kunnen namelijk ook beschouwd worden als de overgebleven deelen van zinnen: *de man*, die *hier* is; *God*, die *daarboven* zetelt; *de boeken*, die *daar* liggen; *de menschen*, die *beneden* wonen of zijn.

§ 9. OVER DE OBJECTEN OF VOORWERPEN.

1. Gelijk het begrip der zelfst. naamwoorden bepaald wordt door attributieven of bijvoeglijke bepalingen, zoo vorderen vele werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, om een volledig begrip uit te drukken, eene bepaling bij zich, die men *object* of *voorwerp* noemt. Zeg ik b. v. *ik zend*, dan is de beteekenis van het gezegde *zend* niet volledig. Ik dien te zeggen, *wat* ik zend en *aan wien* ik zend, zal de beteekenis van het werkwoord *zenden* volledig zijn. In den zin: *ik zend den vader het boek*, dienen de bepalingen *den vader* en *het boek*, om de beteekenis van *zenden* aan te vullen, en daarom noemt men die bepalingen ook *aanvullende* bepalingen, gewoonlijk echter objecten of voorwerpen.

Aann. Behalve de voorwerpen kunnen de werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden nog *bijwoordelijke bepalingen* bij zich hebben, waarover wij in de volgende § zullen spreken. In § 11 zullen wij nader het verschil der logische betrekking, waarin de verschillende bepalingen (bijvoeglijke bepalingen, voorwerpen en bijwoordel. bepalingen) tot de bepaalde woorden staan, aantonen.

2. Wanneer wij spreken van aanvullende bepalingen, dan letten wij op den dienst, welken de bepaling in den zin doet, met betrekking tot het bepaalde woord. Letten wij op den invloed van het bepaalde woord op de bepaling, nl. het object, dan ziet men, dat het voorwerp (Zie Inl., 10), dat als object voorkomt, in de werking betrokken wordt, dat de werking er op gericht is.

In den zin : *ik zend den vader het boek* , blijft de werking niet tot het onderwerp als *werker* bepaald , maar zij wordt gericht op *den vader* en *het boek* , die , ofschoon op verschillende wijze , in de handeling betrokken worden .

Aann. De bijvoeglijke naamwoorden , die een voorwerp vorderen , drukken wel is waar geen handeling uit ; toch ligt aan hunne beteekenis het begrip eener handeling tot grond , waardoor zij verbale kracht hebben , evenals de onder § 8 , C. 3. 1) en 2) genoemde zelfst. naamwoorden .

3. Niet alle werkwoorden en bijvoegl. naamwoorden vorderen een voorwerp bij zich , om een volledig begrip uit te drukken . Er zijn er , die in zich zelven een volledig begrip uitdrukken , b. v. : *een levendig gesprek ; een wijs man ; een nieuw boek ; eene groote tafel ; ik loop ; gij springt ; hij danst ; wij slapen ; zij sterven* . Zulke bijvoegl. naamwoorden en werkwoorden kunnen daarom wel bijwoordelijke bepalingen bij zich vorderen , b. v. : *eene zeer groote tafel ; hij springt hoog ; hij danst altijd* .

Er zijn werkwoorden , die bij verschil van beteekenis met en zonder voorwerp voorkomen , b. v. : *die wonde draagt* (ettert) ; *dat geschut draagt ver* ; *die boom draagt goede vruchten ; kleederen dragen ; de klok slaat* (geeft het uur aan) ; *de Hoofdman slaat op weg* (Winter) ; *hij slaat den hond* . Ingelijks *koken , gloeien , smelten* enz. : *het water kookt ; ik kook* (d. i. doe koken) *het water* .

Er zijn ook vele bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden , die met en zonder voorwerp kunnen voorkomen , dikwerf met verschil van beteekenis , b. v. : *de machtige koning* of *de koning is machtig* ; *hij is de taal* (of der tale) *machtig ; hij is een waardig vorst ; hij is onzer niet waardig* .

4. Men noemt de werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden , die in zich zelven een volledig begrip uitdrukken , *subjectieve* werkwoorden en bijvoegl. naamwoorden . Bij zulke werkwoorden bepaalt zich de werking , die ze voorstellen , alleen tot het subject of onderwerp . De werkwoorden en bijvoegl. naamwoorden , die een of meer voorwerpen bij zich nemen , noemt men *objectieve* werkwoorden en bijvoegl. naamwoorden . Bij eenige objectieve werkwoorden is een voorwerp onmisbaar , b. v. : *zenden , gedenken , zich ontfemen , zich herinneren* , enz. ; *machtig , kundig* enz. uitsluitend predicatief gebruikt . Bij andere wordt soms het object weggelaten , b. v. : *hij gehoorzaamt nu toch ; stil ! hij dankt ; wij eten ; op het land geniet ik ; het is een trouwe hond ; hij is gehoorzaam* enz. In dat geval wil men de werking of de eigenschap slechts in het algemeen te kennen geven .

5. De voorwerpen zijn in den regel bepalingen van het gezegde; zij kunnen het evenwel ook zijn van andere deelen in den zin, b. v.: *de mij verleende gunst; de door kommer gedrukte man; een machtig rijk te stichten, is groot; zich zelven te beheerschen, mag grooter heeten.* Dat men in zulke gevallen moet denken aan verkorte of onvolkomen zinnen, is duidelijk: *de gunst, die mij verleend is; de man, die door kommer gedrukt wordt; dat men een machtig rijk sticht, is groot; dat men zich zelven beheerscht, mag grooter heeten.*

6. Evenals de attributieve betrekking grammatisch wordt uitgedrukt deels door buiging in gelijke betrekking of overeenkomst, deels in ongelijke betrekking door den tweeden naamval, deels door voorzetsels, zoo kan ook de betrekking van het voorwerp of object tot het bepaalde woord, of de objectieve betrekking, grammatisch worden uitgedrukt door naamvallen of voorzetsels.

De logische betrekking, waarin de voorwerpen staan tot de woorden, welke ze bepalen, is die van *afhankelijkheid* en voor zooverre zij grammatisch door naamvallen wordt uitgedrukt, noemt men haar *beheersching* of *regeering* (zie § 11).

7. De voorwerpen staan in den *tweeden*, den *derden* of den *vierden* naamval. Men noemt daarom deze naamvallen *afhankelijke naamvallen* (casus obliqui). De *eerste naamval* of *nominatief* heet daarentegen *onafhankelijke naamval* (casus rectus), omdat het woord in dien naamval nooit van een ander woord afhangt: hij komt alleen als onderwerp of als gezegde voor. Als gezegde komt hij voor bij de werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, *heeten*, *schijnen* en *gelijken* of *lijken*, of in 't algemeen bij de werkwoorden met abstracte beteekenis, welke een naamwoord vereischen om een volledig gezegde uit te maken; verder bij de werkwoorden *heeten* en *noemen* in den lijdenden vorm: *kij wordt mijn vriend geheeten; gij wordt een gelukkig man genoemd.*

Aangezien de naamvallen niet toereikend zijn, om alle betrekkingen, waarin een voorwerp tot het bepaalde woord staan kan, uit te drukken, zoo bezigt men daartoe voorzetsels.

Er zijn dus vier klassen van voorwerpen:

- a. voorwerpen in den vierden naamval;
- b. voorwerpen in den derden naamval;
- c. voorwerpen in den tweeden naamval;
- d. voorwerpen met een voorzetsel.

De door naamvallen uitgedrukte voorwerpen (dus de onder a, b en c genoemde) noemt men *rechtstreeksche*, de door middel

van voorzetsels uitgedrukte, *middellijke* of *zijdelingsche* voorwerpen.

A. *Voorwerpen in den vierden naamval, accusatief.*

1. Alle *transitieve* of *overgankelijke* werkwoorden kunnen in den bedrijvenden vorm een voorwerp in den vierden naamval bij zich hebben. Dit voorwerp wofdt bij die werkwoorden aan de werking, die ze uitdrukken, en die van het onderwerp als oorzaak uitgaat, onderworpen. Men noemt het daarom ook *lijdend* voorwerp. Het bepaalt de beteekenis van het werkwoord; maar de beteekenis van het lijdend voorwerp wordt ook gewijzigd door de werking, waaraan het onderworpen is. In den zin: *ik pluk de appels*, is *appels* het lijdend voorwerp, dat het gezegde *pluk* bepaalt; maar zoodra de werking van *plukken* op de *appels* is toegepast, zijn deze *geplukte appels*. Vandaar dat men zegt: het lijdend voorwerp is de persoon of zaak, welke door de werking, die van het onderwerp als oorzaak uitgaat, in een anderen toestand gebracht wordt.

Bij vele terugwerkende (reflexieve) werkwoorden is het lijdend voorwerp dezelfde persoon als het onderwerp. Welke werkwoorden tot de transitieve of overgankelijke kunnen gerekend worden, zullen wij later opgeven.

Voorbeelden. Ik vlei *den man*. — Wij leenden dezen man *het geld*. — Wij hebben *het paard* gedrenkt. — Hij zal *den boom* vellen. — De man verheugt *zich*. — Hij matigde zich *vele dingen* aan.

In deze gevallen zal men, zoodra de werking, die het werkwoord te kennen geeft, op het lijdend voorwerp is toegepast, kunnen zeggen: de *geveide* man, het *geleende* geld, het *gedrenkte* paard, de *gevelde* boom, de *verheugde* man, de *aangematigde* dingen.

Aanm. Bij het werkwoord *hebben* (bezitten) valt het moeilijk bovenstaand kenmerk toe te passen, vooreerst omdat het verleden deelwoord van hebben niet als bijv. naamw. in gebruik is, en ten andere, omdat hier niet gedacht wordt aan eene werking, waaraan het voorwerp (object) onderworpen wordt. Zinnen, als: *ik heb boeken*, *ik had vrienden*, enz. kunnen dan ook niet in den lijdenden vorm overgebracht worden. Voor zooverre men voor *hebben* in plaats stelt *bezitten*, en hiervoor denkt *in bezit hebben*, blijft de moeilijkheid bestaan; maar *bezitten* is een transitief werkwoord, door voeging van *be* van het intransitieve *zitten* gevormd, gelijk *bewonen* van *wonen*. Van dit *bezitten* (op iets zitten), in eigenlijken zin, is *bezitten*, in bezit hebben, eene overdrachtelijke beteekenis. *Bezitten* wordt in den eigenl. zin dan ook lijdend gebruikt, b. v.: *die plaats wordt door ons bezeten*; die plaats kan evenwel aan anderen toebehooren.

De werkwoorden *hebben* en *bezitten* (in bezit hebben) zijn objectief, maar niet transitief; eenigermate geldt hetzelfde van de terugwerkende werkwoorden.

2. Het lijdend voorwerp bij overgankelijke werkwoorden in bedrijvenden vorm wordt onderwerp, wanneer die zinnen in den lijdenden vorm worden overgebracht, b. v. *de man wordt door mij geleid*. Het onderwerp van den bedrijvenden zin wordt dan bepaling van grond (causale bepaling) als *oorzaak* der werking. Bij terugwerkende werkwoorden kan van den lijdenden vorm geen sprake zijn, omdat bij het werkwoord in den lijdenden vorm altijd aan een' werker buiten den persoon, die de werking ondergaat, gedacht wordt; b. v. *ik word gekleed* verstaat men altijd zoo, dat de werking uitgaat van een' werker buiten den persoon des onderwerps of des lijdens, en: *ik word gekleed door mij* zal wel als onzin te beschouwen zijn (vergel. § 61).

Wij noemden het onderwerp van den lijdenden zin hierboven *lijder*, en inderdaad is dat onderwerp, gelijk wij dan ook reeds hebben opgemerkt, niets anders dan het lijdend voorwerp uit den bedrijvenden zin, dat door de werking in een anderen toestand gebracht wordt; maar het onderwerp in den lijdenden zin vormt met het werkwoord eene predicatieve betrekking en geene objectieve (§ 11), gelijk het lijdend voorwerp met het gezegde in den bedrijvenden zin, en daarom kan er geen sprake van zijn, dit onderwerp lijdend voorwerp (object) te noemen, tenzij men voorwerp neemt in den zin van Inl. 10. De lijdende beteekenis van het onderwerp in lijdende zinnen is een gevolg van den vorm van het werkwoord en niet van eene logische betrekking.

3. Sommige werkwoorden regeeren twee accusatieven, namelijk:

1) De werkwoorden *vragen*, *onderwijzen* en *leeren*, waarbij de beide accusatieven ook voorwerpen (objecten) zijn, het eene van den *persoon*, het andere van de *zaak*. Deze werkwoorden vereischen dat dubbel voorwerp, omdat hunne beteekenis die van twee transitieve werkwoorden inhoudt. *Leeren* en *onderwijzen* beteekenen *wetende maken*, en *vragen* beteekent *verzoeken te vernemen*.

Voorbeelden. Ik leer *mijnen broeder de aardrijkskunde*. — Ik leer *hem de letters*. — Wij onderwijzen *hem de wiskunde*. — Ik vraag *het u*.

Beide accusatieven zijn hier als *voorwerpen* (objecten) zelfstandige naanwoorden of voornaamwoorden. Het persoonl. object kan dan ook zoowel als het zakelijk als onderwerp van die werkwoorden in den lijdenden vorm optreden. De lijdende

vorm van *leeren* is echter minder gepast, omdat *geleerd worden* ook gezegd wordt van *toenemen in geleerdheid*, *geleerd zijn in de toekomst*. Men vindt er een voorbeeld van in Matth. 28: 15: „*zij deden, gelijk zij geleerd waren.*” Overigens zegt men: *ik word onderwezen, ik word gevraagd*. Bij oude schrijvers vindt men meer voorbeelden: „*so wertstu gheleert, wattu di hueden selt ende beteren.*”

Komt *onderwijzen* voor in de beteekenis van *onderwijs geven in*, en *vragen in die van bericht inwinnen*, dan regeeren zij niet twee accusatieven, b. v.: *ik onderwijs u in de wiskunde*, *ik vraag u naar uwen broeder*.

2) De werkwoorden, waarbij twee voorwerpen (objecten) komen, waarvan het eerste de werking ondergaat en daardoor wordt, wat het tweede uitdrukt, als *noemen* en *heeten* b. v.: *ik noem hen mijne vrienden; ik heet hen mijne vrienden*. In dit geval zijn ook beide voorwerpen zelfst. naamwoorden of voor-naamwoorden. Men noemt het tweede voorwerp dat van het *produkt der werking*, hetwelk bij andere werkwoorden met een voorzetsel wordt uitgedrukt, wanneer ook het eerste, nl. het lijdend voorwerp in den zin voorkomt:

a. Dit is vooreerst het geval met die werkwoorden, waarbij het tweede voorwerp duidelijk als produkt der werking optreedt, als: *hij giet lood tot kogels; hij draait ivoor tot knoppen; zij verhieven hem tot koning; de raad benoemde hem tot wethouder; zij maakte hem tot mijnen vriend*. Bij maken wordt het voorzetsel ook weggelaten: *zij maakten hem koning*.

b. In de tweede plaats met zulke werkwoorden, waarbij, gelijk dit bij *noemen* en *heeten* ook het geval is, het tweede voorwerp niet zoozeer is datgene, waartoe het onderwerp het eerste of het lijdend voorwerp werkelijk maakt, als wel datgene, waartoe het onderwerp het lijdend voorwerp in zijne gedachten maakt, als het ware, waartoe de persoon des onderwerps het denkt. Vandaar dat men ook zeggen kan, het tweede voorwerp drukt eene eigenschap uit, die door het onderwerp aan het eerste voorwerp wordt toegekend.

Voorbeelden. Hij geeft *zich* uit voor *eenen Franschman*, en gij verklaart *hem* voor *eenen Zwitser*. — Ik houd *hem* voor *eenen Hollander*. — Ik erken *hem* voor *mijnen vriend*. — Hij krijgt of scheldt *hem* overal voor *eenen bedrieger* uit.

Aanm. 1. Heeft *noemen* de beteekenis van *vermelden*, bij *name opgeven*, dan regeert het niet twee accusatieven: *de rechter zeide: noem mij* (datief) *uwe medeplichtigen*.

Aanm. 2. Het werkwoord *schelden* (oudt. *verklaren*, nog in: *kwijtschel-*

den) regeerde vroeger ook twee voorwerpen in den accusatief, zie *Aanm.* onder 4). *Achten* en *bevinden* worden nog gebruikt met twee accusatieven als voorwerpen: *ik acht hem een trouwen vriend; ik heb hem mijnen vriend bevonden.* Bij *erkennen*, en altijd bij *beschouwen*, komt ook als in plaats van het voorzetsel: *ik erken hem als mijnen vriend; ik beschouw hem als mijnen vriend.*

Aanm. 3. Wanneer de hier onder 2) b. genoemde werkwoorden in den lijdenden vorm voorkomen, dan worden de beide voorwerpen nominatieven, het eerste als onderwerp, het laatste als gezegde: *hij wordt mijn vriend genoemd of geheeten.* Bij de overige werkwoorden, waarbij het tweede voorwerp een voorzetsel bij zich heeft, wordt ook het eerste of lijdend voorwerp het onderwerp van den lijdenden zin, en het tweede voorwerp met het voorzetsel wordt insgelijks bepaling van het gezegde, daarbij nog altijd te kennen gevende, wat door de werking, die het onderwerp ondergaat, uit dit onderwerp gewerkt of gedacht wordt.

3) De werkwoorden, waarbij een bijvoeglijk naamwoord bij het lijdend voorwerp, dat een zelfst. naamwoord of een zelfst. voornaamwoord is, uitdrukt, waartoe dit voorwerp gemaakt of waarvoor het gehouden of verklaard wordt.

Voorbeelden. Hij maakt ons gelukkig. — Ik maak u het werk gemakkelijk. — Hij schoot den man dood. — Ik reken hem bekwaam. — Ik scheld hem kwijt. — Wij prijzen dien vader gelukkig. — Ik heet of noem u braaf. — Ik laat u vrij. — Ik acht het goed. — Hij voelt zich gelukkig.

4) De werkwoorden, die bij het lijdend voorwerp, dat een zelfst. naamw. of zelfst. voornaamw. is, een deelwoord of eene onbepaalde wijze als bepaling bij zich nemen. Deze bepaling geeft den toestand te kennen, waarin dat voorwerp de werking ondergaat.

Voorbeelden. Zij zonden ons het boek ongelezen. — Ik kreeg het boek bemorst. — Ik gevoel, acht mij beleedigd. — Wij hielden de deur gesloten. — Ik zag hem knielende. — Wij vonden hem leunende tegen den wagen. — Ik leer hem zingen. — Hij helpt mij een huis bouwen. — Ik vond hem op den grond liggen (liggende, gelegen). — Gij doet mij beven. — Ik laat hem zingen. — Ik laat hem een lied zingen.

Aanm. Ofschoon in alle vier genoemde gevallen het werkwoord twee accusatieven bij zich neemt, zoo vatte men wel in het oog, gelijk wij ook reeds opmerkten, dat alleen bij de werkwoorden onder 3. 1) en 2) de beide accusatieven ook voorwerpen zijn, dus beide in de betrekking van afhankelijkheid of regeering tot het werkwoord staan. De werkwoorden onder 3. 3) en 4) hebben ook twee accusatieven, maar slechts één voorwerp; de andere accusatief is van dat voorwerp eene bepaling in de betrekking van inlijving. Het bijvoegl. naamwoord heeft evenwel in deze betrekking tot het voorwerp zijne buiging verloren, en is dan ook als predicatief te beschouwen.

4. Bij sommige werkwoorden: *hooren*, *voelen* en *zien*, kan het voorwerp met de onbepaalde wijze in een' voorwerpszin veranderd worden, waarbij het onderwerp van den voorwerpszin dezelfde persoon moet zijn als het voorwerp, b. v.: *ik hoor hem vallen* (dat hij valt); *ik voel de koorts komen* (dat de koorts komt); *ik zie de boot naderen* (dat de boot nadert). Dit is nog het geval met *doen* voor *maken* en *laten* voor *bewerken*, als: *ik doe het instorten* (ik maak, dat het instort); *ik laat hem verhalen*, *voorlezen* (ik bewerk, dat hij verhaale, voorleze, of dat hem verhaald, voorgelezen worde). Ingeval in den voorwerpszin het onderwerp niet dezelfde persoon is als die des voorwerps, dan staan voorwerp en onbepaalde wijze tot elkaar in eene andere betrekking, b. v.: *ik hoop*, *wensch*, *verlang*, *verzoek u te spreken*, d. i. dat ik u spreken zal.

Uit de voorbeelden onder 4) op bl. 34 blijkt, dat het werkwoord in de onbepaalde wijze zelf een voorwerp bij zich hebben kan, b. v.: *ik leer hem een lied zingen*; *hij helpt mij een huis bouwen*. Dit is ook het geval bij *doen* en *laten*, b. v.: *doe mij het boek halen*; *laat mij het boek zenden*; d. i. *maak*, *dat ik het boek hale*, *zende*. Hier is mij lijdend voorwerp van *doe halen* en *doe zenden*, en boek lijdend voorwerp van *halen* en *zenden*. Beide staan dus in den accusatief. Het voorwerp van *doe halen* en *laat zenden* kan ook in den datief staan, nl. wanneer de onbepaalde wijze lijdende beteekenis heeft, b. v.: *maak of bewerk, dat mij (aan mij) het boek gezonden worde*. Ingeval dergelijke zinnen aanleiding tot dubbelzinnigheid geven, is het noodig eene andere wending aan den zin te geven; b. v.: *laat het boek door hem gezonden worden of aan hem gezonden worden*.

5. Bij met partikels samengestelde intransitieve of onovergankelijke werkwoorden komt ook dikwerf een accusatief voor. Wanneer deze afhangt van een verzwegen voorzetsel, dan geeft hij slechts de richting aan van de werking en is geen lijdend voorwerp, b. v.: *wij zijn den stoel afgesprongen*; *hij is eene goede haven ingezeld*. Hebben zulke werkwoorden het karakter van intransitieven afgelegd en transitieve beteekenis gekregen, dan is de accusatief ook lijdend voorwerp, b. v.: *een verdrag aangaan* (het verdrag wordt aangegaan); *de zoon volgt zijnen vader op* (de vader wordt door zijnen zoon opgevolgd), enz. In uitdrukkingen als: *denzelfden gang gaan*, *den goeden strijd strijden*, *den dood sterven*, enz. dient de accusatief alleen om ter versterking hetzelfde begrip, dat in het werkwoord ligt, te herhalen.

6. Bij sommige werkwoorden komt een zelfstandig naamwoord in den accusatief voor, ten einde eene *ruimte* maat of eene *tijdruimte*, een *gewicht* of eene *waarde* of *prijs* uit te drukken. Deze accusatief hangt niet af van het werkwoord en komt dan ook zowat bij intransitieve als bij transitieve werkwoorden voor, maar treedt zelfstandig op in den zin, en kan derhalve niet als voorwerp beschouwd worden. Dezelfde accusatief komt ook voor bij bijvoeglijke naamwoorden.

Voorbeelden. Wij reisden drie dagen. — Deze boomen dragen dit jaar geen vruchten; — maar die bloemen bloeien den geheelen zomer. — Hij kwam nog denzelfden avond. — Drie voet lang. — Eenen palm lang. — Drie uur ver. — Hij weegt tien pond. — Het is eenen daalder waard. — Het kost of het geldt eenen gulden.

De accusatief, die als tijdsbepaling voorkomt, antwoordt op de vraag *hoelang* of *wanneer*, evenals de bijwoordelijke bepalingen van tijd, waarvoor zij dienst doen (zie § 10), terwijl de bepaling, die eene ruimte maat uitdrukt den *graad der uitgebreidheid* te kennen geeft. Den accusatief, die een *gewicht* of *waarde* uitdrukt en gewoonlijk de *accusatief van het gewicht of de waarde* genoemd wordt, beschouwen wij ook als bijwoordelijke bepaling, die den *graad* of de *mate*, het *hoeveel* van het gewicht of de waarde te kennen geeft. Men vraagt dan ook bij de werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, bij welke zij voorkomen, zowat hoeveel het gewicht of de waarde is, als wat het gewicht of de waarde is. Bij *kosten* is de *graad* door hoe uitgedrukt in den volgenden zin: »en hoe het haar *kosten mocht*, *sich het genoeg te ontzeggen bij de weduwe in te wonen*” (J. van Lennep).

7. Er zijn bijvoeglijke naamwoorden, die den accusatief regeeren, maar waarop het begrip van lijdend voorwerp niet toepasselijk is. De accusatief is hier plaatsvervanger van den genitief, dien deze bijvoeglijke naamwoorden vroeger regeerden en sommige nog wel bij zich nemen. Het begrip van regeering is op de bijvoeglijke naamwoorden, en eveneens op de zelfstandige naamwoorden van toepassing in zooverre zij verbale kracht hebben, d. i. in zooverre hunne beteekenis aan eene werking doet denken.

Voorbeelden. Zij konden den vijand niet machtig worden. — Nu zijn wij het spoor bijster. — Hij is den voorraad reeds kwijt. — Zijn wij hier ons leven zeker? — Ik ben het mij niet bewust. — Zijt gij die taal meester?

B. *Voorwerp in den derden naamval.*

1. Het voorwerp in den derden naamval wijst den persoon of de zaak aan, ten behoeve van wien of waarvan de werking geschiedt.

Den datief regeeren:

1) de transitieve werkwoorden, die behalve een lijdend voorwerp de vermelding van een' persoon vereischen of toelaten, ten wiens behoeve de werking geschiedt;

2) de volgende terugkeerende werkwoorden, waarbij nog eene zaak als lijdend voorwerp vermeld wordt: *zich aanmatigen, zich inbeelden, zich laten aanleunen, zich laten welgevalven, zich toeëigenen en zich voornemen*;

3) eene menigte intransitieve werkwoorden, inzonderheid die, welke een *naderen, verwijderen, afkeer of gemenheid, voordeel of nadeel* uitdrukken;

4) de *schijnbaar* onpersoonlijke werkwoorden, waarbij de persoon, die in de handeling betrokken is, niet als lijdende wordt voorgesteld; ook de *onechte* onpersoonlijke uitdrukkingen hebben den naam des persoons in den datief bij zich;

5) vele bijvoeglijke naamwoorden.

Voorbeelden. 1. Hij geeft zijnen vriend een goeden raad. — Wij zenden hem het boek. — Ik breng mijnen vriend deze goede tijding. — Geef Gode de eer.

2. Ik matig mij geen gezag aan. — Zou hij zich inbeelden, dat wij hem gelooven? — Laat u die belediging niet aanleunen. — Ik laat het mij welgevalven. — Hij eigent zich uw boek toe. — Hij neemt zich alles voor, maar doet niets.

3. Ik ben u ontmoet. — Gij zijt mij ontloopen. — Bevalt het u? — Hij wil mij niet behagen. — Wij zullen u bijspringen. — Ik zal u slaan.

4. Het bevalt, behaagt, belieft, gelieft mij; het betaamt, past, voegt u, enz. — Zou het hem aan moed ontbreken? Is het u ernst met dat gezegde? — Aan de waarheid is mij alles gelegen.

5. Het is mij aangenaam, nuttig, voordeelig, genoegzaam, welgevallig, enz.

Aanm. Men lette op hetgeen onder 7 blz. 36 over de regeering der bijvoegl. naamwoorden is opgemerkt. In sommige gevallen kan zelfs het bijv. naamw. verbonden met *zijn* vervangen worden door het werkwoord, waarvan het is afgeleid; b. v. *welgevallig, betamelijk, behagelijk zijn* door *bevalven, betamen, behagen*; in andere gevallen niet, maar ook dan nog doet zijne beteekenis aan eene werking denken, b. v.: *nuttig zijn* (Hoogd. *nützen*), *schuldig zijn* (Fr. *devoir*; Eng. *to owe*).

2. De datief kan ook voorkomen zonder voorwerp van een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord te zijn, bloot ter vervanging van een bezittelijk voornaamwoord of een tweeden naamval; b. v. *het water stond hem in de laarzen* (d. i. in zijne laarzen); *ik sneed mij in den vinger*; *doe het uwen vader ten genoegen*; »Nu,» zei *Blink*, *terwijl hij zich de lip half aan bloed beet en tevens in zijn zak tastte* enz. (J. van Lennep); *Ik zie, dat u voor de deur staat*. De aldus gebruikte derde naamval noemt men gewoonlijk *possessieven datief*, omdat hij een tweeden naamval of een bezittelijk voornaamwoord vervangt, b. v. *in zijne laarzen*, *in mijnen vinger*, *tot genoegen van uwen vader*, »*My dunckt, ick sie staen voor uw deur vervaartheit, droefheid en getreur*» (Van Zevencote).

Zonder rechtstreeks van eenig woord in den zin af te hangen, komt de derde naamval nog voor in zinnen als de volgende: *haal mij dat boek*; *hij is mij lastig genoeg*, *te lastig*; *ben ik u niet alles?* »*k Hoor mij die stemme van Hemelvreugd spreken*» (Alberd. Thijm). De datief kan hier door *voor* omschreven worden. Nog in zinnen als deze: *Zie mij dien jongen daar klimmen*; *wat is me dat eene uitspanning*; *krijg me de koorts niet meer*. In het laatste geval drukt de datief iets gemeenzaams, iets vertrouwelijks uit en komt hij het meest in de spreektaal voor.

C. *Het voorwerp in den tweeden naamval.*

1. De meeste werkwoorden, die vroeger een voorwerp in den tweeden naamval toelieten, vorderen nu een voorwerp in den vierden naamval met of zonder voorzetsel. De tweede naamval komt thans slechts als voorwerp van een werkwoord voor in eenige uitdrukkingen en dan gewoonlijk met een voornaamwoord als voorwerp.

Voorbeelden. *Ontferm u onzer*. — *Erbarm u mijner*. — *Ik ontrust mij des*. »*Dien 't gelaaten wierd, moest denken, dat hij 't te geef kreeg en des der Spaansche goedertierenheit dank weeten*» (Hooft). — »*Ghij wilt maer onser, Heer! erbarmen*» (Cats). — *Wat is de mensch, dat gij zijner gedenkt*. — »*Zoo zullen w' u wer ons nooit schamen*» (Ev. Gez.). — »*Een enk'le trekt zich mijner aan*» (J. van Lennep). — »*Niemand moet mijn kunst des roemen*» (Bilderdijk).

2. Vroeger namen deze en andere werkwoorden ook een zelfst. naamwoord als voorwerp in den tweeden naamval bij zich; met sommige is dit nog het geval in hooger en stijl.

Voorbeelden. »*Die op gheen valsche eerezucht steunt en 's vollix ghunst zich niet en kreunt*» (Spiegelhel). — »*De lage slam-*

pamper (slemper) mach hem zjïns geboorts niet roemen" (R. Visscher). — »Erbarmt des armen volcks" (Vondel). — »Schaamt u niet der getuigenisse onzes Heeren" (Bijbelvert.). — »Waardig des lichts te derven" (Bijbelv.). — »Wie zich der nacht onzes tijds moog beklagen" (Alberd. Thijm). —

3. Vele bijvoeglijke naamwoorden regeerden oorspronkelijk den tweeden naamval. In sommige uitdrukkingen komt hij nog voor; gewoonlijk echter wordt hij vervangen door den accusatief met of zonder voorzetsel. De volgende bijvoeglijke naamwoorden kunnen den genitief regeeren: *bewust, deelachtig, gedachtig, gevis, kundig, machtig, meester, moede, noodig* (in *des-noodig*), *schuldig, vol, waard, waardig, zat en zeker*.

Vroeger was het aantal bijvoeglijke naamwoorden, dat den tweeden naamval regeerde, veel grooter.

Voorbeelden. »Hier gaat de deerne vol van vrees, der wereld onverzocht" (Hooft). — »Tot hij der kunde zeker was" (Dezelfde). — »Des ouden tijds ben ik indachtig". — »Die vader of moeder liefheeft boven mij, is mijns niet waardig." — »Zij zijn vol zoeten wijns." — »Dat zich niet quaeds bewust is" (Vondel). — Der vertroosting *deelachtig*; Uwer hulp *gedachtig*; der zake *kundig* (ook in *deskundige*); der tale *machtig*; zwervens *moede*; des levens *zat* enz.

Aanm. *Schuldig* regeert den genitief in den zin van *strafbaar*; het woord, dat de straf aanduidt, die men ondergaan moet, staat in den genitief: *hij is des doods schuldig!* In denzelfden zin komt het woord *waardig* voor met den tweeden naamval, Luk. 23, 15: »Er is van hem niets gedaan, dat des doods waardig is."

Schuldig regeert den datief van den persoon en den accusatief der zaak, wanneer het beteekent: *verplicht te geven of te betalen*: *ik ben u geld schuldig*. Het regeert een voorwerp met het voorzetsel *aan*, wanneer het beteekent *medeplichtig*: *hij was niet schuldig aan den moord*.

D. Voorwerp met een voorzetsel.

1. De voorwerpen, die door middel van een voorzetsel met het regeerende werkwoord of bijvoeglijk naamwoord verbonden worden, vervangen de plaats der naamvallen, waar de taal te kort schiet, om eene betrekking door een' naamval uit te drukken, of waar om deze of die reden de naamvallen door voorzetsels worden omschreven.

Voorbeelden. *Voor* iets instaan. Verantwoordelijk *voor* iets zijn. *Op* iets gesteld zijn. Verzot *op* bloemen. Denken *aan* iemand. Ge-looven *aan* of *in* iemand of *aan* iets. *Op* iemand vertrouwen, rekenen, staat maken, pochen, hopen. *Voor* iets houden, gelden, uitgeven.

Zich over iets bekommeren. Naar iets haken, uitzien, wenschen, verlangen.

2. De voorzetsels regeeren den vierden naamval. Vroeger regeerden ze ook den tweeden en den derden naamval, waarvan het gebruik in vele uitdrukkingen heeft stand gehouden. B. v. met den tweeden naamval: *binnen-, buiten- en tusschendijs* en *buitenshuis*, *binnen* en *buitenlands* en vele andere meer met *binnen*, *buiten* en *tusschen* samengesteld, *deswege*, *weshalve*, *om uws vaders wille*, *van rechts wege*. Met den derden naamval: *bij monde*, *bij der hand*, *bovendien*, *buitendien*, *in geschrifte*, *in den jare*, *in den beginne*, *in grooten getale*, *in den blinde*, *in den donker*, *in der minne*, *inderdaad*, *ingevalle*, *met luider stemme*, *metterdaad (met der)*, *mettertijd*, *metterwoon*, *met voorbedachten rade*, *na den eten*, *naderhand*, *op den huize*, *om den broode*, *ten dienste*, *ter oorzaak*, *te uwen opzichte*, *te dezer gelegenheid*, *ter zake*, *ten gevolge*, *ten platten lande*, *ten huize*, *ten dage*, *ter wille*, *ter dood*, *te goeder ure*, *ter oore*, *tenauwernood*, *terstond*, *uit dien hoofde*, *uitermate*, *van der hand*, *van goeder hand*, *van ganscher harte*, *van den lande*, *van goeden huize* en in vele andere uitdrukkingen meer.

Aanm. 1. Het voorzetsel *te* komt zoowel in samentrekking met het lidwoord in *ten* (te den) en *ter* (te der) als overal, waar eene buiging wordt aangewezen, met den derden naamval voor, weshalve men ook wel zegt, dat dit voorzetsel den derden naamval beheerscht.

Aanm. 2. In sommige van bovenstaande uitdrukkingen, als: *ter wille*, *ter dood*, *te goeder ure*, *tenauwernood*, *terstond*, *van ganscher harte* enz. heeft het vroeger vrouwelijk geslacht der woorden *wil*, *daad*, *uur*, *nood*, *stond*, *hart* enz. standgehouden. Hooft schreef aan Tesselschade *van den huize* te Muiden: Godt behoede UE. op de reize en eeuwlijk in genade met alle, die haar lief zijn, gelijk *van heelen*, *heeten*, *harte* wenscht enz.

3. Men moet wel onderscheiden, en dit is niet altijd gemakkelijk, of een voorzetsel met een zelfst. naamwoord werkelijk door een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord geregeerd wordt, d. i. of zij dienen om de beteekenis dier woorden te voltooien, dan of dat voorzetsel met het zelfstandig naamwoord enkel eene nadere (bijwoordelijke) bepaling is, òf van wijze, òf van tijd, òf van plaats, òf van grond. In de volgende § zullen wij over deze bijwoordelijke bepalingen spreken.

§ 10. OVER DE BIJWOORDELIJKE BEPALINGEN.

1. Behalve de voorwerpen kunnen de werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden nog bijwoordelijke bepalingen bij zich hebben. De voorwerpen (zie blz. 28) dienen om de beteekenis

van het werkwoord of het bijvoeglijk naamwoord aan te vullen, te voltooien; men noemt dan ook de voorwerpen wel *aanvullende* bepalingen. De bijwoordelijke bepalingen, evenals de bijvoeglijke, noemt men dan *toegevoegde* bepalingen, omdat zij, wat de bijwoordelijke betreft, een bijkomend denkbeeld voegen bij dat van het werkwoord of het bijvoeglijk naamwoord, ten einde te kennen te geven de *wijze* waarop, de *plaats* waar, den *tijd* wanneer, de *oorzaak* enz. waaruit de werking of de eigenschap moet gedacht worden. Zij worden dan ook onderscheiden in bijwoordelijke bepalingen van *wijze*, van *plaats*, van *tijd* en van *grond* (oorzaak). Het zijn òf bijwoorden, òf uitdrukkingen, die de plaats van bijwoorden vervangen.

2. De bijwoordel. bepalingen der wijze (modale bepalingen) geven te kennen: a. de *wijze* of *hoedanigheid*, b. den *graad* en c. de *verhouding*, of met andere woorden, het toegevoegde denkbeeld is *qualitatief*, *quantitatief* of *relatief*.

a. *De bepalingen der hoedanigheid.*

Voorbeelden. Hij spreekt zacht. — Zonder moeite of gemakkelijk spreken. — Wilt gij het anders hebben? Ja, zoo wil ik het hebben. — Met frisschen moed aan het werk gaan. — Ik zend het u van harte gaarne. — Hij zal het u omstandig verhalen. — De zon gaat heerlijk onder. — Een vreemd gekleede heer. — Een goed bedacht middel. — Die zaal is prachtig versierd. — Met tegenzin verlaat ik u. — Hij werd onbarmhartig geslagen.

De bepaling der wijze antwoordt op de vraag: *hoe?* met het werkwoord of het bijvoegl. naamwoord; aldus: *hoe* spreekt hij? *hoe* wilt gij het hebben? *hoe* is hij gekleed?

Aanm. Als eene bijzondere bepaling der wijze kan beschouwd worden die, welke eene *vergezellende omstandigheid* uitdrukt, b. v.: *elke waarheid schittert met haren eigen glans; beiden verrijkten hunne wetenschap tot groot voordeel der aardrijkskunde door de vergelijkende methode; de oppervlakte der aarde steekt onder de menigvuldigste vormen boven de zee uit.*

b. *De bepaling van den graad.* Deze bepaling drukt uit den *graad* of de *mate*, waarin de werking of de eigenschap moet gedacht worden, den *prijs* of de *waarde*, het *gewicht*, den *duur*, de *uitgebreidheid*, *hoeveelheid* enz. Zij antwoordt op de vragen: *in welke mate? tot welken graad? hoe dikwerf? hoeveel waard? hoe groot? hoe lang?* enz.

Voorbeelden. Hij loopt zeer hard. — Ik ben uiterst beschroomd. — Hij is mij veel tekoel. — Weinig was hij tevreden. — Ik ben inschikkelijk genoeg. — Driewerf gelukkig de man, die

enz. — Ik zeg u duizendmaal dank. — Ten hoogste dankbaar. — Hoeveel maal heeft hij dit verteld? — Zelden (niet dikwerf) vind ik hem te huis. — Wij reizen altijd (telkens, iederen keer) met elkaar. — Voor den eersten keer kom ik tot u. — Alles kan niet op eens (in éenen keer) geschieden. — Wederom zal hij antwoorden. — Domheid en bijgeloof gaan gaarne (dikwerf) samen. — Meestal (de meeste keeren) vind ik hem te huis. — Het is zes voet lang, en dat is zeer lang. — Eene mijl verendat is ver genoeg. — Hoeveel is het waard? — Eenen gulden waard. — Dat dier leeft lang, — Hoelang leeft het? — Het leeft dertig jaar. — Dat geldt veel. — Dat boek geldt of kost eenen gulden. — Het weegt twee pond.

Aann. 1. De bepaling der wijze, zoowel die der *hoedanigheid* (qualiteit) als die van *graad* (quantiteit) kunnen door vergelijking uitgedrukt worden; in vele gevallen is zulk eene bepaling echter een verkorte (vergelijkende) zin.

a. *Hoedanigheid*. Ik leef gelijk gij. Hij groeit als kool. Hij leeft als vroolijk Fransje.

b. *Graad*. Hij slaaft zich af als een ezel, d. i. in hooge mateslaaft hij zich af. Het is eerder rond dan lang.

De mate of graad wordt ook uitgedrukt door de buiging der trappen van vergelijking. Hij spreekt zeer juist; men kan niet juist(er) (d. i. *in hooger mate* juist) spreken. De rivier is hier het *breedst* (d. i. *in de hoogste mate* breed). Het liefst (d. i. *in den hoogsten graad* lief of gaarne) wandel ik hier.

Aann. 2. De bepalingen, die den prijs of waarde, het gewicht, den duur, de grootte enz. uitdrukken, behooren slechts in zooverre tot de bepalingen van wijze, als zij den *graad* of de *mate* enz. uitdrukken. Zoo ook kunnen *altijd*, *nooit*, *ooit*, *zelden* enz. bepalingen der wijze, nl. van *graad*, zijn in de beteekenis van *telkens* of *ieder*en keer, *niet eenen keer*, *eenen keer*, *weinig*e keeren enz., in welk geval men vragen kan: *hoe dikwerf*? Daarentegen zijn zij bepalingen van tijd, wanneer zij antwoorden op de vraag: *wanneer*? — Zoo kan ook *op eens*, dat in bovenstaand voorbeeld: *alles kan niet op eens geschieden*, bepaling van den *graad* is, ook bepaling van *hoedanigheid* zijn in de beteekenis van *eensklaps*, *plotseling*. Tusschen verschillende bijw. bepalingen kan een nauw verband bestaan, men dient daarop wel te letten. Eene nauwkeurige onderscheiding van die bepalingen, gelijk in het algemeen van den logischen zin der deelen van een' zin, is volstrekt noodig om *juist* te schrijven en te spreken en *goed* te verstaan.

Aann. 3. Dat wij niet ten onrechte de bepalingen van het gewicht, de waarde, den duur, de uitgebreidheid enz. onder de bepalingen van den *graad* stellen, schijnt ons ook daaruit te blijken, dat in de meeste gevallen bij de werkwoorden, waarvan ze bepalingen zijn, een bijv. naamwoord gedacht kan worden, dat reeds den *graad* der beteekenis van het werkwoord uitdrukt. B. v. drie pond *wegen* = drie pond *waar wegen*; twee uur *loopen* (gezegd van den afstand) = twee uur *ver loopen*. Men vraagt dan ook zoowel, *wat kost het* als *hoeveel kost het*, *wat weegt het* als *hoe*

veel *weegt het*. In allen geval zijn deze bepalingen geen voorwerpen (vergel. blz. 36, 6).

c. De bijwoordel. bepalingen, die eene *verhouding* uitdrukken, komen zelden voor in den eenvoudigen zin. Zij geven den graad van het bepaalde woord bij wijze van verhouding, dus betrekkelijk te kennen.

Voorbeelden. Europa, het kleinste der drie genoemde werelddeelen, heeft volgens (of naar, in opzicht tot, in betrekking tot) zijne horizontale uitbreiding de meest afwisselende gedaante. — Ieder moet naar zijn vermogen in de lasten deelen.

3. De bijwoordelijke bepalingen van plaats geven de *plaats*, waar de werking of de eigenschap, of de *richting*, waarin de werking gedacht wordt, te kennen. Zij antwoorden op de vragen: *waar? waarheen? waarin? waardoor? waarom? waarlangs? waarover? waaruit?* en in 't algemeen met een voorzetsel, dat eene richting uitdrukt in samenstelling met het bijwoord *waar*, dat hier voor het voornaamwoord *wat* staat.

Voorbeelden. Men zoekt het overal, en daar ligt het. — Hij trad de kamer in en plaatste zich naast mij. — Vele zorgen liggen achter ons. — De troepen trokken door de stad. — Hij loopt om de kerk. — Hij zong in de paleizen der grooten. — Hij is vlijtig in schoolen in huis. — Zou ik hier niet vroolijk zijn?

4. De bijwoordel. bepalingen van tijd antwoorden op de vragen: *wanneer? sedert wanneer? tot wanneer? hoelang?*

Voorbeelden. Morgen zult gij het weten. — Vóór den avond kan het anders zijn. — Nooit misleidt een Muzelman zijn gast. — Nu en dan komt hij te voorschijn. — Sedert drie weken hebben wij hem niet gezien. — Ik zweer u trouw tot in den dood. — Voor vele jaren leefde hier een man, die wel twintig jaar ter zee had gevaren.

5. De bepaling van grond of oorzakelijke bepaling duidt aan: a. *waardoor* iets bewerkt wordt, b. *waaruit*, men tot iets besluit, en c. *waarom* iets geschiedt; vandaar drieërlei oorzakelijke bepalingen. Men onderscheidt ze door de namen: *zaakgrond*, *kengrond* en *beweeggrond*.

a. *Zaakgrond* of *reële oorzaak*. Deze bepaling geeft te kennen de *oorzaak* of het *middel*, waardoor iets geschiedt of bewerkt wordt. In zinnen, waarin deze bepaling voorkomt, is dus sprake van *oorzaak* en *uitwerksel*, of van *middel* en *uitwerksel*. In het eerste geval geeft de bepaling de oorzaak aan, waardoor iets bewerkt of voortgebracht is, b. v. het onweer — de koelte; in het tweede geval drukt de bepaling het mid-

del uit, waardoor het uitwerkfel verkregen wordt, b. v. vlijt — kundigheden. Beide nochtans, oorzaak en middel, kunnen voorwaardelijk gedacht zijn, zoodat men eigenlijk drie geval- len heeft te onderscheiden :

1) *corzaak* en *uitwerkfel*, waarbij A reeds B bewerkt heeft; 2) *middel* en *uitwerkfel*, waarbij de mensch A laat werken, om B voort te brengen;

3) *voorwaarde* en *uitwerkfel*, waarbij gezegd wordt, dat wan- neer A werkt, B er door voortgebracht wordt.

Al deze betrekkingen worden gewoonlijk uitgedrukt door een voorzetsel met een zelfst. naamwoord.

Voorbeelden. 1). Hij kon van vermoëidheid nauwelijks spreken. — Dit korenveld is door de vorst vernield. -- Mijn gemoed was van nature tot eerbied geneigd. — Door den grooten aandrang van het water moest de dijk bezwijken. — Door zijne ligging aan zee wordt het klimaat van ons land gewij- zigd. — »Root van gloet, van menschen moort bekladt en vuil" (Vollenhove). — »Al uw gout is root van schaamte" (Poot).

2). Door een valsch getuigenis meende hij zich te kunnen redden. — Door middel van onze zinnen zijn wij bekend met de buitenwereld. — Hij haalde door zijne welsprekendheid allen tot zijn gevoelen over. — Door een enkel woord bracht hij hem tot zwijgen. — Door de volkplantingen heeft men een nauwen band gelegd tusschen Europa en Azië. — »Daar stort ze neër, vergeefs gestut met roofzucht, brant en haven- schennis" (Vollenhove). — »Els, zijn liefste door het trouwen, wiegt, met zang hem" (Poot).

3). Het klimaat van een land kan door het uitroeien van bosschen, door bebouwing enz. allengs gewijzigd worden. — Zij zou anders spoediger kunnen komen.

b. *Kengrond* of *redekunstige oorzaak*. Deze bepaling geeft de reden of den grond te kennen, waarop eene bewering steunt.

Voorbeelden. De aardrijkskunde onderscheidt zich hier door van de geschiedenis. — Daaraan ken ik mijnen vriend. — Op bloot vermoeden mag men geen oordeel vellen. — Ik blijf hier om (krach- tens, wegens) het gesloten verdrag. — Daarom blijf ik hier.

c. *Beweeggrond* of *zedelijke grond*. Deze bepaling geeft het *doel* of de *beweegreden* eener handeling te kennen.

Voorbeelden. Om der korthed wille geven wij alleen deze kenmerken op. — Uit medelijden werd hij in het huisgezin opgenomen. — Heeft hij u daarom boeken gegeven? — Ik kwam hier met de beste voornemens. — Hebt gij het met dat

oogmerk gedaan? — Daarom heb ik het gedaan. — Waarom ziet gij mij zoo boos aan?

Aanm. De taal leidt de oorzakelijke bepalingen af uit de voorstelling der *ruimte*. Bij de oorzakelijke bepaling ligt namelijk tot grondslag het *vanwaar?* als *oorsprong* eener handeling, terwijl de handeling optreedt als het *waarheen*.

§ 11. OVER DE ONDERLINGE BETREKKING DER DEELLEN VAN DEN ZIN.

1. Uit al het voorgaande blijkt, dat sommige deelen van den zin tot elkaar in nauwe redekunstige betrekking staan, terwijl in vele gevallen die betrekking grammatisch wordt uitgedrukt door buiging of voorzetsels, waardoor tevens de verbinding tusschen de leden eener betrekking bewerkt wordt. Zoo staan het onderwerp en het gezegde, en iedere bepaling en het woord, dat zij bepalen, tot elkaar in redekunstige betrekking. De zinsdeelen, die eene betrekking vormen, heeten de leden der betrekking. Let men op den dienst, welken het gezegde, de bijvoeglijke of attributieve bepaling, het voorwerp en de bijwoordelijke bepaling in den zin doen, zoo moet men het aantal logische betrekkingen onderscheiden in deze vier :

a. de *predicatieve*, waarvan het onderwerp en het gezegde de leden zijn ;

b. de *attributieve*, waarvan de bijvoeglijke of attributieve bepalingen en het door haar bepaalde zinsdeel de leden zijn ;

c. de *objectieve*, waarvan het voorwerp (object) en het woord, dat dit voorwerp als bepaling bij zich heeft, de leden zijn ; en

d. de *bijwoordelijke* (adverbiale), waarvan de bijwoordelijke bepaling en het door haar bepaalde zinsdeel de leden zijn.

Let men op de wijze, waarop de begrippen der beide leden worden verbonden, dan is het aantal logische betrekkingen tot drie te brengen: die der *inlijving*, der *afhankelijkheid* en der *samenschikking*.

2. Bij de betrekking der inlijving wordt het begrip van het eene lid in dat van het andere begrepen gedacht, er bij ingelijfd, en om die reden noemt men deze betrekking dan ook die der *inlijving*. Voor zooverre zij grammatisch wordt uitgedrukt door buiging tengevolge van gelijkheid van betrekkingsvorm tusschen beide leden, heet zij *overeenkomst*; bij ongelijkheid van betrekkingsvorm wordt de verbinding bewerkt door *beheersching* of *regeering*. In de betrekking van in-

lijving staan: het gezegde en het onderwerp, de bijvoeglijke bepaling en het door haar bepaalde zinsdeel, alsmede die bijwoordelijke bepalingen, waarvan de beteekenis in die van het bepaalde woord, als ware het, wordt opgenomen, als: *vlug loopen, veel beloven, zeer netjes werken, hoogst tevreden, zeer luidruchtig*, enz.

Dat bij de betrekking van inlijving het begrip van het eene lid in dat van het andere als vervat moet gedacht worden, is het duidelijkst bij de bijvoeglijke naamwoorden, die een zelfst. naamwoord bepalen, b. v. *de gele deur; de hooge boom; de wijde jas*. Ook wanneer het gezegde een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord is, valt de inlijving der begrippen in het oog, b. v. *de koning regeert* (de regeerende koning); *die man is gelukkig* (die gelukkige man). Wanneer een zelfst. naamwoord tot een ander zelfst. naamwoord, of eene bijwoordelijke bepaling tot een werkwoord of bijv. naamwoord in de betrekking van inlijving staat, dan ook nog is het niet moeilijk de vereeniging der beide begrippen op te merken. Zoo denkt men zich bij het *boek des vaders* slechts één voorwerp, nl. een boek, waarvan een kenmerk is opgegeven; bij *die man is een groot wiiskundige* insgelijks slechts één voorwerp, waarvan eene eigenschap is opgegeven, die in dat voorwerp gedacht wordt; *eindelijk vlug loopen, zeer tevreden* enz. doen niet denken aan twee begrippen, waarvan het eene buiten het andere gedacht wordt.

3. De verbinding van het gezegde met het onderwerp wordt bewerkt door de buiging (vervoeging) van het werkwoord, dat het gezegde is of met een predicatswoord het gezegde vormt, b. v.: *ik werk, de man werkt, zij werkten*; — *de man is gelukkig, de mannen waren gelukkig*. Het werkwoord komt met het onderwerp overeen in persoon en getal. Het predicatieve naamwoord, d. i. het naamwoord, dat als gezegde voorkomt, stemt met het onderwerp in naamval overeen en staat dus in den eersten naamval. Bovendien komt het zelfstandig naamwoord, dat gezegde is, in de meeste gevallen ook in getal en geslacht met het onderwerp overeen.

De verbinding tusschen de bijvoeglijke of attributieve bepaling en het door haar bepaalde woord is reeds in § 8 besproken; zij wordt bewerkt door overeenkomst bij gelijkheid van betrekkingsvorm; door beheersching of regeering bij ongelijkheid van betrekkingsvorm, gelijk wij beneden onder 4 zullen opmerken.

De verbinding tusschen de leden der bijwoordelijke betrekking wordt niet grammatisch aangewezen.

4. De betrekking van *afhankelijkheid* bestaat tusschen de werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden en hunne voorwerpen, dus bij de objectieve betrekking. Deze betrekking duidt aan, dat het afhankelijke woord in de handeling betrokken, dat de handeling op het voorwerp gericht is. Voor zooverre deze betrekking grammatisch wordt uitgedrukt door de naamvallen (nl. den 2^{en}, 3^{en} en 4^{en}, daarom afhankelijke naamvallen genoemd) of door voorzetsels, heet zij *regeering* of *beheersching*, en deze bewerkt de verbinding tusschen de leden der objectieve betrekking of die der afhankelijkheid. Maar in sommige gevallen wordt ook de verbinding der woorden, die in de betrekking der inlijving tot elkaar staan, door naamvallen bewerkt, b. v. bij de attributieve zelfstandige naamwoorden in ongelijken naamval. Om die reden zegt men dan ook, dat grammatisch een zelfst. naamwoord een ander zelfst. naamwoord beheerscht in den tweeden naamval. Nogtans staan daarom die woorden niet tot elkander in de logische betrekking van afhankelijkheid, maar in die der inlijving. Ditzelfde is het geval met die bijwoordelijke bepalingen, welke niet door een bijwoord, maar door een uitgedrukt of verzwegen voorzetsel met een zelfst. naamwoord worden uitgedrukt, b. v.: *hij speelt* op de straat; *hij speelt* den ganschen dag. Ook hier kan geen sprake zijn van de logische betrekking van afhankelijkheid. Het voorzetsel vervangt er geen naamval, afhankelijk van een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord. De beheersching gaat hier uit van het voorzetsel, en het voorzetsel treedt hier op in onafhankelijke bepalingen, d. i. in bepalingen, die niet behooren tot eene betrekking van afhankelijkheid, maar tot die der inlijving, of in bepalingen, die zelfstandig in den zin optreden.

5. De bepalingen, die zelfstandig in den zin optreden zijn die, welke niet behooren tot de genoemde betrekkingen van afhankelijkheid of der inlijving, en dit is het geval met alle bijwoordelijke bepalingen, met uitzondering van die der wijze (zie § 10, 2), waarvan het begrip, dat zij uitdrukken, in dat van het bepaalde woord wordt opgenomen, en die dus in de betrekking van inlijving staan. De bepalingen, die zelfstandig in den zin optreden worden gezegd in de betrekking der *samenschatting* tot de bepaalde woorden te staan. Zij voegen eene of andere omstandigheid, eene bepaling van *tijd*,

plaats of *grond* bij de gedachte, die in den zin is uitgedrukt.

6. Wij moeten nu ten slotte nog spreken over de samenkomst van twee of meer bepalingen bij eenig deel van den zin. Bij het onderwerp of bij het gezegde of bij beide kunnen namelijk twee of meer bepalingen te gelijker tijd staan; ook kan eene bepaling eene of meer bepalingen bij zich hebben. Zulke samenkomende bepalingen kunnen van gelijken aard of van ongelijken aard zijn. In het eerste geval zijn de bepalingen *nevengeschikt*, d. i. gelijke bepalingen zijn nevens elkaar geplaatst. Zulke nevengeschikte zinsdeelen noemt men ook *veelvoudige*. Ook het onderwerp kan bestaan uit veelvoudige of nevengeschikte deelen.

Zinnen met veelvoudige of nevengeschikte deelen moeten wel onderscheiden worden van de samengetrokken zinnen, waarover in § 14 gesproken wordt.

Voorbeelden van zinnen met nevengeschikte zinsdeelen. »o Hemelsche aangezigtjes! De lonkjes, lachjes, lichtjes en straaltjes, die gy spreit, Doen me, uit uw zuivre trekken, Den invloedt klaer ontdekken Der zoete zaligheid" (Smits). — »Het jammerlyk steenen, kermen en kryten der gequetsten, mannen, vrouwen, kinderen, deed yder 't hart sluiten en de hairen te berg staan" (Brandt). — »In deeze verschrikkelyke benaauthheit, hadden de Zweeden omtrent een uure doorgebracht en uitgehard" (Brandt). — »D' eedle Bloeimaent naer gewente Met de prilste blaen bekranst, Pronkten lonkten lachten danst" (Poot). »Akker, weide, duin, bosschaedje, Zeen, rivieren, grysheit, jeugt, Alles zwymt bijna van vreugt. Loof en wemelende lucht Hoort men liefdedeuntjes zingen" (Poot). »In uw goudkantoren wassen atlas appels, hoog en laag" (Poot). »Ach! dat dreunen, draeyen, Dat waggelen en swaeyen *dan van, dan na den grond* Is elk hier weer op nieu een slag in elke wond" (De Decker). — »Ei, let, hoe blij elk hemelt En waelten woelten wemelt. 'k Zie yder op zijn wijs, Nu keeren, wenden, draeyen, Dan tuimelen en zwaeyen Den Hemelvoogd' ten prijs" (Smits). — »Leonidas, door vreez' noch door bedrog te winnen, Hoe verontwaardigd en verrast, stond aan den anderen kant" (W. van Haren).

7. Nevengeschikte bepalingen staan tot het bepaalde woord in gelijke betrekking. Bepalingen van ongelijken aard staan tot het bepaalde zinsdeel in ongelijke betrekking en alsdan onderscheidt men nog twee gevallen:

a. De eene bepaling is *ondergeschikt* aan de andere, d. i. de eene dient uitsluitend tot bepaling van de andere, zonder in

eenige betrekking te staan tot het woord, dat deze laatste bepaalt; b. v. *een zeer traag mensch, de mij aangedane belediging*. In deze voorbeelden zijn *zeer* en *mij* ondergeschikte bepalingen van *traag* en *aangedane*; zij staan verder in geenerlei betrekking tot de woorden *mensch* en *belediging*, die door *traag* en *aangedane* bepaald worden.

b. Twee of meer bepalingen kunnen zoodanig bij eenig zinsdeel voorkomen, dat de eene bepaling dat zinsdeel bepaalt en het aldus bepaalde begrip nog eene bepaling bij zich neemt; in dat geval zijn de samengeschiedte bepalingen *onverbonden*. B. v. *alle gezonde menschen*; hier is *gezonde* eene bepaling van *menschen*, en *alle* eene bepaling van *gezonde menschen*.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE SAMENGESTELDE ZIN.

§ 12. DE ZINSVERBINDING.

1. In de voorgaande hoofdstukken hebben wij behandeld de verbinding van woorden tot eenvoudige zinnen, en de betrekkingen, waarin de woorden tot elkander in den zin staan; wij zullen nu spreken over de verbinding van eenvoudige zinnen tot samengestelde en over de betrekking, waarin de zinnen in hunne verbinding tot elkander staan moeten, om eene verstaanbare en zooveel mogelijk sierlijke uitdrukking der gedachten te zijn.

2. Door de vereeniging van twee of meer eenvoudige zinnen tot eene eenheid van gedachte ontstaat de samengestelde zin. De enkele zinnen, die tot een samengestelden zin worden verbonden, heeten de leden van den samengestelden zin; deze leden staan tot elkander in eene *nevengeschikte* of in eene *ondergeschikte* betrekking, en zijn *hoofdzinnen* of *afhankelijke zinnen*. De hoofdzin drukt op zich zelf eene gedachte uit; de afhankelijke zin is een lid van een anderen zin. Zoo kan ik in den zin: *de komst van uwen broeder verblijdt ons*, het uitgebreide of bepaalde onderwerp *de komst van uwen broeder* in den vorm van een' zin uitdrukken, aldus: *dat uw broeder komt of is gekomen, verblijdt ons*. De afhankelijke zin heet aldus, omdat zijne logische waarde afhankelijk is van een anderen zin (Vergelijk bladz. 60, Aanm.). Hij is daarvan een tot een' zin uitgebreid deel, nl. onderwerp, gezegde of bepaling,

en daarom buiten de verbinding met den zin, waarvan hij een deel uitmaakt, niet verstaanbaar; b. v. *de goede vader is ziek = de vader, die goed is, is ziek; blijf daar = blijf, waar gij zijt; ik zie hen komen = ik zie, dat zij komen.*

De onderschikkende zinsverbinding geschiedt door betrekkelijke voornaamwoorden, bijwoorden of onderschikkende voegwoorden.

3. De zinnen zijn nevenschikkend aan elkaar verbonden, wanneer zij onafhankelijk naast elkander staan, en dus niet de eene zin een deel uitmaakt van den anderen; zij staan dan ook niet tot elkaar in eene grammatische, maar enkel in eene logische betrekking. Deze logische betrekking is drieërlei, nl. *aaneenschakelend*, *tegenstellend* of *oorzakelijk*; daarover zullen wij in de volgende § spreken. Hoofdzinnen worden met hoofdzinnen nevenschikkend verbonden door de nevenschikkende voegwoorden of door bijwoorden. Ook afhankelijke zinnen kunnen nevenschikkend verbonden zijn; maar de nevenschikkend verbonden afhankelijke zinnen zijn te beschouwen als tot zinnen uitgebreide veelvoudige of samengeslikte zinsdeelen; b. v. *hij bericht ons het vertrek van de Medusa en de aankomst van de Flevo = hij bericht ons, dat de Medusa is vertrokken en dat de Flevo is aangekomen* (Vergelijk § 11, 6).

4. In sommige gevallen wordt de nevenschikkende zinsverbinding niet opzettelijk aangewezen, d. i. de nevenschikkende voegwoorden zijn tusschen de zinnen weggelaten; zulk eene zinsverbinding heet *asyndeton*. B. v. „*Wees niet vermetel, Waak ten strijde, Zeg nooit, ik heb genoeg gedaan; Elk hart heeft zijne zwakke zijde, Daar valt de zielevijand aan: Zorgeloosheid dreigt u met den val, Waak daarom steeds, waak overal*” (Ev. Gez.).

§ 13. DE NEVENSCHIKKENDE ZINSVERBINDING.

1. De logische betrekking van een' zin tot een anderen, waarmede hij nevenschikkend is verbonden, is drieërlei: *aaneenschakelend*, *tegenstellend* of *oorzakelijk*, d. i. de nevenschikkende zin dient of tot *uitbreiding*, of tot *beperking*, of tot *aanwijzing van den grond of de reden* met betrekking tot den anderen zin.

2. Bij de aaneenschakelende zinsverbinding kan de tweede zin in drieërlei betrekking tot den eersten staan:

1) Hij voegt bij den eersten eene gelijksoortige gedachte; ieder zin staat dan op zich zelf, en beide te zamen vormen eene algemeene gedachte. Deze betrekking, welke de *zuiver*

aaneenschakelende genoemd wordt, wijst men aan door de aaneenschakelende voegwoorden en voegwoordelijke bijwoorden *en, ook, nog; bovendien, daarenboven; buitendien — insgelijks, desgelijks; niet alleen, niet slechts en niet enkel — maar ook; zoowel — als ook; noch — noch* en de bijwoorden *ja en zelfs*, met voegwoordelijke beteekenis.

Voorbeelden. »De zon zinkt in de kim, en de onafzienbre heide vertoont slechts hier en daar een' braamstruik aan mijn oog.» — »Tooide God des Hemels bogen, Dat azuur zoo zacht van gloed, Ook het helder blauw der oogen Teekent reinheid van gemoed.» — Wij nemen er een paar stukken uit over; nog voegen wij er eenige verzen bij. — »Zijn verstand en oordeel is zoo beperkt, dat men zich schaamt met hem te redetwisten of zijne dwaze stellingen met kracht te wederleggen; daarenboven is hij gevaarlijk.» — »Europa is aan de herstelling der Grieksche en Latijnsche letteren niet alleen al hare geleerdheid en beschaving, maar ook al hare veiligheid en rust verschuldigd.» — »Deze namen in 1787 van goeder harte deel in de algemeene vreugde; in 1795 zag men hen voor het uiterlijke bedaard, meer niet; zelfs velen onthielden zich van de woeste vreugdebedrijven der Revolutionairen.»

Aanm. En heeft de algemeenste beteekenis en stelt den tweeden zin aan den eersten gelijk; dit is ook het geval met het ontkennende *noch* of *noch — noch*. Andere verbindingswoorden gelijk *ook, nog, bovendien, daarenboven* en *buitendien* stellen meer den tweeden zin boven den eersten; *ja* en *zelfs* of *ja ook en zelfs ook* voegen den tweeden zin als iets onverwachts bij den eersten; b. v.: »Niemand wou dien knaap meer op school hebben, ja op 't laatst wou niemand meer aan huis komen, om hem les te geven». — »De spin wordt door velen veracht, ja zelfs wordt zij gevreesd.»

2) De zinnen worden als deelen van eene algemeene gedachte beschouwd, weshalve men deze aaneenschakelende nevenschikkende zinsverbinding de *verdeelende* noemt, en ingeval er zekere rangschikking wordt aangewezen, noemt men haar *voortzettend of rangschikkend aaneenschakelend*. Beide zinsverbindingen worden door bijwoorden bewerkt, de eerste door *deels — deels, eensdeels — anderdeels, nu eens — dan eens, soms — dan, enz.*; de andere door *eerst, daarna, vervolgens, verder, wijders, ten eerste, ten tweede* enz.

Voorbeelden. a. Deels kunnen wij onze belofte houden, deels moeten wij u te leur stellen. — Nu eens werd het in de diepte der zee geslingerd, dan weder verhief het zich op de toppen der golven. — Eensdeels zijn zij traag; anderdeels ontbreekt het hun aan verstand. — Soms slaat gij naar boven zoo droevig een oog, Als zaagt gij en zocht gij naar Moeder omhoog; Dan slaat gij weer de armen op eens om ons heen En noemt ons uw' troost en uw alles alleen" (Tollens).

b. Vooreerst ontbrak het hun niet aan goede leiding; ten andere kwam hun het voorbeeld der makkers te stade. — Eerst moet er gewerkt worden, dan (daarna) kan men spelen. — Ten eerste kan ik niet schrijven in zulk eene drukte; ten tweede ontbreekt mij het noodige gereedschap; ten derde kan het nog wel uitstel lijden; eindelijk heb ik er geen lust toe.

3) De tweede zin bevat eene verklaring van een lid van den eersten zin, en daarom noemt men deze zinsverbinding de *verklarende aaneenschakelende*.

Voorbeelden. Ik weet den weg wel; hij loopt namelijk achter dat bosch langs, dwars door dat weiland. — Ik ken ook de roos; zij heeft namelijk doornen.

Aann. In vele gevallen is *namelijk* meer redengevend dan verklarend: *de toegang naar het bergslot is moeilijk; de weg namelijk is steil en glibberig.*

3. Ook de tegenstellende nevenschikkende zinsverbinding is drieërlei, namelijk zij is *plaatsvervangend*, *beperkend* of *uitsluitend*.

1) In het eerste geval wordt de inhoud van den eersten zin opgeheven en daarvoor die van den tweeden in de plaats gesteld. Wordt deze verbinding bewerkt door het voegwoord *maar*, dan is de eerste zin altijd ontkennend.

Voorbeelden. De mensch leeft niet om te eten; maar hij eet om te leven. — De rijkdom adelt niet; maar de deugd adelt. — De waarheid richt zich niet naar ons; maar wij moeten ons schikken naar de waarheid. — »Ze dacht er heel niet aan, dat geen enkele wandelaar naar haar omkeek, en dat ze maar eene gemeene verachtelijke bloem was. Neen, ze was heel blij, keerde" enz. — Wij zullen u niet bemoeilijken. Integendeel zullen wij u zooveel mogelijk te gemoet komen.

2) In het tweede geval wordt de inhoud van den tweeden zin of de gevolgtrekking, waartoe hij aanleiding geeft, beperkt door den tweeden. Deze verbinding geschiedt door *maar*, *doch*, *evenwel*, *nogtans*, *desniettemin*, *toch*, *dan*, *daarentegen*, *alleenlijk* enz.

Voorbeelder. »Van allerlei dingen wou ik nog wel zijn; maar pruim niet, niet appel, niet water, niet wijn." — De deelen van het menschelijk lichaam hadden elkander altijd geholpen; maar eindelijk begon hun dat toch te vervelen. — Alle leerlingen waren vlijtig; hij moest daarentegen gedurig aangespoord worden. — Zij hadden gaarne den strijd voortgezet; doch zij hadden geen buskruit meer. — Wij ontvangen alle hetzelfde onderwijs; evenwel maken wij geen gelijke vorderingen. — »Onder de Engelschen mist de stijl van Hume en Robertson geenszins de bekoorlijke levendigheid; nogtans moe-

ten zij in eigenlijke sierlijkheid en hier en daar schilderachtige plaatsen voor Gibbon wijken." — Hij spande al zijne krachten in; toch kon hij er niet in slagen. — Wij hadden hem gaarne laten uitspreken; dan, ons geduld reikte niet verder.

Aanm. 1. Wanneer in de redekunstige figuur, die men *correctie* of *verbetering* noemt, men zich van het bijwoord *neen* bedient, om den eersten zin op te heffen of in te trekken en door den tweeden te doen vervangen, met het doel om dezen laatsten sterker te doen uitkomen, dan is de eerste zin altijd bevestigend.

Zij brengen 't luttel broods

In de opgetuigde sloep, die ze op de schotsen strijken,

En zeggen 't huis vaarwel, begraven nog hun lijken.

Neen! de ijzerharde grond vergunt hier zelfs geen graf. (Tollens)

Aanm. 2. Maar heeft de algemeenste beteekenis, daar het de bewering van den eersten zin beperkt, of daarin een begrip of ook wel de gevolgtrekking, die er uit te maken is, ontkent. Maar en doch, *evenwel*, *echter*, *nogtans* en *intusschen*, worden in het gebruik niet altijd onderscheiden. Doch stelt de bewering in den tweeden zin tegenover een besluit, dat uit den eersten is af te leiden. *Evenwel* (gelijke wel) beteekent eigenlijk, dat de inhoud van den tweeden zin in denzelfden graad plaats grijpt als die van den eersten. Van bijna gelijke beteekenis zijn *echter* (d. i. achter = daarna), *nogtans* (d. i. nog dan), *dan* en *toch*. De beteekenis dier woorden is thans: *het aangevoerde moge zijn, maar toch* enz. *Intusschen* schuift eigenlijk den tweeden zin onder het bereik van den eersten. *Niettemin* en *desniettemin* (d. i. des of daarom niet te minder) geven te kennen, dat de inhoud van den tweeden zin plaats grijpt in weerwil van dien des eersten. *Daarentegen* dient tot verbinding van twee zinnen, die eene tegenovergestelde bewering inhouden. Wordt in beide zinnen van een zelfden persoon of eene zelfde zaak iets beweerd, dan verbindt men doorgaans die zinnen door *integendeel* (zie § 13, 3, 1) Voorb.). *Alleenlijk* voegt den tweeden zin als beperking of uitzondering bij den eersten; dit is ook het geval met *behalve*.

Aanm. 3. Om den beperkenden zin sterker bij den eersten te doen uitkomen, gaan in dezen soms de bijwoorden *wel*, *wel is waar* de voegwoorden *maar*, *doch*, *intusschen*, *evenwel*, *niettemin*, *desniettemin* en *toch* vooraf.

3) In het derde geval wordt aan den eersten zin een andere toegevoegd van tegenovergestelden inhoud, zoodat de aanneming van den eenen zin de verwerping van den anderen in zich sluit. De zinsverbinding geschiedt in dit geval door *of*, *of* — *of*, *hetzij* — *hetzij*, *hetzij* — *of*; zij is daarin van de plaatsvervangende onder 1) onderscheiden, dat bij deze de spreker bepaalt, dat de inhoud van den tweeden zin dien van den eersten moet vervangen, terwijl bij de uitsluitende nevenschikking der zinnen niet beslist wordt, welke zin verworpen of aangenomen moet worden.

Voorbeelden. Zwijg van anderen of stel u in hunne plaats. — De godspraak meldde, dat of Athene door de Doriërs zou genomen

worden of dat zijn koning zou vallen. — Het zij gij eet, het zij gij drinkt, doe het altijd met mate.

Aanm. Ook het bijwoord *anders* verbindt twee zinnen, waarvan de eene den anderen uitsluit, maar zoodanig, dat wanneer de inhoud van den eersten niet plaats grijpt of plaats gehad had, die van den tweeden verwezenlijkt wordt of verwezenlijkt zou geworden zijn: *ik moet op- en neergaan, anders overmant de slaap mij; ik ben ziek geweest, anders zou ik u geschreven hebben.*

4. Bij de *oorzakelijke* nevenschikkende zinsverbinding wijst een der zinnen den *grond*, de *oorzaak* of de *reden* van den anderen zin aan. De oorzakelijke zin kan vooropgaan of volgen. In het eerste geval is de tweede zin een gevolg, uit den eersten afgeleid; in het tweede geval bevat de eerste zin eene bewering, waarvoor in den tweeden de grond of de oorzaak wordt opgegeven. Gaat de oorzakelijke zin voorop dan geschiedt de zinsverbinding door *alzo*, *zoo*, *bijgevolg*, *dan*, *derhalve*, *diensvolgens*, *du*; *daarom*, *hierom*, *deswege*; *vandaar*, enz.; volgt hij, dan wordt de verbinding bewerkt door *want*, *immers* of *toch*.

Voorbeelden. a. Het heeft veel geregend; derhalve zullen de wegen slecht zijn. — Ik heb niet, wat gij verlangt; bijgevolg kan ik het u niet geven. — De noordenwinden waaien over koude zeeën; daarom brengen zij ons dikwerf koude aan. — De vogels wilden eens een koning kiezen; vandaar hunne plechtige bijeenkomst in het bosch. — »Zij hebben een bijzonder zwak op het *Engelsche*; waarom deze tijd hun heerlijk te stade komt; want daar niets uit Engeland komen mag, en datgeen wat ter sluip wordt ingevoerd, bijzonder duur is, daarom is juist al hun goed van *Engelsche* fabriek.» — Zijne onschuld is bewezen; diensvolgens wordt hij van alle rechtsvervolging ontslagen.

b. »Houdt vast aan de oude leuzen *eendracht maakt macht* en *ik zal handhaven*; want deze schoone woorden bevatten de slotsom der nationale zelfstandigheid.» — Nieuwe gerande dukaten wegen in vele gevallen tegen een' geslachtboom op; immers alles is voor goud veil? — Nu moet ik wel volgen. Ik kan toch alleen niet achter blijven.

Aanm. 1. De verbindingswoorden worden soms weggelaten, gelijk wij boven reeds opmerkten, en in dat geval moet de verhouding der zinnen uit den inhoud worden opgemaakt. Het is eene uitmuntende oefening, daarvan voorbeelden te zoeken uit geschriften en op te geven, welke voegwoorden of bijwoorden van het zinsverband zijn weggelaten, en welke zinsverbinding zij bewerken.

Aanm. 2. Daar de meeste verbindingswoorden bijwoorden zijn, zoo is het zinsverband in sommige gevallen niet zeer nauw, en staan de zinnen eigenlijk onverbonden naast elkander. Vandaar dat er dikwerf voegwoorden worden bij gedacht: *Hij is ziek, (en) daarom kan hij niet komen. Nu lacht hij (en) dan schreit hij weer.* Ook sommige voegwoorden bewerken een niet.

zeer nauw syntactisch verband, zoodat men de zinnen, die er dóór verbonden worden, moeilijk als samengestelde kan beschouwen. Dit is het geval met *niettemin*, *desniettegenstaande* en *intusschen*. Om die reden komen deze voegwoorden ook voor in vereeniging met andere, om een nauwer zinsverband te bewerken. Maar ook om de logische betrekking der zinnen meer te doen uitkomen, maakt men in andere gevallen gebruik van dubbele voegwoorden. Het bijgevoegde voegwoord is gewoonlijk *en of* maar: *en toch*, *en evenwel*, *en derhalve*, *en deswegens*, *en ook*, *en desniettegenstaande* enz.; *maar toch*, *maar evenwel*, *maar desniettegenstaande* enz. Ook hiervan zoeken men voorbeelden uit geschriften.

§ 14. DE SAMENTREKKING VAN NEVENGESCHIKTE ZINNEN.

1. Worden twee nevenschikte zinnen verbonden, dan kan het gebeuren, dat het eene of andere zinsdeel in beide zinnen hetzelfde is. In dit geval wordt dit zinsdeel maar eenmaal, gewoonlijk in den eersten zin, uitgedrukt, en zoo ontstaat de *samengetrokken zin*. B. v. *Leonidas wachtte de Perzen op bij Thermopylé, en Euribydades de vloot bij Artimisium*; deze beide zinnen hebben het gezegde *wachtte op*, met elkander gemeen (Zie blz. 58, Aanm. 2). In sommige gevallen hebben de zinnen, die samengetrokken worden, twee zinsdeelen met elkander gemeen; b. v. *Gehoorzaam vader en moeder, maar blijmoedig en zonder te morren*. In den tweeden zin: *maar blijmoedig en zonder te morren*, die met den voorgaanden is samengetrokken, zijn weggelaten het gezegde *gehoorzaam* en het voorwerp *vader en moeder*, die uit den eersten zin gemakkelijk zijn aan te vullen.

2. Zinnen met nevenschikte of samengeschikte zinsdeelen zijn eigenlijk ook door zinssamentrekking ontstaan; b. v. *die vader en die moeder zijn gelukkig*, uit *die vader is gelukkig en die moeder is gelukkig*; *gij zijt en blijft mijn vriend*, uit *gij zijt mijn vriend en gij blijft mijn vriend*. Men brengt evenwel die zinnen niet tot de samengetrokken. De afzonderlijke zinnen, waarin men ze zou kunnen scheiden, zijn zoodanig in elkander opgenomen, dat de vorm van den samengestelden zin daarbij is verdwenen. We noemen ze *enkelvoudige zinnen met nevenschikte zinsdeelen*, en brengen alleen tot den samengetrokken zin den uit nevenschikte zinnen samengestelden zin, welks leden een of meer zinsdeelen in denzelfden grammatischen vorm en met dezelfde betekenis gemeen hebben, terwijl de vorm van den samengestelden zin is behouden.

Aanm. De samengetrokken nevenschikte zinnen kunnen zoowel afhankelijke zinnen als hoofdzinnen zijn.

3. Bij de samentrekking kunnen de gemeenschappelijke deelen zijn:

a. Het onderwerp: „*Dan gaat de jeugd met spade en ploeg, Naar 't breede, vlakke strand, En ploegt dan vol van vrolijkheid Het dorre, natte zand*” (Bellamy). — „*Toen bleef de jongeling staan en staarde met donkere blikken ter aarde en zweeg*” (A. Drost). —

b. Het gezegde of een woord, dat een deel uitmaakt van het gezegde: *De vader kwam, maar de zoon niet. — Een talent wordt in de stilte gevormd, maar een karakter in den stroom der wereld. — „Ach! guur is de wind en de hagelvlaag kil.” — Jan zal schrijven; maar Hendrik lezen. — Jan heeft geschreven; maar Hendrik gelezen. — Dit zijn wijzen; maar dat dwazen. —*

c. eene bepaling van het gezegde: *Bij het leven van Socrates braken nog weer nieuwe partijschappen uit, en wierp zich een zijner bloedverwanten, Pisistratus, als tiran op. — Gaarne laten wij Cats recht wedervaren, en hooren wij dien vromen dichter zijne natie stemmen tot deugd en goede zeden. — „Toen eensklaps de klink van de deur werd geligt, En 't oog werd verrast door des pachters gezigt”* (Van Zeggelen).

d. Onderwerp en gezegde of een deel van het gezegde: *De boeken hebben wij ontvangen, maar de pennen niet. — „Geheel anders doet de wijze. Deze kiest tot kompas den Goddelijken wil en de godsvrucht tot zijn roer.” — 't Een maakt hij hoekig, 't ander rond. — „Van allerlei ding wou ik nog wel zijn, Maar pruim niet, niet appel, niet wijn.” — „De pijlen vrees ik niet, maar de kokende olie. — De aanbreekende dag moest aan Europa zijn grootsten veldheer leeren kennen, en een' overwinnaar aan den nooit overwonnen. — „Hij blaecte, en kreeg een koorts, en door de koortse, dorst”* (Vondel).

e. Gezegde met bepaling: *„Nu hoort men eindelijk het uiterste misbaar der Sodomyten, daar de dochter hare moeder, De zoon zijn' vader en de broeder zynen broeder In diepe kolken ziet verzinken overal”* (Hoogvliet).

f. Onderwerp, gezegde en bepaling van 't gezegde: *„Voor God buigt zich de tachtigjarige ervaring niet slechts gedwee, maar gewillig”* (Potgieter). — *„Burgemeesteren ontslaan u, doch met bshoud uwer wedde, vader Vondel!”* (Dezelfde). — *„Den ouden was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekregen, den mannen een' broeder, den jongelingen een' vader”* (Van der Palm).

4. De zinsamentrekking komt het minst voor bij de oorzakelijke zinsverbinding, en dan alleen met de op blz. 54 onder 4 genoemde voegwoorden, waarbij de oorzakelijke zin voorafgaat, terwijl het syntactisch verband door het voeg-

woord en versterkt wordt; b. v. *Hij heeft zich gehaast, en is daarom eerder gereed. Wij zijn tevreden, en derhalve gelukkig.* Ook bij de tegenstellende voegwoorden *evenwel, niettemin, nogtans* en *toch* wordt ingeval van zinsamentrekking het verband versterkt door het voegwoord *en*; b. v. *Hij is niet rijk, en toch gelukkig.* Het aaneenschakelende *en* is in bovengenoemde gevallen noodzakelijk, omdat de samentrekking de logische betrekking der zinnen verzwakt. Vandaar dat men de samentrekking nalaat, wanneer men die logische betrekking wil doen uitkomen; b. v. *Beloften zijn goed; maar daden zijn beter.*

De samentrekking mag niet plaats hebben, waar zij aanleiding geeft tot onduidelijkheid of dubbelzinnigheid. Zoo is de volgende samentrekking te verwerpen: *Hij wil de dochter niet berispen, maar de moeder*; omdat het laatste gedeelte: *maar de moeder*, hier kan beteekenen: *maar hij wil de moeder berispen*, of: *maar de moeder wil de dochter berispen.*

Ook het lijdend voorwerp kan als gemeenschappelijk zinsdeel in een' samengetrokken zin voorkomen, zooals in het tweede voorbeeld onder f op bladz. 56; de uitlating van het voorwerp is evenwel in zinnen als de volgende te ontraden: *Ik roep hem en wacht hem* (ik roep en wacht hem), tenzij men gebruik make van de omgekeerde woordschikking: *hem roep en wacht ik.*

5. Uit een grammatisch oogpunt is de zinsamentrekking onnauwkeurig:

a. Wanneer het gemeenschappelijk woord in twee beteekenissen voorkomt, zooals dit het geval is met *zijn* en *worden* in de volgende zinnen, nl. als hulpwerkwoord en als zelfstandig werkwoord te gelijk: *Venetië is in 1866 aan, Italië afgestaan, en thans eene Italiaansche provincie. Omdat de Salische wet nog van kracht was in Hannover werd dit land tot een zelfstandig koninkrijk verheven, en Victoria koningin alleen van Engeland.*

b. Wanneer het gemeenschappelijk woord niet als gelijk zinsdeel, of niet in denzelfden grammatischen vorm voorkomt: *Elk dialect heeft spreekwijzen, die de schrijftaal niet kent en provincialismen heeten.* In den samengetrokken afhankelijk zinnen treedt *die* op als voorwerp van *kennen*, en tevens als onderwerp van *heeten*; daarom is de samentrekking hier af te keuren. In de volgende zinnen hebben de gemeenschappelijke woorden niet denzelfden grammatischen vorm, en daarom is de samentrekking niet onberispelijk: *Ik zou werken, en gij stilzitten. Het loon wordt kleiner, en de werkzaamheden drukker.* In den eersten zin is door de samentrekking het verschil van persoon, in den

laatst en dat van getal niet in acht genomen. Bij vele van onze beste schrijvers vindt men nogtans dergelijke samentrekkingen; in vele gevallen zou ook de herhaling slepend en gezocht zijn. Wij laten hier eenige voorbeelden volgen.

»Hij scheen een son gelyck en sy de klaere maen,
Al d'andren starren." (Vondel)

»Ach! guur is de wind, en de hagelvlaag kil,
En glibbrig en donker de straten".

(Vrouwe K. W. Bilderdijk)

»Hunne namen niet alleen, ook hun beeld staat diep in uw geheugen
ingedrukt". (Van der Palm)

»Gansch Neerland voelt die wond, Uw Dappren 't meest." (D. J. van Lennepe)

»Zoo wekken Cezars lauwerkroonen,

Zoo Alexanders fiere moed,

Zoo Maurits grootheid, waard zijn bloed,

Diep uit het hart der heldenzonen

Een traan op" enz.

(Is. Da Costa)

»'k Verlang naar huis, mijn paard naar stal." (J. van Lennepe)

»Altemaal zijn zij opgesloten: de vorst als de knecht; de vorst meer
dan allen." (Camera Obscura)

Aanm. 1. Zinssamentrekking en woorduitlating of woord-ellipse zijn twee verschillende zaken, en moeten dus niet met elkaar verward worden. In de volgende zinnen komt eene woorduitlating voor: *Ik droeg altijd zwart laken; maar zij droegen wit. De vlijtige leerlingen werden beloofd, en de trage moesten het aanzien.* In het tweede lid dezer samengestelde zinnen heeft eene zeer gewone uitlating van het in het eerste lid uitgedrukte zelfstandig naamwoord achter het bijv. naamwoord plaats; zie blz. 22, 4.

Aanm. 2. De gemeenschappelijke deelen der tot éenen zin samengetrokken nevenschikte zinnen staan niet altijd in het eerste gedeelte van den samengetrokken zin, maar ook wel aan het einde, wanneer het gemeenschappelijk deel gezegd is of daarvan een deel uitmaakt: *Hij berichtte ons, dat hij komen en veertien dagen bij ons blijven zou. — Hij zeide, dat hij niet de pijlen, maar de kokende olie vreesde. — Niet de pijlen, maar de kokenke olie vrees ik* (Zie ook blz. 56, e). Dit is noodwendig het geval met het onderwerp in den samengetrokken zin, waarin eene omzetting van de hoofddeelen des zins plaats heeft en het onderwerp een gemeenschappelijk zindeel is, alsmede met het werkwoord of zijn hulpwoord in den samengetrokken afhankelijkten zin.

§ 15. DE ONDERSCHIKKENDE ZINSVERBINDING.

1. Twee zinnen kunnen ook zoodanig met elkander tot een samengestelden zin zijn verbonden, dat de eene zin als zinsdeel van den anderen zin, hetzij als onderwerp of gezegde of bepaling, dienst doet. Zulk een zin is dan als onderwerp,

gezegde of bepaling aan den anderen zin ondergeschikt, en maakt in dezen altijd een lid uit van eene der vier betrekkingen, waarvan wij in § 11 gesproken hebben. Men noemt hem dan ook ondergeschikten of afhankelijken zin. De afhankelijke zin heeft geen zelfstandigheid; losgemaakt van den hoofdzin, is hij onverstaanbaar; b. v.: *dat hij komt; wanneer hij zijne lessen leert; dat gij mij gegeven hebt*, uit de volgende zinnen: *ik zie, dat hij komt; hij is altijd ingespannen, wanneer hij zijne lessen leert; het boek, dat gij mij gegeven hebt, is onderhoudend.*

2. In sommige gevallen is een zinsdeel in den eenvoudigen zin een overgebleven deel van een afhankelijken zin, gelijk wij reeds opgemerkt hebben op blz. 23 (§ 8. A. 5. b.), op blz. 27 (§ 8. D.) en op blz. 28 (§ 8. E. 2); in andere gevallen kan men zeggen, dat het een afhankelijken zin vervangt. In beide gevallen kunnen genoemde zinsdeelen tot afhankelijke zinnen worden uitgebreid, hetwelk voor de schoonheid der uitdrukking en het overzicht der gedachte bevorderlijk kan zijn, en dit is met name het geval in zinnen als de volgende: *De door Mohammed verkondigde en reeds bij zijn leven over geheel Arabië verbreide godsdienst telt nog millioenen belijders.* Door uitbreiding van de bijvoeglijke bepaling van *godsdienst* tot een afhankelijken zin wordt het gemakkelijker den zin te overzien en de uitdrukking is schooner: *De godsdienst, welke door Mohammed verkondigd en reeds bij zijn leven over geheel Arabië verbreid werd, telt nog millioenen belijders.* Ook wanneer de spreker, ingeval het zinsdeel, dat een afhankelijken zin vervangt, eene werking uitdrukt, de betrekkingen van wijze, tijd en persoon wil aanwijzen, is de uitbreiding noodzakelijk; b. v. in plaats van *de schrijver van den brief: die den brief schrijft, heeft geschreven, zal schrijven, zou schrijven* enz.; in plaats van *de dag van uwe komst: de dag, waarop gij komt, kwaamt, zult komen* enz.

3. De verbinding van hoofdzinnen en afhankelijke zinnen tot samengestelde heet de *onderschikkende zinsverbinding*. Zij wordt bewerkt door voegwoorden, bijwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden. De voegwoorden, die het onderschikkend zinsverband kunnen bewerken, heeten daarom onderschikkende voegwoorden.

Sommige der verbindingswoorden maken tevens een der deelen uit van den afhankelijken zin. Dit is het geval met de betrekkelijke voornaamwoorden; zij vervangen namelijk in den afhankelijken zin een zelfstandig naamwoord, dat in den hoofdzin genoemd is: *De man, dien gij ziet, is mijn vriend.* In dezen

zin bewerkt *dien* de zinsverbinding; het vervangt het woord *man* uit den hoofdzin, en is het voorwerp van den afhankelijken zin.

Dit is ook het geval met de samengestelde bijwoorden, die voor betrekkelijke voornaamwoorden dienst doen: *waaraan*, *waarop*, *waarover* enz.; b. v. *Het boek, waarvan gij spreekt, is het mijne.*

Nog is dit het geval met de bijwoorden van plaats, wanneer zij als voegwoorden dienst doen: *waar*, *van waar*, *waarheen*, *verwaarts* enz. Als zinsdeelen treden zij op in den afhankelijken zin, terwijl de geheele afhankelijke zin terugslaat op een in den hoofdzin uitgedrukt of verzwegen woord. De afhankelijke zin is van dat uitgedrukt of verzwegen woord eene omschrijving of uitbreiding. B. v.: *Ik zal u vervolgen (daar), waar ik u vinden kan* of *daar, waar ik u vinden kan, zal ik u vervolgen.* Ook vele voegwoorden slaan zoodanig terug op een woord in den hoofdzin en hebben in zoover ook logischen inhoud of beteekenis: *Hij komt altijd dan, wanneer ik op reis ben; Hij kan daaro om niet komen, omdat hij ziek is; Hij denkt niet (zoo), gelijk hij spreekt.* Zulke voegwoorden zijn oorspronkelijk te beschouwen als deelen van den hoofdzin, die in den afhankelijken zin zijn overgegaan, en dáar het verband aanwijzen met den hoofdzin. Tot nadere aanwijzing van het onderschikkend zinsverband nemen sommige echter dikwerf het voegwoord *dat* na zich, met name de bijwoordelijke voegwoorden van tijd: *nu (dat)*, *vóór (dat)*, *eer (dat)*; andere altijd: *gedurende dat*, *nadat.*

Het voegwoord *dat*, is namelijk het eenige, hetwelk geen beteekenis of logischen inhoud heeft; het is enkel teeken van syntactische onderschikking, en daarom onderschikkend voegwoord bij uitnemendheid.

Aanm. De afhankelijke zin verschilt niet alleen van den hoofdzin in logische waarde, daar hij aan dezen ondergeschikt is, maar ook in vorm. Wij zullen daarover spreken bij de *Woordschikking.*

4. De afhankelijke zinnen vervangen met betrekking tot den zin, welken zij bepalen, een zelfstandig naamwoord, een bijvoeglijk naamwoord of een bijwoord; vandaar hunne onderscheiding in: a. *bijvoeglijk-naamwoordelijke*, of korter, *bijvoeglijke*, b. *zelfstandig-naamwoordelijke*, of korter, *zelfstandige* en c. *bijwoordelijke zinnen.* Naar hunne verschillende betrekking in den samengestelden zin worden zij onderscheiden in: a. *attributieve zinnen*, b. *onderwerpszinnen*, c. *voorwerpszinnen*, d. *gezegdeszinnen* en e. *bijwoordelijke zinnen*, d. i. zij doen dienst als *attributieve*

of *bijvoeglijke bepaling*, als *onderwerp*, als *voorwerp*, als *gezegde* of als *bijwoordelijke bepaling*.

5. Evenals een zelfstandig naamwoord in den zin kan voorkomen als onderwerp, voorwerp, attributieve bepaling, of eindelijk als predicaatswoord tot aanvulling van het gezegde, zoo kan ook de zelfstandige zin in al die betrekkingen voorkomen. De onderscheiding der zelfstandige naamwoorden in concrete en abstracte is ook van toepassing op de zelfstandige zinnen, daar deze of concrete of abstracte zelfstandige naamwoorden omschrijven.

Voorbeelden van concrete zelfstandige zinnen. Wie liegt (de leugenaar), (die) moet verwachten, dat hij niet geloofd wordt. — Wie bezit (de bezitter, de bezittende), leere verliezen. — Wie niet werken wil, dien zult gij niet ondersteunen. — Die niet voor ons is, die is tegen ons. — Wat niet buigen wil, moet bersten. — Wat wij koopen, dat zullen wij betalen. — Hetgeen wij niet bergen kunnen, is voor u. — Over hetgeen hij ons in bewaring heeft gegeven, kan hij vrij beschikken.

Voorbeelden van abstracte zelfstandige zinnen. Ik verlang, dat men mij gehoorzame (= ik verlang gehoorzaamheid). — Ik weet, dat hij komt (= ik weet van zijne komst). — Dat wij u spoedig mogen wederzien, is onze bede. — Het is opmerkelijk, dat hij nooit alleen komt. — Wij zagen, dat hij uit de kerk kwam (= wij zagen hem uit de kerk komen). Vraagt gij, of het bestaanbaar is (naar de bestaanbaarheid er van). — Ik twijfel, of hij komen zal (aan zijne komst). — Hij verzocht, of hij mocht mede gaan (mede te gaan).

Aanm. 1. Uit een paar der bovenstaande voorbeelden blijkt, dat ook eene onbepaalde wijze in den vorm van een abstracten zelfstandigen zin kan voorkomen: de onbepaalde wijze is de naamwoordelijke vorm des werkwoords met de beteekenis van een zelfst. naamwoord: *gaan, koopen, loopen; het gaan, het koopen, het loopen.*

Aanm. 2. De concrete zelfstandige zin wordt ingeleid door *wie* of *die*, wanneer er van personen, en door *wat* of *hetgeen*, wanneer er van zaken sprake is (Zie Aanm. 5). Deze woorden hebben altijd betrekking op een in den hoofdzin uitgedrukt of gedacht aanwijzend voornaamwoord. Gelijk het zelfstandig naamwoord in den zin in de verschillende naamvallen kan voorkomen, zoo ook de zelfstandige zin; nochtans wordt de naamval niet aan den afhankelijken zin zelven, maar aan het aanwijzend voornaamwoord in den hoofdzin uitgedrukt, indien de afhankelijke zin door *wie* of *die* wordt ingeleid. In dat geval mag dus het aanwijzend voornaamwoord niet worden weggelaten, waar een naamval moet aangewezen worden. B. v.:

Wie zijn' plicht doet, (die) is te prijzen.

Wie zijn' plicht doet, diens roem verheffen wij.

Wie zijn' plicht doet, dien brengen wij lof.

Wie zijn' plicht doet, dien prijzen wij.

Aanm. 3. De abstracte zelfstandige zinnen worden altijd ingeleid door het voegwoord *dat* en *of*; het laatste wordt gebruikt, ingeval de inhoud van den zin als twijfelachtig gedacht wordt. Soms vindt men het voegwoord *dat* door *hoe*, *wanneer*, of een ander bijwoordelijk voegwoord vervangen; b. v. *Wij spreken er nog dikwerf over, hoe gij ons vroeger ieder jaar kwaamt bezoeken.* »Het zou wenschenswaard geweest zijn, wanneer zich Rembrandt van Rijn... in Burgemeesterskamer te Amsterdam bevonden had" (Potgieter). Op gelijke wijze als de concrete zelfstandige zinnen kunnen zij in verschillende naamvallen voorkomen, die evenwel ook hier in den hoofdzin worden aangewezen bij het woord, waarop de afhankelijke zin betrekking heeft; b. v. *Dit verblijdt ons, dat hij die menschen kent* (d. i. zijne menschenkennis verblijdt ons). *Dat hij de menschen kent, dat verblijdt ons, daarover verheugen wij ons, daaraan twijfelen wij niet, dat gelooven wij.* Nogtans wordt bij deze zinnen het correlatieve woord in den hoofdzin dikwerf uitgelaten; b. v. *ik verheug mij (daarover), dat gij komt; ik twijfel (daaraan), of hij slagen zal.*

Aanm. 4. Soms wordt het verbindingswoord weggelaten en neemt de zelfstandige zin den vorm van den hoofdzin aan; b. v. *Ik vertrouw het, hij zal ons niet verlaten. Hij is er van overtuigd, zijne krachten schieten daarvoor te kort.* Achter *wel is waar* en *gesteld* heeft de zelfstandige zin gewoonlijk den vorm van den hoofdzin; b. v.: *Wel is waar, de schildery is verkocht. Gesteld, men wilde haar aan ons afstaan.*

Aanm. 5. Gelijk een bijvoeglijk naamwoord zelfstandig gebruikt wordt, zoo kan ook een bijvoeglijke zin als zelfstandige zin voorkomen; in dat geval is hij bepaling van een gedacht zelfstandig naamwoord. In den zin: *hij, die het wel met u meent, toont u uwe gebreken*, is *die het wel met u meent* een bijvoeglijke zin; zegt men daarentegen *die* of *wie het wel met u meent, toont u uwe gebreken*, dan is de afhankelijke zin een zelfstandig gebruikte bijvoeglijke zin. Bij de benoeming der zinnen letten wij evenwel alleen op hetgeen, waarvoor ze werkelijk dienst doen in den zin, en onderscheiden ze dienovereenkomstig alleen in *zelfstandige*, *bijvoeglijke* en *bijwoordelijke zinnen*, al naardat zij een gedacht zelfstandig, bijvoeglijk of bijwoordelijk begrip vervangen.

6. Ten opzichte van de plaats van den afhankelijken zin merken wij hier nog op, dat hij vóór of na den hoofdzin, of tusschen de deelen van dezen kan voorkomen; in het eerste geval is hij dus *voorzin*, in het tweede geval *nazin* en in het laatste geval *tusschenzin*. De attributieve zin evenwel kan nooit *voorzin* zijn, omdat het zelfstandig naamwoord, dat hij bepaalt, altijd voorafgaat. De onderscheiding in *voor-* en *nazinnen* wordt gewoonlijk alleen toegepast op de zinnen, die eene *periode* vormen (zie § 18).

A. *Attributieve zinnen.*

1. De attributieve zinnen doen met betrekking tot de samengestelde zinnen, waartoe zij behooren, den dienst van

eene bijvoeglijke of attributieve bepaling. Als zoodanig vervangen zij met betrekking tot den zin, dien zij bepalen, een attributief bijvoeglijk naamwoord of een attributiefzelfstandig naamwoord. In beide gevallen dient de attributieve zin tot nadere bepaling van een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord.

2. De attributieve zin wordt door betrekkelijke voornaamwoorden, door pronominale bijwoorden of door voegwoorden aan den hoofdzin verbonden.

a. *Verbinding door betrekkelijke voornaamwoorden.* De betrekkelijke voornaamwoorden, welke den attributieven zin verbinden aan den zin, die er door bepaald wordt, richten zich in geslacht en getal naar het zelfstandig naamwoord, dat zij vervangen; maar hun naamval hangt af van hunne betrekking tot den afhankelijkten zin, waarvan zij een deel uitmaken.

Voorbeelden. De onderwijzer prijst den leerling, die (welke) vlijtig geweest is. — Hij roemt de school, die (welke) geopend wordt. — Hij kent het meisje, dat (hetwelk) komen zal. — Ik ken den man, wiens zoon gij zijt. — Noem mij den jongen, wien gij het boek hebt gezonden. — Hier is de man, dien wij zoeken. — Hier zijn de mannen, die wij zoeken.

Aanm. Een attributieve zin, en in het algemeen een afhankelijke zin, dient niet altijd tot bepaling van een' hoofdzin. Een afhankelijke zin kan namelijk tot bepaling dienen van een anderen afhankelijkten zin, die een' hoofdzin bepaalt. B. v. *Wij kunnen nog niet op reis gaan, omdat de kleeders, die wij noodig hebben, nog niet gereed zijn.* Hier is die wij noodig hebben een afhankelijke zin van omdat de kleeders nog niet gereed zijn, die zelf een afhankelijke zin is van den hoofdzin *wij kunnen nog niet op reis gaan.* Een afhankelijke zin, die een' hoofdzin bepaalt, heet afhankelijke zin van den *eersten graad*; een afhankelijke zin, die dezen bepaalt, heet afhankelijke zin van den *tweeden graad*, terwijl een bepalande zin van dezen van den *derden graad* is, enz. Deze rangaanwijzing der zinnen bepaalt dus de orde, waarin die van elkaar afhankelijke zinnen als afhankelijk van den hoofdzin moeten gedacht worden. Twee of meer afhankelijke zinnen kunnen namelijk ook alle onmiddellijk van een' hoofdzin afhangen; in dat geval staan de afhankelijke zinnen niet tot elkaar in de betrekking van onderschikking, maar van nevenschikking, of zij zijn onverbonden. Van eene rangaanwijzing der onderschikking kan dan geen sprake zijn. B. v. *Zoo gij uwen vriend waarlijk liefhebt, zult gij hem op de mislagen wijzen, die hij begaat.* De beide afhankelijke zinnen zijn hier onverbonden; de eerste *zoo gij* enz., is van den hoofdzin een bijwoordelijke tijdaanwijzende zin; de andere, *die hij begaat* een attributieve zin, en zij staan verder in geene betrekking tot elkaar. In het volgende voorbeeld zijn zij nevenschikking: *Ik heb u in den vorigen brief verklaard, hoe men tot vijandschap komen kan en wanneer een braaf man ze niet behoeft te schuwen.* De beide afhankelijke zinnen zijn namelijk nevenschikking voorwerpszinnen.

b. *Door voornaamwoordelijke of pronominale bijwoorden.* Deze vervangen de betrekkelijke voornaamwoorden met voorzetsels: *waarin, waarmede, waartoe, waarvan* enz.

Voorbeelden. »Zulke en andere feesten en spelen, waarin steeds de dienst der vrouwen de hoofdrol speelde, waren het, die den eertijds ruwen adel verfinjden en beschaafden" (Beeloo). — Het verhaal, waarvan ik u het eerste gedeelte verteld heb en waarmede ik u thans verder zal bezighouden, is ontleend aan de Romeinsche geschiedenis. — Het boek, waaruit wij lezen, is het uwe.

c. *Door voegwoorden.* Het voegwoord *dat* en de bijwoordelijke voegwoorden van tijd en van plaats: *wanneer, toen, als, waar* vervangen soms de onder b. genoemde bijwoorden. Zoo kan b. v. in *de dag onzer bijeenkomst* de bijvoeglijke of attributieve bepaling *onzer bijeenkomst*, o. a. op de volgende wijzen omschreven, voorkomen: *de dag, waarop, dat* of *toen wij bijeenkwamen; de dag, waarop, als, dat* of *wanneer wij bijeenkomen zullen*.

Voorbeelden. »Voer zangster! voer mij heen naar d'ochtendstond der tijden, Toen geene kunst nog mogt de scheemrige aard' verblijden" (Helmers). — »'t Was in dat jaargetij, waarin natuur, herboren, Ons staag door nieuwen tooi van schoonheid komt bekoren; 't Was in den lentetijd, dat ze, in haar bloemenkleed, door 't menschedom, dat zij schiep, zich 'teerst aanschouwen deed" (Dezelfde). — »Q dierbaar perk van drie tot zeven jaren, Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt" (W. van Haren). — »O Hemel, welke nieuwe schrikken, Stort deze naam in mijne ziel! o Nacht! o doodlijk oogenblikken, Als Sy aan 't Land en my ontviel!" (Q. Z. van Haren). — »Gij, jonge menschen! ontsluit vroeg uw oog voor de werken van Schepping en Voorzienigheid, eer de kwade dagen komen, dat de zon en het licht en de sterren verduisterd worden voor uwen benevelden blik" (Van Oosterzee). — »Hoe! ben ik op den heiligen grond, Waar Vesta's blakend outer stond En Numa's deugd den zetel sierde? (M. C. van Hall). — »Hij snelt naar Vlissing's reede, Daar hem zijn dierbre gâ vol hoop en angst verbeidt" (Helmers). — »Gistren joeg uw dolle vaart Toomloos door een rozengard, Waar ik bloemen vond te plukken" (Tollens).

d. Het bijwoord *hoe*, b. v.: *Wij spraken over de wijze, hoe (waarop) wij vertrekken zullen.* „Ach dat ik dit geheim naar waarheid kennen mogt, 't Geheim, hoe Adams Kroost van straf wierd vrijgekocht" (Wiselius).

e. De voegwoorden *dat* en *of*. Indien de attributieve bepalingen, waarvan gesproken is op blz. 27, D. 4, tot een attributieven zin worden uitgebreid, dan wordt het zinsverband

bewerkt door de voegwoorden *dat* en *of*; het laatste wordt gebruikt, ingeval de inhoud van den afhankelijkken zin als twijfelachtig gedacht wordt. B. v.: *Ik heb nog al hoop op een goeden oogst* (= *dat wij een goeden oogst zullen hebben*). *Wij ontvingen het bericht van zijne aankomst* (= *dat hij is of was aangekomen*).

Voorbeelden. »'t Is of ik 't voorregt mij zie schenken, dat zich voor mij uw graf ontsluit" (Witsen Geysbeek). — »Wij kregen geen verlof om te gaan dan onder belofte, dat ik het derde deel van den *Hollandschen Spectator* moest oploopen" (J. Scheltema). — »Ik waagde bij mij zelve de onderstelling, dat poes de hoofdpersoon in huis was" (J. van Lennep). — Wij waren nog altijd in de onzekerheid, of hij komen zou. — Ik opperde de gedachte, of hij zijne reis kon uitgesteld hebben.

3. Soms tijds dient een attributieve zin tot bepaling van een geheelen zin, b. v.: *Zij kwamen te laat, hetwelk ons niet aangenaam was. Hij behaalde de overwinning niet, hetgeen ons eene teleurstelling baarde. Zij brachten eene aanzienlijke som bijeen, waartoe wij ook medewerkten.*

B. Onderwerps- en voorwerpszinnen.

1. Onderwerp en voorwerp worden door een zelfstandig naamwoord of een als zoodanig gebruikt woord in den zin uitgedrukt. Daarom zijn de afhaukelijke zinnen, die als onderwerp of voorwerp dienst doen in den samengestelden zin, *zelfstandige zinnen*.

Voorbeelden van onderwerpszinnen. Wie nooit zijn brood in tranen at, (die) weet niet wat kommer is. — Wie kaatsen wil, moet den bal verwachten. — Wat ons aangenaam is, (dat) is ons niet altijd nuttig. — Dat hij meer de eenzaamheid dan het gezelschap zoekt, is een oud gebrek in hem. — Dat gij ze haat, is voor ons geen reden, om ze ook te haten. — Het is niet alles goud, wat er blinkt. — Het is de vraag, of hij komen wil. — Het blijft nog altijd onzeker, of wij vertrekken kunnen. — Het is wel mogelijk, dat mijn broeder u ook komt bezoeken.

Aanm. 1. Uit bovenstaande voorbeelden blijkt, dat de onderwerpszin vóór of na den hoofdzin staan kan. In het eerste geval wordt de onderwerpszin in den hoofdzin aangekondigd door het woordje *het*; in het laatste geval maakt men dikwerf gebruik, gelijk wij reeds opmerkten (§ 15, 5. Aanm. 2 en 3), van het aanwijzend voornaamwoord *die* of *dat*, als plaatsvervangend onderwerp in den hoofdzin.

Aann. 2. De onderwerps- en voorwerpszinnen, die ingeleid worden door een der betrekkelijke voornaamwoorden: *wie, wat, hetwelk, hetgeen* of een plaatsvervanger van deze met een voorzetsel: *waartoe, waarop* enz., zijn zelfstandig gebruikte bijvoeglijke zinnen (zie blz. 62, Aann. 5). Drukt men het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord uit, dat in de gedachte ligt opgesloten, dan houden ze op zelfstandige en dus ook onderwerps- en voorwerpszinnen te zijn; zij worden dan, wat ze oorspronkelijk waren, attributieve zinnen; b. v.: *Hij, die nooit zijn brood in tranen at, weet niet wat kommer is. De dingen, die ons aangenaam zijn, zijn ons niet altijd nuttig.* Zoo is het ook met den voorwerpszin; b. v.: *Ik zend u, wat gij gekocht hebt (ik zend u, het voorwerp, dat of de voorwerpen, die gij gekocht hebt). Wij zullen nu nog spreken over hetgeen wij gisteren onafgedaan lieten (over de zaak of de zaken, die enz.). Ik wist niet, waartoe dit dienen moest.* De eigenlijk zelfstandige zinnen worden ingeleid door *dat* en *of* (vergel. blz. 64 e).

2. De voorwerpszinnen vervangen een zelfstandig naamwoord zonder voorzetsel in den tweeden, derden of vierden naamval of een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel (zie § 9. 7).

Voorbeelden. Zegent (degenen), die u vloeken (de vloekenden). — Vergeet niet, wateen vriend waard is in den nood (de waarde van enz.). — Ik ben mij niet bewust, dat ik schuld heb (mijner schuld niet bewust). — Ik ben overtuigd, dat hij komen zal (van zijne komst). — Geef eere, wien ze toekomt. — Ik verheug mij, dat gij benoemd zijt (over uwe benoeming). — Overtuig hem, dat het nuttig is (van de nuttigheid). — »Tuig het, Kastilië! tuig wat het volk was, dat uw schijnheiligen Koning deed siddren" (Spandaw). — »En de teedre moeder ducht, dat de bliksem 't kroost zal treffen" (dezelfde).

3. Tot de voorwerpszinnen behooren ook de *indirecte vragen* en de *aangehaalde zinnen*. Beide vereischen eenige verklaring.

De rechtstreeksche of directe vraag wordt door den toon, de woordorde en dikwerf door een vragend voornaamwoord of bijwoord aangewezen en is altijd hoofdzin (zie § 3). Maak ik zulk een vragenden hoofdzin tot afhankelijk zinn, dan ontstaat de indirecte of afhankelijke vraag; b. v.: *Ik vraag, wie daar komt of wat daar komt voor Wie komt daar? Wat komt daar?* Nogtans is de beteekenis niet dezelfde; want de indirecte vraag vereischt geen antwoord, gelijk de vragende hoofdzinnen of directe vragen (zie § 3. 4). De indirecte vragen worden deels door het onderschikkend voegwoord *of*, deels door de vragende voornaamwoorden of bijwoorden, welke in de rechtstreeksche vraag gebruikt worden, aan den hoofdzin verbonden.

Voorbeelden. Ik weet inderdaad niet, wat ik doen zal

(wat zal ik doen?). — De mensch vrage zich zelve, welke zijne bestemming is en of hij daaraan beantwoordt. — Ik wil weten, waar hij is. — Ik weet niet, wie dezen brief geschreven heeft. — Nu moet het blijken, of hij mijn vriend of mijn vijand is. — Ik wil weten, hoelang hij blijft. — Gij zoudt gaarne willen weten, of hij rijk is. — »Het is een haspel in eene flesch: men weet niet, hoe het mogelijk is, dat hij er in kwam" (Camera Obscura).

4. Bij de aangehaalde zinnen onderscheidt men twee gevallen: a. men haalt, hetgeen men zelf of een ander gedacht of gezegd heeft, met de eigene woorden aan, onafhankelijk van de voorstelling des sprekers, en dit noemt men de rechte of directe rede (*oratio recta*); b. men brengt iemands aangehaalde woorden, gedachten, meeningen en inzichten in betrekking tot de voorstelling van den spreker en afhankelijk van een in den hoofdzin uitgedrukt *werkwoord der waarneming of mededeeling* (*verbum sentiendi* of *declarandi*); b. v. *zeggen, antwoorden, verzekeren, uitroepen, denken, meenen, bewerken* enz. Dit noemt men de indirecte rede (*oratio obliqua*).

Voorbeelden. a. »Beter nogtans," zegt de Prediker, »is de dag des doods, dan de dag, waarop iemand geboren wordt." — »Vondel!" sprak Reynst, »het deert mij, het u te moeten zeggen; maar de vroegere klagten over verzuim in het boeken der panden, hebben zich herhaald; — uwe jaren klimmen" (Potgieter). — »Daar gaat het lastpaard, dat ik mis!" riep Bolt, de valkenier: »Die stalboef kent de kracht van 'tros" (Hofdijk).

b. De prediker zegt (meent, verzekert), dat nogtans de dag des doods beter is, dan de dag, waarop iemand geboren wordt. — Reynst zeide tot Vondel, dat het hem deerde, dezen te moeten zeggen, dat de vroegere klachten over verzuim in het boeken der panden zich herhaald hadden. — Bolt de valkenier riep uit, dat het lastpaard, hetwelk hij miste, daarheen ging, en hij verzekerde, dat die stalboef de kracht van 't ros wel kende.

5. De aangehaalde zinnen der directe rede zijn hoofdzinnen; die der indirecte rede zijn afhankelijke zinnen, namelijk voorwerpszinnen.

Aanm. De aangehaalde zinnen hebben niet alleen den vorm van den hoofdzin, maar zij zijn het ook, zoolang zij niet tot de voorstelling des sprekers in betrekking gebracht en afhankelijk van een werkwoord en dus tot aangehaalde zinnen der indirecte rede gemaakt zijn. De zin, die den persoon aanduidt, aan wien de aangehaalde zin wordt toegeschreven, draagt doorgaans het karakter van een ingelaschten zin, die buiten alle syntactisch verband tot den aangehaalden zin staat. Ingeval de woorden of gedachten van twee of meer sprekers achtereenvolgens worden aangehaald, b. v. in samenspraken, dan

geschiedt de aanwijzing der sprekende personen ook zoo, dat men er niet aan denkt, de aangehaalde zinnen als afhankelijke te beschouwen. Dikwerf wordt ook de ingelaschte zin door zoogenaamde haakjes afgezonderd. Ook kan, wanneer uit het verband der rede gemakkelijk is op te maken, wie de aangehaalde woorden sprak, de aanwijzing daarvan achterwege blijven. Men vindt daarvan meer dan één voorbeeld in »*De Stalboef*» van Hofdijk o. a.:

En in het oog der edelvrouw
 Daar blonk een heldre traan:
 »Laat af, arm kind! 't is u een moord!»
 Toen viel zijn hand ook van de koord,
 En was zijn kracht vergaan.
 Hij zonk ineên. De hooge vrouw
 Sprong d'armen stalboef bij,
 — »Och! loone God uwe edelheid
 De tranen, door uw oog geschreid
 Uit zooveel medelij.»

C. Gezegdeszinnen.

1. Een afhankelijke zin kan ook de plaats vervangen van het predicatswoord, d. i. van het naamwoord, dat met een der abstracte werkwoorden *zijn*, *worden*, *gelijken* of *lijken*, *schijnen* en *heeten* het gezegde vormt (zie § 6. 3). Zulk een zin heet *gezegdes-* of *aanvullingszin*.

Voorbeelden. Wat wij waren, konden wij niet blijven. — Hij wordt, wat niemand voor hem was. — Zij schijnen, wat ze niet zijn. — Hij is niet dat, wat hij lijkt. — Zij zijn het, die onrust stoken.

Aanm. 1. Uit de beide laatste zinnen ziet men, dat ook het gezegde in den hoofdzin kan worden aangekondigd door een plaatsvervangend gezegde, hetwelk hier in den voorlaatsten zin is *dat*, en in den laatsten *zij*. Het bepalend voornaamwoord *het* is in dezen laatsten zin onderwerp, en *die onrust stoken* (de onruststokers) is het gezegde, dat in den hoofdzin door *zij* vervangen is. De beteekenis is: *de personen, die gij ziet, die wij op het oog hebben enz., zijn de onruststokers.*

Aanm. 2. Het gezegde omvat in zijnen inhoud altijd een werkwoord, en dit kan door geen afhankelijken zin vervangen worden. Het abstracte werkwoord, dat met den afhankelijken zin het gezegde vormt, is uitgedrukt in den hoofdzin. De afhankelijke zin bevat enkel de aanvulling tot het gezegde, het predicat, en in zooverre is de benaming *aanvullingszin* zeer gepast.

D. Bijwoordelijke zinnen.

1. Deze bevatten eene omschreven, d. i. tot een' zin uitge-

breide bijwoordelijke bepaling. Evenals de bijwoordelijke bepaling, dient de bijwoordelijke zin tot bepaling van een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord, onverschillig of dit laatste attributief of predicatief gebruikt is. De bijwoordelijke zin kan ook een attributieven zin bepalen.

Voorbeelden. Ik heb dit nagelaten, omdat ik u liefheb (uit liefde voor u). — Een middel, dat slechts aan te wenden is, wanneer de nood het vordert (een slechts ingeval van nood aan te wenden middel). — Hij gedraagt zich zoo, dat ik over hem tevreden ben (tot mijne tevredenheid). — Een, als het zijn moet, moedige man; een man, die moedig is, wanneer het zijn moet. — Gij zijt groot, wanneer gij u met hem vergelijkt.

2. De bijwoordelijke zin kan evenals de zelfstandige zin, of tusschen de deelen van den hoofdzin geplaatst zijn, en dan heet hij *tusschenzin*, of hij is *voorzin* of *nazin*.

Voorbeelden. Gisteren, toen ik aankwam, ontving ik het bericht. Toen ik aankwam, ontving ik het bericht. Ik ontving het bericht, toen ik aankwam.

Aanm. Men onderscheide wel den bijwoordelijken zin van den attributieven en den voorwerpszin; b. v. in: *ik weet de plaats, waar hij zich ophoudt; ik weet niet, waar hij zich ophoudt* (d. i. zijn verblijf), is de afhankelijke zin in het eerste voorbeeld een attributieve en in het tweede voorbeeld een voorwerpszin; in: *ik ga, waar ik zijn moet*, is de afhankelijke zin eene bijwoordelijke plaatsbepaling van het gezegde in den hoofdzin. Dat in het tweede en het derde voorbeeld een zelfstandig naamwoord gedacht wordt, behoeft wel niet te worden opgemerkt. Dit is namelijk het geval met vele zelfstandige (of liever zelfstandig gebruikte) zinnen, en ook met de bijwoordelijke, die als overgebleven bepalingen van een zelfstandig naamwoord (b. v. *plaats, tijd, richting, wijze, oorzaak* enz.) zijn te verklaren (Vergelijk blz. 62. Aanm. 5).

3. Naar den aard der bijwoordelijke bepaling, waarvoor zij dienst doen, worden de bijwoordelijke zinnen onderscheiden in:

a. bijwoordelijke zinnen van plaats, of plaatsbepalende, b. van tijd, of tijdbepalende, c. van wijze en graad en d. van grond.

a. *Plaatsbepalende zinnen.* Als verbindingswoorden dienen bij deze zinnen de bijwoorden *waar, alwaar, waarheen, werwaarts, van waar*, enz. die in den hoofdzin op een aanwijzend voor-naamwoord terugslaan, wanneer men de plaatsbepaling wil doen uitkomen.

Voorbeelden. »Te Katwijk, waar de zoute golven, O Rijn! u wachten in haarschoot, Daar ligt in 'tschrane zand bedolven Mijn kostbaar offer aan den dood" (Borger). — »Waar

roemzucht, wederzijds ontstoken, d'Onmenschenlijken kampstrijd mengt, Ook daar wordt vaak een traan geplengd, En 'tregt der menschheid is gewroken" (Da Costa). — Ik zal u vergezellen, werwaarts gij gaat. — Zij mogen komen, van waar zij willen.

b. *Tijdbepalende zinnen.* Deze worden met den hoofdzin verbonden door middel van de voegwoorden:

1) *als, toen, wanneer, terwijl, gedurende (dat), nu (dat), daar, zoolang (als), zoo dikwerf (als)*, die aanduiden dat het tijdpunt van het gezegde in den hoofdzin *gelijktijdig* is met dat van den afhankelijken zin;

2) *nadat, sedert, sinds, zoodra of zoras (als)*, waarbij het tijdpunt van het gezegde volgt op dat van den afhankelijken zin;

3) *eer (dan), eer (dat), tot (dat), voor (dat)*, die aanduiden, dat het tijdpunt van het gezegde dat van den afhankelijken zin voorafgaat.

Sommige dezer voegwoorden dienen ter aanduiding van een tijdpunt, andere ter aanduiding van eene tijdruimte, b. v.: *zoo lang (als), sedert, sinds, tot (dat)*.

Voorbeelden. 1. »'t Was mij en mijner brave vrouw, Delusthof van den rijksten koning, Als wij in 't kunsteloos preeel Of onder 'truim der sterredaken Van God en 'teeuwig leven spraken" (Borger). — »Ik heb mijn dochtertje opgegraven, Toen 't pleit der moeder was beslist" (Dezelfde). — »Reeds stond de zon in 't middaguur, Wanneer men eerst door de ijle bladeren De Landsgravin het plein zlag naderen" (J. van Lennep). — »Haar volgde een aantal eedle heeren.... Terwijl de blijdste togtgenoot, De kloosterheer, den trein besloot" (Dezelfde). — »Ik vraag niet, of 'tgrootmoedig is, een vrouw Dus wreed te straffen, want uw antwoord zou, Nu gij zoo ver, God weet met welk een doel! Gegaan zijt, niet dan hard zijn voor 'tgevoel" (Beets). — »Gerechtigheit bout steên en koninglycke muuren, Daar onrecht en geweld palaysen ommeruckt" (Vondel). — Zoolang wij bij u zijn, zullen wij u ondersteunen. — Wanneer mag ik bij u komen? Zoo dikwijls als gij wilt, kunt gij komen.

2. »Maar", vroeg Bol, nadat het gezelschap eenige veranderingen had gebruikt en men weêr een poosje door elkander geloopen had, »waar is zij nu toch, onze Nicolette?" (J. van Lennep). — »Sedert zij hem in gezelschap met drie voorname Heeren had aangetroffen.... had hij machtig in hare schatting gewonnen" (Dezelfde). — Zoodra hij

zich overtuigd had, dat de oude sliep, zette hij zich aan het doorsnuffelen der papieren.

3. »Eer ik Bellamy hoorde, betuige ik niet dan onvolledige begrippen van den aard der uiterlijke welsprekendheid gehad te hebben" (Van der Palm). — »Behoed ons wandlend aan uw hand, Van 'tvoorgebaande spoor te dwalen, Totdat we ons koestren in de stralen Der zon van 't Hemelsch Vaderland" (Heye). —

Aanm. Als en wanneer staan ook bij voorwaardelijke zinnen, en *terwijl* kan tegenstellende beteekenis hebben, b. v.: *Hij doet ons alle genoegen, terwijl gij ons verdriest veroorzaakt.* Vergelijk ook c. Aanm.

In plaats van *zoo dikwijls (als)* vindt men ook de synonieme *zoo dikwerf (als)*, *zoo vaak (als)*, gelijk in plaats van *zoodra (als)*, *zoo ras (als)*, *zoo haast (als)*, *zoo spoedig (als)*, *zoo gauw (als)*. In plaats van *tot (dat)* vindt men ook *tot zoolang (als)*, b. v.: »*Ik zou te Amsterdam gebleven zijn, tot zoo lang ik haar had overgehaald, wat meer aan haar zelve en wat minder om anderen te denken*" (J. van Lennep).

Wijl komt gewoonlijk in den zin van *dewijl*, soms echter in dien van *terwijl*, b. v.: »*Wijl deze 's Lands regt van het mout wou ontvangen, Was de eisch van den man om de boeken te erlangen*" (Van Zeggelen).

Vele van de bovengenoemde voegwoorden zijn ontstaan uit voorzetsels en bijwoorden met achtervoeging van het voegwoord *dat*, hetwelk ook dikwerf wordt weggelaten: *eer (dat)*, *voor (dat)*, *tot (dat)* enz. In het volgende voorbeeld is het tijdbepalende *tot vóór dat* weggelaten: »*Er was nog een vijfde (Vondel), op wien de schilder misschien het hoogste licht had doen vallen, al stond hij maar van verre, halfweg tusschen de tafel en den drempel, al wachtte hij, dat het woord tot hem zou gerigt worden, eer hij na de zwijgende groete den mond opdeed*" (Potgieter).

c. *Bijwoordelijke zinnen van wijze en graad.* De wijze en de graad eener handeling of eigenschap worden uitgedrukt door:

1) Eene gelijktijdige handeling.

Voorbeelden. Hij groet, terwijl hij buigt. — Hij groet, zonder dat hij buigt. — Hij groet, in zooverre hij buigt.

Aanm. De zin: *Hij groet, terwijl (daar) hij buigt*, beteekent: *hij groet buigend of met eene buiging*. De afhankelijke zin geeft hier te kennen hoe hij buigt. In zekeren zin behooren deze zinnen ook tot de *tijdbepalende*, en zij behooren er uitsluitend toe, wanneer de gelijktijdige handeling niet te kennen geeft de wijze, waarop de handeling in den hoofdzin moet gedacht worden, b. v.: *Ik zing, terwijl gij leest.* — *Zonder dat* drukt eene ontkenning, en in *zooverre* of *voor zooverre* eene beperking uit.

2) Door eene handeling of een' toestand, die plaats grijpt, tengevolge van de *wijze waarop* of den *graad waarin* de handeling, die door het gezegde van den hoofdzin wordt uitgedrukt, zich openbaart. In dat geval wordt de afhankelijke zin aan den hoofdzin verbonden door het voegwoord *dat*, en ingeval de hoofdzin ontkenkend is door *of*, tenzij de afhankelijke

zin ook ontkennend zijn mocht. De bepaling wordt in den hoofdzin gewoonlijk aangekondigd door *zoo*, op eene wijze, *dermate*, *zoo ver*, *zoo wijd* enz. B. v. *Hij spreekt zoo, dat men hem verstaan kan* (= verstaanbaar). Het *verstaan* is hier de uitwerking of 't gevolg van het *spreken* en het bepaalt de wijze van het spreken, gelijk in den volgenden zin het *schrikken* als gevolg van het *schreeuwen* den graad dezer werking uitdrukt: *Hij schreeuwde, dat ik er van schrikte*.

Voorbeelden. Het gebouw is zoo ingericht, dat twee huisgezinnen het kunnen bewonen. — Het pak is zoo zwaar, dat één man het niet kan dragen, — Niemand is zoo oud, of er valt nog wel iets voor hem te leeren (dat er niets meer voor hem te leeren valt). — Hij is zoo ver gevorderd, dat hij alleen kan loopen. — Men had hem dermate geslagen, dat hij niet kon opstaan. — Wij eischten niet zoo veel, of men kon het ons wel geven (dat men het ons niet geven konde).

3) Door eene handeling, die niet kan plaats hebben op grond van hetgeen in den hoofdzin beweerd wordt. Uit de onmogelijkheid dier handeling wordt besloten tot den graad der werking of eigenschap, die in den hoofdzin bepaald wordt. De afhankelijke zin is dus eene bepaling van den graad; hij wordt ingeleid door *dan dat*.

Voorbeelden. Beider gevoelens loopen te ver uiteen, dan dat zij vereenigd kunnen worden. — Mijne misslagen zijn grooter (te groot), dan dat zij mij vergeven kunnen worden.

Aanm. Het is duidelijk, dat de hier onder 3), evenals de onder 2) genoemde zinnen een besluit inhouden; in zooverre dragen zij ook het kenmerk van *besluitende* zinnen, weshalve men ze dan ook wel *besluitende zinnen van wijze en graad* noemt. Bij eigenlijke besluitende zinnen gaat *zoo* uit den hoofdzin in den afhankelijken over; b. v. *De deur was gesloten, zoodat wij niet konden binnenkomen*.

4) Door vergelijking: a) met iets, dat werkelijk bestaat, of b) met iets, dat gedacht of verondersteld wordt. Men noemt deze afhankelijke zinnen daarom ook *vergelijkingszinnen*. De onder a) bedoelde zinnen worden ingeval van gelijkheid ingeleid door *gelijk*, *evenals*, *zooals* of *als* en *zoo* met *zoo* in den hoofdzin; bij ongelijkheid door *dan*. De onder b) bedoelde worden met den hoofdzin verbonden door *alsof*, *als* en *of*. De vergelijkingszinnen zijn zoowel bepalingen van wijze of hoedanigheid als van graad of hoegrootheid en sterkte.

Voorbeelden. a. »In zulk een strijd ziet gij de dagen klimmen, Gelijk een fris gebloemt zich opheft in een' tuin, En word een man" (W. van Haren). — »Evenals een hengst, wiens woede, Door 't geraas des strijds verhit, Trappelt, briescht, en, met zijn adem Gram-

schap en verwoesting blaast, Evenzoo stond ook de Winter, Blaasde en sloeg den lossen stroom" (Bellamy). — Ik doe het, zooals het mij geleerd is. — Ik doe het zoo (even) goed, als hij het ooit gedaan heeft. — Zoo hoog hij stond, zoo diep is hij gevallen. — Hij is rijker, dan gij vermoedt. — Gij verlangt meer, dan u toekomt. — Hij heeft andere plannen, dan men hem toeschrijft. — Hij doet niets, dan waartoe hij gedwongen wordt.

b. Hij liep, alsof de vijand hem op de hielen was. — Het was mij, alsof mij een rad in het hoofd draaide. — »Geroerd, getroffen dringt de schaar Om kind en vader zaam, En als ontkwam zij zelf 't gevaar, Zoo haalt ze ruimer aam" (A. Boguers). — »Zij sloeg haar armen om zijn leest, En hield hem aan haar hart gedrukt, Als waar haar gade dood geweest" (Beets).

4) Door verhouding, en dan heet de afhankelijke zin *verhoudingszin*. In dat geval wordt uitgedrukt, dat tusschen eene werking of eigenschap in den hoofdzin en eene andere in den afhankelijken zin a) overeenstemming of b) eene gelijke toeneeming of afnemings plaats heeft, of eindelijk c) dat de eene toeneemt in dezelfde mate als de andere afneemt.

Voorbeelden. a. Al naardat gij het verkiest, kunt gij blijven of heengaan. — Naardat of naar gij het goedvindt, zullen wij handelen (zoo of zoo). — Naarmate wij de kust naderen, begint ieder er aan te denken de kajuit met het dek te verwisselen. — Hij kon handelen, naar gelang de omstandigheden het vorderden.

b. Hoe langer ik met hem verkeerde, des te meer moest ik hem hoogachten. — Hoe hooger gij staat, hoe lager gij vallen kunt. — Hoe zwaarder de taak is, des te meer moeten wij ons inspannen, des te grooter kan ook ons loon zijn. — Napoleon eischte de volbrenging zijner wetten met grooter gestrengheid van anderen af, naarmate hij ze zelf schaamteloos overtrad.

c. Hoe meer wij uitgeven, des te minder houden wij over. — Hoe grooter het aantal erfgenen is, des te kleiner wordt ieders aandeel.

5) Door beperking van den inhoud des hoofdzins; deze afhankelijke zinnen heeten daarom *beperkende zinnen*. Zij stellen eene grens, welke de in den hoofdzin genoemde werking of eigenschap niet mag overschrijden.

Voorbeelden. Deze man eert de wetenschap, in zooverre zij nut aanbrengt. — De leeuw rekte zich uit in zijn' hok, voor zooverre hij daartoe ruimte had. — Hij is een braaf man, voor zooverre (als) ik hem ken. — Ja! hij is vrij, behalve dat hij zich aan onze bevelen heeft te houden. — Er valt niets op hem te zeggen, behalve (uitzonderd) dat hij wat lui is. —

Aanm. In het laatste voorbeeld kan *behalve dat* vervangen worden door *dan dat*, hetwelk hier echter niet in dezelfde beteekenis als op blz. 72 onder 3)

gebruikt wordt. Waar *dan dat* voor het woord *behalve* (= met terzijde-
stelling van) gebruikt wordt, gaat in den hoofdzin eene ontkenning of eene
vraag, die eene ontkenning inhoudt, vooraf; b. v. »*Wat zoude ik gezegt
hebben, dan dat het mijne moeder zeer aangenaam zou zijn*» (Wolff en
Deken). Aan de beperking ligt hier eigenlijk eene vergelijking tot grond;
vandaar het vergelijkende *dan* vóór het tweede voegwoord *dat*. Dat deze
voegwoorden hier niet vereenigd mogen gedacht worden blijkt uit de vol-
gende wijzigingen van den zin: *ik kon niet anders dan alleen dit zeggen,
dat mijne moeder enz.*; *ik kon alleen maar zeggen, dat mijne moeder enz.*

4. Bij de bijwoordelijke zinnen van grond of de oorzake-
lijke (causale) zinnen moeten wij, evenals bij de oorzakelijke
bepaling op blz. 43, drie gevallen onderscheiden; de oorzake-
lijke zin bevat namelijk: 1) den *zaakgrond* of de *reële oorzaak*,
2) den *kengrund* of de *redekunstige oorzaak* of 3) den *beweeggrond*
of *zedelijken grond*. Vergelijk § 10. 5.

1) De afhankelijke zin, die eene reële oorzaak inhoudt,
biedt nog weer drie gevallen aan: a) de afhankelijke zin geeft
de werkelijk voorhanden oorzaak, en dus de reden op van
hetgeen in den hoofdzin als daadzaak beweerd wordt, en dan
heet hij *redengevende zin*; b) de afhankelijke zin houdt de voor-
waarde of de veronderstelling in, onder welke het beweerde
in den hoofdzin zal plaats grijpen, en dan heet hij *voorwaarde-
lijke* of *veronderstellende zin*; c) de afhankelijke zin houdt eene
werkelijke of gedachte (d. i. veronderstelde) oorzaak of reden
in, die de spreker toegeeft of inwilligt, maar waarvan de
uitwerking in den hoofdzin weersproken wordt, zoodat deze
het toegegevene beperkt of opheft. In dit laatste geval heet de
afhankelijke zin *toegevende* of *concessieve zin*.

2) Bij de afhankelijke zinnen, welke een' *kengrund* of *redekun-
stigen grond* inhouden, geeft de spreker niet op de oorzaak of re-
den van eene daadzaak, maar den grond van zijn oordeel (*keng-
grond*); de hoofdzin zelf bevat het oordeel als gevolg. B. v. *Wij
verlaten u met een blij gemoed, daar, dewijl, omdat, enz. wij weten,
dat gij gelukkig zijt*. Wij brengen deze zinnen ook tot de *re-
dengende*, omdat zij de reden of den grond voor het oordeel
in den hoofdzin aanvoeren. Bevat de hoofdzin eene bewering
en de afhankelijke zin een besluit, dan heet deze *besluitende
zin*.

3) De afhankelijke zin houdt den *beweeggrond* of *zedelijken grond*
in, d. i. het *doel*, terwijl de hoofdzin het middel bevat, het-
welk wordt aangewend om dit doel te bereiken; dan heet de
oorzakelijke zin *doel-aanwijzende* of (*finale*) *zin*.

5. Uit het bovenstaande blijkt derhalve, dat de oorzakelijke

zinnen ook aldus zijn te onderscheiden: *redengevende, voorwaardelijke, veronderstellende, toegeevende en doelaanwijzende zinnen.*

a. *Redengevende zinnen.* Deze worden aan den hoofdzin verbonden door middel van de voegwoorden: *omdat, daar, dewijl, wijl, vermits, nademaal, naardien, doordien, aangezien*, soms ook door *sinds* en *nu*. Ingeval *dat*, hetwelk geen bijwoordelijke betrekking uitdrukt (zie blz. 60) een redengevend zinnen inleidt, dan wordt deze in den hoofdzin aangekondigd door *daardoor, daaruit, daarvoor, om reden ens.*, nogtans niet altijd: *Richelieu wist zich alleen daardoor te redden, dat hij spoedig vrede sloot. Ik ben blijde (daarover, om reden), dat gij zijt medegekomen.* Is de redengevende zinnen voorzin, dan vangt de hoofdzin dikwerf aan met het besluitende *zoo*.

Voorbeelden. De stad geraakte in rep en roer, omdat de stormklok klepte. — »De vrijheidlievende Nederlanders zouden hem overtuigd hebben, dat de belangen van zulk een Vorst, als hij wenschte te zijn, nooit kunnen onderscheiden zijn van de belangen des volks, dewijl zij van beide zijden op de algemeene welvaart uitloopen" (Stijl). — »De keizer, die niets liever wenschte, dan de onderscheiding in het staatsbestier van zo veele nabuurige gewesten weg te nemen, vermits hij ze aanmerkte als den grootsten hinderpaal voor zijn willekeurig gezag, oordeelde niettemin, dat de tijd voor hem nog niet geboren was, om dien sprong te wagen" (Dezelfde). — Het geschut van Maurits zakte niet weg in het zand, doordien hij het op planken geplaatst had. — Het gebrek aan ruitery wist de veldheer daardoor te vergoeden, dat hij voetknechten tusschen de ruiters plaatste. — »De gansche stad weërgalmde van 't gejammer, in de opgeproppte straaten en grachten, daar elk om de zijnen kermde, die zich in 't gevaar bevonden, of er vermoedelijk in konden zijn" (Stijl).

Aann. *Omdat, om reden dat* noemt in het algemeen de oorzaak of reden; *dewijl, wijl, vermits* en *daar* vermelden meestal een redekunstigen grond. *Daar, nu* en *sinds* zijn oorspronkelijk tijdbepalend.

b. *Besluitende zinnen.* Deze houden eene gevolgtrekking in en worden aan den hoofdzin verbonden door *zoodat* en *weshalve*.

Voorbeelden. Hij had ons altijd trouw gediend, weshalve wij hem ongaarne zagen vertrekken. — De vergadering was niet talrijk genoeg, om een besluit te nemen, zoodat zij onverrichter zake moest uiteengaan.

Aann. *Vanhier dat* en *vandaar dat* leiden ook zinnen in, die een gevolg bevatten; nogtans zijn het geen bijwoordelijke, maar zelfstandige zinnen, hetwelk terstond in het oog valt, wanneer men achter *vanhier* en *vandaar* het verzwegen onderwerp en gezegde invult: *vanhier is het, dat hij niet kan komen; vandaar kwam het, dat hij ons niet volgde* (Vergelijk § 13, 4).

In de volgende zinnen heeft *dat* besluitende beteekenis: »o God, verlicht

haer kruys, *Dat sy den held op 't huys met blydschap mag ontvangen*" (Vondel). »*Klaare, wat heeft 'er uw hartjen verlept, Dat het verdrietjes in vrolijkheid scheidt*" (Hooft). Nogtans behooren de hier door dat ingeleide zinnen tot de op (blz. 72, 3. Aanm.) genoemde besluitende zinnen van den graad: *o God verlicht (dermate) haer kruys, dat sy enz.; Wat heeft (dermate) uw hartjen verlept, dat enz.* In zinnen als de volgende is de afhankelijke zin eigenlijk een zelfstandige zin en attributieve bepaling van een verzwegen zelfstandig naamwoord: *Wat is het, dat gij mij niet gelooven wilt? nl. wat is de reden, dat enz.* Bij de eigenlijke of oorzake-lijk besluitende zinnen kan de afhankelijke zin door een' hoofdzin, beginnende met *bijgevolg* worden vervangen, en dit kan niet geschieden bij de besluitende zinnen van den graad en de zelfstandige als de bovenstaande.

c. *Voorwaardelijke zinnen.* Deze worden met den hoofdzin verbonden door middel van de voegwoorden, *wanneer, als, zoo, indien, ingeval (dat), bijaldien, niels, tenzij en tenware.* Is de voorwaardelijke zin voorzin en wordt hij ingeleid door *wanneer, indien of als*, dan vangt de hoofdzin dikwerf aan met *dan of zoo.*

Voorbeelden. Wanneer de vriendschap waarde zal hebben, dan moet zij op achtung gegrond zijn. — Indien ik wil, zoo kan ik hem veel werk bezorgen. — Gij kunt het alleen wel dragen, als gij maar wilt. — Laat hem teruggaan, ingeval hij te laat gekomen is. — Hij moet teruggaan, bijaldien hij niemand medebrengt. — Ik ga niet, tenzij gij medegaat. — »Ja, 'k geef hun vrijheid eens te zien, Mits 't onder opzigt zal geschien En ze ook niet komen om te plondren" (Van Zeggelen.)

Wanneer de voorwaardelijke zin niet eene stellige, maar eene gedachte voorwaarde of veronderstelling inhoudt, dan heet hij *veronderstellende* (hypothetische) zin.

Voorbeelden. Wanneer hij komen mocht, zeg hem dan, dat hij mij volge. — »'k Weet, zoo dit uw hart nog ketele (d. i. kittele), Hoe ik dit verhoeden moet" (Bilderdijk). — Als ik het eens deed, wat zoudt gij dan zeggen. — »Wat sou 't schaen, of wij al sliepen, Waeckte schipper Mouringh noch!" (Huygens).

Aanm. Ook de vergelijkingszin kan veronderstellend (hypothetisch) zijn, namelijk wanneer zij eene vergelijking met eene gedachte of veronderstelde gebeurtenis inhoudt (zie blz. 72, 4). Desgelijks kunnen de toegevende (zie blz. 77, d) en doelaanwijzende (zie 78, d. Aanm.) zinnen hypothetisch zijn.

In voorwaardelijke en veronderstellende zinnen wordt het voegwoord soms weggelaten, terwijl alsdan de afhankelijke zin de woordorde aanneemt van den wenschenden zin; ook de gebiedende wijze heeft soms voorwaardelijke kracht.

Voorbeelden. »Mist gij, — beide moet gij sneven! Treft gij, beide zijt gij vrij!" (Bilderdijk). — »Had ik uw adem, nachtegalen! Uw zilvertoon — Langs alle heuveln, alle dalen zou ik uw smeltend lied herhalen, Zoo vol, zoo schoon!" (Beets). — Zeg mij, wat

gij er van denkt, dan (zoo) zeggen wij u ook ons gevoelen. — Betaal mij de helft en ik zal u het overige kwijtschelden.

Aanm. Wanneer en als zijn oorspronkelijk tijdbepalend (zie blz. 70) en zoo is oorspronkelijk een onbepaald bijwoord van hoedanigheid. Bij *tenzij* en *tenware* (d. i. *het en zij*, *het en ware* = *verondersteld dat het niet zij of ware dat*) bevat de hoofdzin altijd een stellig oordeel. *Mits* beteekent *onder beding dat*. *Ingeval (dat)* en *bijaldien* worden doorgaans gebruikt, wanneer het gestelde volstrekt in het midden wordt gelaten. *Of* kan ook in den wenschenden zin (zie § 4. 1) voorwaardelijke beteekenis hebben: »*Driewerf zaalge kinderdood: Och of ik ze had ontvangen!*» (Ten Kate), d. i. *indien ik ze (hem) had ontvangen, zoo zou mijn wensch vervuld zijn*.

d. *Toegevende* (concessieve) of *inwilligende zinnen*. Deze worden aan den hoofdzin verbonden door middel van de voegwoorden *ofschoon*, *schoon*, *hoewel*, *alhoewel*, *niettegenstaande*, die, ingeval de toegevende zin voorzin is, gewoonlijk in den hoofdzin terugslaan op de voegwoordelijke bijwoorden *toch*, *evenwel*, *niettemin*, *nogtans*, *echter*, *ook dan nog*, dikwerf door zoo voorafgegaan.

Voorbeelden. *Ofschoon* ik weet, dat hij nog niet komen kan, toch meen ik (of zoo meen ik toch) ieder oogenblik, dat hij er aankomt. — »*Hoe veilig is mijn lot In uw hand, almachtig God! Schoon mij alles tegen waar, Met U vrees ik geen gevaar!*» (Feith). — Hij begaf zich in het gevaar, hoewel ik er hem voor gewaarschuwd had. — Hij ging dagelijks uit, niettegenstaande het hem verboden was. —

Alle bovenstaande voegwoorden leiden zinnen in, die eene toegeving bevatten, welke als *stellig* of *werkelijk* gedacht wordt. Het voegwoord *al* (indien ook *al*) wordt gebruikt bij voorwaardelijke zinnen met toegevende kracht, waarbij het toegevene nu als *werkelijk*, dan als *mogelijk* of *verondersteld* wordt voorgedragen; b. v. »*Nog bleef zij hier de schoone heeten, Al zwierf zij ginds als balling rond*» (Beeloo). *Hij zou niet slagen, al wendde hij ook de uiterste pogingen aan.* »*En of wij al lichtvaardig ja zeggen, wat baat het ons, als de alwetende neen zegt.*» *Al waart gij mijn broeder, ik had niet meer van u kunnen verwachten. Al waart gij gisteren gekomen, toch zou het te laat geweest zijn.*

Aanm. 1. De afhankelijke zin, welke door *al* wordt ingeleid, heeft niet de woordorde van den afhankelijken, maar van den wenschenden zin. In zooverre stemt hij overeen met de afhankelijke zinnen, waarbij het voegwoord is weggelaten. Wanneer bij den afhankelijken zin de vorm niet beantwoordt aan den inhoud, d. i. wanneer hij zijn voegwoord en zijne woordorde niet heeft, dan heet hij *oneigenlijk*.

Aanm. 2. Voor *ofschoon* schreef men vroeger ook *indien schoon*, oft *nog schoon*, oft — *schoon*; *schoon* was oorspronkelijk een bijvoeglijk naamwoord met de beteekenis van *goed en wel*, die in zijne verbinding met of is verloren geraakt, terwijl die van *of* op *schoon* overging, zoodat dit de

kracht van het volledige *ofschoon* heeft gekregen. B. v. »*Dewelke, indien hij schoon der meeste menigte van u lieden in zó kort een' tijd is door-gewaait, zó en zal ik mij daarom mij zelven niet begeven*» (Hooft). »*De gaapende gierigheid, zoo de brokken niet heel grof waaren, hapte aanen-daan* (d. i. an ende an, gedurig) *naa meer, oft zij schoon alles nu op had*» (Dezelfde). »*En oft nog schoon geviel, dat yemandt zoght te streelen*» (Anna Visscher). De beteekenis van *ofschoon* en *schoon* is dan aldus te verklaren: *Ofschoon hij gaat = het is schoon (goed en wel), dat hij gaat, even-wel enz.*

Wanneer, hetgeen men in den afhankelijken zin toegeeft, niet den geheelen hoofdzin, maar slechts een deel er van betreft, dan maakt men gebruik van de betrekkelijk gebruikte vragende voornaamwoorden *wie — ook, wat — ook, welke — ook, hoedanig — ook*, of der betrekkelijk gebruikte vragende bijwoorden *hoe — ook, waar — ook, werwaarts — ook*, enz., soms met weglating van *ook*.

Voorbeelden. Wie ook ging, hij bleef. — »Ja, de Ouderdom, wat ramp hem in het einde omring', Is voor het edel hart des Christens zegening» (Feith). — »Welk zanger ook onder de Nederlandsche dichters naast Vondel moge geplaatst worden, men zal hem altijd voorbijgaan, om op den edeler te staren.» — Hij is dapper, hoe klein hij ook is (of zoo klein hij is). — Werwaarts hij ook ginge, nooit gaf hij ons daarvan kennis.

e. *Doelaanwijzende (finale) zinnen*. Deze worden aan den hoofdzin verbonden door *opdat, teneinde, dat* en *of*.

Voorbeelden. De handel van geheel Europa werd aan banden gelegd, opdat aan dien van Engeland eene gevoelige schade werd toegebracht. — Teneinde den optocht beter te kunnen zien, ging ik op een' stoel staan. — »Geef slechts uitstel voor één dag, Dat mijn bloed bedaren mag» (Bilderdijk). — »Het schudt en wrijft en schuurt zich 't hoofd In razernij op steen en wortel, Dat hij den vogel sla te mortel» (J. van Lennep). — Wij nemen het mede, of het ons nog van dienst mocht zijn.

Aanm. De doelaanwijzende zinnen door *of* ingeleid, zijn veronderstellend (hypothetisch), hetwelk ook daaruit blijkt, dat hun werkwoord altijd staat in den onvolm. verleden tijd der voorwaardelijke wijze.

§ 16. DE VERKORTE AFHANKELIJKE ZINNEN.

1. Zinsverkorting heeft plaats, wanneer de inhoud van een afhankelijken zin in den vorm van een zinsdeel aan den hoofdzin wordt verbonden. Bij de zinsverkorting vallen weg het voegwoord of het betrekkelijk voornaamwoord, het onderwerp, en wanneer de zin een naamwoordelijk gezegde heeft, ook

het koppelwoord; is het gezegde een concreet werkwoord, dan neemt dit den vorm der onbepaalde wijze of des deelwoords aan. B. v. »*Daar komt de kiel, met goud belaan*» (die beladen is). *Het is mijn lust, u te dienen* (dat ik u dien). *Zijn zoonje liep spelende* (terwijl het speelde) *naast hem*.

Aanm. De nevenschikkende zinsverbinding kenmerkt zich door zinsamenrekking, de onderschikkende door zinsverkorting. Een hoofdzin met een verkorten afhankelijk zinn is als het ware een middelvorm tusschen den eenvoudigen zinn en den samengestelden, die uit een' hoofdzin en een volledigen afhankelijk zinn bestaat; want ofschoon de verkorte afhankelijke zinn zijn karakter als zinn heeft verloren, zoo is hij toch niet geheel gelijk te stellen met een deel van den eenvoudigen zinn. Dit valt het meest in het oog bij den verkorten attributieven zinn, die door commaas van den hoofdzinn wordt gescheiden, terwijl alsdan bovendien het bijvoeglijk naamw. of deelwoord, dat als predicat van een verkorten zinn overblijft, onverbogen in de attributieve betrekking, voorkomt (zie § 8. A. 5).

De zinsverkorting geeft aan de taal kracht, levendigheid en korthed. In zoverre is zij zeer aan te bevelen; zij mag echter niet te kort doen aan de duidelikhed. Waar het noodig is, de betrekkingen van persoon, tijd en wijze opzettelijk aan te wijzen (zie blz. 59. 2) is het gebruik van den volledigen zinn noodig.

2. Ter onderscheiding van de verkorte zinnen volgen wij de verdeeling der afhankelijke zinnen (zie blz. 60, 4).

a. *De verkorte attributieve zinn.* Wij moeten hier weder twee gevallen onderscheiden: 1) de attributieve zinn doet den dienst van een bijvoeglijk naamwoord, of 2) van een zelfstandig naamwoord. Is het predicat een werkwoord, dan vallen bij de verkorting het betrekkelijk voornaamwoord, de persoonsvorm van het concrete werkwoord of het hulpwerkwoord en het onderwerp weg, terwijl men het deelwoord gebruikt.

Voorbeelden. »De zwaluw, door Gods hand gedragen, Drijft veilig door de hooge lucht, Gespoord door de onverwinbre zucht naar heldrer hemel, zoeler dagen» (Heye). — »En rolt de Rijn weer langs zijn boorden, Ontslagen van den waterboei. Zijn waatren drenken de oude zoomen En 't landvolk, spelende aan zijn vloed, Brengt Vader Rijn den lentegroet, Als grootvorst van Europa's stroomen, Die, van der Alpen top gedaald, De stranden kust of scheurt de dijken» (Borger). — »Gelukkig hij, die, vreemd aan amptsbeslommeringen, Als in Saturnus eeuw, van cijns en pacht bevrijd, Den fors gespierden os in 't ploeggareel mag dwingen» (Bilderdijk).

Is het predicat een bijvoeglijk naamwoord, dan vallen weg het betrekkelijk voornaamwoord, het onderwerp en het koppelwoord; dit is ook het geval, wanneer het predicat een zelfstandig naamwoord is, hetwelk alsdan als bijstelling of appositie in den zinn optreedt.

Voorbeelden. »De schrandre Barends zelf zal Heemskerks roer bestieren: Hij, rustig in 't gevaar, wat stormen om hem gieren, Hij, grijs in kennis, jong in ijver, vast van ziel, En zeeman in het hart, staat zeilree op de kiel" (Tollens).

»De held der Maas, verminkt aan oog en regterhand En echter 't oog van 't roer, de vuist van 't vaderland, De groote Kortenaar, de schrik van 's vijands vloten, De ontsluiter van de Sont, ligt in dit graf besloten" (G. Brandt). —

Aann. Wanneer het betrekkelijk voornaamwoord, hetwelk den afhankelijk zinn aan den hoofdzin verbindt, niet in den eersten naamval staat of daarin niet gebracht kan worden, dan is de verkorting niet mogelijk. B. v.: *De man, dien allen beminnen*; hier kan de verkorting plaats hebben, omdat men zeggen kan: *de man, die door allen bemind wordt, de door allen beminde man*. Daarentegen laten afhankelijke zinnen als de volgende geen verkorting toe: *De man, wiens hulp wij vragen, wien wij onze hulp hebben aangeboden, tot wien wij ons om hulp gewend hebben* enz.

b. *Verkorte onderwerps- en voorwerpszin.* De onderwerps- en voorwerpszinnen zijn zelfstandige zinnen, en zij zijn concreet of abstract (zie blz. 61, 5). De concrete zelfstandige zin kan slechts in een zelfstandig naamwoord als lid van den eenvoudigen zin veranderd worden: *Wie eene goede tijding brengt* (= *de bringer van —*), *is altijd welkom. Ik zal u zenden, wat er overgebleven is* (*het overgeblevene*). *Ik houd niet van hetgeen schittert* (*van het schitterende*). De abstracte substantieve zin, welke door het voegwoord *dat* wordt ingeleid, is voor verkorting vatbaar; maar alleen dan, wanneer het onderwerp van den afhankelijken zin in den hoofdzin is uitgedrukt, althans genoegzaam aangeduid, of ook, wanneer het onderwerp van den afhankelijken zin onbepaald is en dus gemakkelijk kan aangevuld worden; b. v. *Het is goed, orde in zijne zaken te hebben*. De verkorting geschiedt door weglating van het voegwoord en het onderwerp, terwijl het werkwoord in de onbepaalde wijze met *te* veranderd wordt.

Het onderwerp van den afhankelijken zin moet in den hoofdzin uitgedrukt of duidelijk genoeg zijn aangewezen, zal de zinsverkorting geen aanleiding geven tot misverstand, tenzij het zeer algemeen en dus gemakkelijk aan te vullen is:

1. De onderwerpszinnen zijn voor verkorting vatbaar, wanneer het onderwerp van den afhankelijken zin is:

a. Voorwerp in den 3en of 4en naamval in den hoofdzin.

Voorbeelden. »Nu lust het ons van God te zingen (dat wij van God zingen), Den Schepper van het grootsch heela!" (Van Alphen). — Het verblijdt mij, u hier te ontmoeten. — U alles te geven, is mij

onmogelijk. — »Het valt mij zwaar te dragen Den zwaren last van dubb'len rouw" (Borger).

b. Wanneer het is aangewezen in een bezittelijk voornaamwoord in den hoofdzin.

Voorbeelden. U gelukkig te maken, is het einddoel van mijn pogen. — Het was onze begeerte, hem langer bij ons te houden. — »'t Viel bovenal in zijnen smaak, de gewigtigste zaken in afgezonderde eenzaamheid te ontwerpen, te overleggen en met zijne verbeelding uit te werken" (Stijl).

c. Wanneer het algemeen en dus gemakkelijk aan te vul-
len is.

Voorbeelden. »'t Is nuttig, ja 't is grootsch, verheven, Te stuiten de ondeugd in heur vaart." — Het is wreed, dieren te kwellen. — Het is niet verstandig, zoo te handelen.

In den volgenden zin laat de hoofdzin het onderwerp van den onderwerpszin onbepaald; het wordt echter duidelijk aangewezen door het voorwerp van den attributieven zin, die tot bepaling dient van den onderwerpszin: „*O 't is niet goed, Den strijd met haar te wagen, Wier school ons heeft gedragen, Wier borst ons heeft gevoed*" (Schimmel).

2). De voorwerpszinnen kunnen in verkorten vorm voorkomen, wanneer het onderwerp van den afhankelijkten zin voorkomt:

a. Als onderwerp in den hoofdzin.

Voorbeelden. »Ik wensch geen stap terug te treden Op de afgelegde levensbaan" (Borger). — »Die verklaring en die rekenschap meende ik u schuldig te zijn" (Dezelfde). — Hij dacht ons te foppen. — »Neen, ik tracht mijne ellende kloekmoedig door te staan." — Waag het niet, ons te misleiden.

Aanm. In dit laatste voorbeeld is het onderwerp niet in den hoofdzin uitgedrukt, maar het is in de gebiedende wijze begrepen.

b. Als voorwerp in den 3^{den} of 4^{den} naamval in den hoofdzin.

Voorbeelden. »Ach! pluk de tengre roos niet af, Noch doem haar, in kristallen graf Te prijken en te sneven" (Tollens). — »Noch stand, noch jaren veroorloven mij den Leeraren van den godsdienst eene waarheid te herinneren" (Borger). — Wilt gij haar beletten de vruchten van haren arbeid te genieten? — Niets dringt ons, hier langer te blijven.

Aanm. Somtijds is het voorwerp wel niet in den hoofdzin uitgedrukt, maar toch als het ware daarin begrepen, b. v.:

Maurits beval het geschut op een' vloer van planken te plaatsen, d. i. hij beval den soldaten. De admiraal gaf last, alle zeilen bij te zetten,

om den vijand te achterhalen. De liefde gebiedt, jegens anderen toegeeflijk te zijn.

c. *Verkorte bijwoordelijke zinnen.* Bij deze wordt het gezegde van den volledigen afhankelijkten zin vervangen: 1) door eene onbepaalde wijze met *te*; 2) door een tegenwoordig deelwoord; 3) door een bijvoeglijk naamwoord of verleden deelwoord als predicaatswoord van den volledigen afhankelijkten zin. De verkorting kan dan alleen plaats hebben, wanneer het onderwerp van den afhankelijkten zin tevens dat van den hoofdzin is. Ook zijn niet alle bijwoordelijke zinnen voor verkorting vatbaar.

1) Door eene onbepaalde wijze met *te*. De aldus verkorte bijwoordelijke zinnen zijn bepalingen van tijd, van hoedanigheid en den graad of van grond.

Van tijd, b. v.: *Hij zeide zijne meening, na die van anderen gehoord te hebben. Zij oordeelen, alvorens de zaak onderzocht te hebben.*

Gelijktijdigheid drukken uit de verkorte zinnen, welke door middel van *met*, *door*, *zonder* en *in plaats van* tot den hoofdzin in betrekking staan.

Voorbeelden. Met een weinig te wagen, kan men soms veel winnen (d. i. wanneer of terwijl men enz.). — Door met zulke lieden om te gaan, verliest gij de achting der weldenkenden. — Hij ging weg, zonder zijne schulden te betalen (d. i. terwijl hij niet enz.). — In plaats van te dalen, rijst het onophoudelijk (d. i. terwijl het niet daalt).

Aanm. Men zij indachtig, dat eene gelijktijdige handeling, zoowel bepaling van hoedanigheid als van tijd kan zijn.

De onbepaalde wijze met *zonder te* ontkent het plaatsgrijpen van eene verwachte handeling; *in plaats van* geeft te kennen, dat voor eene verwachte handeling eene andere en tegenovergestelde is in de plaats getreden.

De afhankelijke zinnen, die eene vergelijking inhouden met werkelijke gebeurtenissen (zie blz. 72, 4) a.), kunnen in verkortten vorm voorkomen.

Voorbeelden. In zulke gevallen is het beter te zwijgen dan te spreken. — Ik had even veel te betalen als te ontvangen. — Gij hadt mij geen grooter gehoegen kunnen verschaffen, dan door aldus voor mij te strijden. — »Studeer jy nog liever wat in het boek van Jakob Cats; dat zal je wat nutter zyn dan op open wagentjes te zitten zonder muts op jen hoofd» (Wolff en Deken.).

De besluitende zinnen van grond, alsmede die, waarvan op bladz. 71, c. 2) en blz. 72, 3) gesproken is, worden dikwerf verkort.

Voorbeelden. Hij is vermetel genoeg, om het nog eens weer te doen. — Hij was zoo vermetel, het nog eens weer te doen. — Wees zoo vrij, te gaan zitten. — Wij waren zoo gelukkig, hem hier te ontmoeten.

Hij is te lui om te werkén (d. i. dan dat hij enz.). — Hij spreekt te zacht om verstaan te worden. — Hij liep al te hard, om niet te vallen. — »Al te arm, te onmagtig zijn de talen, Om 't innerlijk gemoed te malen" (Kinker).

Van de oorzakelijke zinnen zijn de doelaanwijzende voor verkorting vatbaar door middel van *om te, ten einde te*.

Voorbeelden. Gij zijt gekomen, om de zaak met ons te overwegen. — Hij kwam, om de gevangenen te troosten. — Zij graven eene nieuwe bedding, ten einde den stroom af te leiden. — »En alles stroomt, langs veld en wegen, De schoone, alom gevierde tegen, Om haar te ontvangen in haar kluis" (Beeloo).

2). Door een tegenwoordig deelwoord. De bijwoordelijke afhankelijke zinnen, waarvan het gezegde een concreet werkwoord is in den bedrijvenden vorm, worden in hun verkorten vorm uitgedrukt door het tegenwoordig deelwoord van dat werkwoord, wanneer het in een enkelvoudigen tijd staat, door het verleden deelwoord met weglating van het hulpwerkwoord, wanneer het in een sameugestelden tijd voorkomt.

Voorbeelden. Alles nog eens overwegende, zult gij inzien, dat gij ongelijk hebt. — Bibberende van koude, stond hij aan de deur te wachten. — In toorn ontstekende, stortte hij zich op zijnen tegenstander. — »De teergeliefden, die zij dragen, Bemoedigend in 't felst der vlagen" (Bogaers). — »Soms toeven zij een korte wijl, Verademend tot verder ij" (Dezelfde). — »En gansche wouden losgewroet, Slaan tuimlend in den lavavloed, En wringen brullend tak en stammen Bij 't slinden van de foltervlammen" (Dezelfde). —

In gedachten verzonken, stond hij daar. — Ik heb, door u in bescherming genomen, niets te vreezen. — Door u misleid, geraakten zij op een dwaalspoor. — Zij konden, van alles beroofd, in hun onderhoud niet voorzien. — Door zulk een' geest beziel, zult gij sterk zijn. — »Verbaasd, bedweld van schrik en vreeze, Vraagt elk zich bevend: wie is deze?" (Feith).

Aanm. Het tegenwoordig deelwoord van *hebben* en *zijn*, beide in concrete beteekenis, wordt soms ook uitgelaten, b. v.: *Nauwelijks drie dagen op reis, verveelt hij zich en keert terug.* — *Hij vond er vrouw Joanna toen, Het oog van weenen rood*" (Hofd.). — *Aan het hoofd van zijn leger verliet hij de stad.* — »'t Kwijnend oogje half geloken, *Ligt het wichtje, zwak en teer, ... Stervende op de peuluw neer*" (Ten Kate). Vergel. blz. 87, 2). Aanm.).

3) Wanneer het predicat van den bijwoordelijken zin een bijvoeglijk naamwoord is, dan geschiedt de verkorting door weglating van het onderwerp en het koppelwoord.

Voorbeelden. »Hoogmoedig op haar kunstbeleid, Sloeg uit haar weefsel, ij en teeder, Een spin vol trotsche afkeerigheid Hare oogen

op een' zijworm neder." — »Neen Makers! laat ons hier niet beiden, Bekneld door schroom." — »Onedel en versmaad kruipt hij (de Rijn bij Katwijk) daar schand'lijk voort" (Helmers). — »Bedrukt en bedrogen vervolgt hij zijn loop." — »Ik zal uw geest'lijk zaad, dat in geloof zal leven, Vermenigvuldigen, oneindig van getal" (Hoogvliet). — »Onzeker waar zij 't wenden, Onwis van elke streek, en pad noch afstand wijs, Vervoeren zij hun boot langs 't onafmeetbaar ijs" (Tollens). —

Aanm. Ingeval de verkorte zin wordt uitgedrukt door een verleden deelwoord of bijvoeglijk naamwoord, dat als predicaatswoord voorkomt in den volledigen afhankelijkten zin, dan hebben de attributieve en de bijwoordelijke verkorte zin denzelfden vorm. Vandaar dat het soms moeilijk is te bepalen, of een dergelijke zin als attributieve of als bijwoordelijke zin dienst doet. Gewoonlijk echter blijkt al licht, wat voor een zin de verkorte is, wanneer men hem volledig maakt. Voor een deel is ook de aard van den verkorten zin op te maken uit de plaats, die hij in den zin, waarvan hij een deel uitmaakt, inneemt. De attributieve zin staat namelijk doorgaans onmiddellijk bij het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, dat hij bepaalt, en de bijwoordelijke zin zoo dicht mogelijk bij het werkwoord, of aan het begin of het einde van den zin.

§ 17. DE ONREGELMATIGE ZINNEN.

1. Tot de onregelmatig gebouwde zinnen behooren in de eerste plaats de elliptische. In de levendige rede wordt door het streven naar korthed menigmaal van een' zin slechts een klein deel, meestal een of twee klemhebbende woorden, genoemd. Al de overige, dikwerf de uit een grammatisch oogpunt belangrijkste deelen, moet de hoorder of lezer aanvullen. Een zin, waarin dergelijke uitlating (ellipsis) gevonden wordt, heet elliptische zin. B. v.:

Maar, stil! daar baant een forsche hand

Zich ruimte dwars door 't volk.

„*Waar, mannen? waar?*” — „*Aan gindschen kant.....*

„*Daar links! nabij de kolk!* —

„*Hier, brave! neem de beurs!*” — *Hij kleurt.*

„*Weg (gromt hij), weg daarmee!*”

En 't kleed in haast van 't lijf gescheurd,

Springt, plompt hij neer in zee. (A. Bogaers)

Aanm. De *ellipsis* of *uillating* moet niet verward worden met de *samentrekking* en *verkorting*. Bij de *samentrekking* toch worden een of meer gemeenschappelijke zinsdeelen slechts eenmaal uitgedrukt; bij de *verkorting* wordt de afhankelijke zin een deel van den hoofdzin; in beide gevallen is uit den zin zelve het ontbrekende gemakkelijk aan te vullen. Bij de *ellipsis* moet het ontbrekende uit den logischen samenhang der gedachten worden opgemaakt.

Doordien de ellipsis haren oorsprong te danken heeft aan een streven naar korthed, wordt zij behalve in de levendige rede, gelijk in het aangehaalde couplet, menigvuldig aangewend in zegswijzen uit het dagelijksch leven, in spreekwoorden, opschriften, titels en leuzen.

2. De elliptische zinnen zijn, gelijk de zinnen in 't algemeen, eenvoudige of samengestelde, terwijl de uitlating bestaat in een zelfstandig naamwoord of een werkwoord.

1). *Eenvoudige zinnen.* Bij deze ontbreekt het werkwoord en soms bovendien het onderwerp.

a. Het werkwoord *zijn* ontbreekt als gezegde in den bestaanszin.

Voorbeelden. God dank! — Heil u! — Lof dien weldoener! — Eere den overwinnaar! — Dank den tijd, die 't opschrift baarde. — »Vreed op aard" (Ev. Gez. 127).

Aanm. Sommige van deze zinnen laten ook de invoeging van het concrete werkwoord hebben toe: *God zij dank! God hebbe dank!* enz. »*Heb, wakkre minstreel, dank: 't Lied door u aangeheven, Rijpt in 't ontvlamde hart tot kloeke daad voor 't leven*" (S. J. v. d. Bergh).

b. Een ander concreet werkwoord is uitgelaten.

Voorbeelden. »Van waar gij, lief duifje? Van waar zoo ter vlugt" (Nieuwland). — Waartoe al dat angstig zorgen. — Nieuwe heeren, nieuwe wetten. — »De kloeke Rijp wil mee en met hem zamenspannen. Hij wil door 't ijzig Noord naar 't zegend Oosten heen, Langs Nova Zembla's kust, in storm en sneeuw verloren, Wil hij naar China voort en d'Indus op gaan sporen" (Tollens).

Aanm. In het laatste voorbeeld is bij het gezegde *wil* — *heen, wil* — voort de onbepaalde wijze van het concrete werkwoord uitgelaten, maar de bepaling *heen* en *voort* uitgedrukt. Dit komt menigmaal voor. B. v.: *Ik kan niet eerder (komen). Ik moet verder (gaan). Hij moest er nog in (gelaten worden).*

Zoo wordt ook dikwerf, wanneer het gezegde bestaat uit een hulpwerkwoord en een verleden deelwoord, dit laatste weggelaten. B. v.: *Die man is (verslaafd) aan den drank. Het vuur is uit (gedoofd). Dat huis is (vervaardigd) van steen.* Vergelijk blz. 18, *Aanm.* 3.

De onbepaalde wijze *worden* of *te worden* ontbreekt ook soms bij het verleden deelwoord in uitdrukkingen als de volgende: »*De kans moet tusschen ons bestist; Uw leven of het mijn!*" (Bilderdijk). »*Het is noodigh geweest*" (Hooft).

De zelfstandig gebruikte bijvoeglijke naamwoorden zijn ook als elliptische uitdrukkingen te beschouwen, met uitzondering van die, welke de hoedanigheid als zelfstandigheid voorstellen, b. v.: *De rechtvaardige, de rijken, de ouden, eene schoone*; daarentegen niet: *het groen, het goede, het ware, het schoone* enz.

c. Het werkwoord *zijn* of *worden* als bestanddeel van het gezegde is uitgelaten.

Voorbeelden. »Wat al vlaggen losgewonden! Wat al wimpels

uitgezwierd! Wat al lonten aan het rooken! Wat al stukken afgestoken! Wat al gevels opgesierd!" (Immerzeel). -- »Vroeg gestorven, vroeg bij God" (Ten Kate). — Vrijheid blijheid. — Stil! (d. i. wees stil). — Wat nu te doen? — Verre van mij! — Niets aan te raken! — Een dierenbeul, een menschenplager (d. i. wordt een menschenplager). — Waarom getalmd?

Aanm. Ook ontbreekt menigmaal de onvolm. verl. tijd van *zullen* met of zonder het hulpwerkwoord *hebben* of *zijn* in vragende zinnen, wanneer men iets ten sterkste wil ontkennen of als ongerijmd doen voorkomen, b. v.: *Ik u niet vergezellen? Gij ons verlaten?* (d. i. zou ik u niet vergezellen? Zoudt gij ons verlaten?) *Hoe! sprak de oude, »kind, gij spot: Hij, zijn broeders wreed verslagen? — Zij, verbroken door zijn kracht?"* (A. Des Am. v. d. H).

d. De zinnen, waarin het verleden deelwoord voorkomt met de kracht der gebiedende wijze (zie § 5 *Aanm.*) zijn elliptisch; daarin is het werkwoord *worden* weggelaten.

Voorbeelden. »Hier — bank en schutbalk aangebragt! Hier bij — de deur verspard, En dan den sterken toren op" (Hofdijk). — »Nu met de armen,forsch gespied, Den vlegel boven 't hoofd gezwierd, Dien beurtlings neêr doen komen Op 't graan; elk kloek, elk even rad, Omhoog, omlaag, den slag hervat: Zoo moet de koorzee stroomen. Fluks, knaap! de wagenas gesmeerd, Den dissel stadwaarts heen gekeerd, De paarden ingespannen" (Loots).

Aanm. Ofschoon deze zinnen, om volledig te zijn, de inlassching van het werkwoord *worden* eischen en dientengevolge het zelfstandig naamwoord in den eersten naamval moet gedacht worden, zoo staat het evenwel in den 3^{en} of den 4^{en}. De uitdrukking heeft hier namelijk geheel de kracht van een overgankelijk werkwoord, waarvan het zelfstandig naamwoord als voorwerp beschouwd wordt. Heeft het verleden deelwoord, gelijk in bovenstaande voorbeelden, de kracht der gebiedende wijze, dan staat het uitgelaten werkwoord in de aanvoegende wijze; dit is niet het geval in het volgende voorbeeld: »*Vergeefs den zwerver in uw beemden, O Midian, een tent gespreid! Vergeefs het fiere hart des vreemden Met liefde en herdersvreugd geleid.*" (A. Bogaers).

e. Het onderwerp en het gezegde of het onderwerp en het werkwoordelijk deel van het gezegde zijn uitgelaten, zoodat niets dan bepalingen van het gezegde overblijven.

Voorbeelden. »Hei, wat blijdschap allerwegen! Hei, wat druk gewoel langs straat! — Wat gewoel langs markt en kaden! Wat gejuich op werf en kiel!" (Immerzeel). — Goeden dag! — »Geluk, o Rijken met den schat, die u ten deele viel." — »Daar ginder — ach! wat kinderspelen! Wat klatergoud van geen waardij!" (Tollens). — »Hij schudt de zwarte manen! Een sprong... Achter uw wachtvuur, onvoorzichtige" (Camera obscura). — »Stil! stil! ontrust haar niet. Van hier Gij schel rumoer der wufte steden! Terug met rinkeltuig en

sleden En brieschend span en bonten zwier." (Tollens). — Geduld! (d. i. heb geduld). — Achterwaarts! — Binnen! — Voort! — Aan't werk! — Naar buiten! — Goed begrepen! — Misgeraden! — Juist gezien! — Tot wederziens!

Aanm. 1. De adressen op brieven: Den Heere K. te Z. (d. i. Bezorg dezen brief den Heere K. te Z.), alsmede de opschriften op gedenkteekens: *Ter gedachtenis van* enz. zijn elliptische zinnen. Daarentegen zijn zinnen als de volgende: *kom, ga, vergezel ons* enz. niet elliptisch, omdat de uitdrukking van het onderwerp bij de gebiedende wijze overtollig is.

Aanm. 2. Wanneer de woorden *ja* en *neen*, als antwoord op eene vraag een geheel zin vertegenwoordigen, dan vormen zij geen ellipsis; zij dragen dan den naam van *onontwikkelde zinnen*. B. v. *Zijt gij er ook geweest? Ja* (d. i. Ik ben er geweest). *Gaat gij mede? Neen* (d. i. Ik ga niet mede). Ook de bijwoorden *voorzeker, gewis, geenszins, waartijk? hoe? zoo?* kunnen ook als onontwikkelde zinnen voorkomen.

2). *Samengestelde zinnen.* Zoowel de samengestelde zin, die uit twee nevenschikte zinnen, als die welke uit een' hoofdzin en een afhankelijk zinnen bestaat, kan elliptisch zijn.

In het eerste geval is de eerste der beide nevenschikte zinnen doorgaans elliptisch.

Voorbeelden. Een oogenblik nog — en het was te laat geweest. — Een uur slechts — en ik zal gereed zijn. — »Slechts een haarbreed, God van zegen, Of hij moordt het lieve wicht" (Bilderdijk). — Eene overwinning — en aan de eer zal voldaan zijn. — Uwe hulp — en wij zullen gered zijn. — Spoedig, en ik zal het moeten opgeven. — »Des Vlaming's zon heeft uit, en Hollands stijgt ten trans" (S. J. v. d. Bergh). — »Nu hoede u God de Heer! en een ander reis nog grooter pret."

Bestaat de samengestelde zin uit een' hoofdzin en een afhankelijk zinnen, dan is een van beide of beide zijn elliptisch.

Voorbeelden. a. Jammer, dat hij niet is meegegaan. — Licht, dat hij ons van dienst had kunnen zijn. — Niemand, die geen medelijden met ons had. — Een bloodaard, die ons niet vergezellen durft. — »Onnooz'le, dat ik niet vermoedde, Dat al mijn vreugd ten einde spoedde." — Ongelukkig het land, waar een kind koning is. — En nu, wat mooie appel is deze. — Terug, per het te laat is.

b. Doch de overwinning; hoe glansrijk ook, was duur betaald. — Ik kom, ofschoon niet genoodigd. — Geef mij nog een stukje, mits niet te groot. — Ik zal, zoo mogelijk, komen. — Ik waarschuw u, indien maar niet tevergeefs. — Hij kan dat werk niet voortzetten, tenzij krachtig geholpen door ons.

Aanm. De verkorte afhankelijke zinnen, waarin het tegenwoordig deelwoord van *zijn* en *hebben*, beide in concrete beteekenis, is uitgelaten, behooren tot de elliptische (vergelijk blz. 83, 2). *Aanm.*)

c. Beter hard geblazen, dan den mond gebrand. — Beter laat, dan

nooit. — Beter een vogel in de hand, dan tien in de lucht. — Hoe langer, hoe liever. — Einde goed, alles goed. — Zoo gewonnen, zoo geronnen. — »Hoe kleiner stad, hoe grooter drang, en hoe grooter drang, hoe wissel wonden" (G. Brandt).

Somtjds staat een afhankelijkke zin alleen, terwijl de hoofdzin er moet bij gedacht worden.

Voorbeelden. Als hij maar niet weg blijft. — Dat hij mij ook altijd moet tegenwerken. — Wanneer wij zoo ver eens kwamen. — O! die dit beleven mocht! — »Of ergens schepsel zoo rampzaligh zwerft als ick" (Vondel).

3. Er zijn nog andere soorten van onregelmatig gebouwde zinnen, die wij hier, ofschoon ze ten deele tot de woordfiguren moeten gebracht worden, kort vermelden.

1). De *pleonasmus*, d. i. de herhaling van een deel des zins. Deze is dus het tegendeel der ellipsis. Zij komt in de volkstaal in den verhalenden stijl menigvuldig voor, alsmede bij oude schrijvers.

Voorbeelden. Maar de vreugde, zij duurde kort. — Kinderen, die moeten gehoorzamen. — »Daar is zij dan — de roede." — Den dood van den krijger, dien vreest hij niet. — »De hemel die bedaauw' uw jaaren menighvuldigh met eindelooze rust" (Hooft). — »De heuchelike son die bralt en climt om hooch; de wegen nat en glat die werden hart en drooch" (Anna Visscher). —

2). De *parenthēsis*, d. i. een zin of soms een woord of eene woordverbinding, die tusschen de leden van een' zin wordt ingeschoven, zonder daarvan een bestanddeel te zijn. Nogtans moet zij in eenige logische betrekking tot dezen zin staan (vergel. § 15. B. v. 5 Aanm.). De parenthesis wordt gewoonlijk door verbindingsstreepjes of haakjes ingesloten.

Voorbeelden. »De breede staldeuren, waarop ik het uitzigt hebben! (woon eens in de Kasuariestraat, zonder het uitzigt op staldeuren te hebben!) worden opengeslagen door een palfrenier in groot livrei." (Busken Huet). — Hendriks (des dampenden Hendriks) ongeloofelijke berigten omtrent de gemeenzaamheid der beroemde schrijvers, wier drukproeven hij naziet" (Dezelfde). — »De paadjes!".. snikte Bertha; en Aleide bragt (maar werktuigelijk) aan haren bleeken mond 't bespraakt metaal" (Beets).

3). De *aanspraak* en de *tusschenwerpsels* kunnen als onontwikkelde zinnen beschouwd worden, d. i. zij hebben de waarde, maar niet den vorm van zinnen. Zij zijn deels met de parenthesis deels met de ellipsis verwant.

Voorbeelden. o Hoe veilig is mijn lot In uw hand, almachtig God! — »Neen hemel! dat vermag ik nooit. — Fluks, knaap! de wagenas

gesmeerd!" — »Zoo pak u weg, gij luje dief! — En gij, mijn zoet, heerschzuchtig lief, Niet weer een inval dus!" (Hofdijk).

4). De *anacoluth*, d. i. een zin, waarin de begonnen woord-schikking in eene andere overgaat.

Voorbeelden. »Zij (de roede) kijkt een beetje straf: Misschien... zij slaat een kleine wond: Doch — moet het zoo — dat is gezond: 't Hangt van je zelv' ook af." (J. Brester). — En de boeken, zult gij die niet medenemen? — »Uw meester, betaalt hij de didrachmen niet" (Matth. 17, 24).

5). De *aposiopésis*, d. i. het plotseling afbreken van een' begonnen zin.

Voorbeelden. »O wist gij... Neen verheel mij niets; Ik verg dit, vreemd'ling spreek! — Ja wist gij... Vreemdeling nogmaals, spreek" (Bilderdijk). — »De ontmenschte Velzen lang door minnenijd ontzind...! Ach, red u, spaar u zelv', zoo gij uw volk bemint" (Dezelfde). — »Hun telgen, die om moeder speelden... Hun telgen!... eer een uur vervliet, Wie weet!... Weg sombere gedachten!" (A. Bogaers).

§ 18. DE PERIODE.

1. Het woord *periode* is afgeleid van een Grieksch woord, hetwelk *tijdomloop* beteekent. Let men op het gebruik van het woord bij andere zaken dan den zin, dan merkt men spoedig, dat er bij periode sprake is van een wendingspunt en van eenen terugkeer van gelijken aanvang. Eene vereeniging van zinnen, waarin een keerpunt der rede voorkomt, heet dan ook in de spraakleer periode. Elke periode bestaat minstens uit twee leden, een' voorzin en een' nazin, die tot eene eenheid van gedachte verbonden zijn. Elk dezer leden kan weer samengesteld zijn.

2. Het keerpunt der rede is in eene periode, waarvan b. v. het eerste deel of de voorzin uit oorzakelijke zinnen bestaat, de overgang van de gronden tot het gevolg, ter plaatse waar de aangevoerde gronden in het gevolg worden samengevat. In dergelijke zinnen wordt deze wending door het samenvattende *zoo* aangeduid. Bestaat het eerste deel der periode echter uit eene rij toegeevende of ontkennende zinnen, dan is het keerpunt er van de tegenstelling, die in het eerste geval door *zoo — toch*, *zoo — evenwel*, in het laatste geval door *maar* wordt aangewezen. Waar zulk een keerpunt der rede niet is, heeft men geene periode.

Aanm. De wending of het keerpunt der rede vertoont zich ook in de verheffing van den toon aan het einde van den voorzin. Het minst merkbaar is de wending in perioden, waarvan de leden zijn zelfstandige en

bijvoeglijke zinnen, omdat hier elke tegenstelling ontbreekt en de wending alleen bestaat in eene samenvatting van de leden des voorzins.

Alle enkele gelijkgeordende leden van den voorzin der periode hebben in gelijke mate betrekking op den inhoud van den nazin, die als het middelpunt van de geheele gedachte is te beschouwen, waarin die leden van den voorzin, als het ware als de stralen van eenen cirkel, samenkomen en de wending van den zin bewerken. De voorzin houdt den lezer of hoorder gespannen, terwijl de nazin zijne verwachting bevredigt.

3. Ten andere vindt men in de periode een' terugkeer van gelijken aanvang, namelijk wanneer de voorzin der periode, ook wel de nazin, uit meer dan één samengestelden zin bestaat. B. v.: *Wanneer — wanneer —: dan. Gelijk — gelijk — gelijk —: zoo — zoo. Dat — dat — dat —: dit alles.* Bestaat elk der hoofdden, voorzin en nazin, uit één samengestelden zin, dan heet de periode *tweeledig*; bevat de voorzin er twee en de nazin één' of omgekeerd, dan heet zij *drieledig*. Zoo worden verder de perioden onderscheiden in *vierledige*, *vijfledige*, *zesledige* enz., naar het aantal samengestelde zinnen of leden, welke de beide hoofdden te zamen bevatten.

Aann. De periode heet *volkomen*, wanneer al hare leden samengestelde zinnen zijn; zij heet *onvolkomen*, wanneer men onder die leden een' of meer enkelvoudige zinnen aantreft. Zij is in allen deele volkomen, wanneer hare overeenstemmende deelen in onvang tegen elkander opwegen. In dat geval ontstaat niet alleen in hare beide hoofddeelen, maar ook in de enkele zinnen eene gelijkmatige afwisseling van verheffing en daling der stem of eene rhythmische toonverhouding, waarvan het gemis terstond doet gevoelen, dat de zin geen in allen deele volkomene periode is. Eene vereeniging van enkelvoudige zinnen, al staan ook de deelen tot elkander als voorzin en nazin, kan geen periode heeten.

4. Men onderscheidt de perioden:

1). In dezulke, waarvan de leden bestaan uit nevengeschikte zinnen. De voorzin, die eene toegeving of ontkenning bevat, wordt dan gewoonlijk ingeleid door *wel (wel is waar)* of *niet alleen* en vindt zijne oplossing in een daaraan toegevoegden beperkenden of plaatsvervangenden tegenstellenden zin, welke de hoofdgedachte inhoudt en den nazin vormt. Deze vangt gewoonlijk aan met *maar, maar ook, evenwel, toch, desnieltemin* enz.

2). In dezulke, waarvan de voorzin ondergeschikt is aan den nazin. In dat geval zijn de leden van den voorzin:

a. Bijwoordelijke zinnen, ingeleid door *gelijk, daar, wanneer, als, waar, ofschoon* enz., waarop de nazin antwoordt met *zoo, dan, daar, overal, toch* enz.

b. Zelfstandige zinnen, ingeleid door *dat, of, wie (die)*,

wat, hetgeen, waarop de nazin antwoordt, indien de zelfstandige zinnen abstract zijn, met het samenvattende *dit, dat, of dit alles*.

Voorbeelden. 1). »Het valt wel moeilijk, bij het vervaardigen eens opstels, belangrijke gedachten, geestige of treffende gezegden, die men zou kunnen aan den man brengen, te onderdrukken, omdat zij zonder nadeel kunnen verzwegen worden, en de voorstelling, door ze te overladen, van hare kracht en haren indruk zouden berooven; maar die dit vermogen op zich zelven niet bezit, make geene aanspraak op de gave der eenvoudigheid, evenmin als op die der keurigheid en beknoptheid" (Van der Palm).

(*Volkomene tweeledige periode*).

»Wel was de twist weêr bijgelegd
 En rustte 't zwaard weêr in de scheede;
 Wel smeekten vriend en vijand zaâm:
 »Laat, Heer! den Vriezen nu den vrede!"
 Maar 't bloedig spoor van burgertwist
 Was door dien zoen niet uitgewischt."

(*Onvolkomene vierledige periode*).

2). »Gelijk op de zee, door den luister beschenen
 Der schitterende zon,
 Mijne oogen slechts grootheid, geen eindpaal ontdekken,
 En scheemren voor 't licht;
 Zoo zie ik op U! aller schepselen Vader!
 Oneindige! . . . maar!
 Dit stof, deze wereld ontbreekt het aan klanken
 Al 't schepsel aan taal."

P. L. v. d. Kastele.

(*Volkomene tweeledige periode*).

»Indien het nu den mensch genoeg was, in zijnen druk zich te wachten tegen hoogmoedig murmureren of hopeloos handen wringen; indien het hem gegund was, altijd te blijven weenen, en met de stof zijner treurigheid, als met eene dagelijksche spijs, zich te voeden; dan zou hij misschien aan de gedachte van dood en graf in al zijn lijden genoeg hebben, verwachtende den tijd zijner eigen ontbinding! Maar er wordt meer van hem geëischt, hoe fel de nood ook prangen moge: kalme tevredenheid; onderwerping aan God, als den alleen Wijzen; dankbaarheid aan God, als den alleen Goeden! En hierin moeten hem hooger grondbeginselen te stade komen" (Van der Palm).

(*Volkomene drieledige periode*).

Wie het goede en het kwade slechts onder eené gedaante herkent, naar de kleur, die zijn eigen smaak of verbeelding of vooroordeel

daaraan geven; die moge zich toegeven in zijnen dwazen waan; maar iedere eeuw, elke leeftijd heeft zoowel het goede, dat haar onderscheidt, als het kwade, dat er in doorsteekt, en is een beklag der redeloze voorbarigheid: *waarom zijn de vorige dagen beter geweest dan deze?*

En al ware het nu, dat de klagt over de verergering der tijden niet uit zulke onzuivere beginsels ontstond; al ware zij niet zoo voorbarig en ongegrond; nog zou het dwaasheid zijn, zich daarin toe te geven, omdat zij geenerlei nuttige strekking heeft" (Dezelfde.)

(*Twee op elkander volgende perioden, waarvan de eerste volkomen tweeledig en de andere onvolkomen drieledig.*)

§ 19. VOORBEELD VAN ZINSONTLEDING EN OPGAVEN.

*Als 't buldrend windenheir, ontslagen van zijn banden,
 Het zeevlak overgiert bij duistren winternacht
 En 't hulploos vaartuig zweept naar de ongestvrije stranden,
 Waar slechts verderf en dood de veege manschap wacht;
 Wanneer met elken stond de nood al hooger steigert,
 En bruischend golf bij golf in 't lekke scheepshol dringt,
 De mast verbrijzeld stort, de pomp haar diensten weigert,
 En alles kermt en bidt en zucht en handen wringt, —
 Dan is het grootsch en schoon voor forschgestemde harten,
 Gelaten, onvervaard, bij 't woeden der natuur,
 En dood en doodsgevaar op d' Oceaen te tarten;
 Maar ik zit liever 't huis bij 't vuur.* J. van Lennep.

1. Ontleding in zinnen.

Bovenstaande dichtregelen vormen eene onvolkomene zevenledige periode. De voorzin bestaat uit zes tijdbepalende bijwoordelijke, en derhalve ondergeschikte zinnen; de eerste er van alleen is een samengestelde zin. De nazin bestaat uit een samengestelden hoofdzin. De zinsvereening wordt uitgedrukt door middel der correlatieve woorden, *als — wanneer — : dan*. Blijkbaar om de maat hebben de leden des voorzins hier geen gelijken aanvang.

I. *Als 't buldrend windenheir, ontslagen van zijn banden, Het zeevlak overgiert bij duistren winternacht En 't hulploos vaartuig zweept naar de ongestvrije stranden, Waar slechts verderf en dood de veege manschap wacht* — eerste lid des voorzins. Samengestelde zin, bestaande uit een samengetrokken tijdbepalenden bijwoordelijken zin, een verkorten en een volledigen attributieven zin.

a. *Als 't buldrend windenheir het zeevlak overgiert bij duistren winternacht* — Uitgebreide, bevestigende, stellige, eenvoudige, bedrijvende

tijdbepalende bijwoordelijke zin; ondergeschikte zin van den eersten graad.

b. (*Als 't buldrend windenheir*) *'t hulploos vaartuig zweept naar de ongestorije stranden* — Idem. Samengetrokken met den vorigen.

c. (*dat is*) *ontslagen van zijn banden* — Uitgebr. bev. stell. eenv. verkorte hoedanigheidszin, attributieve bepaling van *windenheir* en ondergeschikte zin van den tweeden graad.

d. *Waar slechts verderf de veege manschap wacht* — Uitgebr. bev. stell. eenv. bedr. attributieve zin, bepaling van *strand* en ondergeschikte zin van den tweeden graad.

II — VI. *Wanneer met elken stond de nood al hooger steigert En bruischend golf bij golf in 't lekke scheepshol dringt, De mast verbrijzeld stort, de pomp haar diensten weigert, En alles kermt en bidt en zucht en handen wringt* — Vijf aaneengeschakelde eenv. zinnen, waarvan de laatste met nevenschikte zinsdeelen en alle leden des voorzins.

e. *Wanneer met elken stond de nood al hooger steigert* — Uitgebr. bev. stell. eenv. bedr. tijdbep. bijw. zin.

f. (*Wanneer*) *bruischend golf bij golf in 't lekke scheepshol dringt* — Idem.

g. (*Wanneer*) *de mast verbrijzeld stort* — Idem.

h. (*Wanneer*) *de pomp haar diensten weigert* — Idem.

i. (*Wanneer*) *alles kermt en zucht en handen wringt* — Idem, maar met nevenschikte zinsdeelen.

VII. *Dan is het grootsch en schoon voor forschgestemde harten, Gelaten, onvervaard, bij 't woeden der natuur, En dood en doodsgevaar op d' Oceaan te tarten; Maar ik zit liever 't huis bij 't vuur.* — Nazin der periode. Samengestelde hoofdzin, bestaande uit twee nevenschikte zinnen, beperkend tegenstellend aan elkander verbonden, waarvan de eerste is samengesteld uit een verkorten onderwerpszin en zijnen hoofdzin.

j. *Gelaten, onvervaard, bij 't woeden der natuur en dood en doodsgevaar te tarten = dat men tart, enz.* — Uitgebr. bev. stell. eenv. bedr. onderwerpszin met nevenschikte zinsdeelen.

k. *Het is grootsch en schoon voor forschgestemde harten* — Uitgebr. bev. stell. eenv. hoedanigheidszin, hoofdz. met nevenschikte zinsdeelen.

l. *Maar ik zit liever 't huis bij 't vuur* — Uitgebr. bev. stell. eenv. bedr. hoofdzin.

2. Ontleding in zinsdeelen.

a. *'t Buldrend windenheir* — Uitgebr. ond., waarvan *buldrend* — bijvoegl. bep. van *windenheir*.

overgiert het zeevlak bij duistren nacht — uitgebr. gez., waarvan *het zeevlak* — lijdend voorw. en *bij duistren nacht* — uitgebr. bijw. bep. van tijd (waarin *duistren* — bijv. bep. van *nacht*).

b. *Zweept 't hulploos vaartuig naar de ongestorije stranden* — uitgebr. gez., waarvan

- 't *hulploos vaartuig* — uitgebr. lijdend voorw. (waarvan *hulploos* — bijvoegl. bep.) en
naar de ongestuvrijde stranden — uitgebr. bijw. bep. van plaats (waarin *ongestuvrijde* — bijv. bep. van *stranden*).
- c. *Ontslagen van zijn banden* — uitgebr. gez. van een verk. attrib. zin, bep. van *windenheir*, en
van zijn banden — voorw. met voorzetsel van *ontslagen*.
- d. *Slechts verderf en dood* — uitgebr. vermenigvuldigd onderw., waarvan
slechts — eene bijvoegl. bep.
wacht (en) de veege manschap waar — uitgebr. gez., waarvan
de veege manschap — uitgebr. voorw. in den 3^{en} nv. (waarvan *veege* — bijvoegl. bep.) en
waar — bijw. bep. van plaats.
- e. *De nood* — onderw.
steigert al hooger met elken stond — uitgebr. gez., waarvan
al hooger — bijw. bep. van graad en
met elken stond — bijw. bep. van tijd.
- f. *Golf bij golf = vele golven* — uitgebr. onderw., waarvan
vele — bijvoegl. bep.
dringt bruischend in 't lekke scheepshol — uitgebr. gez., waarvan
bruischend — bijw. bep. van hoedanigheid en
in 't lekke scheepshol — uitgebr. bijw. bep. van plaats (waarin,
leкке — bijv. bep. van *scheepshol*).
- g. *De mast verbrijzeld* — uitgebr. onderw., waarvan
verbrijzeld — bijvoegl. bep.
stort — gez.
- h. *De pomp* — onderw.
weigert haar diensten — uitgebr. gez., waarvan
haar diensten — lijdend voorwerp.
- i. *Alles* — onderw.
kermt en bidt en handen wringt — verm. gez.
- j. *Gelaten, onvervaard bij 't woeden der natuur en dood en doodsgevaar te tarten* — eigenl. uitgebr. onderwerp van den volgenden zin.
Men — onderw.
tart enz. — uitgebr. gez., waarvan
dood en doodsgevaar — verm. lijd. voorw.
gelaten, onvervaard — verm. bijw. bep. van hoedanigheid.
bij 't woeden der natuur — bijw. bep. van tijd (waarin
der natuur — bijv. bep. van 't woeden).
- k. *Het* — plaatsverv. onderwerp.
is grootsch en schoon voor forschgestemde harten — uitgebr. verm. gez., waarvan
voor forschgestemde harten — voorw. met voorz. van 't grootsch en

schoon (waarin
forschgestemde — bijv. bep. van *harten*).

l. *Ik* — onderw.

zit liever 't huis bij 't vuur — uitgebr. gez., waarvan

't huis bij 't vuur — plaatsbep. bijw. bep.

Opgaven ter zinsontleding *).

Wij zullen niet geoordeeld worden naar hetgeen wij gemaaid, maar naar hetgeen wij gezaaid hebben. De vruchtbaarheid der velden is toch in Gods hand, en niet in de handen der menschen. (Borger)

Van Alphen heeft niet alleen voor zijnen tijd, maar voor het thans levende en nog opkomende geslacht, ja, voor geslachten aan geslachten na ons, geschreven; en doet hij ons al niet de taal der Goden hooren, schildert zijn dichtpenseel ons zulke grootsche en meer dan menschelijke karakters niet, — in de taal des vierjarigen kinds leert hij zelfs den man, wat hem verstandig maken en den kleine, wat hem tot een deugdzaam mensch vormen kan: en als zoodanig heeft hij wellicht tot de verstandelijke en zedelijke beschaving meer toegebracht, dan iemand der hedendaagsche, duizendvoud vermenigvuldigde schrijvers voor groote en kleine kinderen immer gedaan hebben.

(Lofrede op van Alphen. *Mnemosyne*)

Eerst wisselden zij in het algemeen eenige lanssteken, als om eene proef te geven van hunne kracht en behendigheid; dan vingen ze afzonderlijke gevechten aan, waarin voornamelijk de bekwaamheid en handigheid der strijders, in het gebruik der wapenen uitmuntten. Dan werd er menige slag toegebracht, of met groote behendigheid afgeveerd; menige lans gebroken; menig ridder uit den zadel getild en ter aarde geworpen. (Beeloo)

Grijsheid heet 's levens kroone, en wie is er, die het wederspreken zal, mits men haar niet in gebogen houding voor menschen hebbe te dragen; — voor God buigt zich de tachtigjarige ervaring niet slechts gedwee, maar gewillig. (Potgieter)

De Grieksche en Latijnsche classici doorlas hij naarstig, en met welke vrucht, wijst onder anderen, het *Gedenkschrift van Neêrlands Herstelling*, zoo geheel in den geest van Sallustius, en toch zoo geheel oorspronkelijk en Hollandsch, uit. De nieuwe letteren verwaarloosde hij geenszins, vooral niet de beoefening der vaderlandsche taal en literatuur, hem vroegtijdig door zijnen begaafden vader ingescherpt. (Van der Palm's Jongelingsjaren en studiën, door Beets.)

*.) De voorbeelden van perioden op blz. 91 kunnen ook als opgaven dienen.

Zijne manier om zijne goedkeuring en ingenomenheid in eene hoog vereerende mate en te gelijk op eene ongezochte, hartelijke wijze te kennen te geven, zonder eigenlijk ooit in het aangezicht te prijzen, was allergelukkigst en bewonderenswaardig. (Dezelfde)

Zoo vriendlijk als de schoone maan,
Als ze opkomt uit de zee
En op de blanke duinen schijnt,
Zoo vriendlijk was ze mee. (Bellamy)

Laat u 't leed dan nooit versagen,
Hoe het dreige, nijp', of prang'!
De Almagt schept geen welbehagen
In Zijns schepsels ondergang. (Bilderdijk)

»Nu wordt het tijd,» sprak de eedle Vrouwe,
Den dauw zich vegend van 't gelaat,
»Dat ik in 't eind, of nooit aanschouwe,
Of zich uw valk de jagt verstaat.» (J. van Lennep)

Nu krijscht de valk, omhoog gestegen,
En vliegt weêr op zijn meester aan,
Als wilde hij zijn blijden zegen,
En 's everſ lot hem doen verstaan.
Het zwijn bezwijkt met vruchteloos treuren:
't Pooft nogmaals 't hoofd omhoog te beuren,
Doch valt en sterft met klaaggeluid. (Dezelfde)

»Wij zijn verraden, Bertha!» sprak bedaard
De Jonkvrouw, en zij sloeg het oog ter aard;
»Wij zijn verraden, — 't is te laat geweest,
Indien m'ons heeft gewaarschuwd: zoo gij vreest
En weet waarheen, vertoef niet hier! maar vlugt.» (Beets)

Hebt ge ooit, van Haarlems duin, bij zomervondstond,
De zeevlam 't kleed van mist zien spreiden langs den grond
En wentlen over 't land in witte nevelgolven,
Totdat elk voorwerp, in een zee van dauw bedolven,
Al flaauw en flaauder werd, en wegzonk voor het oog,
Alsof een graauw gordijn landouw en kim betoog?.....
Zoo rolde langzaam, over 't blaauw gelaat der kolken
De digte sulferdamp in nevelige wolken,
Omhullend met zijn mist de wederzijdsche vloot. (Meijer)

Verstomd, verpletterd staan de scharen,
En roepen: »Dit Naomi! — zij!...»
Maar zij, — of ze al heur kracht wou garen: —
»Naomi niet, — noemt Mara mij!» —

O, droeve weduw! o, voorzeker!
 Wel wrang en bitter was de beker,
 Door u in 't vreemde land geproefd,
 Dat hij dit bitter woord kon wekken,
 En zooveel wreed misvormde trekken
 Om mond en wangen heeft gegroefd!... (Beeloo)

't Kwijnend oogje half geloken,
 Licht het wichtje, zwak en teer,
 Duiveke in heur dons gedoken,
 Stervende op de peuluw neer. (J. J. L. ten Kate)

Of de donder om mij raaz',
 Of de Lente rozen blaaz',
 Altijd zonder eigen kracht
 Drijve ik op uw liefde en magt. (R. Feith)

Had ik uw adem nachtegalen!
 Uw zilvertoon —
 Langs alle heuveln, alle dalen
 Zou ik uw smeltend lied herhalen,
 Zoo vol, zoo schoon!
 Ik prees dien God in mijn gezangen,
 Die veld en woud
 Weér 't groene kleed heeft omgehangen,
 Na zooveel maanden van verlangen
 Zoo blijde aanschouwd: (Beets)

Gewis, 't is een gave met klanken te malen;
 In 't grenzenloos rijk der verbeelding te dwalen;
 Tot hoogten te stijgen, tot diepten te dalen,
 Waar zelden de blik van den sterveling poost; —
 't Is gave, met zangen een harte te ontgloeijen;
 't Is gave, de tale van 't Noord te doen vloeijen
 In liedren van 't Zuiden, in hymnen van 't Oost.
 (Estella Hertzveld)

Waar zijnwe toe ghekomen,
 Dat 's hemels burgertwist
 De regementen splist,
 En 't zwaert is opgenomen,
 Te zinneloos en blind?
 Wie is'er van ons benden,
 Hy sneuvelt of verwint,
 Geluckigh? die d'elenden

Van hunne broedren zien
 En Rijk- en Reigenooten?
 Of die verwonnen vliên,
 In ballingschap gestooten?
 O zoons van eenen Godt,
 Waer toe verdwaelt uw lot? (Vondel)

Wy naecken d'offerplaets, men kan niet spader.
 Mijn waerde zoon, vergeef, vergeef het uwen vader,
 Die, als zijn eigen kint, u opvoedde in zijn huis,
 Dat hy, geperst door noot, en schricklijck lantgedruis,
 Het onverzoenbaar recht des zoendaghs niet kan schorten.
 Godtvruchtigheid verbiet de Godtheit te verkorten:
 Medoogenheit gebiet, dat ick uw leven spaer'.
 Wat voelt mijn geest een' strijt! o wreet verzoenaltaer,
 O zode, durftghe wel het bloet der Goden lecken,
 Daer lindschaduwen oock spin en padden decken?
 En za! dit heiligh root besprengken 't groene bedt,
 Dat noit met zulck een bloet gevlaekt wert en besmet?
 Wat raet, mijn kint? De zon van uwe jeugt aen 't blincken,
 En naulix opgegaen, begint in 't gras te zincken,
 Als d'andre zón in duin; maar dees keert morgen weér;
 Het licht van uwe jeught en jongheit nimmermeer. (Vondel)

Daar zwalpt de vlam! hun ramp heeft uit!
 Neen! — of een God de vuurzee stuit,
 Ze staat! — ze mag geen vlek vernielen,
 Waar zooveel trouw en liefde knielen. (A. Bogaers)

En als een voghel, die zijn beenen hecht voelt kleven
 Aen 's voglaers loozen strick, vast jammert van verdriet,
 En aen de stricken treckt en tockelt, doch om niet;
 Zoo pooghen raezenden, die hier aan d'aerde hanghen,
 Vergeefs te vlughten; maer zij blijven vast gevanghen
 Aen taeie wortels, daer het hupplen haest vergaet. (Vondel)

Mijn ziel, mijn edelst deel, zoo naauw aan 't stof verbonden
 En echter immer vrij!
 Wie zijt gij? kunt gij 't stip van uwe wording weten?
 Kent gij uw eigen kracht?

Gelijk een adelaar op onvermoeide vleugels
 Door onzen dampkring vliegt,
 Zoo vliegt gij menigwerf op vleugels der verbeelding
 Door 't ruim der schepping heen! (Bellamy)

't Zija, die mij wekken, blijde brieven,
 De vriendelijke morgengroet,
 De wenschen mijner verre lieven,
 Die vragen: Smaakt u't leven zoet. (De Genestet)

O 't koele hoofd, by 't warm gevoelend harte
 Dwingt eerbied af en liefde! dat spreidt licht
 En leven, waar zijn moedig oog zich richt,
 Dat peilt de wonde en deelt en heelt de smarte:
 En dat is my uw beeld, gezond verstand:
 Een schrandre geest, wien 't hart van liefde brandt.
 (De Genestet)

§ 20. OVERZICHT VAN DE ONDERSCHIEDING DER ZINNEN.

A. Hoofdvormen van den zin.

I. *Verdeeling.*

Eenvoudige zin	{	beknopte hoofdzin.
		uitgebreide hoofdzin.
Samengestelde zin	{	twee of meer hoofdzinnen.
		een of meer hoofdzinnen met een' of meer afhanke- lijke zinnen.

2. *Zinsverbinding van den samengestelden zin.*

Nevengeschikte zinsver- binding van hoofdzinnen	{	aaneenschakelend	{	zuiver aaneenschakelend.
		tegenstellend		verdeelend.
		oorzakelijk.		verklarend.
Ondergeschikte zins- verbinding	{	attributieve zinnen.	{	plaatsvervangend.
		onderwerpszinnen.		beperkend.
		voorwerpszinnen.		uitsluitend.
		gezegdeszinnen.		
	{	bijwoordelijke zinnen	{	plaatsbepalende.
				tijdbepalende.
				van wijze en graad.
				van grond. (§ 15. D. 5).

3. *Vorm der zinnen.*

{	Volledig.	{	samengetrokken.
	Onvolledig		verkort.
			elliptisch.
			onontwikkeld.

B. *Verdeeling ten aanzien van den inhoud.*

{	Bestaanszin.	{	hoedanigheidszin.
	Predicaatszin		werkingszin
			{
			lijdend.

C. Verdeeling ten aanzien van den denkvorm.

Oordeelende zin	{	stellige.
		noodwendige.
Wenschende zin	{	twijfelachtige.
		vragende zin.
		wenschende zin.
		gebiedende zin.

D. Verdeeling ten aanzien van den spreekvorm.

{	Bevestigend.
	Ontkennend.

§ 21. AARD EN VERDEELING DER WOORDSCHIKKING.

1. De *woordschikking* (*constructie*) handelt over de plaats, die de woorden tot duidelijke en juiste voorstelling der gedachten in een' volzin moeten bekleeden. Hierbij komt in aanmerking de betrekking der woorden tot den zin en der zinnen onderling, terwijl ook de bijzondere bedoeling des sprekers en de aard van zijne stemming dikwerf eene min of meer aanmerkelijke afwijking van de gewone of regelmatige woordorde bewerken.

2. De zinnen worden onderscheiden in hoofdzinnen en afhankelijke zinnen (§ 12. 2). Een hoofdzin drukt op zich zelf eene gedachte uit. De vorm dier gedachte is een oordeel of een wensch (§ 1). De afhankelijke zin drukt geen zelfstandige gedachte uit, maar een bestanddeel eener andere gedachte in den vorm van een' zin (§ 12. 2). Deze onderscheiding der zinnen maakt den grondslag uit voor de verdeeling der woordschikking. Zij is dus drieërlei:

- 1). *de woordschikking van den oordeelenden zin,*
- 2). *de woordschikking van den wenschenden zin, en*
- 3). *de woordschikking van den afhankelijken zin.*

Tot uitdrukking van het eenvoudig oordeel wordt het onderwerp eerst, daarna het koppelwoord en eindelijk het predicataatswoord geplaatst; b. v.: *De tijd is kostbaar.* Men noemt deze woordschikking ook wel de *rechte* of *verhalende*. Bij haar zijn de bestanddeelen geplaatst in dezelfde orde, waarin ze gedacht worden: eerst het onderwerp en dan het gezegde; men noemt die orde daarom ook de *logische*.

In den wenschenden zin staat het koppelwoord vooraan, vervolgens het onderwerp en daarna het gezegde; b. v.: *Is de tijd kostbaar? Och, waren alle menschen wijs! Wees gehoorzaam.*

Aanm. Door wenschenden zin verstaan wij hier niet alleen den wenschenden zin in engere beteekenis, maar ook den vragenden en den gebiedenden zin (verg. § 1. 2. Aanm.). Men noemt de woordschikking van den wenschenden zin dan ook wel de *vragende*, alsmede de *omgekeerde*, in tegenstelling van de *rechte*. Men zij indachtig, de benamingen *omgekeerde* en *omgezette* niet te verwarren; vergel. deze § onder 4.

Bij den afhankelijken zin staat het onderwerp vooraan, en het koppelwoord achteraan; b. v.: *dat de tijd kostbaar is*.

Wanneer niet, gelijk in bovenstaande voorbeelden, het gezegde bestaat uit een naamwoord met een koppelwoord (§ 6. 3), maar uit een werkwoord alleen, dan neemt dit laatste in den zin de plaats in van het koppelwoord; b. v.: *De tijd komt. Komt de tijd? Indien de tijd komt*. Is het werkwoord met een scheidbaar partikel verbonden, dan neemt dit de plaats in van het predicat, uitgezonderd in den afhankelijken zin; b. v.: *Hij gaat uit. Gaat hij uit? Dat hij uitgaat*.

3. Alle werkwoorden, die slechts in vereeniging met een naamwoord, met een deelwoord of de onbepaalde wijze eens werkwoords een volledig gezegde uitdrukken, nemen in den zin dezelfde plaats in als het koppelwoord. Als zoodanig zijn te beschouwen:

1). De werkwoorden *zijn*, *hebben* en *zullen* in vereeniging met een deelwoord of eene onbepaalde wijze; b. v.: *Ik heb gelezen. Heb ik gelezen? Hij is vertrokken. Is hij vertrokken? Gij zult gaan. Zal ik gaan?* Komt bij een samengestelden vorm van een dier werkwoorden een deelwoord, dan gaat dit in den regel de onbepaalde wijze des hulpwerkwoords vooraf; b. v.: *Ik zal gelezen hebben*.

2). De werkwoorden *durven*, *kunnen*, *moeten*, *mogen* en *willen* in vereeniging met eene onbepaalde wijze; b. v.: *Ik durf blijven. Kunnen wij gaan? Mocht hij slagen! Wij willen rusten*.

Aanm. Hetzelfde geldt van de werkwoorden *doen*, *hooren*, *laten*, *voelen* en *zien* in verband met eene onbepaalde wijze, die bij deze werkwoorden evenwel niet dient om het gezegde volledig te maken (verg. § 9. A. 4).

4. Wanneer de spreker in het plaatsen der woorden de in deze § onder 2 opgegeven schikking in acht neemt, dan volgt hij den gang zijner voorstellingen, d. i. de orde waarin het verstand ze schikt, en die woordschikking heet de *regelmatige*. Menigmaal kan echter door de omzetting der deelen van den zin aan de rede eene kunstmatige wending gegeven worden, om daardoor meer den nadruk op een dezer deelen te doen vallen en meer kracht aan de uitdrukking te geven. Door

dit afwijken van de gewone volgorde der denkbeelden ontstaat de *omgesette* woordschikking, die men ook wel *rhetorische* noemt, in tegenstelling van de regelmatige, die men ook *grammatische* heet.

Aanm. De veranderde woordorde in den vragenden, wenschenden en gebiedenden zin (d. i. wenschenden zin in ruimere beteekenis) is tot grammatischen regel geworden en dus niet onregelmatig. Men volgt in den vragenden zin de orde, die het verstand voorschrijft. Bij den vrager toch is dat, omtrent hetwelk hij uitsluitel verlangt, het hoofddenkbeeld. Dit nu wordt vooropgezet, om het dengenen, tot wien de vraag gericht wordt, onmiddellijk voor te houden.

Zoo wordt het koppelwoord of, indien het gezegde een concreet werkwoord is, het geheele gezegde vooraangeplaatst, wanneer de spreker van den persoon, tot wien hij spreekt, een oordeel over den inhoud van den zin verlangt (§ 3. 1). Is den spreker een lid van den zin onbekend (§ 3. 2.), dan wordt het vragende voornaamwoord of bijwoord, hetwelk naar dit lid vraagt, aan het hoofd van den zin geplaatst.

Wegens de groote overeenkomst, die er tusschen vraag en eisch bestaat, is in den gebiedenden zin de plaatsing van het onderwerp na het koppelwoord of het concrete gezegde gemakkelijk te verklaren.

In den eigenlijk wenschenden zin is de veranderde woordorde een gevolg van de weglating van een voorwaardelijk voegwoord (vergel. blz. 76. c); zulke zinnen, ofschoon naar de beteekenis wenschend, zijn dan ook eigenlijk veronderstellend (hypothetisch), hetwelk mede daaruit blijkt, dat zij nog dikwerf of (= *indien*), *och* of voor zich nemen (§ 15. D. c. Aanm.).

De veranderde woordorde van den afhankelijken zin is te verklaren uit het streven, om zoowel den samengestelden zin als den eenvoudigen te maken tot een gesloten en afgerond geheel. Oorspronkelijk had hij den vorm van den hoofdzin, en een aanwijzend voornaamwoord was het eerste grammatisch teeken om te kennen te geven, dat twee zinnen bij elkander behoorden. Bij twee aldus gelijke zinnen *) moest de spreker door den klemtoon hoorbaar maken, dat de eene zin diende tot verklaring of aanvulling van den anderen. De hoofdzin kreeg den klemtoon, en dit had eene afwijkende woordorde voor den afhankelijken zin ten gevolge †). Stond namelijk de bepalende zin vooraan, dan moest de toon zwevende gehouden worden tot den zin van grooter logische waarde (den hoofdzin), en om dat te bevorderen trad het werkwoord aan het einde van den zin.

Uit eene goede keus van woorden en een gepast gebruik hunner verschillende wijze van schikking ontstaat een goede stijl. Hoe rijker eene taal in buigingsvormen is, hoe meer verscheidenheid zij aan de schikking der woorden kan geven.

*) Ther habet brüt, ther is brütigamo. Dò irstarb der Kuning Herod, dô arougta sih truhlines engil (toen verscheen de engel des Heeren).

†) Ther brüt habet, ther is brütigamo.

Vandaar dat men b. v. in het Fransch in zeer vele gevallen de logische woordschikking volgt, waar wij de omgezette gebruiken.

§ 22. DE REGELMATIGE WOORDSCHIKKING.

1. In de vorige § is onder 2 reeds opgegeven de schikking der leden van de predicatieve betrekking of die der hoofdbestanddeelen van den zin. Wij hebben dus hier alleen nog te handelen over de schikking der bepalingen in den zin en leggen daarbij tot grondslag de verdeeling in § 11. 1.

In het algemeen gaat het bepalende woord vóór het bepaalde.

Aanm. Dit is in strijd met de logische orde; want het begrip van hetgeen bepaald wordt, is vroeger in de gedachte aanwezig dan dat der bepaling. Maar, gelijk wij § 21. 4 opmerkten, de natuurlijke volgorde der voorstellingen is die, waarin het verstand ze schikt. Vandaar dat in de spraakleer deze omzetting van het bepaalde en de bepaling voor de gewone en regelmatige schikking erkend wordt. De bepaling, vóór het bepaalde woord, is er inniger mee verbonden, dan wanneer zij er achter geplaatst is, en daarom is, vooral wanneer de bepaling in de betrekking van inlijving tot het bepaalde staat, deze woordorde zeer doelmatig.

2. Woordschikking in de attributieve betrekking.

a. Alle attributieve bijvoegl. naamwoorden staan in den regel vóór het zelfst. naamwoord, dat zij bepalen, terwijl de lidwoorden, bijv. voornaamwoorden en telwoorden het attributieve bijv. naamwoord voorafgaan (§ 8. A. 2). In sommige gevallen, vermeld in § 8. A. 3. komen zij achter het zelfst. naamwoord.

b. De attributieve tweede naamval staat vóór het bepaalde woord:

1). Wanneer die naamval een eigennaam of een persoonsnaam is; b. v.: *Gods vaderzorg; Willems regeering; vaders huis; moeders liefde*. In het laatste geval kunnen alleen mannelijke zelfst. naamwoorden van het bepaalde lidwoord of bezittelijk voornaamwoord vergezeld zijn; b. v.: *des konings ministers*, of gewoonlijk *'s konings ministers; uws broeders opstel*. Ook zegt men: *'s Lands belangen, verdediging, inkomsten enz.; 's Rijks geldmiddelen, uitgaven, enz.*

2). Soms in hooger en stijl, mits de welluidendheid het niet verbiedt; b. v.: *der vaderen God; der weezen vader; eens menschen leven; der kinderen vreugde, enz.*

In andere gevallen wordt hij achter het bepaalde woord geplaatst.

c. De attributieve bepalingen bestaande uit een zelfst. naamwoord met een voorzetsel (§ 8. D) en de attributieve bijwoorden (§ 8. E) staan regelmatig achter het bepaalde woord.

3. *Woordschikking in de objectieve betrekking.*

1). Het voorwerp staat aan het einde van den hoofdzin, wanneer het werkwoord uit een eenvoudigen tijdvorm bestaat; b. v.: *Ik zie de maan. Ziet hij u? Wij gehoorzamen den vader. Gehoorzaamt hij u?* Bestaat het werkwoord uit een samengestelden tijdvorm of uit een werkwoord (§ 21. 3) met eene onbepaalde wijze, dan staat het voorwerp vóór het verleden deelwoord of de onbepaalde wijze; b. v.: *Ik heb de maan gezien. Zult gij uwen vader gehoorzamen? Gij kunt hem prijzen. Hij moge zijnen vriend danken.*

Is het predicat een bijvoegl. naamwoord, dat een voorwerp bij zich heeft, dan gaat dit laatste vooraf; b. v.: *Hij is des doods schuldig. Gij zijt mij lief. Wij zijn u dankbaar.*

2). In den afhankelijkten zin staat het voorwerp vóór het gezegde; b. v.: *Omdat hij mij ziet of gezien heeft. Vermits niemand ons wacht of gewacht heeft.*

3). Heeft het gezegde twee voorwerpen, dan staat gewoonlijk de datief vóór den accusatief, de accusatief vóór den genitief, het persoonlijk voornaamwoord vóór het aanwijzende, b. v.: *Ik schrijf den vader eenen brief. Ontferm u onzer. Hij zendt hem dit.*

Zijn evenwel beide voorwerpen pers. voornaamwoorden, dan gaat de vierde naamval vóór den derden, als: *Ik zend het haar. Ik geef hem u.* Wordt de datief door het voorzetsel aan omschreven, dan volgt hij ook op den accusatief; b. v.: *Ik schrijf eenen brief aan den vader.* Dit is ook het geval met het voorwerp met een voorzetsel (§ 9. D); b. v.: *Bekommer u niet over hem.*

4. *Woordschikking in de bijwoordelijke betrekking.*

1). Ten opzichte van de plaats der bijwoordelijke bepaling bij het gezegde gelden dezelfde regels als voor het voorwerp, zie boven 3. 1) en 2); b. v.: *Hij werkt vlijtig. Hij heeft met den meesten ijver gewerkt. Hij kan onophoudelijk voortgaan. Omdat hij vlijtig werkt. Vermits hij met den meesten ijver werkt of gewerkt heeft.*

2). De bijwoordelijke bepalingen van een bijv. naamwoord, een deelwoord of bijwoord staan vóór het bepaalde woord; b. v.: *Een uiterst tevreden man. Hij is zeer gelukkig. Wij hebben hem altijd geprezen. Hij sprak in hooge mate vloeiend.* Alleen het bijwoord genoeg, dat nooit bij een attributief gebruikt bijvoeglijk naamwoord staat, komt achter het bepaalde woord; b. v.:

Nu loopt hij hard genoeg. Ik ben inschikkelijk genoeg. Alsmede: leeds genoeg enz., evenwel ook genoeg vrienden, enz.

5. Het is hoogst moeilijk in vele gevallen de volgorde op te geven bij de samenkomst van verschillende bepalingen. Veel hangt bij die volgorde af van de bedoeling des sprekers, die soms de eene of andere bepaling op den voorgrond wil plaatsen en daarom vooropzet. Oefening door het lezen van goede schrijvers achten wij in dezen beter dan regels met vele uitzonderingen, en daarom alleen de volgende algemeene regels.

1). De bijwoordelijke bepaling, behalve die der wijze, gaat het voorwerp vooraf, wanneer dit een zelfstandig naamwoord is, met uitzondering nogtans van den onomschreven datief, die vooropgaat; b. v.: *Hij gaf gisteren het boek aan zijnen broeder. Hij gaf zijnen broeder gisteren het boek.* Is het voorwerp een voornaamwoord in den 3^{en} en 4^{en} naamval, dan staat het voor het bijwoord; b. v.: *Ik vond hem hier. Ik gaf het hem gisteren.*

Het bijwoord van wijze volgt het voorwerp: b. v. *Ik las hem den brief duidelijk voor.* Wanneer evenwel de bepaling van wijze voor eene attributieve bepaling des voorwerps zou kunnen gehouden worden, dient zij vooraf te gaan; b. v.: *Hij heeft gelukkig zijne vrienden gevonden* (d. i. na hen gezocht te hebben); en niet: *Hij heeft zijne vrienden gelukkig gevonden*, omdat deze laatste zin ook kan beteekenen: *[Hij heeft zijne vrienden in het genot van geluk gevonden.* Ook wanneer de bepaling van wijze van veel geringeren omvang is dan de voorwerpen en verre van het werkwoord zou staan, dan is het beter haar voorop te plaatsen, wanneer het werkwoord uit een eenvoudigen tijdvorm bestaat; b. v. *Hij verneemt uit de verte duidelijk het donderend geraas van den woudstroom.*

Wanneer verschillende bijwoordelijke bepalingen bij een werkwoord komen, dan staan ze gewoonlijk in deze orde; die van tijd en plaats eerst, daarna die van grond, eindelijk die van hoedanigheid; b. v.: *De kleine Maria schreef gisteren bij hare vriendin (of: hier gisteren) op last van hare moeder met veel zorg eenen brief.*

2). Van twee of meer nevenschikte bijv. naamwoorden is de rangschikking willekeurig; b. v.: *de ruime, nette, welvarende hoofdstad; eene teerhartige en zorgdragende moeder.*

Aanm. Ingeval er opklimming plaats heeft in de beteekenis der bijv. naamwoorden, dan wordt het voegwoord *en* altijd weggelaten en de rangschikking is dan niet willekeurig; bijv. *deze korte, eenvoudige, puntige woorden.*

Bij onverbonden attributieve bepalingen (vergel. § 12. 7. b) staat die, welke minder nauw met het bepaalde zelfst. naamwoord verbonden is, vóór die, welke er nauwer mede verbonden is: b. v.: *deze noodlottige tijding; welk fraai weder; mijne zes nuttige boeken; vele groote huizen; al deze huizen; deze mijn vriend; twee zulke boeken; de volgende schoone daad; de tien laatste bladzijden; de beide andere huizen; het prachtige koninklijke paleis.*

Aann. Beide kan ook na het lidwoord of aanwijzend voornaamwoord staan; b. v.: *beide de vaders; beide deze echtgenooten.*

Het onbepaalde lidwoord *een* komt achter *zulk* en *welk* en meestal ook achter *zoodanig* of *dusdanig*, b. v.: *zulk een huis; welk een man; zoodanig eene vernedering.* Ook plaatst men dikwerf het onbepaalde lidwoord *een* tusschen het bijv. naamwoord en zijn zelfst. naamwoord, wanneer dat bijv. naamwoord bepaald wordt door *zoo*, *even* of *te*; b. v.: *zoo wijs een man als Salomo; even oud een geslacht als het zijne; te laag eene handelwijze.*

3). Komen vóór een bijv. naamwoord een bijwoord en een voorwerp, dan gaat dit laatste het bijwoord vooraf; b. v.: *De ons nu verleende gunst; het-mij hoogst aangename bericht.*

Aann. Zie over de samenkomst van twee voorwerpen § 22. 3. 3).

§ 23. DE OMGEZETTE WOORDSCHIKKING.

1. Wil de schrijver een lid van den zin om eenige reden bijzonder op den voorgrond plaatsen, dan kan hij zulks doen door omzetting van de deelen des zins, d. i. in 't algemeen, door aan zulk een lid eene plaats in den zin te geven, die het grammatisch niet toekomt. Zulk eene verplaatsing van een lid des zins heeft dan niet zelden eene geheele omzetting van de woordorde ten gevolge, en gelijk door eene eenvoudige afwijking van de logische woordorde de vorm van den wenschenden zin is ontstaan, waardoor het mogelijk werd *vraag*, *wensch* en *gebod* uit te drukken, zoo kan de schrijver door menigerlei wijziging in den vorm der zinnen, den inhoud eener gedachte wijzigen. De spreektaal heeft bovendien den klemtoon, om de aandacht des hoorders bijzonder op een lid des zins te vestigen.

2. *Omzettingen in den hoofdzin.*

De voornaamste omzettingen bestaan daarin, dat eenig lid van den zin in plaats van het onderwerp aan het hoofd van den zin komt te staan, terwijl het werkwoord en zijn onderwerp ten opzichte van elkaar geplaatst worden als in den wenschenden zin.

1). Het predicaat staat in de plaats van het onderwerp aan het hoofd van den zin.

Voorbeelden. Kort is het leven en lang is de kunst. — Een vaste burg is onze God. — Schamen moet gij u. — »Een zaligend geluk is 't doel van uw begeeren" (Bellamy). — »Schoon zijt gij, ontzagwekkend schoon O Land der hemelhooge bergen" (B. ter Haar). — Menschen zijn het.

Aanm. In zinnen als de laatste, waarin *het* onderwerp is, wordt altijd de omgezette woordschikking geveerd, wanneer het predicaat een persoonlijk voornaamwoord is, als: *ik ben het; gij zijt het; wij waren het* (vergel. § 6. 3. 4). aanm. 2).

2). Eene bepaling, hetzij al of niet van bijbepalingen vergezeld, staat aan het hoofd van den zin.

Voorbeelden. »Nooit was getrouwheid onder verbondene Steden zo ieverig en zo bestendig" (Van Effen). — »Hier, in dees beveiligde oorden Leeft de vrijheid vrij en blij" (Van Winter). — »Door dit gedrag en koele zorgen Komt weder order in de Vloot" (O. Z. van Haren). — »Dien poel gebruikt Gods wraak tot Siddims ommekeer" (Hoogvliet).

Ook het onbepaalde plaatsbepalende *er*, aan het hoofd des zins geplaatst, bewerkt de omzetting van de hoofdbestanddeelen des zins; b. v.: *er was een man; er waren mannen; er komen menschen*.

3). Soms staat zelfs een partikel aan het hoofd van den zin; b. v.: *Hij kwam binnen: op rezen allen, en zij gingen niet weder zitten, voordat hij gezeten was. Op ging nu de zon en een allerprachtigst gezicht vertoonde zich aan onze oogen. „Om ziet ze, en de dwergen schrikken" (Potgieter).*

Aanm. 1. De bovengenoemde omzettingen geven aan het zinsdeel, dat in de plaats van het onderwerp aan het hoofd van den zin treedt een bijzonder gewicht; maar bovendien wordt dikwerf de geheele zin er door gewijzigd. In dat geval staan zij gelijk met oratorische wendingen. Zoo is: *gij moet u schamen*, een eenvoudig oordeel; maar *schamen moet gij u*, komt de betekenis van *schaam u nabij*. » »*De Diana der Efezeren is groot*," is een oordeelende zin in logische orde; hij die zoo spreekt, geeft op kalme wijze de uitkomst van zijn denken te kennen. Maar meent eene opgewondene volksmenigte de eer harer Godin aangerand, hare grootheid tot naadeel van den roem der stad in twijfel getrokken, dan zal zij niet zeggen: *de Diana der Efezeren is groot*; maar uitroepen: *Groot is de Diana der Efezeren!* en deze wending is tevens eene aanroeping tot de Godin, en eene bedreiging, tot hen gericht, die haren naam bezwalken." En gelijk Profr. Brill nog zegt in een opstel in de *Taalgids* Jaargang 1863, blz. 28: »Zoo levendig kan ook eenig verschijnsel de ziel des schrijvers treffen, dat de rustige

vorm van het uitgesproken oordeel verbroken wordt en de woorden in hunne schikking het verrassende, het plotselinge van de vertooning uitdrukken. Dus in : *op ging de zon!* Hoeveel krachtiger is dit dan : *de zon ging op*. Dit laatste is eene tijdsbepaling of een onderdeel van een geleidelijk medegedeeld verhaal of beschrijving; maar het eerste is de wijze van uitdrukking van iemand, die na eerst in de natuur, door den nacht of de graauwe schemering omsluijerd, te hebben rondgestaard, eensklaps de zon aan de kim hare stralen ziet schieten."

Aanm. 2. Bij vragen, waarmede men vraagt naar een' deel des zins (objectieve vragende zinnen) plaatst men overeenkomstig de hier onder 2. 2) vermelde omzetting het vragende woord aan het hoofd van den zin (vergel. de *Aanm.* op blz. 102). Waar de vraag als uitroeping voorkomt (vergel. § 3), heeft deze laatste dezelfde woordschikking.

3. Aangezien de afhankelijke zin, wanneer hij dienst doet als bepaling of als predicatswoord, met de genoemde zinsdeelen van den hoofdzin gelijk staat, zoo bewerkt hij, wanneer hij dien voorafgaat dezelfde omzetting als in 2. 1) en 2).

Voorbeelden. »Terwijl de vreugde u bloemen schijnt te geven, Ach, zieldoorgrievend nieuws! ontrukte u 't lot een' vrind" (W. van Haren). — »Zoo lang een eik in 't woud Zijn hoofd omhoog houdt, Is hij een spel van 't lot" (Kantelaar). — »Waar 't eindige verzinkt, behoeft het hart een God!" (Feith). — »Dan, 't geen voor alles aandacht wekt, Is 't wichtig oorlogesstaal."

De aangehaalde zinnen der rechte rede bewerken ook, ofschoon zij niet in syntactische verbinding staan tot de daarbij ingelaschte zinnen, bij deze de omgezette woordschikking (vergel. § 15 B. 5 *Aanm.*), wanneer zij geheel of gedeeltelijk vooropgaan; b. v.: „*Wij zijn verraden, Bertha!*" sprak bedaard *De Jonkvrouw, en zij sloeg het oog ter aard* (Beets)."

Aanm. Na voorwaardelijke en veronderstellende (hypothetische) zinnen, heeft de nazin soms de regelmatige woordschikking, en altijd na *hoe het zij*; b. v.: »*En sooje noch een reys voor hem wilt laten tappen, Hy sal in korten stondt gelijk een exter klappen; En soo ghy vorder gaet een mensch die wort een swijn*" (Cats). »*Indien hij levend waer, men mogt (= konde) hem ondervragen*" (Vondel). »*Hoe plechtig ook gemaakt, pasvaardig of geschonden (nl. de verbonden), Ik kies de dood voor juk en band*" (W. van Haren). »*Al is 'er yemant rijk, sijn gelt en gelt 'er niet. Al is 'er yemant schoon, sy laet haer niet bekoren; Hoe wel dat yemant spreeckt, sijn reden is verloren; Hoe soet oock yemant dicht, hoe net sijn penne schrijft, De meester doet de reys, ofschoon de kunste blijft*" (Cats). »*Schoon Bijling keeren moet, hij keert in zegepraal*" (Helmets). »*Hoe 't zij, de borst had nu in 't wandlen Maar gansch geen zin*" (Immerzeel). In zulke gevallen is de samenhang tusschen de beide zinnen minder innig en de cor-

relatieve woorden (*dan, zoo, toch*) ontbreken dan ook gewoonlijk in den hoofdzin.

Dat de hoofdzin ook de regelmatige woordschikking heeft, ingeval in den afhankelijken voorzin het voegwoord is weggelaten, is in § 15. D. c. reeds opgemerkt.

4. De omgezette woordschikking wordt grammatisch vereischt na de voegwoordelijke bijwoorden: *ook, nog, bovendien, insgelijks, toch, evenwel, enz.*, terwijl de echte voegwoorden: *en, of, noch, maar, doch, dan, want* en de als voegwoorden gebruikte bijwoorden *ja* en *neen* geen invloed op de woordorde van den hoofdzin hebben. Vergelijk de voorbeelden van § 13.

Aanm. Daar de omgezette woordschikking na de voegw. bijwoorden als grammatisch vereischt en dus als noodzakelijk kan beschouwd worden, zoo kan zij de gewone of regelmatige, en de rechte woordschikking na genoemde voegw. bijwoorden de omgezette, rhetorische of kunstmatige heeten; b. v. »*Maar toch het valt mij zwaar te dragen*» (Borger).

5. Ten slotte vestigen wij hier nog de aandacht op de oratorische wending, waarbij de oordeelende zin in den vorm eener vraag voorkomt, om een des te sterker oordeel uit te drukken; b. v.: *Kan men ook maaien, waar niet gezaaid is? = Voorwaar, men maait niet, waar niet gezaaid is* (zie § 3).

6. *Omzetting in den wenschenden zin.*

In § § 3—5 hebben wij reeds het voornaamste opgemerkt over den vorm der vragende, wenschende en gebiedende zinnen, zoodat wij hier slechts behoeven samen te vatten de vormen, die als omzettingen van den wenschenden zin (in bredere beteekenis) moeten beschouwd worden.

1.) De *vragende* zin heeft soms den vorm van den oordeelenden zin (zie § 3, 2, 1).

2.) De eigenlijk *wenschende* zin heeft meestal de woordorde van den oordeelenden zin, zoowel de regelmatige als de omgezette, ingeval het werkwoord van den wenschenden zin in den tegenw. tijd der aanvoegende wijze staat (zie § 4, 1); b. v.: *God schenke zijnen zegen op ons werk; op ons werk schenke God zijnen zegen; zijnen zegen schenke God op ons werk.*

3.) De *gebiedende* zin kan den vorm hebben van den eigenlijk wenschenden, den vragenden en den oordeelenden zin (zie § 5, 2 en vergel. ook de *Aanm.* aldaar).

7. *Omzetting in den afhankelijken zin.*

De woordschikking van den afhankelijken zin hangt ten nauwste samen met den oorsprong en het karakter van dien zin (vergel. § 15. 1). Vandaar dat die woordschikking geene omzetting, afhankelijk van de meening des sprekers, toe-

laat. In enkele gevallen wordt evenwel de omzetting grammatisch vereischt:

1). Wanneer de afhankelijke zin wordt ingeleid door *zoo* — *als*, *even* — *als*, en *hoe*, gevolgd door een comparatief, dan staat het predicat onmiddellijk na *zoo*, *even* of *hoe*, die ter bepaling van het predicat dienen; b. v.: *zoo lastig als hij in huis is*, *zoo inschikkelijk is hij bij anderen*. *Eeven onhandelbaar als hij gisteren was*, *zoo gedwee was hij nu*. *Hoe hooger de berg is, des te lager is het dal*. In den volgenden zin is *als* weggelaten: „*Zoo zoet is in de jeugd de slaap, Zoo bitter is de straf*” (Hofdijk).

2). In zinnen, ingeleid door de betrekkelijk gebruikte vragende voornaamwoorden *hoe* — *ook*, *welke* — *ook*, *wat* — *ook*, *hoedanig* — *ook*, terwijl *hoe*, *welke*, *wat* en *hoedanig* onmiddellijk gevolgd zijn van een bijv. of zelfst. naamwoord. Vergelijk de voorbeelden onder § 15; D. d. op blz. 78.

3). In afhankelijke zinnen, door *al* ingeleid. Zie § 15. D. d. Aanm. 1, op blz. 77.

Wanneer in den afhankelijken zin het voegwoord wordt weggelaten, dan heeft hij de woordorde van den wenschen zin, gelijk in § 15. D. c., op blz. 76 is opgemerkt.

§ 24. EENIGE OPMERKINGEN, BETREFFENDE DE WOORDSCHIKKING.

1. Als regel geldt, dat twee of meer samengeschikte woorden niet gescheiden moeten worden door woorden tot welke zij in dezelfde betrekking staan, of door eene bepaling, die niet bij hen, maar bij een ander zinsdeel behoort. Derhalve:

1). De nevengeschikte deelen van een vermenigvuldigd onderwerp moeten niet door hun gemeenschappelijk gezegde gescheiden worden; dus niet: *de vader ging er heen en de zoon*, maar: *de vader en de zoon gingen er heen*.

2). De nevengeschikte deelen van een vermenigvuldigd gezegde moeten evenmin door het gemeenschappelijk onderwerp gescheiden worden. Ook de nevengeschikte deelen van eene vermenigvuldigde bepaling moeten zooveel mogelijk bij elkander staan. Men zegge daarom niet: *gelukkig is hij en prijzenswaardig, die de deugd liefheeft en den godadienst*.

Men vindt nochtans bij onze schrijvers, vele afwijkingen van dezen regel.

Voorbeelden. »Natuur lei weêr haar siersels af, Haar tooi van bloemen en van blaren, Haar diadeem van korenaren, Haar groen omwoelden tooverstaf” (Tollens). — »Bij den sneeuwvlok op

dit hoofd Hoopen kwalen zich en rampen" (Bilderd.). — »O gij, ontombre, bij de stroomen van 't rijk Apuliën geteld, Die bedding gadeslaat noch zoomen" (D. J. van Lennep). — »O, wat zweefde Er over zijn gelaat een englenglilach, toen Hij 't lagchend veld aanschouwde en 't versch en weeldrig groen, Door Lentes hand gestrooid" (De Bull).

2. Bij de omgezette woordschikking moet men het onderwerp door tusschenstelling van lange bepalingen niet te veel van het werkwoord verwijderen; b. v.: *ongelwijfeld verdient onder de nieuwere dichters, die door schoone vindingen, door juistheid en sierlijkheid van voorstelling uitmunten, deze eene eerste plaats.* „Want Gama, zedert vyftig jaaren Gewoon, te dienen en gebiën En met bedaardheid in gevaaren De fouten van de jeugd te zien, Zegt: deese Waaghals is 'omringen" (O. Z. van H.). Bovenstaanden volzin zou men dus verbeteren: *ongelwijfeld verdient deze eene eerste plaats onder de nieuwere dichters, enz.*

3. Van de juiste plaatsing der bepalingen hangt veel af. Wat men in het spreken door den nadruk, dien men aan eenig woord geeft, duidelijk voorstelt, mist, op dezelfde wijze in schrift uitgedrukt, dikwijls de vereischte duidelijkheid. Het is moeilijk voor alle bijzondere gevallen, waarin bepalingen voorkomen, regels op te geven. Als een algemeenen regel kan men aannemen, dat elke bepaling zoo dicht mogelijk bij het bepaalde woord moet geplaatst zijn. Hoeveel verschil de verplaatsing eener bepaling kan veroorzaken, blijkt uit de vergelijking der volgende zinnen: *Alle hulp hebt gij ongelukkige mij geweigerd*, en *Alle hulp hebt gij mij ongelukkige geweigerd. Ik sta u toe niet te gaan*, en *Ik sta u niet toe te gaan. Hij heeft gelukkig mij ook geroemd*, en *Hij heeft mij ook gelukkig geroemd.*

4. Soms tijds plaatst men de bepaling aan het einde van den zin; b. v.: *Laat mij zien uw gelaat! Laat mij hooren uwe stem* (v. d. Palm). *Van mijne knieën wierd zij afgerukt, moorddadig, jammerlijk* (Dezelfde). Zulk eene omzetting kan eene merkbare wijziging aan den zin geven en geeft in elk geval meer gewicht aan de bepaling. Het is in het eerste voorbeeld, alsof de spreekster aarzelt de voorwerpen te noemen, die zij wenscht te zien en te hooren. In het tweede voorbeeld roept als het ware de achteraan geplaatste bepaling de handeling opnieuw voor den geest in al hare afschuwelijkheid.

T W E E D E A F D E E L I N G .

DE LEER VAN HET WOORD.

De leer van het woord handelt over de middelen, die voor den zinsbouw worden aangewend, derhalve over de woorden als spraakvormen ter mededeeling van gedachten. Zij leert daartoe de woorden in klassen of soorten onderscheiden en de eigenschappen der verschillende soorten kennen.

E E R S T E H O O F D S T U K .

§ 25. OVER HET WOORD IN 'T ALGEMEEN EN DE ONDERSCHIEDING DER WOORDEN IN SOORTEN.

1. De taal geeft ons in de woorden, gelijk wij op blz. 3 reeds opmerkten, de vormen, waarin wij ons denken voor anderen aanschouwelijk maken, hoorbaar of zichtbaar, d. i. door spreken of schrijven (vergel. Inl. 13). Er kan dus sprake zijn van een *gesproken* of van een *geschreven* woord; bovendien echter ook van een *gedacht* woord, b. v. bij het zwijgend denken of het onhoorbaar lezen.

De woorden, als hoorbare vormen ter mededeeling van gedachten, zijn spraakgeluiden, die voorstellingen, begrippen en de betrekkingen tusschen deze uitdrukken.

Aanm. Niet alle spraakgeluiden zijn woorden. Kleine kinderen spreken nog niet; hunne spraakgeluiden zijn geen woorden, evenmin als die, welke als onmiddellijke uitdrukkingen van ons gevoel zijn te beschouwen, of de geluiden van dieren en muziek-instrumenten. Niet de gewaarwording, maar de voorstelling, het denken spreekt, komt tot woorden. Bij het woord komen twee dingen in aanmerking: het *geluid* en datgene, waarvoor het de aangenomen hoorbare vorm bij het denken is, namelijk zijne *beteekenis*.

2. Er zijn slechts enkele spraakgeluiden, die werkelijke woorden zijn, welke niet bestaan uit de vereeniging van verschillende spraakgeluiden. Verreweg de meeste woorden zijn namelijk gearticuleerde (d. i. *gelede* of *uit geleedingen bestaande*) spraakgeluiden. Elke articulatie of geleeding van zulk een spraakgeluid wordt *letter* genoemd. Ook het teeken ter schriftelijke uitdrukking van zulk een enkelvoudig (d. i. niet meer in bestanddeelen te scheiden) spraakgeluid heet *letter*. Het woord *letter* heeft dus twee beteekenissen, nl. van *letterklank* en van *letterteeken*.

De vereeniging of samenvatting van letters, die in een woord door eene enkele opening van den mond worden uitgesproken, heet *lettergreep* (d. i. dus *greep* = samenvatting van letters). Woorden, die met eene enkele opening van den mond worden uitgesproken, heeten daarom *eenelettergrepige*; die, waarvan de uitspraak eene herhaalde opening of beweging van den mond vordert, heeten *meerlettergrepige*.

Behalve deze verdeling der woorden naar het aantal lettergrepen, die men bij de uitspraak hoort, kunnen ze onderscheiden worden naar hunnen oorsprong, naar hunne beteekenis en eindelijk naar hunnen vorm.

3. Naar hunnen oorsprong worden de woorden onderscheiden in *stamwoorden*, *afgeleide woorden* en *samengestelde woorden*. Het deel der spraakleer, hetwelk handelt over den oorsprong der woorden, heet *woordvorming*. Zij leert, hoe uit reeds bestaande woorden en woordvormen andere woorden gevormd worden. De middelen, waarvan men zich bij de woordvorming bedient, zijn de *afleiding* en de *samenstelling*. De afleiding bestaat in eene inwendige verandering des woords, nl. door vocaal- of klankverwisseling, of in voor- of achtervoeging van een' of meer letterklanken of eene of meer lettergrepen, die op zich zelf geen beteekenis hebben. De samenstelling bestaat in de vereeniging of aaneenhechting van twee of meer woorden, die op zich zelve in gebruik zijn. Woorden, die geen uiterlijke kenteekenen dragen, dat ze door een der beide genoemde middelen van andere woorden gevormd zijn, heeten *stamwoorden* (vergel. § 26. 1).

Aann. Eene spraakleer voor eene enkele taal zet het onderzoek naar den oorsprong der woorden niet verder voort, dan tot de bestaande stamwoorden. Deze kunnen ook in zooverre oorspronkelijk heeten; nogtans ligt de oorsprong der woorden veel dieper.

Het nasporen van dien oorsprong, of de woordafleiding (etymologie) in

ruimeren zin, heeft tot onderwerp het ontstaan der oudste woorden of grondwoorden eener taal; zij zoekt naar het verband der verschillende talen, naar hetgeen alle gemeen hebben, teneinde op te klimmen tot haren gemeenschappelijken oorsprong, de grondvormen namelijk der grondwoorden van de verschillende talen. Die woordvorsching is dus van grooten omvang en vereischt de kennis van vele talen, niet alleen zooals zij thans zijn, maar ook van de veranderingen, die zij van tijd tot tijd ondergaan hebben. Zulk eene studie is voor den taalgeleerde. Nogtans mag voor eene eenigszins grondige beoefening der moedertaal de kennis van de veranderingen, die zij ondergaan heeft, niet als overbodig gerekend worden. Zij ligt evenwel op het gebied der vergelijkende Nederlandsche spraakleer.

4. De verdeling der woorden naar hunne beteekenis steunt op den dienst, welken zij in den zin bewijzen, of, wat hetzelfde zegt, op hun gebruik in de rede. Daarom noemt men deze woordsoorten ook *rededeelen*. Men onderscheidt ze in: lidwoorden, zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, werkwoorden, telwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels. De vier laatste soorten heeten ook partikels, d. i. rededeeltjes.

5. Naar hunnen vorm zijn de woorden te onderscheiden in *veranderlijke* en *onveranderlijke* woorden. Tot de laatste behooren vele bijwoorden, de voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels. De vormveranderingen der eerste, die men buiging (flexie) noemt, wijzen de grammatische betrekkingen aan tusschen de deelen van den zin (vergl. § 11).

Aann. De grammatische betrekkingen tusschen de zinsdeelen worden niet altijd door buiging of vormverandering aan de woorden zelven, maar ook wel door afzonderlijke woorden aangewezen, d. i. zoowel door betrekkingsvormen als betrekkingswwoorden. De grammatische betrekking tusschen de zinnen wordt ook niet door buiging aangewezen. Men zou zich echter kunnen voorstellen, dat in de taal alle betrekkingen tusschen de gedachten en hare deelen — de voorstellingen — door buiging werden uitgedrukt, zoodat de betrekkingswwoorden overbodig zouden zijn, of omgekeerd alleen door betrekkingswwoorden, zoodat de verbuiging kon gemist worden. De oudere talen van onzen stam — den Indo-Germaanschen — zijn rijker aan buigingsvormen dan de nieuwere, ofschoon in geen enkele een van beide midelen uitsluitend wordt toegepast. Het Engelsch heeft zeer weinig buigingsvormen; onze taal, ofschoon zij sommige buigingsvormen heeft verloren, is daaraan nog rijk en rijker dan de Romaansche talen, wat de verbuiging (declinatie) en de buiging der trappen van vergelijking (comparatie), *armer* nogtans, wat de vervoeging (conjugatie) betreft.

6. Naar de betrekking, die de vormveranderingen aanwijzen, onderscheidt men namelijk drieërlei buiging: de *verbuiging* of *declinatie*, de *vervoeging* of *conjugatie* en de *buiging der trappen van vergelijking* of *comparatie*. De vormveranderingen

der naamwoorden en der woorden, welke deze bepalen, heeten *verbuiging*, die der werkwoorden *vervoeging*, en de vormveranderingen, welke den graad der beteekenis van de bijvoeglijke naamwoorden en sommige bijwoorden aanwijzen, *comparatie*.

Naar de wijze, waarop grammatische betrekkingen worden uitgedrukt, onderscheidt men de buiging: 1. in eene *eenvoudige* of *eigenlijke*, die door buigingsvormen aan het verbogen woord zelf wordt aangewezen en juist daarom alleen eene eigenlijke buiging is, en 2. in eene *samengestelde* of *oneigenlijke*, waarbij de betrekkingen niet door woordvormen, maar door hulpwoorden der buiging of vormwoorden worden aangewezen.

De door buiging veranderde of gewijzigde vorm van een woord heet *betrekkingsvorm*, de onveranderde vorm wordt *grondvorm* genoemd.

Aanm. Bij de woordvorming noemt men het woord, waarvan een ander woord is afgeleid, het *grondwoord*. Het *grondwoord* moet dus wel onderscheiden worden van den grammatischen *grondvorm*. Ook lette men op het aanmerkelijk verschil tusschen *woordbuiging* en *woordvorming*. Bij de laatste ontstaan door afleiding of samenstelling nieuwe woorden, terwijl de buigingsvormen slechts veranderde betrekkingen van een en hetzelfde woord uitdrukken.

7. Voor *verbuiging* of *declinatie* zijn vatbaar de naamwoorden, de lidwoorden, de bijvoegl. voornaamwoorden en de telwoorden. De lidwoorden, de attributief gebruikte bijvoeglijke naamwoorden, de bijv. voornaamwoorden en de telwoorden, staan tot het zelfst. naamwoord, dat zij bepalen, in de grammatische betrekking der overeenkomst: zij worden (met uitzondering van alle hoofdtelwoorden behalve *één*) met dat zelfst. naamwoord verbogen en richten er zich naar in geslacht, getal en naamval (Vergel. § 7. 2. *Aanm.*, § 8. A. en § 11. 2), d. i. zij ondergaan vormveranderingen, die het verband aanwijzen, waarin zij tot het zelfst. naamwoord staan. De oorzaken der *verbuiging* of *declinatie* zijn de *getalonderscheiding*, de *naamval* en de *geslachtonderscheiding*.

a. De *getalonderscheiding* is tweeeërlei: het *enkelvoud* en het *meervoud*. Een zelfst. naamwoord kan één voorwerp, of meer gelijksortige voorwerpen met hetzelfde woord uitdrukken. In het eerste geval is het de voorstelling van het enkele, van de eenheid, in het andere van het enkele meermalen genomen; b. v. *een huis*, *huizen*; *de mensch*, *de menschen*. De *getalonderscheiding* is oorzaak van vormverandering, zoowel bij de zelfst.

naamwoorden als bij de hierboven onder 7 genoemde bepalende woorden. Er zijn nogtans zelfstandige naamwoorden, die niet voor de getalonderscheiding vatbaar zijn en daarom slechts in een' der beide getalvormen gebruikt worden.

b. *De naamvalsonderscheiding.* Door naamvallen verstaat men de verschillende vormen, die de naamwoorden aannemen, om aan te duiden, in welke betrekking zij in de rede voorkomen. Onze taal heeft vier naamvallen, die als *eerste*, *tweede*, *derde* en *vierde* worden onderscheiden. Het aantal betrekkingen, waarin de naamwoorden in de rede optreden, is nogtans grooter dan dat der naamvallen, zoodat één en dezelfde naamval of vorm van het naamwoord verschillende betrekkingen uitdrukt. Zoo dient b. v. de eerste naamval: 1. als onderwerp van den zin; 2. als gezegde bij het koppelwoord, en 3. om den hoorder aan te spreken.

De naamvalsbuiging is bij de zelfstandige naamwoorden onvolledig: zoo is de vierde naamval, en doorgaans ook de derde, gelijk aan den eersten. Zij is vollediger bij de lidwoorden en de overige onder 7 in deze § genoemde bepalende woorden, zoodat de naamvalsuitgangen van deze deels de naamvalsbuiging der zelfst. naamwoorden aanvullen. Waar de naamvalsvormen ontbreken, worden de naamvallen, waar dit noodig is, door voorzetsels uitgedrukt. Dit geschiedt echter ook wel, en in de spreektaal doorgaans, waar de taal wel naamvalsbuiging heeft; b. v. *van den man* voor *des mans*; *aan den man* voor *den man*.

Aann. De Nederlandsche taal moge, vooral bij de zelfst. naamwoorden, arm zijn aan naamvalsbuiging, de Romaansche talen hebben die geheel of bijna geheel verloren. Voorzetsels vervangen er de verbuiging. De betrekkingen, die de naamvallen uitdrukken, zijn algemeener en menigvuldiger dan die, welke door voorzetsels worden uitgedrukt. Daarom mag het bezit van naamvalsbuiging een groot voordeel voor eene taal heeten: de taal is er te rijker door.

c. *De geslachtsonderscheiding.* Deze is drieërlei: het *mannelijk*, het *vrouwelijk* en het *onzijdig geslacht*. Ook de geslachtsonderscheiding heeft in de taal meer invloed op de onder 7 van deze § genoemde bepalende woorden, dan op het zelfst. naamwoord zelf. Alleen dit laatste heeft als naam van eene zelfstandigheid of van iets, dat als zelfstandigheid gedacht wordt, een bepaald geslacht; de overige woorden, waarbij van het geslacht sprake is, ontleenen dit aan het zelfstandig naamwoord, tot hetwelk zij in betrekking staan.

Bij het zelfst. naamwoord is het geslacht bepaald deels door de beteekenis of den vorm van het woord, deels is daar-

aan uit andere oorzaken een bepaald geslacht toegekend. Het openbaart zich door de verbuiging bij het zelfst. naamwoord alleen voor het mannelijk en onzijdig geslacht, en dan nog gewoonlijk alleen in den 2^{en} naamval van het enkelvoud; bij de bepalende woorden (onder 7 van deze §) is het aan verschillende vormen kenbaar.

8. De oorzaken der vormveranderingen bij de werkwoorden of der vervoeging zijn: *a. de wijze van voorstelling; b. de tijdsbepaling; c. de persoonsonderscheiding en d. de getalsonderscheiding.*

a. De wijze van voorstelling. Door deze verstaat men de wijze, waarop eene gedachte door den spreker gedacht is en voorgesteld wordt. De betrekkingvormen, die het werkwoord aanneemt, om de wijze van voorstelling aan te duiden, heeten de *wijzen* der werkwoorden.

Aanm. De menschelijke geest is in alles, wat hij doet, denkende, gevoelende of begeerende: hij kent iets, gevoelt iets of begeert iets. Ter uitdrukking van hetgeen hij denkt, gevoelt of begeert, is echter altijd het denkvermogen werkzaam, zoodat eene gedachte het product kan zijn van het denkvermogen alleen, of van dit in samenwerking met het gevoel- of het begeervermogen.

De wijze van voorstelling is van invloed beide op den spreekvorm (zie § 6. 4) en den gedachtevorm (zie § 1 en 2) der zinnen. De wijzen der werkwoorden zijn niet voldoende, om de verschillende wijzen, waarop eene werking kan gedacht en voorgesteld worden, uit te drukken. De taal maakt daarom gebruik: 1. van hulpwerkwoorden der wijze (mogen, kunnen, zullen, durven, moeten, laten en willen); 2. van de omgezette woordschikking (hij komt, komt hij?); 3. van modale bijwoorden. De wijze van voorstelling betreft de geheele gedachte. De wijzen der werkwoorden betreffen dan ook den geheelen zin, en niet de daarin voorkomende handeling alleen, zoodat niet slechts het werkwoord, maar de geheele zin in deze of die wijze staat. In de oude talen hangt het gebruik der wijzen meer af van den aard des zins, van voegwoorden of de beteekenis van werkwoorden. Het hangt in onze taal af, gelijk in de nieuwere talen over het algemeen, van het subjectieve standpunt des sprekers, van zijne meening of opvatting, nl. of hij de in eenen zin voorgestelde gedachte voordraagt als *werkelijk*, of als iets, dat slechts door hem *gedacht* wordt, om het even of het mogelijk of onmogelijk, d. i. met de werkelijkheid al of niet bestaanbaar is.

Het werkwoord heeft vier vormen om uit te drukken, hoe naar het oordeel des sprekers het werkwoordelijk gezegde in betrekking tot den zin moet gedacht worden. Deze vormen heeten: de *aantoonende*, de *gebiedende*, de *bijvoegende* en de *voordardelijke wijze*.

Aanm. De zoogenaamde *onbepaalde wijze* mist de geschiktheid om buiten de verbinding met eenig werkwoord, dat in een' der vier genoemde modusvormen staat, als werkwoordelijk gezegde in den zin op te treden, en

dientengevolge ook de eigenschap om de wijze van voorstelling der gedachte uit te drukken. Op zich zelf is de onbepaalde wijze de nominale of naamwoordelijke vorm des werkwoords, die de handeling voorstelt als zelfstandigheid, als: *werken*, (*het*) *werken*, b. v.: *werken is noodig*; *dat heet werken*; of als eigenschap, als: *beminnend*, *bemind*. Alleen als bestanddeel eener samengestelde buiging, als: *ik zal werken*; *gij zoudt komen* (vergel. § 25.6), en in 't algemeen in verbinding met een ander werkwoord in eene der vier wijzen, wordt de onbepaalde wijze des werkwoords als werking voorgesteld, en draagt zij dus het karakter des werkwoords. Maar ook in dat geval noemt zij alleen de werking als werking, en drukt zij, door zich zelf geenerlei betrekking tot den zin uit.

b. *De tijdsbepaling.* De handeling, die een werkwoord uitdrukt, heeft plaats in den *tijd*, d. i. zulk eene handeling is voor den spreker *verleden*, *tegenwoordig* of *toekomend*.

Hierbij vatte men in het oog, dat de spreker eene handeling als toekomende kan voordragen ten aanzien óf van het tegenwoordige tijdstip óf van een verleden tijdstip, m. a. w. de toekomende tijd kan een *toekomende tegenwoordige* of een *toekomende verledene tijd* zijn.

Wij hebben dan vooreerst vier *tijdvormen* of, gelijk men ze gewoonlijk noemt, *tijden* der werkwoorden, waarvan de onderscheiding gegrond is op de natuurlijke verdeeling des tijds in *tegenwoordig*, *verleden* en *toekomend*:

tegenwoordige tijd (praesens): *ik schrijf*,

verleden tijd (praeteritum): *ik schreef*,

toek. tijd (futurum): { a. tegenwoordig: *ik zeg, dat ik zal schrijven.*
b. verleden: *ik zeide, dat ik zoude schrijven.*

Maar elke handeling heeft *duur*, en in opzicht tot dezen kan zij gedacht en voorgesteld worden: 1. als aan den gang zijnde, voortdurende, dus als onvoltooid of, gelijk men het gewoonlijk in de taal uitdrukt, onvolmaakt (actio imperfecta); 2. als geëindigd, voltooid of volmaakt (actio perfecta). Deze onderscheiding kan de spreker in ieder der vier tijden maken, d. i. de handeling wordt door hem gedacht en voorgesteld als eene voortdurende (onvolmaakte) of als eene reeds voltooide (volmaakte): 1. op het tijdstip zijner rede; 2. op een tijdstip, dat verleden is; 3. op een tijdstip, dat toekomend is ten aanzien van het tegenwoordige; 4. op een tijdstip, toekomend ten aanzien van een verleden tijdstip. Er zijn dus vier *onvolmaakte* en vier *volmaakte* tijden:

Onvolmaakte (imperfect)

Volmaakt (perfect)

Tegenwoordige tijd

ik schrijf

ik heb geschreven

Verledene tijd

ik schreef *ik had geschreven*

Toekomende tegenwoordige tijd

ik zal schrijven *ik zal geschreven hebben*

Toekomende verledene tijd

ik zou schrijven *ik zou geschreven hebben.*

Aann. Uit het bovenstaande is licht op te maken, dat de benamingen der tijden als verkorte uitdrukkingen beschouwd moeten worden, als: onvolmaakt tegenwoordige tijd = tijdvorm, die uitdrukt, dat eene handeling als onvolmaakt of voortdurende op het tijdstip der rede gedacht en voorgesteld wordt. Zeer dikwerf geeft men aan de tijden andere benamingen, die evenzeer als verkorte uitdrukkingen moeten aangemerkt worden, zal men er een gezonden zin aan hechten kunnen. Men gaat dan bij de tijds onderscheiding van andere gezichtspunten uit dan hier gedaan is.

Somtjds spreekt men ook van *volstreckte* (absolute) en *betrekkelijke* (relatieve) tijdsbepaling. Bepaalt de spreker den tijd van twee handelingen alleen naar het oogenblik zijner mededeeling, dan is de tijdsbepaling *volstreckt*; doet hij het niet alleen naar het oogenblik zijner rede, maar tevens zoo, dat de wederkeerige betrekking van tijd der beide toestanden wordt uitgedrukt, dan noemt men de tijdsbepaling *betrekkelijk* (relatief). Onze taal heeft geene onderscheidene tijdvormen voor de volstreckte en betrekkelijke tijdsbepaling, zoodat deze onderscheiding niet als uitgangspunt voor de onderscheiding der tijden kan worden aanbevolen.

Men noemt den onvolm. tegenw. tijd 'gewoonlijk eenvoudig tegenw. tijd. Alleen de (onvolm.) tegenw. tijd en de onvolm. verleden tijd worden door eenvoudige, al de overige door samengestelde buigingsvormen, nl. door middel der hulpwerkwoorden van tijd *hebben*, *zijn* en *zullen* uitgedrukt.

c. De *persoonsonderscheiding* ontstaat door de overeenstemming van het werkwoord met zijn onderwerp. De personen van de werkwoorden zijn de vormen, die aanwijzen, of het gezegde den spreker, den hoorder of een derden persoon betreft. Ook de persoonsonderscheiding wordt onvolledig in het werkwoord aangewezen en moet gedeeltelijk door uitdrukking van het onderwerp door middel van persoonlijke voornaamwoorden geschieden.

Betreft het gezegde den spreker, dan staat het werkwoord in den *eersten*, betreft het den hoorder, dan staat het in den *tweeden* persoon; in het derde geval, waarin het gezegde eenen persoon of eene zaak betreft, die niet als spreker of hoorder in de rede voorkomt, staat het werkwoord in den *derden* persoon.

d. De *getalsonderscheiding* is, evenals de persoonsonderscheiding, afhankelijk van het onderwerp, dat in elken persoon

enkelvoudig of *meervoudig* zijn kan. De vormen van het werkwoord, die aanduiden of het gezegde een enkelvoudig of een meervoudig onderwerp betreft, heeten *getalsvormen* of eenvoudig *getallen*. Zij zijn onvolledig, zoodat ook de getalsonderscheiding ten deele door de persoonlijke voornaamwoorden geschiedt, gelijk uit het onderstaande voorbeeld blijkt:

	Enkelvoud.	Meervoud.
Eerste persoon:	ik <i>schrijf</i>	wij <i>schrijven</i>
Tweede persoon:		gij <i>schrijft</i>
Derde persoon:	hij <i>schrijft</i>	zij <i>schrijven</i> .

De vorm van den tweeden persoon van het enkelvoud is verloren geraakt; in plaats daarvan gebruikt men thans dien van den tweeden persoon van het meervoud.

9. Bij de bijvoeglijke naamwoorden en eenige bijwoorden ontstaan veranderingen door de *trappen van beteekenis* of *van vergelijking* (gradatie of comparatie). Er zijn drie trappen en de taal heeft ook drie verschillende vormen om ze aan te duiden; deze zijn: de *stellende trap* of *positief*, de *vergelijkende trap* of *comparatief* en de *overtreffende trap* of *superlatief*. De positief is de grondvorm van het woord, en deze duidt aan, dat het bijv. naamwoord of het bijwoord voorkomt in de beteekenis, welke het woord op zich zelf heeft; bijv. *groot*, *rijk*, *verstandig*. De comparatief duidt een betrekkelijk, d. i. bij vergelijking hooger graad van beteekenis aan; b. v.: *grooter*, *rijker*, *verstandiger*; de superlatief wijst bij vergelijking, dus betrekkelijk, den hoogsten graad der beteekenis aan; b. v. *grootst*, *rijkst*, *verstandigst*. De comparatief en de superlatief zijn betrekkingvormen van den positief als grondvorm, en worden van dezen gevormd, de eerste door den buigingsuitgang *-er*, de laatste door den buigingsuitgang *-st*.

10. Over de verdere beteekenis der verschillende buigingsvormen en het gebruik er van zullen wij nader bij de woordsoorten spreken. Hier zij alleen nog opgemerkt, dat de buiging der woorden, waardoor betrekkingen worden uitgedrukt, welke voortvloeien uit het grammatisch verband, waarin de verbogen woorden tot andere woorden in den zin staan, *secundaire* of *begeleidende verbuiging* heet, terwijl die, welke betrekkingen uitdrukt, gegrond op de meening des sprekers, *primaire verbuiging* genoemd wordt. Secundair of begeleidend is derhalve de declinatie: 1). der lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijvoeglijke voornaamwoorden en telwoorden, die in dezelfde grammatische betrekkingen (geslacht, getal en naam-

val) staan als het zelfst. naamwoord, dat zij bepalen en naar die betrekkingen verbogen worden; 2) de persoons- en getalsbuiging der werkwoorden, die in persoon en getal overeenkomen met hun onderwerp; 3) de naamvalsbuiging der zelfst. naamwoorden en der zelfst. voornaamwoorden, welke het grammatisch verband dezer woorden met een ander woord, waardoor zij geregeerd worden, uitdrukken. Primair is de verbuiging: 1) der zelfst. naamwoorden en zelfst. voornaamwoorden ten gevolge van de getalsonderscheiding; 2) der bijvoeglijke naamwoorden en der bijwoorden van hoedanigheid tengevolge der trappen van beteekenis; 3) der werkwoorden ter uitdrukking van de betrekkingen der tijden en wijzen.

§ 26. AFLEIDING DOOR KLANKVERWISSELING.

1. Door afleiding verstaat men het middel om door klankverwisseling of door voor- of achtervoegsels van reeds bestaande woorden andere woorden te vormen.

In het eerste geval ondergaat het woord door de verwisseling van zijnen wortelklinker eene inwendige verandering, in het laatste geval door middel van een voor- of achtervoegsel, dat op zich zelve geene beteekenis heeft, eene uitwendige verandering; in het eerste geval noemt men dan ook de afleiding eene *rechtstreeksche*, in het andere geval eene *middellijke*. De door klankverwisseling gevormde woorden van andere reeds bestaande woorden dragen derhalve geen uiterlijke ken-teekenen van afleiding en worden daarom ook als stamwoorden beschouwd (vergel. § 27. 1). Ter onderscheiding zou men deze laatste *tweede* (secundaire), en die, waaruit zij door de klankverandering ontstaan zijn, *eerste* (primaire) stamwoorden kunnen noemen.

Aanm. Door wortelklinker verstaat men den klank, die in den wortel van een woord voorkomt. De grondslag van ieder woord is de *wortel*. In de meeste woorden is de wortel of woordwortel in zijne oorspronkelijke gedaante niet zichtbaar. In stamwoorden heeft de wortellettergreep altijd den klemtoon, zoodat de wortelklinker in een meerlettergrepig stamwoord gemakkelijk is te onderscheiden. Uit den wortel komen stammen, die deels zelve woorden, deels slechts deelen van woorden zijn.

Een stam of woordstam en een stamwoord is dus niet hetzelfde. Een stamwoord is een woord, d. i. het heeft op zich zelf beteekenis. Dit is ook het geval met den stam, wanneer een *woord* in vorm gelijk is aan zijnen *stam*; b. v.: *huis, man, vlug, spraak, spreuk*. Van een stamwoord, dat niet denzelfden vorm heeft als zijn stam, is deze te vinden door weglating van buigingsuitgangen, die het woord in zijnen grondvorm heeft; zoo is *hoor* de stam van *hooren*.

Een zelfde wortel is doorgaans de grondslag van eene geheele familie van stammen; aan zulk eene reeks van stammen, waarbij hetzelfde begrip tot grondslag ligt, wordt de naam van stamrij gegeven: *sprek* (in *gesprek*), *spreek* (in *spreken*), *sprak*, *spraak*, *spreuk*, *sprook* (in *sprookje*.) De woorden, die tot zulk eene stamrij behooren, zijn derhalve verwant in vorm en in beteekenis.

2. Als eerste en tweede stammen staan bijzonder tegenover elkander de stammen van ongelijkvloeiende werkwoorden en zelfstandige naamwoorden, die een zelfde begrip tot grond hebben: *drink* (in *drinken* en *drinker*), *drank* en *dronk*; *knijp* (in *knijpen*), *knip* en *kneep*; *klink* (in *klinken*) en *klonk*; *buig* (in *buijen*) en *boog*; *maal* (in *malen* en *maler*) en *mul*, *mol* (ook in *molen* en *molm*) en *meel*. Ook staan als stamwoorden zoodanig tegenover elkander de werkwoorden, waarvan het groundbegrip hetzelfde is, maar waarvan de eene eene *handeling* en de andere een *doen plaats hebben dier handeling*, in beide door den stam uitgedrukt, te kennen geven: *drinken* en *drenken*, *zitten* en *zetten*, *liggen* en *leggen*, *vallen* en *vellen* enz. In beide gevallen zijn de eerstgenoemde stammen en stamwoorden de oudste.

Aann. Dat de werkwoordelijke stammen in het eerste geval ouder zijn dan de naamwoordelijke stammen, is reeds daaruit op te maken, dat de ongelijkvloeiende werkwoorden hunne tijdsbepaling door klankverwisseling uitdrukken, terwijl de van naamwoorden afgeleide werkwoorden zulks doen door eenen buigingsuitgang. Ook ligt er in den overgang van den eenen klank tot den anderen eene zekere wet tot grondslag, volgens welke de klanken der bovenstaande zelfstandige naamwoorden niet in die der bijgevoegde werkwoorden kunnen overgaan.

In het algemeen mag men aannemen, dat de stammen der naamwoorden in hunnen oorsprong werkwoorden zijn, die als namen van zelfstandigheden den aard van werkwoorden hebben afgelegd. De ongelijkvloeiende werkwoorden der tegenwoordige Nederlandsche taal en der oudere dialecten, met de verloren geraakte, zijn de wortels van onzen geheelen woordenschat.

Wat de werkwoorden *drinken*, *drenken* enz. betreft, ook bij deze wijst de overgang van klank aan, dat de eerste de wortels zijn. Zoo zijn *drenken*, *zetten* en *leggen* gevormd van den ouden of thans bestaanden onvolm. verl. tijd van *drinken*, *zitten* en *liggen*, nl. *drank*, *zat* en *lag*, door een zeer gewonen overgang van *a* in *e*, nl. door de klankwijziging, die in het Hoogduitsch *Umlaut* heet. Aan elk zelfstandig naamwoord ligt ook een werkwoordelijk begrip tot grondslag. Zie beneden over de beteekenis der woorden.

3. Bij woorden, die door de rechtstreeksche afleiding der klankverwisseling gevormd zijn, gebeurt het meermalen, dat men in het afgeleide woord een anderen medeklinker gebruikt vindt dan in zijnen stam. In dat geval heeft er eene verwisseling van medeklinkers plaats gehad, waarbij nogtans geen willekeur, maar zekere verwantschap tusschen de medeklin-

kers tot grondslag ligt; b. v. *strop* naast *strik* van *strikken*; *knot* naast *knop* en *knoop*. Dergelijke verwisseling van medeklinkers, waarvan wij later opzettelijk zullen spreken, merkt men in eene menigte andere afleidingen op: b. v. *bibberen* van *beven*, *trits* van *drie*, *gracht* en *grift* van *graven*, *nicht* (*nift*) van *neef*, *gehucht* (*gehust*) van *hof*, *verknocht* van *knopen*, *gerucht* en *berucht* van *roepen* enz.

§ 27. AFLEIDING DOOR ACHTERVOEGSELS.

1. De afleiding door middel van voor- en achtervoegsels veronderstelt een grondwoord, waarvan een nieuw woord gevormd wordt, en een voor- of achtervoegsel als middel daartoe. Komt het grondwoord in zijn onveranderden of weinig veranderden vorm en in zijne gewone beteekenis in het afgeleide woord voor, gelijk *zang* in *zanger* en *zangeres*, *coning* in *koninklijk*, *pok* in *peukel*, dan zijn de beide deelen der afleiding: *grondwoord* en *voor- of achtervoegsel*, gemakkelijk te herkennen, en kan men bij eene geheele reeks van gelijke voor- en achtervoegingen door vergelijking van de beteekenis der afgeleide woorden met die der grondwoorden besluiten, welke eigenaardige kracht de voor- en achtervoegsels tot wijziging der beteekenis van het grondwoord bezitten, m. a. w. welke beteekenis de voor- en achtervoegsels hebben. In bovengenoemd geval is de vorming van het afgeleide woord of de afleiding voor iedereen *kennelijk*. Zij is *verholen*, wanneer de beide deelen der afleiding, niet voor het algemeen, maar alleen voor den taalkundige kenbaar zijn, of, wanneer na ontbinding, de beteekenis van het grondwoord en het voor- of achtervoegsel alleen voor den taalkundige kennelijk zijn. Zoo is b. v. de afleiding *verholen* in *avond*, *reeks*, *helm*, *blijven* enz., — waarin alleen de taalkundige eene afleiding ziet, — in *duitsch*, *geest*, *schielijk*, *vroolijk*, *gehucht* enz., die alleszins het voorkomen hebben van afleidingen, maar waarvan de grondwoorden *duit* (of *duid*, *died*), *gees*, *schie(r)*, *vroo* en *hucht* niet kennelijk zijn, — in *tucht*, waarvan vooreerst de deelen niet kennelijk zijn en ten andere het grondwoord (*tiën*), *toog*, *getoogen* niet meer de beteekenis van *leiden* heeft, — in *deugd* van *deugen* en *macht* van *mogen*, waarin het achtervoegsel geen bepaalde beteekenis heeft.

Aanm. 1. Vele achtervoegsels, welke dienen om uit bestaande woorden, hetzij uit hunnen grondvorm of uit een' betrekkingvorm, nieuwe woorden te vormen, waren vroeger zelve als woorden in gebruik, of zijn het deels

nog. Hiertoe behooren *-aard*, *-achtig*, *-baar*, *-dom*, *-halve*, *-hande*, *-heid*, *-lei*, *-lijk*, *-loos*, *-schap*, *-wege*, en *-zaam*. Sommige van deze zijn zeer veranderd van vorm, en hunne beteekenis is dermate gewijzigd en uitgebreid, dat ze niet meer als woorden door het volk herkend worden. Hunne beteekenis als achtervoegsels, d. i. de wijziging, die zij als zoodanig in het begrip van het grondwoord brengen, is ten deele uit hunne vroegere beteekenis af te leiden. Hetzelfde kan beweerd worden van sommige voorvoegsels. Een ander en meer algemeen middel om de beteekenis van voor- en achtervoegsels te bepalen, is het reeds genoemde, nl. door vergelijking bij eene geheele reeks van gelijke voor- en achtervoegingen.

Bij eene kennelijke afleiding bestaat het begrip, dat het afgeleide woord uitdrukt, kennelijk voor iedereen uit het begrip van het grondwoord en de wijziging, die daarin door het voor- of achtervoegsel gebracht wordt, evenals bij eene kennelijke samenstelling de beteekenis van het samengestelde woord het product is van twee begrippen. Bij eene verholen afleiding is de beteekenis van het afgeleide woord, evenals bij het stamwoord eenvoudig. Men kan ook de woorden met verholen afleiding *tweede* of (*secundaire*) *stamwoorden* noemen; anderen noemen ze *onechte stammen*.

Aann. 2. Het is hoogst moeilijk eene grens te trekken tusschen *kennelijke* en *verholen* afleiding, omdat het moeilijk is te bepalen, tot hoeverre het grondwoord in veranderden vorm of in veranderde beteekenis kan voorkomen, zal het kennelijk blijven. Ofschoon wij in de volgende bladzijden alleen zullen spreken over de kennelijke afleiding, die men de *levende* zou mogen noemen, en derhalve ook alleen over de voor- en achtervoegsels, die eene bepaalde beteekenis hebben, zoo zullen we met het oog op degenen, voor wie dit boek bestemd is, niet te angstvallig licht te verklaren grondwoorden als niet algemeen kennelijke uitsluiten.

2. De achtervoegsels, waardoor men van bestaande woorden nieuwe woorden vormt, zijn:

a. ter vorming van zelfstandige naamwoorden: *-aard* (*erd*), *-and*, *-de*, *-dom*, *-el* met zijne nevenvormen, *-eel* en *-sel*, *-er* met zijne nevenvormen *-aar* of *-naar* en *-ier* of *-nier*, *-es*, *-heid*, *-ij* met zijne nevenvormen *-erij*, *-arij*, *-nij* en *-ernij*, *-ik* met zijnen nevenvorm *-erik*, *-in*, *-ing* met den nevenvorm *-ling*, *-je* met *-ke*, *-kijn*, *-lijn* en *-ing*, als verkleiningsuitgangen, *-nis*, *-schap*, *-sel*, *-st*, *-e* of *-te* en de vreemde uitgangen *-age*, *-et*, *-iaan*, *-iet*, *-ist* en *-uur*.

b. Ter vorming van bijvoeglijke naamwoorden: *-achtig*, *-baar*, *-en*, *-haftig*, *-ig*, *-lijk*, *-loos*, *-sch* en *-zaam*.

c. Ter vorming van telwoorden: *-tig*, *-de* of *-ste*, *-ig*, *-lei* en *-hande*.

d. Ter vorming van werkwoorden: *-en* of *-igen*, *-elen*, *-eren* en de vreemde uitgang *eeren*.

e. Ter vorming van bijwoorden: *-lijk* of *-lijks*, *-ling* of *-lings*.

-s, -*waart* of -*waarts*, -*wijze* of *gewijze* en de verkleiningsuitgangen -*jes* en -*kes*.

Aanm. 1. Tusschen het grondwoord en de achtervoegsels worden soms letters ingelascht, b. v. de toonlooze *e* vóór -*lijk*, -*loos* en -*ling*, *t* en *p* vóór -*je* en *s* vóór -*ke* (-*ken*), terwijl in enkele gevallen ook het grondwoord in zijne spelling kleine wijzigingen ondergaat, als *koninklijk*. Wij zullen daarover bij de *Spelling* spreken.

Aanm. 2. Als achtervoegsels van woorden met verholten afleiding komen voor, bij zelfstandige naamwoorden: -*d* (-*de*, -*aad*, -*end*, -*ond*), -*en*, -*el*, -*er*, -*ie*, -*ig*, -*m* (-*em*), -*st*, -*s* (-*se*), -*t* (-*te*), -*w* (-*uw*); bij bijvoeglijke naamwoorden: -*en*, -*el*, -*er*, -*s*, -*t*, -*uw*, -*w*.

1. De afleiding van zelfstandige naamwoorden.

1. Afgeleide zelfstandige naamwoorden worden meerendeels gevormd van andere zelfst. naamwoorden, van bijv. naamwoorden en van werkwoorden. De afgeleide woorden zijn deels abstract, deels concreet, gemeene zelfst. naamwoorden of eigennamen. Wij onderscheiden daarom de achtervoegsels vooreerst in de zulke, welke concrete en in andere, welke abstracte zelfstandige naamwoorden vormen. Men houde hierbij echter in het oog, dat de abstracte beteekenis van een woord dikwerf in eene concrete overgaat.

2. De achtervoegsels, die concrete zelfstandige naamwoorden vormen, zijn: -*aard* (-*erd*), -*and*, -*el* (-*eel* en -*sel*), -*er* (-*aar*, -*naar*, -*nier*, -*ier*), -*es*, -*in* en -*ster*, -*ik* (-*erik*), -*ing* (-*ling*), -*sel*, de verkleiningsuitgangen, en van de vreemde uitgangen -*iaan*, -*iet* en -*ist*.

Van deze dienen ter vorming van:

a. Mannelijke persoonsnamen: -*aard* (-*erd*), -*and*, -*er* (-*aar*, -*naar*, -*nier*, -*ier*), -*ik* (-*erik*) en de vreemde uitgangen -*iaan*, -*iet* en -*ist*.

b. Vrouwelijke persoonsnamen: -*es*, -*in* en -*ster*.

c. Namen van werktuigen: -*er*, -*el* (-*eel*, -*sel*), en daardoor ook namen van middelen.

d. Namen van boomen, vooral van vruchtboomen: -*laar* (-*aar*).

e. Namen van het voortgebrachte eener werking: -*sel*.

f. Verkleinwoorden: de verkleiningsuitgangen.

g. Verzamelwoorden: -*age*, -*dom*, -*ij* en -*schap*.

3. De achtervoegsels, die abstracte zelfstandige naamwoorden vormen, zijn: -*age*, -*dom*, -*ij*, -*ing*, -*nis*, -*schap*, -*st* en -*te* of -*e*. Van deze dienen ter vorming van:

- a. Namen van hoedanigheden: *-te* of *-e*.
 b. Namen van toestanden: *-dom*, *-ij*, *-nis* en *-schap*.
 c. Namen van werkingen: *-age*, *-ing*, *-nis*, *-st*.

A. *Uitgangen, die concrete zelfstandige naamwoorden vormen.*

1. *-aard* of *-erd*.

Dit achtervoegsel vormt namen van personen, die in hooge mate zijn of bij wie tot eene hebbelijkheid is geworden, datgene wat het grondwoord uitdrukt. Het komt achter zelfst. naamwoorden, als: *dronkaard*; achter bijv. naamwoorden, als: *grijsaard*, *rijkaard*, *woestaard*, *gauwerd*, *slimmerd*, en achter werkwoorden, als: *veinsaard*, *bijterd*, *blufferd*.

Aanm. De uitgang *-aard* is oorspronkelijk het bijv. naamwoord *hard* met de beteekenis van *sterk*, die het woord nog heeft in *hardloopen* en *harddraven*. *Hard* kwam menigwerf voor in ongunstige beteekenis, gelijk nog in: *harde kleuren*, *harde geluiden*, *harde winter*, *iemand hard vallen*, *het valt mij hard te dragen* enz. Vandaar dat *-aard* of *-erd* veel voorkomt na grondwoorden met ongunstige beteekenis, en er iets ongunstigs ligt in de beteekenis van dezen uitgang. *Veinzer* is iemand, die veinst; maar *veinsaard* is iemand, die bestendig veinst; *rijkaard* doet denken aan een' vrek.

2. *-and*.

De woorden op *-and* zijn tegenw. deelwoorden als zelfst. naamwoorden gebruikt; want dit achtervoegsel is de oude uitgang van het deelwoord. Het komt alleen voor in *dwingeland*, *heiland* en *vijand* van *dwingelen*, *heiden* (*heelen*) en het in onbruik geraakte *vijen* (*haten*).

3. *-el*, *-eel*, *-sel*.

1. De uitgang *-el* vormt van werkwoordelijke stammen namen van werktuigen of middelen, die dienen tot hetgeen de stam uitdrukt; b. v. in: *hevel* van *heven* (heffen), *stekel* van *steken*. In sommige gevallen verandert de wortelklinker des stams, als in: *steutel*, *beugel*, *vleugel*, *teugel*, van *sluiten*, *buigen*, *vliegen*, *tijgen* (voor *tiegen*, trekken).

Aanm. De *eu* in deze woorden is ontstaan uit de *o* der verleden deelwoorden van genoemde werkwoorden door de klankwijziging, die in het Hoogduitsch *Umlaut* heet. *Vleugel* staat dus voor *vlogel*, gelijk men oudtijds ook schreef, *beugel* voor *bogel* enz. *Hengel* is ook door *Umlaut* uit *hangel* van *hangen* ontstaan.

2. In enkele gevallen is *-el* tot *-eel* verscherpt en de klemtoon verplaatst: *houweel* (voor *houwel*) van *houwen*, *tooneel* van *toonen*.

Aanm. Naast *truweel* (een bekend metselaarswerktuig), een woord van

vreemde oorsprong (Fransch *truelle*, Eng. *trowel*) hebben wij nog *troffel* en *truffel*. Zie verder over *-eel* bij de bastaarduitgangen.

3. In eenige woorden is *s* voor den uitgang *-el* ingevoegd, b. v. in: *deksel*, *schoeisel*, *stijfsel*, *verguldsel*, *behangsel*, d. i. iets, waarmede *men dekt*, *schoeit*, *stijft*, *verguldt*, *behangt*, van *dekken* enz.

Aann. Er is een tweede achtervoegsel *-el*, dat verkleinwoorden vormt. Zie daarover *beneden* bij de verkleiningsuitgangen.

4. Een tweede achtervoegsel *-sel* (Ohd. *isal*) vormt van werkwoorden zelfst. naamwoorden, die te kennen geven het voortgebrachte door de werking, in het grondwoord uitgedrukt, als: *aanhangsel*, *baksel*, *broedsel*, *kooksel*, *mengsel*.

4. -er, -aar, -naar. -laar, -ier, -nier.

1. *-er* en *-aar* zijn dezelfde uitgangen; *-ier* is van Romaanschen oorsprong, maar komt in betekenis met *-er* en *-aar* overeen. Door invoeging eener *n* of *l*, na eenen stam, die op een' klinker eindigde, ontstonden uit *-aar* en *-ier* de uitgangen *-naar*, *-laar* en *-nier*.

Bovenstaande uitgangen dienen ter vorming van namen van mannelijke wezens, die op *-er* deels ook van werktuigen en die op *-laar* van boomen, inzonderheid van vruchtboomen; *-er* en *-aar* komen na werkwoordelijke stammen en zelfst. naamwoorden, de overige alleen na zelfst. naamwoorden.

2. Achter stammen van werkwoorden duiden *-er* en *-aar* aan: a) personen, die de handeling verrichten, door het werkwoord te kennen gegeven, als: *slaper*, *gever*, *schrijver*, *vertaler*, *teekenaar*, *wandelaar*, *oefenaar*, *leeraar*, *dienaar*; b) door overdracht der betekenis van den werker op het werktuig, *werktuigen* of *midelen*, waarmee de handeling, in den stam genoemd, verricht wordt, als: *smuiter*, *voger*, *klopper*, *eeenaar*, *tuumelaar*.

Aann. De uitgang *-aar*, die den halven toon heeft, komt na een grondwoord, dat op eene toonlooze lettergreep of op eene *r* of *n* eindigt, als: *leeraar*, *dienaar*; in het laatste geval blijkbaar, om de beide vloeibare letters sterker te scheiden. In andere gevallen wordt om dezelfde reden dikwerf eene *d* ingevoegd; als: in *boender*, *diender*, *duurder*.

-er komt na toonhebbende lettergrepen, die niet op *r* en *n* uitgaan. *Zond-aar* staat voor *zond-er* ter onderscheiding van het partikel *zonder*. *Toevenaar* staat voor *tooveraar*, gelijk *kamenier* voor *kamerier*.

3. Alle bovenstaande uitgangen komen achter zelfst. naamwoorden:

1). *-er* en *-aar*, of *-naar* achter eigennamen, nl. de namen van landen en plaatsen, om den persoon aan te duiden, welke uit dat land of die plaats afkomstig is; b. v. *Tyroler*,

Hollander, Rotterdammer, Illyriër, Brusselaar, Zutfenaar, Egyptenaar.

Aanm. 1. Bij de namen op -ië wordt, wanneer zij landsmansnamen op -er vormen, slechts -r gevoegd: *Armeniër, Assyriër* van *Armenië, Assyrië*; terwijl in *Arabier iër* tot *ier* is samengetrokken. Van *Spanje* werd regelmatig gevormd *Spanjer*, waarvan de uitgang, versterkt tot -aar met achteraanvoegde (paragogische *t* of *d*, op gelijke wijze als de *t* in *ten mijnent*) den uitgang -aard in *Spanjaard* vormde.

Namen op -en, als: *Noorwegen, Scheveningen, Winschoten* enz., verliezen dien uitgang vóór -er, b. v.: *Noorweger, Scheveninger, Winschoter*, maar niet vóór den uitgang -aar, b. v. *Leidenaar*. In sommige gevallen vervangt -ster den uitgang -er, als: *Hoogezandster, Lemster, Leekster*.

Zwitser is gevormd van *Zwits* (*die Schweiz*), den naam des lands, waarvoor wij *Zwitserland* zeggen, en dat gevormd is van *Zwitser* op gelijke wijze als *Rusland* van *Rus*.

Duitscher komt van het bijv. naamwoord *Duitsch*, vroeger als volksnaam in gebruik, b. v. Hoof: »*Eer hy uit had, wrong hem de Duitsch 't rappier in de borst.*»

Beier en *Hongaar* zijn oorspronkelijk landsmansnamen, evenals *Zweed, Pool, Rus*, enz.; van deze volksnamen zijn gevormd de namen van het land: *Beieren, Hongarije, Zweden, Polen, Rusland* enz.

Aanm. 2. Andere uitgangen voor volksnamen zijn: -aan, -aat, -ees, -ioot en -ijn, alle van vreemden oorsprong:

-aan (Lat. -anus, Fr. -ain of -ien): *Europeaan, Amerikaan, Hano-veraan*;

-aat (van 't Grieksch): *Aziaat*;

-ees (Lat. -ensis, Ital. -ese, Fr. -ois of -ais): *Milanees, Chinees, Portugees*;

-ioot: *Candioot*.

-ijn (Fr. -ien): *Algerijn*.

Zie over den uitgang -ing tot vorming van volksnamen.

Aanm. 3. De uitgang -iaan (Fr. -ien) achter den eigennaam van een' persoon, wijst aan een' *deelgenoot* of *partijganger* van den in den stam genoemden persoon en drukt dus op gelijke wijze afkomst uit als achter den naam van een land of plaats: *Kantiaan, Hegeliaan, Voetiaan*. Van gelijke beteekenis zijn de vreemde uitgangen -ist en -iet, als: *Calvinist, Jansenist, Mennoniet*.

2). Bovengenoemde achtervoegsels komen alle achter gemeene zelfst. naamwoorden ter vorming van *persoonsnamen*, die meerendeels den *stand*, het *beroep* of het *ambt* des persoons aanduiden, als: *zanger, strandvonder, kunstenaar, geweldenaar, gaardenier, kruidenier, hovenier*.

3). De uitgang -er vormt *mannelijke diernamen* van de vrouwelijke *duif* en *kat*: *doffer* en *kater*, en op dezelfde wijze komt van *weduwe* eerst *weduw* of *weduw*, dan met inlassching van de *n* *weduwenaar*.

4). De uitgang -aar of -laar, d. i. -aar met ingelaschte *l*, waar het grondwoord niet op *l* eindigt, vormt *namen van bo-*

men, inzonderheid van vruchtboomen, als: hazelaar, rozelaar, kastanjelaar, die benoemd worden naar hetgeen het grondwoord uitdrukt.

5. -es, -in en -ster.

1. Deze uitgangen vormen *vrouwelijke persoonsnamen*, en wel die op *-ster* deels van werkwoorden, deels van mannelijke persoonsnamen; die op *-es* uitsluitend van mannelijke persoonsnamen; die op *-in* deels van mannelijke persoonsnamen, deels van mannelijke diernamen. De woorden op *-in* beteekenen de *vrouw* van den in het grondwoord gekenmerkten *persoon*, of het *wijfje* van het in het grondwoord genoemde dier; die op *-es* en de van mannelijke persoonsnamen gevormde op *-ster* zijn namen van vrouwelijke personen, die de *waardigheid*, den *stand*, de *betrekking* bekleeden of het *beroep* uitoefenen, in het grondwoord uitgedrukt; eindelijk geven de op *-ster* van werkwoorden afgeleide te kennen, dat de *handeling*, in het grondwoord genoemd, *door eene vrouw wordt uitgeoefend*.

1) Vrouwelijke persoonsnamen worden gevormd van mannelijke

a. met *-es*, b. v.: *dichteres, dienares, hoorderes, meesteres, toovenares, oogdes, zondares, zangeres*;

b. met *-in*, b. v.: *boerin; godin, koningin, waardin*;

c. met *-ster*, b. v.: *leugenaarster, toovenaarster, herbergierster*, en ook *zangster* voor *zangerster*.

2) Vrouwelijke persoonsnamen worden gevormd van werkwoorden

met *-ster*, b. v.: *bestuurster, bewaarster, geeftsler, tooneelspeelster, weldoenster, werkster*.

3) Vrouwelijke diernamen worden gevormd van mannelijke met *-in*, b. v.: *berin, leeuwin, wolvin*.

Aanm. Het kenmerkend verschil tusschen bovengenoemde uitgangen wordt niet overal toegepast, en de taal biedt ook niet altijd, evenals bij *godes* en *godin*, twee verschillende vormen aan, om het verschil door *-in* en *-es* uitgedrukt, kenbaar te maken. *Godin* (eigenlijk *de vrouw eens gods*) en *godes* (eigenl. *eene vrouwelijke godheid*) worden ook niet altijd onderscheiden. Zoo vertegenwoordigen b. v. *barones* en *waardin*, beide beteekenissen; *herderin* is eene vrouw of meisje als herder, terwijl het *herdersvrouw* en *herdersmeisje* naast zich neemt.

Zanger heeft twee vrouwelijke vormen als beroepsnaam, nl. *zangster* (Muze en liedjeszangster) en *zangeres*.

De uitgang *-es* werd vroeger *-se* of *-sse* geschreven, b. v.: *costersse, meestersse, priestersse*; zelfs met den dubbelen uitgang *-erse*, na grond-

woorden, die op eene toonhebbende lettergreep eindigden; b. v.: *dienarerse*, *profetere*, en ook *voesterse*.

De uitgang *-ster* achter mannelijke beroepsnamen op *-ier*, als: *herbergierster* enz., heeft iets onedels.

6. -ik, -rik.

Deze uitgang voruit van bijv. naamwoorden *persoonsnamen* met spottende of verachtelijke beteekenis, als: *botterik*, *dommerik*, *dooverik*, *gauwerik*, *stommerik*, *vuilik*.

Aann. 1. Dit *-rik* beteekende oorspronkelijk *rijk* met de oude beteekenis van *sterk*, *mchtig*, *aanzienlijk* (Goth. *reiks* = heerscher, voornaam) en komt als zoodanig voor in de oudste mansnamen, b. v.: *Theodorik* (Goth. *Thiudareiks*) of *Diederik* = volksmachtig, *Frederik*, *Hendrik*.

Aann. 2. De uitgangen *rik* (*ik*) en *aard* (*erd*) hebben veel overeenkomst in beteekenis. Zoo geeft dan ook Kiliaan *looserick* naast *loosaerd*.

7. -ing, -ling.

1. De zelfst. naamwoorden op *-ing* en *-ling* zijn meerendeels *persoonsnamen*, slechts weinige zijn namen van dieren, planten en andere voorwerpen. Deze uitgangen duiden op *afkomst* en *verwantschap* en geven in 't algemeen te kennen, dat het voorwerp tot eenig *geslacht* of *soort* behoort.

2. *Persoonsnamen*. Deze worden gevormd:

a. van *zelfst. naamwoorden*, en wel van *persoonsnamen*: *Caroling*, *Meroving*, *Vlaming*, *voedsterling*; van *plaatsnamen*: *Westfaling*, *dorpeling*, *hemeling*, *hoveling*, *klocsterling*, *schepeling*, *stedeling*; van *abstracte zelfst. naamwoorden*: *echteling*, *ellendeling*, *gunsteling*, *kleurling*, *schipbreukeling*.

b. van *bijv. naamwoorden*: *duisterling*, *edeling*, *jongeling*, *nieuweling*, *ouderling*, *vreemdeling*, *woesteling*.

c. van *telwoorden*: *eenling*, *tweeling*, *drieling*, *eersteling*.

d. van *werkwoorden*, deels met bedrijvende beteekenis, als: *afhangeling*, *boeteling*, *leerling*, *nakomeling*, *volgeling*; deels met lijdende beteekenis, als: *balling* (voor *banling*), *kweekeling*, *overwonneling*, *verschoveling*, *verwoepeling*, *vondeling*, *zendeling* (van het vroeger zwakke verl. deelwoord *gezended*). De van verl. deelwoorden afgeleide hebben alle lijdende beteekenis, d. i. zij zijn namen van personen, die de werking, in het grondwoord uitgedrukt, ondergaan of ondergaan hebben.

e. van het bijwoord *niet*: *nieteling*.

3. De weinige namen van *dieren* en *planten* op *-ing* en *-ling* zijn meest woorden met verholen afleiding, als: *bunzing*, *haring*, *gieteling*, *hokkeling*, *grondeling*; *kruiling* (appel), *zuring*, *scheerling*;

zoo ook de muntnamen: *penning* en *schelling*. *Zilverling* is kenmerklijk van *silver* afgeleid.

S. -je of -ke, -el, -elijn.

1. Het gewone achtervoegsel ter vorming van verkleinwoorden is *-je*, waarvan *-ke* een nevenvorm is, die, behalve in het dialect, nog in enkele woorden voorkomt, soms met inlassing van *s* of *ø*, als: *kindeke* (het kindeke Jezus), *manneke*, *jongske*, *boekske*. De uitgang *-je*, soms met inlassing van *t* of *p*, komt achter *zelfst. naamwoorden*, als: *kindje*, *huisje*, *katje*, *stoeltje*, *boompje*, *karretje*; achter *hoofdtelwoorden*, als: *eentje*, *tweetje*, *zesje*, *negentje*; achter een zelfstandig gedacht *bijv. naamwoord*, als: *kleintje*, *liefsje*, *nieuwtje*, *zoetje*.

2. In een paar woorden hebben wij nog den ouden uitgang *-lijn*: *vogelijn* en *maagdelijn*. Met dezen uitgang is nauw verwant de deminutieve uitgang *-el*, die zoogenaamde *vermomde kleinwoorden* vormt, als: *beukel*, *bundel*, *droppel*, *eikel*, *knobbel*, *kruimel*, *peukel*, *schenkel* of *schinkel*, *sprankel*, *tepel*, van *beuk*, *bond*, *drop*, *eik*, *knop*, *kruim*, *pok*, *schenk* (*schink*, *schonk*), *sprank*, *tip*.

Aanm. 1. De verkleinwoorden stellen de voorwerpen voor als klein in hunne soort. Aan het begrip *klein* grenst zeer na dat van gering, maar ook dat van *lief*. Vandaar dat vele verkleinwoorden de voorwerpen voorstellen als *gering* in waarde, *niet in aanzien*, soms als *verachtelijk*, als: *aannemertje*, *baantje*, *kleermakertje*, *koopmannetje*, *leventje*, *osje*, *schrijvertje*; *baasje*, *haantje de voorste*, *heertje* (een *heertje* zijn), *praatjes*; dat andere daarentegen iets *liefs*, iets *bevalligs* uitdrukken en als *vleiwoorden* gebruikt worden, als: *mamaatje*, *papaatje*, *moedertje* en *vadertje*, *oompje*, *vrouwtje*, *liefsje*, *hartje*, *schelmpje*, *guitje*, *stouterdje*, *poesje*, ofschoon in deze laatste woorden het grondwoord ongunstige beteekenis heeft.

Sommige verkleinwoorden hebben min of meer, en soms geheel, hunne beteekenis als zoodanig verloren, als: *kopje*, *schoteltje*, *muisjes* (suikergebak), *mannetje* en *wijfsje* (bij dieren), *hofje* (liefdadig gesticht) en inzonderheid de verkleinwoorden op *-el*, zoodat men ze daarom dan ook *vermomde verkleinwoorden* noemt.

De uitgang *-ke* drukt iets *edels*, iets *dierbaars*, de uitgang *-lijn*, die alleen bij dichters voorkomt, iets *naïefs* uit.

Aanm. 2. Voor *-je* en *-ke* schreef men vroeger, en sommigen doen het nog, *-jen* en *-ken*. Voor *-ken* schreef men vroeger (*-je* ontstond later) ook *-kijn*, *hoofdekijn*, *mondekijn*, *vrouwkijn*. De uitgangen *-el* en *-lijn* (Ohd. *-l*, *-il*, *-li*, Mnl. *-el* en *-lijn*) vormden ook vroeger meer *vleiwoorden*, dan eigenlijke verkleinwoorden. In sommige gevallen heeft de enkele *l* deminutieve kracht, b. v. in den uitgang *ling*, als: *grondeling*, *kruiling*, *zilverling*, *vingerling* (oudt. *vingherlijn* = ring).

9. De bastaarduitgangen.

Bij de afleiding door achtervoegsels geldt in onze taal als

regel, dat de wortellettergreep of het zakelijk deel des woords den nadruk of vollen toon krijgt, en dientengevolge de achtervoegsels half-toonhebbende of toonloos zijn. De uitgangen van vreemden oorsprong wijken af van den regel; zij krijgen den vollen toon en zijn dus ook daaraan te herkennen.

De voornaamste bastaarduitgangen zijn *-age* en *-ij* (zie onder B. 1 en 4), *-et* in *helmet* en *-iaan*, *-iet* en *-ist* (zie blz. 128, Aanm. 3) *-ist*, nog in *bloemist*, *-uur* in *glazuur*.

B. *Uitgangen, die abstracte zelfstandige naamwoorden vormen.*

1. *-age.*

Deze uitheemsche uitgang (Ital.-*aggio*, Fr. *-age*) vormt van werkwoorden zelfst. naamwoorden, die aanduiden: 1) de *handeling*, met alles wat zij medebrengt, als: *lekkage*, *slijtage*, *vrijage*; 2) een *voorwerp*, dat door de handeling verkregen wordt, als: *stellage*.

Achter zelfst. naamwoorden vormt het *verzamelwoorden*, als: *bosschage*, *pakkage*, *plantage*, *pluimage*.

2. *-dom* en *-schap.*

Tusschen de beteekenis dezer beide achtervoegsels bestaat eene kennelijke overeenkomst.

a. Achter een werkwoord beduiden zij oorspronkelijk het *vermogen*, het *doen* of de *daad*, als: *wasdom* (de daad van wassen, maar daarna de *gesteldheid*, den *staat van groei en bloei*), *wetenschap* (het vermogen van weten, zie de Aanm.), *rekschap* (het doen van rekening), *weddingschap* (de daad van wedden).

b. Achter naamwoorden duiden zij aan, het *zijn in den staat* of de *gesteldheid* van hetgeen het grondwoord uitdrukt, en na persoonsnamen op *-dom* den *staat*, de *ordering*, op *-schap* den *staat*, de *waardigheid* des persoons, als: *rijksdom* (het rijk zijn, de *toestand van rijk te zijn*), *eigendom* (het eigen zijn, de *toestand van eigen te zijn* of toe te behooren, *vervolgens het recht van bezit*), *blijdschap* (het blijde zijn, de *toestand van blijde te zijn*), *gevangenschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *beterschap*; en verder achter persoonsnamen, als: *christendom* (de staat eens Christens, de *staat, de ordening der Christenen*), *priesterdom*, *jodendom*, *pausdom*; *vijandschap*, *vriendschap*, het *burgerschap*, het *meesterschap*, het *priesterschap*.

c. Het begrip van *staat* en *waardigheid* des persoons gaat bij de woorden op beide uitgangen over 1) op dat van het *gebied*, dat tot dien staat of die waardigheid behoort, en 2) op dat van de *personen*, welke dien staat of die waardigheid bekleeden. In beide gevallen hebben derhalve deze woorden

concrete beteekenis, als: 1) *vorstendom*, *hertogdom*, *heiligdom* (*gebied*, *grond*, *plaats*, die heilig is), *eigendom* (*eigen gebied*, *dan eigen goed*, *bezitting*), *bisdom* (voor *bisschopdom*, gelijk men oudtijds ook zeide *bisschoprijk*), *graafschap*, *landschap* (*landgebied*, d. i. *land met al wat het inhoudt*), *buurtschap* (*wat tot de buurt behoort*); 2) *menschdom*, *engelendom*, *de broederschap*, *het genootschap*, *het gezelschap*.

Aanm. De uitgang *-dom* is verwant met *doen* en *oordeelen*. De beteekenis van wat *geoordeeld* of *gerekend* kan worden *tot*, wat behoort *tot* is nog wel op te merken in de onder *b* en *c* genoemde woorden op *-dom*, met name ook in *Christendom* = wat tot den Christen of de Christenen behoort, daarentegen *Christenheid* = de gezamenlijke Christenen; nog in *menschdom* = de menschen en al wat er toe behoort. De uitgang *-schap* is verwant met *scheppen*, en beteekende oudtijds *vorm*, *gestalte*, *hoe het geschapen is* en daardoor *gesteldheid*. Men houde bestendig in het oog, dat niet alleen de beteekenis der achtervoegsels, gelijk hier met *-dom* en *-schap* weer blijkt, gedurige wijziging en uitbreiding of beperking ondergaan heeft, maar dat ook vele woorden, nadat zij die achtervoegsels hadden aangenomen, dergelijke wijziging in hunne beteekenis ondergingen. Zoo wordt b. v. *vrijdom* alleen met betrekking tot belastingen gezegd, en niet van den toestand van *vrij zijn* in 't algemeen (zie uitgang *-heid*); *heerschap*, beteekende oorspronkelijk de *waardigheid van heer*, maar werd later alleen als titel gebruikt in plaats van *heer*. *Nalatenschap* beteekent niet de *daad van het nalaten* (vergel. de woorden onder *a*), maar het *nagelatene*. De beteekenis van *wetenschap*, onder *a* opgegeven, is overgegaan in die van *de stof*, die het voorwerp van het weten uitmaakt en verder in die van *het stelsel van het weten*.

3. *-e* of *-te* en *-heid*.

Er bestaat ook overeenkomst in beteekenis tusschen de achtervoegsels *-e* of *-te* en *-heid*. Beide vormen van bijv. naamwoorden abstracte zelfstandige naamwoorden, die eene hoedanigheid als zelfstandigheid voorstellen. Eerstgenoemde achtervoegsel komt achter bijv. naamwoorden, die meestal eene *zinnelijk* waarneembare hoedanigheid te kennen geven, als: *hoogte*, *diepte*, *sterkte*, *wijdte*, *verte*; *-heid* achter de zulke, waarbij dit niet het geval is, als: *goedheid*, *sparzaamheid*, *vrijheid*, *wijsheid*. Men ziet dit duidelijk in de volgende voorbeelden: *hoogte*, *laagte*, *grootte*, *stilte*, *koude* en *hoogheid*, *laagheid*, *grootheid*, *koudheid*, in welke de bijv. naamwoorden, die *-te* achter zich hebben in eigenlijken zin als *zinnelijk* waarneembare eigenschappen, en in de woorden op *-heid* in overdrachtelijke beteekenis, met toepassing op het karakter, gedacht worden. Deze woorden op *-heid* drukken eene blijvende hoedanigheid, eenen toestand uit. Het achtervoegsel *-heid* was oudtijds ook

een zelfst. naamwoord met de beteekenis van *persoon, geslacht, ordening, stand, wezen*; vandaar 1) dat sommige woorden op *-heid* concrete beteekenis kunnen hebben, als: *goedheid, goedheden, gerijfelijkheid, gerijfelijkheden*; 2) achter telwoorden komen, als: *eenheid, tweeheid, tienheid, veelheid, meerderheid, evenwel menigte*; 3) verzamelwoorden zijn, als: *Christenheid, geestelijkheid, menschheid, overheid*; 4) een toestand of blijvende hoedanigheid beteekenen, als: *groenheid, blankheid, grijsheid, nabijheid, tegenwoordigheid, gezindheid, gemeenheid*; evenwel *gewoonte*, wellicht om zijne meer concrete beteekenis van *hebbelijkheid*.

Aann. Uit het bovenstaande blijkt, dat de als zelfstandigheden voorgestelde hoedanigheden op *-te* meer *toevallig* en *tijdelijk*, die op *-heid* meer *blijvend* zijn; die op *-te* zijn *concreter*; waar de abstracte beteekenis der *hoedanigheid* dan ook overgaat in de concrete beteekenis van het *voorwerp*, dat die *hoedanigheid* bezit, daar dient *-te* als achtervoegsel, als in: *hoogte, diepte, vlakke, laagte, steilte, groente* (groene kruiden), *gemeente, gezindte*. De oorspronkelijke uitgang, zonder ingelaschte *t*, komt alleen nog voor in *koude*.

Bij de woorden op *-heid* gaat de overgang van de abstracte beteekenis in eene concrete doorgaans vergezeld van de inlassing van *-ig* achter het bijv. naamwoord, als: *kleinigheid, nieuwigheid (nieuwte), vastigheid, vuiligheid (iets vuils), zoetigheid*.

4. *-ie, -ij.*

1. Deze uitgang is van Romaanschen oorsprong (*ia, ie*) en kwam oorspronkelijk alleen voor in vreemde woorden, als: *astronomie, historie*. Later kwam hij ook in gebruik achter Nederlandsche woorden en ging daar over in *ij*.

Het achtervoegsel *-ij* komt achter *zelfstandige naamwoorden* en *werkwoorden*. De menigvuldige uitgang des grondwoords op *r* deed den nevenvorm *-erij* ontstaan, die na eene toonlooze lettergreep *-arij* werd, terwijl in enkele woorden de *n* werd ingelascht, als: *slavernij, zotternij*.

2. De uitgang *-ij* beteekende aanvankelijk *alles wat behoort tot den persoon of de zaak*, in het grondwoord genoemd, als: *voogdij (wat tot den werkring des voogds moet gerekend worden, zijn ambt), slavernij (wat tot eenen slaaf behoort, zijn staat), zeevaardij (alles wat tot de zeevaart = het ter zee varen, behoort), koopvaardij, kleedij, landerij*. Vandaar dat het achtervoegsel achter *qualitatieve* persoonsnamen (d. i. de namen, die een' persoon kenmerken in zekere *hoedanigheid* of *qualiteit*) beteekent de *verrichting*, den *staat*, het *ambt* en het *bedrijf* des persoons, alsmede het *gebied* van dat ambt en de *plaats*, waar het bedrijf wordt uitgeoefend. Sommige woorden op *-ij* kregen collectieve be-

teekenis, als: *burgerij*, *ruiterij*, *snuisterij* (van *snuister* of *snoester* = *notedop*).

3. De van werkwoorden afgeleide woorden op *-ij* geven te kennen, dat de *handeling*, in het grondwoord genoemd, bij *aanhouding* en *herhaling* wordt uitgeoefend, als: *bedelarij*, *bedriegerij*, *huichelarij*, *schelmerij*, *tooverij* en *toovenarij*. In sommige woorden is de beteekenis der *handeling* overgegaan in die van het *voortgebrachte*, als: *schilderij*, *rijmelarij*. *Woestenij* is door klankomzetting en verplaatsing van den klemtoon ontstaan uit *woestine*.

Aanm. In woorden van vreemden oorsprong heeft de uitgang *ie* stand gehouden, als: *geografie*, *theologie*, *fantazie*, *melodie*, *poëzie* en ook in de eigennamen op *-ie*, als: *Italië*, *Pennsylvanië*; de eigennamen, die den klemtoon op den uitgang hebben, worden nogtans met *ije* geschreven, als: *Barbarije*, *Tartarije*, *Turkije*. De bastaardwoorden, die den klemtoon hebben op den uitgang *-ie*, werden vroeger en worden nog, vooral in poëzie, ook wel met *-ij* geschreven, als: *melodij*, *poëzij*, *philosophij*. Men schrijft altijd *-ij* in *partij*.

Woorden van vreemden oorsprong op *-ie* (*-ea*, *-eum*, *-ia*, *-ium*), die niet den klemtoon op den uitgang hebben, worden steeds met *-ie* geschreven, als: *linie* (linea), *olie* (oleum), *historie* (historia), *collegie* (collegium).

De uitgang *-erij* enz. heeft ongunstige, soms hatelijke beteekenis; men vergelijke *tooverij* (de handeling van *tooveren*) en *toovenarij*; *praten* en *praterij* enz. Deze uitgang wordt als zoodanig vooral in de volkstaal aangewend.

5. **-ing** en **-nis**.

1. Deze uitgangen vormen van werkwoorden abstracte zelfst. naamwoorden, die de handeling als zelfstandigheid voorstellen, terwijl die op *-ing* meer de *handeling als handeling*, die op *-nis* de *handeling als volbracht*, d. i. als *feit*, als *toestand*, geboren uit de handeling, voorstellen. Eene vergelijkjng van dezelfde woorden, die beide uitgangen hebben aangenomen, maakt dit duidelijk, als: *begraving* (de *daad van begraven*), *begravenis* (de *toestand* door de *begraving* veroorzaakt, of de *geheele plechtigheid der teraardebestelling*), *bekommering* (het *zich bekommeren*), *bekommernis* (de *toestand*, door de *bekommering* veroorzaakt, ook eene *bekommerende zaak*), *erkenning* (het *erkennen*), *erkenenis* (het *feit*, als gevolg der *erkenning*), *storing* (de *daad van storen*), *stoornis* (de door *storing* bewerkte *toestand*, ook eene *storende zaak*), *vergeving* (de *daad van vergeven*), *vergifenis* (het *feit*, als gevolg van *vergeving*).

2. De woorden op *-ing* nogtans kunnen ook eenen *toestand* uitdrukken, die ontstaat uit het *voortduren der handeling*, als:

belegering, bedenking, redding, scheiding, stemming, vereeniging; bij sommige is de beteekenis dermate gewijzigd, dat zij te kennen geven het voorwerp of de voorwerpen, die in de handeling zijn betrokken: 1) eene *zaak, die de werking ondergaan heeft*, als: *verovering* (iets, dat *veroverd* is), *vertelling, beuzeling, uitvinding*; 2) het *voorwerp, waarmede de handeling geschied is*, als: *zoldering* (*overzoldering*, iets waarmede men overzolderd heeft), *beloening* (*geschenk tot beloening*), *kleding*; 3) de *plaats der handeling*, als: *stalling, vergadering, wandeling, woning, zitting* (*raadszitting* en *zitting* van een' stoep).

Aanm. Sommige woorden komen in meer dan eene beteekenis voor, b. v.: *stalling*, de *stalling van het vee* = het op stal zetten; men betaalt voor de *stalling* der paarden = voor het op stal zijn; eene nieuwe *stalling* bouwen; — *vergadering* = de daad van vergaderen, de vergaderde personen, de plaats der vergadering; *ervaring, menging, scheiding, wandeling, zitting* enz.

3. De uitgang *-nis* komt ook achter bijv. naamwoorden en van werkwoorden afgeleide zelfst. werkwoorden; de van eerstgenoemde afgeleide beteekenen eenen *staat of toestand*, met al hetgeen daartoe behoort, dus ook de *plaats*, waar die toestand gevonden wordt of de *voorwerpen*, die er aan onderworpen zijn; de van laatstgenoemde afgeleide beteekenen eene *daad als feit*, dus als *voltooid*, als: 1) *droefenis, duisternis, gelijkenis, gevangenis, wildernis*; 2) *belofenis, erbiesdenis, geheugenis, groelenis, geheimenis* = *zaak, die geheim is, gedachte-nis* = *iets tot aandenken, hindernis* = *beletsel, vuilnis* = *het vuil*.

Aanm. In een paar woorden wisselt *nis* met *heid*, als: *duisternis* (gebrek aan licht) en *duisterheid* (in stijl en rede), *droefenis* (het feit van bedroefd zijn), *droefheid* (toestand der ziel).

6. -st.

De uitgang *-st* vormt van werkwoorden zelfst. naamwoorden, die in beteekenis overeenkomen of met de onbep. wijze of met het verl. deelwoord van het werkwoord, als: *dienst, gunst, kunst, winst, vangst*. Met dezelfde beteekenis komt de uitgang *t* voor in verholen afleidingen, als: *macht* = *vermogen*, *gracht* = *het gegravene*.

II. *Vorming van bijvoeglijke naamwoorden.*

1. Oorspronkelijk werden alleen van zelfst. naamwoorden afgeleide bijv. naamwoorden gevormd, thans echter ook van werkwoorden, bijv. naamwoorden, telwoorden en bijwoorden.

Aanm. De meeste afgeleide bijv. naamwoorden zijn niet zoozeer nieuwe begripvormen als wel betrekkingvormen van een begrip, d. i. zij stellen

in den vorm van een adjectief het grondwoord voor niet in eene nieuwe, maar in dezelfde beteekenis, doch in eene andere betrekking. Zoo wordt meestal bij de van werkwoorden afgeleide de modus-betrekking der *mogelijkheid*, *vatbaarheid*, *geneigdheid*, de betrekking van eene *actieve* of *passieve* handeling, bij de van adjectieven afgeleide doorgaans eene betrekking van den *graad* uitgedrukt, zoodat bij deze laatste de achtervoegsels bijwoordelijke beteekenis hebben. (Zie blz. 140. 3). Bij de van telwoorden en partikels afgeleide bijv. naamwoorden, als: *eenig*, *toenmalig*, *uiterlijk*, dient het achtervoegsel bloot om het grondwoord den vorm van een attributief bijv. naamwoord te geven. Wij zullen daarom de vorming der bijv. naamwoorden van iedere woordsort afzonderlijk behandelen.

2. Vorming van bijvoeglijke naamwoorden van zelfstandige naamwoorden.

De uitgangen, welke dienen tot vorming van bijv. naamwoorden, zijn: *achtig* (met en zonder klemtoon), *baar*, *en*, *haft* of *haftig*, *ig*, *isch* of *sch*, *lijk*, *loos* en *zaam*.

1) **-achtig** (zonder klemtoon). Wij hebben tweeërlei uitgang **-achtig**, waarvan de eene (**-acht** met toegevoegd **-ig**; Hoogd. **-icht**) den klemtoon niet heeft, de andere wel. Het toonlooze **-achtig** duidt aan *overeenkomst*, en wel meestal *overeenkomst naar het uiterlijke* met hetgeen het zelfst. naamwoord uitdrukt, als: *beestachtig*, *ezelachtig*, *houtachtig*, *kinderachtig*, *kleinachtig*, *meesterachtig*, *olieachtig*, *regenachtig*, *stormachtig*, *winterachtig*.

Aanm. Bij de van *kind* afgeleide bijv. naamwoorden, als: *kinderachtig*, *kinderlijk*, *kindsch*, wordt soms *er* ingelascht tusschen het grondwoord en het achtervoegsel, en heeft men te letten op de dubbele beteekenis des grondwoords, waarvan de eene doet denken aan *onschuld* enz., en de andere aan *onervarenheid* enz. Deze laatste opmerking is van toepassing op alle grondwoorden, die in meer dan eene beteekenis kunnen gedacht worden, als: *heer*, *meester*.

2) **-achtig** (met klemtoon) is in oorsprong hetzelfde als **-haft** of **-haftig** van *haven* (hebben, houden). Deze uitgangen beteekenen achter abstracte substantieven *hebtende* hetgeen het grondwoord uitdrukt, als: *deelachtig*, *twijfelachtig*, *woonachtig*, *ernsthartig*, *moedhartig*, *zeeghartig*. In *krijgshartig* staat het grondwoord in den tweeden naamval; dit woord beteekent *bezittende de eigenschappen*, *gevoerd in den krijg*.

Achter *persoonsnamen* duiden deze uitgangen aan *bezit* van de eigenschap, die bij uitnemendheid den persoon, in het grondwoord genoemd, kenmerkt, als: *reusachtig*, *manhaft* of *manhaftig*.

Aanm. In sommige woorden op **-achtig** is de klemtoon verplaatst, en dit is het geval met alle van werkwoorden gevormde bijv. naamwoorden op **-achtig**, maar ook met andere, als: *fabelachtig*, *krampachtig*, *reusachtig*. De oorzaak is te zoeken in de verwantschap van beteekenis tusschen beiderlei

uitgangen *-achtig*. De begrippen *overeenkomst hebben naar het uiterlijk, uiterlijk vertoonen en uiterlijk hebben* grenzen na aan elkaar, zoodat dan ook de beteekenis *bergachtig, bôschachtig en rôtsachtig land*, d. i. *uit bergen, bosch en rotsen bestaande land*, gemakkelijk uit de beteekenis van het toonlooze *-achtig* is te verklaren.

3) *-baar* komt van *beren* (dragen, voortbrengen) en beteekent *in zich dragende, voortbrengende*, als: *dankbaar, eerbaar, schijnbaar, vruchtbaar, wonderbaar*.

4) *-zaam* (Goth. *sama*, Eng. *same* = *dezelfde*) komt, achter substantieven, in beteekenis het vorige zeer nabij; het beteekent *innige samenhang of samengang* met hetgeen het grondwoord uitdrukt, als: *deugdzaam* (samenhangende of samengaande met *deugd*), *eerzaam, heilzaam, minzaam*.

Aanm. *Eerbaar* is synoniem van *kuisch*, ofschoon het in den grond hetzelfde beteekent als *eerzaam*.

5) *-en* vormt van stofnamen de zoogenaamde stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, als: *gouden, ijzeren, zilveren*.

Aanm. De uitgang *-en* = *bestaande uit* kan door *van* omschreven worden, als: *gouden* (van *goud*); hij is evenwel geen buigingsuitgang van den genitief, maar een afleidingsuitgang, die oudt. *-ijn* geschreven werd, als: *selverijn* (zilveren).

6) *-ig* duidt aan het *bezit*, en wel gewoonlijk in ruime mate, van hetgeen de stam uitdrukt, als: *prachtig, kundig, moedig, rustig*. Achter *persoons- of diernamen* drukt *-ig* uit het *bezit van de eigenschap*, die den persoon of het dier kenmerkt, als: *bazig, dievig, bokkig, kippig, zwijnig*. Zoo ook zijn te verklaren *handig, hoofdig of koppig, lijvig, pootig* enz., die figuurlijk gebruikt worden voor *vlug, stijfhoofdig, dik, sterk* enz. Zie over de inlassching van *-er* vóór *-ig* (blz. 141. 4) Aanm.)

7) *-lijk* beteekent oorspronkelijk *gelijkheid of overeenkomst in aard*, als: *burgerlijk, eerlijk, gruwelijk* (van het oude *gruw*), *landelijk, vaderlijk, wonderlijk, zedelijk*. In verre de meeste van de vele woorden op *-lijk* heeft deze uitgang achter *namen van zaken* eene algemeener beteekenis, die men daaruit kan verklaren, dat deze woorden eigenlijk bijvoeglijk gebruikte bijwoorden zijn en de eene of andere omstandigheid bij de zaak vermelden. De uitgang *-lijk* vormt namelijk van andere woorden bijwoorden, die ten deele ook bijvoeglijk gebruikt worden en dan evenals de bijwoorden der wijze kunnen omschreven worden door een voorzetsel met een zelfst. naamwoord, als: *eene adellijke familie* (van *adel*), *een schriftelijk bevel* (met het schrift), *eene feitelijke overtreding* (met het feit), *een nachtelijk bezoek* (in den nacht), *een tijdelijk verblijf* (voor een' tijd).

Er is nog een ander *-lijk*, dat het oude *isc*, thans *-isch* of *-sch*, achter *persoonsnamen* heeft vervangen en daarvan de beteekenis van *afkomst* heeft bewaard (zie *-isch* of *-sch*). Ten gevolge van deze beteekenis kan dit *-lijk* den attributieven genitief vervangen, als: *een vorstelijk paleis* = *het paleis eens vorsten*.

Aann. Achter persoonsnamen kan *-lijk* derhalve twee beteekenissen hebben, n.l. die van *gelijkheid* of *overeenkomst* en die van *afkomst*, als: *een koninklijk paleis* = paleis gelijk dat eens konings of paleis eens konings, en daardoor dubbelzinnigheid veroorzaken. Waar dit het geval mocht zijn, is omschrijving van den uitgang noodig.

8) *-loos* van het oude *liezen* (verliezen) beteekent *berooft* of *ontbloot* zijn, als: *moederloos* (van de moeder berooft), *ordeloos* (zonder orde), *eerloos*, *zorgeloos*. *Bewusteloos* staat voor *bewustheidloos*, en *goddeloos*, dat den nadruk heeft op den uitgang, beteekent niet *zonder God*, maar *godvergeten* of *in hooge mate berispelijk*.

9) *-isch* of *-sch* geeft oorspronkelijk *afkomst* en *toebehooren*, daarna *overeenkomst in aard* met hetgeen het grondwoord uitdrukt, te kennen; eindelijk kreeg het al de beteekenissen, die door *uit*, *van* en den *genitief* kunnen worden uitgedrukt, als: *het Nederlandsche leger* (van Nederland); *Zweedsch ijzer* (uit Zweden), *Vaderlandsche geschiedenis* (des Vaderlands), *boersche kleeding* (van of als van een' boer), *slaafsch leven* (als van een' slaaf) enz. Deze uitgang komt vooreerst achter *namen van volken*, *steden* en *landen*, alsmede achter *hemel*, *hel*, *stad*, *aarde*, *wereld*, *vaderland* en *hof*, als: *Russisch*, *Amsterdamsch*, *Nederlandsch*, *hemelsch*, *steedsch*, *hoofsch* (nevens *heusich* van *hof*) enz.; ten andere achter *qualitatieve persoons-* en *diernamen*, als: *boersch*, *kindsch*, *slaafsch*, *hondsch* enz.; ten derde achter *stofnamen*, als: *lakensch* (van *laken*). Nog komt deze uitgang, en wel *-isch* voor in *wettisch* en *afgodisch*, alsmede in woorden van vreemden oorsprong, als: *geographisch*, *logisch*, *nieuwmodisch*, *theoretisch*. Evenals *-lijk* (zie 7) *lijk*) vormt *-sch* bijvoeglijke naamwoorden van bijwoorden en zelfs van bijw. uitdrukkingen, als: *voorwaartsch*, *daagsch*, *zondagsch* (van 's *zondags*), *dagelijksch*, *ondermaansch* (van *onder de maan*), *zijdelingsch*, *binnenlandsch*. Op gelijke wijze als *daagsch*, *maandagsch*, *doodsch* (van *des doods*) van genitieven zijn gevormd, zijn ook eenige bijv. naamwoorden ontstaan uit den genitief [van werkwoordelijke zelfst. naamwoorden, als: *koopisch*, *loopisch*, *trotsch*, *goedgeefsch*.

Aann. 1. Behalve in de hierboven genoemde woorden komt de oorspronkelijke uitgang *-isch*, en niet *-sch*, voor in eenige adjectieven, die eenen landaard aanduiden, en waarin de uitspraak het behoud der *t* vordert, als:

Belgisch, Baskisch, Aziatisch, en achter de volksnamen, die op een' sisklank eindigen, als: *Russisch, Pruisisch*, enz. met uitzondering van *Friesch* (voor *Friezisch*) en *Parijisch* (voor *Parijzisch*). In sommige woorden bepaalt het gebruik niet streng, of de *l* al of niet moet wegvallen, als: *Uralische* of *Uralsche, Romaansche* of *Romanische*. In woorden op *ie* valt de *e* vóór den uitgang *sch* weg, als: *Indisch*. In den regel vormt men deze adjectieven van volksnamen en niet van den naam van land, of stad, als: *Beiersch, Deensch, Engelsch* (van *Engel, Angel*), *Fransch* (voor *Franksch*), *Hessisch, Saksisch, Aziatisch, Afrikaansch, Algerijnsch, Romeinsch, Portugeesch*; uitzondering maken de volksnamen op *-er, -aar* en *-aard*, als: *Hollandsch, Egyptisch, Indisch, Zutfensch, Spaansch* (voor *Spanjesch*), benevens eenige andere, als: *Napelsch* naast *Napolitaansch, Europeisch* en *Europeesch* naast *Europeaansch*. *Indisch* (met betrekking tot eigenlijk *Indië*, waarvan de volksnaam *Indiër* gevormd is) en *Indiaansch* (met betrekking tot de *Indianen*), *Romeinsch* (= van Rome, als: *het Romeinsche volk*) en *Roomsch* (d. i. behoorende tot de Roomsch-Katholieke Kerk of het Heilige Roomsche rijk), *Hegelsch* enz. en *Hegeliaansch* enz. moeten niet verward worden.

Aanm. 2. De landsmansnamen op *-er* vervangen soms de plaats der adjectieven, als: *een Leeuwarder beurtschipper, een Harlinger koopman*, zonder op te houden zelfst. naamwoorden te zijn. Zij vormen namelijk met het volgende woord eene tijdelijke en daarom onverbonden samen koppeling en staan in dezelfde betrekking als de landsmansnamen in samenstellingen, als: *Haarlemmermeer, Manilla-sigaren, Portorico-tabak, Haarlemmerolie*.

3. *Vorming van bijvoeglijke naamwoorden van bijvoeglijke naamwoorden* (vergel. blz. 136. 1. Aanm.). Alle onder 2 genoemde uitgangen met uitzondering van *-en, -haft* of *-haftig, -loos* en *-sch* vormen van adjectieven andere adjectieven, en geven in het algemeen den *graad* van de eigenschap, in het grondwoord genoemd, te kennen:

1) *-achtig* (zonder klemtoon) duidt een *geringen graad, eenige overeenkomst* met de eigenschap aan, als: *bitterachtig, róodachtig, óudachtig*.

2) *-achtig* (met den klemtoon) geeft het *volle of blijvende bezit* te kennen in *waaráchtig*.

3) *-baar* en *-zaam* *versterken* de beteekenis des grondwoords, als: *dierbaar, middelbaar, zonderbaar (bijzonderbaar), gemeenzaam, bedachtzaam*.

4) *-ig* en *-lijk* *terzwakken* haar daarentegen, als: *goedig, nattig, armelijk, gekkelijk, goedelijk, ouwelijk (oudelijk), ziekelijk*.

Aanm. *Langzaam* en *zeldzaam* zijn verholen samenstellingen, voor *lang, traag* en *zelden gezien*. De uitgang *-ig* achter bijv. nw. kwam vroeger menigvuldiger voor, als: *oprechtheid, getrouwigheid, zelfs deugdzamig* bij Huygens.

4. *Vorming van bijv. naamwoorden van werkwoorden*. Dit ge-

schiedt door alle onder 2 genoemde uitgangen, met uitzondering van *-en* en *-isch*:

1) **-achtig** beteekent *geneigdheid* tot de handeling, als: *schroomachtig*, *schrikachtig*, *snapachtig*, *spotachtig*.

2) **-zaam** beteekent deels *geneigdheid* tot de handeling, als: *arbeidzaam*, *werkzaam*, *lijdszaam*, *sparzaam*, *volgzaam*, deels *geschiktheid om haar uit te oefenen*, als: *buigzaam*, *duurzaam*, *voedzaam*.

3) **-baar** beteekent de *vatbaarheid* of *mogelijkheid om de handeling te ondergaan*, als: *bruikbaar*, *buigbaar*, *denkbaar*, *draagbaar*, *eetbaar*, *leesbaar*, *neembaar*, *vatbaar*; soms heeft het ook actieve beteekenis, als: *bedriegbre zielrust* (van Lennep), *behoorbre lentebloesems* (Beets).

4) **-ig** geeft te kennen het bezit van de eigenschap, die door *het aanhoudend witoefenen* van de handeling wordt toegekend, als: *begeerig*, *bevallig*, *nalatig*, *rijzig*. De beteekenis van *duur* of *herhaling* der handeling wordt in vele bijv. naamwoorden op *-ig* nog versterkt door het frequentatieve *-er*, waardoor echter die bijv. naamwoorden ook eene verminderende of verachtelijke beteekenis krijgen, als: *beverig*, *bijterig*, *geeuwerig*, *kleverig*.

Aanm. Van denzelfden invloed is de inlassching van *-er* achter substantieven voor den uitgang *-ig*, als: *zonnerig*, *winderig*, *weelderig*, *zanderig*.

5) **-lijk** drukt het modusbegrip der *mogelijkheid* uit, zoowel *om de handeling uit te oefenen* als *om die te ondergaan*, als: *behagelijk*, *sterfelijk*, *lijdelijk*, *smartelijk*, *schadelijk*, *aannemelijk*, *geloofelijk*, *onbeschrijfelijk*, *onmetelijk*, *onuitputtelijk*. Sommige hebben nu eens actieve dan passieve beteekenis, als: *begrijpelijk*, *verderfelijk*, *verachtelijk*.

6) **-loos** ontkent de *mogelijkheid* der handeling, als: *reddeloos* (wat niet gered kan worden), *stoorloos* (wat niet gestoord kan worden).

5. *Vorming van bijvoeglijke naamwoorden van telwoorden*, als: *enig* (eenzaam en enkel), *eenvoudig*, *eenzaam*, en van *partikels*, als: *toenmalig*, *nietig*, *innig*, *overig*, *uiterlijk*, *innerlijk* (zie blz. 139. 9)).

III. *Vorming van telwoorden.*

De hoofdtelwoorden van *een* tot *tien*, benevens de meeste onbepaalde telwoorden en *honderd*, *duizend*, alsmede *millioen*, *biljoen* enz., die van Franschen oorsprong zijn, zijn stamwoorden.

De uitgangen, welke dienen tot vorming van telwoorden, zijn: *-de* en *-ste*, *-ig*, *-el*, *-lei* en *-hande*.

1) **-de** en **-ste** vormen rangschikkende telwoorden van hoofdtelwoorden, en wel **-de** achter de getallen van 2 tot 19, met uitzondering van 8, en **-ste** achter alle andere. *Eerste* is een superlatiefvorm van *eer*, *laatste* van *laat*, gelijk *ander* (tweede) een verholen comparatiefvorm is; in *derde* onderging het grondwoord ook verandering.

2) **-ig** komt achter *een* in *eenig* en *som* (iemand) in *sommig*.

Anm. De uitgang *-tig* heeft niets gemeens met *-ig*. De telwoorden op *-tig* (tiental) zijn verholen samenstellingen; *-tig* (tigus) was oorspronkelijk een zelfstandig naamwoord. Om die reden konden de telwoorden op *tig* een lidwoord voor zich hebben, dat nog in *tachtig* overig is, soms in *negentig* (tnegentig) nog gehoord wordt, en de *v* en *z* van *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *een en zestig* enz., *zeventig*, *een en zeventig* enz. verscherpt heeft. In *tuintig*, *dertig* en *veertig* ondergingen *twee*, *drie* en *vier* bovendien verandering. *Elf* en *twaaif* staan voor *eenlif* en *tweelif*, d. i. een of twee gelaten, nl. boven de tien.

3) **-el** in *luttel* van *lut* is een verkleiningsuitgang; zoo hoort men ook nog *lulje*.

4) **-lei** en **-hande** zijn verouderde zelfst. naamwoorden, die *aard* of *soort* beteekenden. Zij vormen soortgetallen, als: *eenerlei*, *eenerhande*, *tweeërlei*, *drieërhande*, *negenderhande*, *velerlei*, *al-lerhande*. Ook zei men oudtijds *eenigerslachte*.

Anm. Achter *een*, *twee*, *drie* en de algemeene telwoorden *menig*, *veel*, *alle* enz. is *er* de buigingsuitgang des genitiefs; *twee* en *drie* werden namelijk vroeger ook verbogen, de andere hoofd-telwoorden niet. Achter deze werd echter ook *-er* ingelastscht en bovendien eene *d* voor *er* in *vierderlei*, *vijfderlei*, *zesderlei*, *zevenderlei*, *negenderlei*, *tienderlei*, *elfderlei* en *twaaifderlei*.

5) **-voudig** en **-vuldig** komen van *volden* (vouwen) en vormen verdubbelgetallen, als: *tweevoudig*, *menigvuldig*.

IV. *Vorming van werkwoorden.*

1. De sterke werkwoorden zijn stamwoorden, met uitzondering van sommige, die eertijds tot de zwakke vervoeging behoorden, maar sterk zijn geworden, als: *zenden*, *schenken*, *belijden*, *prijzen*.

Anm. Andere werkwoorden, die vroeger sterk waren, zijn tot de zwakke vervoeging overgegaan, als: *helen*, *teren*, *rennen*, *scheiden*, *gorden*, *plegen* (eene misdaad), *dorschen*, *belgen*; nog andere worden nu eens zwak, dan sterk vervoegd, als: *schrikken*, *waaien*, *grijnen*, *hijgen*, *hijtschen*, *mijden* en *vermijden*, *tijgen* (aantijgen).

2. Door middel der achtervoegsels *-en*, *-elen*, *-eren*, *-eeren* worden werkwoorden gevormd van *naamwoorden*, *werkwoorden*, *telwoorden* en *partikels*.

1) Van *naamwoorden*. Verreweg de meeste afgeleide werkwoorden zijn gevormd van zelfst. en bijv. naamwoorden door middel der uitgangen *-en* en *-eeren*; men noemt ze *denominatieven* (naamwoordelijke werkwoorden).

a. Van *zelfstandige naamwoorden*, als: *planten, zadelen, snoeren, zagen, ploegen, sturen, slingeren, doppen, (be)perken, spelen, zeilen, gelooven, donderen, bliksemen, hagelen, tafelen, huizen, (over)nachten, ademen, waardeeren, trotseeren, hanteeren, voeteeren*. Deze werkwoorden ontleenen hunne beteekenis aan die van het zelfstandig naamwoord, als: *planten* = in den grond plaats en eene *plant*; *zadelen* = met een' *zadel* beleggen; *sturen* = eigenl. met een *stuur* eene richting geven; *tafelen* = aan *tafel* zitten; *ademen* = *adem* halen. Deze werkwoorden zijn deels transitief, deels intransitief.

b. Van *bijvoeglijke naamwoorden*, en ook deze zijn transitief of intransitief; in het eerste geval beteekenen zij: *maken, dat iets de eigenschap verkrijgt, die het bijv. naamwoord uitdrukt*, en in het tweede geval: *dat iets, die eigenschap aanneemt*, als: *effenen (effen maken), witten (wit maken), slechten (slecht of gelijk maken), zuiveren (zuiver maken), drogen (droog maken en droog worden), vloten (plot maken en vlot worden), rotten (rot worden), rijpen (rijp worden), (ver)beteren, verergeren, (toe)eigenen, (ver)ijdelen, heiligen, (be)veiligen, (ver)kleineeren, bruineeren*.

Aann. Tusschen den uitgang *-en* en het naamwoord wordt somtijds *-ig* ingelascht, als: *eindigen* naast *einden*, *verkonvigen* naast *verkonvden*, *steennigen*, *reinigen*, *vestigen*, zonder de beteekenis te wijzigen.

2) Van *werkwoorden*. Behalve de door rechtstreeksche afleiding gevormde werkwoorden (zie § 26) worden van werkwoorden door middel der uitgangen *-elen* en *-eren* andere werkwoorden gevormd, terwijl in vele gevallen de stam tevens verandering ondergaat, als: *aarzelen* (van het oude *aarzen* en dit van *aars*), *babbelen* (van het oude *babēn*, Fr. *baver*), *bedelen* (van *bidden*), *broddelen* (van *brodden*), *duikelen* (van *duiken*), *hakelen* (van *hakken*), *huppelen* (van *hippen*, *huppen*), *knibbelen* (van *knippen*, intensieve of versterkte vorm van *knippen*), *mengelen* (van *mengen*), *opvijzelen* (van *vijzen* = *schroeven*), *snuffelen* (van *snuffen* of *snoffen*, intens. vorm van *snuiven*), *strubbelen* (van *streven*), *troggelen* (van *droggen*, *drogen*, *driegen* in *bedriegen*), *wandelen* (van *wenden*); *bibberen* (van *beven*), *blakeren* (van *blaken*), *herinneren* (van *innen*), *klepperen* (van *klappen*), *luisteren* (van het oude *lozen*), *sluimeren* (van het oude *sluymen*), *stotteren* (van *stooten*).

De door middel van *-elen* en *-eren* van *werkwoorden* afgeleide

werkwoorden geven eene *herhaling* der handeling te kennen en worden daarom ook genoemd *werkwoorden van herhaling* of *frequentatieven*.

Aanm. Door intensieve werkwoorden verstaat men rechtstreeks afgeleide werkwoorden, waarin het begrip, dat de stam uitdrukt, *versterkt* wordt voorgesteld. De bijzondere vorm, dien zij aannemen, heet daarom *intensieve* of *versterkte* vorm. De veranderingen, die er in den stam van de afgeleide frequentatieven plaats grijpen, zijn: *klankverwisseling*, *verdubbeling van den stammedeklinker* en *verwisseling* van dezen. De klankverwisseling is in sommige gevallen de gewone *Umlaut*; in andere gevallen ontstaat zij, doordat het grondwoord eerst een versterkten of intensieven vorm aanneemt, waaruit dan de verdubbeling en verwisseling des stammedeklinkers is te verklaren

Er zijn eene menigte werkwoorden, die op *-elen* en *-eren* uitgaan en geen frequentatieven zijn, omdat hun grondwoord niet een werkwoord, maar een naamwoord is, als: *bladeren* (van *blader*), *brijzelen* (van *brijzel*), *trommelen*, *verbitteren*, *verouderen*, *tintelen* (van *tintel*, *tontel*), *spiegelen* enz. Men dient daarop wel te letten. Uit de opgegeven voorbeelden blijkt ook, dat er frequentatieven zijn, waarvan het grondwoord niet meer in gebruik is.

3) Van *telwoorden*, als: *vereeenen* of *vereenigen*, *verdubbelen*, *vermenigvuldigen*, *vertienen*, *halveeren*.

4) Van *partikels*, als: *innen*, *uiten*, *opperen*, *veroveren*, *vernederen*.

V. *Vorming van bijwoorden.*

De achtervoegsels, die bijwoorden vormen, zijn: *-e*, *-s*, *-lijk*, *-lijks*, *-ling* of *-lings*, *-waart* of *-waarts*, *-wijze* of *-gewijze* en de verkleiningsuitgangen *-jes* en *-kes*.

1) *-e* vormde vroeger bijwoorden van bijv. naamwoorden, als: »*En de sterren dichtē aan den hemel staan*» (A. Bijns); »*o princelijckē rijke!*» (Starter); »*Die het harnasch gespt getrouwe*» (Vondel). In enkele woorden is die vorming nog kennelijk, als: *dichtebij*, *gaarne*, *gewijze*, *verre*.

2) *-s* vormt bijwoorden van *zelfst. naamwoorden*, als: *deels*, *daags*, *ondanks*; van bijv. *naamwoorden*, als: *anders*, *sluks* (van *plug*), *links*, *rechts*, *reeds*, *slechts*; van *deelwoorden*, met uitlating der *d* achter de tegenw. deelwoorden, die niet meer in de uitspraak gehoord wordt, als: *doorgaans*, *willens*, *wetens*, *onverwachts*.

Aanm. Oudtijds werd de genitief menigvuldig gebruikt als bijwoordelijke bepaling, waardoor in vele bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen de genitief is te verklaren, als: *eensdeels*, *eensklaps* (vroeger ook *eensslags*) *rechtstreeks*, *eenigermate*, *barvevoets*, *blootshoofds*, *goedsmoeds*, *onverrichter zake*. Hieruit is het ook te verklaren, dat de uitgangen des genitiefs bijwoordelijke kracht kregen, ook achter andere woorden dan zelfst. naamwoorden.

Vroeger vormde ook *-en*, de uitgang des zwakken genitiefs, bijwoorden,

als: »*Vaart eeuwelijken wel*'' (Hooft); »*Dat ghij verzuimelijken hebt u zelf te kort gedaan*'' (Dezelfde); »*Hoe ick soo vervaerlijcken puntigh bin*'' (Brederoo); »*Ghij, mijn Heere, hebt met heylzame raden vaecken dezès stads en der hooger Heeren Staten vergaderingen bekleed*'' (Vondel).

3) **-lijk, -lijks** komen achter *zelfst.* en *bijv. naamwoorden*, als: *heerlijk, gevaarlijk, dagelijks, jaarlijks, waarlijk, wijselijk, openlijk, grootelijks* (zie over de beteekenis van dezen uitgang blz. 138, 7).

4) **-ling, -lings** vormen bijwoorden van naamwoorden en werkwoorden, als: *mondeling, plotseling* (van *plot = slag*), *ruggelings, zijdeling, blindelings, schrijdelings, strijkeling, ijlings*. De beteekenis is *in de richting van of bij wijze van*, en in deze laatste beteekenis staat *-ling* soms naast *-lijk*, als: *schriftelijk* en *mondeling, plotseling* en *plotselijk*.

5) **-waart, -waarts** beteekent *in de richting van* en komt achter *zelfst.* naamwoorden, *zelfst.* voornaamwoorden en bijwoorden van richting, als: *landwaarts, huiswaarts, mijwaarts, hemwaarts, voorwaarts, achterwaarts, herwaart*.

6) **-wijze, -gewijze** komt achter *zelfst.* naamwoorden in den genitief en achter den stam van werkwoorden, met inlassching van *s*, als: *trapswijze* of *trapsgewijze, steelsgewijze*.

7). De verkleiningsuitgangen **-je** en **-ken**, gevolgd van de bijwoordelijke *s*, vormen ook bijwoorden van *bijv.* naamwoorden, als: *zoetjes, stilletjes, warmpjes, zachtkens*, b. v.: »*t Vrolijk vinckje tiereliert Op zijn tackjes Wilt en mackjes En weer strackjes op een aer Hippellet met zijn wederpaer*'' (Bredero); »*Het wert al moytjens bont*'' (Dezelfde); »*t Vleesch dat smaecte my soo zoetjens*'' (Vondel).

Aann. Dergelijke verkleinvormen kunnen ook predicatief als *bijv.* naamwoorden gebruikt worden.

§ 28. AFLEIDING DOOR VOORVOEGSELS.

1. De voorvoegsels van afleiding zijn: *aarts, ant, be, er, et, ge, her, on, oor, ont, ver* en *wan*. Van deze dienen ter vorming van *zelfst.* naamwoorden: *aarts, ant, et, ge, on, oor* en *wan*; ter vorming van *bijv.* naamwoorden: *aarts, be, ge, on* en *wan*; ter vorming van werkwoorden: *be, er, ge, her, ont* en *ver*.

Aann. Men dient wel te onderscheiden de afleiding door voorvoegsels en de samenstelling met partikels. Een partikel is als woord in gebruik, een voorvoegsel niet.

1) *aarts* is van vreemden oorsprong en beteekent in 't algemeen *de eerste zijn*. Het vormt a). *zelfst.* naamwoorden van persoonsnamen, en b). *bijv.* naamwoorden.

a). *Zelfst. naamwoorden* vormt het 1. van titels met de beteekenis van *eerste*, *voornaamste*, als: *aartsbisschop*, *aartspriester*, *aartshertog*; in *aartsvader* beteekent het *eerste*, *vroegste*; 2. van namen, die personen van slechte hoedanigheden beteekenen, als: *aartsluiaard*, *aartsdcmoor*, en dan geeft het te kennen, dat de in het grondwoord genoemde persoon die hoedanigheid in den hoogsten graad bezit.

b). Om den hoogsten graad dier hoedanigheid uit te drukken, komt het voor bijv. naamwoorden, die eene slechte hoedanigheid beteekenen, als: *aartsdom*, *aartsgek*, *aartslui*, *aarts-gierig*.

2) **ant** beteekent *tegen* en komt alleen nog voor in *antwoord* en de daarvan afgeleide woorden, alsmede verholten in *ambacht* en *ambt*.

3) **be** dient tot vorming: a.) van werkwoorden en b.) van bijv. naamwoorden. Het is oorspronkelijk hetzelfde als *bij*.

a). *Werkwoorden*. In sommige afleidingen heeft *be* zijne oorspronkelijke beteekenis van *bij*, als: *behooren*, *berusten*, *bekomen*, *belanden* en *belenden*, alsmede *bekoelen*, *bezinken*, *bevroezen* enz., die een *begin* (een *bijkomen*), een *aanvangen* der handeling uitdrukken; zulke werkwoorden zijn intransitief.

Aanm. Werkwoorden, die eene aanvangende handeling of het overgaan in eenen toestand uitdrukken, noemt men *inchoatieven*. Ons *bevroezen* drukt uit het Hoogd. *erfrieren* en *gefrieren*, in welk laatste het voorvoegsel beteekent *bijeen* (Lat. *con*).

De beteekenis van *bij* is ook merkbaar in zulke afgeleide werkwoorden, waarin *be* uitdrukt een *bij* of *tot iets komen* of *een verkrijgen* door middel van de handeling, die het grondwoord beteekent, als: *beloopen*, *behalen*, *bespringen*, *betrappen*, *bekomen*, *besparen*, *bekopen*, *beroepen*, *bereiken* (vergel. 4) *er* in *erlangen* enz.). Door deze beteekenis werden intransitieve werkwoorden transitief, als de bovenstaande: *beloopen*, *bespringen*, *bekomen* enz., en ontstond eene nieuwe beteekenis, als: *de werking tot iets uitstrekken* of *iets aan de werking onderwerpen*. Daardoor heeft *be* de kracht: a. om in 't algemeen van intransitieve werkwoorden transitieve te vormen, als: *begaan*, *bewandelen*, *beklimmen*, *bevaren*, *bestijgen*, *beschijnen*, *beweenen*; b. om bij transitieve werkwoorden uit te drukken, dat de werking *bijzonder*, *geheel*, *van alle kanten* op het lijdend voorwerp gericht is, als: *berooven*, *bevragen*, *belasteren*, *bezingen*, *beplanten*; *besnoeien*, *behakken*, *bezien*, *beschouwen*, *bevatten*, *begrijpen*, *belasten*.

Aanm. In het laatste geval vordert het afgeleide werkwoord soms een ander lijdend voorwerp dan het grondwoord, als: *koren zaaien* en *den akker*

bezaaien; het lijdend voorwerp van het grondwoord wordt dan bij het afgeleide woord eene bepaling, die doorgaans het *middel* uitdrukt, als: *den akker met koren bezaaien*; *de bloemen met water begieten*; *eenen hof met bloemen beplanten*; *iemand met een lied bezingen*; *maar iemand van zijn geld enz. berooven*. *Berooven* regeerde vroeger den tweeden naamval; bij *benemen* staat het voorwerp van het afgeleide werkwoord in den derden naamval, als: *iemand de gelegenheid enz. benemen*.

Dezelfde kracht heeft *be* in denominatieven (zie blz. 143); het vormt vooreerst transitieven van intransitieven, als: *beademen*, *bearbeiden*, *bedampen*, *bedauwen*, *bedoelen*, *begrazen*, *beijzelen*, *bekrabbelen*, *bemetten*, *beoorlogen*, *bespuwen*, *bewonen*; ten andere vormt het rechtstreeks transitieve denominatieven, d. i. de zulke, waarvan het grondwoord niet als werkwoord in gebruik is, als: *bedijken*, *bewallen*, *bevolken*, *bekransen*, *beëedigen*, *begenadigen*, *begifligen*, *bemoedigen*, *bevochten* en *bevochtigen*, *bevoordeelen*, *bezwadden*, *bedroeven*, *benauwen*, *benaarstigen (zich)*, *bevoedigen*. De beteekenis van het voorvoegsel in denominatieven is doorgaans *bedeelen met of maken tot* hetgeen de stam uitdrukt.

Aann. Uit het bovenstaande volgt geenszins, dat alle met *be* afgeleide denominatieven transitief zijn; want het voorvoegsel kan met de beteekenis van *bij*, *bijeen*, *van alle kanten* voor een denominatief met intransitieve beteekenis komen, als: *behooren*, *bevroezen*, *beroesten*, *beschimmelen*. De met *be* afgeleide denominatieven, waarvan het grondwoord niet als werkwoord in gebruik is, zijn evenwel alle transitief.

b). *Bijv. naamwoorden*. Deze zijn afgeleid van zelfst. naamwoorden en van werkwoorden, en hebben in beide gevallen den uitgang des verleden deelwoords. De van zelfst. naamwoorden en denominatieven afgeleide beteekenen *bedeelen of voorzien van* hetgeen de stam uitdrukt, als: *bedaadgd*, *begaafd*, *behendig* (eig. *behand* met het achtergevoegd *-ig*), *bejaard*, *bemiddeld*; — *bedroefd*, *bezadigd*, *beswaard*, *benauwd*, *benard* (*benaderd*), *beangst*, *bemind*, *beroemd*, *betraand*, *bevolkt*, *benriend*, *bekommerd*; de bijv. naamwoorden, van andere werkwoorden afgeleid, beteekenen *de eigenschap als gevolg der voltooide handeling*, als: *bekocht* (*betaald*, *geboel*), *bekrompen*, *benepen*, *belezen*.

Aann. Een *belezen man* is eigenlijk een man, die veel gelezen heeft. Zoo is van meer adjectieven de beteekenis overgedragen: *beschaafd* is eigenl. *rondom geschaafd*, dus *effen*, *glad*, maar wordt als adjectief figuurlijk gebruikt voor *wellevend*; *beleefd* is aldus te verklaren: *heusch en vriendelijk* geworden door het leven of in den omgang met menschen.

4) *er* en *oor*. Deze voorvoegsels zijn oorspronkelijk gelijk; de oude vorm *oor* (*or* Ohd. *ur*) is nog bewaard in *oorkonde*, *oorsprong*, *oorlof*, *oorzaak*, *oorlog* (eig. *uillage* of *uitlegering*), *oordeel*. Oorspronkelijk beteekent het *eene richting van binnen naar*

buiten. Er komt alleen voor met de beteekenis van *verkrijgen door de handeling* in: *erkennen, erlangen* en *ervaren* (vergelijk 3) *be*, in *bereiken* enz.), alsmede in *erachten*, dat nog in *mijne erachtens* over is. Nog komt het voor in *erbarmen*, waarin het den overgang in een' toestand uitdrukt (vergelijk 3) *be*, in *be-koelen* enz.); dit werkwoord komt van eenen stam, die beteekent *medelijden hebben* en derhalve het afgeleide met *er medelijden krijgen*.

Anm. Op het gebied onzer taal is dit voorvoegsel vervangen door de partikels *uit* en *op* en de voorvoegsels *be* en *ver*.

5) *et* beteekent *weder* en drukt dus eene herhaling uit van hetgeen het grondwoord uitdrukt; het komt alleen voor in *etmaal* en *etgroen*.

6) *her*, dit voorvoegsel heeft dezelfde beteekenis als het voorgaande; het komt voor werkwoorden, als: *herinneren, herkauwen, herkennen, heroveren*.

Anm. Dit *her* werd vroeger *er* geschreven, als: *erinneren, erkauwen*, waarvoor men oudtijds ook *edercauwen* schreef, en waarin dit *er* zijn oorspronkelijken vorm heeft, nl. comparatiefvorm van *ed*, d. i. het onder 5 genoemde *et*.

7) *ge* beteekent oorspronkelijk een *bijeenbehooren*, een *samen-gaan*. Het duidelijkst vertoont zich nog die beteekenis van dit voorvoegsel in zelfst. naamwoorden, waarin het *gezelschap* of *verwantschap* uitdrukt, als: *gezel, gemaal, gespeel* (vroeger ook *gebuur, gemaat*), *gelid, gewicht, gezang, gesprek, gevader, gebroeders, gezusters*; in die, waarin het collectieven vormt van zelfst. naamwoorden, die in de meeste gevallen tevens den uitgang *-e* of *-te* aannemen, als: *gebeente, gebergte, gebloemte, geboomte, gedarmte, geraamte, gesternte, gevogelte, gepeupel*.

Van werkwoorden vormt *ge* zelfst. naamwoorden, en beteekent: 1) de handeling als voortdurend of bij herhaling, als: *gepraat, gesnap, geloop*; 2) de uitwerking of het voortbrengsel der handeling, als: *gebak, gebouw, gesticht, geschrift, gewas, gebroed* (ook *gebroedsel*); 3) het middel of werktuig, als: *gehoor, gezicht, gewicht, geschut, geweer*.

Dit voorvoegsel leidt bijv. naamwoorden af van zelfst. naamwoorden en van werkwoorden; in beide gevallen heeft het bijv. naamwoord den vorm des verleden deelwoords, als: 1) *geaderd, gebaard, gebekt, geboord, gegoed, gehelmd, gekamd, gelaarsd, gerand, getand, geveugeld*; 2) *gedaan, geleerd, gematigd, geneigd, gepast, geraakt, gereed, geronnen, geschapen, geslepen, gesloten, gevangen, gewezen*. In het eerste geval beteekent het bijv. naamwoord *voorzien van* hetgeen het grondwoord uitdrukt,

en in het laatste geval de eigenschap, die een gevolg van de voltooide handeling is (vergel. 3) *be*, *b*). *bijv. naamw.*)

Aann. 1. Evenals de met *be* van werkwoorden afgeleide hebben ook de met *ge* afgeleide soms gewijzigde beteekenis, als: *gebeten* (*voorzien van den just om te bijten*), *geleerd*, *gelaten*, *geschikt*, enz.

Aann. 2. Vele werkwoorden hadden vroeger het voorvoegsel *ge* en hebben het thans niet meer, als: *gebreken*, en hiervan *gebrek*; *geheugen* en *geweten*, die beide zelfst. gebruikt worden; andere werkwoorden hadden reeds het voorvoegsel, voordat de zelfst. naamwoorden daarvan werden afgeleid, als: *geloof* van *gelooven*, *gedrag* van *gedragen*; in beide gevallen heeft het voorvoegsel in het zelfst. naamwoord geen bijzondere kracht.

Er zijn werkwoorden met *ge*, waarvan het grondwoord in gebruik is, als: *genaken*, *gelijken*, *gelukken*, *gewinnen* enz. met geen belangrijk verschil in beteekenis; bij andere wel, als: *gebeuren*, *gedenken*, *geraken*, *getroosten*. Bij nog andere is het grondwoord verloren geraakt, als: *gerieven*, *genieten*, *genszen*; in sommige gevallen is het voorvoegsel *ge* door een ander vervangen, als: *gebreken* (*ontbreken*), *gewaren* (*ontwaren*).

8) *on* is verwant met het oude *ane* (zonder) en dient tot vorming van zelfst. en *bijv. naamwoorden*. Het beteekent bij zelfst. naamwoorden *het legendeel* van hetgeen het grondwoord uitdrukt, als: *ondunk*, *ongeduld*, *onheil*, *ongeloof*, *onmin*, *onschuld*; of het geeft te kennen, dat hetgeen in het grondwoord genoemd wordt, *slecht*, *ontaard* of *onnatuurlijk* is, als: *ondaad*, *onkruid*, *onvoeder*, *ongedierte*, *onmensch*, *ondier*. Bij *bijv. naamwoorden* heeft *on* ontkenkende beteekenis, als: *onedel*, *onwaardig*, *onduitsch*, *onmisbaar*, *ongehoord*, *onvoldoende*.

Aann. Dit voorvoegsel had vroeger ook versterkende beteekenis, als: *onverbolgen* (inverbolgen, zeer verbolgen), *ongdiefte* en *ongneerstig* (veroud. voor *inlief* en *innaarstig*), en nog in *onkosten*.

9) *ont* is oorspronkelijk hetzelfde als *ant* en beteekent oorspronkelijk *tegen* en *terug*, als: *ontgelden*, *onthalen*, *onthouden*, *ontmoeten*, *ontgaan*, *ontraden*, *ontvangen*, *ontzeggen*, *ontzien*. Ten andere beteekent het *brengen* of *geraken* in een anderen toestand, en wel met betrekking: 1) tot den *beginnenden* nieuwen toestand, als: *ontblooten*, *onthutsen*, *ontroeren*, *ontruimen*, *ontsteken*, *ontvreemden* (*vreemd maken*), *ontbijten*, *ontdooien*, *ontbranden*, *ontploffen*, *ontslapen*, *ontwaken*, *ontspringen*, *ontspruiten*; 2) tot den *ouden* toestand, die *eindigt*, als: *ontadelen*, *ontbinden*, *ontbolsteren*, *ontbreidelen*, *ontdekken*, *onigroenen*, *ontsluiten*, *ontglanzen*, *ontkooften*, *ontluisteren*, *ontmaskeren*, *ontsluiten*, *onttronen*, *ontvrouwen*, *ontaarden* (den *ouden aard verliezen*), *ontluiken*.

Aann. Met de hier onder 2) genoemde beteekenis vormt *ont* eene menigte denominatieven, gelijk uit bovenstaande voorbeelden reeds blijkt. Het afgeleide denominatief geeft te kennen *ontdoen* of *ontdaan worden* van hetgeen het naamwoord uitdrukt. Vandaar dat *ont* ook *beroving* beteekent.

In de andere werkwoorden heeft *ont* de beteekenis van *weg*, d. i. van *ontdoen* of *ontdaan worden door middel* van de werking, als: *ontgaan*, *ontglippen*, *ontrijden*, *ontvallen*, *ontvaren*, *ontvlieden*, *ontwassen*, *ontzigen*, *ontdobbelen*, *ontgooien*, *ontleenen*, *ontweldigen*.

10) *ver* beteekende oorspronkelijk *weg*, *voort*. Het komt alleen vóór werkwoorden en geeft te kennen: 1. het *tegenwoordel* van hetgeen het werkwoord uitdrukt, als: *verleeren* (*afleeren*), *verbeuren* (*niet beuren* of *verkrijgen*); ook *kwalijk*, *verkeerd*, *vals*, als: *verachten*, *verleiden*, *verrekenen*, *vergissen*, *verdenken*, *vermeten*; 2. het *verlies*, d. i. het *wegraken* of *wegmaken* door de werking, en wel *a. verderf* of *vernietiging*, als: *verbranden*, *verbrijzelen*, *verminken*, *vermorsen*, *verscheiden*, *verhongereren*, *vermoorden*; *b. het volle gebruik*, als: *verbakken*, *verbruiken*, *verteren*, *verdrinken*, *vertimmeren* (al zijn geld), *verspelen*; *c. verwijdering*, als: *verdringen*, *vergeven*, *verpanden*, *vervolgen*, *verdwijnen*; *d. het te veel* of *te lang*, een *te buiten gaan*, dus *over*, en daardoor soms *verlies*, als: *versmachten*, *vergapen* (zich), *zich verslapen*, *zich vergrijpen*, *verslapen* (den tijd, een genoeg), *verzitten*; 3. *verwisseling*, en wel *a. van plaats*, dus *over*, als: *verbedden*, *verhuizen*, *verhangen*, *verplanten*; *b. eene herhaling* der handeling op *eene andere wijze*, dus *over*, als: *veraarden*, *verdoopen*, *verharen*, *verkleeden*, *vertalen*, *vervellen*; *c. eene wisseling* der handeling ten aanzien der handelende personen, dus *over* en *weer* of *samen*, als: *verspreken*, *verhandelen*, of ten aanzien van het voorwerp der werking, als: *verbinden*, *vervatten*, *vermengen*, *verknopen* (verknocht), *vernemen*; *d. overgang* tot datgene, wat het grondwoord uitdrukt, als: *verglazen*, *versteenen*, *verkolen*, *verbroederen*, *verkelteren*, *vergoden*, *vernieuwen*, *verkleinen*, *vernederen*, *vervaren* (van vaar = vrees), *verbazen*, *verschrikken*; soms *overdekken* of *schijnbare overgang*, als: *vergulden*; 4. een *bedekken* of *afsluiten*, als: *verbinden* (eene wonde), *vermommen*, *vergroeien*, *vernagelen*, *verschansen*, *versperren*, *verzegelen*.

11) *wan* is oorspronkelijk een zelfst. naamwoord, dat *gebrek* beteekent. Het komt vóór zelfst. naamwoorden, bijv. naamwoorden en werkwoorden met de beteekenis van *slecht* of *mismaakt* of van geheele ontkenning, als: *wanbetaling*, *wanbedrijf*, *wangelooft*, *wanhoop*, *wangunst*, *wanorde*, *wanvoeglijk*, *wanstallig*, *wanschapen* (van *wanscheppen*), *wanhopen*, *wantrouwen*.

Aanm. In sommige woorden zijn *be* en *ge* tot *b* en *g* geworden door uitlating der *e* en samentrekking van twee lettergrepen, als: *blijven* voor *belijven*; *blusschen* voor *belusschen* van *lusschen*, *lesschen*; *binnen* voor *beinnen*; *buiten* voor *beuiten*; *boven* voor *beoven* en dit van *op*; *glijden* voor *gelijden* van *lijden* = *gaan*; *gloed* van *loed* (Hoogd. *lodern*); *glimmen* van *limmen*, van waar nog *lemmer*. In sommige gevallen, meestal voor *n* en *r*, is *g* tot *k* verscherpt, als: *knikken* (*genikken*, *nikken* van *nek*); *krullen* van *rollen*; *kruipen* (van *ruipen*, *reupen*, van waar *rups*).

§ 29. SAMENSTELLING.

1. Een zeer vruchtbaar middel ter vorming van nieuwe woorden is de *samenstelling*. Zij bestaat in het aaneenvoegen of samenhechten van twee woorden, die òf op zich zelve in gebruik zijn, en dan heet zij *kennelijke* samenstelling, òf dat niet zijn; zij is dan *verholen*, gelijk in *meineed* (valsche eed), *weergeld* (waarin *weer* = *man*).

Door samenstelling vergroeien twee begrippen tot één begrip, twee woorden tot één woord. Zoo blijkt de samenstelling voor het verstand uit de eenheid van begrip, voor het oog uit de eenheid van schrijfwijze. Voor het oor blijkt zij uit de rhytmische eenheid van toon, die de deelen der samenstelling verbindt tot één woord, op gelijke wijze als de lettergrepen van een meerlettergrepig woord door den toon tot één woord verbonden worden.

Aanm. Dat eene samenstelling, ofschoon het product van twee begrippen, een enkel begrip uitdrukt, blijkt ook daaruit, dat vele onzer samenstellingen in andere talen, met name in het Latijn, dat weinig geschikt is, om samenstellingen te vormen, door stamwoorden worden uitgedrukt, als: *schaapskooi* (*ovile*), *vaderland* (*patria*), *wijngaard* (*vinea*), *schatkamer* (*ærarium*).

Vergelijk ook *leerjongen* en *leerling*, *bedelares* en *bedelvrouw*, *taalsman* en *tolk*, *tweedracht* en *twist*, *tuinman* en *tuinier*, enz.

2. Bij elk samengesteld woord onderscheidt men twee deelen, die ieder op zich zelf weder samengesteld kunnen zijn, en waarvan het eene altijd tot bepaling van het andere dient. Het bepalend deel staat daarbij het eerst, en het bepaalde of het grondwoord het laatst; b. v. het begrip van *kunst* wordt bepaald in *drukkunst*, nog meer bepaald in *boekdrukkunst*, waarin nu drie begrippen tot één begrip verbonden zijn. Het eerste lid der samenstelling bepaalt in 't algemeen het tweede zoo, dat uit *algemeene* begrippen *soortbegrippen* ontstaan (zie Inleiding, 7).

Overeenkomstig den algemeenen regel, dat het bepalende

woord in den zin den nadruk heeft, krijgt ook in samenstellingen meestal het bepalende lid den klemtoon, en het bepaalde lid den neventoon. De sterkte van den toon op het eerste lid der samenstelling heeft in sommige woorden het tweede lid tot een toonloozen uitgang gemaakt, waardoor de samenstelling niet alleen verholten is, maar tot den rang van stamwoord afdaalt, als: *bongerd* (boomgaard), *wingerd* (wijngaard), *dorpel* (deurpaal), *juffer* en *jonker* (jonkvrouw en jonkheer), *bakkes* (bakhuis), *wammes* (wambuis), *wereld* (uit *wer* = *man* en *ald* = *ouderdom*, *leeftijd*, dus menschenleeftijd).

Aanm. De samenstelling is eene der schoonste en voornaamste eigenschappen der Duitsche taaltakken, die veel toebrengt tot eene kernachtige en zaakrijke uitdrukking der gedachten. Hierin staat b. v. de Fransche taal verre achter bij de onze. Zij moet nl. eene menigte onzer samenstellingen omschrijven en daardoor de kracht der uitdrukking verlammen, of zich met vreemde woorden en woordverbindingen behelpen. Om ons *boekdrukkunst* uit te drukken, zegt zij: *l'art d'imprimer des livres*; gebruikt zij *typographie*, waarvan haar niets toebehoort, dan heeft dit woord niet die bepaalde beteekenis als het onze.

3. Uit zinsbetrekkingen ontstaan de samenstellingen. De begrippen nogtans, die eene zinsbetrekking vormen, worden eerst op het oogenblik der rede en met een oogenblikkelijk doel tot elkaar in betrekking gesteld; daarentegen is de vereeniging der begrippen, die eene samenstelling vormen, blijvend; b. v. *krom hout* is eene attributieve zinsbetrekking en beteekent een of ander hout, waaraan de eigenschap *krom* toekomt; *kromhout*, naam van een bepaald stuk hout voor den scheepsbouw; *des vaders zegen* is eene zinsbetrekking, *vaderzegen* eene samenstelling.

De dienst van het bepalend woord kan in betrekking tot het grondwoord zeer verschillend zijn, gelijk uit de volgende voorbeelden blijkt.

Wiens of waarvan? Kindskind, bakkersoven, stadspoort, varkensvleesch, Rijnsoever, maansverduistering, ossetong.

Waaruit of waarvan? (de stof). Aardewerk, suikergoed, pannendak, regendroppels, parelsnoer.

Waar door? (oorzaak). Brandwonde, klimaatkoorts.

Waar toe of waar voor? (doel of bestemming). Rijpaard, schrijfflessenaar, bliksemafleider, zonnescherm, louterpan, koelbak, geldbeurs, springstok, eetlepel.

Waar mede? (begeleiding). Appelvrouw, melkmeisje.

Waar? Van waar? Waar heen? (plaats). Buitenplaats, landgoed, zeebad, zeewier, riviervisch, kerkgang.

Wanneer? (tijd). Herfstlied, winteravond, morgengebed, avondrood, nachtwacht.

Hoe? (wijze). Donkerblauw, handbreed, beeldschoon, hemelhoog, kurkdroog.*

4. De samenstelling wordt onderscheiden in eene *eigenlijke* en *oneigenlijke*. Bij de eigenlijke samenstelling zijn de deelen ten innigste met elkaar verbonden en als het ware versmolten. Eene ontbinding der deelen is dan ook niet mogelijk, zonder niet alleen de eenheid van begrip, maar zelfs den goeden zin te verbreken. Bij zulk eene ontbinding komt een der deelen buiten syntactisch verband en is eene vormverandering of omschrijving van een der deelen, dikwerf ook eene omzetting der deelen noodzakelijk, zal de ontbonden samenstelling een verstaanbaren zin opleveren; b. v. *waterhoen* (hoen, dat in het water leeft), *torenwachter* (wachter op den toren), *jachthond* (hond voor de jacht), *kogelrond* (rond als een kogel), *landbouw* (bouw van het land), *watermolen* (molen, die door het water gedreven wordt, of molen, die het water wegmaalt), *driehoek* (figuur met drie hoeken), *ijzerdraad* (ijzeren draad).

5. Eene *oneigenlijke* samenstelling is eene samen koppeling van woorden, waarvan de deelen minder innig zijn verbonden dan bij de eigenlijke samenstelling, zoodat die deelen, wanneer zij gescheiden zijn, zonder vormverandering, omschrijving of omzetting een verstaanbaren zin opleveren, alhoewel niet denzelfden als in de samenstelling. Door de vergroeiing van twee begrippen tot één nieuw begrip, gelijk door de samenstelling geschiedt, wordt namelijk de beteekenis van een der beide deelen of van beide deelen gewijzigd; b. v. *goed keuren* (keuren op eene goede wijze) en *goedkeuren* (behaagen scheppen in); *goed maken* en *goedmaken* (iets herstellen), *vrij spreken* en *vrijspreken*, *voor op* en *voorop* (*voor oplaten* en *vooroplaten*), *helder rood* en *helderrood*, *klein kind* en *kleinkind*.

Aann. Het laatstgenoemde woord levert een voorbeeld van samengestelde zelfst. naamwoorden, die alleen ingeval het bijv. naamwoord buiten de samenstelling in onverbogen vorm voorkomt, voldoen aan het opgegeven kenmerk der oneigenlijke samenstelling, maar in andere gevallen niet; b. v. *een hoogepriester* (*een hooge priester*), *des hoogepriesters* (*des hoogen priesters*), *aan den hoogepriester* (*aan den hoogen priester*); verder *booswicht*, *grootvader*, *grootvorst*, *grootmeester*, *kleinkind*, *oudoom* enz. Bij zulk eene samen koppeling van twee of meer in de rede op elkander volgende woorden, kan het omschrijvende deel, indien het een verbuigbaar woord is, in elken verbogen vorm, waaronder het buiten de samenstelling in de rede kan optreden, voorkomen, als: *kindskind*, *persoonsnaam* (2^e nv. enk.), *godewel-*

gevallig en *godgeklaagd*, (3^e nv. enk.), *tijdroovend*, *hartverscheurend*, (4^e nv. enk.), *hartenheer* (2^e nv. meerv.), *oogenbedervend* (4^e nv. meerv.), *spelewaren* (onbep. wijze) voor *spelewaren*, *vergeet-mij-nietje* (geb. wijze).

Vandaar dat een woord als omschrijvend deel onder verschillende vormen in eene samenstelling kan optreden, als: *hartbrekend*, *hartslocht*, *hartewensch*, *hartenkenner*. In nieuwere samenstellingen is van die verbogen vormen gemakkelijk rekenschap te geven; moeilijker valt dit, waar verouderde buigingsvormen voorkomen, als: *goedsmoeds*, *goedertieren*, *vrouwenkleed*, *kinderkamer*, waarin de *s* van *goeds* en de *er* van *goeder* (*des goeds moeds*, *der goeder tieren*) oude genitiefuitgangen zijn; *en* in *vrouwen* (*der vrouwen*, *der tieren* van *tier* = *aard*) een oude genitiefuitgang van vrouwelijke substantieven, en *er* in *kinder* een oude meevoudsuitgang is. In oude samenstellingen is het soms zeer moeilijk rekenschap te geven van den uitgang des omschrijvenden deels; zoo is de *e* in *nachtegaal*, *dagevaad*, *bruidegom* ontstaan uit de *n* en *l*, van de stammen *nachta*, *daja* en *bruthi*. Alleen de taalgeleerde weet zich daarvan rekenschap te geven, en het volk moest die *e* voor eene ingevoegde letter aanzien. Zoo vormde de taal in navolging der genoemde woorden en meer andere, die vroeger op *e* uitgingen, dergelijke samenstellingen met ingelaschte *e*, als: *bruggewachter*, *hartelust*, *ruggegraat*, enz. Op gelijke wijze komt *el* voor tusschen de deelen der samenstelling als uitgang in verouderde adjectieven, als: *schortekleed*, *schrikkeljaar*, terwijl in andere samenstellingen die letters werden ingelascht, als: *ringelduif*. In andere samenstellingen werd wegens de samenkomst van twee klinkers of van een' klinker en de *h* de letter *n* voor de welluidendheid ingelascht, als: *eendenei*, *bruggenhoofd*.

Het bovenstaande is voldoende, om te begrijpen, dat bij vele samenstellingen tusschen de leden letters voorkomen, die niet tot den grondvorm van het omschrijvend deel behooren, maar deels als buigingsuitgangen, deels als ingelaschte letters moeten beschouwd worden. Wij noemen ze te zamen verbindingsletters; zij zijn *e*, *el*, *en*, *er*, *n* en *s*.

6. De samenstellingen zijn hoofdzakelijk 1) zelfst. naamwoorden, 2) bijv. naamwoorden, 3) werkwoorden en 4) bijwoorden.

1). Bij de zelfst. naamwoorden is het omschrijvend deel:
a. een zelfst. naamwoord: *tafelkleed*, *jaargetijde*, *hongersnood*;
b. een bijv. naamwoord: *hoogmoed*, *grootvader*, *schoonschrift*;
c. een werkwoord: *leesboek*, *woonhuis*, *werktafel*;
d. een telwoord: *eendracht*, *tweestrijd*, *drievoet*, *vierspiong*, *vijfhoek*, *duizendschoon*;
e. een voorzetsel of bijwoord: *opgeld*, *tusschende*, *afdak*, *medelid*, *nazomer*.

2). Bij de bijv. naamwoorden is het eerste lid:
a. een zelfst. naamwoord: *peperduur*, *ijskoud*, *moedvol*, *liefderijk*, *godverheerlijkend*, *godewelgevallig*;

Aanm. Een bijv. naamwoord, dat een zelfst. naamwoord met een voor-

zetsel tot bepaling heeft, kan met dat zelfstandig naamwoord geen samenstelling vormen, als: *met goud bekranst, met bloed bevekt*, nl. *goudbekranst, bloedbevekt*, enz.

b. een bijv. naamwoord: *edelmoedig, zwartbont, doofstom, openbaar* (d. i. *open en baar* of *bloot*), *doodarm*; — of een deelwoord: *doodgeboren, blindgeboren, jongstleden* (voor *jongstverleden*, en *lijden = gaan*);

c. een voornaamwoord in den ouden genitief: *deskundig*;

d. een telwoord: *driedik*;

e. een werkwoord: *weetgierig, prijsenswaardig, prijsenswaard*;

f. een voorzetsel met de beteekenis van bijwoord van graad of een bijwoord: *overgroot, ingoed, doorkoud, overroud, buitengewoon, welzalig, volzalig, algoed, aloud, overalontegenwoordig*.

3). Bij de werkwoorden is het omschrijvende deel:

a. een zelfst. naamwoord: *huishouden, kielhalen, raadplegen*;

b. een bijv. naamwoord: *goedzeggen, wijsmaken, hoogachten, grootspreken*;

c. een werkwoord: *spelevaren, liefkozen, klapwieken*;

d. een voorzetsel of bijwoord: *ingaan, ondernemen, voorlezen, achterstaan, medegaan, toezeggen, rondvoeren, aaneenschrijven*.

Aanm. In de laatste voorbeelden is het eerste deel een bijwoord; maar in samenstelling met een werkwoord heeft het voorzetsel ook bijwoordelijke beteekenis. Over de scheidbare en onscheidbare samenstelling van de werkwoorden zullen wij spreken bij het werkwoord.

4). Samengestelde voornaamwoorden zijn: *dezulke, degene, diegene, hetwelk, dezelve, hetzelfde, elkander* (*elk den ander*), *malkander* (uit *manlijk*, d. i. *elk* en *ander*), *iemand* (uit *ie*, d. i. *ooit* en *man*), *niemand, dergelijke* enz.

Aanm. Het tweede lid der samenstelling is niet altijd een voornaamwoord; zie ook onder 7 *dusdanige* en *zoodanige*.

5). Samengestelde telwoorden zijn: *dertien, veertien, vijftien, zestien, zeventien, achttien, negentien* (d. i. *drie* en *tien* enz.), *tweehonderd, twaalfhonderd, achttienhonderd* enz. (d. i. *twee* maal *honderd* enz.), *anderhalf, vierdehalf* enz. (d. i. *de andere* of *tweede half*, *de vierde half* enz.), *tweedubbel, tiendubbel* enz., alsmede de herhalingsgetallen met *maal* en *werf* (= *draai*, *keer*).

6). Partikels. Bij de samengestelde partikels is het laatste deel niet altijd een partikel, zoodat wij hier ook te letten hebben op het tweede deel der samenstelling.

De samengestelde bijwoorden bestaan hoofdzakelijk uit:

a. Een zelfst. naamwoord, voorafgegaan van een bijv. naamwoord, voornaamwoord of telwoord, dat òf in den genitief

(meerendeels in den verouderden) staat, als: *grootendeels, meereendeels, geenszins, goedsmoeds, blotshoofd, langzamerhand, middelertwilt, toevalligerwijze, gewapenderhand, deswege, dermate, allerwege, eenigermate* enz.; òf in den datief, als: *mijnentwege, allenthalve* enz.; òf in onverbogen vorm, als: *eenmaal, menigmaal, menigwerf, dikwerf* enz.

Aann. In woorden als *intijds, dikwijls, bijkans, omstreeks* is de *s* geen uitgang des genitiefs, maar een afleidingsuitgang (vergelijk 7. van deze §, bijwoordelijke *s*). In *derhalve* (eigenl. *dierhalve*), *weshalve, deswege* enz. zijn *der, des* en *wes* verouderde genitieven; *halve* beteekent *zijde*, dus *derhalve* = *van die zijde beschouwd*. *Dik* in *dikwerf* enz. beteekent *veel*, gelijk men nog zegt: *hij heeft dik geld*.

In *welluidendheidshalve* is het eerste deel tevens een zelfst. naamwoord, in *welstaanshalve* een infinitief.

b. Een voorzetsel, gevolgd door een zelfst. naamwoord of bijv. naamwoord, een bijwoord of voornaamwoord, als: *binnenslands, binnensmonds, onderhands, onderweg, terstond, terug, integendeel, bijgevolg, uitermate (uit der), inderdaad, mettertijd (met der), opnieuw, overlang, voorzeker, voorgoed, overdwars, vanhier, vandaar, bovendien, buitendien, vooral, overal, bovenal, achtereem, bijeen, vaneen, uiteen*, in welke laatste *al* en *een* zelfst. voornaamwoorden zijn.

c. Een voorzetsel, voorafgegaan van een zelfst. naamwoord of bijwoord, als: *bergaf, bergop, jaarin — jaaruit, linksaf, rechtsom*.

d. Twee bijwoorden of twee voorzetsels, als: *dusverre, hoeverre, hoeveel, evenlang, evenveel, evenzeer, zooveel, zoolang; voraan, achteraan, onderuit, bovenop*. Het voorzetsel heeft ook hier bijwoordelijke beteekenis.

Aann. De samengestelde bijwoorden *hierdoor, daarmede, waartoe*, enz., die als voornaamwoorden dienst doen, moeten hiertoe ook gerekend worden.

De samengestelde voorzetsels bestaan hoofdzakelijk uit:

a. Een voorzetsel, gevolgd van een zelfst. naamwoord, meerendeels in verbogen vorm, als: *bezijden (uit be, d. i. bij, en zijde), ingevolge*.

b. Twee voorzetsels of een bijwoord en een voorzetsel, als: *tegenover, rondom*, alsmede *beneden (uit be, d. i. bij en neder)*.

De samengestelde voegwoorden of de als zoodanig gebruikte woorden bestaan deels uit een bijwoord of voorzetsel en een voegwoord, als: *zoodat, nadat, voordat*; deels uit een voorzetsel en een zelfst. naamwoord of aanwijzend voornaamwoord, als: *bijgevolg, ingeval, teneinde, naarmate, naardien, doordien, indien, bijaldien, bo-*

vendien, terwijl in *weshalve*, *derhalve*, *deswege* (*desniettemin* en *desniettegenstaande*), *daarenboven* en *daarentegen* het aanwijzende voornaamwoord of het plaatsbepalende *daar* voorafgaat; — deels uit twee bijwoorden, als: *evenwel*, *hoczeer*, *hoewel* (*alhoewel*); — deels op zeer verschillende wijze, als: *tenzij*, *tenware*, (de ontkenkende uitdrukkingen *het en zij* en *het en ware*), *ofschoon* (zie blz. 77, Aanm. 2), *alsof*, *niettegenstaande*, *niettemin*, *opdat* (d. i. op voorwaarde *dat*).

Dientengevolge is eene samenstelling uit het aanw. voornaamwoord *dien* en het voorzetsel *ten gevolge*.

Van de tusschenwerpsels zijn *helaas* en *eilieve* samenstellingen

Aanm. De samengestelde partikels behooren tot de oneigenlijke samenstelling of woordkoppeling, zoodat, volgens hetgeen op blz. 153. 5 is opgemerkt, de deelen der samenstelling gescheiden ook een goeden zin hebben, tenzij het uitdrukkingen zijn, waarin woorden voorkomen met verouderde grammatische vormen, als: *blootshoofds*, *binnensmonds*, *metterwoon*, *derhalve*, *destijds*, *gewapenderhand*.

Er zijn ook vele bijwoordelijke, praepositionale en voegwoordelijke uitdrukkingen, die niet aaneengeschreven worden, als: *te huis*, *te land*, *ter zee*, *te voet*, *te pas*, *te onpas*, *ter dege*, *te recht*, *te onrecht* en verder alle met *te* gevormde, met uitzondering van *terstond* en *terug* (verg. 7 -s); — *bij monde*, *bij beschuit*, *bij toeval* enz., nogtans *bijgeval*; — de praepositionale uitdrukkingen, die gevolgd worden óf van een ander voorzetsel, als: *in geval van oorlog*, *naar mate van de deelneming*, *uit hoofde van*, *in betrekking tot*, *in opzicht tot*, *ten aanzien van*, *ten behoeve van* enz.; óf van eenen genitief, als: *ten spijt*, *ten gevalle der toehoorders*, *ten aanzien der menigte*, *uit kracht der gewoonte*, *ten behoeve der armen* enz.; — *niet alleen* . . . *maar ook*, *nu eens* . . . *dan eens*, *vanhier dat*, *vandaar dat*, *dan dat*. In dergelijke uitdrukkingen heeft ieder woord ook zijne eigene kracht, niet in de samenstelling, waarin een van beide of beide hunne beteekenis hebben gewijzigd, om te zamen één nieuw begrip te vormen; daarom dan ook worden *terstond*, *terug* en *bijgeval* (bij toeval) aaneengeschreven, daar *stond*, *rug* en *geval* hier niet in de gewone beteekenis voorkomen. Men vergelijkte *evenzeer* en *even zeer*, *voorop* (*staan*) en *voor op* (*den wagen*) *staan*, *hij liep middenin* en *hij liep midden in de school*, *hij staat achteraan* en *hij staat achter aan de deur*, *opnieuw* (*weder*), *op nieuw*, en zoeken meer voorbeelden ter vergelijking.

7. In sommige gevallen wordt de samenstelling door afleiding bewerkt, d. i. twee of meer op zich zelve staande woorden worden door middel van een achtervoegsel van afleiding tot één woord, als:

-*er* in: *broodbakker* (van *brood bakken*), *menschenhater*, *dierenplager*, *wijndrinker*, *vierentwintiger*, *driedekker*, enz.;

-*ster* in: *brievenbestelster*, *turfstonster*, *zickenoppasser*, *straatveegster*, enz.;

-ing in: *inachtning*, *tegemeetking*, *teleurstelling* enz.; ook de zelfst. gebruikte infinitieven van dergelijke werkwoordelijke uitdrukkingen zijn samenstellingen, als: het *inacht nemen* enz.;

-ig in: *driestemmig*, *tiendeelig*, *viervoetig*, *driezijdig*, *achthoekig*, *gelijksoortig*, *zwaarmoedig*, *stijfzinnig*, *goedhartig*, *zoedanig* (van *zoo gedaan*), *dusdanig*, enz.;

-sch in: *anderdaagsch*, *driedaagsch*, *grootscheepsch*, *nieuwmodisch*, *ouderwetsch*, *uitheemsch*, enz.;

-s, namelijk de bijwoordelijke s, in: *bijkans* (van *bij kant* = *zijde*), *omstreeks*, *dikwijls* (van *dik* = *veel*, en *wijl*), *bijtijds*, *intijds*, *terloops*, *terluiks*, *tevergeefs*, enz. Vergel. blz. 155, b) a. en 157, Aanm.

-ge in: *snelgewiekt* (van *snel* en *wiek*, dus voorzien van snelle wieden; vergel. de beteekenis van *ge*, blz. 148), *hooggeleerd*, *breedgetakt*; *platboomd* staat voor *platgebodemd*.

Aanm. De door afleiding gevormde samenstellingen dienen wel onderscheiden te worden van de van samenstellingen afgeleide woorden, als: *aan-eenkoppeling* van *aaneenkoppelen*, *langtongig* van *langtong*, *pluimstrijker* van *pluimstrijken*, *kwijschelding* van *kwijschelden*, *huishouding* van *huishouden*, *ondanks* van *ondank* enz.

8. Er zijn gevallen, waarin woorden volgens hunne beteekenis eene samenstelling vormen, maar het aaneenschrijven dier woorden een te vreemden vorm zou opleveren; in dat geval bezigt men tusschen de beide woorden een koppelteeken (-), en wel in de volgende gevallen:

1). Wanneer de naam van een land of eene stad, of een daarvan gevormd bijv. naamwoord voorkomt als de plaats van afkomst van een product, als: *Portorico-tabak*, *Manilla-sigaren*, *Java-koffie*, *Friesch-groen*, *Berlijnsch-blauw*, enz.

2). Wanneer de eigennamen van landen, steden enz. een bijv. naamwoord of bijwoord tot omschrijvend deel hebben, als: *Noord-Holland*, *Zuid-Holland*, *Nieuw-Holland*, *Nieuw-Amsterdam*, *Groot-Rusland*, *Rood-Rusland*, *Oost-Friesland*, *Achter-Indië*, *Voor-Indië*, *Beneden-Italië*, enz.

Aanm. Bijv. naamwoorden, gevormd van woorden als de hier bedoelde, worden echter zonder koppelteeken aaneengeschreven, als: *Zuidhollandsch*, *Oostfriesch*, *Voorindisch*.

Samengestelde namen van landen, bergen, zeeën, rivieren enz., waarvan het tweede lid der samenstelling een gemeen zelfst. naamwoord is, worden ook aaneengeschreven zonder koppelteeken, als: *Oostergoo*, *Westland*, *Opsterland*, *Oostzee*, *Reuzengebergte*, *Amazonenrivier* enz.

3). Wanneer in titels van personen het eene lid een bastaardwoord is, of beide leden bastaardwoorden zijn, als:

raad-pensionaris, staten-generaal, adjunct-commies, admiraal-generaal, enz.

4). Wanneer het eerste lid der samenstelling eene bepaling bij zich heeft, die niet op de geheele samenstelling betrekking heeft, dan eischt de duidelijkheid een koppelteeken tusschen die bepaling en dat eerste lid der samenstelling, als: *bolvormige-driehoeksmeting, dolle-hondsbeet, zijden-kousenfabrikant, oude-wijventaal, Sint-Pauluskerk of St.-Pauluskerk, Lieve-Vrouwenkerk, Roodde-Weeshuis (huis der Roodde weezen), 's-Hertogenbosch, Miyns-Heerenland enz.*

5). Bij lange en minder gebruikelijke verbindingen, als: *vergeet-mij-nietje, kruidje-roer-mij-niet.*

§ 30. WOORDEN VAN VREEMDEN OORSPRONG. VEROUDERDE WOORDEN. GEWESTELIJKE WOORDEN. ONTAAKUNDIG GEVORMDE WOORDEN.

1. De aanraking met andere volken heeft een zekeren invloed op de taal, waardoor deze met nieuwe, haar oorspronkelijk vreemde woorden en woordverbindingen of verrijkt of verbasterd wordt. Het eerste heeft plaats, wanneer uit eene vreemde taal zulke woorden of woordvormen worden overgenomen, die naar den aard en de uitspraak der taal kunnen geregeld worden en dienen ter uitdrukking van denkbeelden, waarvoor de taal zelve geen gepaste woorden heeft. Het is daarentegen eene verbastering der taal, wanneer in het spreken of schrijven uitdrukkingen gebruikt worden, die haar geheel vreemd zijn, en waarvoor zij zelve geheel voldoende en dikwijls veel betere woorden bezit. (Ook kunnen vreemde woorden het midden houden tusschen verrijking en verbastering. Hiertoe brengen wij: 1) de woorden, die tot eenig vak van kunst of wetenschap behooren en doorgaans *kunsttermen* of *kunstwoorden*, ook wel *technische benamingen* heeten; 2) die woorden, welke door een langdurig gebruik allengs een zeker recht in onze taal gekregen hebben, en hoewel niet onmisbaar, nogtans om wel verstaan te worden, meestal noodig zijn.

De woorden, uit andere talen ontleend, kunnen tot drie klassen gebracht worden: 1) de zoodanige, die geheel Nederlandsch zijn geworden; 2) dezulke, welke onveranderd uit eene vreemde taal zijn overgenomen en 3) de eigenlijke *bastardwoorden*, die het midden houden tusschen de beide andere klassen.

1). De woorden der eerstgenoemde klasse hebben door langdurig gebruik zich geheel geschikt naar den aard onzer taal: zij hebben den vreemden vorm geheel afgelegd en zijn in vorm en uitspraak, in alle opzichten, geheel Nederlandsch geworden. Zij hebben in onze taal niet slechts het burgerrecht verkregen, maar zijn daarvan een onmisbaar deel geworden. Het aantal woorden dezer klasse is groot. De volgende behooren daartoe o. a.: *ark, teest, beurs, beschuit, bijbel, bres, brief, duivel, engel, fakkel, feest, fijn, fraai, gom, graad, inkt, kaap, kaars, kaart, kamer, kamfer, kandelaar, klaar, klerk, keizer, ketter, keuken, koers, koor, korst, koppel, kouter, kussen, kuur, kwart, leek, lelie, lijn, mijl, munt, mode, monnik, mosterd, neger, nis, olie, orgel, pop, preek, peper, perzik, priester, saus, sein, soep, spiegel, suiker, straat, taart, tafel, tempel, tijger, toon, toren, vlam, vork, zemel.*

2). Vreemde woorden zijn in vorm en uitspraak geheel vreemd gebleven; het zijn deels kunsttermen of technische benamingen, deels woorden van den dag, en deze blijven gewoonlijk zoolang in zwang als de smaak en de omstandigheden dit medebrengen. Tot de eerste behooren: *grammatica, physica, logica, praesens, modus, franco, bruto, netto, tarra, credit, whist, hombre* enz.; tot de laatste, geliefkoosde uitdrukkingen onder de schrijvers van den dag, benamingen van nieuwigheden in kleedingstoffen, huissieraden enz. Soms gaan zij in de taal des volks over, maar worden daarbij veelal zoodanig misvormd, dat zij nauwelijks te herkennen zijn. Men denke slechts aan: *chiffonnière, porte-brisée, chambercloak, everlasting* enz.

3). De woorden der derde klasse hebben in de uitspraak (klemtoon) en ook in den vorm geringere of grootere wijziging ondergaan, maar dragen nog altijd uiterlijke kenmerken hunner vreemde afkomst. De veranderingen, die zij in hunnen vorm ondergaan hebben, bepalen zich doorgaans tot het einde des woords. Tot deze behooren: *publiek, orkaan, grenadier, convocatie, diaconie, commissaris, sergeant, seizoen, filosoof, examen, concert, misanthroop*, enz.; ook de vreemde woorden, die een Nederlandschen uitgang aannemen moeten hiertoe gerekend worden, als: *cadeautje, militairen.*

2. *Verouderde woorden (archaïsmen).* In de geschriften van vroegeren tijd vindt men vele woorden en woordschikkingen, die geheel in onbruik geraakt en door andere vervangen zijn. Dit verloop in de woorden is alleen een gevolg van het ge-

bruik en kan niet gezegd worden altijd gunstig voor de taal geweest te zijn. Uit dit verloop der taal ontstond ook gedeeltelijk het verschil, dat de beide hoofddialecten van het Nederlandsch kenmerkt, daar in Zuid-Nederland nog vele woorden en woordschikkingen gangbaar zijn, die den Noord-Nederlanders vreemd toeschijnen en toch van echt Nederlandschen oorsprong zijn, als: *plichtig* voor *schuldig* en ook *onplichtig*, *van langerhand* (allengs), *kuischen* in de beteekenis van *schoonmaken*. Het Nederlandsch heeft het eerste ook nog in *medeplichtig*, het laatste in overdrachtelijke beteekenis, b. v. *gekuischte taal*.

Van vele woorden moet het een wezenlijk verlies heeten, dat zij in onbruik geraakt zijn, en daarom is het eene loffelijke poging, dezulke weder in zwang te brengen. De toenemende beoefening onzer oudere Letterkunde kan daarop gunstig werken.

3. *Gewestelijke woorden (provincialismen)* zijn woorden of uitdrukkingen, die slechts in een klein gedeelte des lands of wel in eene enkele plaats in zwang zijn. Het is dikwerf moeilijk te beslissen, of zij beschouwd moeten worden, als bij toeval ontstaan en in gebruik geraakt te zijn, of als verouderde woorden, die slechts in enkele streken bewaard bleven, doch elders in onbruik geraakten. Het laatste zal wel met het meerendeel het geval zijn.

Tot de gewestelijke woorden kunnen ook gerekend worden dezulke, die alleen in de volkstaal in gebruik zijn: *kon'telpot*, *zuinigje* (profijttertje), en deze zijn deels in den mond des volks verbasterde vreemde woorden, als: *traileren* (sarren), *sikke-neurig*.

4. Van tijd tot tijd worden woorden ingevoerd, die, ofschoon zij het voorkomen hebben van echt inheemsch te zijn, in afleiding of samenstelling met den aard onzer taal in strijd zijn; men noemt ze daarom *ontaalkundig gevormde woorden*, of ook wel, omdat zij meestal door hedendaagsche schrijvers of vertalers gevormd worden, *neologismen* (d. i. nieuwgesmede woorden). Zoodanige zijn b. v.: *goudebekranst*, *werkbaar*, waarin met weglating van het voorzetsel het bijv. naamwoord met zijne bepaling tegen den aard der taal is samengesteld (vergel. blz. 154 2). a. Aanm.); *eerlange*, *meermalige*, *voorradige*, *onderhavig*, *voorheerschend*, *benutten*, *volksdommelijkheid*, *eigendommelijkheid* enz. Zijn zoodanige woorden navolgingen van woorden of uitdrukkingen uit andere talen, b. v. de Hoogduitsche,

Fransche, Engelsche, Latijnsche enz., dan heet men ze *germanismen*, *gallicismen*, *anglicismen*, *latinismen* enz., of in 't algemeen, *barbarismen*.

§ 31. OVER DE BETEKENIS DER WOORDEN.

1. Door de beteekenis van een woord verstaat men datgene, wat men bij het uitspreken of hooren van dat woord zich voor den geest stelt, d. i. datgene, waarvoor het de aangenomen hoorbare vorm is (vergel. blz. 112. Aanm.). De meeste woorden hebben meer dan éene beteekenis; sommige hebben zelfs vele beteekenissen. Het is van belang, de verschillende beteekenissen van een woord in het oog te vatten en in zinnen aan te wijzen.

Voorbeeld. Ik voel mijn *hart* (een deel van het ingewand van mensch of dier) kloppen. Ik drukte hem aan mijn *hart* (linkerzijde van borst of boezem). »d'Onwinbre vuist des Staats, die viermaal schutte op 't punt Van zijn geweer den steek, op Hollants *hart* (leven) gemunt" (Vollenhove). Zijn *hart* (gevoel) werd aangedaan. Het *hart* (gemoed) tot God verheffen Ik heb veel *hart* (liefde, genegenheid) voor u. *Hart* (lust, ijver) voor zijne zaken hebben. Het *hart* (den moed) hebben iets te ondernemen. Mijn *hart* (geweten) spreekt mij vrij. »*Harten* (voor *personen*), voor elkaar geschapen, scheidt de God der liefde niet" (Feith). Een suiker*hart*; *harten* in 't kaartspel. In het *hart* (midden) van 't land doordringen.

Hierbij dient men vooral te letten op den overgang van de eene beteekenis in de andere, met name van de *eigenlijke* in eene *overdrachtelijke* of *figuurlijke* beteekenis.

Voorbeeld. In den eersten der bovenstaande zinnen komt het woord *hart* in zijne grondbeteekenis voor, nl. dat deel van 't ingewand van mensch of dier, hetwelk door zijne natuurlijke beweging door middel van de aderen het bloed in 't lichaam rondvoert. Bij uitbreiding van beteekenis werd het gezegd van dat deel der borst, waar men het hart voelt kloppen (zie den tweeden zin). Figuurlijk is de beteekenis van *hart* in al de andere zinnen. Aangezien het hart gedacht wordt als de levensbron, de zetel van het leven, en onze gemoedsstemming, onze gewaarwordingen en hartstochten op de beweging van ons hart een merkbaaren invloed hebben, zoo wordt *hart* bij overdracht gebruikt voor *leven*, *gemoed*, *gevoel*, *geweten*, *liefde*, *lust*, *ijver*, *moed*. In den laatsten der hierboven aangehaalde zinnen staat *harten* voor *personen*, die door liefde of vriendschap zijn verbonden; zoo beteekent *hart* menigmaal: een persoon, die door hartelijke toegenegenheid de onze is, daardoor met ons in wederkeerige betrekking staat.

In suikerhart en *harten* in het kaartspel beteekent *hart*, dat wat op een hart gelijk. Aan de plaats van het *hart* midden in het menschelijke lichaam is de beteekenis van *midden* ontleend.

Ten gevolge van de gewichtige rol, die het hart speelt in het organisme van het menschelijk lichaam, heeft het niet minder dan andere zeer werkzame lichaamsdeelen, b. v. *hoofd*, *arm*, *hand*, *oog* enz. aanleiding gegeven tot eene menigte uitdrukkingen en zegswijzen. Met betrekking tot de andere eigenschappen van den geest komt *hart* menigvuldig voor in vereeniging met *oog*, *oor*, *mond*, *hand*, *verstand*, *geest* enz.

Ander voorbeeld. *Arm*. Znw. 1) het lichaamsdeel: *Hij werd gewond aan den arm*; 2) fig. wat de gedaante heeft van een' arm, d. i. wat zich als deze van de hoofdmassa scheidt: *een rivierarm*, *een arm der zee*, *de armen van eene gaskroon*; 3) fig. wat dienst doet als een arm, b. v. om te dragen, op te lichten enz.: *de armen van eenen evenaar*, *hefboomsarmen*, en verder *macht*, *hulp*, *bijstand*, *bescherming*: *de sterke arm der politie*, *hij leende ons zijnen arm* enz.

Aanm. Elk woord heeft eene *grondbeteekenis*, waaruit alle andere beteekenissen van dat woord haren oorsprong genomen en zich geleidelijk en organisch ontwikkeld hebben. Die *grondbeteekenis* is het gemeenschappelijk middelpunt van alle andere beteekenissen. Soms is het gemeenschappelijk uitgangspunt te zoeken in de oudere taal (d. i. in het Middelnederlandsch, Oudduitsch of nog verder), zoodat zonder historische kennis der taal de beteekenis der woorden niet altijd in haren oorsprong en hare ontwikkeling is na te gaan. Zoo beteekende *ellende* oorspronkelijk *anderland*, *uitlandig*, dus *niet in het vaderland*, vervolgens *toestand*, *waarin men verkeert*, *wanneer men niet in het vaderland is*, en daaraan ontleende het zijne tegenwoordige beteekenis. *Ijdel* beteekende oorspronkelijk *ledig* en heeft nog die beteekenis in: *ijdele ruimte*; vroeger werd ook *ijdelen* gebruikt voor *ledigen*: *den schotel ijdelen*. De andere beteekenissen van *ijdel* zijn afgeleide, als: *wat ledige plaatsen heeft*, en in dat geval wordt het woord gewoonlijk samengetrokken tot *ijl*, b. v. *ijle lucht*; vervolgens *wat ledig is aan iets*, b. v. *aan duurzaamheid* (*ijdele*, d. i. *vergankelijke* eer), *nut* (*ijdel*, d. i. *vruchteloos* pogen), *ernst* (*ijdele*, d. i. *lichtzinnige* woorden), *verstand* (*ijdel* hoofd) of beroofd van het *vermogen om dit te gebruiken* (*ijdel* in het hoofd en vervolgens ook *ijlen*) enz.

2. Zinverwante woorden of synoniemen zijn dezulke, welke in hunne beteekenis in sommige opzichten overeenkomen, in andere van elkander onderscheiden zijn. Zulke woorden zijn gewoonlijk wijzigingen van een en hetzelfde grondbegrip. Zoo behoort tot het grondbegrip van *arm* o. a. ook de beteekenis van *armoedig*, *behoefstig*, *nooddruftig*.

In de zinverwante woorden vertoont de taal den rijkdom der begrippen en voorstellingen, en hare scherpzinnigheid door de bepaalde en fijne onderscheiding der begrippen. De ken-

nis van de juiste beteekenis der zinverwante woorden vereischt dan ook een goed oordeel, een zuiveren smaak en in sommige gevallen mede eene meer dan oppervlakkige taalstudie.

Aanm. De verklaring van synoniemen is in meer dan één opzicht eene nuttige oefening, ofschoon niet altijd gemakkelijk. Het is goed, daarbij van voorbeelden, die het gebruik der te verklaren woorden duidelijk maken, uit te gaan, en in sommige gevallen mede te denken aan de woorden, die het tegengestelde beteekenen. Wij zullen een paar voorbeelden geven.

Arm, armoedig, behoeftig, nooddriftig.

Arm en *rijk*, — *armoede* en *rijkdom*, — *behoefte* met *nooddrift* beide en *overvloed* zijn tegenovergestelde begrippen. Men kan *arm* zijn *aan geld*, *aan goed*, *aan verstand*, *aan liefde*, *aan woorden* enz. *Die man is arm*; *toch ziet het er niet armoedig uit in zijn huis*. *De rijke geeft van zijnen overvloed*; *de behoeftige deelt van zijne armoede mede aan den nooddriftige*. *Voorzien in de behoeften der armen en allereerst in hunne nooddrift*.

Verklaring. De beteekenis van alle vier woorden doet denken aan *derven*, *ontbreken*, *aan schaarschheid* of *gebrek*. *Arm* heeft de algemeenste beteekenis, nl. die van schaarschheid, zoowel aan geld en goed, als aan begaafdheden enz. De drie andere woorden zijn kennelijke afleidingen met den uitgang *-ig* = hebbende hetgeen het grondwoord uitdrukt. *Armoede* (van *arm* en *ode*, dat bezitting beteekent) is *gebrek aan bezitting*, en wel met het uiterlijk aanzien des gebreks in kleding, woning enz. *Behoeftig* beteekent hier *gebrek aan het noodige*, *het vereischte*, nl. voor het leven. *Nooddriftig* eindelijk beteekent *gebrek hebbende aan het allernoodigste tot onderhoud van het lichaam*. *Nooddrift* is eene verholten samenstelling uit *nood*, met bijv. beteekenis evenals in *noodweer* (hevig onweer), en *druft*, *durft* van *derven* (oudt. *durven*).

Weg, baan, straat, pad.

Verklaring. Van deze woorden heeft *weg* de algemeenste beteekenis. Als zinverwant van de drie andere woorden beteekent het: eene bepaalde en zich in de lengte uitbreidende streek van den aardbodem, bestemd om zich daarover van de eene plaats naar de andere te begeven, b. v.: *de weg van Assen naar Meppel*. Uit de samenstellingen blijkt ook de algemeenheid zijner beteekenis: *zeeweg*, *landweg*, *rijweg*, *spoorweg*, *kleiweg*, *zandweg*, *grindweg*, *straatweg* enz.

Baan is een effen gemaakte weg, langs welken de beweging ongehinderd kan geschieden. Wanneer de weg door sneeuw enz. niet kan gebruikt worden, dan maakt men eene *baan*; vandaar ook *eenen weg banen* enz.

Straat is in 't algemeen de breedere ruimte tusschen twee rijen huizen in steden en dorpen, bestemd voor rijtuigen en voetgangers en in den regel geplaveid of bestraat. Vandaar dan ook: *eenen weg bestraten*, *een straatweg*.

Pad is smaller dan *weg*; het is bestemd voor voetgangers. Aan de zijde van wegen heet de ruimte bestemd voor voetgangers het *pad* of het *voetpad*, in tegenstelling van den *rijweg*. Door de weide loopt een *pad*, d. i. een betreden weg voor voetgangers.

Stee is in 't algemeen een smalle rijweg, die naar den hoofdweg leidt,

gelijk een pad dat doen kan voor voetgangers. Eene smalle straat heet insgelijks *steeg*, hetzij ze dient tot verbinding van twee straten, of om tot eene straat te leiden. In deze laatste beteekenis heet zij *gang* in sommige steden.

Gang van *gaan* is overigens de smalle tusschen twee muren of beschotten enz. begrensde ruimte in of naast een huis, die tot de straat enz. leidt.

De woorden *weg* en *baan* zijn hier als zinverwanten van *straat* enz. in engeren zin genomen.

Weg heeft ook algemeener beteekenis, b. v. die van *richting*: een schip neemt zijnen weg door de golven, een vogel door de lucht, de rook door den schoorsteen enz. *Baan* is ook iedere effen gemaakte plaats, geschikt tot gaan, rijden enz.: *kaatsbaan*, *kegelbaan*, *kolfbaan*, *glijbaan*, *wildbaan*, *rijbaan*, *ijsbaan*, enz. Wat eene baan volgt, volgt een' aangewezen, een begrensden weg, en zoo zegt men ook: *zonnebaan*, *planetenenbanen*. Figuurlijk noemt men eene zeeëngte ook *straat*.

O p g a v e n. Aankokken, aankweken, opvoeden. — Aansprakelijk, verantwoordelijk. — Achteloos, onachtzaam, onoplettend, slof, slordig. — Angst, schrik, vrees, onrust, benauwdheid. — Baat, nut, voordeel. — Babbelen, praten, spreken, kouten, zeuren, rammelen. — Bar, dor, schraal, onvruchtbaar. — Begeeren, verlangen, reikhalzen, hopen, wenschen. — Begrip, voorstelling, gedachte. — Eenvoudig, dom, onwetend, onkundig. — Fier, trotsch, hoogmoedig, verwaand, laatdunkend. — Kamer, vertrek, zaal. — Geluk, heil, voorspoed, zegen. — Glad, vlak, effen. — Lomp, onbeleefd, onbeschaafd, onbeschoft. — Rijk, welgesteld, gegoed, aanzienlijk, vermogend. — Vaderland, geboorteland, moederland. — Verdedigen, rechtvaardigen. — Woest, verlaten, onbebouwd.

3. Eenige stamwoorden hebben, ofschoon zij van geheel verschillende wortels zijn afgeleid, eene gedeeltelijke of geheele gelijkheid in vorm verkregen, en hebben dus onder bijna of geheel dezelfde gedaante, geheel verschillende beteekenis. Geheel gelijkgevormde, maar in beteekenis verschillende woorden, worden *homoniemen* genoemd, terwijl die, welke bijna gelijk in vorm zijn, *paroniemen* heeten. Eigenlijke homoniemen hebben wij weinig, tenzij men daaronder de verschillende beteekenissen van hetzelfde woord rekent. Van dien aard is het zelfstandig naamwoord *loop*; als werking: *hij gaat op den loop*; een afgepaalde weg: *kippenloop*, *geweerloop*; bij overdracht: *loop der omstandigheden*. Ook gebeurt het, dat een woord door zijne verbuiging of anderszins eenen vorm aanneemt gelijk aan eenig ander woord van geheel andere beteekenis. Als *was* van *zijn*, en het zelfstandig naamwoord *was*; *boom* van *bodem* en *boom* (*gewas*). Ook deze kan men niet tot de eigenlijke homoniemen brengen. Nog ontstaan soms homoniemen door de toevallige overeenstemming van een bastaardwoord met een inheemsch, als: *aas*, in het kaartspel, en *aas*, voedsel: *bal*, danspartij, en *bal*, rond lichaam, enz.

Paroniemen of *gelijkluidende woorden met verschillenden vorm* ontstaan òf uit een verloop in de uitspraak hunner wortelklanken, die in hun' oorsprong verschillen, maar thans, zelfs voor het fijnste gehoor, gelijkluidend zijn, als: *hopen* en *hoo-pen*, *lenen* en *leenen*, *leiden* en *lijden*; òf uit zulke woorden, die door afleiding uit verschillende vormen toevallig òf opzettelijk een bijna gelijken vorm verkregen, als: *nog* en *noch*, *milt* en *mild*, *hard* en *hart*, *loot* en *lood*.

TWEDE HOOFDSTUK.

HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

§ 32. AARD EN VERDEELING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

1. De zelfstandige naamwoorden zijn namen van zelfstandigheden, of van alles, wat als zelfstandigheid gedacht wordt.

Aann. Wij hebben reeds vroeger opgemerkt, dat niet slechts de stoffelijke dingen, maar ook alles, wat als zelfstandigheid gedacht wordt, een voorwerp van ons denken kan zijn, en hierop berust de onderscheiding der voorwerpen van ons denken en dus ook de verdeeling der zelfst. naamwoorden in *concrete* en *abstracte* (vergel. Inl. 10).

2. De concrete zelfst. naamwoorden zijn namen van stoffelijke dingen, en deze zijn òf *enkele voorwerpen* (individuen: *personen*, *dieren*, *saken*), òf *verzamelingen van gelijksoortige voorwerpen*, die als een geheel gedacht en dus ook benoemd worden, òf hoeveelheden van zekere stof, of, gelijk men gewoonlijk zegt, *stoffen*. Vandaar al dadelijk drie hoofdsorten van concrete zelfst. naamwoorden: *voorwerpenamen*, als: *mensch*, *paard*, *boom*, *huis*; *verzamelnamen* (collectieven), als: *gebergte*, *bosch*, *volk*, *nakomelingschap*, *vergadering*; en *stofnamen*, als: *hout*, *goud*, *vleesch*, *water*. Maar de taal moest noodwendig nog eene onderscheiding maken, nl. die van *soortnamen* en *eigennamen*. Het was noodig, het voorwerp of individu te kunnen onderscheiden van de soort, of, wat hetzelfde zegt, een voorwerp uit de soort aan te wijzen. Zij doet het deels door bepalende woorden, als: *dese man*, *uw boek*, *de lange weg*, *de man*, *die* enz., *een vader*, enz., deels door bijzondere namen, die men *eigennamen* noemt, aan de voorwerpen te geven, als: *Jan*, *Rotterdam*, *de Schelde* enz. Hieruit volgt, dat niet alle voorwerpen eigennamen hebben.

Aanm. Het toekennen van eigennamen aan voorwerpen is in zekeren zin willekeurig. Gelijk Alexander zijn paard den eigennaam *Bucephalus* (d. i. *stierekop*) gaf, zoo kan ieder elk voorwerp een bijzonderen of eigennaam geven, gelijk hij dan ook menigvuldig in zijnen kring voorwerpen in huis en tuin enz., die dikwerf moeten onderscheiden worden van gelijksoortige, gemakshalve met eigennamen bedeeft. Dit is van practisch nut, en ging het met die voorwerpen als met het paard van Alexander, d. i. kregen ze algemeene bekendheid, zoodat het algemeen er belang bij had, ze van gelijksoortige voorwerpen te onderscheiden, dan zou niet alleen de kleinere kring, waarin ze met een' eigennaam bedeeft zijn, maar het algemeen ze van de soort met dien eigennaam onderscheiden. De eigennamen, dit is uit het bovenstaande wel op te maken, kunnen aan het voorwerp zelf niet gekend worden. De soortnamen daarentegen wel; zij liggen in de kennis des voorwerps en der taal opgesloten. Men kan b. v. bij het zien van een voorwerp onderscheiden, of het een mensch, eene rivier, eene stad is; maar men zal eerst door bijzondere bekendheid weten, dat die mensch *Jan*, *Maria*, dat die rivier *Rijn*, *Donau*, dat die stad *Utrecht*, *Amsterdam*, of hoe dan ook, heet.

Ook verzamelingen van gelijksoortige voorwerpen, die als eenheid gedacht worden, kunnen bijzondere namen hebben, b. v. *bergketenen*, *eilandengroepen*, *eene vloot* enz., als: *de Alpen*, *de Balearen*, *de Armada* enz.; men noemt die namen daarom *collectieve eigennamen*. Tot dezulke kan men ook rekenen de samenstellingen, als: *Zilvervloot*, *het Sterrebosch*, *Hartzgebergte*, *Haarlemmerhout*, enz.

3. De abstracte zelfst. naamwoorden zijn meestal namen van *hoedanigheden*, *toestanden* en *werkingen*, die wij aan of in de voorwerpen waarnemen, en die de geest zich maakt tot voorwerpen der gedachte. Er zijn in zooverre drie soorten van abstracte zelfst. naamwoorden: 1) *namen van hoedanigheden*, als: *hoogte*, *schoonheid*, *braafheid*, *zwaarte*, *poreusheid*; 2) *namen van toestanden*, als: *rust*, *slaap*, *dood*, *vrees*, *liefde*; 3) *namen van werkingen*, als: *slag*, *stoot*, *sprong*, *houw*.

Aanm. 1. Er zijn meer abstracte zelfst. naamwoorden dan de hier genoemde. *Abstract* beteekent ten aanzien van *begrip*: *afgeleid*, *afgezonderd*, en staat tegenover: *in een voorwerp verwezenlijkt*, gelijk b. v. het *begrip hond* verwezenlijkt is in het dier van dien naam.

Wij nemen b. v. de kenmerken waar van de stoffelijke dingen; wij vinden een en hetzelfde kenmerk in vele voorwerpen, en zonderen dat af — gelijk een taalregel uit eene menigte voorbeelden, ontleend aan 't spraakgebruik, of gelijk in de natuurkunde uit de verschijnselen eene eigenschap wordt afgeleid — vormen uit de vele aanschouwingen van dat kenmerk een *begrip* (vergel. Inl. 5) en maken dat tot een voorwerp van ons denken, zonder dat het daarin, gelijk de voorwerpen in de ruimte, eene gestalte aanneemt. Alle begrippen, op die wijze verkregen, zijn abstracte; zoo ook die van *ruimte*, *tijd*, *waarde*, *gewicht* enz. De namen der tijdperken drukken een *maatbegrip* uit, eene hoeveelheid tijds, evenals *el*, *mijl*, *bunder* enz. ten opzichte der uitgebreidheden of van stoffelijke dingen, — *pond*, *cente-*

naar enz. ten opzichte der zwaarte, — *daalder*, *dukaat* enz. ten opzichte der waarde. De namen der tijdperken: *eeuw*, *jaar*, *maand*, *week*, *dag* enz., alsmede die welke in 't algemeen een *maatbegrip*, een *gewicht*, eene *waarde* uitdrukken, zou men tot eene vierde soort van abstracte zelfst. naamwoorden brengen kunnen.

Aanm. 2. Tot de abstracte zelfst. naamwoorden onder 3) rekt men ook de zelfstandig gebruikte infinitieven der werkwoorden (vergel. blz. 118); hunne abstracte beteekenis kan zelfs in eene concrete overgaan, als: *het eten* (de spijzen), *uw schrijven* (de brief). Nogtans zijn ze altijd toevallige of tijdelijke zelfst. naamwoorden, en dient men dit evenals bij de zelfstandig gebruikte bijv. naamwoorden en andere zoodanig gebruikte woorden bij de benoeming te vermijden, b. v.: *het slapen*, onbep. wijze, gebruikt als abstr. zelfst. nw. Er is ook wezenlijk verschil in beteekenis tusschen den zelfstandig gebruikten infinitief en het zelfst. naamwoord, dat rechtstreeks van het werkwoord is afgeleid, als: *het springen*, *slaan*, *stooten*, *jagen*, *drijven* enz. en *de sprong*, *slag*, *stoot*, *jacht*, *drift* enz.; de eerste namelijk maken alleen *de handeling*, de laatste daarentegen het resultaat (*uitwerking* of *gevolg*) dier handeling, tot voorwerp der gedachte.

De als zelfstandigheden gedachte hoedanigheden, toestanden en werkingen stelt de taal zich voor als voorwerpen, die de dichter, en deze niet alleen, personifieert, d. i. als personen doet optreden, b. v.: *Gaa*, *Hoop!* *verjaag Oranje's schroomen*" (O. Z. v. H.).

Dat de abstracte beteekenis van een woord dikwerf in eene concrete overgaat is reeds meermalen opgemerkt (vergel. § 27. I. B.); de woorden op *schap*, *dom* en *heid*, alsmede *jeugd* (jongelieden) kunnen verzamelnamen zijn.

Men dient dus wel te letten op de beteekenis van het zelfst. naamwoord, alvorens het onder eene der klassen te rangschikken. Ook een stofnaam wordt soms gebezigd als voorwerpsnaam, als: *een ijzer*, *een brood*, *een glas*; en zelfs als collectief, als: *zij hebben niets gered dan het zilver en het goud* (d. i. *de gouden en zilveren voorwerpen*); *het tafelzilver*. Daarentegen is *bosch* een stofnaam in: *men vindt er veel bosch*.

4. Wij laten hier een overzicht volgen van de verdeeling der zelfst. naamwoorden :

I. Concrete.

- 1). Voorwerpsnamen.
 - a). *Eigennamen*.
 - b). *Soortnamen* of *gemeene zelfst. naamwoorden*
- 2). Verzamelnamen (collectieven).
 - a). *Collectieve eigennamen*.
 - b). *Gemeene collectieven*.
- 3). Stofnamen.

II. Abstracte.

- 1). Namen van hoedanigheden.
- 2). Namen van toestanden.
- 3). Namen van werkingen.
- 4). Namen, die een maatbegrip, gewicht, waarde, enz. uitdrukken.

§ 33. HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN. REGELS
VOOR DE GESLACHTEN.

1. Het onderscheid der kunne, dat in de natuur der levende wezens bestaat, of het *natuurlijk* geslacht, en dat de taal zoekt terug te geven in het geslacht der zelfst. naamwoorden, is eene oorzaak van vormverandering voor de zelfst. naamwoorden en de woorden, die met deze in de betrekking van overeenkomst staan. Het geslacht der zelfst. naamwoorden heet het *taal- of woordgeslacht*. De taal kent niet alleen aan de namen van levende wezens, maar aan alle zelfst. naamwoorden een geslacht toe, en dit is drieërlei: *mannelijk*, *vrouwelijk* en *onzijdig* (vergel. § 25. 7. *De geslachtsonderscheiding*).

Het geslacht der zelfst. naamwoorden wordt bepaald door hunne beteekenis en hunnen vorm, zoodat de regels voor het geslacht op deze beide beginsels moeten steunen.

Regels, steunende op de beteekenis der woorden.

2. Mannelijk zijn :

1). De namen van mannen, als : *Jan*, *man*, *knecht*, *schipper*, en van mannelijke dieren, die voor beide geslachten eene afzonderlijke benaming hebben, als : *stier*, *bok*, *hengst*, *leeuw*, *tijger*, nevens *koe*, *geit*, *merrie*, *leeuwin*, *tijgerin* (vergel. 4. 1)).

Aanm. Het woord *wacht* en de samenstellingen, als : *schildwacht*, *nachtwacht* enz. zijn *mannelijk*, als zij mannelijke individuen beteekenen; *vrouwelijk*, wanneer zij collectieven zijn.

2). De namen van boomen, omdat daarbij het woord *boom*, dat mannelijk is, gedacht kan worden, als : *beuk*, *den*, *eik*. *Linde* en *spar* en eenige vreemde woorden, als : *tamarinde*, *lamarisk* zijn vrouwelijk (vergel. 3. 2) *Aanm.* 2).

3). De namen van edelsteenen als voorwerpsnamen, als : *de juweel*, *de smaragd*, *de robijn*. Het woord *steen*, dat mannelijk is, kan hierbij gedacht worden.

Aanm. Wanneer niet bijzondere steenen, maar de steensoort als stof bedoeld wordt, dan zijn deze namen onzijdig.

4). De eigennamen van bergen, omdat daarbij het woord *berg*: dat mannelijk is, kan gedacht worden, als : *Vesuvius*, *Kaukasus*, *Taurus*, *Libanon*.

5). De namen der dagen, maanden en jaargetijden, met uitzondering van *lente*, dat vrouwelijk is.

Aanm. De samenstellingen op *maand* en *jaar*, als : *Meimaand*, *najaar*, hebben het geslacht van het tweede lid der samenstelling (vergel. § 36.).

6). De namen van munten, als: *cent*, *gulden*, *daalder*, met uitzondering van *pistool* en *guinje*, die vrouwelijk zijn.

Aann. Muntnamen, die den verkleiningsvorm hebben, als: *dubbeltje*, *kwartje*, zijn noodwendig *onzijdig* (vergel. 4. 3.).

3. Vrouwelijk zijn :

1). De namen van vrouwen, als: *Maria*, *vrouw*, *meid*, *baken*, *kamenier*, en de wijfjesnamen van dieren, die voor beide geslachten eene afzonderlijke benaming hebben, als: *koel*, *geit*, *merrie*, *leeuw*, *tijgerin* (vergel. 4. 1.).

2). De namen van veldvruchten, moeskruiden, boomvruchten en bloemen, om het daarbij gedachte *vrucht*, *plant* of *bloem*, als: *haver*, *gerst*, *boekweit*, *boon*, *kool*, *agurk*, *asperge*, *beet*, *bes*, *noot*, *peer*, *abrikoos*, *ananas*, *perzik*, *aster*, *hyacint*, *pioen*, *roos*, *tulp*.

Aann. 1. Deze regel is niet zonder uitzonderingen. Vooreerst dient men in het oog te houden, dat wel bij persoonsnamen, maar niet altijd bij zaaknamen in opzicht tot de geslachtsbepaling de vorm des woords onderdoet voor de beteekenis. Zoo is b. v. *kamenier* vrouwelijk in weerwil van den mannelijken uitgang. De namen van vruchten op *-oen* en *-ling* (vergel. 5. 3. a) zijn mannelijk, als: *limoen*, *meloen*, *pompoen*, *krulring*, *pippeling*; daarentegen zijn die op *-ier* vrouwelijk, als: *anjelier*, *violier*. De inheemsche namen op *-el* en *-er* zijn mannelijk, als: *appel*, *aker* of *eikel*, *wortel*; daarentegen zijn de vreemde namen op *-el* en *-er* vrouwelijk, als: *amandel*, *dadel*, *mispel*, *komkommer*. Ten andere regelt zich het geslacht in benamingen als de volgende naar het laatste woord: *aronskelk* (M.), *gouden* of *zilveren regen* (M.), *leeuwenbek* (M.), *leeuwenvoet* (M.), *berenoor* (O.), enz., welke overdrachtelijk voor bloemen, vruchten en kruiden gebezigd worden. *Wolfsklauw* en *slangenwortel* nochtans zijn beide vrouwelijk.

Men vatte nog in het oog als uitzonderingen o. a.: *ajuin* en *ui*, *anijs*, *hennep*, *knol*, *komijn*, *krokus*, *rosmarijn* of *rozemarijn*, *tijm*, die mannelijk, en *look* en *vlas*, die onzijdig zijn.

Aann. 2. Wanneer de vrouwelijke namen van vruchten de boomen aanduiden, waaraan ze groeien, dan zijn ze mannelijk, gelijk de namen van boomen (vergel. 2. 2.).

3). De namen der letters en cijfers, als: *eene b*, *eene w*, *eene vijf*.

4). De namen van insecten en kruipende dieren, als: *bij*, *vlieg*, *wesp*, *adder*, *slang*. Uitzondering maken: *kever*, *krekel*, *schallebijter* of *scharrebijter*, *salamander*, *schorpioen*, *sprinkhaan*, *vliinder*, *vorsch* of *kikvorsch*, ook *kikker* en *worm*.

5). De namen van vaartuigen, als: *aak*, *boot*, *kof*, *praam*, *schuit*, behalve die op *-er*, welke mannelijk, en *fregat*, *galjoen* en *jacht*, welke onzijdig zijn. Ook de eigennamen van

schepen worden vrouwelijk gebezigd: *Hij vertrekt met de Friesland of de Jupiter.*

4. Onzijdig zijn:

1). De namen van dieren, die de geheele soort aanwijzen, wanneer bovendien het mannetje en het wijfje afzonderlijke namen hebben, als: *rund* (naast *stier* en *koel*), *paard* (naast *hengst* en *merrie*), *hoen* (naast *haan* en *hen*), *schaap* (naast *ram* en *oos*). Uitzondering maakt het mannelijke *hond* (naast *rekel* en *reu*); vergel. 2. 1). en 3. 1).

2). De namen van jongen der dieren, als: *veulen*, *lam*, *kieken*, *welp*; uitgezonderd *bigge*, dat vrouwelijk is. Tot dezen regel kan ook gebracht worden het woord *kind*.

3). De verkleinwoorden, met uitzondering van die op *-el*, (zie 5. 3). a. Aanm.), als: *kommetje*, *Willempje*, *meisje*, *Mietje*, *kindeke*, *jongaken*, *oogelijn*.

4). De namen van werelddeelen, landen, steden, dorpen enz., als: *het jonge Nederland*, *het bevallige Arnhem*, *het vroolijke Velp*, enz.

Aanm. 1. Uitgezonderd zijn de namen van landstrekken, rivieren en bergen, die steeds van het lidwoord *de* vergezeld zijn, als: *de Elzas*, *de Betuwe*, *de Veluwe*, *de Krim*, *de Sahara*, *de Rijn*, *de Maas*, *de Stromboli*, *de Vesuvius* enz. Worden deze woorden bepaald door een bijv. naamwoord, dan staat dit tusschen het lidwoord en den eigennaam, b. v.: *de vruchtbare Betuwe*, *de prachtige Rijn*, *de altijd werkzame Stromboli* enz.

De namen van steden, dorpen enz., die van het bepallende lidwoord *het* of *den* vergezeld gaan, zijn nogtans onzijdig, terwijl bij de laatste het lidwoord een onscheidbaar deel van het naamwoord uitmaakt, als: *het Friesche den Haag*, *het prettige den Bosch*, *het roemrijke den Briel* enz.

Aanm. 2. Wanneer de hier onder dezen regel bedoelde namen gepersonifiëerd worden, dan worden de woorden, die er op terugwijzen, liefst in 't vrouwelijk geslacht geplaatst, b. v.: »*Nederland! Nederland! grond ons zoo dierbaar! Heilige moeder, u rijze het loflied*'' (Spandaw). »*Neerland pas ontgloorde maagd*'' (Tollens). »*Toen Utrechts fel ontvlamde wrok haar bisschop had ontzet*'' (Dezelfde). *Samaria zal woest worden, want zij is wederspanning geweest tegen haren God*'' (Hozea 14, 1).

5). Vele verzamelwoorden, als: *bosch*, *geld*, *gevogelte*, *leger*, *slag*, *stel*, *volk*, *woud*, *want* enz., en vooral die, welke eene bepaalde hoeveelheid voorwerpen aanduiden, als: *het honderd*, *het duizend*, *het paar*, *het dozijn*, *het gros* enz.

6). Vele stofnamen, als: *laken*, *katoen*, *linnen*, *water*, *bier*, *brood*, *graan*, *meel*, *het diamant*, *het robijn*. Hierop zijn echter vele uitzonderingen, als: *zijde*, *melk*, *wijn*, *kalk* enz.

Algem. aanm. Het woordgeslacht stemt bij de namen van levende wezens gewoonlijk overeen met het natuurlijk geslacht, doch niet altijd. Tot

het onzijdige geslacht moesten eigenlijk alle zaaknamen behooren; op vele wordt op grond van hunne beteekenis de natuurlijke geslachtsonderscheiding toegepast. Nogtans hebben het taalgebruik en de vorm en oorsprong der woorden bij de toepassing van het geslacht op zaaknamen een onmiskenbaren invloed gehad. Anders zou tot het mannelijk geslacht behooren al het grootere, vroegere, stoutere, het bedrijvende, het bewegende en het voortbrengende; tot het vrouwelijke het kleinere, latere, zachtere, het lijdelijke en ontvangende. Het is duidelijk, dat het taalgebruik zich daaraan niet heeft gehouden. Als kenmerken van het onzijdig geslacht gelden het voortgebrachte, het onontwikkelde, het algemeene en het stoffelijke. De beteekenis van het onzijdige is zelfs van invloed geweest op de toepassing van het taalgeslacht bij persoons- en diernamen. Dit blijkt al dadelijk uit de beide eerste regels onder 4., terwijl ook de verkleiningsvormen van persoonsnamen onzijdig zijn, wanneer zij het begrip van kleinheid inhouden (zie den derden regel); zoodra deze woorden het begrip van kleinheid laten varen, houden zij ook op onzijdig te zijn; sprekende van vrouwen, zal men b. v. zeggen: *de goede Mietje, de bedrijvige Lotje*. Ten gevolge van de nevenbeteekenis van geringschatting of verachting, hetwelk uit die van kleinheid en deze weder uit die van onvolwassenheid te verklaren is, gaf voorzeker de taal het onzijdige geslacht aan *manspersoon, vrouwspersoon* en *vrouwensch*, gelijk men ook minachtend zegt: *dat man, dat heer, dat mensch* enz.

Tot het onzijdige behoort ook als kenmerk het algemeene en stoffelijke; daarom inzonderheid ook de namen van die algemeen gedachte stoffen, waaruit voorwerpen worden vervaardigd.

Het verdient nog opmerking, dat *aal, baars, kabeljauw, paling, snoek, visch, zalje* enz. als voorwerpsnamen mannelijk, maar als collectieven of stofnamen vrouwelijk zijn.

Van een enkelen visch of kabeljauw zal men daarom zeggen: *den visch, den kabeljauw koken*, maar van een deel van een' visch of kabeljauw, alsook van eene hoeveelheid visschen of kabeljauwen: *de visch, de kabeljauw koken*.

Regels, steunende geheel of gedeeltelijk op den vorm der woorden.

5. De kennis der geslachten uit den vorm der woorden brengt ons tot de woordafleiding terug, daar die kenmerken hoofdzakelijk slechts in afgeleide woorden gevonden worden. Door den woordvorm hebben wij eenige algemeene kenmerken; andere, die met geringe uitzonderingen gelden; nog andere, die met inachtneming der beteekenis genoegzaam algemeen zijn. Wij zullen deze onderscheiding bij de volgende regels in acht nemen.

Mannelijk zijn:

1). Door den vorm alleen, zonder uitzonderingen, de woorden op *-em* en *-erd*, als: *adem, aalsem, bodem, wasem; blafferd* (register), *mosterd*.

2). Met geringe uitzonderingen de woorden op *-lm* en *-rm*, als: *galm*, *palm* (boom), *walm*, *arm*, *darm*, *storm*. *Scherf* is onzijdig. *Palm* (vlakke hand en lengtemaat) en *uniform*, die vrouwelijk zijn, kunnen als vreemde woorden eigenlijk geen uitzonderingen heeten.

3). Met inachtneming van de beteekenis der woorden zijn kenmerken van het mannelijk geslacht de uitgangen *-el*, *-er* en *-dom*, alsmede *-ing* en *-ling*.

a. De namen van werktuigen of middelen op *-el* en *-er* en van werkwoorden afgeleid, zijn mannelijk, als: *sleutel*, *griffel*, *klepel*, *lepel*, *boender*, *krabber*, *snuiter*, *trekker*. Ook de namen van vruchten op *-el*, alsmede die op *-oen*, zijn mannelijk, als: *appel*, *eikel*; *citroen*, *meloen*. Verg. 3. 2). Aanm. 1.

Aanm. De verkleinwoorden op *-el*, waartoe *eikel* behoort, zijn overigens deels mannelijk, deels vrouwelijk.

b. De voorwerpsnamen van dieren, vruchten en munten op *-ing* en *-ling*, als: *bunzing*, *haring*, *zuring*, *penning*, *schelling*.

c. De woorden op *-dom*, die eenen toestand beteekenen, als: *wasdom*, *rijkdom*, *ouderdom*.

d. De uit onveranderde of gewijzigde stammen van werkwoorden gevormde zelfst. naamwoorden, die de werking als bedrijf of daad voorstellen, als: *slag*, *druk*, *lach*, *zang*.

6. Vrouwelijk zijn:

1). Door den vorm alleen, zonder uitzondering:

a. De afgeleide woorden op *-heid*, *-ij* en *-ie* (Nederlandsch achtervoegsel), als: *wijsheid*, *dwaasheid*; *burgerij*, *dieverij*, *koopvaardij*; *balie*, *bezie*, *merrie*. *Schilderij* wordt in den gemeenzamen stijl soms onzijdig gebruikt.

b. De van bijv. naamwoorden afgeleide woorden op *-e* en *-te* als: *koude*, *dikte*, *lengte*, *gezindte*, *gemeente*.

c. De van werkwoorden afgeleide woorden op *-ing*, als: *teekening*, *voeding*, *kleeding*, *worsteling*.

2). Met uitzonderingen zijn kenmerken van het vrouwelijk geslacht:

a. De uitgang *-nis*, als: *ergernis*, *beeltenis*, *beteekenis*. *Vonnis* is onzijdig, alsmede *getuigenis*, dat evenwel in deftigen stijl ook vrouwelijk gebruikt wordt.

b. De uitgang *-st* in van werkwoorden kennelijk afgeleide zelfst. naamwoorden, als: *gunst*, *kunst*, *winst*. *Dienst* wordt veelal mannelijk gebruikt. *Angst* en *ernst*, beide mannelijk, zijn verholten afleidingen.

c. De toonlooze *-e*, behalve in *vrede*, dat mannelijk is. Ook

behooren onder dit kenmerk de woorden, welke vroeger dien toonloozen uitgang hadden en nog soms in den deftigen stijl aannemen, als: *eere*, *mals*, *schaduwe*, *trowwe*, benevens de woorden, die op *b* eindigen, daar ook deze meestal de verlenging in *e* toelaten, als: *kribbe*, *snebbe*, *tobbe*, uitgezonderd *rob* (visch), dat mannelijk en *wob* of *webbe*, dat onzijdig is, doch ook wel vrouwelijk gebruikt wordt.

d. De eindletters *gd* kenmerken vrouwelijke woorden, als: *deugd*, *ieugd*, *vreugd*; *-cht* ook veelal, als: *kracht*, *vracht*, *vrucht*, *zucht* (ziekte). *Zucht* (ademhaling), *plicht* zijn uitzonderingen als mannelijke, die met het voorvoegsel *ge*, als: *gerucht*, *gewicht* of *wicht* enz., *wicht* (kind), als onzijdige woorden. De persoonsnamen, als: *voogd*, *knecht*, alsmede *zicht* (vertoon), *witzicht*, *doorzicht* enz. komen hier niet in aanmerking.

e. De bastaarduitgangen *-age*, *-ei*, *-ie* en *-teit*, als: *staffage*, *vrijage*; *cichorei*, *livrei*; *historie*, *menie*, *olie*; *rariteit*, *sociëteit*. Uitzonderd *bosschage*, *concilie*, *evangelie*, *genie* (vernuft en vernuftig persoon), die onzijdig zijn; *genie* (wapen bij 't leger) is vrouwelijk.

3). Met inachtneming der beteekenis zijn vrouwelijk door den vorm des woords:

a. De zelfst. naamwoorden op *-schap*, welke een *zijn in den staat* of *eene gesteldheid*, alsmede die, welke eene *verzameling* uitdrukken (zie blz. 132), als: *blijdschap*, *vijandschap*, *vriendschap*; *burgerschap* (al de burgers), *priesterschap* (al de priesters). Uitzonderingen zijn: *genootschap* en *gezelschap*.

b. De onveranderde stammen van werkwoorden, die als zelfst. naamwoorden het uitwerksel of voortbrengsel der werking uitdrukken, als: *keur*, *kreuk*, *leer*, *schets* enz., alsmede de veranderde stammen, welke vroeger meestal op de toonlooze *e* eindigden, als: *keus*, *maat*, *spraak*, *spreuk* enz. Op deze regels zijn nog al eenige uitzonderingen.

7. Onzijdig zijn:

1). Door den vorm des woords alleen, zonder uitzondering:

a. De van werkwoorden afgeleide zelfst. naamwoorden met de voorvoegsels *be* en *ge*, als: *begrip*, *bericht*, *gebrom*, *geraas*, *gevoel*, enz.

b. De onbepaalde wijs der werkwoorden zelfstandig gebruikt, als: *het loopen*, *rijzen*, *dalen*, enz., alsmede alle oneigenlijke zelfstandige naamwoorden, d. i. andere soorten van woorden, die door voorvoeging van het lidwoord *het* als zelfstandige naamwoorden worden gebruikt, b. v. *het wit*, *het rood*, *het hoe*, *het waarom* en *daarom*.

c. De van werkwoorden afgeleide zelfst. naamwoorden met den uitgang *-sel*, als: *deksel*, *haksel*, *verguldsel*.

d. De zelfstandige naamwoorden, die door voorvoeging van *ge* en achtervoeging van *-te* uit andere zelfstandige naamwoorden gevormd zijn, als: *geboomte*, *geboefte*, *gedeelte*, *gedoente*.

e. De zelfst. naamwoorden op den bastaarduitgang *-ment*, als: *reglement*, *amendement*, *traktement*.

2). Met uitzonderingen zijn kenmerken van 't onzijdig geslacht de volgende vormen:

a. De van werkwoorden afgeleide zelfst. naamwoorden met de voorvoegsels *ont* en *ver*, als: *onthaal*, *ontzag*, *ontslag*, *verhaal*, *verslag* enz. Uitzonderingen zijn: *ontvang* en *verkoop*, die beide mannelijk zijn.

b. De bastaard-uitgang *-aal*, als: *kapitaal*, *pedaal*, *kanaal*, *manuaal*, enz.

c. De bastaard-uitgang *-eel*, als: *kasteel*, *plateel*. Uitzonderingen zijn: *makreel*, *kameel* en *karbeel*, M. en *kaneel* en *barbeel*, V.

3). Met inachtneming der beteekenis zijn 'de volgende vormen kenmerken van 't onzijdig, als:

a. De woorden, die op *-schap* uitgaan en eene waardigheid of bediening uitdrukken, of een gewest aanduiden, als: *het priesterschap*, *het meesterschap*, *het graafschap*, enz.

b. Die op *-dom* uitgaan en eene verzameling of den naam van een land of staat uitdrukken, als: *heidendom*, *christendom*, *hertogdom*.

c. De uitgang *-aat*, met de beteekenis van waardigheid of bediening, als: *notariaat*, *rectoraat*, *professoraat*; uitgezonderd *magistraat*, dat bij ons mannelijk is voor een' persoon, en vrouwelijk voor de waardigheid. In het Vlaamsch dialect wordt het, volgens den regel, als mannelijk en onzijdig gebruikt. Ook zonder de genoemde beteekenis wijst die uitgang meestal het onzijdig geslacht aan, als: *mandaat*, *privaat*, *tractaat* enz.

§ 34. GEMEENSLACHTIGE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

1. Bij de vorming der zelfstandige naamwoorden (blz. 129) is vermeld, dat uit mannelijke persoonsnamen door achtervoegsels vrouwelijke woorden gevormd worden. Vele mannelijke woorden nemen die uitgangen niet aan, maar hebben geheel bijzondere woorden voor het vrouwelijk naast zich. Hiertoe behooren behalve de woorden *man* en *vrouw*, *knecht* en

meid, de meeste namen van bloedverwantschap, als: *vader*, *moeder*; *broeder*, *zuster*; *zoon*, *dochter*; *oom*, *moei*; *neef*, *nicht*; *zwager*, *snaar*, enz. Nog andere hebben voor beide geslachten hetzelfde woord en ontleenen alzoo hun geslacht uit de beteekenis, d. i. zij zijn mannelijk, wanneer zij voor een mannelijken persoon, en vrouwelijk, als zij voor een vrouwelijken persoon gebezigd worden; deze soort van naamwoorden worden *gemeenslachtig* genoemd. Van dien aard zijn: *getuige*, *klant*, *maag*, *peet*, *erfgenaam*, *bode*, *gemaal* enz., benevens de woorden, die op *-genoot* en *-ling* eindigen, als: *echtgenoot*, *leerling* enz. Van *gemaal* gebruikt men ook den vrouwelijken vorm *gemaal*, terwijl *bode* in het dagelijksch gebruik *bodin* (boodschapster) maakt; maar in samenstellingen, als: *dienstbode*, *werkbode* enz. is dit het geval niet. Als *gemeenslachtig* kan men ook die zaaknamen beschouwen, welke somtijds ter aanduiding van personen gebruikt worden, en dan het geslacht aannemen van den persoon, die zulk een' titel krijgt, als: *voorspraak*, *ondeugd*, *wijsneus*, *langtong* enz.

Aann. 1. Wanneer men, gelijk door velen gedaan wordt, aan de *gemeenslachtige* woorden, die er vatbaar voor zijn, eene toonlooze *e* toevoegt, wanneer zij vrouwelijke personen aanduiden, als: *dorpelinge*, *echtgenote*, *erfgename* enz., dan houden zij op, *gemeenslachtig* te zijn.

* *Aann.* 2. Men brengt ook wel tot de *gemeenslachtige* woorden dezulke, welke bij verschil van beteekenis een verschillend geslacht hebben, als: *schildpad*, dat als diernaam V., als stofnaam O. is, *doek*, *agaat*, *kurk*, *balein*, enz., die als voorwerpsnamen een ander geslacht hebben dan als stofnamen; *perzik*, *abrikoos* enz., die als namen van boomen M., als namen van vruchten V. zijn; de woorden op *-schap* en *-dom*, die met verschil van beteekenis in geslacht verschillen, enz. Men doet beter zulke woorden *meerslachtig* te noemen.

2. De naam van *gemeenslachtig* betreft alleen het mannelijk en vrouwelijk geslacht, en geen onzijdige woorden kunnen daaronder begrepen worden. Dit blijkt naar ons inzien uit de omstandigheid, dat onzijdige zaak- of diernamen voor mannelijke of vrouwelijke personen gebruikt, toch onzijdig blijven, als: *vernuft*, *licht*, *beest*, *zwijn*, *varken* enz.; men zegt toch van eenen man: *dat uitstekend vernuft*, *dat groote licht*, *dat zwijn* enz.

Het woord *booswicht*, M. en V., maakt hier geene uitzondering, omdat het woord *wicht* in *booswicht* zijne eigenlijke beteekenis verliest; evenmin *breespel*, M. en V., om de oneigenlijke samenstelling, daar het staat voor *spelbreker* of *spelbreekster*.

§ 35. ZELFSLACHTIGE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Bij de diernamen wordt gedeeltelijk het geslacht door een bijzonderen woordvorm uitgedrukt, als : *hengst*, *merrie*, *bok*, *geit* enz.; gedeeltelijk maken zij hun vrouwelijk door het achtervoegsel *-in*; maar de meeste hebben geen bijzonderen vorm, en hetzelfde woord, hetzij mannelijk of vrouwelijk, wordt dan voor de beide geslachten gebezigd. Zulke woorden worden *gelijk-* of *zelfslachtig* genoemd. Van dien aard zijn de meeste namen van vogels, visschen en insecten, omdat het geslachtsonderscheid daarbij minder opgemerkt wordt. Bij de geslachtsbepaling dezer soort van woorden schijnt de taal weder gedeeltelijk de beteekenis, gedeeltelijk den woordvorm te hebben gevolgd. Mannelijk zijn, uithoofde van de beteekenis : *arend*, *gier*, *valk*, *uil*, *havik*, *ooievaar*, *haai*, *snoek*, *kabeljauw*; vrouwelijk : *adder*, *wezel*, *rot*, *muis*, *slang*, *kraai*, enz. Om den vorm zijn mannelijk : *bever*, *marter*, *salamander*, *reiger*, *sperwer*, *roerdomp*, *kever*, *worm*, *zalm*, *haring*, *bokking*, *schelvisch*, enz. Vrouwelijk zijn : *krab*, *ansjovis*, *forel*, *elst*, *zwaluw*, *wiedewaal*, enz.

Daar deze woorden eigenlijk alle onzijdig moesten zijn, is het opmerkelijk, dat er maar weinige van tot het onzijdig geslacht behooren.

§ 36. GESLACHT DER SAMENGESTELDE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Daar bij een samengesteld zelfstandig naamwoord het hoofd-denkbild in het laatste deel der samenstelling ligt, zoo hebben de samengestelde zelfst. naamwoorden ook het geslacht van dat laatste deel; b. v. *duivenhok*, O. en *huisduif*, V.; *vruchtboom*, M. en *boomvrucht*, V. Hierop zijn door het gebruik eenige uitzonderingen ontstaan, hoewel meest schijnbaar, daar de meeste woorden, die daartoe te rekenen zijn, behooren tot de samenstellingen, waarin het laatste lid zijne eigenlijke beteekenis heeft verloren. Zoo wordt *oogenblik* meestal onzijdig gebruikt, ofschoon *blik* mannelijk is; maar uit den aard der samenstelling blijkt, dat *oogenblik* voor *oogenblikken* of *oogengeblik*, d. i. het *blikken der oogen* staat, en iets anders is, dan *oogblik* of *oogopslag*, dat altijd mannelijk is; *huisraad* is onzijdig, schoon *raad* mannelijk is; maar *raad* staat voor *geraad*, zoo veel als *gereedschappen* (Hoogd. *Geräthe*); *lidmaat* (medelid) is gemeenschachtig; het woord *maat* heeft hier de beteekenis van *genoot*, en *lidmaat* is dus zooveel als *ledegenoot* of *medelid*; in de

beteekenis van *lichaamsdeel* is het O. en wordt het meestal meervoudig gebruikt: *ledematen*. *Kerkhof* is O., ofschoon *hof*, in de beteekenis van *tuin*, die in *kerkhof* zeker het meest past, mannelijk is; maar wij gebruiken *hof* ook onzijdig, en wel in de beteekenis van *plaats*, als: *het binnenhof*, *het voorhof*, en zoo ook het *Valkhof*. In *misdruk*, O. staat het laatste deel voor *druksel*. Over *booswicht* en *breekspel* zie § 34. Evenals bij deze beide laatste woorden richt zich het geslacht bij andere on-eigenlijke samenstellingen of woordkoppelingen doorgaans naar het geslacht van het voorwerp, dat er bij gedacht wordt: zoo zijn *deugniet*, *leergraag*, *woelwater* enz. gemeenslachtig, d. i. mannelijk of vrouwelijk, wanneer zij òf voor mannelijke òf voor vrouwelijke wezens gebruikt worden; onzijdig daarentegen die, welke een voorwerp als zaak beteekenen, als: *tijdverdrijf* (iets, waarmede men den tijd verdrijft), *vierkant* (figuur met vier kanten of zijden); evenwel hebben *driehoek*, *vierhoek*, enz., *drievoet* en meer andere samenkoppelingen het geslacht van het laatste deel.

§ 37. GELIJKGESCHREVEN WOORDEN VAN VERSCHILLENDE GESLACHT.

Onder de gelijkkluidende woorden zijn er eenige, die door verschillend geslacht hunne verschillende beteekenis aanwijzen. Bij de meeste dezer woorden is de reden daarvan uit de in § 33. opgegeven kenmerken, of uit hetgeen wij daar over de geslachtstoepassing gezegd hebben, af te leiden. Wij zullen bij de opgave van eenige dezer homoniemen tevens met een enkel woord de reden van hun geslacht opgeven.

Agaat en andere namen van edelsteenen zijn M. voor een enkel voorwerp, omdat ook *steen* als zoodanig M. is; en O. als stofnaam, gelijk men in dien zin ook *het steen* moet zeggen.

Bal is M. in de beteekenis van *bolvormig lichaam*, en O. in de beteekenis van *danspartij*.

Blik, *oogopslag*, M.; het is O. als stofnaam van een bereid metaal.

Bloed is O. als stofnaam voor vloeibaar lichaamsdeel, en M. in de beteekenis van *sukkel of onnoozel mensch*.

Broek is V. als *kleedingstuk*; het is O. in de beteekenis van *moeras*, om het woord *land*, dat men er bij denkt.

Das, M. als naam van een dier, en ook zelfslachtig; V. als *halsdoek*.

Deken, M. als hoofd der kerk of van een gild; als *dekking of dek-sel* is het V.

Drop, van *druipen* is M.; als stofnaam van een geneesmiddel, O.

Fortuin, *geluk* en *vermogen*, O.; als *geluksgodin*, V.

Grauw, norsche toespraak, als stam van een werkwoord M.; als verzamelwoord O. in de beteekenis van de heffe des volks.

Hof, M. in de beteekenis van *tuin*; O. als vorstelijke woning (zie § 36).

Hoop, M. als eene op elkander liggende *menigte*; het is V. als *verwachting*, omdat het de verlenging der zachte *e* duldt, als: *hope*.

Kamp, als *strijd* en een *stuk land*, is M.; als *legerplaats* is het O.

Loods, als *stuurman* en dus om de beteekenis M.; als *houten gebouw*, V.

Maal is V. in de beteekenis van *valies* en *keer*. Het is O. voor *maaltijd*, als collectief.

Maat, als *makker* en dus om de beteekenis M.; als substantief van *meten* is het V.

Morgen, M. als *ochtend*; O. als *landmaat*,

Muil, M. voor *muilezel*, dus om de beteekenis; ook M. voor *bek*; doch voor zeker schoeisel, V.

Part, als listige streek of *poets* V.; als *deel*, O.

Pas, M. voor *tred*, *doorgang* en *vrijbrief*; voor *oogenblik*, O.

Patroon, M. als *beschermheer* of *meester*, om de beteekenis; als *lading*, V. en als *voorbeeld*, O.

Pink, *vinger* is M.; als *vaartuig* is het V.; en gemeenslachtig voor *jong rund*.

Pistool, *kort schietgeweer*, V en O.; als *geldstuk*, V.

Schoff, voor *schavuit*, is M.; in de beteekenis van *schouder*, en ook van *werktijd* is het V.

Schop, stoot met den voet, M.; het is V. als *schommel* en *spade*.

Slag, van *slaan*, M.; als *soort* of *geslacht*, en dus als collectief, en ook als *knip* is het O.

Stof, *stoffage* en *onderwerp*, V.; als *stuijsand* enz., O.

Streek, als *list*, M.; als *strijking* en *gewest* of *oord*, V.

Vorst, *prins*, M.; als *koude*, en als bovenkant van 't dak, V.

Want, V. als *handschoen*; O. als het collectieve *tuig*, in scheepswant.

Zegen, M., als *voorspoed*, en V. als *vischnet*.

Zucht, *ademhaling*, M.; als *begeerte*, *ziekte* en *opzwellung*, V.

§ 38. GETALVORMEN DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

1. De zelfstandige naamwoorden kunnen door hun bijzonderen vorm aanwijzen, dat het denkbeeld, hetwelk zij uitdrukken, ten opzichte der eenheid als eenige malen herhaald genomen wordt; d. i.: zij kunnen eenen meervoudsvorm aannemen (vergel. § 25. 7. a.).

De getalsonderscheiding door het zelfstandig naamwoord zelf, is tweëerlei: het *enkelvoudige* en het *meervoudige* getal.

2. Het enkelvoudige getal bestaat uit den grondvorm des woords, en op weinige uitzonderingen na kunnen alle zelfstandige naamwoorden in het enkelvoud voorkomen.

Het meervoudige getal wordt uitgedrukt door toevoeging van *-s* of *-en* aan den grondvorm. Wanneer een woord, dat *en* als meervoudsuitgang vordert, op eene toonlooze *e* uitgaat, dan wordt niet *en*, maar alleen *n* als meervoudsuitgang achter het enkelvoud gevoegd. Slechts weinige zelfstandige naamwoorden van het onzijdige geslacht vormen hun meervoud door de uitgangen *-ers* of *-eren*, als: *kinders* of *kinderen*, *bladers* of *bladeren*, enz.

Anm. De uitgang *ers* of *eren* is een dubbel meervoudsuitgang. Vroeger werd (en nog geschiedt het in het dialect en in het Hoogduitsch) het meervoud der onzijdige woorden *blad*, *ei*, *kalf*, *kind*, *kleed*, *loof* enz., alsmede met inlassing van *d* voor den meervoudsuitgang dat van *been* (gebeente), *hoen*, *spaan*, gevormd door toevoeging van *er*. Aan dezen ouden meervoudsuitgang der genoemde onzijdige woorden werden de thans gebruikelijke uitgangen *s* en *en* toegevoegd.

3. De *s* heeft als teeken van het meervoud iets korter en krachtigs, de *n* (of *en*) iets deftigs. Deze laatste is van lateren oorsprong dan de *s*, die zij in vele meerlettergrepige woorden kan vervangen, terwijl zij dan aan het woord door haren uitgang eene edeler beteekenis geeft.

Dat de uitgang *en* of *n* aan een woord, dat beide uitgangen aanneemt, eene edeler beteekenis geeft dan de uitgang *s*, blijkt voldoende uit de vergelijking van de beteekenis der verschillende meervoudsvormen der volgende woorden: *vader*, *zoon*, *dochter*, *teeken*, *water*, als: *de vaders onzer leerlingen*, maar *'s lands vaderen*, *voorvaderen*; *de soons en dochters van hetzelfde huis*, maar *de zonen van hetzelfde vaderland en de dochteren Sions*; *de leesteekens*, maar *de teekenen der tijden*; *de hemels der ledikanten*, maar *de hemelen verkondigen Gods eer*; *de vaarwaters en de wateren* (rivieren, meren enz.) *van Europa*.

Bovenstaande woorden kunnen geacht worden een zelfde enkelvoud te hebben, terwijl de uitgang de wijziging in beteekenis veroorzaakt, die in het meervoud is op te merken. Uit de gegeven voorbeelden, die met andere kunnen vermeerderd worden, blijkt, dat bij dergelijke woorden (zie § 41. II. b) de meervoudsuitgang *s* gebruikt wordt, wanneer zij voorkomen in hunne dagelijksche beteekenis, terwijl *en* of *n* als uitgang dient, wanneer zij in deftiger, edeler en daardoor soms

gewijzigden zin gebruikt worden. De namen van voorwerpen, die tot het dagelijksch leven behooren, d. i. daarin menigvuldig voorkomen en genoemd worden, als: *lepels, hamers, stoffers, hoenders, spiegels* enz. zouden een verkeerd figuur maken met het deftige *en*; zoo ook altijd: *meesters, keurmeesters* enz., ofschoon wel *burgemeesteren* naast *burgemeesters*; *dokters* ofschoon wel *doctoren* enz.; verder gemeenzaam *kinders*, anders *kinderen*; *scheepsels* met minachting en anders *sohepselen*.

4. In de verschillende meervoudsvormen van sommige homoniemen is de kracht van den uitgang *en* of *n* naast *s* wel op te merken.

Voorbeelden, waarbij korthedshalve het enkelvoud is weggelaten:

<i>dekens</i> (dekking),	<i>dekenen</i> (oversten).
<i>heidens</i> (omzwervende volksstam),	<i>heidenen</i> (afgodendienaars).
<i>letters</i> (van 't alphabet),	<i>letteren</i> (zonder enk. letterkunde).
<i>middels</i> (middellijven),	<i>middelen</i> (om een doel te bereiken).
<i>redens</i> (in de wiskunde),	<i>redenen</i> (oorzaken).
<i>stellings</i> (stellages),	<i>stellingen</i> (voor een betoog).
<i>tafels</i> (huisraad),	<i>tafelen</i> (der wet).
<i>wortels</i> (van planten),	<i>wortelen</i> (penen).

5. Van bovenstaande homoniemen wordt dus de verschillende beteekenis in het meervoud door de verschillende meervoudsuitgangen aangewezen, en men kan dus zeggen, dat die woorden ophouden homoniemen te zijn in het meervoud. Ook de verschillende uit elkander afgeleide beteekenissen van een zelfde woord, waartoe ook sommige der bovenstaande woorden eigenlijk moeten gerekend worden, worden soms door de beide meervoudsuitgangen onderscheidend aangewezen, als:

<i>hemels</i> (van ledikanten),	<i>hemelen</i> (uitspansel).
<i>histories</i> (voorvallen),	<i>historiën</i> (geschiedenis).
<i>studies</i> (van een schilder).	<i>studiën</i> (van geleerden).
<i>teekens</i> (b. v. in hemelteekens),	<i>teekenen</i> (wonderen).

De beteekenis der volgende woorden wordt ook, ofschoon niet door *s* en *en* of *n*, in het meervoud door verschil van uitgang bepaald:

<i>beenen</i> (ledematen),	<i>beenderen</i> (gebeente).
<i>kleeden</i> (tapijten),	<i>kleederen</i> (kleëren, kleedingstukken).
<i>kleedjes</i> (kleine tapijten of jurken),	<i>kleedertjes</i> of liever <i>kleértjes</i> (kleine kleedingstukken).

Aann. Uit het in deze § over de uitgangen *s* en *en* of *n* aangevoerde moet niet de gevolgtrekking gemaakt worden, dat de woorden, die altijd *s*

hebben (zie bladz. 185. II. a.), min edele, of indien dit toevallig zoo zijn mocht, daarom min edele beteekenis hebben. Dit zij verre. Er is hier maar sprake van woorden, die beide meervoudsuitgangen toelaten, en het min of meer edele is hier ook dikwerf eenvoudig het *meer of minder in het dagelijksch leven ter sprake komende*. De woorden, die uitsluitend verheven voorwerpen noemen, of aan 't dagelijksch leven vreemd zijn, behoeven dan ook niet in tweëerlei vorm voor te komen, als: *bijbels, tempels, engelen, overwinnaars* enz.; hier is onderscheiding te onpas, evenals bij woorden, die uitsluitend tot het gemeene leven behooren (zie 3. dezer §).

§ 39. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN, DIE IN BEIDE GETALLEN
GEBRUIKT WORDEN.

1. De meervoudsvorm kan alleen aangenomen worden door zulke woorden, die telbare of in getal gedachte voorwerpen uitdrukken. Daartoe behooren van de concrete naamwoorden dan vooreerst de gemeene namen van voorwerpen, als: *de tafels, de pennen* enz. De collectieven kunnen in het meervoud staan, wanneer zij eene bepaalde hoeveelheid voorwerpen uitdrukken, naast welke eene of meer dergelijke hoeveelheden als eenheden bestaan kunnen, als: *bosschen, legers, volken, gemeenten, stapels, bundels* enz. De stofnamen kunnen dan alleen in het meervoud gedacht worden, wanneer zij tot aanwijzing van soorten of van binnen zekere grenzen besloten hoeveelheden dienen, als: *de wijnen, de zouten, de wateren* enz. Eigennamen hebben geen meervoud dan wanneer zij: 1) verschillende individuen van denzelfden naam aanwijzen, als: *de Scipio's, de Metellussen*, dus ook de collectieve eigennamen, die niet met een gemeenen naam zijn samengesteld (vergel. § 32. 2. Aanm.); 2) wanneer zij als gemeene namen gebruikt worden, dat in verheven stijl en in de dichtkunst somtijds plaats heeft, als: *Nederland heeft ook zijne Regulussen en Curtiussen, zijne Plato's en Cicero's gehad*.

2. De abstracte zelfst. naamwoorden drukken meestal zaken uit, die niet telbaar en dus niet vatbaar voor het meervoud zijn, tenzij hunne abstracte beteekenis min of meer in eene concrete is overgegaan. Van dien aard, en dus vatbaar voor het meervoud, zijn: 1) de namen van hoedanigheden, wanneer daardoor de zaken, welke die hoedanigheid bezitten, worden aangewezen, of wanneer zij de hoedanigheden in verschillenden vorm beteekenen, als: *de grootheden, plechtigheden, volmaakheden, gewoonten, gebruiken, betrekkingen*; 2) namen van werkingen, die spoedig eindigen en dus het begrip

van herhaling toelaten, als: *slagen* meervoud van *slag*; *klappen* meervoud van *klap*; *knepen* meervoud van *kneep* enz.; 3) namen van werkingen die onder verschillenden vorm gedacht, of op het bewerkte overgebracht worden, als: *gedachten*, *handelingen*, *ontmoetingen* enz. 4) de namen van maten, sommen, gewichten enz.

§ 40. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN ZONDER MEERVOUD OF
ZONDER ENKELVOUD.

1. Wanneer de abstracte zelfst. naamwoorden in andere beteekenissen dan de bovengenoemde voorkomen, kunnen zij niet in het meervoud gebruikt worden. Van dien aard zijn de namen van werkingen, gevormd uit het zakelijk deel van werkwoorden met het voorvoegsel *ge*, omdat zij eene aanhoudende werking en in zich zelven bepaalde daden uitdrukken, die niet naar tijd of vorm te scheiden zijn, als: *geschreeuw*, *geraas*, *geloop*, *getier* enz. Zoo ook de namen van deugden, ondeugden, gewaarwordingen, voortdurende handelingen, geneigdheden enz., als: *ijver*, *vlijt*, *trouw*, *luiheid*, *bedrog*, *raad*, *verdriet*, *druk*, *roof*, *troost*, *liefde*, *vriendschap*, *haat*, *nijd*, *gramschap*, *spilzucht* enz. Ook bij deze zijn de voortduring van den toestand, en het volstrekte, dat in de denkbeelden ligt, de reden, dat zij niet ten opzichte van tijd of aard gescheiden kunnen gedacht worden. Gebeurt het echter, dat men aan woorden als de bovenstaande een denkbeeld van herhaling door het meervoud wil uitdrukken, dan maakt men gebruik van zinverwante afleidingen of samenstellingen, als: *verdriet*, *verdrieteelikheden*; *raad*, *raadgevingen*; *bedrog*, *bedriegerijen*; *druk*, *verdrukkingen*; *roof*, *rooverijen*; *troost*, *vertroosting*; *vriendschap*, *vriendschapsbanden* enz.

2. Van andere zelfstandige naamwoorden is alleen het meervoud in gebruik. Hiertoe behooren: 1) zulke woorden, die altijd een meervoud van voorwerpen uitdrukken, als: *ouders*, *voorouders*, *gebroeders*, *gezusters*, *alpen*, *hersenen*, *mazelen*, *kinderpokken*, *metten* (*matines*, *morgengebeden*); 2) de woorden, die door hun gebruik eene betekenis van het meervoud krijgen, of in het enkelvoud eene andere betekenis hebben. Van dien aard zijn: *staten*, in: *staten-generaal*, *gedeputeerde staten* enz.; *inkomsten*, uit *verschillende* bronnen voortspruitende geldelijke voordeelen, ter onderscheiding van: *inkomen*, *jaarwedde* of *bezoldiging*; ook heeft dit woord in 't enkelvoud eene andere betekenis, hetwelk insgelijks het geval is met *onlusten* (be-

roerten), *manieren* (zedes), en *kosten* en *onkosten*; nogtans heeft de beteekenis van *kost* en *onkost* (slechte kost) niets gemeens met het altijd meervoudige *kosten* en *onkosten*, d. i., het gezamenlijk bedrag eener uit *verschillende* deelen bestaande rekening, ter onderscheiding van *prijs*; *lieden*, dat eene menigte menschen beteekent, maar in bepaalder zin dan het woord *menschen* zelf. Zeker heeft *lieden* vroeger een enkelvoud gehad; maar dit, zoowel als zijne eigenlijke beteekenis, is door verloop van tijd verloren geraakt.

§ 41. VORMING VAN HET MEERVOUD.

1. Verreweg de meeste onzer zelfst. naamwoorden vormen hun meervoud met *en* of *n*, andere hebben den dubbelen vorm van 't meervoud, en betrekkelijk weinige hebben altijd *s*.

Alle woorden onzer taal nemen, wanneer zij in 't meervoud gebruikt worden, eenen meervoudsuitgang aan; in een vroeger tijdperk onzer taal hadden sommige woorden in beide getallen denzelfden vorm.

Sommige woorden ondergaan bij hunne meervoudsvorming tevens eene verandering in hunnen stamklinker, als: *dak*, *daken*; *schip*, *schepen*, enz.; andere wijzigen of verdubbelen hunnen slotmedeklinker, als: *wolf*, *wolven*; *huis*, *huizen*; *vleesch*, *vleezen*; *pan*, *pannen*. Wij moeten hier dus letten op twee zaken: op de meervoudsuitgangen en op de veranderingen in het woord zelf. Wij geven eerst de regels voor 't gebruik der meervoudsuitgangen, zonder op veranderingen in de woorden zelven te letten.

2. Bij 't gebruik der meervoudsuitgangen heeft men bij de woorden, die beide vormen toelaten, te letten op de kracht of de beteekenis dier uitgangen (vergel. § 38, 3—5 en van deze § de regels onder II. b) en de welluidendheid. De taal zelve is ook het beginsel der welluidendheid gevolgd, door achter sommige letters uitsluitend den eenen of den anderen meervoudsuitgang te vorderen.

Aann. Het gebruik der beide uitgangen is bij de meeste woorden dan ook uit een der beide genoemde beginselen te verklaren, nl. dat de beteekenis des woords of de welluidendheid dezen of dien uitgang vordert. Zoo beantwoordt b. v. de *s* als uitgang (vergel. § 38. 3) volkomen aan de beteekenis der verkleinwoorden, der woorden op *aard* en *erd* (vergel. blz. 126, 1), *sel* enz. Voor de eenlettergrepige woorden vordert de welluidendheid den uitgang *en*; bij de meervoudsvorming der meerlettergrepige woorden hebben beide beginselen zich doen gelden. Op grond van deze laatste opmerking

laten wij eerst volgen een' regel voor de eenlettergrepige woorden en daarna regels voor de meerlettergrepige.

I. Regels voor eenlettergrepige woorden.

De eenlettergrepige Nederlandsche woorden vormen, op weinige uitzonderingen na, hun meervoud met *en*, als: *boeken, kisten, leien, vrouwen*. Vergel. blz. 187. c. 2). en 189. 4.

Uitzonderingen: 1). De onzijdige woorden, die hun meervoud vormen op *ers* of *eren* (zie § 38. 2), als: *hoenders, eieren*. 2). De woorden op *a*, waarvan de echt Nederlandsche met uitzondering van eigennamen, zoowel in een- als meerlettergrepige woorden hun meervoud vormen door verdubbeling der *a* en achtervoeging van *s*: *raas, vlaas, egaas*, en de vreemde woorden, alsmede de eigennamen door achtervoeging van *'s*, als: *pa's, papa's, ma's, mama's, massa's, thema's, zebra's*, de *Ka's*, de *Maria's*. 3). De volgende woorden: *kak, oom* en *maat* (makker) altijd *koks, aoms* en *maats*; *knecht* en *zoon* hebben beide uitgangen *knechts, knechten* en *zoons, zonen*, maar in samenstellingen altijd *knechten: krijgsknechten*; *smid* heeft *smids* en *smeden*; *man* heeft *mans* (gemeenzaam) in tegenstelling van *vrouwen*; *wachts* in *schuldwachts*; *stuks* en *cents* met collectieve beteekenis.

Aanm. 1. Wanneer een zelfstandig naamwoord is afgeleid van een werkwoord, voorzien van een voorvoegsel of een partikel, dan komen voorvoegsel en partikel niet in rekening bij het aantal lettergrepen. Als de eenlettergrepige woorden vormen derhalve hun meervoud: *aanval, aanspraak, bescheid, omhaal, verslag* enz. Vergelijk ook blz. 189, 4.

Aanm. 2. De eenlettergrepige vreemde woorden hebben *s*: de *bals* (danspartijen), *lords, pairs* enz.; *keu* (biljartstok), dat de Nederlandsche spelling heeft, maakt *keus* en *keuen*.

II. Regels voor de meerlettergrepige woorden.

a. *Woorden, die altijd s hebben:*

1). Alle verkleinwoorden, niet alleen die op *je* en *ke* met hunne neuvormen, maar ook die op *el* (zie blz. 131, 2), als: *boekjes, jongakens, oogelijns, eikels*.

2). De woorden met de uitgangen *age, aard, erd, sel* en *ster*, als: *bosschages, lafaards, mutsaards, lomperds, deksels, bestuursters*.

Nogtans *Spanjaarden* (vergel. blz. 128, Aanm. 1), en *beginsels* naast *beginselen*.

3). De woorden, eindigende op *em*, als: *brasems, bodems, bloesems*.

Alleen in de uitdrukking: *met bezemen gekeerd*, is aan 't woord *bezemen* den uitgang *en* gegeven.

- 4). De woorden op *a*. Vergelijk blz. 185, I. Uitzondering 2.
b. Woorden, die beide uitgangen kunnen hebben.

De woorden, die naar keuze (welluidendheid) en beteekenis (zie § 38, 3—5) den dubbelen vorm voor 't meervoud hebben, zijn:

1). De woorden op *aal*, als: *portaaals* en *portalen*; *nachtegaals* en *nachtegalen*. Altijd, behalve bij dichters: *korporaals*, *generaals* en *admiraals*. In alle andere *en*, als: *kardinalen*, *kannibalen*, *bokalen*, *garnalen*, *kapitalen*, *linialen*, *wielewalen*.

2). Die op *aar*, *eur* en *ier*, als: *dienaars* en *dienaren*; *leeraars* en *leeruren*; *zondaars* en *zondaren*, en andere persoonsnamen; *hazelaars* en *hazelaren*; *rozelaars* en *rozelaren*; *pilaars* en *pilaren*; *evenaars* en *evenaren*; overigens in zaaknamen meestal *s*: *beuke-laars*, *appelaars*, *tuimelaars*. Op *eur* slechts *directeurs* naast *directeuren*, *gouverneurs* naast *gouverneuren*. Op *ier*, als: *kameniers* en *kamenieren*; *officiers* en *officieren*; toch doorgaans de persoonsnamen op *s*: *cipiers*, *herbergiers*, *kanseliers*, *passagiers*, *proveniers* enz., en de zaaknamen veelal op *en*: *banieren*, *manieren*, *formulieren*, *kwartieren* enz.; maar *bandeliers* en *bandelieren*.

3). Die op *el* (toonloos), *er* en *en* zeer menigvuldig: *kemels*, *kemelen*; *ketens*, *ketenen*; *waters*, *wateren*. Nog menigvuldiger krijgen de woorden op deze uitgangen uitsluitend *s*, nl. wanneer zij personen en zaken beteekenen, die tot den kring des gemeenen levens behooren, met name vele persoonsnamen op *er* en namen van werktuigen, huisraden enz. op *er* en *el*, als: *denkers*, *eters*, *drinkers*, *pratens*, *bakkers* enz.; *stoffers*, *doenders*, *vegers*, *bekers*, *lepels*, *spiegels*, enz. *Tafels* heeft den meervouds-uitgang *en* te danken aan het edeler gebruik, dat er van gemaakt is, om er wetten enz. op te schrijven. *Bijbel* heeft altijd *bijbels*, *engel* altijd *engelen* tot meervoud.

4). Alle woorden op *ie* zonder klemtoon op de eindletter-greep met uitzondering van *bezie*, als: *traliës*, *traliën*; *merries*, *merriën*; *provincies*, *provinciën*. *Beziën* behoeft geen vorm op *s*, omdat *bessen* en *beien* als dagelijksche uitdrukkingen er naast staan.

Aanm. Deze woorden krijgen, gelijk uit de voorbeelden blijkt, *n* en niet *en*, terwijl de uitgang *ie* des woords overeenkomstig de uitspraak door het deelteeken in twee lettergrepen wordt gescheiden.

5). Die op *im*, *oor* en *or*, als: *ijzegrimen*, *ijzegrimmen*, — maar altijd *pelgrims*; — *pastoors*, *pastoren*; *momboor*, *momboren* naast *momber*, *mombors*; maar doorgaans *s* in persoonsnamen, als: *cargadoors*, *majoors*, *stukadoors*, en *en* in zaaknamen, als: *kan-*

toren, komforen, kwispedoren, metaphoren, meteoren, — professors, professoren, rectors, rectoren, curators (in boedels), curatoren (bestuurders); maar factoren, doctoren.

6). De woorden op *ein, ijn* en *el* (toonhebbend) wisselen niet van uitgang, maar sommige daarvan hebben *s*, andere, en wel de meeste, *en*, als: *kasteleins, kapiteins, souvereinen, republikeinen, refereinen; hartekijns, praktizijns* en andere persoonsnamen, evenwel *mandarijnen; verder kalvijnen, konijnen, dozijnen*, enz.; *colonels, muskadellen, morellen, forellen*, enz.

c. Woorden, die altijd n of en hebben.

Alle woorden, die onder geen der bovenstaande regels begrepen zijn, krijgen *n* of *en*, en dit zijn:

1). Alle Nederlandsche woorden op de toonlooze *e*, als: *laden, wijzen, hoogten, gebergten*.

Aann. 1. Bij TEN KATE vindt men voor woorden op *te* den meervoudsuitgang *ns* gegeven, als: *begeertens, behoeftens*, terwijl aan de andere woorden op *e* een dubbele meervoudsuitgang wordt toegekend, als: *lade, laden, ladens; mudde, mudden, muddens*. *Jonge* had alleen het meervoud *jongens* ter onderscheiding van *jongen* (van dieren). Nu het enkelvoud altijd *jongen* geschreven wordt (evenwel *jongetje*), is het meervoud *jongens* regelmatig.

Rede en *lende* hebben naast *reden* en *lenden* ook *redenen* en *lendenen* tot meervoud.

Aann. 2. De vreemde woorden op *e* nemen doorgaans *s*, als: *colleges, concierges, dames, horloges, kokardes, loges, matrones, modes, pommades, serges, synodes, tantes* enz.; sommige, die min of meer den vreemden vorm hebben afgelegd, krijgen *en*, als: *akten, klassen, muzen, seksen, sekten, synagogen*.

2). Alle woorden op *ie*, die den klemtoon op de eindlettergreep hebben, alsmede de Nederlandsche woorden op de heldere *e* krijgen *ën*, als: *genieën* (vernuften), *harmonieën, kopieën, fantasieën, moskeeën*. De eenlettergrepige op *ie* en *ee* volgen denzelfden regel, als: *drieën, knieën, spieën, theeën, weeën, zeeën*. Vergel. de woorden op *ie* onder b. 4), blz. 186.

Aann. De vreemde woorden op de lange of heldere *e* krijgen 's, als: *facsimile's*.

3) Alle woorden eindigende op eenen tweeklank; de kennelijk afgeleide op *and, dom, eel, es, (ij), in, ing, ling, heid, ik* of *rik, nis* en *schap*; de stamwoorden en verholten afleidingen op *d, t, k* en *w*; eindelijk alle bastaardwoorden en woorden met bastaarduitgangen, die niet op een' klinker eindigen en niet genoemd zijn onder *b* op blz. 186. B. v.: *lampreien, pleidooien, averijen, boerderijen; vijanden, rijkdommen, houweelen, zangeressen, vorstinnen, bewegingen, leerlingen, lompheden, botteriken, hinder-*

nissen, gezelschappen; avonden, arenden, kleimooden en sieraden (naast kleimoodiën en sieradiën); schavuiten, perziken, mouniken, kabeljauwen, kartouwen, zenuwen, — folianten, studenten, dreigementen, passementen, fabrieken, kasteelen, sociëteiten, stommitieiten, bandieten, abdissen, dromedarissen, organisten, blazoenen, plantsoenen, avonturen, kalotten, servituten, kartelsen, serviezen, planketten, lorgnetten, candidaten, aspiranten enz. Sergeants en galants naast sergeanten en galanten, terwijl overigens de vreemde woorden op andere uitgangen *s*, die op een' klinker 'a krijgen: schako's, echo's, cascadeau's, parasols, matadors, bonbons, enz.

3. Wij laten hier nu volgen de veranderingen, die de woorden zelve bij de meervoudsvorming ondergaan. Zij zijn tweeërlei: 1) wijziging van den stammedeklinker; 2) wijziging of verdubbeling van den slotmedeklinker. Van enkele woorden, als: *hoe*, *vloer* en *stroop*, alsmede die op *heid* vordert bovendien het meervoud eenige verklaring.

1). Bij eenige woorden, die in het enkelvoud een' onvolkomen stamklinker hebben, gaat deze in het meervoud in een' volkomen over, als:

a) *bad*, *baden*; *blad*, *bladen*; *dag*, *dagen*; *dak*, *daken*; *dal*, *dalen*; *gat*, *gaten*; *gelag*, *gelagen*; *glas*, *glazen*; *graaf*, *graven*; *pad*, *paden*; *rad*, *raderen*; *slag*, *slagen*; *staf*, *staven*; *vat*, *vaten*; *verdrag*, *verdragen*; b) *bevel*, *bevelen*; *gebed*, *gebeden*; *gemat* (eene maat lands), *gemeten*; *spel*, *spelen*; *tred*, *treden*; *trek* (list), *treken*; *weg*, *wegen*; c) *gebod*, *geboden*; *god*, *goden*; *hof*, *hoven*; *hol*, *holen*; *oorlog*, *oortogen*; *shot*, *schoten*; *slot*, *sloten*; *verlof*, *verloven*; d) *stad*, *steden*; e) *lid*, *leden* en *gelid*, *gelederen*; *schip*, *scheppen*; *smid*, *smeden*; *spit*, *speten*; *splijt*, *spletten*; *rif* (in een zeil), *reven*.

Aaun. De volkomen klinker der meervoudsvormen van de woorden onder *a*, *b* en *c* is daaruit te verklaren, dat achter den slotmedeklinker des enkelvoudsvorms (met uitzondering van enkele woorden onder *b*) een klinker is weggefallen; die enkelvoudsvormen staan voor *bade*, *blade*, *dage* enz., *bevele*, *gebede* enz., *gebode*, *gode* enz. In vele uitdrukkingen, b. v. in den 3^{en} naamv. mannelijk en onzijdig, in bijwoordelijke uitdrukkingen en verkleinwoorden komt ook nog de enkelvoudsvorm voor met een' volkomen klinker, als: *blaadje*, *des daags*, *glaasje*, *ten grave dalen*, *slaags worden*, *vaatje* en *vaatwerk*, *in gebede*, *geef Gode de eer*. Bij enkele woorden onder *b* is de stamklinker uit *i* ontstaan, als: *bevel*, *tred*, *spel*, *weg*. Ook in de meervoudsvormen onder *e* is de stamklinker des meervoudsvorms uit *i* ontstaan. *Steden* is het meervoud van *stede*: *ter stede*, *stedeling*.

2). De wijzigingen, die bij de meervoudsvorming de slotmedeklinkers des enkelvoudsvorms ondergaan, bestaan in den overgang van *f* in *v*, van *s* en *sch* in *z* bij sommige woorden.

De *sch* gaat in *z* over alleen in *vleezen*, meerv. van *vleesch*, dat oudt. ook *vlees* of *vleys* werd geschreven, gelijk men nog schrijft *vleezig*.

Wij spreken de slotmedeklinkers scherp uit, ook de zachte; b. v. *pad* klinkt als *pat*, *heb* als *hep* enz.

De *v* en *z*, die in onze taal zeer zacht worden uitgesproken, worden daarom nooit als slotmedeklinkers gebruikt, maar door *f* en *s* als zoodanig vervangen. In het meervoud gaan zij weer in *v* en *z* over en wel in de volgende gevallen:

a). Waar *f* en *s* als slotletters voorkomen na een' tweeklank, een' volkomen klinker of een' klinker, die in 't meervoud volkomen wordt, als: *duiven*, *wijven*, *dieven*, *graven*, *proeven*, *staven*, *hoven*, *huizen*, *prijzen*, *vliezen*, *bazen*, *weezen*, *glazen*. Uitzondering op dezen regel maken: *philosofen*, *kousen*, *kruisen*, *kuisen* (knodsens), *leisen*, *spiesen* en *struisen*.

b). Waar *f* en *s* worden voorafgegaan door *l* en *r*, als: *golven*, *turven*; *halzen*, *beurzen*. Uitzonderingen: op *ls* alleen *polsen*, en op *rs*: *floersen*, *kaarsen*, *kersen*, *koersen*, *marsen*, *persen*, *schorsen*, *morsen* en *lorsen*.

c). In de volgende woorden op *ns* gaat *s* nog in *z* over: *bonzen*, *cijnzen*, *ganzen*, *grenzen*, *kleinzen* of *klenzen*, *trenzen* en *donzen*.

Bij de meervoudsvorming wordt de slotmedeklinker verdubbeld in alle Nederlandsche woorden (met uitzondering alleen van de op bladz. 188 onder 3. 1) genoemde), die eindigen op een enkelen medeklinker, voorafgegaan van een' onvolkomen klinker, als: *pen*, *pennen*; *mes*, *messen*; *hut*, *huttens*; *boerin*, *boerinnen*; *gezelschap*, *gezelschappen*. De woorden op *sch* verdubbelen in dat geval de *s*, als: *flesch*, *flesschen*; *visch*, *viesschen*.

3). De woorden *koel*, *vloel* en *stroel*, alsmede die op *heid*, eischen nog eenige verklaring.

De drie eerstgenoemde woorden worden in het meervoud overeenkomstig de uitspraak geschreven: *koelien*, *vloelien* en *stroelien*. De uitgang *heid* wordt in het meervoud *heden*. Vroeger namelijk schreef men in het enkelvoud *hede*, en daarvan is het meervoud regelmatig *heden*.

4. Tot dusverre is alleen gesproken over het meervoud der stamwoorden en door middel van achtervoegsels afgeleide woorden, en altijd met uitzondering der eigennamen. De met voorvoegsels afgeleide zelfstandige naamwoorden vormen hun meervoud op gelijke wijze als hun grondwoord;

b. v.: *afdak* als *dak*, *antwoord* als *woord*, *herdruk* als *druk*, *ondiepte* als *diepte*.

In samengestelde woorden neemt alleen het tweede deel het teeken des meervouds aan, en wel denzelfden uitgang als buiten de samenstelling; b. v.: *pakhuizen*, *huisknechten*, *grootvaders*, *speelplaatsen*, *voorhuizen*, *achterdeuren* enz.

De samenstellingen, waarvan *man* het tweede lid uitmaakt, veranderen *man* in *lieden*, als: *koopman*, *kooplieden*; *krijgeman*, *krijgelieden*. Uitzonderingen zijn: *drieman*, *tienman*, *gemeensman*, *cranjeman*, *schoolman*, *septemberman*, die in 't meervoud *mannen* hebben; benevens: *Noorman*, *Fraïschman*, *Engelschman*, *Gelderschman*, waarvan *Noormannen* of *Noren*, *Franschen*, *Engelschen*, *Gelderschen* het meervoud is. In *Muzelman*, mv. *Muzelmannen* en *kaaiman*, mv. *kaaimans* of *kaaimannen* maakt *man* geen lid eener samenstelling uit.

5. Bij de eigennamen hangt de toepassing der meervoudsuitgangen niet af van de beteekenis, maar van de welluidendheid, of in 't algemeen van 't gebruik. De volksnamen op *er* krijgen doorgaans *s*, als: *Nederlanders*, *Hollanders*, *Zwitsers*, *Groningers*, *Haarlemmers*, *Armeniërs* enz.; nochtans *Beieren*. Van die op *aar* nemen sommige beide uitgangen aan: *Zwollenaars* en *Zwollenaren*; alle overige volksnamen krijgen *en*, als: *Russen*, *Denen*, *Zweden*, *Romeinen*, *Napolitanen*, *Arabieren*, *Portugeezen*, *Algerijnen* enz.

De eigennamen van personen, voor zooverre althans hun vorm daarvoor vatbaar is, nemen doorgaans *s* tot meervoudsuitgang, als: de *Jans*, *Frederiks*, *Antons*, *Roelofs*, de *Smits*, *Bakkers*, *Wanings*, *Groenevelds*, de *Van Burens*, de *Vondels*, *Caesars*, *Stuarts*, *Bourbons*, *Napoleons* enz. Andere kunnen beide uitgangen aannemen; b. v.: de *Hendriks* en *Hendriken*. De namen op *s*, voorafgegaan van een' onvolkomen klinker krijgen altijd *en*, als: de *Judassen*, *Socratessen*, *Parissen*, *Minossen*, *Fabiussen*; in Latijnsche namen op *us* wordt soms deze uitgang voor den meervoudsuitgang weggelaten; b. v.: de *Gracchussen*, *Gracchen*.

De eigennamen, eindigende op *a*, de heldere *e*, *i*, of *y*, *o* en *u* krijgen 's als meervoudsuitgang; b. v.: de *Bertha's*, *Hebe's*, *Garribaldi's*, *Friso's*, *Pichegru's*. De *s* zonder weglatingsteeken zou niet voldoen aan de uitspraak; de verdubbeling van den klinker voor de *s* zou daaraan voldoen, maar het is wenschelijk den vorm der eigennamen onveranderd te laten.

In eigennamen, die op een vreemden klank eindigen, is de 's ook noodig; b. v. de *Rousseau's*, *Duruy's*.

§ 42. DE NAAMVALLEN.

1. Door naamval verstaat men den vorm, die of door het naamwoord zelf, of door de bepalende woorden wordt aangenomen, om de betrekking aan te wijzen, waarin dat naamwoord tot den zin staat (vergel. § 25. 7. *b*).

Mannelijk.

Enkelvoud.		Meervoud.	
1 nv. <i>de koning, de heer.</i>		1. <i>de koningen of heeren.</i>	
2 » <i>des konings, des heeren.</i>		2. <i>der koningen of heeren.</i>	
3 » <i>den koning, den heer.</i>		3. <i>den koningen of heeren.</i>	
4 » <i>den koning, den heer.</i>		4. <i>de koningen of heeren.</i>	

Vrouwelijk.

Enkelv.		Meerv.		Onzijdig.	
1 nv. <i>de wet.</i>	<i>de wetten.</i>	1. <i>het land.</i>	<i>de landen.</i>		
2 » <i>der wet.</i>	<i>der wetten.</i>	2. <i>des lands.</i>	<i>der landen.</i>		
3 » <i>der (de) wet.</i>	<i>den (der) wetten.</i>	3. <i>den lande.</i>	<i>den landen.</i>		
4 » <i>de wet.</i>	<i>de wetten.</i>	4. <i>het land.</i>	<i>de landen.</i>		

2. Uit de bovenstaande verbuigingen zien wij:

1). Dat de tweede naamval de meeste buiging ondergaat, en dat de uitgangen, die de zelfst. naamwoorden in dien naamval aannemen, dezelfde zijn als die des meervouds, namelijk *s* en *en*. De substantieven, die *s* in den tweeden naamval aannemen, worden gezegd tot de *sterke* of *oude*, die *en* hebben, tot de *zwakke* of *nieuwe* verbuiging te behooren.

2) Dat in den eersten naamval zoowel het naamwoord als het lidwoord onverbogen blijft, en het laatste in het enkelvoud slechts verandert, om het onzijdig geslacht van het zelfst. naamwoord aan te kondigen.

3). Dat in den tweeden naamval van het mannelijk en onzijdig enkelvoud zoowel het naamwoord als het lidwoord wordt verbogen, en ook in 't vrouwelijk enkelvoud, alsmede in het meervoud der drie geslachten het lidwoord verbogen wordt.

4). Dat in den derden naamval ook overal het lidwoord verbogen wordt. De datief der sterke buiging eindigt op *e*, die in het mannelijk gewoonlijk wordt weggelaten, terwijl de derde naamvalsvorm van het onzijdig enkelvoud: *den kinde, den lande, den volke* enz. alleen in deftigen stijl voorkomt; gewoonlijk zegt men: *het kind, het land, het volk* enz. In gemeenzamen stijl wordt ook doorgaans in den 3er nv. vrouwelijk

enkelvoud niet *der* maar *de* gebruikt. De zwakke datief ondergaat geen buiging; de *e*, die vele woorden dier buiging in den derden naamval hebben, als: *den heere*, *den grave* enz. is geen buigingsuitgang, maar bloot eene *e* voor de welluidendheid, die oorspronkelijk tot den grondvorm des woords behoorde: *de huize*, *de grave*, gelijk men ook zegt: *de vrouwe* enz. De buigingsuitgang des sterken datiefs is nog in vele uitdrukkingen over; vergel. blz. 40. 2.

5). Dat in den vierden naamval alleen in het mannelijk enkelvoud het lidwoord verbogen wordt, terwijl overal het naamwoord onveranderd blijft.

6). Dat in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud voor de drie geslachten het naamwoord geene naamvalsbuiging heeft. De uitgangen des meervouds behooren tot de getalsonderscheiding (zie § 25. 7. a.).

3. Tot de sterke verbuiging behooren de meeste mannelijke en, met uitzondering van *hart*, alle onzijdige substantieven; tot de zwakke, behalve *hart*, eenige persoons- en diernamen: 1) op *e*, als: *getuige*, *bode*, en daarom ook de als zoodanig gebruikte adjectieven, als: *de brave*, *de wijze*, *de geleerde*; 2) die, welke vroeger op *e* eindigden, als: *vorst*, *heer*, *hertog*, *mensch*, *graaf*, *leeuw*, *beer*; 3) de uit vreemde talen ontleende woorden *paus*, *profeet* en *prins*.

Bij vrouwelijke zelfst. naamwoorden komt noch de eene, noch de andere uitgang voor, wanneer zij als bepaling achter het bepaalde staan; maar gaan zij het bepaalde woord vooraf, dan krijgen zij somtijds, wanneer zij in een zeer bepaalden zin genomen zijn, de *s*; b. v. *Moeders zorg*, *Tantes komst*, *mijn vrouws zuster*, *uw zusters man*. De zeer bepaalde zin, waarin die bepalende zelfst. naamwoorden gebruikt worden, verheft ze tot de beteekenis van eigennamen, en daarom krijgen zij ook als deze de *s* als uitgang des tweeden naamvals, terwijl de bepalende woorden *uw*, *mijn* enz. ook daarom onverbogen blijven. Men zegge dan ook: *Uw Majesteits gehoorzame onderdaan*. In samenstellingen vertoont zich ook nog de sterke vorm: *vrouwspersoon*, *zichverhuizing*, *vriendschapbetoon*.

4. De zelfst. naamwoorden op *s*, *st* en *sch* krijgen tusschen den grondvorm des woords en den naamvalsuitgang *s* eene *e*, als: *des huizes*, *des kruises* (vergel. §. 2)), *des vleeschos*, *des geestes*. In deze woorden is de onomschreven genitief door het gebruik gewettigd; overigens dient men dergelijke opeenhooping van sisklanken te vermijden, als: *des danses*, *des dorstes*, *des dis-*

sches enz., en omschrijft men den genitief door *van*; b. v. *van den dans*. Ook van de onzijdige woorden op *e*, en dus ook de verkleinwoorden, omschrijve men liever den genitief door *van*; b. v. *van het gebergte*, *van het boekje*.

De onzijdige stofnamen op *s* en de bastaardwoorden op *aris* blijven onverbogen, als: *des glas*, *des secretaris*.

Van *heer* is de tweede naamval *des heeren*, maar in samenstellingen *des heers*, als: *des veldheers*; die van *dag* is *des dags*, als bijwoordelijke uitdrukking evenwel *des daags*, maar niet aldus in samenstellingen, als: *des zondags*, 's *maandags*.

5. Bij eigennamen, die, zooals reeds gezegd is, in den tweeden naamval *s* krijgen, wordt deze letter met het weglatingsteeken (apostrophe) daarbij gevoegd in dezelfde gevallen, waarin het meervoud der eigennamen door 's gevormd wordt, terwijl de woorden op *s* en *x* alleen eene apostrophe als teeken van den tweeden naamval krijgen (verg. blz. 190, 5). Men schrijft dus b. v.: *Vondels gedichten*, *Voltaires werken*, *Newtons nasporingen*, *Alva's komst*, *Salomo's spreuken*, *Euripides' treurspelen*, *Marnix' psalmen*.

§ 43. GEBRUIK VAN HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

1. In de *Eerste Afdeeling* is breedvoerig behandeld het gebruik van het zelfst. naamwoord als deel der rede. Het volgende diene alleen tot herhaling:

1). Een zelfst. naamwoord staat in den eersten naamval:

1. als onderwerp (§ 6. 1. en Aanm.);

2. als deel van het gezegde of predicaatswoord bij de werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, *gelijken* of *lijken*, *schijnen* en *heeten* (§ 6. 3 en 6);

3. wanneer het den aangesproken persoon beteekent.

Aanm. Het woord, dat den aangesproken persoon beteekent, staat in geenerlei betrekking tot den zin, maar geheel op zich zelf. Het heeft dan ook geen bijzonderen vorm, maar staat altijd in den grondvorm (nominatief), en wordt daarom gezegd in den eersten naamval te staan. Van een vijfden naamval (d. i. naamvalsform, § 25. 7. b) als *vocativus* kan geen sprake zijn, evenmin als van eene betrekking in den zin. Het is dan ook verkeerd de *aanspreking* te noemen *aangesproken onderwerp*; want wel heeft zij, gelijk gezegd is, den vorm des onderwerps, maar mist elke logische betrekking. Indien er aan eenige betrekking kan gedacht worden, dan bestaat die tusschen de aanspreking en het uitgedrukt of verzwegen voornaamwoord, dat denzelfden persoon beteekent, en dit laatste kan in alle naamvallen staan; b. v.: *Onze Vader, die in de hemelen zijt*; *U*,

a Vader! moeten wij boven alles beminnen; door U, o Vader! leven wij, U, zij onze aanbidding toegebracht enz.

2. Een zelfst. naamwoord in den tweeden naamval is: *a.* eene attributieve bepaling in ongelijke betrekking van een zelfst. naamwoord (zie § 8. 1 en § 8. C.) of *b.* bepaling (voorwerp) van een werkwoord of bijvoegl. naamwoord (zie § 9. C.).

Als bijvoeglijke bepaling is hij te onderscheiden (zie § 8. C. 3) als:

- a.* subjectieve tweede naamval;
- b.* objectieve tweede naamval;
- c.* tweede naamval van *afkomst* of *bezit*;
- d.* tweede naamval van *verwantschap*;
- e.* *partitieve* of *verdeelings-genitief*.

3. Een zelfstandig naamwoord staat in den derden naamval als voorwerp van een werkwoord of van een bijv. naamwoord; zie § 9. B. 1; ten andere, wanneer het voorkomt in een der gevallen, genoemd onder § 9. B. 2.

4. Een zelfstandig naamwoord staat in den vierden naamval:

- 1) als lijdend voorwerp, zie § 9. A.;
- 2) als voorwerp, dat het product der werking beteekent; zie blz. 33. 2);
- 3) als accusatief van het gewicht of de waarde; zie blz. 36. 6;
- 4) bij bijv. naamwoorden, die vroeger den genitief geregeerd of het nog wel doen; zie blz. 36. 7;
- 5) wanneer het wordt voorafgegaan door een voorzetsel; zie blz. 40. 2.

Aann. Een zelfstandig naamwoord kan ook als attributieve bepaling met het bepaalde woord in gelijke betrekking staan, zie § 8. B.; in dat geval heeft het denzelfden naamval als het bepaalde woord.

DERDE HOOFDSTUK.

HET LIDWOORD.

§ 44. AARD EN ONDERSCHIEDING VAN HET LIDWOORD.

1. Het lidwoord is een woordje, dat vóór het zelfst. naamwoord staat, om aan te kondigen in welken omvang de beteekenis van dat zelfst. naamwoord moet gedacht worden.

Met uitzondering van de eigennamen, die bepaalde voor-

werpen uit de soort aanwijzen, drukken alle overige zelfst. naamwoorden op zich zelve algemeene begrippen uit, als: *kind, hond, boom, gebergte, vloot, ijzer, vleesch, deugd, schoonheid, rust, beweging* enz. De taal heeft middelen om de algemeenschap dier begrippen te beperken, gelijk reeds is opgemerkt (vergel. § 32. 2), en zij doet het deels door bepalende woorden, waartoe de lidwoorden behooren.

Verklaring. Zal men de beteekenis van het lidwoord recht gevoelen, dan dient men het gebruik van dit woord voor de verschillende soorten van substantieven in 't oog te vatten.

1. *Voorwerpsnamen.* Wanneer een enkel voorwerp niet door een' eigennaam van de soort wordt onderscheiden, gelijk dit het geval is met *Amsterdam* en *stad*, *Jan* en *kind*, dan kan dit geschieden door het lidwoord. *Kind* is de naam van een algemeen begrip, dat de som der voorwerpen omvat, waarin de kenmerken van dat begrip verwezenlijkt zijn (vergel. Inl. 6 en 7), en derhalve ook de soortnaam of de gemeene naam van het individu. Door middel van het lidwoord nu kan de spreker te kennen geven, in welke beteekenis b. v. het woord *kind* moet gedacht worden, of in 't algemeen, zonder eenige aanwijzing, en dan blijft het lidwoord weg: *Jan kan den naam kind niet meer dragen*; of de soort, d. i. de som der individuen, en dan gebruikt men het lidwoord *de* of *het*: *wij spreken over de opvoeding van het kind* (d. i. *de kinderen*); of een enkel individu, hetzij zonder aanwijzing welk, als: *een kind geleidde ons*, of een bepaald individu uit de soort, als: *laat het kind niet langer wachten*; *laat het kind, dat hier staat, niet langer wachten*. In het laatste geval is eene nadere bepaling noodzakelijk, hetzij die in de gedachte ligt of uitgedrukt wordt; het lidwoord stemt dan in aard overeen met het bepalingaanduidend voornaamwoord (zie § 59). In den zin: *laat het kind niet langer wachten*, is sprake van een bepaald kind, b. v. waarvan reeds vroeger gesproken is, dat staat te wachten of in 't algemeen, dat bij spreker en hoorder als het bedoelde kind bekend is.

Heeft een eigennaam een meervoud, omdat er meer individuen zijn, die denzelfden eigennaam dragen, dan kan het noodig zijn, een uit die alle aan te wijzen, en dit geschiedt door het lidwoord *een*. Wordt er een bepaald individu uit die vele onderscheiden, dan kondigt het lidwoord *de* of *het* dit aan (vergel. § 46. 2).

2. *Collectieven.* Het collectief zonder lidwoord drukt het algemeene begrip uit. Heeft het een meervoud, gelijk *vloot*, dan drukt dat meervoud *vloten* de soort uit. Daarom behoeft hier het lidwoord de soort niet aan te kondigen, maar enkel aan te wijzen of eene bepaalde collectie als eenheid gedacht wordt, b. v. *de vloot zal morgen uitzeilen* (d. i. eene bij spreker en hoorder bekende vloot), of dat eene dergelijke collectie uit de vele andere, zonder bepaalde aanwijzing voorkomt, als: *eene vloot is in 't gezicht*.

Heeft een collectief de beteekenis van een' stofnaam, dan richt zich het gebruik van 't lidwoord naar dat bij stofnamen.

3. *Stofnamen.* Stoffen zijn niet telbaar, d. i. zij bestaan niet uit individuen. De aanwijzing van een enkel individu is dus hier onnoodig: *Er*

is hier sprake van hoeveelheden van zekere stof, en deze kunnen algemeen of onbegrensd, of bepaald of begrensd gedacht worden. Het lidwoord *de* of *het* dient hier om aan te kondigen, dat de stof als eene bepaalde of begrensdte hoeveelheid moet gedacht worden (vergel. § 32. 2).

Hebben stofnamen de beteekenis van voorwerpsnamen, dan richt zich het gebruik van 't lidwoord naar dat der voorwerpsnamen.

4. *Abstracte zelfstandige naamwoorden.* De hoedanigheden, toestanden of werkingen, welke deze naamwoorden beteekenen, kunnen *a.* òf in 't algemeen gedacht worden, òf *b.* voorgesteld worden als verwezenlijkt in een of meer voorwerpen, en dit laatste wordt aangekondigd door het lidwoord *de* of *het*, als: *godsdienst* en *deugd*, *arbeidzaamheid zonder spaarzaamheid*, *geluk of ongeluk* enz. *De arbeidzaamheid van dien man.* Hebben deze naamwoorden een meervoud, dan richt zich het gebruik van het lidwoord naar dat van de voorwerpsnamen, als: *de dwaasheden der menschen.*

Naar de hier in 't algemeen opgegeven beteekenis van het lidwoord richt zich hoofdzakelijk het gebruik er van. Zie verder § 46.

2. Men onderscheidt in onze taal tweeërlei lidwoorden, namelijk het *bepalende* of *aanwijzende* *de* of *het* en het lidwoord van *eenheid* *eene*. Waarom zij aldus genoemd worden, is uit bovenstaande verklaring licht op te maken: het lidwoord *eene* kondigt aan, dat het zelfstandig naamwoord eene eenheid noemt van de gelijknamige soort; *de* of *het* kondigt aan, dat het naamwoord, dat òf eene soort òf een of meer individuen òf eene hoeveelheid òf eindelijk een abstract begrip beteekent, in bepaalden zin gebruikt is.

3. Het aanwijzend lidwoord is oorspronkelijk het aanwijzend voornaamwoord *die*, *dat*; *b. v.:* *So lange geet, als men spreekt, Die cruke te watere datsi breect; 'Dat eerste gebod.* Het onzijdige *dat* werd menigvuldig met het volgende of voorgaande woord aaneengekoppeld en werd dan *t*, waaruit *het* door aspiratie of aanblazing zal ontstaan zijn.

Het lidwoord *eene* is oorspronkelijk telwoord.

4. De lidwoorden zijn toonloos, d. i. zij worden in de uitspraak slechts even aangeroerd en zoo kort en zacht mogelijk uitgesproken.

Aanm. De verbuiging van het lidwoord van eenheid is in strijd met die toonloosheid, daar de aanhechting van den buigingsuitgang het woord tweelettergrepig en daardoor de eerste lettergreep eenigszins lang maakt. Daarom laten velen de buigingsuitgangen bij dit lidwoord weg, en schrijven in alle geslachten en ook in den vierden, zoowel als in den eersten naamval, *eene*. Op gelijke wijze handelt men dan met de bijv. bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *zijn*, *haar* enz. Het is daarom verkieslijk in den gemeenzamen stijl en bij eene levendige voordracht genoemde woorden niet te verbuigen. Sommige onzer beste schrijvers staan het beginsel van niet-verbuiging in 't algemeen voor. Nogtans wordt het door anderen even krachtig

bestreden. Men neme hierbij in acht, wat wij in de Aanm. op blz. 114 over het bezit van naamvalsuitgangen gezegd hebben (zie ook § 45. 1). Waar zij gevolgd worden door een bijv. naamwoord, dat den naamvalsuitgang aanneemt, daar laten velen, die overigens het beginsel der verbuiging zijn toegedaan, in het mannelijk het lidwoord en het voornaamwoord evenwel onverbogen: *van een goden vader, aan uw besten vriend*. Waar buiten dit geval een naamvalsuitgang wordt weggelaten, plaatst men dan het weglatingsteeken (apostrophe).

De toonloosheid van het lidwoord blijkt uit de verkorting van *het* tot *'t*. Zoo was ook oudtijds de ineensmelting van het lidwoord met een volgenden klinker, zelfs zonder eenige aanwijzing, vrij algemeen; b. v.:

Deen roept Christus hier, dander Christus daer.

Deen seyt 't is geloghen, dander 't is waer.

Om devangelie si twisten en kijven. (Spelen van Sinne.)

Deze ineensmelting van het lidwoord met een volgenden klinker, nogtans met aanwijzing door eene apostrophe, komt in poëzie menigvuldig voor, en wordt door sommigen, met name door Dr. Nassau ook in proza als gepast aanbevolen.

§ 45. VERBUIGING VAN HET LIDWOORD.

1. Het lidwoord staat in de betrekking van overeenkomst tot zijn zelfst. naamwoord, d. i. het wordt met dat zelfst. naamwoord verbogen en richt er zich naar in geslacht, getal en naamval (zie § 25. 7). Bij de onvolledige buiging van het zelfst. naamwoord zelf, kan het lidwoord door zijne betrekkingvormen gedeeltelijk het geslacht, het getal en den naamval der zelfst. naamwoorden uitdrukken. Bij de verbuiging van het zelfst. naamwoord op bl. 191 is ook die van het bepaalde lidwoord opgegeven. Hier volgt derhalve alleen de verbuiging van het lidwoord van eenheid.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. een.	eene.	een.
2. eens.	eener.	eens.
3. eenen.	eener, eene.	eenen, een.
4. eenen.	eene.	een.

2. De 3^e naamval vrouwelijk en onzijdig enkelv. b. v. *eener vrouw, eenen volke* komt alleen in deftigen stijl voor; in gemeenzamen stijl is *eene* en *een* te verkiezen. In de spreektaal wordt overigens *altijd* gebruik gemaakt van den door *van* omschreven 2^{en} naamval, nooit van *des*, *der*, *eens* of *eener*, en in de schrijftaal wordt ook menigvuldig deze naamval door *van*, de derde door *aan* omschreven.

§ 46. GEBRUIK VAN HET LIDWOORD.

1. Uit de *verklaring* op blz. 195 blijkt voldoende het gebruik van 'lidwoord in 'talgemeen. Men dient nog op enkele bijzonderheden te letten; ook hangt het gebruik van het lidwoord soms van toevallige en niet alleen van logische redenen af.

2. De eigennaam behoeft als bijzondere naam van het individu geen lidwoord (vergel. § 32. 2 en blz. 195): *Willem*, *Nederland*, *Amsterdam*.

Uitzondering. Wanneer een eigennaam eene bepaling bij zich heeft, dan vordert hij noodwendig het lidwoord.

Voorbeelden. a). De krijgshaftige Marlborough. De onsterfelijke De Ruiter. De bloeddorstige Nero. Het waterrijke Nederland. Het drukke Amsterdam. — b). De eerste Napoleon. Het nieuwe Tyrus (in tegenstelling van een ander, het oude). De Roelof, die altijd te laat komt. Het Amsterdam in Holland (in tegenstelling van een ander Amsterdam, elders gelegen). — c). De Hannibal zijner eeuw. Een tweede Newton. Een Alexander, die niet veroveren kan. De Alexanders onzer dagen. Een Amsterdam zonder koophandel.

Aanm. 1. In de voorbeelden onder a) behoudt de eigennaam zijn karakter als eigennaam; de bepaling, die eene eigenschap van het individu noemt, vordert hier volgens taalgebruik het lidwoord. In gemeenzamen stijl wordt zulk eene bepaling als attribuut wel zonder lidwoord aan den eigennaam toegevoegd: *Kleine Hendrik*, *Lastige Pieter*. In aansprekingen moet het lidwoord wegblijven: *goede God!* *Onsterfelijke De Ruiter!* (vergel. 3. 1)). In de voorbeelden onder b) dienen de bepalingen om het individu, dat de eigennaam noemt, te onderscheiden van andere individuen, die denzelfden eigennaam dragen, hetwelk niet het geval is met de voorbeelden onder a). Bij die onder b) heeft de eigennaam, in zooverre er toevallig meer individuen van denzelfden naam zijn, het karakter van soortaam, en dit is geheel het geval met de eigennamen onder c), welke beteekenen *personen* of *zaken*, gelijk die, welke den eigennaam dragen.

Aanm. 2. Van sommige eigennamen maakt het lidwoord een deel uit. Men kan dus niet zeggen, in den zin als hier boven, dat zulke eigennamen een lidwoord voor zich nemen; maar zij hebben het voor zich, terwijl bij sommige er van dat lidwoord een *onafscheidelijk* deel uitmaakt van den eigennaam, zoodat, wanneer deze eene bepaling bij zich heeft (volgens *Uitz.*, § 46. 2) een tweede lidwoord noodig is. Dit is namelijk het geval met de eigennamen van personen, alsmede met de plaatsnamen, die van een verbogen lidwoord vergezeld zijn, als: *de onsterfelijke De Ruiter*, *de eerlijke De Witt*, *het Friesche Den Haag*, *het Den Helder van vroeger*; daarentegen, wanneer het lidwoord onverbogen is: *de vruchtbare Betuwe*, *de verwoeste Palts*, enz.

De eigennamen, die een lidwoord voor zich hebben, zijn: 1) de namen van personen, sterrenbeelden, landstreken, steden enz., die hunnen oor-

sprong uit gemeene zelfst. naamwoorden hebben, of samenstellingen zijn, waarvan het laatste lid een gemeen zelfst. naamwoord is, als: *De Ruiter*, *De Jager*, *De Jonge*, *de Leeuw*, *de Maagd*, *de Betuwe* (d. i. *bat*, *bet*, of *goede ouwe*), *de Veluwe* (d. i. *val*, *bal* of *slechte ouwe*), *de Peel*, *de Tielerwaard*, *de Willemstad* enz. 2). De namen van schepen, hetzij zij hunnen oorsprong hebben uit eigennamen of uit gemeene zelfst. naamwoorden, als: *de Jupiter*, *de Friesland*, *de Provincie Drente*, *de Stad Sneek*, *de Zeemeeuw*; *de Zwaluw* enz. 3). De namen van bergen, rivieren, stroommen, alsmede van eilanden in het meervoud, omdat daarbij de gemeene zelfst. naamwoorden *berg*, *rivier*, *stroom* of *eilanden* als uitgelaten worden beschouwd, als: *de Libanon*, *de Taurus*, *de Waal*, *de Rijn*, *de Elbe*, *de Weichsel*, *de Hont*, *de Sond*, *de Biesbosch*, *de Dollart*, *de Hebriden*, *de Ladronen* enz.

3. Het lidwoord blijft nog weg in de volgende gevallen:

1). Bij een zelfst. naamwoord, dat een' aangesproken persoon beteekent, als: *Man*, *hoe kunt gij dat zeggen?* De reden hiervoor is dezelfde als die, waarom in den tweeden persoon (alsook in den eersten) geen geslachtsonderscheiding noodig is.

2). Wanneer het zelfst. door eene attributieve bepaling in den tweeden naamval wordt voorafgegaan, als: *moeders schoot*, *Willems werk*, »in onzer dagen strijd» (De Genestet *Leeked.* xx.).

3). Bij titels en opschriften, als: *Leven en Daden van De Ruiter*; *Geschiedenis der Kruistochten*.

4). Wanneer een soortnaam als bloote titel onmiddellijk vóór of na eenen eigennaam komt, als: *keizer Napoleon*, *doctor A.*, *Professor B.*, *Mijnheer C.*, *koning Willem*, *Willem koning der Nederlanden*; maar het lidwoord is noodig, wanneer de titel, die voorafgaat, eene bepaling heeft: *de koning der Nederlanden Willem*; *de goede koning Willem*.

Dient zoodanige soortnaam minder als titel en meer om het ambt of de qualiteit des persoons uit te drukken, dan wordt het lidwoord gebruikt, als: *de hoogleeraar B.*, *de geneesheer C.*; *de raadpensionaris De Witt*; *de heer A.*; *de burger D.*

Aanm. Titel- en verwantschapsnamen, waarmede personen doorgaans worden aangesproken, krijgen als zoodanig het karakter van eigennamen en verwerpen daarom ieder determinatief woord, als: *Professor is niet te spreken. Is Dominé niet te spreken? Mijnheer is ziek. Vader, moeder, oom, tante, neef, nicht heeft het gezegd.* Kan er sprake zijn van meer personen, die een zoodanigen titel- of verwantschapsnaam dragen, dan geschiedt de onderscheiding door een bezittelijk voornaamwoord, ten einde de familie, het huisgezin of in 't algemeen den kring aan te duiden, waartoe de persoon behoort, als: *Is uw Mijnheer nog op reis? Mijne moeder is ziek.* In 't dialect (in Friesland) wordt in ieder geval het bezittelijk voornaamwoord gebezigd; zoo zeggen b. v. ook kinderen van hetzelfde gezin: *ons Moeke*, *ons Vader* enz. Waar geen aanwijzing van den kring

noodig is, bezigt men het bepalend lidwoord. Zoo spreekt men tot landgenooten: *de koning is jarig; de ministers hebben hun ontslag aangevraagd*; tot inwoners van dezelfde provincie: *de commissaris des konings heeft de gemeentebesturen enz.*; tot inwoners derzelfde gemeente: *de burgemeester, de commissaris van politie heeft enz.* Daarentegen zegt men: *onze koning en die van België; onze burgemeester en die van eene naburige gemeente, evenals: onze dominé en de uwe; mijn vader en de zijne; onze Jan en de hunne enz.*

5). Bij namen van stoffen, als onbegrensde massa's, of wanneer de spreker daarvan de hoeveelheid niet wil bepalen, als: *Friesland levert aan Engeland boter en kaas; neem hout en turf mede.* Ook aldus bij collectieven en voorwerpsnamen, die de beteekenis van stofnamen aannemen, als: *hij heeft bosch gekocht; Friesland levert ook rundvee, visch, inzonderheid paling, gevogelte enz.* In 't Fransch bezigt men in dat geval het *article partitif*. Waar een meervoudige voorwerpsnaam eene onbepaalde hoeveelheid moet beteekenen, blijft daarom ook het lidwoord weg: *wij kochten boeken voor ons geld; zij kochten staten pennen.*

Wordt de stof als de geheele soort, of eene bepaalde hoeveelheid bedoeld, dan is het lidwoord noodzakelijk (vergel. 195. 3.), als: *het goud is minder noodzakelijk dan het ijzer; bied de paling en het gevogelte nu maar ten verkoop aan.*

6). In korte bijwoordelijke uitdrukkingen, bestaande uit een zelfst. naamwoord met een voorzetsel, als: *aan boord, aan land, aan tafel, aan wal, bij dag, bij nacht, in school, in huis, naar huis, naar school, te paard, te voet, te land, te huis, te boek, van meening, van oordeel, van zins enz.*

7). In spreekwoorden, als: *Eendracht maakt macht. Nood breekt wet.*

8). Bij zelfst. naamwoorden, die voorwerpen of begrippen beteekenen, welke bij elkander behooren, of als samengaande of vereenigd worden gedacht, als: *vork en lepel, pen en inkt, wagen en paard, man en paard, vorst en volk, kerk en staat, school en huis, dag en nacht, zon en maan.* Hiertoe behooren ook de rhytmische of allitereerende uitdrukkingen, als: *have en hof, lijf en leven, paal en perk.*

4. Het lidwoord behoeft niet herhaald te worden voor zelfst. naamwoorden, die als veelvuldige of nevengeschikte deelen van hetzelfde zinsdeel op elkander volgen, wanneer het lidwoord vóór alle zelfst. naamwoorden denzelfden vorm heeft, als: *de maten en gewichten; de huizen, pakhuizen en tuinen; de timmermans en metselaars;* ook niet, wanneer twee zelfst. naam-

woorden, door het voegwoord *of* verbonden, verschillende benamingen van hetzelfde voorwerp zijn, als: *de kameelen of kemelen; de muziek of toonkunst.*

Het lidwoord moet herhaald worden:

- 1). Bij verschil van buiging, als: *aan den vriend en de vriendin.*
- 2). Bij verschil van getal, als: *de deur en de vensters.*
- 3). Bij tegenstelling, of wanneer men in 't algemeen elk der opgenoemde voorwerpen wil doen uitkomen, als: *de deugd en de ondeugd; de wil en niet de daad.*
- 4). Wanneer twee of meer kwalitatieve zelfst. naamwoorden niet op denzelfden persoon betrekking hebben, als: *de slager en de timmerman*; ook wanneer twee of meer bijvoeglijke naamwoorden hoedanigheden uitdrukken, die niet tot hetzelfde voorwerp behooren, tenzij het hoedanigheden zijn, die niet in een zelfde voorwerp kunnen vereenigd zijn; b. v. *de zachtmoedige en de ernstige leeraar*; daarentegen b. v. wel: *de Grieksche en Latijnsche taal; het voorste, middelste en achterste vertrek.*

Aanm. De welluidendheid, de smaak en de bedoeling des sprekers beslissen veelal over het gebruik of de weglating van het lidwoord. Bij verschil van getal vindt men ook wel bij de beste schrijvers het lidwoord weggelaten; b. v. »*En die jongelingschap deelt te gelijk in de waarde en rechten van den mannelijken ouderdom*» (V. d. Palm).

Wanneer in het onder 4) genoemde geval de hoedanigheden op hetzelfde voorwerp betrekking hebben, dan herhale men het lidwoord of ieder ander determinatief woord niet: *de zachtmoedige en ernstige leeraar*, d. i. een leeraar, die zachtmoedig en ernstig is; *hij is mijn raadsman en vriend*; *de boekhouder en zaakwaarnemer*, d. i. één persoon, die beide functiën waarneemt; *de boekhouder en de zaakwaarnemer* doet aan twee personen denken. Vergelijk nog: *de oude en de verminkte soldaten; de oude en dappere soldaten; mijn vader en mijn vriend; mijn vader en vriend.*

Bij samengestelde woorden, die een gemeenschappelijk tweede lid hebben, behoeft het lidwoord niet herhaald te worden: *de appel- en pereboommen; de natuur- en kunstvoortbrengselen.*

5. Het lidwoord van eenheid dient in 't algemeen om aan te kondigen, dat een enkel individu zonder bepaalde aanwijzing welk, uit de soort genomen is (vergel. blz. 195. 1); maar gelijk het bij kwalitatieve substantieven de kracht heeft om uit te drukken tot welke soort het voorwerp behoort, b. v.: *A. is een boer en B. is een handwerksman*, zoo heeft het ook eene soortbepalende kracht vóór abstracte zelfst. naamwoorden en eigennamen, als: *dit is eene liefde, die men bewonderen moet. Wat kan men anders van een' Tromp (een' man, een' held als Tromp) verwachten.* Soms ook vóór stofnamen: *dat is een geurige wijn, een keurig vleeschje.*

VIERDE HOOFDSTUK.

HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

§ 47. AARD EN SOORTVERDEELING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

1. Bijvoeglijke of adjectieve woorden noemt men dezulke, welke in de betrekking van overeenkomst als attributieve bepalingen aan de zelfstandige naamwoorden worden toegevoegd. Sommige er van kunnen ook predicatief gebruikt worden (zie blz. 21, Aanm.).

De bijvoeglijke woorden zijn drieërlei, d. i. zij bepalen het zelfst. naamwoord: 1) door eene hoedanigheid of omstandigheid te noemen van den persoon of de zaak, door het zelfst. naamwoord genoemd; deze worden *bijvoeglijke naamwoorden* geheeten; 2) door eenvoudig het voorwerp der gedachte aan te wijzen. Deze laatste zijn de *bijvoeglijke of determinatieve voor-naamwoorden*; 3) door aan het voorwerp der gedachte het denkbeeld van *getal* of *maat*, van *rangorde* of van *verhouding* toe te voegen; deze zijn de *telwoorden*.

2. De bijvoeglijke naamwoorden, die eene hoedanigheid noemen van het voorwerp der gedachte, heeten daarom bijvoeglijke naamwoorden van hoedanigheid of *qualitatieve bijv. naamwoorden*, als: *vroolijk, deugdzzaam, goed, lang*. Dezulke, welke van bijwoorden van plaats of tijd (vergel. blz. 141. 5) zijn afgeleid en daaraan het begrip ontleenen der omstandigheid, die zij bij een zelfst. naamwoord uitdrukken, heeten *adverbiale bijv. naamwoorden*, als: *voorste, achterste, bovenste, uiterste, huidig, toenmalig, voormalig, dagelijksch, jaarijksch* enz. Ook de bijvoeglijk gebruikte bijv. van wijze (vergel. blz. 138. 7)), kortom alle woorden, die eene omstandigheid van tijd, plaats of wijze, die bij het voorwerp der gedachte in aanmerking komt, uitdrukken, zijn *adverbiale bijv. naamwoorden*, als: *schriftelijk, mondeling, tegenwoordig, verleden, toekomend, aanwezig, naburig, verwijderd*.

3. Het bijv. naamwoord gaat gemakkelijk en dikwerf in eene andere woordsoort over. Het wordt menigvuldig gebruikt als zelfst. naamwoord, ook onveranderd als bijwoord, als: *een fraai schrift; hij schrijft fraai*. Het deelt ook in den aard

van het werkwoord, in zooverre sommige bijv. naamwoorden een voorwerp bij zich kunnen hebben (vergel. § 9. 2. Aanm., verder A. 7, B. 1. 5), C. 3 en D. 1). Dezulke, welke een voorwerp bij zich kunnen hebben, heeten *objectieve*, en die, welke nooit een voorwerp hebben, *subjectieve* bijv. naamwoorden (vergel. § 9. 3—7).

§ 48. VERBUIGING VAN HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

1. Over den aard der verbuiging van de bijvoeglijke naamwoorden is reeds gesproken in § 25; zij is deels *primair*, deels *secundair of begeleidend* (§ 25. 10). Over de primaire buiging of die der trappen van beteekenis (§ 25. 9) handelt de volgende §. Over de secundaire buiging der bijv. naamwoorden, d. i. over hunne verbuiging of declinatie is gesproken in § 25. 7.

2. De bijvoeglijke naamwoorden worden thans alle zwak verbogen (vergel. § 42. 2. 1)); hunne buigingsuitgangen zijn *en* en *e*. Vroeger werden zij ook sterk verbogen, gelijk de bijv. voornaamwoorden; dit blijkt uit vele bijwoordelijke uitdrukkingen, als: mannel. en onz. 2° naamval *s*, b. v.: *goedsmoeds*, *blootshoofs*; vrouwelijk enkelv. 2° naamval *er*, als: *goeder-tieren*, *onverrichter zake* enz.; 3° naamval vrouwel. *er* en onz. *en*, als: *van ganscher harte* (*hart* was vroeger *V.*), *met luider stemme*; *op den huize*, *in den lande* (vergel. § 29. 5. Aanm. en blz. 40. 2).

Voorbeelden van de verbuiging der bijvoeglijke naamwoorden.

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. de <i>rijke</i> man.	1. de <i>rijke</i> vrouw.	1. het <i>rijke</i> land.
2. des <i>rijken</i> mans.	2. der <i>rijke</i> vrouw.	2. des <i>rijken</i> lands.
3. den <i>rijken</i> man.	3. der <i>rijke</i> vrouw.	3. den <i>rijken</i> lande.
4. den <i>rijken</i> man.	4. de <i>rijke</i> vrouw.	4. het <i>rijke</i> land.

Meervoud voor de drie geslachten.

Met een bepalend lidwoord.

Zonder lidwoord.

1. de <i>rijke</i> mannen, vrouwen, landen.	1. <i>rijke</i> mannen, vrouwen, landen.
2. der <i>rijke</i> mannen, vrouwen, landen.	2. <i>rijke</i> mannen, vrouwen, landen.
3. den <i>rijken</i> mannen, vrouwen, landen.	3. <i>rijken</i> mannen, vrouwen, landen.
4. de <i>rijke</i> mannen, vrouwen, landen.	4. <i>rijke</i> mannen, vrouwen, landen.

Aanm. Het bijv. naamwoord heeft dezelfde verbuiging, wanneer het bepalend lidwoord wordt vervangen door een bijvoeglijk voornaamwoord.

Met het lidwoord van eenheid.

1. een <i>rijke</i> man.	1. eene <i>rijke</i> vrouw.	1. een <i>rijk</i> land.
2. eens <i>rijken</i> mans.	2. eener <i>rijke</i> vrouw.	2. eens <i>rijken</i> lands.
3. eenen <i>rijken</i> man.	3. eener <i>rijke</i> vrouw.	3. een <i>rijk</i> land.
(voor: <i>manne</i>).	(of: eene <i>rijke</i> vrouw).	(of: eenen <i>rijken</i> lande).
4. eenen <i>rijken</i> man.	4. eene <i>rijke</i> vrouw.	4. een <i>rijk</i> land.

Aann. Het bijv. naamwoord wordt op dezelfde wijze verbogen na het ontkennend telwoord *geen*, de onbepaalde telwoorden *alle* (enkelvoud), *eenig*, *elk*, *ieder*, *menig* en het onbepaalde voornaamwoord *zeke*r.

3. Uit bovenstaande voorbeelden van verbuiging blijkt, dat het adjectief *geen* buigingsuitgang aanneemt in den eersten, derden en vierden naamval onzijdig enkelvoud met het lidwoord *een*; nogtans bezigt men in deftigen stijl in den 3^{en} naamval ook den vorm op *en* (vergel. § 42. 2. 4) en blz. 40. 2); dat het *en* als buigingsuitgang heeft, wanneer het lidwoord op *en* of *s* eindigt, alsmede in den derden naamval meervoud zonder lidwoord; — dat het in alle overige gevallen den buigingsuitgang *e* krijgt.

Wat ten opzichte van de verdubbeling en verwisseling der slotmedeklinkers is opgemerkt bij de meervoudsvorming der zelfst. naamwoorden (zie § 41. II. 3), geldt ook ten deele hier. Krijgt een adjectief, dat op een enkelen medeklinker eindigt, voorafgegaan van een' onvolkomen klank, eenen buigingsuitgang, dan wordt die slotmedeklinker verdubbeld, als: *eene slappe pen*, *eene dunne plank*, terwijl de onechte *f* en *s* vóór eenen buigingsuitgang weer *v* en *z* worden, als: *eene lieve vrouw*, *de looze man*.

4. Er zijn sommige gevallen, waarin het bijv. naamwoord in den 1^{en} en 4^{en} naamval enkelvoud de bovengenoemde uitgangen niet heeft, of wat hetzelfde is, den sterken vorm heeft:

1). In het onzijdig geslacht met het aanwijzend lidwoord of een bijv. voornaamwoord, wanneer het bijv. naamwoord eindigt op eene toonlooze lettergreep, als: *het mannelijk geslacht*, *zijn vaardig antwoord*, *dat nutteloos werk*.

Door het weglaten van den buigingsuitgang valt de nadruk meer op het bijvoeglijk naamwoord, en komt dit woord in inniger betrekking tot zijn substantief; daarom laat men de *e* ook weg, wanneer de hoedanigheid, welke het bijv. naamwoord noemt, aan de soort en niet aan een enkel voorwerp wordt toegeschreven, als: *het redeloos dier*, *het moedig paard*, terwijl *het redeloze dier*, *het moedige paard* van een enkel dier en van een enkel paard gezegd wordt; of wanneer de hoe-

danigheid als bijzonder eigen, en dus nadrukkelijk, aan een voorwerp wordt toegeschreven: *uw lief tuintje, mijn ruim huis, uw groot verlies*; daarentegen: *dat lieve tuintje, mijn groote huis*, wanneer die hoedanigheden slechts aan een voorwerp ter onderscheiding van andere worden toegeschreven.

Aanm. Deze onderscheiding moge willekeurig zijn, in enkele opzichten is zij door het gebruik gevestigd en heeft zij tot verschil van beteekenis geleid, als: *mijn groot huis* (een huis dat groot kan heeten) en *mijn groote huis* (in tegenstelling van een kleiner huis, dat ik nog bezit); heb ik één paard, dat sterk is, dan zeg ik: *mijn sterk paard*, en heb ik meer paarden, dan zeg ik: *mijn sterke paard*, ter onderscheiding van de andere, die minder sterk zijn. *Mijn oud huis* is een huis, dat oud is; *mijn oude huis* is mijn voormalig huis. *Het Hollandsch kleed, het Hollandsch karakter* (wat kenmerkend Hollandsch is), *het Hollandsche volk* (in tegenstelling van andere volken).

2). Voor kwalitatieve substantieven met het lidwoord *een* en de op blz. 204, *Aanm.* genoemde woorden, wanneer de hoedanigheid minder ziet op den persoon, dan op de qualiteit, die den persoon kenmerkt, als: *een goed arbeider*, die als arbeider goed is, onverschillig, of hij in andere opzichten al of niet goed is; daarentegen: *een goede arbeider*, een arbeider, die goed van aard is; *een groot koopman*, iemand, die als koopman groote zaken doet; *een groote koopman*, een koopman, die groot van gestalte is; *een eenvoudig burger*, iemand, die niets meer dan burger is; *een eenvoudige burger*, een burger, die eenvoudig van zeden is.

5. In de eerste afdeeling zijn reeds de gevallen opgegeven, waarin de bijvoeglijke naamwoorden onverbogen blijven:

1) de predicatieve bijvoeglijke naamwoorden (§ 6. 5);

2) de attributieve bijv. naamwoorden, die zonder bepalend lidwoord of bijv. voornaamwoord achter hun zelfst. naamwoord geplaatst zijn (zie de gevallen, die genoemd zijn in § 8. A. 5);

Aanm. Komt een attributief bijv. naamwoord, voorafgegaan van een bepalend lidwoord of een ander determinatief woord achter het zelfst. naamwoord, dan wordt het verbogen, alsof het zelfst. naamwoord er op volgde (§ 8. A. 3—5).

3) wanneer het lidwoord *een* tusschen het bijv. naamwoord en zijn zelfst. naamwoord te staan komt, en dit is het geval achter de bijwoorden *hoe, zoo, even* en *te* (vergelijk blz. 106, *Aanm.*).

6. Als onverbuigbaar mogen beschouwd worden:

1). De stoffelijke bijv. naamwoorden op *en* (§ 27. II. 5). Ook laat men doorgaans onverbogen de overige bijv. naam-

woorden op *en*, alsmede de comparatieven, als: *eene houten tafel, een ijzeren kogel; open brieven, afgelegene plaatsen, verkevener bestemming.*

Aanm. De stoffelijke bijv. naamwoorden op *sch* (§ 27. II. 9) worden verbogen: *lakensche jassen*. Vroeger werden die op *en* ook verbogen, en bij hedendaagsche schrijvers vindt men daarvan ook voorbeelden: »*Goudene vrucht op de zilveren schale*” (Schimmel); »*Heerlijk de tonen, der elpene luite*” (Dezelfde).

2). De landsmansnamen op *er*, gebruikt als bijvoeglijke naamwoorden (blz. 140, Aanm. 2).

3). De bijv. naamwoorden *linker* en *rechter*.

7. Wanneer twee of meer nevengeschikte bijv. naamwoorden slechts één hoedanigheidsbegrip uitdrukken, dan wordt alleen het laatste verbogen, als: *eene wit en zwarte koe; wit en zwarte paarden zijn zwartbonte paarden; de rood, wit en blauwe vlag.*

8. Worden de bijvoeglijke naamwoorden als zelfstandige gebruikt, dan moeten zij ook als zelfstandige naamwoorden verbogen worden. De zelfst. gebruikte adjectieven stellen de hoedanigheid als zelfstandigheid voor, als: *het schoone, het nuttige, het aangename*, of zij beteekenen een voorwerp, dat de hoedanigheid bezit, als: *het wit, het groen, de rijke, de vrome* enz. In het eerste geval is de beteekenis abstract, in het laatste concreet.

Het bijv. naamwoord als persoonsnaam gebruikt, komt voor in beide getallen en wordt zwak verbogen.

Enkelvoud.

Meervoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Beide geslachten.
1. de <i>rijke</i> .	de <i>schoone</i> .	de <i>rijken</i> .
2. des <i>rijken</i> .	der <i>schoone</i> .	der <i>rijken</i> .
3. den <i>rijke</i> .	der <i>schoone</i> .	den <i>rijken</i> .
4. den <i>rijke</i> .	de <i>schoone</i> .	de <i>rijken</i> .

Overigens is het zelfst. gebruikte bijvoeglijk naamwoord onzijdig, en komt het alleen voor in het enkelvoud, terwijl de 2^e en 3^e naamval altijd door *van* en *aan* worden omschreven, behalve achter *iets, niets, wat, hetgeen* en in enkele uitdrukkingen achter *ienand* en *niemand*, in welk geval het noodwendig concrete beteekenis heeft en sterk wordt verbogen; b. v.: *iets nieuws, niets groots, wat fraais, hetgeen hij voortreffelijks deed, ienand* of *niemand anders, niemand vreemds*; de bijv. naamwoorden op eenen sisklank verwerpen de *s*: *iets alledaagsch.*

§ 49. DE TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

1. De toekenning eener hoedanigheid aan een voorwerp der gedachte is betrekkelijk of volstrekt, d. i. zij geschiedt al of niet bij vergelijking. In het laatste geval wordt de graad der hoedanigheid altijd uitgedrukt door een bijwoord, als: *een zeer hooge boom, een verbaazend lange weg, eene uiterst moeilijke zaak, eene hoogst beschaafde vrouw*. In het eerste geval drukt de taal den graad der hoedanigheid uit deels door de buiging der trappen van vergelijking, waarvan op blz. 120° is gesproken (vergel. blz. 42. b), deels door bijwoorden, als: *groot, grootst, even groot, minder groot*.

2. Wanneer twee of meer voorwerpen der gedachte ten opzichte van eene zelfde hoedanigheid worden vergeleken, dan kunnen die voorwerpen de hoedanigheid in gelijke mate of in ongelijke, d. i. in meerdere of mindere mate bezitten, of eindelijk een of meer der voorwerpen, welke de hoedanigheid in meerdere of mindere mate bezitten, kunnen al de andere daarin overtreffen. Er zijn dus vijf gevallen:

1). De vergelijking van gelijkheid. Deze wordt uitgedrukt door den grondvorm of positief, voorafgegaan door een der bijwoorden *zo, even, evenzo*, terwijl de beide leden der vergelijking door het voegwoord *als* worden verbonden, als: *hij is zo (even of evenzo) vlijtig als gij*.

2). De vergelijking van meerderheid. Deze wordt uitgedrukt door den comparatiefvorm of omschreven door het bijwoord *meer*, terwijl de leden der vergelijking door het voegwoord *dan* verbonden worden. B. v.: *hij is vlijtiger dan gij; zijne verzekering is meer waar dan de uwe*.

3). De vergelijking van minderheid. Deze wordt uitgedrukt door het bijwoord *minder*, gevolgd van den grondvorm; de verbinding geschiedt ook hier door het voegwoord *dan*. B. v.: *gij zijt minder vlijtig dan uw broeder*.

4). De overtreffende trap van meerderheid. Deze wordt uitgedrukt door den superlatiefvorm of omschreven door het bijwoord *meest*. B. v.: *van al deze leerlingen is Jan de vlijtigste; de geleerdste menschen zijn niet altijd de meest practische*.

5). De overtreffende trap van minderheid eindelijk wordt uitgedrukt door het bijwoord *minst*, gevolgd van den grondvorm. B. v.: *van alle huizen is dit het minst rochtige*.

Aanm. Het tweede lid der vergelijking wordt menigvuldig verzwegen, wanneer het bij den hoorder of lezer bekend is, als: *koop u een even groot*

huis (als het ander, waarvan sprake is); *geef mij zwarter inkt* (dan die, welken de spreker heeft); *wij spreken over de hoogste bergen der aarde* (nl. de hoogste van alle bergen). Sommige superlatieven nogtans hebben volstreekte beteekenis, als: *beste, eerste, laatste, uiterste*, alsmede de betrekkelijke superlatief, van *aller* voorafgegaan; b. v.: *mijn beste jongen; eene beste pen; een eerste snaak; hij deed eene laatste, uiterste poging, het is allerheerlijkst weder*. In dat geval kan de superlatief ook het lidwoord *een* voor zich hebben, terwijl de betrekkelijke superlatief dat lidwoord nooit voor zich neemt. De comparatief daarentegen wordt nooit met het bepalend lidwoord gebruikt, tenzij hij de beteekenis heeft van den superlatief.

3. Een voorwerp der gedachte kan ten opzichte eener hoedanigheid ook met zich zelf vergeleken worden. Zulk een voorwerp kan namelijk onder verschillende omstandigheden, b. v. op verschillende plaatsen of tijden, eene hoedanigheid in ongelijken graad bezitten, en de verschillende graden der hoedanigheid van dat voorwerp kunnen met elkander vergeleken worden, als: *de rivier is hier breeder dan ginds; hier is de rivier het breedst; in den winter zijn de dagen korter dan in den zomer; in den winter zijn de dagen het kortst*.

De aldus gebezigde trappen van vergelijking zijn altijd predicat, terwijl de superlatief altijd het lidwoord *het* voor zich neemt. De superlatief kan dus als predicat van een mannelijk of vrouwelijk zelfstandig naamwoord met verschil van beteekenis, zoowel met *de* als *het* voorkomen, als: *deze rivier is de breedste van Europa; deze rivier is hier het breedst*.

4. Op blz. 120 is reeds gesproken over de vorming der trappen van vergelijking. Wanneer een bijv. naamwoord op *r* eindigt, dan wordt eene *d* ingelascht vóór den uitgang des comparatiefs, als: *duur, duurder*. Eindigt het op *s* of *sch* dan wordt de *s* van den uitgang des superlatiefs weggelaten, als: *een allerwijst mensch, de booste menschen, het malschte vleesch*. De superlatieven der bijv. naamwoorden op *sch* worden echter in de schrijftaal meestal omschreven. De welluidendheid moet in 't algemeen beslissen, of men den comparatief en superlatief van meerderheid door buiging of door omschrijving zal uitdrukken. Wanneer aan een zelfde voorwerp der gedachte twee hoedanigheden in verschillenden graad worden toegekend, dan is de omschrijving noodwendig, als: *zijn ijver is meer vurig dan aanhoudend; de tafel is meer lang dan breed*.

De deelwoorden, welke de beteekenis van bijvoeglijke naamwoorden, d. i. eener blijvende hoedanigheid hebben verkregen, vormen hunne trappen van vergelijking doorgaans door middel

van de uitgangen *er* en *st*, als: *welvarend*, *treffend*, *innemend*, *geleerd*, *beschaafd*. Dezulke, die ook als bijv. naamwoorden nog de beteekenis hebben eener handeling, die binnen eene bepaalde tijdruimte afloopt, vormen de vergelijkingstrappen door omschrijving.

5. Sommige bijv. naamwoorden zijn niet vatbaar voor de trappen van vergelijking, omdat hunne beteekenis volstrekt is (zie deze § onder 1): 1) de stoffelijke bijv. naamwoorden; 2) dezulke, waarvan de beteekenis bepaald wordt door een telwoord, als: *tweestemmig*, *driekleurig*, *vierkant*, *vijszijdig*, *zeshoekig*, *zevenledig*, *veelvoelig*; 3) de samengestelde, in wier beteekenis eene vergelijking ligt opgesloten, als: *ijskoud* (koud als ijs), *beendroog* (droog als been), *kurkdroog*, *bloedrood*, *vuurood*, *bolrond*, *boomsterk*, *ijzersterk*; 4) de adverbiale bijv. naamwoorden, als: *huidig*, *voormalig*, *dagelijksch*, *schriftelijk*, *mondeling*, *trapswijze*; *achterste*, *voorste*, *bovenste*, *benedenste*, *buitenste*, *uiterste* enz. zijn superlatieven; 5) de woorden *blind*, *dood*, *stom*, *ledig* in den eigenlijken zin van: *geheel bercofd van het gezicht*, *het leven*, *de spraak* en *geheel ledig*, alsmede *jarig*, *eeuwig*, *eindig*, *oneindig*, *gelijk*, *ongelijk*, de woorden, die eene afkomst beteekenen, als: *aardsch*, *Nederlandsch*, en meer andere met volstrekke of bepaalde beteekenis.

6. Wanneer de samengestelde bijv. naamwoorden vatbaar zijn voor de trappen van vergelijking, dan ondergaan zij de buiging in het laatste deel, als: *grootmoedig*, *grootmoediger*, *grootmoedigst*; *goedkoop*, *goedkooper*, *goedkoopst*.

Wanneer een deelwoord, dat de beteekenis van een bijv. naamwoord heeft verkregen, door een kwalitatief bijwoord wordt bepaald, dan volgt het samengestelde deelwoord denzelfden regel, als: *welvarender*, *welvarendst*; *hoogdravender*, *hoogdravendst*; *welgemaakt*, *welgemaakter*, *welgemaaktst*; is zulks niet het geval, dan worden de vergelijkingstrappen aan het bijwoord uitgedrukt, als: *hoog gelegen*, *hooger gelegen*, *hoogst gelegen*.

7. Het bijvoeglijk naamwoord *goed* ontleent zijnen comparatief en superlatief aan het verouderde *bet* of *bat*, nl. *beter* en *best* (voor: *betst*); *goeder* komt ook enkele malen voor, maar het gebruik er van is af te keuren.

Kwaad, *kwader*, *kwaadste* worden gebruikt in den zin van *boos*, *ondeugend*, *toornig*, om de geaardheid uit te drukken, als: *die hond is kwader dan deze*, *en het kwaadst*, *wanneer hij vastligt*; *men kan niet kwader van inborst zijn*; *de kwaadste sappen*.

Kwaad ontleent den comparatief en superlatief aan *erg*, nl.

erger en *ergst*, om het uitwendig verkeerde, het onheil- en ramp-aanbrengende van iets uit te drukken, als: *kwade*, *erger*, *de ergste tijden*; een *kwaad* (verkeerd) *middel*, een *erger* en *het ergste middel*.

Van *min* en *meer*, beide reeds comparatieven, bestaan als bijv. naamwoorden de comparatieven *minder* = *kleiner* (ook: *lager*, *zwakker*, *geringer*) en *meerder* = *grooter* (ook: *hooger*, *machtinger* en *aanzienlijker*), als: *de mindere gebreken niet meegerekend*, *uwe meerdere wijsheid*; zij worden ook zelfstandig gebruikt: *wees beleefd niet alleen jegens uwe meerderen*, *maar ook jegens uwe minderen*. *Min* wordt in de spreektaal ook met de beteekenis van *gering*, *onbeduidend*, en dus als positief gebruikt; in de schrijftaal treft men het in die beteekenis zelden aan: *Met minne moeite* (L. ten Kate); *De dood waar' hem te min geweest*: *De schande zij zijn loon* (Tollens, *Albr. Beiling*). Vergel. § 53, 3.

VIJFDE HOOFDSTUK.

HET TELWOORD.

§ 50. AARD EN SOORTVERDEELING VAN HET TELWOORD.

1. De telwoorden zijn bijvoeglijke bepalingen van *getal* of *maat*, van *rangorde* en van *verhouding*. Een *getal* of *maat* kan *bepaald* of *onbepaald* zijn.

Verklaring. De telwoorden, die het *getal* van gelijknamige voorwerpen bepaald noemen of een bepaald maatbegrip uitdrukken, heeten *hoofdtelwoorden*. Het *getal* is bepaald, wanneer het juiste *getal* eenheden wordt aangewezen, als: *twee*, *vijf*, *acht boeken*; het is onbepaald, wanneer men alleen de *grooter* of *kleiner* menigte van voorwerpen te kennen geeft, als: *veel*, *weinig*, *eenige boeken*. Alleen bij woorden, die een *meervoud* hebben, dus bij de namen van telbare zelfstandigheden, kan sprake zijn van een bepaald *getal*, en niet bij stofnamen of abstracte zelfst. naamwoorden zonder *meervoud*; bij deze wordt door telwoorden de *hoe-grootheid* van de stof of het ondeelbaar begrip algemeen of onbepaald uitgedrukt, als: *veel laken*, *weinig goud*, *eenige moed*, *alle lust*.

Ten andere geven de telwoorden de *rangorde* van hetgeen telbaar is, te kennen, als: *eerste*, *tweede*, *derde* enz. Eindelijk geven de *verhoudingsgetallen* de *verhouding* te kennen van de deelen der geheelen tot de eenheid, als: een *half* (1: 2), twee *derde* (2: 3), vijf *zesde* (5: 6); de *betrekking* van de eenheid tot het *veelvoud*, als: *dubbel*, *tweevoudig*, *zesvouw-*

dig, *menigvuldig* enz.; de betrekking van de individuen tot de soort, waartoe zij behooren, als: *eenerlei* (d. i. van éene soort), *drieërlei*, *velerhande*. In het eerste geval heeten de verhoudingsgetallen dan ook *deel- of breukgetallen*, in het tweede geval *veelvoud- of verdubbelgetallen*, en in het laatste geval *soortgetallen*. De namen van bepaalde hoeveelheden worden gewoonlijk *hoofdtelwoorden* of *grondgetallen* genoemd; die, welke eene onbepaalde hoeveelheid of hoegrootheid te kennen geven, heeten *onbepaalde of algemeene telwoorden*.

2. De telwoorden kunnen derhalve verdeeld worden in: 1) *hoofdtelwoorden* of *grondgetallen*, 2) *onbepaalde telwoorden*, 3) *rangschikkende telwoorden*, 4) *breuk- of deelgetallen*, 5) *verdubbelgetallen* en 6) *soortgetallen*. Het onderstaande geeft van deze verdeeling een overzicht:

a. Getal of maat	$\left\{ \begin{array}{l} \text{bepaald} : 1). \text{ hoofdtelwoorden.} \\ \text{onbepaald: } 2). \text{ onbepaalde telwoorden.} \end{array} \right.$	
b. Rangorde:		3). <i>rangschikkende telwoorden</i> .
c. Verhouding	$\left\{ \begin{array}{l} 4). \text{ deel- of breukgetallen.} \\ 5). \text{ verdubbelgetallen.} \\ 6). \text{ soortgetallen.} \end{array} \right.$	

§ 51. DE HOOFDTELWOORDEN.

1. De hoofdtelwoorden heeten ook grondgetallen, omdat de rangschikkende, op weinige uitzonderingen na, daarvan zijn afgeleid. Zij noemen een bepaald getal eenheden als getalbegrip of als maatbegrip, en gaan als bijvoeglijke woorden het zelfst. naamwoord, dat zij bepalen, vooraf, met uitzondering van de in § 52. 4. genoemde.

De van een hoofdtelwoord voorafgegane zelfst. naamwoorden kunnen met en zonder determinatieve woorden voorkomen; als: *een boek*, *het eene boek*; *twee mannen*, *die twee mannen*; *drie boeken*, *welke drie boeken?* *deze drie boeken* enz. In beide gevallen blijven de hoofdtelwoorden onverbogen, met uitzondering van *één* en *beide*. Bij dit laatste komt soms nadrukshalve het determinatieve woord tusschen het telwoord en het zelfst. naamwoord te staan (zie § 22. 5. 2)).

2. *Eén* wordt verbogen als het lidwoord van eenheid, behalve in den tweeden naamval, die gewoonlijk omschreven wordt, en anders den vorm aanneemt, dien een bijv. naamwoord in zijne plaats zou hebben: *van éenen mans stem*, op *één kinds gedrag*, liever: *van de stem van éenen man*, op *het gedrag van één kind*. Het wordt, waar het van het lidwoord moet

onderscheiden worden met een toonteeken op de eerste of op de beide *e's* geschreven, 'als: *één vader, ééne moeder, één kind*. Waar *een* zonder zelfst. naamwoord voorkomt, is het telwoord en wordt het verbogen, alsof het zelfst. naamwoord er op volgde, als: *Hoeveel mannen ziet gij? Eenen. — En vrouwen? Eene*. In verbinding met een ander telwoord blijft het onverbogen, als: *Wij zagen een en twintig, honderd en een mannen*.

Voorafgegaan van het bepalende lidwoord of een bijv. voor-naamwoord, en zoowel met als zonder zelfst. naamwoord, wordt *een* in 't enkelvoud verbogen als de kwalitatieve bijv. naamwoorden achter *de*, terwijl het anders gebruikelijke toonteeken wordt weggelaten (blz. 203). In den eersten naamval van het mannelijk en onzijdig wordt nogtans dikwerf de *e* weggelaten, wanneer het telwoord zelfstandig gebruikt wordt, als: *de een zegt dit en de ander dat; breng mij het een en bewaar het ander*. In het meervoud krijgt *een*, zelfstandig gebruikt, in alle naamvallen *en* (zie 4 van deze §).

3. *Beide* beteekent *de twee*, en heeft dus altijd bepaalde beteekenis. Het wordt sterk verbogen: *beide, beider, beiden, beide*; maar voorafgegaan van het bepalende lidwoord of een bijv. voornaamwoord, wordt het verbogen als het kwalitatieve bijv. naamwoord achter *de* (blz. 203): *mijne beide vrienden, dezer beide vrouwen, den beiden kinderen, welke beide huizen?* Wanneer het zelfst. gebruikt, *de twee personen* beteekent, dan krijgt het in alle naamvallen *n*, als: *beiden gaan; de boeken dier beiden; wij gaven het hun beiden; roep beiden* enz. Komt in dat geval *beide* als attributieve genitief bij een zelfst. naamwoord, dan zegt men *beider*, als: *beider broeder, ons, u, hun of haar beider broeder* (voor: *onser, uwer, hunner, harer beider*, zie § 56. 8); *wier beider broeder? dezer beider broeder*, enz.

Wanneer *beide* als onderwerp op zelfst. naamwoorden terugwijst, dan moet zijn werkwoord in 't meervoud staan, als: *haal mijn boek en mijne pen; beide liggen op tafel; boeken en pennen, beide zijn* enz.; wanneer het op twee handelingen, toestanden of hoedanigheden betrekking heeft, dan staat het werkwoord in 't enkelvoud, als: *men moet werken en rusten; beide is behoefte*.

4. De andere hoofdtelwoorden kunnen ook 'de beteekenis hebben van zelfst. naamwoorden en dan in 't meervoud voorkomen:

1). Wanneer zij het cijfer of het abstracte getalbegrip beteekenen, als: *er staat eene twee, het moet eene zes zijn; ik werp twee vijven; de zevens zijn er nog in; drie en zeven waren heilige getallen*.

2). Wanneer zij als collectieven gebruikt worden, als: *het twintig* (d. i. *het twintigtal*), *het dertig*, *het vijftig*, *het honderd*, *het duizend*, en in 't meervoud: *bij vieren*, *zevenen*, *tienen*, *vijftigen*, *honderden*, *duizenden tellen*. *Honderden* en *duizenden menschen*. *Mil-lionen*, *bil-lionen*, enz. zijn als onzijdige substantieven te beschouwen.

Aann. In het enkelvoud worden alleen de tienheden *twintig*, *dertig* enz., alsmede *honderd* en *duizend* met het bepalende lidwoord *het* als collectieven gebruikt. Men zegt niet: *het een*, *het twee*, *het drie* enz. voor: *het cental*, *tweetal*, *drietel* enz.; nogtans wel: *een acht dagen*, *een veertien dagen*. Voor *tweetal* en *twaaftal* hebben wij de collectieven *paar* en *dozein*, terwijl *trits* soms voor *drietel* gebruikt wordt. Wèl zegt men: *de een*, *de twee*, *de tien*, enz. *de negentien*, maar in dat geval zijn deze telwoorden bijvoeglijk, omdat daarbij het zelfst. naamwoord is uitgelaten, als: *ik verkoop die peren voor 3 stuivers de tien (peren)*, *de vijftien*, *de vijf* en *twintig*.

3). In sommige uitdrukkingen, waarbij het begrip van personen in het telwoord is opgesloten, als: *met ons vieren*, *met hun zessen*, *onder uw tien*, *van haar twaalven*; „*En de twaalve* (nl. *de apostelen*) *riepen de menigte der apostelen tot zich*” (Hand. 6: 2); *het dansende koor der negen* (nl. *de muzen*); *de vertaling der zeventigen*.

5. In de volgende uitdrukkingen hebben de telwoorden ook den meervoudsvorm zonder de beteekenis van een zelfst. naamwoord te hebben; een zelfst. naamwoord wordt er bij gedacht, en het telwoord heeft in de plaats van dat substantief den meervoudsuitgang aangenomen, als: *bij vijven*, *bij achten*, enz. voor: *bij vijf uren*, enz. (zie 8 dezer §); *iets in zessen* (zes keeren) *doen*, *in tweeën vouwen*, *in vieren* (gedeelten) *snijsden*; *van tweeën een*; *van zessen klaar zijn*, en dergelijke uitdrukkingen. Men zegt: *bij éene*, voor: *bij één uur*.

Aann. De uitdrukking *van tweeën een* is elliptisch, b. v. voor: *van de twee gevallen moet een bestaan*. *Van zessen klaar zijn* = berekend voor zijne zaak zijn, is eene spreekwoordelijke uitdrukking, ontleend aan het paard, bij hetwelk zes dingen een noodzakelijk vereischte zijn: *vier goede pooten* en *twee goede oogen*.

6. Gelijk uit de onder 4 en 5 gegeven voorbeelden blijkt, wordt het meervoud der hoofdtelwoorden gevormd door achtervoeging van *en*, waarvan *zeven* en *negen* als namen van het cijfer of het abstracte getalbegrip: *zevens*, *negens*, zijn uitgezonderd. In de *twaalve* en de *elve*, voor: de twaalf apostelen en de elf discipelen, is de *e* de oude meervoudsuitgang; oudtijds schreef men ook: *wij viere*, *achte*, *twaalve*, enz. voor ons *met ons vieren*, *achten*, *twaalven* enz.

7. Een telwoord, dat een meervoudig getalsbegrip uitdrukt, heeft het zelfst. naamwoord in het meervoud achter zich, met uitzondering van de met *half* samengestelde, als: *derdehalve appel* (d. i. de voorafgaande, dus twee appels, en *de derde half*), gelijk men ook zegt: *twee en een halve appel*. Drukt het telwoord een maatbegrip uit, dan staat het zelfst. naamwoord in 't enkelvoud, als: *vijf el, zes mud, drie last, tien gulden, zes dukaat, tien rijksdaalder, twaalf pond, vijftig man, honderd jaar, duizend ton*.

Er zijn sommige zelfst. naamwoorden, die nooit in het enkelvoud achter een meervoudig telwoord gebruikt worden, b. v. de verkleinvormen, als: *dubbeltje, wichtje, maatje*, alsmede eenige andere, als: *minuut, dag, week, eeuw, mijl, dukaat*, enz. bij welke derhalve het bovengenoemd verschil niet kan worden uitgedrukt, en dit is ook onnoodig, omdat men zich ter uitdrukking der hoeveelheid in het dagelijksch leven van de andere geldwaarden, maten, gewichten enz. bedient.

8. Bij de bepaling van de uren van dag en nacht zegt men: *het is een uur, twee uur, drie uur* enz., om het aantal uren aan te wijzen, dat verlopen is na het tijdstip, van waar men begint te tellen. Het telwoord drukt ook hier een maatbegrip uit, evenals in: *de klok gaat twee uur voor*. Zoo zegt men ook: *het is nu drie jaar, dat hij dood is, of: hij is nu drie jaar dood*; evenwel: *drie maanden, drie weken, drie dagen, drie minuten, drie seconden*.

Wij zijn gewoon bij de tijdsbepaling de deelen van uren vóór of na het uur te noemen, en hierbij dan doorgaans het woord *uur* weg te laten, als: *het is kwartier of kwart vóór twee, het is tien minuten, anderhalve minuut over of na twee*; het *halve uur* wordt alleen vóór het uur, dat slaan zal, genoemd, weshalve hier de onderscheiding van *vóór* en *over* of *na* niet te pas komt; *het is half elf* staat dus eigenlijk voor: *het is half of half uur vóór elf uur*.

Verder zegt men: *te één uur* of ook *te één ure*; *te twee uur* of *uren*, *te drie uur* of *uren*. *Uur* of *ure* was vroeger vrouwelijk; oudtijds zeide men: *het is de derde, de zesde ure* enz. Sommigen willen ook in ons *te een, te twee, te drie uur* enz. aan het raugschikkende, en niet aan het hoofdtelwoord gedacht hebben; maar eene verwisseling van *eerste* en *derde* in *één* en *drie* is hier moeilijk te verklaren, wanneer men ook bij de overige rangschikkende aan de weglating van *de* en *ste* kon denken.

De schrijfwijze *ten drie ure, ten twaalf ure* enz. is voor den gewonen stijl te deftig.

§ 52. DE RANGSCHIKKENDE TELWOORDEN.

1. De rangschikkende telwoorden gaan het zelfst. naamwoord, dat zij bepalen, vooraf, met uitzondering van die, welke achter de eigennamen van vorsten komen (zie blz. 22, 3. a), en de in deze § onder 4 genoemde hoofdtelwoorden, die als rangschikkende dienst doen. Zij zijn van de hoofdtelwoorden afgeleid, met uitzondering van *eerste*, *laatste* en *andere* (zie § 27. III.), *de hoeveelste* en *de zooveelste*. De rangschikkende telwoorden worden verbogen als de kwalitatieve bijv. naamwoorden. Wanneer zij in het meervoud zonder zelfst. naamwoord voorkomen, krijgen zij evenwel in alle naamvallen *n*: *de eerste deelen* en *de tweeden*.

2. *Ander* beteekent *tweede*, en wordt meestal gebruikt bij eene rangschikking, waarbij alleen van een of meer *eenen* of *eersten* en *anderen* of *tweeden* sprake is, als: *neem het eene boek, dan neem ik het andere*. Evenwel niet altijd: „*De eene treckt de huyl, de ander pluckt het haar, De derde grijpt na 't hooft, de vierde na de poten, De vijfde na de borst, de seste na der stroten* (3e nv. van *strot*), *De zevende misschien een stuk crijcht van den sleirt*” (Revius).

In dezelfde gevallen als bij *een* kan bij *ander* de *e* wegge laten worden. Als zelfstandig naamwoord wordt het in het enkelvoud door *een* voorafgegaan en is het gemeenslachtig. Het wordt dan aldus verbogen: *een ander, eens andere, een' ander, een' ander*; meerv. *anderen, anderer, anderen, anderen*.

3. *Eerste* en *laatste* zijn superlatieven met de beteekenis van den comparatief, omdat er slechts eene vergelijking van tweeërlei dingen plaats heeft: tegenover *eerst* staat, wat niet *eerst* is, tegenover *laatst*, wat niet *laatst* is. Beide woorden komen voor als rangschikkende telwoorden: *het eerste, het tweede* en *het laatste deel*; maar ook als kwalitatieve bijvoeglijke naamwoorden. Als rangschikkende telwoorden beteekent *eerst* een *voor-zijn*, een *voorafgaan* en *laatst* een *achteraan-zijn* in betrekking tot rang en orde. Als bijv. naamwoorden beteekenen *eerst* en *laatst* hetzelfde, maar 1) in betrekking tot plaats en ligging, en dan zijn zij synoniemen van *voorste* en *achterste*; 2) in betrekking tot tijd, en dan beteekenen zij *vroegste* en *laatste*, d. i. wat in tijd het verst achteraan komt; 3) in betrekking tot aanzien, verdienste, uitnemendheid, en dan beteekenen zij *hoogste*, *voornaamste*, *aanzienlijkste* en *laagste*. Zij kunnen ook zelfstandig gebruikt worden; b. v.: *hij was hier in huis de eerste, en nu is hij de laatste; de eersten zullen de laatsten zijn; Liefderijke!*

U gelijke 't Kind, dat Gij hebt opgevoed! Eerste en Laatste! dat hij worde Wat een schepsel zijner orde Worden kan en — worden moet (Ten Kate, *Schepping*).

4. Wanneer bij opgaven als de volgende de rangaanwijzing achter het zelfst. naamwoord wordt uitgedrukt, dan wordt het hoofdtelwoord gebruikt in de plaats van het rangschikkende: *Hoofdstuk 2; Gezang 4; vers 1; bladzijde 20*. Hetzelfde geschiedt bij jaartallen achter het woord *jaar*; b. v.: *het jaar achttienhonderd acht en zestig*.

§ 53. DE ONBEPAALED TELWOORDEN.

1. Sommige onbepaalde telwoorden beteekenen al de eenheden of het gansche getal; andere een grooter of kleiner deel daarvan. *Elk, ieder, een iegelijk, ettelijke, sommige, menig en gezamenlijk* drukken een getalbegrip uit, *gansch, geheel, half* en *wat* een maatbegrip, terwijl *al, eenig, geen, veel* en *weinig*, zoowel een getal- als maatbegrip kunnen beteekenen.

2. *Al*, bijvoeglijk gebruikt, blijft vóór het bepalend lidwoord of een bijv. voornaamwoord onverbogen, 'als: *al de bureu, al mijn geld, al deze menschen*; zonder lidwoord enz. zegt men zoowel in 't enkelvoud als in 't meervoud *alle*, b. v.: *alle waar is naar zijn geld; alle hout is geen timmerhout; alle menschen*. In het enkelvoud kan *al* alleen voor verzamelnamen, stofnamen en abstracte zelfst. naamwoorden gebruikt worden: *alle man, al het volk, alle hout, al het goud, alle roem, al de eer*, en niet bij voorwerpsnamen: *alle tafel* of *al de tafel*; in dat geval maakt men gebruik van *geheel* of *heel* en *gansch*.

In het enkelvoud laat men *alle* doorgaans onverbogen. In het meervoud wordt het evenals *eenige, sommige, vele, weinige, ettelijke* verbogen: *alle, aller, allen, alle*. Wanneer zij zelfstandig gebruikt worden, en het begrip van *personen* in het woord ligt opgesloten, dan schrijft men genoemde woorden in alle naamvallen met *n*, als: *allen komen; de terugkomst dier weinigen; hun allen; zij wachten ons allen*. Komt *alle* in dat geval, evenals *beide* (§ 51. 3), als attributieve genitief bij een zelfst. naamwoord, dan zegt men *aller*, als: *ons aller vader* (d. i. *onzer aller vader*); *wier aller vader?* vergel. § 56. 8.

Voor *allen* of *allen te zamen, te gader* zegt men in den gemeenzamen stijl ook *allemaal, allemaal*: *Hier Griet, hier Fij, hier Betje van hier naast; kom, kinderen, ik zal je lui allemaal tracteeren* (W. en Deken); *Altemaal zijn zij opgesloten; de vorst als de knecht; de vorst meer dan allen* (Camera Obscura).

Alles staat voor *al des*, waarin *des* een verouderde genitief van het aanwijzend voornaamwoord is. *Al* komt nog als zelfstandig voor in: *het al*, en in samenstelling met *heel* voor *geheel* in: *heelal*.

3. *Geen*, *eenig*, *veel* en *weinig* kunnen ook zoowel het getal der voorwerpen als de hoeveelheid eener verzameling of stof en de mate van een ondeelbaar begrip uitdrukken, als: *geen*, *veel*, *weinig gevogelte*, *goud*, *genot*; *geen*, *vele*, *weinige*, *eenige boeken*. *Geen* blijft onverbogen, wanneer het vóór een zelfst. naamwoord staat, dat, indien er niet in ontkennenden, maar in bevestigenden zin gesproken werd, geen lidwoord hebben zou, als: *ik heb boeken*, *ik heb geen boeken*.

Veel en *weinig*, zonder lidwoord of bijv. voornaamwoord gebruikt, blijven in het enkelvoud onveranderd, wanneer zij een maatbegrip uitdrukken, als: *veel goud*, *weinig goud*, d. i. eene groote of kleine hoeveelheid. Soms drukken zij een getalbegrip uit, nl. *der soorten* van hetgeen het zelfst. naamwoord te kennen geeft, en dan nemen zij in den eersten naamval mannelijk en vrouwelijk *e*, als: *vele honing is minder zoet*; *vele rijst is minder wit*. In dat geval gebruikt men ook het meervoud: *vele wijnen*, of men zegt: *wijnsoorten*, *soorten van honing*.

In het meervoud drukken zij alleen een getalbegrip uit, als: *vele*, *weinig menschen*, *boeken*, *bergen*, *overwinningen* enz.

Minder, *minst* en *meer*, *meest* worden als vergelijkingstrappen van *weinig* en *veel* gebruikt. *Min* werd ook voor *weinig* gebruikt, als: *Hoe min vermaak*, *hoe veel geweest* (W. v. H.); het heeft ook die beteekenis in *evenmin* (vergel. § 49: 7).

Predicatief gebruikt, worden *weinig* en *veel*, om een groot of klein getal aan te wijzen, *vele* en *weinige* geschreven, als: *zijne goedheden zijn vele*; *zijne diensten zijn weinige*; het telwoord gaat dan soms het werkwoord vooraf: *vele zijn des Heeren weldaden*.

Eenig kan een enkel- of meervoudig zelfst. naamwoord bepalen. Het wordt in 't enkelvoud verbogen als het telwoord *een*; de buiging van 't meervoud is vermeld onder 2; zie ook over 't zelfstandig gebruik van *eenig* aldaar.

4. *Elk*, *ieder*, *een iegelijk*, *sommige*, *menig* en *gezamenlijk* drukken altijd een getalbegrip uit.

Elk, *ieder* en *een iegelijk* komen alleen in 't enkelvoud voor en worden, zoowel zelfstandig als bijvoeglijk gebruikt, als: *elk*, *ieder*, *een iegelijk mensch*, d. i. alle menschen een voor een of afzonderlijk; *wij waarschuwen elk*, *ieder*, *een' iegelijk*. *Ieder* en *elk* worden op gelijke wijze verbogen; de derde naamval in

het vrouwelijk geslacht wordt omschreven, alsmede de tweede naamval in alle geslachten. Dit laatste geschiedt bij voorkeur met alle bijv. telwoorden.

Bijvoeglijk.		Zelfstandig.	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Gemeenslachtig.
1. ieder of iedere.	iedere.	ieder.	1. ieder.
2. ieder.	iedere.	ieder.	2. ieders.
3. iederen.	iedere.	iederem.	3. ieder.
4. iederen.	iedere.	ieder.	4. ieder.

Vóór het zelfstandige *ieder* zegt men ook *een ieder* en *iedereen*, voor *elk* ook *elkeen*, die als *ieder* en *elk* worden verbogen. Het bijvoeglijk *een iegelijk* wordt in den 2^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval verbogen als het lidwoord *een* met een bijv. naamwoord, aldus: 2. *eens iegelijken vaders*, 3. en 4 *enen iegelijken vader*, of liever: *een' iegelijk vader*.

Ettelijke en *sommige* komen alleen voor in het meervoud, en zoowel zelfstandig als bijvoeglijk. Zij worden als *alle* verbogen; zie onder 2.

Menig wordt bijvoeglijk gebruikt; het geeft in 't enkelvoud een meervoud te kennen, als: *menig boek*, *menig volk*, d. i. vele boeken, vele volken. Met het onbepaalde voor-naamwoord *een* samengesteld: *menigeen*, is het zelfstandig en gemeenslachtig, en wordt het als *ieder* verbogen. Oudtijds werd *menig* ook zelfstandig gebruikt: „*Menigh vreezen, dat de schael Van de vierschaer rijze of dael*” (Poot); en soms nog: »*Menig deinzen diep gewond*” (F. J. Blicke).

Gezamenlijk komt alleen vóór zelfst. naamwoorden in het meervoud en vóór collectieven, als: *mijne gezamenlijke boeken*, d. i. al mijne boeken bijeen; *de gezamenlijke nalatenschap*, d. i. al de voorwerpen, daartoe behoorende, bijeen.

5. *Gansch*, *geheel* of *heel*, *half* en *wat* drukken alleen een maatbegrip uit; de beide eerste beteekenen: den omvang, de massa, eene uit deelen bestaande totaliteit als eenheid, en *half* beteekent de *helft* als zoodanig; b. v.: *de geheele wereld*, *de geheele oorlog*, *de gansche dag*, *de gansche vergadering*, *de halve wereld*, *mijne halve bibliotheek*. Het bepalend lidwoord of bijv. voornaamwoord kan *geheel* of *heel*, dat dan onverbogen blijft, volgen, als: *heel mijn schat*, *geheel de schepping*. Voor namen van landen blijven *gansch*, *geheel* of *heel* en *half* onverbogen: *gansch Europa*, *heel Duitschland*, *half Rotterdam*. In de beteekenis van *volledig* of *vol*, *volkomen*, *ongeschonden* is *geheel* een bijvoeglijk naamwoord, als: *heele dozeinen*, *geheele getallen*, *heele*

vellen, heele schotels; en half in die van gebrekkig, onvolkomen, als: halve maatregelen.

Wat heeft dezelfde beteekenis als eenig in 't enkelvoud, nl. eene kleine hoeveelheid, als: wat boter, wat geld. Het wordt niet verbogen.

§ 54. DE VERHOUDINGSGETALLEN.

1. De deelgetallen hebben denzelfden vorm als de rangschikkende getallen, met uitzondering van *half* voor een *tweede*. Zij drukken een maatbegrip uit, en nemen altijd het zelfst. naamwoord in het enkelvoud achter zich: *drie vierde week, acht derde maatje* (vergel. § 51. 7). Als deelgetal kan *half*, bijvoeglijk gebruikt, geen ander hoofdtelwoord vóór zich hebben dan *een*; men zegt b. v. niet: *twee halve gulden, drie halve gulden*, maar *twee tweede en drie tweede gulden; twee halve gulden* enz. beteekent twee geldstukken van een halven gulden.

De deelgetallen blijven onverbogen: *hij kreeg een derde gulden*; niet een *derden*, want deze wordt door een *eersten* en *tweeden* voorafgegaan, en derhalve zou de beteekenis zijn: hij kreeg ten derden male eenen gulden.

Half maakt daarop eene uitzondering; dit wordt als deelgetal verbogen: *ik krijg een halven stuiver*.

2. De verdubbelgetallen worden met uitzondering van *dubbel* gevormd, door *voudig* of *vuldig* (van *volde, voud*) achter de meervoudige hoofdtelwoorden en de onbepaalde *veel* en *menig*, te voegen, als: *tweevoudig, honderdvoudig, veelvuldig, menigvuldig*.

Aann. De woorden op *voud* zijn zelfst. naamwoorden of bijwoorden, als: *het enkelvoud, het meervoud, een veelvoud van 7, een zevenvoud; twintigvoud betalen, honderdvoud vergelden*.

Dubbel is bijwoord in de beteekenis van *tweemaal*, gelijk ook de samenstellingen op *maal* en *werf* doorgaans als bijwoorden gebruikt worden.

3. De soortgetallen zijn afleidingen op *lei* en *hande*, twee veronderde substantieven, waarvan het eerste *soort*, het laatste *aard* beteekende. Over hunne vorming is gesproken op blz. 142. 4). Zij zijn onverbuigbaar.

ZESDE HOOFDSTUK.

HET VOORNAAMWOORD.

§ 55. AARD EN SOORTVERDEELING DER VOORNAAMWOORDEN.

1. De voornaamwoorden dienen, om uit te drukken in welke betrekking de voorwerpen (het objectieve) tot den spreker (het subjectieve) gedacht worden; terwijl zij dit doen vervangen zij den naam dier voorwerpen of zijn daarvan toegevoegde bepalingen. In het eerste geval heeten zij *zelfstandige*, en in het laatste geval *bijvoeglijke voornaamwoorden*.

Verklaring. Door de zelfstandige naamwoorden benoemt de spreker het objectieve, d. i. de voorwerpen van zijn denken buiten hem, zonder verdere aanwijzing in welke betrekking die voorwerpen tot hem, het subjectieve, moeten gedacht worden. De taal heeft in de voornaamwoorden het middel om die betrekking of verhouding uit te drukken, en deze is drieërlei: de persoonlijke betrekking, de betrekking van bezit en de betrekking van plaats.

De persoonlijke betrekking wordt uitgedrukt in de persoonsonderscheiding door middel van de persoonlijke voornaamwoorden. Door persoonsonderscheiding verstaat men de aanwijzing, of eenig voorwerp, hetzij persoon of zaak, of als spreker, of als hoorder, of als persoon buiten den spreker of hoorder voorkomt. De spreker noemt zich zelve *ik* en onderscheidt zich daardoor als grammatisch persoon van al het objectieve; spreekt hij ook in naam van anderen, bij den hoorder bekend, dan zegt hij *wij*. Van het objectieve kan een deel rechtstreeks in de rede betrokken zijn, d. i. de spreker uit zijne gedachten over een of meer voorwerpen, en deze staan tot hem in tweeërlei betrekking, nl. als hoorder of hoorders, of niet alzoo. Om die tweeërlei persoonsbetrekking aan te wijzen noemt de spreker den hoorder of de hoorders *gij*, terwijl hij de andere in de rede voorkomende voorwerpen bij hunne namen noemt of door *hij*, *zij*, *het* (enkelv.) en *zij* (meerv.) aanduidt. Vergelijk § 56.

De taal wijst bij de zelfstandige naamwoorden de betrekking van bezit enz. aan door den tweeden naamval, als: *Jans boek*; zij doet het bij de persoonlijke voornaamwoorden door de bezittelijke voornaamwoorden, die oorspronkelijk ook tweede-naamvals vormen van de persoonlijke zijn. Door de bezittelijke voornaamwoorden wordt derhalve het bezit aangewezen met betrekking tot de persoonsonderscheiding of den grammatischen persoon.

Wat de plaatsbepalende bijwoorden *waar?* *daar*, *hier*, *ginds* enz. doen bij de werkwoorden, dat doen de vragende en aanduidende voornaamwoorden bij de zelfst. naamwoorden. De aanduiding der voorwerpen geschiedt meer of minder bepaald door de *aanwijzende*, *bepalingaanduidende* en *betrekkelijke*. Het vragen door den spreker naar eene aanduiding van de voorwerpen geschiedt door de *vragende voornaamwoorden*; in het verlangde antwoord ligt de aanduiding opgesloten.

In sommige gevallen worden bovenstaande betrekkingen zeer algemeen uitgedrukt door voornaamwoorden, die daarom *onbepaalde* genoemd worden.

2. Volgens het bovenstaande kunnen wij de voornaamwoorden onderscheiden in: 1) persoonlijke, 2) bezittelijke, 3) aanwyzende, 4) bepalingaanduidende, 5) betrekkelijke, 6) vragende en 7) onbepaalde. De persoonlijke en de betrekkelijke met uitzondering van *welke*, dat soms bijvoeglijk is, zijn uitsluitend zelfstandig; de overige zijn deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

§ 56. DE PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.

1. De persoonlijke voornaamwoorden wijzen door het noemen van den spraakkunstigen persoon aan, in welke betrekking het denkbeeld, dat zij vertegenwoordigen, tot den spreker staat. De spraakkunstige persoon is drieërlei: de spreker of de eerste persoon, de hoorder of tweede persoon, en de derde persoon, die alle voorwerpen omvat, buiten den spreker en hoorder. De voornaamwoorden, waardoor deze personen worden uitgedrukt, zijn: Voor den eersten persoon enkelvoud *ik*; meervoud *wij*. Voor den tweeden persoon enkel- en meervoud *gij*. Voor den derden persoon enkelvoud mannelijk *hij*; vrouwelijk *zij*; onzijdig *het*; meervoud voor de drie geslachten *zij*.

2. De voornaamwoorden stemmen in geslacht en getal overeen met het voorwerp, waarvan zij eene betrekking aanduiden. Hun naamval hangt af van hunne betrekking tot den zin, waarin zij voorkomen. De buiging, welke de voornaamwoorden ten gevolge dier overeenstemming aannemen, heet *terugwijzing*.

3. De eerste en tweede persoon, die als spreker en hoorder voldoende bepaald zijn, behoeven geen nadere bepaling of opheldering: de persoonlijke voornaamwoorden dier beide personen treden dan ook zonder terugwijzing in de plaats der zelfst. naamwoorden. Anders is het met den derden persoon. Deze is niet bepaald, en moet daarom, zal hij voor den hoorder een bepaald voorwerp aanwijzen, door den samenhang bepaald worden. Wanneer ik zeg: *ik zie hem*, dan heeft, dat *hem* geen beteekenis, tenzij uit het verband der rede kan worden opgemaakt op welk voorwerp dat *hem* betrekking heeft of terugwijst, b. v. op den *vader*, van wien juist te voren gezegd was, dat hij komen zou. Bij zulk eene terugwijzing op een vooraf genoemd zelfst. naamwoord neemt het voornaam-

woord des derden persoons het geslacht en het getal van dat zelfst. naamwoord aan. Verschilt bij zulk een woord het grammatisch geslacht van het natuurlijk of persoons-geslacht, dan volgt het dit laatste; b. v. *Zijne Majesteit dacht, dat hij enz. (niet zij); ik stond over dat meisje verwonderd, toen ik haar (niet het) hoorde* (vergel. § 33, 4. 4) Aanm. 2.).

Op een enkelvoudig verzamelwoord wijst soms het pers. voornaamwoord in het meervoud terug, als: *wat wil dit volk, dat ik voor hen wezen zal?* (V. d. P.) *Toen hij de menigte van menschen zag, vroeg hij wat zij verlangden.*

4. De persoonlijke voornaamwoorden worden dus verbogen:

1. Persoon.	2. Persoon.	3. Persoon.	
	Mannelijk.	Vrouwel.	Onzijdig.
E n k e l v o u d .			
1.	<i>ik.</i>	<i>hij.</i>	<i>zij of ze. het.</i>
2.	<i>mijner</i> of <i>mijns.</i>	<i>zijner</i> of <i>zijns.</i>	<i>harer</i> of <i>haars.</i>
3.	<i>mij of me.</i>	<i>hem (zich).</i>	<i>haar (zich). het (zich).</i>
4.	<i>mij of me.</i>	<i>hem (zich).</i>	<i>haar of ze (zich). het (zich).</i>

M e e r v o u d .

1.	<i>wij of we.</i>	<i>gij of ge.</i>	<i>zij of ze.</i>	<i>zij of ze.</i>	<i>zij of ze.</i>
2.	<i>onzer</i> of <i>ons.</i>	<i>uwer</i> of <i>uws.</i>	<i>hunner</i> of <i>huns.</i>	<i>harer</i> of <i>haars.</i>	
3.	<i>ons.</i>	<i>u.</i>	<i>hun (zich).</i>	<i>haar (zich).</i>	
4.	<i>ons.</i>	<i>u.</i>	<i>hen of ze (zich).</i>	<i>haar of ze (zich).</i>	<i>hen of ze (zich).</i>

5. Men ziet uit bovenstaande buiging, dat de persoonlijke voornaamwoorden in den tweeden naamval twee verschillende vormen hebben: een mannelijken op *s* en een vrouwelijken op *er*. De tweede naamval dezer woorden komt echter zelden voor, en dan meest altijd in den vrouwelijken vorm, als: *ontferm u mijner, zijner, onzer; een onzer, de meesten uwer, velen hunner* (zie de voorbeelden op blz. 38). De mannelijke vorm komt voor in sommige verouderde uitdrukkingen: *mijns* of *zijns niet waardig; uws zelfs heil, ons zelfs heil* enz., *uws zelfs zaligheid*; met het voorzetsel *om — wil*, terwijl het voornaamwoord door *zelf* versterkt wordt, als: *om huns zelfs wil, om uws zelfs wil* enz., die als terugwerkend verschillen van *om hunnentwil, om uwentwil* enz.; in samenkoppeling met het zelfstandig gebruikte bijv. naamwoord *gelijke*, als: *uws gelijke, haars gelijke* enz.

6. Het persoonlijk voornaamwoord van den tweeden per-

soon enkelvoud is *du*, 2e nv.: *diner*, *dijner* of *dijns*, en 3e en 4e nv.: *di* of *dij*, maar het is sedert de helft der 17e eeuw in onbruik geraakt. Bij Zuidnederlandsche dichters komt *du* nog dikwerf voor: *Du zies en de hope en de vriendschap ertanen, Daar vult di de liefde den beker met tranen, Hier glimlacht dijn engel, de minzame Dood: Vergeet allen nood* (C. J. Hansen); *Wie, daar omhoog, Anna! belonkt di met helderen oog? 't Is, of de hemelsche weelde 't Herte dij streeelde* (J. Brouwers, Z.). Wij gebruiken daarvoor nu hetzelfde voornaamwoord als in den 2en persoon des meervouds; terwijl men bij het laatste, om bepaald het meervoud te doen uitkomen, soms het woord *lieden* voegt, als: *gijlieden, ulieden* (2e nv.: *ulieder*), evenals de Franschen *vous autres* gebruiken. Het gebruik van *gijlieden*, behoort echter meer tot de dagelijksche spreektaal, waarin het dan *jij-lui*, *je-lui* of *julli* (met gewijzigde *u*) luidt, en alsdan zegt men ook voor den eersten en derden persoon: *wij-lui*, *zij-lui* enz. In den Statenbijbel treft men *gijlieden* menigvuldig aan, waar in een verhaal, de woorden, tot eene meerderheid van personen gericht, worden aangehaald, en soms zeer gepast, b. v. Matt. 20: 21 en 22.

In de omgangstaal zegt men *jij* en *je* voor *gij*, en waar dit te gemeenzaam is noemt men den aangesprokene, b. v. *Mijnheer heeft*, of men maakt gebruik van *u* (eene verkorting van *Uw Edele*, *Uwe Edelheid*), b. v. *u heeft*, *u is* enz. Dit *u* vordert dus eigenlijk het werkwoord in den 3en persoon; dikwerf echter hoort men het met den 2en persoon gebruiken: *u hebt*, *u zijt* enz.

7. Tot de persoonlijke voornaamwoorden brengen wij ook het terugwerkende *zich*, hetwelk terugwijst op het onderwerp, en gebruikt wordt, wanneer het onderwerp zelf tevens als voorwerp in den 3en of 4en naamval voorkomt, als: *hij prijst zich gelukkig*, *zij geven zich de eer*. Het behoort, gelijk uit de verbuiging blijkt, tot den 3en persoon. In den 1en en 2en persoon maakt men tot dat einde gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden (*mij*, *ons* en *u*), als: *ik vlei mij*, *gij vleit u* enz.; vroeger deed men het ook voor den 3en persoon (*hem*, *haar*, *hen*), als: „so dat de boos' haar (oudt. een geslachtsloos woord) *sullen strax bekeeren*” (Marnix). Voor den 1en en 2en persoon is het niet noodig een afzonderlijken vorm te hebben voor de aanwijzing der terugwerking; bij den derden zou het gemis er van onduidelijkheid kunnen veroorzaken; b. v. *deze vrouw is even dwaas als hare dochter*; *zij kleedt zich als eene vorstin*; *zij veroorlooft zich uitspanningen, die haar niet pas-*

sen. Gebruikt men in plaats van *zich*, dat terugwijst op *deze vrouw* (d. i. de moeder), het woord *haar*, dan zou daardoor de dochter bedoeld worden.

Het samengestelde voornaamwoord *elkander* of *malkander*, ook wel *elkaâr* of *malkaâr* geschreven, dient om aan te duiden, dat eene werking wederkeerig is tusschen verschillende personen, dat is, dat zij wederkeerig elkander tot het voorwerp hunner handeling hebben; b. v. : *wij beminnen elkander*. De vraag is, tot welke soort van voornaamwoorden het wederkeerige *elkander* moet gebracht worden. Omdat het geen bepaalden persoon aanwijst, en daarom ook niet door een zelfst. naamwoord kan vervangen worden, dient het te worden gerangschikt onder de *onbepaalde*. Het wederkeerige *elkander* door de persoonlijke *ons*, *u* en *zich* te vervangen is bastaardtaal: *wij ontmoetten ons*, *zij zien zich*; nogtans treft men er voorbeelden van aan: *Ik reis u voor: wij zien ons weer* (Tollens); *Ik zag de speeren, hier en daar zich naudren aan het zuid* (Hofdijk). De tweede naamval van *elkander* en *malkander* is *elkanders* en *malkanders*; overigens ondergaan ze geen buiging en zijn gemeenschaptig: *elkanders vrienden*. *Malkander* is minder gebruikelijk dan *elkander*.

8. Wanneer de persoonlijke voornaamwoorden door een ander woord gevolgd zijn, dat de buiging van den tweeden naamval aanneemt, dan laat men de buiging bij het voornaamwoord weg; men schrijft niet: *uwer beider*, *onzer aller*, *hunner aller*, maar *u beider*, *ons aller*, *hun aller vrienden*.

Voor *mij*, *gij* en *zij* gebruikt men ook de verzwakte vormen *we*, *ge* en *ze*, gelijk uit de verbuiging onder 4 blijkt. *Ze* is de eigenlijke vierde naamval van *zij* en als zoodanig zeer gepast, inzonderheid voor het vrouwelijk enkelvoud ter onderscheiding van *haar* 3e naamval. In de spreektaal gebruikt men *ze* ook menigvuldig als datief, mede om den ontbrekenden datief van het onzijdig meervoud te vervangen. In de schrijftaal mag *ze* als datief niet gebruikt worden. De datief vrouwelijk meervoud *haar* wordt in het spreken tot *'er* (of, met inlassching van eene *d*, *der*) verkort en nevens *haarlui* ook voor het mannelijk gebruikt.

De tweede en derde naamval der pers. voornaamwoorden van het onzijdig geslacht worden niet gebruikt, maar omschreven door *daarvan* of *er van*, *daaraan* of *er aan*, terwijl voor den datief onzijdig enkelvoud ook *het* gebruikt wordt.

9. Tot versterking hunner beteekenis nemen de persoonlijke voornaamwoorden somtijds het woordje *zelve* na zich, hetwelk

met afwerping van de *e* in het mannelijk en onzijdig ook *zelf* wordt geschreven: *ik zelve, ons zelven*. Het staat ook achter zelfst. naamwoorden: *de man zelve of zelf*.

Het wordt dus verbogen:

	Enkelvoud.	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. ik, gij, hij <i>of</i> de man zelve <i>of</i> zelf.	1. ik, gij, zij <i>of</i> de vrouw zelve.	1. het <i>of</i> het kind zelve <i>of</i> zelf.
2. mijns, uws, zijns <i>of</i> des mans zelven.	2. mijner, uwer, harer <i>of</i> der vrouw zelve.	
3 en 4. mij, u, hem <i>of</i> den man zelven.	3 en 4. mij, u, haar <i>of</i> de(r) vrouw zelve.	4. het <i>of</i> het kind zelve <i>of</i> zelf.

Het meervoud voor de drie geslachten is in alle naamvallen *zelven*.

De 2e naamval der persoonl. voornaamwoorden met *zelf*, b. v.: *mijner zelven*, wordt gewoonlijk omschreven: *van mij zelven*.

De 2e naamval *zelve*, voor beide getallen en alle geslachten, is verouderd (zie 5 dezer §).

Het woord *zelve* is hier eigenlijk een zelfstandig gebruikt adjectief, dat met de beteekenis van *in eigen persoon* als appositie aan het voornaamwoord of zelfst. naamwoord wordt toegevoegd. Wanneer het als bijv. naamwoord voor het zelfst. naamwoord staat, dan wordt het, met het lidwoord of aanwijzend voornaamwoord verbonden, tot de bepalingaanduidende voornaamwoorden gerekend: *dezelve, hetzelve* of met inlassching der *d*: *dezelfde, hetzelfde* (vergel. § 59. 2. Aanm.).

Alleen, dat onverbuigbaar is, komt ook als attributieve bepaling, achter zelfst. naamwoorden en voornaamwoorden en beteekent, evenals *zelf uitsluiting*, als: *de vader alleen, ik alleen, zij alleen*. Men heeft daarom *zelf* en *alleen* ook wel *uitsluitende* voornaamwoorden genoemd.

Alleen kan ook bijwoord zijn.

Wanneer in eenen volzin twee zelfst. naamwoorden van hetzelfde geslacht en getal voorkomen, en het persoonlijk voornaamwoord op het tweede dier zelfst. naamwoorden moet terugwijzen, dan gebruikt men het aanwijzend voornaamwoord *deze* in plaats van het persoonlijke, om dubbelzinnigheid te vermijden, terwijl het persoonlijk voornaamwoord in dat geval op het eerste zelfst. naamwoord terugwijst; b. v. *Terwijl mijn broeder bij zijnen vriend was, ontving hij* (de broeder) *eenen brief*; had de vriend den brief ontvangen, dan zou men gezegd hebben: *ontving deze*.

Vroeger maakte men, om zoodanige dubbelzinnigheid te vermijden, ook veel gebruik van het bepalingaanduidende *dezelve*. Het menigvuldig gebruik van *dezelve* in plaats van het persoonlijk voornaamwoord in 'talgemeen maakte den stijl slepend. In de spreektaal wordt het ook nooit gehoord. Het wordt door velen als een taalontsierend woord afgekeurd, dat in elk geval kan gemist worden. Op den tweeden naamval *dezelfs*, *derzelver* is als bezittelijk voornaamwoord hetzelfde toepasselijk.

10. Bij de samentrekking van nevenschikte zinnen kan een zelfde persoonlijk voornaamwoord onderwerp zijn van twee of meer werkwoorden, als: *toen bleef hij staan en staaide met donkere blikken ter aarde en zweeg* (vergel. § 14. 3. a); dit is mede het geval, wanneer twee of meer werkwoorden een veelvuldig gezegde uitmaken, als: *hij leest en schrijft* (vergel. § 11. 6). Ook kan een persoonlijk voornaamwoord als voorwerp het gemeenschappelijk zinsdeel in een' samengetrokken zin zijn, als: *hem zie en bewonder ik* (vergel. § 14 3. f. en 4). Vorderen twee werkwoorden elk een verschillend voorwerp, het eene een voorwerp in den derden, en het andere een in den vierden naamval, dan moeten die voorwerpen beide worden uitgedrukt, al hebben zij ook als voornaamwoorden denzelfden vorm, als: *ik zag hem en gaf hem den brief over*.

§ 57. DE BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN..

1. De bezittelijke voornaamwoorden duiden den eigenaar aan met betrekking tot den spraakkunstigen persoon; b. v.: *dit werk is het mijne, dese pen is de uwe, die tuin is de zijne, of dit is mijn werk, uwe pen, zijn tuin*. De woorden *mijn*, *uw*, *zijn* duiden aan, dat de spreker of eerste persoon de eigenaar van het werk, de aangesproken of tweede persoon de eigenaar der pen, en een derde persoon de eigenaar van den tuin is.

2. Evenals bij de persoonlijke behoeft ook bij de bezittelijke alleen in den derden persoon het geslacht van den spraakkunstigen persoon of het subjectieve geslacht te worden aangewezen. De taal doet het door de vormen: voor het mannelijk en onzijdig enkelvoud, d. i. voor éenen bezitter, *zijn*; meervoud, d. i. voor meer bezitters *hun*; *haar* voor het vrouwelijk enkel- en meervoud. De bezittelijke voornaamwoorden voor den eersten persoon zijn: enkelvoud *mijn*, meervoud *ons*; voor den tweeden persoon enkel- en meervoud *uw*. Het voor-

naamwoord van den tweeden persoon enkelvoud *dijn* moest noodwendig te gelijk met het persoonlijk voornaamwoord *du* in onbruik geraken (vergel. § 56. 6).

Deze voornaamwoorden kunnen zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt worden. In het eerste geval wijzen ze terug op een voorafgenoemd zelfst. naamwoord, dat het voorwerp der bezitting noemt, en met hetwelk zij in geslacht en getal overeenstemmen; in het laatste geval zijn zij attributieve bepalingen van dat zelfst. naamwoord, en stemmen er mede overeen in geslacht, getal en naamval, evenals de lidwoorden. Het geslacht en getal, dat het bezittelijk voornaamwoord gemeen heeft met het voorwerp der bezitting, heet zijn *objeetief* geslacht en getal.

3. De zelfstandige bezittelijke voornaamwoorden worden van het bepalende lidwoord voorafgegaan en zwak verbogen, gelijk de bijv. naamwoorden van hoedanigheid met het bepalende lidwoord:

Enkelvoud.		Meervoud	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	voor de 3 geslachten.
1. de onze.	1. de onze.	1. het onze.	1. de onze.
2. des onzen.	2. der onze.	2. des onzen.	2. der onze.
3. den onzen.	3. der onze.	3. den onzen.	3. den onzen.
4. den onzen.	4. de onze.	4. het onze.	4. de onze.

In het meervoud krijgen alle naamvallen de *n*, wanneer het voornaamwoord het begrip *personen* inhoudt; b. v. *de mijnen zijn welvarende; groot de wven*.

Aanm. De voornaamwoorden drukken op zich zelf geen denkbeeld uit; zij zijn betrekkingen, die beteekenis krijgen door het woord, waarvan zij eene betrekking uitdrukken. Dit is evenzeer het geval met de zelfstandige als met de bijvoeglijke; alleen door het woord, te voren genoemd of verstaan, waarop zij terugwijzen, kunnen zij een denkbeeld uitdrukken: *ik, de mijne, deze, degene* enz. hebben op zich zelf geen beteekenis. Dit is wel het geval met *de mijnen, de wven, de onzen, de hunnen, de haren* met het begrip van *huisgenooten, vrienden, betrekkingen* of in 't algemeen *personen*; daarom worden deze als zelfstandig gebruikte bijv. naamwoorden verbogen. Dit is nog het geval, waar *het mijne, het uwe* enz. beteekenen: *mijne bezitting of mijne goederen, uwe bezitting* enz.

4. De bijvoeglijke bezittelijke voornaamwoorden worden sterk verbogen:

Enkelvoud.		Meervoud	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	voor de 3 geslachten.
1. mijn.	1. mijne.	1. mijn.	1. mijne.
2. mijns.	2. mijner.	2. mijns.	2. mijner.

3. mijnen.	3. mijner.	3. mijnen.	3. mijnen.
4. mijnen.	4. mijne.	4. mijn.	4. mijne.

5. De zelfstandige bezittelijke voornaamwoorden kunnen voorkomen in alle betrekkingen; predicatief gebruikt, missen zij soms het lidwoord in hooger en stijl, als: *Uw is het koninkrijk; Zijne is de wrake. De dag is Uwe, ook is de nacht Uwe, Gij hebt het licht en de zonne bereid* (Psalm 74: 16). In dagelijkschen stijl komt het aldus alleen in den eersten persoon voor in: *dit of dat is mijn*, voor: *dit of dat verklaar ik prijs*. In andere gevallen mag het lidwoord niet wegblijven.

6. De bezittelijke voornaamwoorden van den derden persoon volgen in de aanwijzing van het objectieve geslacht het natuurlijk geslacht en niet het woordgeslacht. Men zegge dus: *dat meisje heeft haren plicht vergeten*, en niet *zijne plicht*, zooals het naar het woordgeslacht zijn moest. Zoo zegt men dan ook van eenen koning: *Zijne Majesteit kan op de getrouwheid zijner onderdanen rekenen*, terwijl harer onderdanen van eene koningin gezegd wordt (vergel. § 56. 3.).

Aanm. De zelfslachtige zelfst. naamwoorden maken op het bovenstaande eene uitzondering. Van een' arend sprekende, zou men volgens den regel onder 6 moeten zeggen: *zij legt hare eieren op de kruinen der rotsen*, omdat men daarmede natuurlijk eenen wijfjes-arend bedoelt; het spraakgebruik vordert echter: *de arend of hij legt zijne eieren; het paard met zijne veulen* enz.

7. Het bezittelijk voornaamwoord zou dubbelzinnigheid veroorzaken, wanneer het op twee zelfstandige naamwoorden in den zin terugwees. Dit kan vermeden worden door eene omzetting van de woordorde, of door het gebruik van het aanwijzend voornaamwoord *diens* of het bepalingaanduidende *deszelfs* en *derzelver*; b. v.: *de spelling handelt over de kennis der letters en hare verbinding tot woorden*. Volgens het taalgebruik wijst het bezittelijk voornaamwoord terug op het onderwerp; dus *hare* hier op *spelling* (vergel. § 56. 9). Dat kan de bedoeling van den schrijver niet zijn: het moet terugwijzen op *letters*. Men zegt dan overeenkomstig het taalgebruik: *en de verbinding van dese* enz., of *en derzelver verbinding* enz.; beter doet men, wanneer men het woord *letters* herhaalt, dus: *en de verbinding der letters* enz. *Jan zegt zijnen vriend, dat hij zijnen broeder ontmoet heeft*; volgens taalgebruik wordt hier *Jans broeder* bedoeld; had hij den broeder van den vriend ontmoet, dan zou hij zeggen: *diens of deszelfs broeder*. Door omzetting van de zinnen vervalt iedere zwaarigheid, dus: *Jan heeft zijnen broeder gezien, dit zegt hij zijnen vriend; Jan heeft den broeder van zijnen vriend gezien, hetwelk hij dezen zegt* (vergel. § 58. 3).

Aann. Het gebruik van *deszelfs* en *derzelve* in plaats van bezittelijke voornaamwoorden wordt door velen afgekeurd. Het aanwijzende *diens* komt menigvuldig voor in plaats van *zijn*, om dubbelzinnigheid te vermijden; *haar* en *hun* door *dier* te vervangen is onwelluidend: *Doch neen, die met hem waarheid kennen dier hart wordt van geen waarheid wars* (Bilderdijk). Bij terugwijzing op zaaknamen kan men *daarvan* bezigen, als: *de bijvoeglijke voornaamwoorden vervangen de lidwoorden, en nemen daarvan de verbuiging over.*

8. Wanneer een bezittelijk voornaamwoord op twee zelfst. naamwoorden in den zin moet terugwijzen, dan staat het in het meervoud; b. v. *vader en zoon vroegen h u n ontslag*. Zijn die zelfst. naamwoorden van verschillend geslacht, dan neemt het bezittelijk voornaamwoord den vorm voor het subjectieve mannelijk geslacht aan, nl. *hun*, dat ook de vorm is voor het onzijdig meervoud, als: *die man en die vrouw vergezellen h u n n e kinderen*; *kruiden en planten verliezen h u n n e frischheid*; *de tafels en stoelen staan op h u n n e plaats*.

9. In plaats van den tweeden naamval wordt in de spreektaal soms een bezittelijk voornaamwoord gebruikt; b. v.: *mijn vriend zijn vader, mijn zuster h a a r kat*; zoowel in het spreken als in het schrijven is dit af te keuren.

Dat het bijv. bezittelijk voornaamwoord, hetwelk een vrouwelijk substantief met sterke buiging voorafgaat, onverbogen blijft is vroeger (§ 42. 3) reeds opgemerkt: „*Uw moeders hart Bezwijkt van smart*” (Beets).

Ten opzichte van de herhaling volgen de bijvoeglijke bezittelijke voornaamwoorden niet alleen, maar alle bijvoegl. voornaamwoorden de regels, die daarvoor bij het lidwoord zijn opgegeven; zie § 46. 4.

10. In plaats van *haar* gebruikt men soms *heur*, waardoor eene stootende klankherhaling kan vermeden worden, als: *heur haar, heur hart, heur hand*. Ook wanneer *haar* meermalen in eenen zin voorkomt, kan *heur* gepast worden aangewend; b. v. *De werelden kleiner, maar groot in getal, die h a a r in h e u r midden omvatten* (F. Rens). In andere gevallen komt het ook menigvuldig voor; zie o. a. Bellamy's *Rooze*, S. J. van den Bergh's *Stemmen der kleuren*, Hofdijks *Bruid van Sonneveld*.

§ 58. DE AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN.

1. De aanwijzende voornaamwoorden bepalen de plaats der voorwerpen ten opzichte van den spreker; b. v.: *wilt gij deze pen of die, dit boek of dat*, waarbij *deze* en *dit* de voorwerpen

in de nabijheid des sprekers, *die* en *dat* meer van hem verwijderde voorwerpen aanduiden. Als woorden, die eene tegenstelling van nabijheid en afstand beteekenen, kunnen zij ook aanwijzen, wat vroeger en wat later in de rede voorkomt, d. i. zij kunnen *eerstgenoemd* en *laatstgenoemd* vervangen; b. v.: *Cyrus en Alexander waren stichters van machtige monarchieën, de zee van de Macedonische, gene van de Perzische.*

2. De aanwijzende voornaamwoorden zijn: *deze*, *die* en *gene*; *deze* voor voorwerpen, in de nabijheid des sprekers, *die* en *gene* voor meer van hem verwijderde voorwerpen. Wanneer de spreker voorwerpen op drie verschillende plaatsen aanwijst, dan maakt hij gebruik van *deze*, *die* en *gene*. Zij kunnen zoolwel zelfstandig als bijvoeglijk voorkomen en worden in beide gevallen dus verbogen:

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. <i>deze</i> , <i>die</i> , <i>gene</i> .	<i>deze</i> , <i>die</i> , <i>gene</i> .	<i>dit</i> , <i>dat</i> .
2. <i>dezes</i> , <i>diens</i> , <i>genes</i> .	<i>dezer</i> , <i>dier</i> , <i>gener</i> .	<i>dezes</i> , <i>diens</i> .
3. <i>dezen</i> , <i>dien</i> , <i>genen</i> .	<i>dezer</i> , <i>dier</i> , <i>gener</i> .	<i>dezen</i> , <i>dien</i> .
4. <i>dezen</i> , <i>dien</i> , <i>genen</i> .	<i>deze</i> , <i>die</i> , <i>gene</i> .	<i>dit</i> , <i>dat</i> .

Meervoud voor de drie geslachten.

1. *deze*, *die*, *gene*.
2. *dezer*, *dier*, *gener*.
3. *dezen*, *dien*, *genen*.
4. *deze*, *die*, *gene*.

De zelfstandige evenwel komen zelden voor in den tweeden naamval; dit is alleen 't geval waar *diens* het bezittelijk voornaamwoord vervangt, en in uitdrukkingen als de volgende, waarbij het zelfst. naamwoord gedacht wordt: *brenger dezes*, *de steller dezes*, *ik laat u bij dezen* (3e nv.) *weten*.

Aanm. De tweede naamval van *die* is oorspronkelijk *dies*, welke vorm nog als aanw. voornaamwoorden voorkomt; b. v. *wat dies meer zij*. Het heeft ook de beteekenis van een besluitend voegwoord gekregen; zie Campuizens, *Maysche Morgenstondt: Dies is de tijd weer-om gekeert*.

De *n* in *diens* is later ingeschoven. In dezelfde beteekenis als dit *dies* komt ook *des*, vrouwelijks *der*, voor, insgelijks verouderde genitiefvormen, van het aanwijzende voornaamwoord; in sommige samenstellingen vindt men ook nog *datzelfde des* en *der* (vergel. 155, 6). *Aanm.* Dat de bepaalde lidwoorden *de* en *het* oorspronkelijk dezelfde woorden zijn als *die* en *dat* is reeds opgemerkt.

Na telwoorden of woorden, die in 't algemeen eene hoeveelheid aanduiden, gebruiken wij *er* met de beteekenis van *daarvan*, als: *Een herder had twee honderd schapen; hij verkocht er vijftig en twintig stierven er. Hebt*

gij veel boeken? Ik heb er honderd. In de volkstaal luidt dit er nog *der* en het is dan ook de genitief meervoud van het aanwijzende *de* (die).

3. De zelfstandige aanwijzende voornaamwoorden hebben als betrekkingwoorden slechts beteekenis door hunne terugwijzing op een te voren genoemd zelfst. naamwoord (vergel. § 57. 3. Aanm.), b. v.: *deze man is grooter dan die (mijn)*. In sommige gevallen vervangen zij andere voornaamwoorden. Boven is reeds opgemerkt, dat *diens* het bezittelijk voornaamwoord vervangt; *deze* en *die* kunnen ook bepalingaanduidende voornaamwoorden zijn (zie § 59); zij kunnen ook persoonlijke voornaamwoorden des derden persoons vervangen.

Dit laatste is 't geval in zinnen als de volgende: *gij zijt niet tevreden, dat zie ik wel; zijt gij een Hollander? Ja, dat ben ik; zijt gij de heer N.? Ja, die ben ik; Jan heeft zijnen broeder gezien, dit zegt hij zijnen vriend; Jan heeft den broeder van zijnen vriend gezien, dit zegt hij de z e n* (vergel. § 57. 7). Dit en dat vervangen hier *het*, *dezen* vervangt *hem*.

Bij eene dergelijke vervanging van het persoonlijk voornaamwoord krijgt *deze* in den eersten en vierden naamval des meervouds eene *n*, wanneer het op personen terugwijst; b. v.: *vraag het aan die heeren, de z e n zullen het wel weten*. Ook *deze* en *gene*, hetwelk als zelfstandig onbepaald voornaamwoord moet beschouwd worden, wordt in 't meervoud *dezen* en *genen* geschreven; *deze* of *gene* kan nog komen; *dezen* en *genen* kunnen nog komen.

In plaats van: *van dit* of *dat*, *aan dit* of *dat*, *op*, *in*, *uit*, *voor dit* of *dat* enz., zegt men *hiervan*, *daarvan*, *hieraan*, *daaraan*, *hierop*, *daarop* enz., of ook: *er van*, *er aan*, *er op* enz., die ook gescheiden voorkomen: *hij kan er zich geen denkbeeld van maken*.

§ 59. DE BEPALINGAANDUIDENDE VOORNAAMWOORDEN.

1. Van de bepalingaanduidende voornaamwoorden bedient de spreker zich insgelijks om de voorwerpen van zijn denken aan te duiden. De aanduiding geschiedt hier niet rechtstreeks, zooals door middel der aanwijzende voornaamwoorden, maar door den hoorder te wijzen op eene bepaling, die het voorwerp of de voorwerpen voor hem omschrijft en daardoor aanwijst. Zulk eene bepaling kan zijn een afhankelijke zin, een attributieve genitief, of eindelijk een zelfst. naamwoord of voornaamwoord met een voorzetsel. Soms ook ligt de aanwijzende

bepaling of omschrijving in den zin opgesloten. De bepalingaanduidende voornaamwoorden zijn: *degene*, *hetgene*, *diegene*, *datgene*, *dezelfde*, *hetzelfde*, *zulk*, *zoodanig* of *dusdanig* en *dergelijk*; ook kunnen de aanwijzende voornaamwoorden *deze*, *die* en *dat*, alsmede de persoonlijke *hij* en *zij* als bepalingaanduidende voorkomen. In de volgende voorbeelden is het gebruik dezer voornaamwoorden aangewezen.

Ware vrienden zijn *zij* of *degenen*, welke u uwe gebreken zeggen; *zulke* vrienden moet men in eere houden. *Hetgeen* (dat) nuttig is, is niet altijd aangenaam. Haal mij *dezelfde* boeken, die wij gisteren hadden, en lees mij *hetzelfde* verhaal nog eens voor. *Zoodamige* menschen, als gij ons schetst, zijn er niet. *Dergelijke* handelingen (als die, waarvan gesproken wordt) moesten niet gebeuren. Draag zorg voor *die* der onzen, welke achterbleven. Welke schilderijen bedoelt gij? *Die* aan den wand, *die* van hem. *Dit* is het portret mijns vaders. *Dat* is het gedrag van eenen eerlooze. Het huis mijns vaders en *dat* (nl. wat ik daar noem, het huis) van mijnen oom.

Aanm. 1. Achter *datgene* en *hetgene* blijft het betreffelijk voornaamwoord, dat den afhankelijk zinnelijke zin inleidt, achterwege; achter *die* veelal. Soms wordt het bepalingaanduidende woord weggelaten en het betreffelijke alleen uitgedrukt; in dat geval kunnen *wie* en *wat* als betr. voornaamwoorden voorkomen, als: *die met eene bedrieglijke hand werkt, wordt arm*, d. i. *hij* wordt arm, *die; wie in de tegenwoordigheid van goede menschen niet beter wordt, wordt slechter*; »*De dwingeland door vleierij bedweld, beeldde zich in, te zijn wat hij scheen*” (V. d. Palm). In zinnen als: »*Al wie door ootmoed wordt herboren, Is van het hemelsche geslacht*” (Vondel) en »*Al wat in boecken steekt, is in dat hoofd gevaaren*” (Dezelfde) is het bepalingaanduidende woord achter *al* weggelaten.

Aanm. 2. Vroeger rangschikte men de bepalingaanduidende voornaamwoorden onder de aanwijzende, maar de wijze, waarop zij de voorwerpen aanduiden is te zeer onderscheiden van die, waarop de aanwijzende dat doen, om ze niet in twee soorten te scheiden.

2. *Dezelve* is eene samenstelling van het aanwijzende *de* met *zelf* (vergel. § 56. 9), waarvoor men vroeger ook schreef *diezelve*; *dezelfde* en *diezelfde* zijn daarvan versterkte vormen. *Degene* en *diegene* zijn samenstellingen van *de* en *die* met *gene*. Zie over *zoodanig* en *dusdanig*, (§ 29. 7. -ig); *dergelijk*, *diergelijk* zijn samenstellingen van *gelijk* met het voornaamwoord *de*, *die*, dat *-gelijk* beheerscht in den tweeden naamval.

Van *degene*, *diegene*, *dezelve*, *dezelfde* en *diezelfde* worden beide deelen afzonderlijk verbogen; de beide eerste geheel op *dezelfde* wijze, dus:

Enkelvoud.		Meervoud	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	in alle geslachten.
1. degene.	degene.	hetgene.	degenen.
2. desgenen.	dergene.	desgenen.	dergenen.
3. dengenen.	dergene.	dengenen.	dengenen.
4. dengenen.	degene.	hetgene.	degenen.

Voor *degene* en *hetgene* schrijft men ook *degeen* en *hetgeen*. *Degene* en *diegene* zijn altijd zelfstandig; het woord *persoon* wordt daarbij verstaan. Dit is niet het geval met *dezelve* en *dezelfde*, die meestal met een zelfstandig naamwoord voorkomen, of wanneer zij zonder zelfst. naamwoord gebruikt worden, op een te voren genoemd zelfst. naamwoord terugwijzen.

In beide gevallen schrijft men ze in den eersten, tweeden en vierden naamval des meervouds zonder *n*, terwijl men dan alleen *dezelfden* enz. schrijft, wanneer zij *personen* beteekenen: b. v.: *wie verwacht gij heden? dezelfden als gisteren*. Overigens volgen deze woorden de buiging van *degene*, behalve dat *dezelve* ook een sterken genitief *deszelfs*, *derzelver* heeft, waarvan het gebruik in § 57. 7. vermeld is.

Aanm. *Dezelve* en *diezelve* zijn superlatiefvormen van *dezelve* en *diezelve*: *dezelfste*, *diezelfste*, gelijk men in 't dialect nog zegt: *het is de eigenste man, dien wij gisteren gezien hebben*. Een gelijken overgang van *ste* in *de*, en met *dezelve* beteekenis, treffen wij aan in de rangschikkende telwoorden op *de*, die oorspronkelijk ook superlatiefvormen op *ste* zijn.

3. *Dergelijk*, *zulk*, *dusdanig* en *zoodanig* duiden op bepalingen, die niet zoozeer dienen om zelfstandigheden aan te duiden, als wel om den aard of de soort dier zelfstandigheden aan te kondigen; zij zijn synoniemen van *soortgelijk*. Zij worden vergezeld van het lidwoord *een*, wanneer het zelfst. naamwoord dit lidwoord voor zich kan hebben; niet voor stofnamen en als *zoodanig* gebruikte verzamelnamen, alsmede in de meeste gevallen niet voor abstracte zelfst. naamwoorden, als: *een dergelijk of soortgelijk geval*, *zulk een held*, *een dusdanige berg*, *zoodanig eene vernedering*; daarentegen: *dergelijk of soortgelijk hout*, *dergelijke stoute taal*, *zulk vleesch*, *zulk volk*, *zoodanig gevogelte*, „*zulk betamelijk gevoel*” (V. d. P.).

Het lidwoord staat altijd na *zulk*, meestal ook na *zoodanig* en *dusdanig*; in die gevallen wordt alleen het lidwoord verbogen. Overigens worden alle met of zonder lidwoord als bijvoeglijke naamwoorden verbogen; in het laatste geval, gelijk ook in het meervoud, wordt hun tweede naamval altijd, hun derde veelal omschreven. Zij komen alle in 't meervoud bijvoeglijk voor, als: *dergelijke* of *soortgelijke boeken*, *zulke*

menschen, zoodanige of dusdanige handelingen. Zulk komt echter in den tweeden naamval des meervouds ook in verbogen vorm voor: op zulker lieden achtling stel ik weinig prijs; »Sulcker lacken, sulcker blären, Sulcker stammen soo gelään, Vind ik tweemaal twintigh paren, Over eene lengde (lengte) staen» (Huyghens).

Dezulke en de zoodanige zijn uitsluitend zelfstandig en worden verbogen als het meervoud deselvsde; gelijk dit woord krijgen zij ook in alle naamvallen des meervouds eene n, wanneer zij personen beteekenen.

Aann. In plaats van *zulk een, zoodanig een* heeft men in de spreektaal ook *zoo een* en *zoo'n*, dat in lossen en gemeenzamen stijl ook in de schrijftaal voorkomt: *Al was 't een wild vreemd* (zei hij), *wij hadden zoo een vrouw hier gehouden* (Wolff en Deken); *Ik dagt, lieve God, wat ben ik bij zoo een vrouw?* (Dezelfden); *Wat verandering kan zoo een klein schepzeltje al veroorzaken?* (Dezelfden); *Doch gy, die zoo'n Tooneelstuk speelt* (Bilderdijk); *Zoo'n middeman, Wat heb je er an?* *Zoo'n sukkelaar, Zoo'n modderaar!* (De Genestet); *Zoo'n dichtjen, nu, wat wil dat zeggen* (Dezelfde); *Er is niets aan zoo'n izegrim verbeurd* (J. van Lennep); *Maar al was 't nog zoo'n goeje partij, ik zouje raden, hem te bedanken; je bent nog veel te jong* (Dezelfde).

§ 60. DE BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

1. Ook van de betrekkelijke voornaamwoorden bedient de spreker zich om de voorwerpen van zijn denken aan te duiden, en wel, door een attributieven zin te verbinden met een naamwoord, dat in een anderen zin voorkomt. Dat naamwoord heet het *antecedent* van het betrekkelijk voornaamwoord.

Verklaring. Er is b. v. sprake van verschillende klokken. Wanneer de spreker nu zegt: *Ik koop de klok*, dan is het voorwerp *klok* niet voldoende aangewezen. Het blijft onzeker, *welke klok* bedoeld wordt. Door middel van het aanwijzend voornaamwoord kan de spreker het voorwerp *klok* bepaald aanwijzen: *ik koop deze klok, die klok*. Ook door middel van eene bepaling, waarop hij wijst: *ik koop eene dergelijke klok* als de uwe; eindelijk ook, door een attributieven zin door middel van een betrekkelijk voornaamwoord tot het woord *klok* in betrekking te brengen: *ik koop de klok*, die gij voor mij gekozen hebt, op welke of waarop gij ook geboden hebt, aan welke of waaraan gij de voorkeur geeft.

Dat de taal buitendien nog vele andere middelen heeft om voorwerpen aan te duiden, behoeft wel niet gezegd te worden: *de klok* met de zwarte wijzers, met de bruine kast, de kleinste *klok* enz.

Op bladz. 102, *Aann.* is met een enkel woord opgemerkt, dat de betrekkelijke voornaamwoorden oorspronkelijk aanwijzende zijn. Nadat de afhankelijke zin eene afwijkende woordorde had gekregen, veranderde wel het karakter van het grammatisch teeken, dat te kennen gaf, dat twee zinnen bij elkaar behoorden, maar het bleef de kracht der aanwijzing be-

houden in zijne aanduiding van het substantief (antecedent), dat het in den afhankelijkten zin vervangt. Wanneer het antecedent niet bepaald is uitgedrukt, bedienen wij ons doorgaans ook niet van een aanwijzend, maar van een vragend voornaamwoord als betrekkelijk voornaamwoord.

2. Als betrekkelijke voornaamwoorden worden in onze taal gebruikt: het aanwijzende *die*, de vragende *wie* en *welke*, alsmede de samenstellingen *dewelke* en *hoedanige*.

Uit bovenstaande verklaring volgt, dat het gebruik van *die* als betrekkelijk voornaamwoord onder is dan dat van *wie*, *welke*, *dewelke* en *hoedanige*. De vragende voornaamwoorden hebben eene zeer onbepaalde beteekenis, en daarom werden deze, naast het bepaald aanwijzende *die*, als betrekkelijke voornaamwoorden gebruikt, waar een attributieve zin als bepaling van onbepaalde personen of zaken voorkomt, (zie blz. 61, 5): b. v.: *al wie* of *wie liegt*, (*die*) *moet verwachten*, *dat hij niet geloofd wordt*; *wat*, *al wat* of *alles wat ik doe*, *valt mij zwaar* (vergel. § 59. 1. Aanm. 1).

3. *Die*, *dat*, *wie* en *wat* zijn altijd zelfstandig; *welk* en *hoedanig* kunnen ook bijvoeglijk zijn. *Welk* komt krachtens zijne bijvoeglijke natuur ook voor in samenstelling met het bepallende lidwoord: *dewelke*, *hetwelk*; *dewelke* nogtans komt zelden voor.

Die en *dat* worden alleen gebruikt in den eersten en vierden naamval, en in het laatste geval niet achter een voorzetsel; b. v.: *de man*, *die dit zegt* of *dien gij kent*; *het boek*, *dat daar ligt* of *dat ik zoek* enz. In den tweeden en derden naamval, alsmede in den vierden achter een voorzetsel worden zij uitsluitend door *wie* of *welke* vervangen, wanneer zij terugwijzen op personen; b. v.: *de man*, *wiens arbeid*, *wien wij ons vertrouwen schenken*, *met wien wij omgaan*; *het kind*, *welks vader*, enz. (zie de verbuiging). Wijzen zij terug op zaken, dan maakt men ook menigvuldig gebruik van de voornaamwoordelijke bijwoorden (vergel. blz. 64, b. en 4. Aanm. 1. dezer §).

4. De verbuiging van *wie*, *wat* en *welke* is ook onvolledig. *Wat* heeft, evenals *dat*, geen buigingsvormen; het komt voor in den eersten en vierden naamval, maar nooit achter een voorzetsel. *Wie* wordt ook niet in den tweeden naamval van het onzijdig enkelvoud en in den derden naamval van het vrouwelijk en onzijdig enkelvoud gebruikt (zie de Aanm.); *welke* wordt niet gebruikt in den tweeden naamval van het mannelijk enkelvoud en in den derden naamval van het vrouwelijk en onzijdig enkelvoud (zie de Aanm.).

De verbuiging van *die (wie)* en *welke* is dan deze :

	Enkelvoud.		Meervoud	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	in de 3 geslachten.
1. die, welke.	die, welke.	dat, hetwelk.	die, welke.	
2. wiens.	wier, welker.	welks.	wier, welker.	
3. wien, welken.			wien, welken.	
4. dien, wien, welken.	die, wie, welke.	dat, hetwelk.	die, wie, welke.	

Aann. Voor zaken wordt de datief van *wie* niet gebruikt; men bedient zich dan gewoonlijk van het pronominale bijwoord *waaraan* of van *aan* met den accusatief van *welk* en *hetwelk*. In het algemeen bezigt men voor zaken veel de pronominale bijwoorden: *waaraf*, *waarvan*, *waaraan*, *waarin*, *waarmede*, *waarover*, *waarop*, *waarvoor* enz. Nogtans komen nevens deze en *welks* en *welker* ook *wiens* (mannelijk) en *wier* voor zaken zeer menigvuldig voor bij onze beste schrijvers; zelden echter het onzijdige *wiens*. B. v.: *Wat is de prooi, die wij hem achterlaten? Eene tente, wier enge ruimte haren goddelijken bewoner zoo dikwijls doet zuchten* (Borger). *Wanneer ik hem, met kracht van woorden en schoon gekleurde zeggingen bewijzen hoor aandringen, wier nietigheid hij zelf gevoelde* (V. d. Palm). *Daar ontspringen de bronnen, wier beken kronkelend neerdalen in de vallei* (Dezelfde). *Stof dan Campaansche vrouwen! vrij Op diamant en paardenrij, Wier gloed en glans uw praalzucht streelen* (M. C. van Hall). *Een vlammenkus, wiens zin de rijkste woorden tartte* (H. A. Meijer). *Is overreding, wier welsprekend alvermogen Den bangen twijfel uit de ontroerde borst verbant* (Dezelfde). *Hoeveel gelukkiger daarentegen wij, die eene taal bezitten, wier woorden wij niet werktuigelijk van buiten leeren en naprevelen* (Jonckbloet). *Omdat onze afleidingen en samenstellingen uit bekende bestanddeelen vormen te voorschijn brengen, wier inhoud ons terstond duidelijk is* (Dezelfde). *Bekoortlijk strand, gelaafd door zeeën wier golf de kleur draagt en den glans Van d'eeuwig heldren hemeltrans!* (Bogaers). *Waar bloost de druif met hooger gloed Dan in 't gebladert van den wingerd, Wiens wortel door uw klipgrond wroet, Wiens rank zich om uw olmen slingert?* (Dezelfde). Bij oudere schrijvers zijn de voorbeelden van 't gebruik van *wiens* en *wier* voor zaken nog menigvuldiger; bij hen vindt men ook *wie* met een voorzetsel voor zaken: *Handel, kunsten en wetenschappen bloeien op het spoor van den koophandel, zonder wien de landbouw, de nuttigste kunst van allen, aan het kwijnen slaat, en de zeevaart geenen adem haalt* (Styl): ook *wiens* onzijdig: *Dat harte leeft gerust en blij, Wiens rijkdom het vermogen zij* (Krul); *Lief roosje! wiens bloosje een poosje maar staat* (Arntzenius); *Zegt, zegt dat hart u niet, wiens zilte tranendroppen Uw' boei bespreien?* (Bilderdijk). Nog zij hier opgemerkt, dat Vondel niet zelden het mannelijke *wiens* voor het vrouwelijke *wier* in het enkelvoud, soms ook in 't meervoud gebruikte: *Al hun betrouwen is een hollende gemeente, Wiens oproer zit in 't bloet, in 't merregh van 't gebeente*. In 't algemeen wijkt het gebruik van 't betrekkelijk voornaamwoord bij oudere schrijvers nog al af van het tegenwoordig gebruik. In het eerste der hierboven aangehaalde voorbeelden uit *Meijers Boekanieer* staat *wiens* ook voor *wier*: *Een vlammenkus, wiens* enz.

In den volgenden zin is *die* gebruikt in den 3^{en} naamval: *De oude, die en viermaal twintig jaren levens niet het eenige goed hebben gewaarborgd, dat op zijn leeftijd nog lust tot leven geeft: — de onafhankelijkheid* (Potgieter). Vergel. § dezer §.

Uit hetgeen over de verbuiging der betrekkelijke voornaamwoorden is opgemerkt, blijkt, dat *die* en *dat* in den 1^{en} naamval en den 4^{en} zonder voorzetsel voor het vrouwelijk en onzijdig gelijken vorm hebben: *die* en *dat*; dit kan dubbelzinnigheid veroorzaken. Deze kan echter vermeden worden door *wie* en *wat* te bezigen, die als betrekkelijke voornaamwoorden met een bepaald antecedent niet gebruikt worden in den 1^{en} naamval. Ziehier een voorbeeld: *Men scheidt hem van de jonkvrouw, wie een deel bewaken blijft* (Beets). *Die* zou hier dubbelzinnig zijn.

4. In de meeste gevallen zijn *die* en *welke* in het gebruik niet onderscheiden.

Aanm. *Welke* is oorspronkelijk vragend voornaamwoord, waarop *zulke* antwoordt. Het komt in beteekenis met het betrekkelijke *hoedanige* overeen, en dient minder om terug te wijzen op personen en zaken, dan wel op de hoedanigheid of de soort dier personen en zaken, zoodat *welke* als betrekkelijk voornaamwoord zou moeten gebruikt worden, wanneer een soortbepalend woord bij het antecedent staat uitgedrukt of daarbij kan gedacht worden; b. v.: »*Van Alphens kinderboekje staat boven aan de rij dier veelvuldige geschriften, welke ooit voor de leerlingen onzer harten, ter hunner eerste vorming en opvoeding zijn geschreven*»; *Hier wordt dan geboren die edele gezindheid tot vergeving van beledigingen, welke een der schitterendste trekken is in het beeld van den menschenvriend* (Borger); *Het zijn menschen, welke uw vertrouwen onwaardig zijn; Een axioma is eene waarheid, welke voor geen bewijs vatbaar is.*

Die, als meer bepaald, zou dan voorkomen om op de personen en zaken zelve terug te wijzen. Het is er echter verre af, dat *die* en *welke* thans nog zoo worden onderscheiden.

Hoedanig (d. i. *hoe gedaan, hoe gesteld*) wordt nu meer gebruikt om terug te wijzen op de hoedanigheid of de soort van de door het antecedent genoemde personen of zaken: b. v. *Het is eene betoovering, hoedanige wij ook in den Vader der Grieksche poezie bewonderen* (V. d. P.). Ingeval *hoedanig* vergezeld wordt van een persoonlijk of aanwijzend voornaamwoord, blijft het onverbogen; b. v. *hoedanig wij haar* (of *die*) *ook in den Vader enz.*

Er zijn nochtans enkele gevallen, waarin *die* en *welke* niet voor elkander gebruikt worden.

Die wordt uitsluitend gebruikt: 1) wanneer het antecedent als aangesproken voorkomt; b. v.: *Onze Vader, die in de hemelen zijt; Onzaalge kennisboom, tot 's menschen leed geplant, Die blozende appels biedt aan de uitgestrekte hand* (Bilderd.); — 2) wanneer het antecedent is een persoonlijk voornaamwoord; b. v.: *Maar ach! wie spreekt hier? Ik, ik, die mij-zelv' beschuldig* (Bilderdijk); *Zou Hij, die oog en ooren vormt Niet hooren? Hij niet*

zien? *Zou Hij, wiens tuchtroé volken straft, Vergeefs het recht gebiën!* (Dezelfde). Overigens kan *die* gebruikt worden in alle gevallen, waarin geen bijvoeglijk betrekkelijk voornaamwoord vereischt wordt en de welluidendheid geen ander vordert; b. v. in plaats van *die menschen, die* enz., zegt men beter: *die menschen, welke* enz.

In beide bovengenoemde gevallen maakt men in den tweeden en derden naamval en ook in den vierden met een voorzetsel gebruik van *wie*, en niet van *welke*.

Waar het antecedent achter het betrekkelijk voornaamwoord herhaald en dus een bijvoeglijk betrekkelijk voornaamwoord vereischt wordt, daar is het gebruik van *welke* noodwendig. Dit is het geval: 1) wanneer het betrekkelijk voornaamwoord verre van zijn antecedent staat en daarom duidelijkheidshalve dat antecedent herhaald wordt; b. v.: *ik zend u eenige stukken aangaande den verkoop uwer goederen, welke stukken door u* enz.; in het volgende voorbeeld staat het samenvattende *alles* in de plaats van het veelvoudig antecedent: *Ja, tot op dit oogenblik heugt mij genoeg van Bellamy's wijze van reciteeren, om er niet eene proef, maar eenig flauw denkbeeld van te kunnen geven, ten aanzien der waarheid, der gemakelijkheid, der uitdrukking en der verscheidenheid; in welk alles hij mij eenigermate tot model gestrekt heeft* (V. d. P.); 2) wanneer bij het betrekkelijk voornaamwoord een zelfst. naamwoord gevoegd wordt, dat als bepaling van het antecedent is te beschouwen; b. v.: *Zij lieten kunnen vriend B. komen, welke hartelijk belangstellende man, altijd bereid was, hen met raad en daad bij te staan.*

5. Wanneer het betrekkelijk voornaamwoord onderwerp is van den attributieven zin, waartoe het behoort, dan richt zijn werkwoord zich in getal en persoon naar het antecedent, en komt dit laatste als aangesproken voor, dan staat het werkwoord noodwendig in den tweeden persoon; b. v.: *ik, die het tegendeel zeg* enz.; *wij, die u waarschuwen* enz.; *gij, die ons helpt* enz.; *sij, die ons verzorgen* enz.; *de man, die zoo goed is* enz.; *Eedle grijsaards, die met zilvren haren, Bukkend, waggelend, neerziet in het graf* (Van Alphen, *Starrenk*).

Aanm. In het laatste geval is niet het woord, hetwelk als aangesproken voorkomt, het antecedent, maar een daarbij verstaan persoonl. voornaamwoord van den 2^{en} persoon, dat ook dikwerf voor of na het aangesproken woord staat uitgedrukt: *Gij, Englen, die op starren treedt!* (V. A. *Starrenk*.); *ó God, ó Gij, die eeuwig leeft* (Bilderdijk). Vergel. § 43. 1. *Aanm.*

6. De betrekkelijke voornaamwoorden hebben het getal en

het taalkundig geslacht van hun antecedent; hun naamval hangt af van hunne betrekking tot den zin, waarin zij voorkomen. B. v. *het wijf, dat hier was*, enz.; *het kind, welks vader is overleden*, enz. Ten aanzien van de geslachtsaanwijzing bij de betrekkelijke voornaamwoorden valt evenwel het volgende op te merken: 1) wanneer het antecedent een eigenaam is met den verkleinenden uitgang, en voor een' man of eene vrouw gebezigd wordt, dan richt zich het betrekkelijk voornaamwoord niet naar het woordgeslacht, maar naar het natuurlijk geslacht: *Toen ik den anderen dag op de geele diligence zat, had ik voor lang afwezigheid genomen van mijn oom en tante Stastok en van al de kennissen, die ik te D. gemaakt had; het laatst evenwel van Keesjen, die mijn koffertjen gekrooien had* (C. Obscura); „O! geen nood,” zei Leentje, die 't niet noodig achtte, mede een lood in 't zakje te werpen (J. van Lennep); *Nicolette wenkte met het hoofd van neen, en nam de plaats van Letje in, die zich verwijderde* (Dezelfde); 2) dit is ook het geval na eenige gemeene zelfst. naamwoorden met den verkleiningsuitgang, die als liefkoziingswoordjes gebruikt worden en elk begrip van kleinheid of geringheid uitsluiten; b. v. *Het was ons kostelijk oompje, die naar mamaatje kwam vragen, welke* (om de welluidendheid niet die) *sedert eenige dagen ongesteld is; Papaatje, die thans op reis is*, enz.

Wordt aan dergelijke verkleinwoorden de bijbeteekenis van kleinheid, geringheid of minachting verbonden, dan stemt het betrekkelijk voornaamwoord overeen met het woordgeslacht; b. v.: *het mannetje, dat zoo veel had te praten*, enz.; *het erowotje, dat* enz.

§ 61. DE VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN.

1. De vragende voornaamwoorden maken de tegenstelling der aanwijzende, bepalingaanduidende en betrekkelijke uit. Deze dienen om zelfstandigheden aan te duiden, gene om naar de aanduiding te vragen.

De vragende voornaamwoorden zijn: *wie, wat, welke, hoedanig* en de woordverbinding *wat voor*; de beide eerste zijn altijd zelfstandig, de andere bijvoeglijk, ook wanneer zij alleen staan, omdat er altijd een zelfst. naamwoord bij verstaan wordt; b. v.: *hier zijn boeken; welke, hoedanige* (nl. *boeken*) *verlangt gij? Welke van deze boeken verlangt gij?* Zij komen niet

alleen voor in rechtstreeksche vragen, maar ook in uitroepende zinnen (zie § 3. 4) en indirecte of afhankelijke vragen (objectief vragende zinnen, vergel. blz. 66, 3).

2. *Wat* is het minst bepaalde; het dient om naar zelfstandigheden te vragen, waarmede men geheel onbekend is: *wat hoor ik? wat is dat? wat loopt daar op den weg? Wat zien ze?... een diep vervallen vrouwe* (Beeloo's *Naomi*).

Met *wie* vraagt men uitsluitend naar personen; het is daarom meer bepaald dan *wat*, b. v.: *wie is dat? wien zoekt gij?*

Aann. Niet alleen in onze taal, maar in alle Germaansche talen is het eene eigenschap van de zelfstandige vragende voornaamwoorden, dat zij meer aan de onderscheiding van persoon en zaak, dan wel aan eene onderscheiding van het geslacht doen denken. Het is dan ook verkeerd *wat* het onzijdig van *wie* te noemen. Wanneer men met *wie* onbepaald naar personen vraagt, dan komt ook geen geslachtsonderscheiding te pas; men maakt dan altijd gebruik van het mannelijk; b. v. *wie klopt daar? wiens boek is dat? wien zijt gij dank schuldig? wien zoekt gij?* Nogtans vraagt men met *wie* ook, of uitsluitend naar mannelijke, of uitsluitend naar vrouwelijke personen. Men zegt, sprekende tot mannen b. v. *aan wien van u enz.?* daarentegen tot vrouwen: *aan wie van u enz.?* in een gezelschap van mannen: *tot wien van ons enz.?* daarentegen in een gezelschap van vrouwen: *tot wie van ons enz.?* Sprekende van of tot een gezelschap, bestaande uit mannen en vrouwen, kan de spreker op eene of andere wijze kenbaar maken, of hij de mannelijke dan wel de vrouwelijke personen bedoelt: *wie der mannen? wie van u, vrouwen? Wie harer bragt eenen uwer ooit eenig leed?* (Hofdijk). In deze gevallen kan er sprake zijn van geslachtsonderscheiding bij *wie*. In het vrouwelijk heeft *wie* echter geen buiging. Bij onzijdige persoonsnamen stemt *wie* in geslacht overeen met het persoonsgeslacht.

Verbuiging van *wie*:

Enkelvoud.		Meervoud
Mannelijk.	Vrouwelijk.	in alle geslachten.
1. <i>wie.</i>	<i>wie.</i>	<i>wie.</i>
2. <i>wiens.</i>		
3. <i>wien.</i>		<i>wien.</i>
4. <i>wien.</i>	<i>wie.</i>	<i>wie.</i>

Aann. De genitief mannelijk van *wie* is oorspronkelijk *wies*; de *n* is ingeschoven. *Wes* is een oude genitief, die nog in enkele samenstellingen voorkomt: *weshalve, weswege*.

Voor den ontbrekenden 3^{en} naamval vrouwelijk enkelvoud, die door *aan* omschreven kan worden, gebruikt men soms ook den 4^{en} naamval *wie*. De 2^e naamval des meervouds moet omschreven worden, omdat hij ontbreekt; men omschrijft doorgaans ook den 3^{en}, omdat hij gelijk is aan dien des enkelvouds en derhalve dubbelzinnigheid kan veroorzaken.

Wat heeft geen buiging; het komt voor in den 1en en 4en naamval. In plaats van: *van wat*, *aan wat*, *op wat*, *door wat* enz. zegt men meestal: *waarvan*, *waaraan*, *waarop*, *waardoor* enz., die ook gescheiden voorkomen: *waar reket hij op?* *Waarom* voor *om wat* dient altijd gescheiden te worden, om het te onderscheiden van *waarom*, d. i. om welke reden; b. v. *waarom lacht gij?* *waar lacht gij om?*

3. *Welk* vraagt naar eene aanduiding van personen, onderscheiden van andere gelijksoortige: *welke menschen hebt gij ontmoet?* *welke boeken verlangt gij?* *welke man is dat?* Bij het vragen wordt reeds gezegd, dat de voorwerpen, waarnaar men vraagt, *menschen*, *boeken* enz. zijn; dit is ook het geval met *hoedanig* en *wat voor*. Deze drie vraagwoorden zijn dus meer bepaald dan *wie* en *wat*.

Verbuiging van *welke*:

Enkelvoud.		Meervoud	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	in alle geslachten.
1. welke.	welke.	welk.	welke.
3. welken.		welken (welk).	welken.
4. welken.	welke.	welk.	welke.

Aanm. De 2^e naamval wordt altijd omschreven. Voor den ontbrekenden 3^{en} naamval vrouwelijk enkelvoud gebruikt men in de omgangstaal soms den 4^{en} *welke*.

4. *Welk* komt in vragende en uitroepende zinnen ook voor met soortbepalende beteekenis; in dat geval wordt het gevolgd door het lidwoord *een*, en heeft het den sterken mannelijken vorm, nl. *welk een*; b. v. *Maar, welk een krans had Holland voor hem gevlochten?* *welk een krans vergunde het hem, dat hij zich zelve om den naakten schedel wond?* (Potgieter); „*Gestorven?*” *vraagde de verschrikte Apostel, „hoe en welk een dood?”* (A. Drost.) *Welk een wereld is die, waarin de heerlijke Dichter* (nl. de dichter van den *Ondergang der eerste Wereld*) *ons voert!* (Van Kampen). *Welk een vuur en leven!* *Welk eene ontmoeting!*

Voor kwalitatieve zelfst. naamwoorden doelt dit soortbepalende *welk* dan ook op de hoedanigheid, en niet op de personen afgescheiden van hunne hoedanigheid (qualiteit); in dit geval kan *een* wegblijven, wanneer de vraag of de uitroep geen bepaalden persoon geldt. B. v.: *Welk vorst mag voortreffelijk heeten?* *Welk arbeider krijgt het hoogste loon?* *Welk vorst!* *welk dwingeland!* *Maar welk dier letterkundigen wij ons nu voorstellen, Schrijver of Spreker, Redenaar of Dichter . . . op allen is de les toepasselijk: kent u zelve!* (V. d. P.). Daaren-

tegen *welk een*, wanneer de persoon, dien de uitroep geldt, tevens vermeld is: *welk een held was De Ruiter! welk een dwingeland was Nero!* In vragende zinnen bezigt men dan gewoonlijk *wat voor* (*wat voor een*, *wat*) of *hoedanig* (*hoedanig een*), die ook soortbepalende beteekenis hebben en *welk* en *welk een* kunnen vervangen.

Aanm. In uitroepende zinnen valt het minder in het oog, dat de bijvoeglijke vragende voornaamwoorden soortbepalende beteekenis hebben, zoodat *zulk*, *zoodanig* daarop antwoorden. Veeleer schijnen zij graad- of maatbepalende beteekenis te hebben. Men houde echter het karakter der uitroepende zinnen in 't oog. *Welk* en *welk een* drukken daarin uit, dat de soort of de hoedanigheid, waarop zij doelen, zoodanig is, dat zij den spreker tot bewondering, verachting, medelijden enz. dringt.

4. *Hoedanig* en *wat voor* hebben ook, gelijk reeds is opgemerkt, soortbepalende beteekenis; zij vragen naar bijzonderheden van personen en zaken, en *zulk* en *zoodanig* antwoorden er op als aanduiding. In het enkelvoud kunnen zij ook gevolgd worden door het lidwoord *een*, behalve voor stofnamen.

Hoedanig beteekent eigenlijk: *hoe gedaan*, *hoe geschapen*; in *wat voor* heeft het voorzetsel *voor* zijn karakter en daarom ook de kracht om het volgende zelfst. naamwoord in den 4en naamval te beheerschen, verloren. *Wat voor* is onverbuigbaar; *hoedanig* wordt verbogen als *welke*. In *wat voor een* of *eene* blijft het lidwoord ook onverbogen; b. v. *wat voor een man ziet gij? wat is dat voor eene vrouw?* In *wat voor*, — *wat voor een* wordt *voor* ook weggelaten, terwijl dan in vragende zinnen tevens het lidwoord achterwege blijft, niet noodwendig in uitroepende zinnen; b. v. *wat man ziet gij? wat vrouw is dat? Wat mensch is er onder u, zoo zijn zoon hem zoude bidden om brood, die hem eenen steen zal geven?* (Matth. 7: 9). *Wat vuur in die oogen, wat uitdrukking in dat gelaat! Welk een hemelsche lach, wat tooverende stem* (V. d. P.); *Haast zal men u door strenge meesters leeren, Wat taal Demosthenes verkondde in Pallastad* (W. v. H.); *Klein vogelijn op groenen tak, Wat zingt ge een lustiglied* (Heye).

§ 62. DE ONBEPAALEDE VOORNAAMWOORDEN.

1. De onbepaalde voornaamwoorden duiden op onbepaalde of in 't algemeen gedachte personen en zaken. Zij zijn: *men*, *iemand* en *niemand*, *een* en *geen*, *iets* en *niets*, *wat*, *zeker*, *eenig*, *wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig*, alsmede de woordverbinding *een en ander*. De spreker maakt gebruik van deze voornaamwoorden, wanneer hij het onnoodig of onraadzaam acht de personen

of zaken bepaald te noemen of aan te duiden, of wanneer deze hem onbekend zijn. Zij zijn deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

2. *Men, iemand, niemand, een en geen* zijn onbepaalde persoonlijke voornaamwoorden, waarvan de spreker zich bedient, wanneer hij een 3^{en} persoon niet bepaald wil of kan aanduiden; op gelijke wijze bezigt hij *iets, niets en wat* om eene onbepaalde zaak aan te duiden.

Aanm. *Men* is oorspronkelijk hetzelfde als *man*, d. i. *mensch*, dat toonloos is geworden en van klinker verwisselde. *Iemand* beteekent oorspronkelijk *ooit man*, d. i. de een of ander mensch. Hetzelfde *ie*, d. i. *ooit*, dat in *iemand* voorkomt, vindt men ook in *iet (iets) = ooit ding, het een of ander ding*.

Niemand en niets zijn de ontkenning van *iemand en iets*. *Ne* was oudtijds ontkennend bijwoord: *Die ketijf (ellendige) ne wiste niet waer hem Reinaerte tale keerde (Reinaert)*; bij latere schrijvers luidt het en: *Ik en weet niet wat (Cats)*.

3. *Iemand en niemand* doen slechts aan een enkelen persoon denken; b. v. *Is er iemand geweest? Er is niemand geweest*. Zij zijn daarom minder onbepaald dan *men*, hetwelk beteekent: 1) *een onbepaalde persoon*; 2) *onbepaalde personen*; 3) *de menschen*; b. v.: *men zal ons morgen wekken; men viel ons van alle kanten aan; men moet God liefhebben boven alles*.

Het gebruik van *iemand en niemand* is uitgebreider dan dat van *men*; dit laatste komt alleen als onderwerp voor. *Iemand en niemand* komen voor in alle naamvallen; alleen in den tweeden naamval worden zij verbogen door toevoeging eener *s*.

Een en geen vervangen soms *iemand en niemand* en zijn dan onbepaalde voornaamwoorden; als zoodanig komen zij ook voor in verbinding met *ieder, elk, iegelijk en menig*; b. v.: *een is er, die mij helpen kan; geen der onzen bleef; Maar als een daarover komt (Luc. 11 : 22); Gij zijt mijn hoop en anders geen; een ieder, iedereen, elkeen, een iegelijk, menigeen*.

4. Voor *iets en niets* schreef men vroeger *iet en niet*, thans echter zelden meer: *die van niet komt tot iet, kent zich zelven niet*. *Niemandal* is eene samentrekking van *niet met allen of niet met al*, d. i. *geheel niets*: *Seght meer, seght vreemdelingh... seght liever niet met allen (Huygens); Makelaars weten niemandal (De Genestet)*. Het wordt meest gebruikt in de omgangstaal.

Aanm. *Iets* staat voor *iet des*, d. i. *iet daarvan*. Het beteekent dan ook niet slechts eene onbepaalde zaak, maar ook eene *onbepaalde (kleine) hoeveelheid* eener zaak; *wat* komt ook voor in beide beteekenissen. Beide woorden vindt men in de beteekenis van *onbepaalde (kleine) hoeveelheid, een weinig, een beetje* (nl. geld en goed) in het volgende couplet van *Boeren-vrijagie* van den Zuidnederlandschen dichter Nap. Destanberg: *Geloof mij,*

Threse, 'k meen het goed, Ik heb al *wat* vergaard, 'k Heb hemdens, lijn-waad, wolle goed En eenen pot gespaard. En, Threse, legt gy daar *iet* by, Dan zijn wij in een jaar of dry Te zamen al getrouwd.

Iet wordt niet, evenals *wat*, bijvoeglijk gebruikt als onbepaald telwoord; men vindt daarvoor soms *ietwat*, dat eigenlijk *ietiets* = *watwat* beteekent. Oudtijds zei men echter ook *iets iet* voor *eenigszins* en *niets niet*, welk laatste, ofschoon ten onrechte, nog gehoord wordt.

Wat komt ook nog in andere beteekenis voor als onbepaald voornaamwoord (zie 4., beneden); het is ook, gelijk reeds vermeld is, betrekkelijk, bepalingaanduidend en vragend voornaamwoord, alsmede onbepaald telwoord; het is eindelijk bijwoord: 1) van graad: *roep wat luider*; 2) vragend, met de beteekenis van *waartoe*, *waarom*: o *Mijn ziel, wat buigt ge u neder, Waartoe zijt ge in mij ontrust? Wat klagen wij over de traagheid onzer vorderingen!* Soms ook heeft *wat* het karakter van een tusschenwerpsel. Men ziet hier weder, hoe noodzakelijk het is, de beteekenis van een woord goed in 't oog te vatten, voordat men het spraakkunstig benoemt.

Wat al beteekent *hoeveel*: *Wat al zwakke plaatsen in dat hart* (Borger).

4. *Wat*, *wie*, *welk*, *hoedanig* zijn in zinnen als de volgende als onbepaalde voornaamwoorden te beschouwen; omdat de spreker daardoor personen of zaken onbepaald aanduidt, d. i. dat de hoorder er zich eene voorstelling naar goedvinden van maken mag: *Die het eerst het zaad der 'partij'schap zou willen zaaijen, wie hij ook zijn moge, op hem kome de vloek der natie* (V. d. P.); *Niet links, niet regts, maar 't hoofd geheven, Wat of er buig', wat of er kniel'* (Heye); *Men is ook vooral een groote voorstander, in woorden, van al wat vooruitgang en hervorming van allerlei misbruiken bevorderen kan, op welk gebied van de maatschappelijke wereld men die ook vinde* (Lindo); *Wij zullen de gevaren trotseeren, van hoedanigen aard die ook zijn mogen.*

5. *Zeker*, *eenig* en de woordverbinding *de of het een en ander* komen voor als bijvoeglijke onbepaalde voornaamwoorden; b. v.: *Zeker vader had twee zonen; gij zult het niet vinden bij eenig volk op aarde; zoodra de Romeinen eenige nuttige inrichting bij het een of ander volk opmerkten, dan zochten zij die in hun gebied in te voeren.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

HET WERKWOORD.

§ 63. AARD EN SOORTVERDEELING DER WERKWOORDEN.

1. Een werkwoord stelt eene werking, of iets, dat als werking gedacht wordt, als werking voor.

Aann. Evenals vele zelfst. naamwoorden niet aan eigenlijke voorwerpen of zelfstandigheden doen denken, zoo zijn er ook werkwoorden, die geen eigenlijk doen of werken, maar het *bestaan* uitdrukken; de taal nogtans stelt dat bestaan in het werkwoord als werking voor.

√Een zelfstandig naamwoord kan ook eene werking of het bestaan uitdrukken, maar als zelfstandigheid, niet als werking.

De werkwoorden kunnen onderscheiden worden: 1) naar hunne etymologische vorming: in stamwoorden, afgeleide en samengestelde werkwoorden (zie § 27. IV, § 28 en 29. 6. 3); 2) naar hunne beteekenis; 3) naar hun gebruik; 4) naar hunne buiging of vervoeging.

2. Uit de bovenstaande bepaling van het werkwoord volgt, dat de werkwoorden naar hunne beteekenis onderscheiden worden: 1) in dezulke, die eene wezenlijke werking uitdrukken; deze heeten *concrete* werkwoorden; 2) in andere, die het niet doen, maar waarvan de beteekenis als werking gedacht wordt; deze heeten *abstracte* werkwoorden (zie § 3 dezer §).

Let men op den omvang der beteekenis:

1) Ten aanzien van het voorwerp (object) of de voorwerpen, die sommige werkwoorden vorderen, dan zijn ze: a. *objectieve*, d. i. werkwoorden, die één of twee voorwerpen bij zich kunnen hebben; b) niet-objectieve of, gelijk men ze gewoonlijk noemt, *subjectieve*, omdat wanneer zij met een onderwerp voorkomen, hunne beteekenis tot dat onderwerp bepaald blijft. Eene andere noodzakelijke verdeeling is die van *transitieve* of *overgankelijke* werkwoorden, d. i. dezulke, die een lijdend voorwerp bij zich hebben, en *intransitieve* of *onovergankelijke*, waarbij geen lijdend voorwerp komen kan.

Aann. De benamingen *overgankelijk* en *onovergankelijk* drukken slecht uit, wat men er door uitdrukken wil, en hetzelfde geldt van meer andere benamingen in de Spraakleer. Voor *overgankelijk* en *onovergankelijk* bezigt men ook de benamingen *bedrijvend* en *onzijdig*, die echter ook verre van onberispelijk zijn.

De onderscheiding der overgankelijke werkwoorden naar hun tweërlei

geslacht of vorm: *bedrijvend* en *lijdend*, omvat alleen deze soort en behoort dus niet tot eene algemeene verdeling.

2) Ten aanzien van het onderwerp, dan zijn de werkwoorden: a. *persoonlijke*, d. i. dezulke, waarvan de beteekenis aan een bepaald onderwerp met onderscheiding der persoonsbetrekking (zie § 25. 8. c) als gezegde of als deel van het gezegde toegekend of ontzegd wordt; b. *onpersoonlijke*, waarbij dit niet het geval is. Het onbepaalde voornaamwoord *het* vervangt doorgaans bij de onpersoonlijke werkwoorden de plaats van het ontbrekende onderwerp. Zie verder 7 dezer §.

3. Tot de abstracte werkwoorden, d. i. dezulke, die geen wezenlijke werking uitdrukken, behooren:

1) Die, welke het *bestaan* van zelfstandigheden of werkingen uitdrukken, als: *zijn*, *bestaan*, *ontstaan* (d. i. beginnen te bestaan), *blijven* (voortdurend zijn), *worden* (zoowel in de beteekenis van *ontstaan* of *aanvankelijk zijn* als van *geschieden*), *geschieden*, *gebeuren*, *voorvallen* en de werkwoordelijke uitdrukkingen *plaats hebben*, *plaats grijpen* en *plaats vinden*.

Voorbeelden. Ik weet, dat ik *ben*. Er *zijn* veel menschen op aarde. Er *bestaan* moeilijkheden, en er *ontstaan* er (der, daarvan § 58. 2. Aanm.) nog meer. De *waarheid is* en *blijft*. Hoe heerlijk zijn uw werken, Heer! U dank', U loov', U prijz', U eer', Wat *is*, wat *was* of *worde!* (Ev. gez. 14: 7). En God zeide: daar *zij* licht! en daar *werd* licht (Gen. 1: 3). En toen . . . *werd* er een stilzwygen in den hemel (Openb. 8: 1). Er *wordt* gedanst (= *dansen wordt*, *geschiedt*). Er *geschieden* (gebeuren, vallen voor, hebben, vinden of grijpen plaats) vreemde dingen. Het onderzoek *heeft plaats*. Er *gebeurde* iets.

Aanm. 1. *Worden* had oudtijds de beteekenis van *geschieden* (zie Taalgids, Jaarg. 1864, blz. 172); in uitdrukkingen als *er wordt gedanst*, *gespeeld*, *gezongen* enz. heeft het nog die beteekenis; vergel. 7. 3). Aanm.

Aanm. 2. Wat bestaanszinnen zijn, is reeds opgemerkt, § 6. 2. Wanneer in zulke zinnen het onderwerp bestaat in een zelfstandig naamwoord zonder determinatief (bepalend lidwoord of bijv. voornaamwoord) of met het lidwoord van eenheid of een telwoord, of in een onbepaald voornaamwoord, dan hebben die zinnen de omgezette woordorde, terwijl zij door de onbepaalde plaatsbepaling *er* (bijwoord) worden ingeleid; zoo zegt men: *er is een redder* (niet: *er is de redder*), *er bestaan gewoonten* (niet: *er bestaan deze gewoonten*). Door die omzetting valt minder nadruk op het werkwoord, hetwelk geheel aan het doel des sprekers beantwoordt, omdat hij in bedoelde gevallen slechts de vermelding beoogt van hetgeen door het onderwerp genoemd wordt, en niet met nadruk het *zijn* of *geschieden* daarvan wil beweren. Vandaar dat zinnen, waarin concrete werkwoorden met de beteekenis van *voorhanden zijn* voorkomen, altijd de omgezette woordschikking hebben. Zoodanige zinnen staan gelijk met bestaanszinnen. B. v.: *er zit moed in dien jongen*; *er ligt een diepe zin in die spreuk*; *er lig-*

gen nog pennen; er loopen al koeien in het land; er loopt een gerucht; er leefde destijds een man; er staan mooie verhalen in dat boek; er kwam hongersnood over het geheele land; er vielen slagen; er loopen hier menschen in den tuin; er kruipt een diertje; er staan prachtige boomen in die laan, en verder alle dergelijke zinnen, waarin de spreker slechts het voorhanden zijn van iets beweert, zonder dat hij gewicht wil doen hechten aan de wijze, waarop zich dat iets voordoet.

2) De werkwoorden, die als koppelwoorden eerst in vereeniging met een zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord een volledig gezegde vormen, als: *zijn* of *wezen*, *worden*, *blijven*, *schijnen*, *gelijken* of *lijken* en *heeten* (zie § 6. 3. 2) en 3).

Er zijn ook concrete werkwoorden, die op gelijke wijze in vereeniging met een bijvoeglijk naamwoord het gezegde uitmaken; b. v.: *wij zitten*, *wij liggen*, *wij loopen hier rustig; dat kleed staat deftig; dat kleed zit ruim; die stoel zit gemakkelijk; hij zit gevangen; zij leven gelukkig; hij ziel bleek; die lijnen loopen evenwijdig; hij stierf jong; wij staan pal.*

Aann. In zinnen als de bovenstaande wordt de hoedanigheid, die het bijv. naamwoord uitdrukt, toegeschreven aan het onderwerp, terwijl het werkwoord de werking noemt, waarbij zich die eigenschap voordoet, zonder dat de spreker aan die werking gewicht wil doen hechten; zoo beteekenen b. v. bovenstaande voorbeelden: *wij zijn hier rustig*, terwijl wij hier loopen enz.; *hij was jong*, toen hij stierf; *die stoel is gemakkelijk*, wanneer men er op zit. In sommige gevallen kan zelfs het concrete werkwoord door het abstracte *zijn* vervangen worden; in andere gevallen zijn werkwoord en bijvoeglijk naamwoord tot één begrip versmolten: *pal staan*, *kwijt zijn*.

4. De abstracte of abstract gebruikte werkwoorden zijn alle subjectief. De concrete werkwoorden zijn deels subjectief, deels objectief en derhalve kan de onderscheiding der werkwoorden in subjectieve en objectieve tot de concrete beperkt worden.

1) *Subjectieve*, die eene werking uitdrukken, welke tot het onderwerp der rede bepaald blijft, als: *gaan*, *wandelen*, *loopen*, *rijden*, *rennen*, *dansen*, *zwemmen*, *zweven*, *slapen*, *rusten*, *zwijgen*.

Tot deze werkwoorden behooren ook dezulke, die een overgaan van eenen toestand in een ander' beteekenen, als: *bederven*, *bezwijmen*, *bersten*, *breken*, *drogen*, *genezen*, *heelen*, *ontslapen*, *rotten*, *rijpen*, *scheuren*, *smelten*, *sterven*, *verstikken*, *verdrieken*, *verarmen*, *verslijven*, *verrotten*, *vergaan*, *verkolen*, *verdorren*, *zwellen* enz., alsmede *worden* in vereeniging met een bijvoeglijk naamwoord of een zelfst. naamwoord, als: *van lui werd hij vlijtig; eene rups wordt pop, en deze wordt vlinder.*

Aann. Deze laatste werkwoorden heeten met een vreemd woord *inchoactieven*; al de hier genoemde kunnen zonder voorwerp gebruikt worden. Er

zijn er evenwel onder, die een *voorwerp met een voorzetsel* bij zich hebben kunnen, en alsdan zijn zij objectief. Dat voorwerp noemt alsdan de oorzaak van den overgang, d. i., gelijk men in de Spraakleer zegt, het noemt den werker, als: *van honger sterven, aan de koorts sterven, van dikte bersten*, enz. Sommige der bovenstaande werkwoorden kunnen ook beteekenen: een doen overgaan van eenen toestand in een' ander, en dus transitief zijn. Er zijn vele werkwoorden, die zoowel subjectief als objectief kunnen voorkomen; in dat geval is de subjectieve beteekenis de oorspronkelijke (vergelijk 5 Aanm. 3).

2) *Objectieve*, die een of twee voorwerpen bij zich hebben, welke personen of zaken noemen, die in de werking zijn betrokken. De objectieve werkwoorden kunnen naar het voorwerp, hetwelk zij bij zich hebben, onderscheiden worden in dezulke, welke een voorwerp in den tweeden naamval, den derden naamval, den vierden naamval, voorafgegaan van een voorzetsel, of eindelijk een lijdend voorwerp vorderen (vergel. § 9. 7. vv.).

5. De werkwoorden, die een lijdend voorwerp bij zich hebben, heeten *transitieve* of *overgankelijke* werkwoorden (vergel. 2 dezer § en § 9. A), en in tegenstelling van deze heeten alle overige objectieve werkwoorden, met uitzondering van de *reflexieven* (zie 6 dezer §), *intransitief*. De transitieve werkwoorden noemen eene werking, waaraan het voorwerp wordt onderworpen, hetwelk daardoor in een anderen toestand geraakt; b. v.: *een paard dooden, een huis verkoopen*; nadat de werking op de voorwerpen *paard* en *huis* is toegepast, is het *een gedood paard, een verkocht huis* (vergel. § 9. A. 1).

Onder de transitieve werkwoorden zijn er eenige, die te kennen geven, dat het onderwerp de oorzaak is, dat het voorwerp eene werking verricht; b. v.: *wij drenken de paarden = wij laten de paarden drinken = wij veroorzaken, dat de paarden drinken; hij velde den boom = hij deed den boom vallen = hij veroorzaakte, dat de boom viel*, enz. Zoodanige werkwoorden heeten *causatieven* of *facilieven* (oorzakelijke werkwoorden), en onderstellen het bestaan van een ander werkwoord, hetwelk de veroorzaakte werking uitdrukt en waarvan het causatief is afgeleid. De causatieven, waarvan het grondwoord nog in onveranderde beteekenis in gebruik is, vallen gemakkelijk in 't oog: *leggen* van *liggen*, *vellen* van *vallen*, *voeren* van *varen* (dat vroeger ook voor *gaan* en *rijden* te paard of in een rijtuig gezegd werd), *wekken* van *waken*, *zetten* van *zitten* en *zoogen* van *zuigen*.

Aanm. 1. Minder gemakkelijk herkent men als causatieven: *leiden* van *lijden* = *gaan*, gelijk het die beteekenis nog heeft in: *overlijden, verleden*,

laatsleden; *kwellen* van het verouderde *kwelen*, dat *pijn* of *verdriet hebben*, *gekweeld worden* beteekende; *sprengen* (eenig vocht in druppels laten *springen*; *sprenkelen*) van *springen*; *leeren* (kennis en vaardigheid *mededeelen*) van *leeren* (kennis en vaardigheid *opdoen*).

Neigen is een causatief van *nijgen*, d. i. *zich buigen*, *overhellen*; *neigen* beteekent dus eigenlijk *doen buigen*; het wordt echter ook intransitief gebruikt.

Zenden is oorspronkelijk ook causatief en het eenige, dat thans sterk (vroeger zwak) verbogen wordt. De causatieven zijn afgeleid van den onvolmaakt verleden tijd hunner grondwoorden.

Aann. 2. *Laten* en *maken* kunnen met een werkwoord in de onbepaalde wijze een causatief omschrijven, en zijn derhalve als hulpwerkwoorden te beschouwen, om het *te weeg brengen der handeling* uit te drukken.

In vele zoogenoemde werkwoordelijke uitdrukkingen, bestaande uit een werkwoord met een zelfstandig naamwoord in den accusatief, hebben *laten* en *doen* met nog vele andere werkwoorden causatieve of factitieve beteekenis. Zij geven in zulke werkwoordelijke uitdrukkingen te kennen, dat het onderwerp de oorzaak is, dat hetgeen door het zelfstandig naamwoord genoemd wordt, *bestaat* of *geschiedt*. Zij kunnen daarom beschouwd worden als causatieven of factitieven van de abstracte werkwoorden, gelijk boven- genoemde *drenken* enz. het zijn van concrete werkwoorden.

Voorbeelden. Eenen zucht laten, tranen laten, onrecht doen, aalmoezen doen of geven, een gebed doen, melding maken, gewag maken, voortgang maken, gedane zaken maken, de wet stellen, vertrouwen stellen, de tering zetten, acht slaan, vrede stichten, oorlog voeren, vuur geven, haat voeden, den spot drijven, eenen sprong doen of nemen, ergernis nemen, geduld oefenen, redding bieden, den spot drijven, den gek steken, de wacht houden, hulp bieden, dank weten, hulde brengen, plaats hebben, vermaak scheppen, onrust stoken, en vele andere meer.

In zulke werkwoordelijke uitdrukkingen zijn beide deelen tot één begrip versmolten; zij kunnen dan ook doorgaans door een enkel werkwoord vervangen worden, als: *zuchten*, *schreien*, *verongelijken*, *bidden*, *vermelden*, *gewagen* enz. Vergelijk ook hetgeen over de beteekenis der van bijvoeglijke naamwoorden afgeleide werkwoorden gezegd is op blz. 143.

Aann. 3. Gelijk reeds opgemerkt is (4. 1) *Aann.*) zijn er vele werkwoorden, die zoowel subjectief als objectief gebezigd kunnen worden, als, *Wat doet hij? Hij werkt, spreekt, praat, babbelt, zingt, fluit, denkt: schertst, schreit, weent, eet, drinkt, lacht, schrijft, worstelt* enz.; of *hij werkt aan zijne kaart, spreekt over zijne zaken, praat over allerlei dingen* enz. In het eerste geval is de beteekenis van het werkwoord alleen bepaald tot het onderwerp; in het laatste geval is een voorwerp in de werking betrokken. Hetzelfde is van toepassing ten aanzien der onderscheiding in transitieve en intransitieve werkwoorden: er zijn transitieve werkwoorden, die ook intransitief gebezigd kunnen worden: *wij eten en drinken, wanneer wij dorst hebben; wij lezen en schrijven op school; ik geniet altijd op een concert; dat geweer draagt ver* enz.

Vele werkwoorden kunnen een onderwerp bij zich hebben met passieve

en met actieve beteekenis, d. i. in het eerste geval ondergaat het onderwerp de werking, in het laatste geval doet het een voorwerp de werking ondergaan, als: *het water kookt, het vleesch braadt, het ijs kraakt en de meid kookt het water, braadt het vleesch, kraakt de noten enz.*

6. De werkwoorden, waarbij het onderwerp ook als voorwerp der handeling wordt voorgesteld, heeten *terugwerkende* (reflexieve) werkwoorden. Het voornaamwoord, dat bij deze werkwoorden op het onderwerp terugwijst, staat in den 3en naamval, als: *zich 'iets voorstellen, zich geven, zich veroorloven*; of in den 4en naamval, als: *zich schamen, zich prijzen*.

Sommige werkwoorden komen nooit anders voor dan met een terugwijzend of reflexief voornaamwoord: *zich schamen, zich inbeelden, zich vergissen, zich bezinnen, zich ontfermen, zich aanmatigen, zich op iets toeleggen en zich van iets onthouden*. Men noemt ze *eigenlijke* of *noodwendige* terugwerkende werkwoorden in tegenstelling van vele transitieven, die ook reflexief gebruikt worden, als: *wasschen, zich wasschen; ergeren, zich ergeren; vermaken, zich vermaken* en ook *toeleggen* (toedeelen) en *onthouden* (niet geven), *zich toeleggen* en *zich onthouden*; deze heeten *toevallige* reflexieven.

Op blz. 32 is reeds de opmerking gemaakt, dat bij de terugwerkende werkwoorden het reflexieve voornaamwoord niet als lijdend voorwerp kan beschouwd worden. Bij de noodwendige reflexieven en insgelijks bij vele toevallige wordt namelijk in de voorstelling het onderwerp als handelend niet van het onderwerp als lijdend onderscheiden, en bij dezulke geven de reflexieve voornaamwoorden eenvoudig te kennen, dat de werking tot het onderwerp bepaald is. Hunne beteekenis is in zooverre subjectief; b. v.: *zich schamen* (schaamte hebben), *zich vergissen* (in dwaling zijn), *zich ontfermen* (medelijden hebben), *zich ergeren* (boos zijn), *zich ontzien* (vreezen), *zich verblijden* (blijde zijn), *zich herinneren* (indachtig worden) enz. Zij zijn evenwel objectief, omdat zij een voorwerp bij zich hebben kunnen, als: *zich over iets schamen, zich zijner ontfermen, zich zijner schamen* (zie de voorbeelden op blz. 38), *zich aan iets ergeren, zich iets herinneren, zich de moeite geven* enz. Bij andere van transitieve werkwoorden gevormde reflexieven wordt in de voorstelling het onderwerp als handelend van het onderwerp als lijdend gescheiden, en denkt men zich dus dat onderwerp te gelijk als actief en als passief, als: *zich wasschen, zich kammen, zich beminnen, zich verbsteren, zich doodden, zich wonden* enz.; bij deze werkwoorden maakt het onderwerp zich zelf tot voor-

werp, terwijl de transitieve werkwoorden een voorwerp buiten den werker veronderstellen. Dezulke, welke een voorwerp der zaak in den 4en naamval bij zich nemen, als: *zich de moeite geven, zich het leven benemen, zich rechten aanmatigen, zich den naam herinneren* hebben het reflexieve voornaamwoord als persoonlijk voorwerp in den 3en naamval. Ook deze laatstgenoemde werkwoorden missen als terugwerkende den lijdenden vorm.

7. De *onpersoonlijke* werkwoorden (zie 2.2) dezer §) worden onderscheiden in *echte* en *onechte* onpersoonlijke werkwoorden; de laatste zijn slechts onpersoonlijk naar den vorm.

Tot de echte onpersoonlijke werkwoorden behooren:

1) Die, welke natuurverschijnselen als bestaande werkingen noemen: *het regent, hagelt, sneeuwt, dauwt, nevelt, rijpt, criest, dooit, waait, stormt, onweert, bliksemt, weerlicht of licht, dondert.*

Aanm. Vroeger werd ook de aanvang (d. i. het worden, aanvankelijk zijn) van dag- en jaargetijden aldus uitgedrukt; b. v.: »*Het daghet in den oosten, Het lichtet overal,*» en nog is: *het daagt in 't oosten* bij dichters in gebruik en hoort men: *het wintert nog maar voort.* In den regel zegt men thans echter: *het begint te dagen, te lichten, het wordt dag, licht, morgen, avond, lente, zomer enz., gelijk men ook van de weersgesteldheid zegt: wat is het, vorst of dooi? het is dooi* (naast: *het dooit*), *het licht, het is donker, het is warm, het is koud enz.; het wordt licht, donker, warm, koud enz.* Deze uitdrukkingen, b. v.: *het wordt dag, het is dooi* (naast: *het daagt, het dooit*) duiden op de ware beteekenis der bovengenoemde echte onpersoonlijke werkwoorden. *Het wordt dag, het is dooi* zijn namelijk zinnen met omgezette woordschikking, waarin het worden of aanvankelijk zijn van het *dagen of den dag*, en het zijn van het *dooien* of den *dooi* vermeld wordt. Het onbepaalde voornaamwoord *het* vervangt in deze onpersoonlijke uitdrukkingen de algemeene plaatsbepaling *er*, waarvan in de *Aanm.* op blz. 246 gesproken is. De werkwoorden: *het regent, het hagelt, het sneeuwt* enz. beteekenen niets anders dan: *het is regenen, het is hagelen, het is sneeuwen* enz., of in de rechte woordschikking: *regenen is, hagelen is, sneeuwen is* enz. En nu is het ook duidelijk, waarom die werkwoorden geen onderwerp kunnen hebben; immers, hetgeen er als onderwerp bij gedacht kan worden, nl. *regen, hagel, sneeuw* enz. is in de beteekenis dier werkwoorden opgesloten, terwijl deze te gelijker tijd het bestaan der werking uitdrukken. De echte onpersoonlijke werkwoorden, als: *het regent, hagelt, sneeuwt* enz. worden ook wel *reine* werkwoorden (verba mera) genoemd, omdat ze bloot eene werking noemen, welke aan geen persoon of zaak wordt toegeschreven of kan worden toegeschreven.

2) De uitdrukkingen, welke kunnen geacht worden, echte onpersoonlijke werkwoorden te vervangen (zie hierboven onder 7. 1.), wanneer bij die vervanging een bijvoeglijk naamwoord de plaats inneemt van het logisch onderwerp, als: *het is koud,*

warm, droog, vochtig, winterachtig enz., het wordt koud, warm, donker enz.

Aanm. In bovengenoemde zinnen: *het is koud, warm enz. of het wordt koud, warm enz.* staat het bijv. naamwoord *koud, warm enz.* voor het zelfstandige *koude, warmte* enz.

3) Werkwoorden als de volgende: *het luidt, het speelt, het slaat, het stroomt, er wordt gestroomd, er wordt gedanst, er wordt gespeeld, er wordt verzonden enz.,* wanneer alleen het bestaan der werking wordt uitgedrukt zonder vermelding van den werker of de werkers.

Aanm. Zulke werkwoorden voldoen niet meer aan het karakter der echt onpersoonlijke, wanneer daarbij werkende personen of zaken vermeld worden: *er wordt door ons gespeeld.*

In bovenstaande uitdrukkingen *er wordt gedanst* enz., welke in omgezette woordschikking staan en waarin worden de beteekenis heeft van *geschieden* (vergel. 3. 1) *Aanm. 1)*, staat het verleden deelwoord voor de onbepaalde wijze: *dansen wordt of geschiedt.* De onbepaalde plaatsbepaling sluit daarbij eene bepaalde plaatsbepaling niet uit: *er wordt hier gedanst.* In plaats van: *er wordt* (hier den ganschen dag) *gedanst, gespeeld, gezongen* enz. zegt men in de omgangstaal ook: *het danst, het zingt, het speelt* (hier den ganschen dag). Uit hetgeen over de echte onpersoonlijke werkwoorden en uitdrukkingen gezegd is, blijkt voldoende, dat de zinnen, waarin zij voorkomen, tot de bestaanszinnen moeten gerekend worden.

Dat de hier onder 3. 3) genoemde werkwoorden ook persoonlijk gebruikt worden in dezelfde beteekenis, behoeft wel niet gezegd te worden. Ook de onder 3. 1) genoemde worden met gewijzigde beteekenis soms persoonlijk gebruikt; b. v.: *de God der eere dondert* (d. i. doet het donderen); *het regende kogels; de kogels hagelden neer op den binnenstormenden vijand.*

8. *Onechte* onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, waarbij een logisch onderwerp uit den samenhang kan worden opge maakt, b. v.: *„het faalt aardschen vrienden vaak aan krachten”* (d. i. krachten falen of ontbreken enz.); *het ontbreekt ons niet aan vrienden* (d. i. vrienden ontbreken ons niet); *het gaat hun voorspoedig in de wereld* (d. i. hunne onderneming of hetgeen zij doen, gaat voorspoedig); *het scheelt hem* (3^e nv.) *aan de beenen.*

In de onpersoonlijke uitdrukkingen: *mij hongert, hem dorst, den man hongert* enz. is het onderwerp vervat in een voornaamwoord of zelfstandig naamwoord, dat in den vorm van een voorwerp (4^e naamval) bij *honger* en *dorsten* staat; men noemt die uitdrukkingen daarom objectief onpersoonlijk. Doorgaans echter zegt men: *ik heb dorst, hij heeft honger* enz., terwijl *honger* en *dorsten* in de beteekenis van *sterk verlangen* persoonlijk

voorkomen: *mijne ziel dorst naar den Heer; zij hongert naar de gerechtigheid; hij dorst naar roem en eer.*

Aanm. Uitdrukkingen, als: *mij dunkt, mij lust, mij heugt, mij droomde*, enz., die altijd een logisch onderwerp bij zich hebben, of in den vorm van een zelfstandig naamwoord, of in dien van een volledigen of verkorten afhankelijk zinn, zijn niet onpersoonlijk; b. v.: *mij heugt een geval; »mij rouwt mijn haastige achterdocht»; mij dunkt, dat hij komen zal; mij lust van God te zingen; mij droomde, dat hij koning werd*, enz. Ook zijn deze en dergelijke uitdrukkingen slechts *schijnbaar* onpersoonlijk, wanneer zij voorkomen met *het* of *er*, terwijl een onderwerp of een onderwerpszin volgt, als: *er heugt mij een geval; het lust mij van God te zingen; het is goed, dat gij hier zijt; het geschiedde, dat wij hetzelfde zochten; het heet* (er wordt gezegd), *dat hij onze vriend is; het schijnt, dat zij het gelooven; het verwondert mij, dat er nog niet meer zijn* (vergel. 3. 1) Aanm. 2 van deze § en § 15. B. 1. Aanm. 1).

9. Naar hun gebruik worden de werkwoorden onderscheiden in *zelfstandige werkwoorden* en in *hulpwerkwoorden*. Eerstgenoemde treden zelfstandig in de rede op als gezegde of als deel van het gezegde in vereeniging met een zelfst. of bijv. naamwoord of een woord, dat als zoodanig gebruikt wordt (vergel. § 6. 3. 2) en 3.)). De hulpwerkwoorden zijn betrekkingswwoorden, die het gemis van sommige betrekkingsvormen bij het werkwoord aanvullen of soms ook betrekkingsvormen omschrijven (vergel. § 25. 8). Zij zijn:

1) Hulpwerkwoorden van den *tijd*, nl. *hebben* en *zijn* van den volmaakten tijd, en *zullen* van den toekomenden tijd; b. v.: *ik heb gesproken, ik ben vertrokken, ik zal gaan. Blijven, gaan* en *komen* kunnen ook als hulpwerkwoorden van den tijd voorkomen (vergel. § 64. 3. 1) d).

2) Hulpwerkwoorden van de *wijze*. Deze geven evenals de modusvormen der werkwoorden de wijze te kennen, waarop eene gedachte door den spreker gedacht is en voorgesteld wordt; men noemt ze daarom hulpwerkwoorden der wijze of ook wel wijzigende (modale) werkwoorden. Zoodanige zijn: *mogen, kunnen, zullen, durven, moeten, laten, willen*. *Zullen* en *mogen* kunnen de aanvoegende wijze omschrijven, als: *ik wil, dat hij komen zal* of *dat hij kome; hij moge leven* of *hij leve; mogen* kan ook de voorwaardelijke wijze omschrijven, als: *Mocht hij nog leven; laten* is het hulpwerkwoord der gebiedende wijze. Overigens dienen zij om ontbrekende modusvormen aan te vullen en wel hoofdzakelijk van *mogelijkheid* en *noodwendigheid*.

Aanm. Deze hulpwerkwoorden komen voor met eene onbepaalde wijze; soms echter wordt deze weggelaten, nl. in elliptische zinnen: *De kloeke Rijp wil mee* enz. zie § 17. 2. b, en de Aanm. aldaar; *ik kan niet eerder*,

enz. De werkwoorden *vermogen*, *behooren*, *behoeven*, *trachten*, *pogen*, *zoeken*, *hebben* kunnen als synoniemen van *kunnen*, *moeten*, *willen*, *mogen* voorkomen als wijzigende (modale) werkwoorden, als: *ik vermag*, *behoor*, *tracht*, *poog*, *zoek u te helpen*; *ik behoef het niet te doen*; *ik heb nog iets te zeggen*; na deze werkwoorden wordt de onbepaalde voorafgegaan van het voorzetsel *te*, echter niet na *hebben* in zinnen als deze: *hij heeft mooi praten*.

3) Het hulpwerkwoord van het lijdend geslacht, nl. *worden*, b. v.: *ik word geslagen*, *gij wordt bemind*, *wij of zij worden geroepen*.

Aanm. 1. Alle overgankelijke werkwoorden kunnen in den lijdenden vorm voorkomen. Het lijdend voorwerp in den bedrijvenden zin wordt dan onderwerp in den lijdenden zin; b. v. *de jongen schrijft eenen brief*, *een brief wordt geschreven door den jongen*, terwijl de werker of werkers als onderwerp in den bedrijvenden zin, als oorzakelijke bepaling in den lijdenden zin voorkomen. Van de werkwoorden, die twee lijdende voorwerpen bij zich hebben, worden (zie § 9. A. 3. 1)) *vragen* en *onderwijzen* in den lijdenden vorm gebruikt: *ik word gevraagd*, *ik word onderwezen*, evenwel niet, wanneer het tweede voorwerp is uitgedrukt; b. v. *ik word de geschiedenis onderwezen*, *ik word iets gevraagd*. Vroeger, en velen doen het nog, plaatste men bij de werkwoorden *leeren*, *vragen* en *onderwijzen* den persoonsnaam in den 4^{en} naamval, wanneer het werkwoord geen voorwerp der zaak bij zich heeft: *ik leer u* (4^e nv.), *hij vraagt u* (4^e nv.), *gij onderwijst hem* (4^e nv.), maar den persoonsnaam in den 3^{en} nv. en het voorwerp der zaak in den 4^{en}, wanneer dit laatste staat uitgedrukt; b. v.: *ik leer* of *onderwijs u* (3^e nv.) *de wiskunde* (4^e nv.), *ik vraag u* (3^e nv.) *iets* (4^e nv.) en in het lijdend geslacht: *de wiskunde wordt u* (3^e nv.) *door mij geleerd* of *onderwezen*, *iets wordt u* (3^e nv.) *door mij gevraagd*. Deze schrijfwijze nogtans is in strijd met hetgeen op blz. 32, 3. 1) over de beteekenis van *leeren*, *onderwijzen* en *vragen* is opgemerkt.

Wel kunnen *onderwijzen* in de beteekenis van *onderwijs geven* in en *vragen* in die van *bericht inwinnen* aldus lijdend gebezigd worden: *gij wordt door mij in de wiskunde onderwezen*, *gij wordt door mij naar uwen broeder gevraagd* (zie blz. 33 en 34. Aanm. 3).

Er zijn eenige met de voorvoegsels *be*, *ont*, *ver* afgeleide of met de partikels *aan*, *af*, *na*, *op*, *toe*, *voor* samengestelde werkwoorden, die den persoonsnaam in den datief hebben, wanneer een lijdend voorwerp der zaak bij het werkwoord voorkomt, maar den persoonsnaam in den accusatief hebben, wanneer geen lijdend voorwerp der zaak bij het werkwoord voorkomt; hierop dient ook gelet te worden bij het bezigen van het lijdend geslacht dier werkwoorden; b. v.: *ik benijd u* (3^e nv.) *dat voorrecht of dat voorrecht wordt u* (4^e nv.) *door mij benijd*; *ik benijd u* (4^e nv.), *ik benijd u* (4^e nv.) *om uwe vlugheid* of *gij wordt door mij benijd*; *iemand* (3^e nv.) *iets* (4^e nv.) *afpersen*, *iemand* (4^e nv.) *afpersen*; *iemand iets toevertrouwen*; *iemand iets verzoeken*, *iemand verzoeken*. Tot deze soort van werkwoorden behoort ook *baten*, dat thans echter nooit een lijdend voorwerp der zaak, wel een' accusatief der hoeveelheid bij zich heeft: *het baat mij* (4^e nv.) *niets* (4^e nv.); *wat* (4^e nv.) *baat het mij* (4^e nv.); *ik word met iets gediend*.

Gehoorzamen en *schaden* zijn transitieve werkwoorden en kunnen derhalve in het lijdend geslacht gebezigd worden: *ik word gehoorzaamd, ik word geschaad*, waarvoor men echter doorgaans zegt: *ik word benadeeld*.

Aanm. 2. Sommige der bovengenoemde hulpwerkwoorden komen ook voor als zelfstandige werkwoorden: *ik heb moed, gij zijt gelukkig, hij wordt timmerman, uw vader wil* (eischt) *gehoorzaamheid*.

10. Naar hunne vervoeging worden de werkwoorden onderscheiden in werkwoorden met sterke vervoeging of *sterke* werkwoorden (§ 67), en in andere met zwakke vervoeging of *zwakke* werkwoorden (§ 68).

Een werkwoord is regelmatig of onregelmatig in zijne vervoeging (zie § 69).

Overzicht van de verdeeling der werkwoorden.

I.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">abstracte.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">concrete</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">subjectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">abstracte.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">concrete</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">subjectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	abstracte.					concrete	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">subjectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	subjectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	transitieve	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table>	{	bedrijvend geslacht.	}	lijdend geslacht.	objectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table>	intransitieve.		reflexieve.	
<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">abstracte.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">concrete</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">subjectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	abstracte.					concrete	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">subjectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	subjectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	transitieve	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table>	{	bedrijvend geslacht.	}	lijdend geslacht.	objectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table>	intransitieve.		reflexieve.			
abstracte.																							
concrete	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">subjectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	subjectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	transitieve	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table>	{	bedrijvend geslacht.	}	lijdend geslacht.	objectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table>	intransitieve.		reflexieve.									
subjectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">transitieve</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">objectieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"> <table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	transitieve	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table>	{	bedrijvend geslacht.	}	lijdend geslacht.	objectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table>	intransitieve.		reflexieve.											
transitieve	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">{</td> <td style="padding-left: 5px;">bedrijvend geslacht.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">}</td> <td style="padding-left: 5px;">lijdend geslacht.</td> </tr> </table>	{	bedrijvend geslacht.	}	lijdend geslacht.																		
{	bedrijvend geslacht.																						
}	lijdend geslacht.																						
objectieve.	<table style="border: none;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">intransitieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">reflexieve.</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 5px;"></td> </tr> </table>	intransitieve.		reflexieve.																			
intransitieve.																							
reflexieve.																							

- II.

{	persoonlijke.
{	onpersoonlijke
}	{
}	echte.
}	onechte.

III. Zelfstandige werkwoorden of hulpwerkwoorden.

IV. Sterk en zwak, en beide regelmatig of onregelmatig.

V. Stamwoorden, afgeleide en samengestelde werkwoorden.

§ 64. DE WIJZEN DER WERKWOORDEN.

In § 25. 8 zijn de oorzaken der vervoeging of der vormveranderingen bij de werkwoorden opgegeven en in 't algemeen besproken. In deze en de volgende § § dient het onderscheidend gebruik der wijzen, tijden, persoons- en getalsvormen nader aangewezen te worden.

A. De onbepaalde wijze.

1. De onbepaalde wijze is geen modusvorm (vergel. de *Aanm.* op blz. 117 en 118). De wijzen of modusvormen drukken uit, hoe naar het oordeel des sprekers het werkwoordelijk gezegde in betrekking tot den zin moet gedacht worden. De infinitief komt niet voor met een onderwerp en derhalve niet als werkwoordelijk gezegde, dan in vereeniging met een ander werkwoord, dat door zijnen modusvorm te kennen geeft, hoe de

zin moet worden opgevat. In vereeniging met een koppelwoord kan de infinitief (ook het deelwoord) evenals een naamwoord gezegde zijn; b. v.: *mijn leeren is spelen, mijn spelen is leeren; uw vragen wordt dwingen; straffen heet den jongeling weldoen*; de infinitief kan ook onderwerp zijn, gelijk ook uit het laatste voorbeeld blijkt: *praten is niet genoeg, werken is hier noodig*.

2. De infinitief deelt derhalve in de natuur des werkwoords en des zelfst. naam woords (vergel. § 33. 3. Aanm. 2). Als werkwoord noemt hij de werking als werking, en als zoodanig veronderstelt hij een of meer werkers, d. i. een grammatischen persoon. De onbepaalde wijze heeft echter geen persoonsonderscheiding. De grammatische persoon wordt bepaald door het werkwoord, dat den infinitief vergezelt: *ik mag zeggen, hij komt vragen*, of hij blijft onbepaald: *leven is werken*. Door middel van hulpwerkwoorden kan hij, ofschoon onvolledig, het tijdsverschil, alsmede bij de transitieve werkwoorden de geslachtsonderscheiding of den bedrijvenden en lijdenden vorm uitdrukken: *slaan, geslagen worden*.

3. De infinitief komt voor met en zonder het voorzetsel *te*:

1) Zonder het voorzetsel:

a. Als onderwerp in de rechte woordschikking, en als gezegde in vereeniging met een koppelwoord; zie hier boven onder 1.

Aanm. Bij de omgezette woordschikking vordert de infinitief als onderwerp het voorzetsel *te*: *het is niet genoeg te praten*; hij heeft dan het karakter van een verkorten onderwerpszin; zie beneden onder 2).

b. Wanneer hij vergezeld wordt van een werkwoord met hetwelk hij één begrip uitmaakt. Zoodanige zijn de hulpwerkwoorden van de wijze: *kunnen, mogen, moeten, willen, durven*; het hulpwerkwoord van den tijd: *zullen*, alsmede *blijven, gaan, komen*, wanneer zij bij den infinitief eene betrekking van tijd uitdrukken; de werkwoorden *laten, doen, leeren, helpen, hooren, zien, voelen* (vergel. § 9. A. 3. 4) en 4 op blz. 34 en 35). B. v.: *ik kan, mag, moet, wil, durf komen; ik zal gaan, blijf waken, ga halen, kom brengen; ik laat hem zingen, doe hem vallen, leer hem lezen, help hem vertalen, hoor hem praten, zie hem komen, voel de krachten afnemen*.

2) Met het voorzetsel komt de onbepaalde wijze voor in verkorte afhankelijke zinnen; vergel. § 16. 2. b. *Verkorte onderwerps- en voorwerpszin* en c. 1) *Verkorte bijwoordelijke zinnen* blz. 80—83.

Aanm. In de verkorte doelaanwijzende zinnen wordt *om* of *ten einde*

vereischt vóór den infinitief met *te* (zie blz. 83); *om* is ook onmisbaar voor den infinitief met *te* na bijv. naamwoorden, voorafgegaan van het bijwoord van graad *te*, *al te* (zie blz. 72. 3) en blz. 83); doorgaans wordt het ook gcbezigd na zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, waarbij een infinitief als doelaanwijzende bepaling voorkomt, als: *begeerte om te vertrekken*, *lust om te spreken*, verder na *wensch*, *inzicht*, *bekwaamheid*, *kracht*, *vermogen*, *tijd*, *gelegenheid*, *plan*, *toeleg*, *voornemen*, *middel* enz.; *begeerig om te vertrekken*, *geneigd om te spreken*, verder na *bereid*, *gereed*, *geneigd*, *gezind*, *ongezind*, *gelegen*, *geschikt*, *tijdig*, *verlegen* enz., alsmede na *voornemens*, *willens*, *onwillens*. De infinitief met *te* is oorspronkelijk een datief, die het *waartoe*, *waarheen* beteekent; dit *te* wordt in dergelijke gevallen thans doorgaans door *om te* of *tot* (hetzelfde als *te*) vervangen: *lust om te slapen*, *lust tot slapen*. De datief der onbepaalde wijze ging vroeger uit op *e*: »*Van logen strepen* (logenstraffen). *Dats te verstanen*, *wie anderen logestreept*." Voor de *e* des datiefs werd eene *s* ingeschoven, evenals in *dekfel*; deze *s* is in sommige uitdrukkingen achter den infinitief gebleven, nadat de *e* des datiefs achter de infinitieven was in onbruik geraakt; b. v.: *tot wederziens*, *tot wederopzeggens toe*, *tot walgens toe*, *op beziens*. Op gelijke wijze ontstond eene *s* voor den afgesleten bijwoordelijken uitgang *e* van alle en vele: *veels te veel*, *als te groot*.

De genitief der onbepaalde wijze komt o. a. voor in: *achtenswaardig*, *prijzenswaardig*, *zingentijd*, *levenskunst*, *zwoegens moede*; *na een paar malen wendens en draaijens verborg mij de slaap dien nacht voor mijnen lastigen vriend* (Feith). Er is onderscheid tusschen: *zingens tijd* of *tijd van zingen*, *tijd van gaan* en *tijd om te zingen*, *om te gaan*; in de eerste uitdrukkingen is de infinitief eene bepaling van hoedanigheid en bepaalt de soort van tijd, in de laatste duidt de infinitief met *om te* op de bestemming van den tijd. *Zwoegens moede* of *moede van* (het) *zwoegen* duidt op de oorzaak der vermoeidheid, *moede te* (om te) *zwoegen* beteekent *ongezind tot zwoegen*.

4. De infinitief wordt ook als bijvoeglijk naamwoord gebruikt en heeft alsdan noodwendig passieve beteekenis, zoodat alleen transitieve werkwoorden dat gebruik toelaten, als: *eene te prijzen daad* (d. i. eene daad zoodanig, dat men haar prijst), *de te verkoopen boeken*, *eens moeilijk te regelen zaak*, *de af te doene zaken*; of in den lijdenden vorm met *te*: *hij is te verontschuldigen*, *geen ster is te sien*. Het bijvoeglijk gebruik van een intransitief werkwoord op deze wijze is af te keuren: *eene bijeen te komen vergadering*, *een uit te breken opstand*.

5. De deelwoorden heeten aldus, omdat zij deelen in den aard des werkwoords en des bijv. naamwoords, nochtans onvolkomen. Het deelwoord noemt eene werking, in den vorm van een bijvoeglijk naamwoord. Als zoodanig wordt het ook gebruikt, om de werking als voorbijgaande eigenschap van een voorwerp uit te drukken: *de lezende jongen*, *het gevonden boek*; soms gaat zijne beteekenis in die van eene blijvende eigenschap

over, en het is dan alleen vatbaar voor de buiging der vergelijkingsstrappen (vergel. § 49. 4).

Onze taal heeft twee deelwoorden. Het eene op —*end*, als: *hoorend*, *blijvend* heeft actieve of bedrijvende beteekenis en stelt de handeling voor als *voortdurende* (onvolmaakt); daarom noemt men het: deelwoord van het bedrijvend geslacht, deelwoord van den onvolmaakten tijd of doorgaans tegenwoordig deelwoord. Het andere deelwoord heeft twee vormen, een zwakken: *ge—d* (*t*) en een sterken *ge—en*, als: *gehoord*, *gemist*, *gezwegen*; het heeft passieve of lijdende beteekenis en stelt de handeling voor als geschied, voltooid (volmaakt) en daarom heet het: deelwoord van het lijdend geslacht, deelwoord van den volmaakten tijd of doorgaans verleden deelwoord; alleen in verbinding met het werkwoord *hebben* kan het actief zijn.

De deelwoorden kunnen evenmin als de onbepaalde wijze als werkwoordelijk gezegde van een onderwerp voorkomen, dan in vereeniging met een ander werkwoord. Beide nogtans kunnen ook evenals de infinitief voorkomen in den verkorten zin ter vervanging van het gezegde van den volledigen afhankelijkten zin; zie blz. 83, 2). Het verleden deelwoord komt ook voor in vereeniging met de hulpwerkwoorden van den *tijd* ter vorming der volmaakte tijden: *geschreeven hebben*, *vertrokken zijn*, en in vereeniging met *worden* ter vorming van het lijdend geslacht der transitieve werkwoorden: *geslagen worden*.

Aanm. 1. Opmerking verdient de nauwe betrekking, die er soms bestaat tusschen den infinitief en de beide deelwoorden; b. v.: *ik vond hem op den grond liggen*, *liggende*, *gelegen* (vergel. blz. 34, 4). Ook bij het werkwoord *komen* naderen deze vormen elkander in beteekenis: *hij komt aanrijden*, *aanloopen*, *toespringen* enz., terwijl men ook zegt: *hij komt aangereden*, *aangelooopen*, *toegesprongen* enz. De onbepaalde wijze noemt alleen de handeling, die het *komen* bewerkt, terwijl het verleden deelwoord duidt op eene (ofschoon niet geheel) voltooide handeling. Waarschijnlijk ontstonden de uitdrukkingen, als: *hij komt*, *hij kwam aangevlogen*, door een voorafgaanden onvolmaakten verleden tijd: *hij kwam*, *nadat hij was aangevlogen*. Nadat het verleden deelwoord gevestigd was in: *hij kwam aangevlogen*, kon het bij den onvolm. tegenw. tijd ook voorkomen: *hij komt aangevlogen*.

Aanm. 2. De onder 3. 1). b. genoemde werkwoorden, die den infinitief zonder *te* na zich nemen, hebben in de volmaakte tijden en vergezeld van eenen infinitief, in plaats van den vorm des verleden deelwoords dien der onbepaalde wijze (vergel. de voorb. aldaar): *ik heb kunnen*, *mogen*, *moeten*, *willen*, *durven komen*; *ik heb zullen gaan*; *ik ben blijven waken*, *gaan halen*, *komen brengen*; *ik heb hem laten zingen*, *hem doen vallen*, *leeren lezen*, *helpen vertalen*, *hem hooren praten*, *hem zien komen*, *de krachten*

voelen afnemen. Leeren laat ook den vorm des verleden deelwoords toe: *ik heb hem lezen geleerd; ik heb hem geleerd vriendelijker te zijn.* De werkwoorden *trachten, pogen, begeeren, verlangen, verkiezen, behooren, beginnen, meenen* en *vreezen* kunnen in bovengenoemd geval zoowel met den infinitief als met het verleden deelwoord voorkomen; b. v.: *ik heb getracht of trachten te schrijven; ik heb het niet verkiezen te doen, ik heb niet verkozen hem te ontvangen* enz.

B. De aantoonende wijze.

1. De aantoonende wijze is de vorm, dien het werkwoord aanneemt, om uit te drukken, dat eene gedachte door den spreker als werkelijk wordt opgevat en voorgesteld: b. v. *de aarde is rond.* Over de werkelijkheid eener gedachte beslist alleen de opvatting van den spreker, en niet de werkelijkheid zelve.

Aanm. Op blz. 117. 8. a. *Aanm.* is reeds opgemerkt, dat de wijzen der werkwoorden den geheelen zin betreffen en niet het werkwoord alleen, alsmede, dat het gebruik der wijzen in onze taal afhangt van de opvatting des sprekers, d. i. dat hij door de wijzen te kennen geeft, hoe hij eene gedachte opvat, en niet, hoe de werkelijkheid is.

2. Eene gedachte in de aantoonende wijze is een product van het denkvermogen alleen: *de aarde is groot; gij hebt uwen plicht niet betracht;* of van het denk- en gevoelvermogen te zamen: *hoe groot is de aarde! wat hebt gij uwen plicht loffelijk vervuld!* In het eerste geval kan de zin zoowel eene vraag als eene bewering inhouden, en bevestigend en ontkenkend zijn. Bij eene eigenlijke vraag toch is de opvatting stellig of zeker; vraag ik b. v.: *wie is deze man?* dan is zooveel zeker, dat de man iets is, en dat iets wil ik weten; vraag ik: *wie heeft dezen brief gebracht?* dan is het zeker, dat er een brief gebracht is; vraag ik: *is er een brief gekomen?* dan is het zeker, dat ik eenen brief verwacht, en ik doe de vraag in de onderstelling, dat de brief ontvangen is. De onderstelling staat evenals de vraag, als uitdrukking van het verstand des sprekers, in het nauwste verband tot de werkelijkheid. De eigenlijke voorwaardelijke en veronderstellende afhankelijkke zinnen staan dan ook in de aantoonende wijze: *indien ik u help, dan is het, omdat gij mijn vriend zijt; komt gij hulp bij mij vragen, gij wordt niet afgewezen;* dergelijke zinnen zijn voorstellingen van hetgeen volgens de meening des sprekers werkelijkheid worden zal of kan.

C. De voorwaardelijke wijze.

1. De voorwaardelijke wijze is de vorm, dien een werk-

woord aanneemt om uit te drukken, dat de spreker iets slechts als gedachte voordraagt, om het even, of het mogelijk of onmogelijk, d. i. met de werkelijkheid, al of niet bestaanbaar is. In elk geval is eene gedachte in de voorwaardelijke wijze niet de voorstelling der werkelijkheid, maar bedient men zich daarvan slechts:

1) om den hoorder eene voor de werkelijkheid geldige gedachte uit de voorgedragene te doen afleiden;

2) bij eene bewering, die de spreker uit beleefdheid of bescheidenheid enz. niet beslissend en dus als werkelijkheid wil voorstellen; in zulke gedachten ligt ook veelal eene gevolgtrekking opgesloten;

3) wanneer de spreker zich niet met eene bewering kan vereenigen, zoodat hij wil weerspreken of ten minste in twijfel trekken; hij bedient zich dan van eene vraag in de voorwaardelijke wijze;

4) bij wenschen, waarvan de vervulling hoogst onzeker of zelfs onmogelijk geacht wordt (vergel. § 4).

De zinnen in de voorwaardelijke wijze onder 1), 2) en 3) zijn een product van het denkvermogen, die onder 4) van het denk- en begeervermogen te zamen. Die onder 1) en 2) zijn altijd samengesteld met voorwaardelijke en veronderstellende zinnen, welke (vergel. B. 2) in de aautoonende wijze staan; somtijds staan die afhankelijke zinnen niet uitgedrukt, maar zijn zij uit den samenhang op te maken.

Voorbeelden. 1) *Hij zou het doen of deed het*, indien hij er voor beloond werd (gevolgtrekking: gij moet er hem voor beloonen). — Indien ik het wist, *zou ik het u zeggen of zeide ik het u* (gev.: ik weet het *niet* en zeg het daarom *niet*). — Had ik uw adem, *nachtgale!* Uw zilvertoon — *Langs alle heuv'len, alle dalen zou ik uw smeltend lied herhalen, Zoo vol, zoo schoon! Ik prees dien God in mijn gezangen* enz. (Beets' *Lente*), d. i. ik heb *niet* de stem eens nachtegaals om God dus (naar den inhoud van het dichtstukje) naar waarde te prijzen, of: ik kan God niet waardiglijk prijzen.

2) 't *Waar moeilijk*, wilde ik hier verhalen, Hoe menig ros zijn kracht zag falen (J. van Lennep), gevolgt.: gij moet dus het verhaal niet vorderen, of: ik zal daarom het verhaal niet mededeelen. — Na 't geschenk van uwen Zoon *Ware een twijfting zelfs hier hoon* (Feith) d. i. het ware hoon, indien enz. — »*Het ware dien mensche beter, dat hij nooit geboren ware geweest*» (indien hij nooit geboren was).

3) Ik zou God niet danken? — Zoudt gij ons verlaten? — Zij zouden vluchten? — Zij poosde, en voegde er bij: Waarhenen zou ik vlugten? — ik een magtelooze vrouw? (Beets). Zou Hij, die oog en

ooren vormt niet hooren? Hij niet zien? Zou Hij, wiens tuchtroê volken straft, Vergeefs het recht gebiën! (Bilderdijk).

4) Zie de voorbeelden van § 4. 1. op blz. 16.

D. De gebiedende wijze.

1. De gedachten in de gebiedende en de aanvoegende wijze zijn producten van de samenwerking van het denk- en begeervermogen.

De gebiedende wijze stelt eene gedachte voor als gebod, verzoek of vermaning: *breng dit uwen vader; Ock! spaar om mijment wil den knaap; ga henen en doe het niet weer.* Een zin in de gebiedende wijze heeft ten doel de verwezenlijking der gedachte, en wordt daarom gericht tot den persoon, die handelen moet. Dergelijke zinnen komen dan ook alleen voor in den 2^{en} persoon. Wanneer een verzoek of eene vermaning betrekking heeft op den eersten of derden persoon, dan staat het werkwoord in de aanvoegende wijze: *hij doe zijnen plicht, hij leze, gaan wij*, of men maakt gebruik van het hulpwerkwoord *laten*: *laat ons gaan, laten wij gaan, laat hem leeren, laat hij leeren.* Het hulpwerkwoord *zullen*, dat oorspronkelijk ook *moeten* beteekende, heeft ook de kracht om de gebiedende wijze te omschrijven: *gij zult niet stelen.* Vergelijk § 5.

E. De aanvoegende wijze.

1. Als begeerende, kan de mensch bevelen, verzoeken of vermanen, dat iets geschiede; zijn begeeren heeft dan rechtstreeks invloed op de verwezenlijking van hetgeen, waarvan hij het bestaan begeert (zie D. *Geb. wijze*); of hij kan bloot te kennen geven, dat hij wenscht, dat iets geschiede of niet geschiede, en in dit laatste geval maakt hij gebruik van de aanvoegende wijze. Deze wijze komt namelijk voor in afhankelijkke zinnen, die gedachten inhouden, waarvan de verwezenlijking in den hoofdzin gewenscht, bedoeld, geboden, verboden enz. wordt. In 't algemeen komt deze wijze voor, wanneer het gezegde in den hoofdzin een woord is, dat eene met begeeren verwante werkzaamheid van den geest te kennen geeft, als: *ik wil, begeer, verlang, bevel, dat hij kome; ik verzoek, wensch, bid, smee, dat hij blijve; ik hoop, dat hij slage; ik kan niet duldén, toelaten, veroorloven, dat hij misleid worde; ik verbied, dat hij vertrekke; ik moet er op aandringen, dat hij gestraft worde;*

hij zorgt, waakt er voor, draagt zorg, is op zijne hoede, dat alles op de rechte plaats zij en niets verloren ga.

2. Verder staat de afhankelijke onderwerpszin in de bijvoegende wijze na de schijnbaar onpersoonlijke uitdrukkingen: *het is goed, noodig, nuttig, noodzakelijk, betamelijk, onnut, beter, tijd* en dergelijke, wanneer zij de al of niet wenschelijkheid te kennen geven, dat geschiede, hetgeen in den afhankelijken zin wordt voorgesteld, als: *het is goed, nuttig, ja zelfs noodzakelijk, dat hij ons vergezelle.*

Aanm. Dergelijke afhankelijke onderwerpszinnen staan in de aantoonende wijze, wanneer de spreker de gedachte in den afhankelijken zin als werkelijkheid voorstelt: *het is goed, dat hij ons vergezelt*; de onpersoonlijke uitdrukking noemt dan als hoofdzin eene eigenschap van het onderwerp. Vergelijk: *het is noodig, dat hij spaart* (het sparen, dat hij doet, of zijn sparen is noodig) en *het is noodig, dat hij spare* (het is wenschelijk, dus goed, dat hij ga sparen); *het is onnut, dat hij komt* (zijne komst is vruchteloos) en *het is onnut, dat hij kome* (het is niet noodig, dus niet wenschelijk, dat hij kome), en dergelijke zinnen meer.

3. Zinnen in de gebiedende en aanvoegende wijze stellen nooit toestanden voor, die reeds bestaan, maar dezulke, waarvan het al of niet bestaan gewenscht of althans toegelaten wordt. *Toelaten* en *toegeven* zijn ten nauwste verwant in betekenis; het eerste is *berusten in den wil*, het laatste *berusten in het gevoelen van anderen*. Vandaar dat de gebiedende en aanvoegende wijze ook toegevingen kunnen uitdrukken: *heb gelijk, ik wil mij er niet langer tegen verzetten; wees zoo sterk als gij wilt, gij kunt het alleen toch niet dragen; hij hebbe gelijk, ik wil er niet langer over twisten; het zij zoo; hij zij rijk, knap is hij niet*. De aanvoegende wijze komt dan ook voor in toegevende afhankelijke zinnen, alsmede in doelaanwijzende, voorwaardelijke en veronderstellende, waarvan de inhoud niet als *stellig* of *werkelijk*, maar als *mogelijk* wordt voorgesteld; vergelijk § 15. D. 4. c, d en e op blz. 76—78, en zie aldaar de voorbeelden.

4. Eindelijk wordt de aanvoegende wijze gebezigd in wenschen, waarvan de spreker de vervulling met eenigen grond mag verwachten (§ 4. 1): *Schenke God zijn' zegen op ons werk! Vrede zij u lieden! God geve, dat wij hem nog ontmoeten*; of ook, wanneer een gebod, verzoek of aansporing tot een derden persoon of tot meer personen, onder welke de spreker is, gericht wordt. In dat geval omschrijft men de gebiedende wijze ook met *laten* (vergel. D. *Geb. wijze*). Bij wenschen maakt men menigvuldig gebruik van *mogen*: *Moge God zijn' zegen schenken op ons werk*.

§ 65. DE TIJDEN DER WERKWOORDEN.

1. In § 25. 8. *b* (blz. 118) is reeds in 't algemeen gesproken over de tijdsbepaling bij de werkwoorden; hier dient opgegeven te worden, welke in de verschillende wijzen de betekenis is der vormen, waardoor het werkwoord de tijdsbepaling uitdrukt.

Door de meening van den spreker wordt de tijd bepaald, waarin de werking moet gedacht worden, nl. als tegenwoordig, verleden of toekomstend met betrekking tot het oogenblik, waarin hij spreekt. Men noemt dit het *subjectieve* tijdsverschil. Met betrekking tot elk dier tijden is eene werking volmaakt of onvolmaakt, d. i. voltooid of onvoltooid, en deze onderscheiding heet het *objectieve* tijdsverschil.

2. De tijden der werkwoorden zijn:

- 1) de onvolmaakte tegenwoordige tijd,
- 2) de volmaakte tegenwoordige tijd,
- 3) de onvolmaakte verleden tijd,
- 4) de volmaakte verleden tijd,
- 5) de (tegenw.) onvolmaakte toekomstende tijd,
- 6) de (tegenw.) volmaakte toekomstende tijd,
- 7) de verl. onvolmaakte toekomstende tijd,
- 8) de verl. volmaakte toekomstende tijd.

Aanm. Gewoonlijk noemt men de onder 5) en 6) genoemde tijden kortheidshalve eenvoudig *onvolm.* en *volm. toekomstende tijd*.

De onbepaalde wijze heeft slechts vier tijden:

- 1) onvolm. tegenw. tijd: *leeren* (gelijkt. *doen*),
- 2) volm. tegenw. tijd: *geleerd hebben* (gelijkt. *daad*),
- 3) onvolm. toek. tijd: (te) *zullen spreken* (toek. *doen*),
- 4) volm. toek. tijd: *gesproken* (te) *zullen hebben* (toek. *daad*).

De aantoonende wijze heeft alle tijden:

- 1) onvolm. teg. tijd: *ik leer*,
- 2) volm. teg. tijd: *ik heb geleerd*,
- 3) onvolm. verl. tijd: *ik leerde*,
- 4) volm. verl. tijd: *ik had geleerd*,
- 5) onv. toek. tijd: *ik zal leeren*,
- 6) volm. toek. tijd: *ik zal geleerd hebben*,
- 7) verl. onv. toek. tijd: *ik zou leeren*,
- 8) verl. volm. toek. tijd: *ik zou geleerd hebben*.

De voorwaardelijke wijze heeft vier tijden:

- 1) onvolm. teg. tijd: *ik sprake* (gewoonlijk *hij sprak*),
- 2) volm. teg. tijd: *ik hadde gesproken* (gewoonlijk *ik had gesproken*),
- 3) onvolm. toek. tijd: *ik zou spreken*, *sproken*,
- 4) volm. toek. tijd: *ik zou gesproken hebben*.

De aanvoegende wijze heeft vier tijden :

- 1) onvolm. teg. tijd: *ik spreke*,
- 2) volm. teg. tijd: *ik hebbe gesproken*,
- 3) onvolm. verl. tijd: *ik sprake*,
- 4) volm. verl. tijd: *ik hadde gesproken*.

De gebiedende wijze heeft slechts éenen tijd :

onvolm. teg. of toek. tijd: *leer*.

Alleen de onvolm. tegenwoordige en de onvolm. verleden tijd hebben eenvoudige, alle overige tijden samengestelde buiging (zie § 25. 6) ; de eerste worden gewoonlijk *enkelvoudige*, de andere *samengestelde* tijden genoemd.

De beteekenis, die in § 25. 8. *b.* van de verschillende tijdvormen is opgegeven, berust op de algemeene grondregels der taal, en moet derhalve als de eigenlijke beschouwd worden. De wijze van voorstelling nogtans moest van invloed zijn op de beteekenis der tijden, zoodat in de verschillende wijzen dezelfde tijden niet gelijke beteekenis hebben. Bovendien heeft het taalgebruik zich eene groote vrijheid veroorloofd in 't gebruik der tijden. Vandaar dat niet slechts in de verschillende wijzen, maar in dezelfde wijze een tijdvorm verschillende beteekenissen kan hebben.

3. *Gebruik der tijden in de aantoonende wijze.*

1) De onvolmaakte tegenwoordige tijd stelt de werking voor :

a. Als geschiedende, dus als een *doen*, op het oogenblik der rede.

Voorbeelden. Triomf! de vreugde stijgt ten top: — Daar komt de kiel, met goud belaan, Zij brengt ons d'eersten haring aan: 't Is feest in Nederland (Spandaw). -- Ik deel deze kleine anecdotes mede, zooals Van der Palm ze mij verhaalde (Beets). — U wijd ik heden mijn gezang, Gelukkig kind! (J. v. Lennep). — Zie! op goudbetinte wieden Daalt de pasgeboren Mei, Bij het eerste morgenkrieken, Op het groene dons der wei; Door de bloesemsneeuw der twijgen Suist de veldtoon der Schalmei, Zoele vruchtbre druppels zijgen Op het vale kruid der hei (Heye).

b. Als vroeger begonnen, maar nog voortdurende op het oogenblik der rede; als zoodanig komt deze tijd menigvuldig voor in beschrijvingen van bestaande toestanden, zeden, gewoonten enz.

Voorbeelden. Hier leit in 't graf van eer de dappere van Galen (Brandt). -- Een doffe, graauwe loodkleur verwt het geheimzinnig meer, dat te regt den naam draagt van Doode Zee. Zij is roerloos en stil als het graf; geen visch kan er het leven in behouden, en wanneer de storm hare logge wateren ligtelijk in beweging brengt, ge-

lijkt haar dof gemor naar een lang versmoord gekerm, dat uit den afgrond rijst. De gansche omtrek vertoont de sporen eener verschrikkelijke verwoesting en de vloek des Almagtigen schijnt op dien oord te rusten (Des Am. v. d. H.). — Zie langs zijn tweelingslijn dien fellen salamander! Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard. Hij voert bevolkingen en legers in zijn staart, Metalen tenten, die op bliksemende wielen Wat stand houdt, waar hij schreeuwt, verpletren en vernielen. Hij rent, hij vliegt, hij rukt verwaten en verwoed Afgronden in 't gezigt en bergen te gemoet, Die wijken, of, doorboord, een open heirbaan laten (Da Costa).

Aanm. In het eerste voorbeeld staat *leit* te onrecht voor *ligt*; *leit* kan alleen door overgang van *g* in *i* voor *legt* staan (vergel. § 68. 4).

c. Als ten allen tijde geschiedende, daarom in algemeene beweringen, spreuken, spreekwoorden enz.

Voorbeelden. O! er is, bij de beschouwing der graven alleen weemoed in de herinnering van de rampen des levens, wier geweld hier magteloos bezwijkt; maar er is diepe smart in het herdenken der zonde, die hare loopbaan eindigt, nadat ze den mensch heeft gekweld, verbasterd, voortgejaagd naar het graf; — omdat de zonde den zondaar volgt in de Eeuwigheid. Ja, en ook voor de overblijvenden dekt de spade van den graver wel het geledene toe, maar het misdrijf spookt nog op de graven, en bitterder dan de tranen van het sterfhuis, is de herinnering van een verloren en verzondigd menschenleven; donkerder dan de rouw van menige weduwe of wees is de lange schaduw, die het gewoonlijk achterlaat (Koetsveld). — »Beter nogtans,» zegt de Prediker, »is de dag des doods, dan de dag, waarop iemand geboren wordt.» — Zwakken trotsen, zwakken breken 't Eens gegeven woord, ik niet (Bilderd.). — Hooge boomen vangen veel wind.

Soms staat deze tijd ook:

d). Voor den onvolm. toekomenden, wanneer de tijd reeds op eene andere wijze bepaald is of het toekomstig geschieden der werking als ontwijfelbaar wordt voorgesteld.

Voorbeelden. Bij gunstig weêr en tij, niet waar? vertrekt gij heden. Den vijand opgespoord. — En dan den strijd gestreden! Wij entren ieder schip en wreken Naardens moord... Vaarwel! wij spreken straks door gorgels van metaal. Denk dan, dat is de groet van Dirkzoon d'Admiraal... Maar Prins! de zee-strijd wordt misschien door ons verloren... Dan zien we elkaâr niet weer (Schimmel).

e). Voor den onvolm. verleden tijd, wanneer de verhaler het gebeurde als tegenwoordig voorstelt, om het den hoorders als het ware ter aanschouwing te geven en daardoor levendiger voor te stellen.

Voorbeelden. 't Vangt aan, het kloek bedrijf, waar't nakroost van zal spreken: Men windt de kabels, hijscht de zeilen, wacht het

teeken (Tollens). — Aan wal gekomen en naar een molen geloopt, waar hij hulp hoopte te vinden, vond hij daar een' der roovers en een' matroos. Dezen moed in 't lijf sprekende, snelt hij geheel wapenloos den gewapenden roover tegen, knijpt hem met beide handen den strot dicht, doet hem den degen uit de hand vallen en werpt hem ter aarde (J. van Lennepe).

Voor al in balladen en romancen vindt men menigvuldig gebruik gemaakt van dezen historischen tegenwoordigen tijd.

2) De volmaakte tegenwoordige tijd stelt de werking voor:

a. Als voltooid, dus als *daad* op het oogenblik der rede.

Voorbeelden. »Is mijne geheele reis door Overijssel en Drenthe een aanhoudend betoog geweest, dat die provinciën kunnen worden hetgeen Vlaanderen is; het getuigenis van een landbouwkundigen Vlaaming is daarbij gekomen, en, den heidegrond te Frederiksoord onderzoekende, heeft hij hetzelfde verklaard.»

Aanm. In den lijdenden vorm wordt het verl. deelwoord van het hulpwerkwoord in de volmaakte tijden uitgelaten, wanneer men de handeling wil doen uitkomen: *Genomen is de vrijheid, niet gegeven; hij is geprezen, niet gelaakt* (geworden).

b. Op gelijke wijze als de onvolm. teg. tijd den onvolm. toekomenden kan vervangen, staat ook de volm. tegenwoordige in plaats van den volm. toekomenden.

Voorbeelden. Wanneer gij dit gedaan hebt, kunt gij vertrekken. Zij heeft geleefd, wanneer ik dit blad uit mijne handen geef. — Wanneer gij het waagt, dan heeft uw doodsuur geslagen.

Aanm. Daar de volmaakte tijd eene voltooide werking uitdrukt, zoo ligt zijn gebruik voor het verledene voor de hand.

3) De onvolm. verl. tijd stelt een *doen* voor als verleden op het oogenblik der rede; daarom komt hij menigvuldig voor in het verhaal, alsmede in de beschrijving van vroegere toestanden enz.

Voorbeeld. Dikwijls stond ik voor het venster als mijn trouwe Adriaan mijnen tuin met dien des doods verwisselde, en eene groeve dolf, om ook daarin het zaad te leggen — voor den oogst der eeuwigheid. Dan zag ik terug, van deze groeve af, op het menschelijke leven met al zijne dwaasheden en zijne zorgen, kortstondig genot en eeuwige verantwoording; en gewoonlijk keerde ik kalmer en dus gelukkiger van deze stille mijmering terug (Koetsveld).

4) De volm. verleden tijd staat in dezelfde betrekking tot den onvolm. verl. tijd als de volm. tegenwoordige tot den onvolm. tegenwoordigen staat.

Voorbeeld. »Ik had mij wijders voorgesteld te onderzoeken, welke de betrekkingen waren in Overijssel tusschen den landbouw en de fabrieken, en of de spinnerij en weverij aldaar het werk van den

landman waren, zooals in Vlaanderen. Dit was mij nu duidelijk gebleken, en ik herinnerde mij, dat ik reeds hetzelfde in Noord-Brabant, in Utrecht en elders opgemerkt had."

5) De onvolmaakte toekomstige tijd stelt de werking voor:

a. Als een toekomstig *doen*.

Voorbeelden. Haast zal men u door strenge meesters leeren, Wat taal Demosthenes verkondde in Pallasstad (W. v. H). De snoodste geest uit 's afgronds kolken zal hem geleiden op deze aard! Hij zal zijn vaderland verraden! De Vrijheid trappen op de borst! Geen goud zal ooit zijn ziel verzaden, Die steeds naar meerder schatt en dorst! (Bellamy).

b. Als van den spreker gewenscht of bevolen; daardoor kan hij de gebiedende wijze vervangen.

Voorbeelden. »De mannen, die gij smaadt, zijn de beproefde dienaren mijner keuze, en gij zult ze eeren." — Gij zult den appel van het hoofd uws zoons schieten. — Gij zult uwe ouders eeren.

6) De volmaakte toekomstige tijd stelt de werking voor:

a. Als voltooid, dus als *daad* in de toekomst.

Voorbeelden. Wanneer wij komen, zal hij reeds vertrokken zijn. — Ik zal het u terugzenden, zoodra ik het zal gelezen hebben. — Wanneer ik u alles zal gezegd hebben, oordeel dan over hetgeen wij bedoelen.

Deze tijd wordt in de schrijftaal menigvuldig, in de spreektaal altijd vervangen door den volm. tegenwoordigen: *wanneer wij komen, is hij reeds vertrokken* enz.

b. Sometijds vervangt deze tijd den volm. tegenwoordigen als uitdrukking van eene bescheiden bewering of den onvolm. toekomstenden als uitdrukking van de vaste overtuiging, dat iets zal geschieden.

Voorbeelden. Het zal wel wat anders beteekend hebben. — Ik zal tevergeefs gearbeid hebben. — Hij zal verhinderd zijn (geworden). — Gij zult ons niet hebben kunnen redden. — »Ja, zelfs de hand van een' moordenaar zal ik gewapend hebben. — Denk niet, dat gij uw doel bereikt; tevergeefs zult gij moeite aangewend hebben, om mij te overreden.

7) De verleden onvolm. toek. tijd stelt de werking voor als een *doen*, dat toekomstig was op een' tijd, die verleden is op het oogenblik der rede.

Voorbeelden. Ik zou het juist zeggen, toen hij het deed. — Hij zeide, dat hij den brief zou afhalen. — Ik wist het reeds, wat ik doen zou. — Zij verzekerden ons, dat wij er geen schade bij zouden lijden.

8) De verleden volm. toek. tijd stelt de werking voor als eene *daad*, die toekomstig was op een' tijd, die verleden is op het oogenblik der rede.

Voorbeelden. Ik dacht, dat hij zou vertrokken zijn, wanneer wij aankwamen. — Hij beweerde, dat hij het werk op den bepaalden tijd zou voltooid hebben. — Wij veronderstelden, dat zij vóór onze komst het verschil zouden vereffend hebben.

Aanm. Men verwarre de hier onder 7) en 8) genoemde tijden niet met de gelijkkluidende toekomstige tijden der voorwaardelijke wijze.

4. De beteekenis der tijden in de andere wijzen verschilt aanmerkelijk van die der tijden in de aantoonende wijze, die als voorstelling der werkelijkheid ook ieder tijdverschil toelaat, hetwelk geenszins het geval is met de andere wijzen. De aanvoegende en gebiedende wijze missen noodwendig de tegenwoordige en verleden tijden, omdat hetgeen men beveelt, wenscht, toelaat enz. niet iets is, dat reeds bestaat of bestaan heeft, maar alleen hetgeen nog geschieden moet en dus toekomstig is. Nogtans kan men mededeelen, wat men in het verleden wenschte. De gedachten in de aanvoegende wijze zijn dus wenschen van het tegenwoordige of van het verledene, d. i. iets waarvan men in het tegenwoordige de verwezenlijking verwacht of in het verledene de verwezenlijking verwachtte. Vandaar dat de aanvoegende wijze vooreerst twee subjectieve tijden heeft: een tegenwoordig toekomstige en een verleden toekomstige, die men nogtans gewoonlijk eenvoudig tegenwoordig en verleden noemt. In beide tijden laat de bijvoegende wijze het objectieve tijdverschil van onvolmaakt en volmaakt, d. i. van *doen* en *daad* toe. De bijvoegende wijze heeft dus vier tijden (vergel. blz. 264).

5. De gebiedende wijze stelt de werking voor als een door den spreker bevolen *doen*. Men gebiedt nooit eene *daad*; deze wijze laat dus het objectief tijdverschil niet toe, en evenmin het subjectieve, gelijk hierboven is opgemerkt. De gebiedende wijze heeft derhalve maar éenen tijd, nl. den onvolm. tegenw. toekomstigen, of gelijk men hem gewoonlijk noemt: den tegenwoordigen tijd.

6. Gedachten in de voorwaardelijke wijze kunnen als gedachten, die niets met de werkelijkheid te maken hebben, slechts gedacht worden als gelijktijdig met het tegenwoordige. In zulk eene gedachte kan de werking zijn voorgesteld, of als een *doen*, of als eene *daad*, d. i. zij kan onvolmaakt of volmaakt zijn. De voorwaardelijke wijze heeft dus eigenlijk maar twee tijden: den onvolmaakten en den volmaakten tegenwoordigen. Naast deze tegenwoordige tijden heeft de voorwaardelijke wijze twee toekomstige, die evenzeer de gedachte als tegenwoordig voorstellen.

Aanm. Dat er geen onderscheid in tijdsbepaling tusschen de tegenwoordige en toekomstige tijdvormen der voorwaardelijke wijze is, blijkt daaruit, dat ze elkaar kunnen vervangen; vergelijk slechts Beets' *Lente*: *Had ik uw adem, nachtegalen!... Ik prees dien God in mijn gezangen... Ik zou dien grooten Schepper loven... Mijn zangtoon zou des morgens stijgen... Met u, zoude ik des nachts niet zwijgen... Mijn lied zou vrome zielen treffen... Ik ware een priester in dien tempel... Nu zink ik zwijgende op den drempel Van 't heiligdom.*

De groote overeenkomst van voorwaardelijke zinnen met zinnen, waarvan het werkwoord in de voorwaardelijke wijze staat, heeft de toekomstige tijden in deze laatste doen ontstaan. De aantoonende wijze vordert namelijk telkens twee verschillende tijdvormen: *ik zal den brief schrijven* (toek. tijd), *wanneer ik daartoe den tijd heb* (tegenw. tijd) en niet: *wanneer ik daartoe den tijd zal hebben*; op gelijke wijze in de voorw. wijze: *ik zou dien God in mijn gezangen prijzen, indien ik uwen adem had, nachtegalen!* nogtans ook: *ik prees dien God enz.*

7. De tijdvormen der onbepaalde wijze hebben zeer onbepaalde beteekenis. Doorgaans echter wordt de onbep. wijze vergezeld van een ander werkwoord in eene andere wijze, dat door zijnen tijdvorm te kennen geeft, hoe de zin moet worden opgevat.

De onbepaalde wijze onderscheidt alleen de werking als tegenwoordig of toekomstig, en als doen of daad. Zij heeft dus vier tijden (vergel. blz. 263).

§ 66. DE VERVOEGING DER WERKWOORDEN.

1. Het werkwoord drukt door zijne verbuiging of vervoeging uit: de *persoonsonderscheiding* in het *enkel-* en in het *meervoud*, de *tijdsbepaling* en de *wijze*. Genoemde drie grammatische betrekkingen worden echter zeer onvolledig door de vervoeging uitgedrukt.

De verbuiging is eene eenvoudige of eene samengestelde (zie § 25: 6). Alleen de onvolm. tegenwoordige en de onvolm. verleden tijd hebben eenvoudige, al de overige tijden samengestelde buigingsvormen. De samengestelde buigingsvormen worden door de hulpwerkwoorden van *tijd hebben*, *zijn* en *zullen* uitgedrukt in verbinding met het verleden deelwoord of de onbepaalde wijze van het te vervoegen werkwoord, terwijl deze hulpwerkwoorden ook weder alleen in den onvolm. tegenwoordigen en den onvolm. verleden tijd eenvoudige buiging hebben. De eigenlijke buiging is dus beperkt tot twee tijden; bovendien heeft het werkwoord twee eenvoudige buigingsvormen in de deelwoorden en een' ander in de zoogenaamde on-

bepaalde wijze. De buigingsuitgang van het tegenw. deelwoord is **end**: *loopend*, die van de onbep. wijze **en**: *loopen*. Zie over het gebruik van *hebben* en *zijn* onder 5 dezer §.

2. Het werkwoord heeft eene zwakke en eene sterke buiging. Het verschil tusschen de zwakke en sterke buiging vertoont zich alleen in den onvolmaakten verleden tijd en in het verleden deelwoord.

De zwakke onvolm. verleden tijd heeft achter den stam des werkwoords den buigingsuitgang **-de** of **-te**; de vorm van het zwakke verleden deelwoord is **-d** of **-t** achter den stam des werkwoords met het voorvoegsel **ge**; b. v.: *hooren*, *hoorde*, *gehoord*; *rooken*, *rookte*, *gerookt*.

De sterke onvolm. verleden tijd is gelijk aan den stam des werkwoords met veranderden wortelklinker; het sterke verleden deelwoord gaat uit op **-en**, achter den stam des werkwoords, veelal ook met een anderen wortelklinker dan die van den stam en met het voorvoegsel **ge**; b. v.: *zenden*, *zond*, *gezonden*.

3. De eenige modusuitgang, die onze taal heeft, is de e in de aanvoegende en voorwaardelijke wijze: aanv. wijze: *hij geve*, *hij gave*; voorwaardelijke wijze: *hij gave*. Gewoonlijk echter wordt de modusuitgang der voorwaardelijke wijze weggelaten. Achter den tijdsuitgang **-de** of **-te** kan de modusuitgang niet worden uitgedrukt: *hij hoorde*, *hij vluchtte*.

4. De persoonsuitgangen komen achter de tijds- en modusuitgangen; zij zijn **e**, **t** en **en** of **n**, gelijk uit het onderstaande blijkt:

Aantoonende wijze.

Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	
	zwak	sterk
<i>ik leer</i> of <i>ik leere</i>	<i>ik leerde</i>	— <i>vond</i>
<i>hij leert</i>	<i>hij leerde</i>	— <i>vond</i>
<i>wij leeren</i>	<i>wij leerden</i>	— <i>vonden</i>
<i>gij leert</i>	<i>gij leerdet</i>	— <i>vondt</i>
<i>zij leeren</i>	<i>zij leerden</i>	— <i>vonden</i> .

Aanvoegende wijze.

Onv. teg. tijd.	Onvolm. verl. tijd.	
	zwak	sterk
<i>ik leere</i>	<i>ik leerde</i>	— <i>vonde</i>
<i>hij leere</i>	<i>hij leerde</i>	— <i>vonde</i>
<i>wij leeren</i>	<i>wij leerden</i>	— <i>vonden</i>
<i>gij leeret</i>	<i>gij leerdet</i>	— <i>vondet</i>
<i>zij leeren</i>	<i>zij leerden</i>	— <i>vonden</i> .

Voorw. wijze.		Geb. wijze.
Onv. teg. tijd.		
zwak	sterk	
<i>ik leerde</i>	— <i>vonde of vond</i>	<i>leer</i>
<i>hij leerde</i>	— <i>vonde of vond</i>	<i>leert.</i>
<i>wij leerden</i>	— <i>vonden</i>	
<i>gij leerdet</i>	— <i>vondet of vondt</i>	
<i>zij leerden</i>	— <i>vonden.</i>	

Opmerkingen over de vervoeging in 't algemeen.

1. De persoonsuitgang *-e* in den 1^{en} pers. enkelv. van den onvolm. teg. tijd der aantoonende wijze komt alleen voor in deftigen stijl: *ik zegge, schrijf, bekenne.*

2. Wanneer de stam des werkwoords eindigt op een enkelen medeklinker, dan wordt de eindmedeklinker verdubbeld: *drukken, winnen*, met uitzondering van de *ch*, als: *lachen, kuchen*, terwijl de *sch* bij die verdubbeling *ssch* wordt: *visschen* (vergel. blz. 189. c).

3. Wanneer de stam reeds op *t* eindigt, dan blijft de persoonsuitgang *-t* achterwege: *hij en gij weet, sluit*, niet: *weet-t, sluit-t*. Op gelijke wijze wordt de uitgang *-d* of *-t* des verleden deelwoords weggelaten, wanneer de stam des werkwoords op *d* of *t* eindigt: *gemeld, gestuit*, niet: *gemeld-d, gestuit-t*.

Om de welluidendheid of om den rijm wordt deze persoonsuitgang ook wel weggelaten in den zwakken onvolm. verl. tijd: *Zoo gij niets dan verleiders ontmoette, zoudt gij niets dan ondeugd bedrijven* (Feith); *Indien je wat beter op de zaken lette, dan zouje ze allebei herkend hebben* (J. van Lennep); *Doch gij, die wel ten hemel blikte, De handen vouwde, maar niet badt, Die tranen maar geen woorden hadt, Die niet dan zuchtte, niet dan snikte! Tradt gij, gij onverhoord naar buiten?* (Tollens); *Gij verwekte, Redde' en dekte, Gij volmaakte Uw godlijk zaad* (Ten Kate, *De Schepping*).

Men lette er op, dat van geen weglating der *d* of *t* sprake mag zijn vóór den tijdsuitgang *-de* of *-te* bij werkwoorden, wier stam op *d* of *t*, eindigt; men schrijft dus: *antwoord-de, woed-de, vlucht-te, bericht-te*, en niet: *antwoorde, woede, vluchte, berichte*.

4. Er zijn werkwoorden, wier onvolm. verl. tijd zwak en wier verleden deelwoord sterk vervoegd wordt, als: *bakken, bakte, gebakken; lachen, lachte, gelachen*. Zulke werkwoorden hebben dus eene gemengde vervoeging; in § 67 wordt daarover nader gesproken.

5. De volmaakte tijden hebben twee hulpwerkwoorden: *hebben* en *zijn*. Verreweg de meeste werkwoorden worden met *hebben* vervoegd, sommige naar gelang der omstandigheden nu eens met *hebben*, dan met *zijn*, en een betrekkelijk gering getal uitsluitend met *zijn*.

Met *hebben* worden vervoegd:

1) De transitieve werkwoorden in den bedrijvenden vorm,

als: *ik heb den jongeling geprezen, wij hebben het boek ontvangen, gij hebt uwe les geleerd.*

Aanm. Er zijn eenige oorspronkelijk intransitieve, maar thans transitief gebruikte werkwoorden, die zoowel met *hebben* als *zijn* vervoegd worden, als: *ik heb het boek vergeten* (d. i. ik heb er niet aan gedacht, het mee te nemen), *ik ben den titel vergeten* (d. i. ik heb de kennis van den titel verloren); *ik heb en ben hem gevolgd, ontmoet*; *ik heb en ik ben mijn werk begonnen*; *ik heb en ik ben uwe lessen opgevolgd*; *hij is zijnen vader opgevolgd.*

2) De reflexieve werkwoorden, als: *wij hebben ons gewasschen, hij heeft zich verblijd.*

3) De onpersoonlijke werkwoorden, met uitzondering van de onpersoonlijke uitdrukkingen, die met *zijn* en *worden* gevormd zijn; b. v.: *het heeft geregend, het heeft sterk gestroomd.*

4) De hulpwerkwoorden van de wijze, alsmede die, welke als synoniemen van deze kunnen beschouwd worden (zie § 63. 9. 2). Aanm.), als: *ik heb mogen zien, ik heb vermocht of vermogen hem te overreden* (vergel. blz. 258, Aanm. 2).

5) De intransitieve en subjectieve werkwoorden, welke geen verandering van toestand of plaats uitdrukken, als: *arbeiden, beven, bluffen, bloeien, dorsten, heerschen, lachen, leven, mistasten, rusten, schreien, slapen, spoeden, staan, streven, strijden, vechten, waken, werken, weenen, zwijgen* enz.

Aanm. *Zitten* en *liggen* behooren ook tot deze werkwoorden; nochtans zegt men: *ik ben gezeten* enz. en *ik ben gelegen*, maar alsdan heeft het verl. deelw. de beteekenis van het tegenwoordige: *zittende, liggende*. Men zegt ook: *zich aan iets gelegen laten* of *zich aan iets gelegen laten zijn*, niet: *zich aan iets gelegen laten liggen*.

Met *zijn* worden vervoegd:

1) De werkwoorden *zijn, blijven, worden, ontstaan, gebeuren, geschieden* en *voorvallen*, die het bestaan eener zelfstandigheid of werking uitdrukken. *Bestaan, plaats grijpen, plaats hebben* en *plaats vinden*, die ook het bestaan uitdrukken, laten het gebruik van *zijn* als hulpwerkwoord niet toe.

2) De transitieve werkwoorden in het lijdend geslacht, als: *wij zijn geprezen (geworden).*

3) De intransitieve en subjectieve werkwoorden, die:

a. een overgaan in een anderen toestand uitdrukken: *bederven, bersten, breken, drogen, gedijen, gelukken, groeien, heelen, inslapen, ontslapen, smelten, sterven, uitdooven, verarmen, verdroren, verwelken, verdwijnen, verlammen* enz.

b. eene verandering van plaats uitdrukken: *dringen, voortdringen, gaan, geraken, glijden, haken, klimmen, komen, kruipen,*

landen, loopen, reizen, rijden, scheiden, sluipen, schrijden, springen, stijgen, waken, wijken, zeilen, zinken, zwemmen; — afstammen, afdalen, afspringen, doorrijden, inzeilen, overschrijden, overzwemmen enz. (vergel. blz. 35. 5).

Aann. Wanneer de spreker niet de verandering van plaats als hoofd- denkbeeld op den voorgrond wil plaatsen, maar de beweging als eene bloote handeling van het onderwerp wil doen voorkomen, dan worden sommige der laatstgenoemde werkwoorden met *hebben* vervoegd; b. v.: *ik heb hard geloopt, gij hebt lang gewandeld, wij hebben lustig gesprongen; zij hebben veel gereisd.* In het laatste geval hebben deze werkwoorden natuurlijk geen bepaling van plaats bij zich, maar kunnen eene bepaling van *duur* of van *wijze* bij zich hebben. Worden ze met *zijn* vervoegd, dan hebben ze gewoonlijk eene bepaling om uit te drukken *van waar of waarheen* de beweging geschiedt, doch niet noodwendig: *Hoe zijt gij gekomen? Wij zijn gewandeld, maar zij zijn gereden.* Zulk eene plaatsbepaling is namelijk niet de oorzaak, dat het werkwoord met *zijn* vervoegd wordt, maar de plaatsbepaling is een gevolg van de in het werkwoord uitgedrukte beweging. De met *hebben* vervoegde werkwoorden antwoorden op de vraag: *wat heb ik of wat had ik, wat zal ik, wat zou ik gedaan hebben?* enz.

6. Na bovenstaande bespreking van de vormveranderingen der werkwoorden zal het voldoende zijn, in de beide onderstaande voorbeelden van vervoeging den vorm aan te duiden, waarin de vervoeging van een werkwoord gewoonlijk geschreven wordt. Korthedshalve is alleen de eerste persoon van de verschillende tijden der aantoonende, aanvoegende en voorwaardelijke wijze opgegeven, en zijn de beide vervoegingen nevens elkander geplaatst.

Voorbeeld van vervoeging.

Bedrijvende vorm. Lijdende vorm.

Aantoonende wijze.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Ik prijs enz. Ik word geprezen enz.

Volmaakte tegenwoordige tijd.

Ik heb geprezen enz. Ik ben geprezen geworden enz.

Onvolmaakte verleden tijd.

Ik prees enz. Ik werd of wierd geprezen enz.

Volmaakte verleden tijd.

Ik had geprezen enz. Ik was geprezen geworden enz.

Onvolm. toekomstige tijd.

Ik zal prijzen enz. Ik zal geprezen worden enz.

Volm. toekomstige tijd.

Ik zal geprezen hebben enz. Ik zal geprezen geworden zijn enz.

Verleden onvolm. toek. tijd.

Ik zou prijzen enz. Ik zou geprezen worden enz.

Verleden volm. toek. tijd.

Ik zou geprezen hebben enz. Ik zou geprezen geworden zijn enz.

Aanvoegende wijze.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Ik prijze enz. Ik worde geprezen enz.

Volmaakte tegenwoordige tijd.

Ik zij geprezen enz. Ik zij geprezen geworden enz.

Onvolmaakte verleden tijd.

Ik preze enz. Ik werde of wierde geprezen enz.

Volmaakte verleden tijd.

Ik hadde geprezen enz. Ik ware geprezen geworden enz.

Voorwaardelijke wijze.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Ik preze (gewoonlijk: *prees*) enz. Ik werde, wierde (gewoonlijk: *werd*,
wierd) geprezen enz.

of ik zou prijzen enz. of ik zou geprezen worden enz.

Volmaakte tegenwoordige tijd.

Ik hadde (gewoonlijk: *had*) geprezen enz. Ik ware (gewoonlijk: *was*) geprezen
geworden enz.

of ik zou geprezen hebben enz. of ik zou geprezen geworden zijn enz.

Gebiedende wijze.

Enkelv.: Prijs. Word geprezen.

Meerv.: Prijst. Wordt geprezen.

'Onbepaalde wijze.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Prijzen. Geprezen (te) worden.

Volmaakte tegenw. tijd.

Geprezen hebben. Geprezen (te) zijn of geprezen ge-
worden (te) zijn.

Onvolm. toekomstige tijd.

(Te) Zullen prijzen. Geprezen te zullen worden.

Volmaakte toek. tijd.

Geprezen (te) zullen zijn. Geprezen te zullen zijn of geprezen
geworden te zullen zijn.

Deelwoorden.

Deelw. van den onvolm. tijd of tegenw. deelwoord.

Prijzende of prijzend. Geprezen zijnde of geprezen wor-
dende.

Deelw. van den volm. tijd of verleden deelwoord.

Geprezen of geprezen hebbende. Geprezen geworden zijnde of gepre-
zen geweest zijnde.

§ 67. STERKE VERVOEGING.

1. Als kenmerken der sterke vervoeging zijn opgegeven (§ 66. 2):

1) de onvolm. verleden tijd is gelijk aan den stam des werkwoords met verandering van den stamklinker ;

2) het verleden deelwoord gaat uit op *—en* en ondergaat insgelijks klankwisseling in de zes eerste klassen, met uitzondering van eenige werkwoorden der derde klasse, nl. die, welke als *lezen* vervoegd worden. De sterke werkwoorden worden om hunne klankwisseling ook *ongelijkvloeiende* genoemd, terwijl zij naar het verschil der klinkers onderscheiden worden in 10 klassen, waarvan hier een overzicht volgt. Aan gezien in sommige gevallen in den onvolm. verleden tijd de klinker van het enkelvoud verschilt van dien des meervouds, worden beide vormen opgegeven.

Onbep. wijze.	Onvolm. verl. tijd.		Verl. deelw.	
	Enkelv.	Meerv.		
Eerste klasse:	{ bevelen	beval	bevalen	bevelen.
	{ treffen	trof	troffen	getroffen.
Tweede klasse:	{ binden	band	bonden	gebonden.
	{ bergen	borg	borgen	geborgen.
Derde klasse:	{ bidden	bad	baden	gebeden.
	{ lezen	las	lazen	gelezen.
Vierde klasse:	dragen	droeg	droegen	gedragen.
Vijfde klasse:	bijten	beet	beten	gebeten.
Zesde klasse:	{ bleden	bood	boden	geboden.
	{ bulgen	boog	bogen	gebogen.
Zevende klasse:	{ vallen	viel	vielen	gevallen.
	{ hangen	hing	hingen	gehangen.
Achtste klasse:	blazen	blies	bliezen	geblazen.
Negende klasse:	loopen	liep	liepen	geloopen.
Tiende klasse:	heeten	(hiet)	(hieten)	geheeten.

Aanm. Voor eene eenigszins grondige studie onzer moedertaal is de kennis der klankwisseling van belang. Grimm noemt den sterken onvolm. verl. tijd eene hoofdschoonheid der Germaansche talen, eene eigenschap, die met hare oudheid en geheele inrichting ten nauwste verbonden is. Het is daarom goed, de kenmerkende vocalen der verschillende klassen in het oog te vatten.

Waar in deze lijst twee verschillende vormen voorkomen in den onvolm. verl. tijd, nl. in de 1^e, 2^e en 7^e klasse, is de bovenste de oudste; in de beide eerste klassen ging de *a* over in *o*, in de 7^e de *ie* in *i*. De werkwoorden der 5. en 6^e klasse hebben in het enkelvoud van den onvolm. verl. tijd de

scherpe open *ee* en *oo*, in het meervoud de zachte *e* en *o*. De werkwoorden der 10^e klasse hebben thans zwakke buiging in den onvolm. verl. tijd.

Eerste klasse.

2. Tot deze klasse behooren: *bevelen*, *braken*, *nemen*, *spreken*, *steken* en *stelen*, alsmede de volgende, die oorspronkelijk in den onvolm. verl. tijd dezelfde vocaal (enkelv. gesloten *a* en meerv. open *a*) hadden, maar deze hebben verwisseld met die des verleden deelwoords: *scheren*, *treffen*, *trekken*, *vechten*, *zweren* (etteren; zie *zweren*, een' eed doen, 4^e klasse).

Opmerkingen. 1. Zoowel voor de rechtstreeksche woordaflleiding als voor de spelling kan het nuttig zijn, te weten, welke thans zwak vervoegde werkwoorden vroeger sterk waren; daarom worden dezulke, waarvan de kennis niet overbodig kan geacht worden, bij iedere klasse opgegeven.

2. Vroeger werden ook sterk vervoegd naar de 1^e klasse: *helen*, *kwelen* (kwijnen, pijn hebben), *stenen* en de onvolm. verl. tijd van *wreken*, die *wrac*, *wraken* was. *Sporen* van hunne vroeger sterke verbuiging vindt men nog: van *helen* in (*ver*)*holen* (geheim, verborgen), *halm*, *hol*, *hullen*; van *kwelen* in *kwaal* en *kwellen* (§ 63. 5); van *teren* in het van *toren* afgeleide *tornen*; van *wreken*, behalve in het nog ongelijkvloeiende verl. deelw. *gewroken*, in *wraak* en *wrok*.

3. *Geboren* is het sterke verl. deelwoord van het oude *beren* (onv. verl. tijd *bar*, *baren*) = *dragen* en *voortbrengen*; van dit sterke werkwoord zijn rechtstreeks afgeleid: *baar*, *geboorte* en *beuren*.

Beschoren is het sterke verl. deelwoord van *bescheren*, *toedeelen*.

4. *Schrikken* was oudtijds zwak; thans wordt het sterk en zwak gebruikt. Het transitieve *verschrikken* is zwak; maar het intransitieve heeft een sterk verleden deelwoord, en hiervan is *onverschrokken* eene afleiding.

5. *Komen* staat voor *kwemen* en *gekomen* voor *gekwomen*, zoodat dit werkwoord oorspronkelijk regelmatig naar deze klasse gaat.

6. De tweede persoon van den onvolm. verl. tijd van de werkwoorden der 1^e en 3^e klasse, die in 't enkelvoud eene gesloten, in 't meervoud eene open *a* hebben, komt voor met beide klinkers: *gij bevalt* of *bevaalt*, *gij tradt* of *traadt*, *gij badt* of *baadt*, *gij at* of *aat* enz.

Tweede klasse.

3. Tot deze klasse behooren: *binden*, *blinken*, *dingen*, *dringen*, *dwingen*, (*be*)*ginnen*, *glimmen*, *klimmen*, *klinken*, *krimpen*, *ondervinden*, (*ver*)*slinden*, *slinken* (*slenken*), *spinnen*, *springen*, *stinken*, *vinden*, *winden*, *winnen*, *wringen*, *zingen*, *zinken*, (*be*)*zinnen*, (*ver*)*zwinden*; alsmede: *bergen*, *delven*, *gelden*, *kerven*, *melken*, *schelden*, *schenden*, *schenken*, *smelten*, *zwoelgen*, *zwellen*, *zwemmen*, *zenden*.

De volgende werkwoorden dezer klasse hebben in den onvolm. verl. tijd *ie* aangenomen: (*be*)*derven*, *helpen*, *sterven*, *werpen*, *zwerfen* en ook *werden* (thans *worden*). Sommige dezer werk-

woorden komen ook nog wel met *o* voor in den onvolm. verleden tijd.

Opmerkingen. 1. De onvolm. verl. tijd dezer klasse had oudtijds de gesloten *a* in 't enkelvoud, de gesloten *o* in 't meervoud: *binden, bant, bonden; delven, dalf, dolvent; helpen, halp, holpen* enz. *Delven* wordt ook zwak gebruikt in den onvolm. verl. tijd: *delfde*.

2. *Geronnen* is het sterke verleden deelwoord van *gerennen (gerinnen)* = *samenvloeien, snel loopen*. Het komt nog voor in *geronnen bloed* d. i. *samengeloopen, gestold* (niet: *gestollen* of *gestolten*, want *stollen* is zwak) *bloed*, en in *zoo gewonnen, zoo geronnen*. *Rennen (rinnen)* vroeger sterk, is thans zwak; nogtans komt het sterke verl. deelwoord nog wel voor: *Nimmer moe geronnen tijd*.

3. *Gezant* is ontstaan uit *gezendet, gezendt*, zwak verl. deelwoord van *zenden; zenden, schenden* en *schenken* waren vroeger zwak. *Verwant* staat tot *wenden*, gelijk *gezant* tot *zenden*. »*Ghebenedyt si die ons ghesend t heft enen verloessere van onsen vienden*» (vijanden, vergel. blz. 126. 2) en »*Doe send de die here andre knechte*» (uit het Leven van Jezus, 13^e eeuw); *My heeft hier tot u gesant die hertoghe Godevaert*» (13^e eeuw).

4. *Verbolgen* is het sterke verl. deelwoord van *verbelgen*; het wordt thans alleen als bijv. naamwoord gebruikt: *de verbolgen zee*. *Belgen* was oudtijds sterk: *belgen, balch—bolgen, gebolgen*.

5. *Barsten (bersten)* heeft *barsste, gearbarsten* en *borst, geborsten*. *Wenken* en *erven* worden soms, maar ten onrechte sterk vervoegd.

Derde klasse.

4. Tot deze klasse behooren: *bidden, liggen, zitten, eten, genezen, geven, lezen, meten, treden, vergeten, vreten*; alsmede: *wegen* en *bewegen*, die in den onvolm. verl. tijd eene zachte *o* hebben aangenomen.

Opmerkingen. 1. *Kleven* en *weven* waren vroeger sterk naar deze klasse; van het laatste is het verl. deelwoord nog sterk: *geweven*. *Wafel*, dus genoemd naar de ruitjes, herinnert aan den sterken onvolm. verl. tijd: *waf*.

2. *Gewezen* is het sterke verl. deelwoord van *wezen*; het wordt thans alleen als bijv. naamwoord gebruikt: *de gewezen koning van H*. *Wezen* ging dus regelmatig naar deze klasse: *wezen, was—waren, gewezen*. Zie over de verwisseling van *z* in *r*, *Zesde klasse*, Opm. 5. *Gesijn* werd oudtijds naast *gewezen* gebruikt. *Geweest* (voor *geweesd*) is een zwak verleden deelwoord van *wezen*. Ook *zien* gaat oorspronkelijk regelmatig naar deze klasse; *zien* staat voor *zejen, zegen* (gelijk *slaan* voor *slagen*) en *gezien* voor *geseën*. Het verleden deelwoord van *eten* is *geëten* of *gegeten*.

3. *Plegen*, gewoon zijn, heeft den onvolm. verl. tijd naar deze klasse met achteraanvoegde *-t*: *placht*; het verl. deelwoord is zwak: *gepleegd*. *Plegen*, bedrijven, en *verplegen* zijn geheel zwak: *hij pleegde verraad, heeft het gepleegd*.

4. *Steken*, nu van de eerste, was vroeger van deze klasse; het verl. deelwoord heeft de zachte open *e* met de zachte *o* verwisseld: *Niet dat ik er oit naa stondt, oft my zelven ingewikkeld heb door pracherye van*

een' besteeke keur (Hooft); *'t Welk geschied zijnde, werdt den genen, die de sleutels bewaarde, terstondt op 't lijf geloopen, hy doorsteeken, ende enz.* (Dezelfde); *Aen een van Idaes beecken Had sich Aeneas' Soon Eens heymelick versteecken* (L. Reael); *Gij, algenoezaam in U zelv', Die 't wormpje schiept, en 't stargewelf Met zonnen hebt ontsteken* (Ev. Gez. 53: 2); *Zoo gij, in ijver tot uw pligt, Niet door Gods liefde zijt ontsteken* (Ev. Gez. 60: 1).

Vierde klasse.

5. Tot deze klasse behooren: *dragen, graven, slaan* (voor *slagen*) en *varen*; alsmede de volgende, die in den onvolm. verl. tijd zijn afgeweken: *heffen, hief, geheven* (voor *gehaven*); *scheppen, schiep, geschüpen*; *wasschen, wiesch, gewasschen*; *wassen* (*groeien*), *wies, gewassen*. De volgende zijn in den onvolm. verl. tijd zwak geworden: *bakken, bakte* (oudt. *boec, biee*), *gebakken*; *lachen, lachte* (oudt. *loech*), *gelachen*; *laadde*, (oudt. *loed*), *geladen*; *malen, maalde* (oudt. *moel*), *gemalen*. *Loeg* voor *lachte* komt nog dikwerf voor bij dichters, *loed* enkele malen.

Opmerkingen. 1. *Zweren*, een' eed afleggen, heeft het verl. deelwoord gevormd naar de eerste klasse: *zweren, zwoer, gezworen*. *Zweren, etteren*, heeft *zwoor, gezworen*.

2. *Jagen en vragen* zijn oorspronkelijk zwakke werkwoorden, weshalve hunne sterke vormen *joeg* en *vroeg* worden afgekeurd.

Waaien heeft *waaide* of *woei, gewaaid*.

3. *Scheppen*, met een' lepel, schop of emmer, is thans zwak; in figuurlijke beteekenis is het zwak of sterk: *adem, lucht, moed, vermaak scheppen*; *hij schepte of schiep er vermaak in*.

Malen is alleen in de beteekenis van *fijn maken* sterk, dus niet in die van *schilderen, lastig zijn, ronddraaien, mijmeren*.

Wassen, met was bestrijken, is zwak.

4. *Standen* (samengetrokken tot *staen, staan*) ging regelmatig naar deze klasse: *standen, stont* (voor *stoent*), *gestanden* en *gestaen*. *Zelfstandig, voorstander, bijstander* enz. herinneren aan den ouderen vorm *standen*.

Vijfde klasse.

6. Tot deze klasse behooren: *benijden, bijten, blijken, blijven, dijgen, drijten, drijven, (ver)dwiijnen, glijden, grijpen, grijnen, hyschen, kijven, kijken, knijpen, krijgen* (ontvangen), *krijschen, krijten, kwijten, lijden, lijken (gelijken), mijden (vermijden), nijgen, nijpen, pijpen, prijzen, rijden, rijgen, rijten, rijven, schijnen, schijten, schrijden, schrijven, slijpen, slijten, smijten, snijden, spijten, splijten, stijgen, stijven, strijden, strijken, tijgen (aantijgen), wijken, wijzen, wrijven* en *zijgen*.

Opmerkingen. 1. *Belijden, prijzen* en *wijzen* waren vroeger en te recht zwak, als afgeleide werkwoorden.

Benijden, *bezwijnen*, *grijnen*, *hijgen*, *hijschen*, *krijschen*, *mijden*, *vermijden*, *tijgen* en *aantijgen*, *beschuldigen*, hebben ook zwakke vormen.

Benijden, *bezwijnen* en *hijgen* worden liefst zwak, *hijschen*, *mijden* en *tijgen*, *aantijgen*, zoowel sterk als zwak gebruikt. De spreektaal en de poëzie maken hierop dikwerf uitzondering.

• 2. Naast *dijgen* staat het meer gebruikelijke zwakke ww. *dijen*; het verl. deelwoord van *dijgen* komt als bijv. naamwoord voor in: *gedegen goud en zilver*.

3. *Krijgen*, oorlog voeren, is zwak; *stijven*, sterken of doen verharderen in 't kwade, insgelijks: *Zij stijfde ons in onze woede*. In andere beteekenissen is *stijven* sterk: *Zij steef ons linnen*; *Mijn vader Telamon was d' eerste, die de wallen Van Troje eer beklom en Herkles steef* (d. i. steunde) *met kraght* (Vondel). *Verstijven* is zwak.

4. *Pijpen*, op de pijp (fluit) spelen, is sterk: *peep*, *gepepen*; *pijpen*, eene pijp rooken, is zwak: *pijpte*, *gepijpt*. *Piepen* heeft: *piepte*, *gepiept*.

Vrijen, *vrijden*, vrij maken, heeft *vrijdde*, *gevrijd*; *vrijen*, liefde betoonen, heeft *vrijde*, *gevrijd*; dit laatste wordt in 't dialect soms sterk gebruikt: *vree*, *gevreën*.

5. *Kwalster* herinnert aan de eertijds sterke vervoeging van *kwijlen*, *speeksel* (voor *speek-el*) aan die van *spijen*, *spijgen* (*spuwen*).

Zesde klasse.

7. Tot deze klasse behooren: *bieden*, (*be*)*driegen*, (*ver*)*drieten*, *gieten*, *kiezen*, *liegen*, (*ver*)*liezen*, (*ge*)*nieten*, *rieken* (*ruik*en), *schieten* (*tiegen*), *vlieden*, *vliegen*, *vlieten*, *vriezen*, *zieden*, *buigen*, *druipen*, *duiken*, *fluiten*, *kluiven*, *kruien*, *kruipen*, *luiken*, *pluizen*, *schuilen*, *schuiven*, *sluiken*, *sluipen*, *snuiven*, *snuiten*, *spruiten*, *spuiten*, *stuiven*, *zuigen* en *zuipen*.

Opmerkingen. 1. *Klieven*, vroeger sterk, wordt nu zwak vervoegd: *kliefde*, *gekliefd*; *kruien* en *schuilen* worden ook gelijkvloeiend gebruikt: *kruide* (*krooi*), *gekruid* (*gekrooien*); *schulde* (*school*), *geschuld* (*gescholen*). *Zieden* heeft ook een zwakken onv. verl. tijd: *ziedde* (*zood*), *gezoden*. *Kluiven* is altijd sterk; *klooven* altijd zwak. *Pluizen*, *rafelen*, b. v. *touw pluizen* is sterk, maar *pluizen*, *pluizen afgeven*, heeft: *pluisde*, *gepluisd*.

2. *Tiegen*, *toog*, *getogen*, zie § 69. 8, (*Hoogd. ziehen*) is niet hetzelfde als *tijgen*, *teeg* (*tijgde*), *getegen* (*getijgd*).

3. *Spuwen* heeft *spuwde*, *gespuwd*; *spoo*g, *gespogen* zijn de sterke vormen van *spugen*, *spuigen*.

4. *Ruiken* en *rieken* zijn wisselvormen, nochtans kunnen ze niet altijd voor elkaar gebruikt worden; zoo zegt men b. v. altijd *ruiker*, niet *rieker*, en *welriekend*, niet *welruikend*.

5. Van *vriezen* is de onvolm. verl. tijd *vroos* of *vvoor* en het verleden deelwoord *gevrozen* of *gevroren*. Hier heeft eene zeer gewone verwisseling van *z* met *r* plaats, gelijk in *waren* (voor *wazen*), in *uitverkoren* (voor *uitverkozen*), in *verloor* en *verloren* van *verliezen* enz.

Zevende klasse.

8. Tot deze klasse behooren: *gaan* (voor *gangen* en *gegaan* voor *gegangen*), *hangen*, *vallen*, *vangen*, *houden* (voor *halden* en *gehouden* voor *gehalden*). De volgende werkwoorden dezer klasse hebben in den onvolm. verl. tijd den zwakken vorm aangenomen: *bannen*, *bande*, *gebannen*; *spannen*, *spande*, *gespannen*; *vouwen* (voor *valden*), *vouwde*, *gevouwen*; *zouten* (voor *zalten*), *zoutte*, *gezouten*.

Opmerking. *Ontvouwen* heeft in de eigenlijke beteekenis een sterk, in oneigenlijke beteekenis een zwak verleden deelwoord: *hij heeft ons zijn gevoelen ontvouwd* (blootgelegd, verklaard).

Achtste klasse.

9. Tot deze klasse behooren: *blazen*, *laten*, *raden* en *slapen*. *Braden* heeft in den onvolm. verl. tijd den zwakken vorm aangenomen: *braadde* (oudt. *bried*), *gebraden*. Van *raden* is naast den sterken vorm *ried* een zwakke *raadde* ontstaan.

Opmerkingen. 1. *Verwaten* is een sterk verl. deelwoord van het oude *verwaten* (*verwiet*, *verwaten*).

2. De onvolm. verleden tijd van *zich gelaten* is *zich geliet*: *hij geliet zich*, *alsof hij ons niet kende*. *Zich gelaten* is afgeleid van *gelaat*, *aangezicht*, en moest derhalve zwakke buiging hebben.

Negende klasse.

10. Tot deze klasse behooren: *loopen*, *liep*, *geloopen*; *stooten*, *siet*; *gestooten*; *houwen* (voor *hoowen*), *hiew*, *gehouwen*; *roepen* (voor *roopen*), *riep*, *geroepen*.

Opmerkingen. 1. *Stooten* heeft ook een zwakken vorm *stootte*.

2. *Brouwen* (bier brouwen) heeft *brouwde*, *gebrouwen* of *gebrouwd*. *Brouwen* (met de stem) is altijd zwak.

Tiende klasse.

11. Tot deze klasse behooren: *heeten* en *scheiden*, die in den onvolm. verleden tijd den zwakken vorm hebben aangenomen: *heette* (oudt. *hiet*), *geheeten*; *scheidde* (oudt. *schied*), *gescheiden*.

12. De werkwoorden, die door middel van voorvoegsels of door oneigenlijke samenstelling van sterke werkwoorden gevormd zijn, worden evenals hunne grondwoorden verbogen; b. v.: *besluiten* en *ontsluiten* als *sluiten*; *doorvaren*, *voortvaren* en *rondvaren* als *varen*; *waarnemen* als *nemen*. *Beraadslagen* van *raadslag*, *verwelkomen* van *welkom* en *glimlachen* van *glimlach* hebben als afgeleide werkwoorden te recht de zwakke buiging. *Dwaars-*

drijven, *pluimstrijken*, *beeldhouwen* en *psalmzingen* worden ook zwak vervoegd: *dwarsdrijfde*, *gedwarsdrijfd*; *pluimstrijkte*, *gepluimstrijkt*; *beeldhouwde*, *gebeeldhouwd*; *psalmzingde*, *gepsalmzingd* (zie § 70. 4).

§ 68. DE ZWAKKE OF GELIJKVLOEIENDE VERVOEGING.

1. De werkwoorden der zwakke vervoeging zijn afgeleide. Slechts enkele afgeleide werkwoorden, in de vorige § vermeld, hebben de ongelijkvloeiende verbuiging aangenomen.

De gelijkvloeiende werkwoorden vormden oorspronkelijk hun' onvolm. verl. tijd door middel van het werkwoord *doen*, dat aan den stam des werkwoords werd gehecht en er allengs mede versmolt, zoodat het als een uitgang werd beschouwd: *wij hoordeden*, *hoordeden*, *hoorden*.

De uitgang *-de* ontstond op die wijze; de uitgang *-te* is uit *-de* ontstaan. Door den invloed van den eindmedeklinker des stams werd na de scherpe of harde medeklinkers *-de* tot *-te* verscherpt: uit *hopede* ontstond door samentrekking *hoopde* en door verscherping *hoopte*, en op gelijke wijze na de overige scherpe of harde medeklinkers: *juichte*, *wikte*, *blafte*, *loste*, *stuitte*.

2. Het verleden deelwoord ging in het Middelnederlandsch uit op *-t*, die in *-d* is overgegaan voor de werkwoorden, die in den onvolm. verl. tijd *-de* als tijdsuitgang bekwamen: *gehoord*.

Men kan dus nu als regel stellen, dat *-de* als tijdsuitgang van den onvolm. verl. tijd en *-d* als uitgang van het verl. deelwoord moeten voorkomen, wanneer de stam niet eindigt op een' der scherpe of harde medeklinkers: *t*, *k*, *f*, *s*, *ch* of *p* (gemakkelijk te onthouden: 't *kof-s-chip*); na deze medeklinkers komen *-te* en *-t* als uitgangen. Na de onechte *f* en *s* (zie § 41. II. 3. 2) op blz. 189) staan *-de* en *-d* als uitgangen: *leven*, *leefde*, *geleefd*; *vreezen*, *vreesde*, *gevreesd*. De *sch* geldt voor eene echte *s*; daarom: *vischte*, *gevischt*. Men schrijft: *vonnide* en *gevonnisd*, niet *vonniste* en *gevonnist*, omdat de *s* in den uitgang *-is* na de toonlooze *i* niet volkomen scherp is.

3. Op blz. 271 is reeds gesproken over de verdubbeling van *d* en *t* in den onvolm. verl. tijd van werkwoorden, wier stam op *d* of *t* eindigt: *hoedde*, *verblindde*, *antwoorde*, *stichtte*, *berichtte*, *vluchtte* en over de weglating van *d* of *t* als uitgang des verleden deelwoords na dergelijke stammen: *gehoed*, *verblind*, *gesticht*, *bericht* en niet *gehoed-d*, *verblind-d*, *gesticht-t*, *bericht-t* enz. Oorspronkelijk was er tusschen den stam des werkwoords en de uitgangen van den onvolm. verl. tijd en het verl.

deelwoord een klinker of tweeklank, die zich in het Middelnederlandsch nog vertoonde als toonlooze *e*: *jagede, hoppede, geachtet, gescadet* (geschaad). Deze klinker is ook in: *gij aat (atet), laast (lazel), naamt (namet)* enz. vervallen (vgl. blz. 276, *Opm.* 6), en komt soms nog voor in den onvolm. verl. tijd der werkwoorden, wier stam eindigt op *t* of *d*, voorafgegaan van een' gesloten klinker: *zetteden, letteden, reddeden, schuddeden* enz., waarvoor men nogtans in den regel schrijft *zetten, letten, reddden, schudden* enz.

4. Van *leggen* en *zeggen* is vóór den tijdsuitgang *-de* en den uitgang *-d* des verleden deelwoords, alsmede vóór den persoonsuitgang *-t*, *eg* in *ei* overgegaan: *leide, zeide, geleid, gezeid, hij leit, je leit; legde, gelegd, gezegd, hij legt en gij legt* worden ook gebruikt; *zegde* is alleen in Zuid-Nederland in gebruik. In plaats van *zeide* en *leide* zegt men ook *zei* en *lei*; gelijke weglating des uitgangs van den zwakken onvolm. verl. tijd heeft plaats in: *kon* voor *konde*, *zou* voor *zoude*, *wou* voor *woude*.

§ 69. DE ONREGELMATIGE WERKWOORDEN.

1. De werkwoorden, die in hunne buigingsvormen afwijken van de regelmatige sterke en zwakke vervoeging zijn de volgende.

Onbep. wijze.	Onv. teg. tijd. 3 ^e pers. enk.	Onv. teg. tijd.	Verleden deelw.
1. brengen	brengt	bracht	gebracht.
2. denken	denkt	dacht	gedacht.
3. doen	doet	deed	gedaan.
4. (dorren)	(dar)	dorst.	
5. dunken	dunkt	dacht	gedacht.
6. gaan	gaat	ging	gegaan.
7. hebben	heeft	had	gehad.
8. komen	komt	kwam	gekomen.
9. koopen	koopt	kocht	gekocht.
10. kunnen	kan	konde, kon	gekund.
11. moeten	moest	moest	gemoeten.
12. mogen	mag	mocht	gemoogd of gemocht.
13. plegen	pleegt	placht.	
14. staan	staat	stond	gestaan.
15. (werken)		wrocht	gewrocht.
16. weten	weet	wist	geweten.
17. willen	wil	wilde of wou	gewild.
18. zien	ziet	zag	gezien.

19. zijn	is	was	geweest.
20. zoeken	zoekt	zocht	gezocht.
21. zullen	zal	zoude, zou.	

2. De afwijkingen in de vervoeging der onregelmatige werkwoorden zijn voor sommige, òf geheel, òf gedeeltelijk dezelfde, hetwelk reeds doet vermoeden, dat ze bij gelijke afwijking het gevolg van eene zelfde en bepaalde oorzaak en derhalve niet willekeurig zijn.

Zoo hebben *brenghen*, *denken*, *dunken*, *mogen*, *werken* (voor *worken*) en *zoeken* alle den onvolm. verleden tijd en het verleden deelwoord op *cht*. Het verleden deelwoord heeft zich in deze werkwoorden geschikt naar den onvolm. verleden tijd, en daarom zal het voldoende zijn den vorm van dezen tijd te verklaren.

De *-t* in *bracht*, *dacht*, *docht*, *kocht*, *mocht*, *wrocht* en *zocht* is ontstaan uit *-te* door de afwerping (apocope) van de *e*, die deze vormen in het Middelnederlandsch nog hadden. Deze werkwoorden waren oorspronkelijk zwak met uitzondering van *brenghen*, dat sterk was, maar later in den onvolm. verl. tijd zwak is geworden. Reeds zeer vroeg ondergingen de stammen dezer werkwoorden, en dat is met die van sommige andere onregelmatige werkwoorden insgelijks het geval, veranderingen in den stam, waardoor deze den vorm kregen, dien ze nu hebben, en die in sommige gevallen de verscherping van den tijdsuitgang *-de* tot *-te* noodzakelijk maakte. Zoo ontstond

<i>bracht</i>	uit <i>brachte</i>	voor <i>brag-de</i>	uit <i>brenghde</i> ;
<i>dacht</i>	uit <i>dachte</i>	voor <i>dak-te</i>	uit <i>denkede</i> , <i>denkte</i> ;
<i>docht</i>	uit <i>dochte</i>	voor <i>dokte</i>	uit <i>dunkede</i> , <i>dunkte</i> ;
<i>mocht</i>	uit <i>mochte</i>	voor <i>mogede</i> , <i>moogde</i> ;	
<i>kocht</i>	uit <i>kochte</i> (<i>kofte</i>)	voor <i>kopede</i> , <i>koopte</i> ;	
<i>wrocht</i>	uit <i>wrochte</i>	voor <i>workede</i> , <i>workte</i> ;	
<i>zocht</i>	uit <i>zochte</i>	voor <i>zoekede</i> , <i>zoekte</i> .	

Aann. De veranderingen in de klinkers der bovenvermelde vormen hebben verschillende oorzaken en zijn daarom ook van verschillende aard. In *brenghen* oudt. *bringen* (Gothisch *brigan* en onvolm. verl. tijd *brah-ta*) is de stam, die den zwakken tijdsuitgang voorafgaat, sterk en niet versterkt door de neusletter *n*, gelijk zulks het geval is geworden met den tegenw. tijd en de daarvan afgeleide vormen; de *i* der onbep. wijze werd *a* in den onvolm. verl. tijd, en deze ontstond derhalve door de gewone klankwisseling bij de sterke werkwoorden.

Denken staat voor *danken*, waaruit de *a* van *dacht* is te verklaren.

In *docht* van *dunken* had geen klankwisseling, maar klankwijziging

plaats, omdat *u* en *o* in oorsprong één zijn, namelijk wijzigingen van de *u* (oe), gelijk die voorkwam in *kugel* (*koegel*), thans *kogel*; de *u* van *dunken* staat tot de *o* van *docht*, als die klinkers van *druk* en *drok*, *druppel* en *druppel* tot elkaar staan.

In *zocht* van *zoeken* en *kocht* van *koop* is de klinker verscherpt (dus *gewijzigd*, niet *verwisseld*) door den invloed van den volgenden dubbelen medeklinker *cht*.

Wrocht en *gewrocht* zijn onregelmatige vormen van *wor*ken (thans *werken*), waarnaast de regelmatige *werkte* en *gewerkt* van *werken* staan. *Wrocht* en *gewrocht* komen in Noord-Nederland alleen in den deftigen stijl voor; in Zuid-Nederland hoort men ze ook menigvuldig in de spreektaal. In *urocht* en *gewrocht* heeft eene gelijke letteromzetting plaats, als in *nooddrift* voor *nooddurft* van *durven*, *derven*.

Op gelijke wijze als *kocht* uit *koop*en ontstond, kwam *verknocht* van *verknopen*; en zoo ook staat *gerucht* tot *roepen*, gelijk *zocht* tot *zoeken*.

De *-t* van *moest*, *wist* en *dorst* is insgelijks een overblijfsel van den zwakken tijdsuitgang *-de* (*-te*). In den stam zelven had eene verwisseling van *t* of *r* in *s* plaats. Zoo staat:

wist voor *witte*; *moest* staat voor *moette*; *dorst* staat voor *dorde*.

Aann. *Dorren* (*derren*, *darren*) is verouderd; de zwakke vorm van *darde* komt nog voor in Hoofts bijschrift op Jacob van Heemskerk;

Heemskerk, die dwers door 't ys en 'tyzer *darde* streeven,

Liet d'eer aan 't landt, hier 'tlyf, voor Gibraltar het leeven.

Op *durven* (*derven*, *darven*), dat oorspronkelijk *behoeven* beteekende, (vervolgens *ontberen*, *missen*) is de beteekenis *wagen* van *dorren* overgegaan. Naast den onregelmatigen vorm *dorst* staat de regelmatige *durfde* van *durven*, waarvan het verl. deelwoord *gedurfd* is.

In *placht* van *plegen* (zie blz. 277, 4. *Opm.* 3) is de *t* achter-aangevoegd (paragogisch).

3. De werkwoorden *kunnen*, *mogen*, *willen* en *zullen* missen in den 3en persoon enk. van den onv. tegenw. tijd der aantoonende wijze den persoonsuitgang *-t*: *hij kan*, *mag*, *wil* en *zal*, en dit is ook het geval met *is* voor *ist*. De reden daarvan is bij *kunnen*, *mogen* en *zullen*, dat de tegenwoordige tijden dezer werkwoorden oorspronkelijk verleden tijden zijn, en deze hebben in den 3en persoon enk. geen persoonsuitgang: *hij zag*, *hij kwam*. In de vervoeging van sommige werkwoorden is namelijk de onvolm. verleden tijd gekomen in de plaats van den onvolm. tegenwoordigen; men noemt ze daarom werkwoorden met *verschoven* verleden tijd (praeteritum). Dit is het geval met *kunnen*, *mogen*, *zullen*, *weten* en *moeten*. Deze werkwoorden waren sterk, terwijl hunne infinitieven oorspronkelijk een anderen vorm hadden, die *kinnen*, *megen*, *zillen*, *wijten* en *maten* moet

geweest zijn *). Toen hunne verleden tijden: *kan*, *mag*, *zal*, *weet* en *moet* met verandering van beteekenis als tegenwoordige tijden gebruikt werden, ontstonden nieuwe verleden tijden, die zwak gevormd werden van de destijds bestaande infinitieven: *konde* van *konnen*, en *zoude* voor *zolde* van *zollen*; uit de nieuwe verleden tijden van *mogen*, *moeten* en *weten* ontstonden de hierboven onder 2 verklaarde vormen: *mocht*, *moest* en *wist*.

Aanm. De verschoven verleden tijd *mag* (oud verl. deelw. *gemogen*) behoorde derhalve tot de 1^e klasse; *kan* en *zal* behoorden tot de 2^e klasse; *weet* (verl. deelw. *geweten*) behoorde tot de 5^e en *moet* (verl. deelw. *gewoeten*) tot de 4^e klasse. Dat *weten* en *moeten* behooren tot de werkwoorden, die den persoonsuitgang *-t* missen, valt in onze taal niet in 't oog, omdat de stam op *t* uitgaat, wel in het Hoogduitsch, waarin de stam niet op *t* eindigt: *er weiss*, *muss*.

Durven en *gunnen* alsmede het verouderde *dorren* behoorden in het Middelnederlandsch ook tot de werkwoorden met *verschoven praeteritum*, maar dragen daarvan nu geen sporen meer; van *derven* (*durven*) was de verschoven verl. tijd *darf*, van *dorren* was hij *dar*, van *onnen* (waaruit *gonnen*, *gunnen*) was hij *an*. »*k Wed, zy den hemel plondren'd ar En laat'er niet een' groote star* (Hooft); *Al waer het noyt geschied, zood erf men 't nu bestaan* (Vondel).

De verleden deelwoorden van *kunnen*, *moeten*, *mogen* en *willen* (als werkw. van wijze) komen in de schrijftaal weinig voor. Verg. blz. 258. *Aanm.* 2.

Willen mist ook de *t* in den 3^{en} pers. enk. van den teg. tijd: *hij wil*; de oorzaak daarvan is, dat oudtijds in dit werkwoord de vormen der aantoonende wijze ontbraken en door die der aanvoegende wijze werden vervangen; *hij wil* staat dus voor *hij wille*, waarvan hier een voorbeeld uit het Middelnederlandsch: *Want ghi en wet niet wel, oft hi Uwer comsten gestaed si, Oft iets gaens heeft al stille, Dat hi alleen wesen wille* (d. i. men moet zijnen vriend niet te dikwerf bezoeken, „*want gij weet niet, of uwe komst hem gelegen is, dan wel, of er iets bij hem gaande is, zoodat hij alleen wil wesen*” †).

Overigens behoort *willen* ook tot de werkwoorden met *verschoven verleden tijd*. Het mist de geb. wijze (zie onder 8), en zijn onv. verl. tijd is *wilde* of *wou* (voor *woude* uit *wolde* van *wollen*).

Is eindelijk staat voor *ist* en mist den persoonsuitgang zonder reden.

4. *Doen*, *gaan*, *staan* en *zien* zijn eenlettergrepig en missen

*) Vergelijk *Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn*, 3^e jaarg., blz. 63 v. v.: Over de werkwoorden met een verschoven praeteritum.

†) N. N. Magazijn t. a. p.

derhalve den uitgang des infinitiefs; zij staan voor: *doe-en*, *ga-en*, van *gangen*; *sta-en*, van *standen*; en *zien* van *zie-en*, *zi-jen*, *zigen*. De vormen van *gaan*, *staan* en *zien*, alsmede die van *komen*, zijn voor het overige reeds verklaard bij de klassen der sterke werkwoorden.

Doen heeft in den onvolm. verl. tijd *deed*, in het verleden deelwoord *gedaan* (voor *gedaden*). *Voldoen* heeft twee vormen voor het tegenw. deelwoord: *voldoende* en *voldoend*, waarvan de eerste uitsluitend als bijv. naamwoord, de laatste als deelwoord gebruikt wordt.

5. *Hebben* staat voor *haven*, waaraan *heeft* (in het Middelnederl. nog *hevet* voor *havel*) nog het meest herinnert. In *handhaven* komt nog de oorspronkelijke vorm voor. De onvolm. verl. tijd *had* staat door afwerping (apocope) voor *hadde*, en dit door uitlating (syncope) voor *havede*, *hadde*, en *gehad* voor *gehavede*. — *Hebben* was dus oorspronkelijk een zwak werkwoord. *Behept* (*behipt*), komt niet van *hebben*, maar is een bijv. naamwoord, afgeleid van het werkwoord *happen* = *vangen*. Door Umlaut ging *a* in *i* en *e* over, evenals in *verminkt* van *mank*.

6. In de vervoeging van *zijn* komen drie verschillende werkwoordelijke stammen voor. Tot den eenen stam behoort de 1e pers. van den onv. teg. tijd der aant. wijze: *ik ben*; de 2e pers. enk. van dezen tijd: *du bist* vindt men ook bij Zuidnederlandsche schrijvers, terwijl in de spreektaal ook *je bent*, *benje*, *we bennen* en *ze bennen* gehoord worden.

Tot een anderen stam behooren: *hij is*, *wij zijn*, *gij zijt*, *zij zijn*, de vormen der geb. wijze: *zij* en *zijt*, die van den teg. tijd der aanv. wijze: *ik zij* enz., terwijl de infinitief ontleend is aan de meervoudsvormen van de aantoonende wijze.

De onvolm. verl. tijd en het verl. deelw. behooren tot *wezen*, waarvan de vervoeging is besproken op blz. 277 bij de sterke werkwoorden der 3e klasse. De gebiedende wijze ontleent hare vormen aan *zijn* en *wezen* beide: *zij*, *zijt* en *wees*, *weest*.

7. De door voorvoegsels van onregelmatige werkwoorden afgeleide of met partikels samengestelde werkwoorden worden vervoegd als hunne grondwoorden. Zoo worden *bedenken*, *nadenken*, *witdenken*, *verdenken* enz. vervoegd als *denken*; *vermogen* als *mogen*; *aanbrengen*, *inbrengen*, *opbrengen*, *rondbrengen*, *uitbrengen* enz. als *brengen*.

8. Onder de onregelmatige werkwoorden zijn er, die het een of ander deel van hunne vervoeging missen. Men noemt ze daarom *gebrekkige* werkwoorden; het zijn: *kunnen*, *moeten*,

mogen, *plegen*, *willen*, *wezen*, *zijn* en *zullen*. Van deze hebben *kunnen*, *moeten*, *mogen*, *plegen*, *willen* en *zullen* geen gebiedende wijze. *Plegen* en *zullen* hebben ook geen verl. deelwoord. *Wezen* heeft geen onvolm. tegenw. tijd en zijn tegenw. deelwoord komt alleen voor in eenige samenstellingen: *aanwezend*, *afwezend*. *Zijn* komt alleen voor in de hierboven onder 6 genoemde vormen.

Van *dorren*, *liegen* en *werken*, wier onbepaalde wijze ook in onbruik is geraakt, bestaat van *dorren* slechts de onvolm. verl. tijd, van *tiegen* en *werken* bestaan alleen de onv. verl. tijd en het verl. deelwoord.

§ 70. OVER DE SCHEIDBARE EN ONSCHEIDBARE SAMENSTELLING
DER WERKWOORDEN.

1. Bij vele samengestelde werkwoorden houdt bij de vervoeging in sommige gevallen de samenstelling op, d. i. het bepalende deel scheidt zich weder van het werkwoord, namelijk: 1) in de enkelvoudige tijden der verschillende wijzen bij de woordschikking door den hoofdzin gevorderd; 2) bij het verleden deelwoord, en 3) bij de onbepaalde wijze met *te*: *hij komt aan*, *ik hield huis*, *hij ga voort*, *hij kwame achteraan*, *laat los*, *voortgestuwd*, *om rond te kijken*. Bij andere samengestelde werkwoorden nogtans blijft het omschrijvend deel altijd zijne plaats behouden: *ik ondervraag*, *hij raadpleegde*, *hij raaskalle*, *liefskoos*, *gevrjwaard*, *doorboord*, *te waarschuwen*. In het eerste geval heeten de samengestelde werkwoorden scheidbaar, in het laatste geval onscheidbaar.

Bij de scheidbare samenstelling komt onder 1) het bepalend deel achter het bepaalde; onder 2) komt het voorvoegsel *ge* des deelwoords tusschen de beide deelen der samenstelling, terwijl alles wordt aaneengeschreven; onder 3) komt het voorzetsel *te* insgelijks tusschen die deelen, maar onverbonden. Bij de onscheidbare samenstelling gaat het voorvoegsel des deelwoords vooraf, terwijl het wordt weggelaten, wanneer het bepalende deel een partikel is: *doorboord*, *overtuigd*, *omringd* enz.

Aanm. Bij de werkwoorden, welke door middel van voorvoegsels zijn afgeleid, blijft insgelijks in het verleden deelwoord het voorvoegsel *ge* weg: *bezocht*, *gelukt*, *erlangd*, *herkend*, *ontvangen*, *verloren*. De werkwoorden met het voorvoegsel *wan* maken daarop eene uitzondering: *gewantrouwd*, *gewanhoopt*, evenwel *wanschapen*, evenals *rechtschapen*.

2. De samengestelde werkwoorden, bestaande uit twee

werkwoorden, zijn onscheidbaar samengesteld, als: *liefkozen* (d. i. *lieven* en *kosen*), *minnekozen*, *rinkelrooien* (d. i. *rinkelen* of *met rinkels spelen* en *rooien* of *rondzwieren*), *ruilebuiten* (d. i. *ruilen* en *buiten*), *spelemeien* (d. i. *spelen* en *meien*, hetwelk ook voorkomt in *zich vermeien* of *vermeiden*, d. i. *verlustigen*), *spelevaren* (d. i. *varen* of *gaan spelen*); ook dezulke, welke door verdubbeling of reduplicatie gevormd zijn, als: *ginnegappen*, *harrewarren*, *hiphappen*, *kriebelkrabbelen*, *ziegezagen* enz.

3. Samengestelde werkwoorden, bestaande uit een werkwoord en een zelfst. naamwoord, waarvan de samenstelling door afleiding bewerkt is, zijn onscheidbaar, als: *knipoogen* (van *knippen* en *oog*), *knikkebollen*, *reikhalzen*, *stampvoeten*, *staroogen*, *schoorvoeten*, *trekkebekken*, *watertanden* enz.

4. Werkwoorden, die afgeleid zijn van een reeds samengesteld zelfstandig naamwoord volgen den regel der onscheidbare samenstelling, als: *antwoorden*, *argwanen*, *beraadslagen* (van *raadslag*), *dagvaarden*, *glimlachen*, *handhaven* (van *handhave*, d. i. *handvatsel*), *koeterwalen* (van *koeterwaal*, d. i. fig. *onverstaanbare taal*), *nachtbraken* (van *nachtbraak*), *radbraken* (van *radbraak*, d. i. *het breken der leden op het rad*), *schandvlekken*, *schoolmeesteren*, *stofregenen*, *verwelkomen*, *waarborgen*, *wedijveren*, *weklagen* (van *weeklage* voor *weklacht*), *weerlichten*, *zegepralen*.

Hiertoe moeten ook gerekend worden: *dwarsboomen*, *doodverven* en *kortwieken*, die de samengekoppelde woorden *dwarsboom*, *doodverf* en *kortwiek* veronderstellen, alsmede: *rechtvaardigen*, dat van een samengesteld bijv. naamwoord is afgeleid.

Tot deze klasse moeten nog gebracht worden woorden, als: *beeldhouwen*, *dwarsdrijven*, *pluimstrijken*, *slaapwandelen* enz., die van *beeldhouwer*, *dwarsdrijver*, *pluimstrijker*, *slaapwandelaar* enz. moeten afgeleid zijn en daarom eigenlijk *beeldhouweren*, *dwarsdrijveren* moesten geschreven worden, gelijk *schoolmeesteren*, *schipperen*, *leeraren* enz. *Zegevieren* zal ontstaan zijn uit *zegevierend*, *evenaren* voor *evenaarden* uit *evengeaard*; beide volgen den regel der onscheidbare samenstelling, gelijk ook *psalmzingen*.

Buiksprekten, *koordedansen* en *croegloopen* zijn scheidbaar en nemen bij de oplossing der samenstelling een verzwegen voorzetsel aan: *hij spreekt uit of met den buik*; *hij danst op de koord*; *hij liep in de croeg*.

5. Scheidbaar is de samenstelling, wanneer het werkwoord is samengesteld:

1) Met een zelfstandig naamwoord, als: *huishouden*, *gade-*

slaan (= *acht* of *aandacht slaan*), *waarnemen* (= *acht nemen*), *recht-spreken* enz. Eenige zijn uitgezonderd: *logenstraffen*, *raad-plegen* en *waarschuwen* (*schuwen*, *schouwen* = *toon*en).

2) Een bijvoeglijk naamwoord, bijwoord of voorzetsel, als: *hoogachten*, *goeddoen*, *goedvinden*, *kwijtraken*, *vrijlaten*, *aaneensluiten*, *achteruitzetten*, *medezingen*, *misgooien*, *rechtuitgaan*, *samenvoegen*, *terugkomen*, *toebinden*, *voortvoaren*, *wedervinden*, *wegloopen*, *aanhaken*, *achterhouden*, *bijblijven*, *doorlaten*, *inhalen*, *omwerpen*, *onderdompelen*, *optuigen*, *overhalen*, *tegenspreken*, *uitzingen*, *voorzingen* enz. De voorzetsels, die in samenstelling met een werkwoord voorkomen, zijn bijwoorden geworden, tenzij er een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord op volgt, als: *hij dompelt onder het water*.

Uitzondering maken:

1) *Vrijwaren* en *waarzeggen*.
 2) De met *vol* samengestelde: *volbrengen*, *voldingen*, *voldoen*, *voleinden*, *volharden*, *volmaken*, *vollooiën*, *vollrekken*, *volvoeren*; met uitzondering van *vólhouden*. *Vol* tegenstelling van *ledig*, *leeg* vormt geen samenstelling met het werkwoord: *iets vol gieten*, *iets ledig gieten*.

3) De met *mis* en *weer*, — *aan*, *achter*, *door*, *om*, *onder* en *over* samengestelde werkwoorden zijn ten deele ook onscheidbaar en hebben alsdan den klemtoon op het werkwoord, terwijl hij bij de scheidbare samenstelling op het partikel valt.

a. *Mis* is onscheidbaar, wanneer het uitdrukt, dat de werking *kwalijk* geschiedt of *ongunstig* uitvalt, als: *misbrúiken*, *zich misdrágen*, *misdrúiden*, *misgúnnen*, *mishágen*, *mishándelen*, *miskénnen*, *mismáken*, *mispláatsen*, *zich misrékenen*, *misvèrven*, *misvòrmen*, *miszèggen*.

Het scheidbare *mis* beteekent *niet raak*, *verkeerd* in eigenlijken zin. Men vergelijkte de beteekenis van: *misdoen* en *misdoén*, *misraden* en *misráden*, *misramen* en *misrámen*, *misscheppen* en *misschèppen*, *misvallen* en *misvállen*, *misrekenen* en *misrékenen*.

b. *Weder* is onscheidbaar met de beteekenis van *tegen*, als: *wederlèggen*, *wederspreken*, *wederstáan*, *wederstréven*, *wederváren*, *wederzèggen*. In *weergálmen*, *weerkáatsen* en *weerklinken* is het mede onscheidbaar; in deze woorden kan het zoowel *terug* als *tegen* beteekenen. Wanneer overigens *weder* de beteekenis heeft van *terug* dan is het scheidbaar; dit is mede het geval, wanneer het de waarde heeft van *her* of *opnieuw*; *wederróepen* is evenwel eene onscheidbare samenstelling.

c. *Aan* is thans alleen onscheidbaar in *aanschouwen*; *aanbidden*

wordt deels scheidbaar, deels onscheidbaar vervoegd; in den onv. tegenw. en onvolm. verl. tijd: *ik bid aan, ik bad aan, wij baden aan*, en *ik aanbid, ik aanbåd, wij aanbåden*; geb. wijs: *bid aan, aanbíd*; verleden deelwoord: *åangebeden*, nogtans is *aanbåden* niet geheel in onbruik; tegenw. deelw. *aanbiddend*, onbep. wijze *aanbiddend* en met het voorzetsel *te* zoowel *aan te bidden* als *te aanbiddend*. In overdrachtelijke beteekenis maakt men gewoonlijk gebruik van de onscheidbare samenstelling; in de beteekenis van godsdienstige vereering zijn beide vormen even gebruikelijk.

Aanm. *Aanroepen* werd vroeger ook onscheidbaar gebruikt: »*Hy aanriep Gode, en begonst na Ulysses vermaan* (Coornhert). *Aanmerken* en *aanzien* werden vroeger ook onscheidbaar gebruikt in de beteekenis van op iets letten: *Aenmerckt de raven, dat sy niet en zaeyen noch en maeyen* (Luc. 12: 24): *Gy hebt de bekwaemheid om . . . beminlijk te zyn; zoo zelf, dat men niet eens aanmerkt, dat gy niet mooi zyt* (Wolff en Deken); *Aensiet mijne vyanden, want sy vermenighvuldigen* (Ps. 25: 19); *Het zy hy in den raet der stede, of by de Staeten, Den vrede en vrydom steef, en aenzagh haet noch gunst* (Vondel). *Aanschouwen* komt ook welscheidbaar voor: *Nog traden ze uit de hut om 't wonder aan te schouwen* (Tollens).

d. *Achter* is onscheidbaar in *achterhalen, achterklappen, achtervolgen* en *achterzeilen*.

e. *Door* is met de beteekenis van *doorheen* of scheidbaar, als: *hij breekt door den muur, ik bracht hem door de menigte, wij halen het door het water, zij dreven het vee door de poort*, enz.; of onscheidbaar: *hij doorwåadt de gracht, doorleest het boek; men doorkstak zijne zijde; wij doorliepen het boek*. In het eerste geval geeft *door* te kennen, dat de werking geschiedt *door het voorwerp heen*, hetwelk genoemd wordt door het zelfst. naamwoord, hetwelk door *door* beheerscht wordt; in het laatste geval wordt de beteekenis van *door* (*doorheen*) in die van het werkwoord opgenomen, en het zelfst. naamw., hetwelk het voorwerp noemt, dat de werking ondergaat, wordt beheerscht door het samengestelde werkwoord. *Door* is altijd onscheidbaar in de beteekenis van in alle richtingen: *doordringen, doorkrúipen, doorréizen, doorwåeken, doorwåeven, doorzóeken*. Het is daarentegen altijd scheidbaar met de beteekenis van *bij voortdoring*, als: *dóorarbeiden, dóorbabbelen, dóorbidden, dóorkrakeelen, dóorpompen*; ook met die dan *aan stukken*, als: *dóorhakken, dóordeelen, dóorsnijden*.

De volgende werkwoorden zijn met verschil van beteekenis zoowel scheidbaar als onscheidbaar: *doorbakken, doorbladeren, doorboren, doorbraden, doorbreken, doordenken, doordringen, door-*

galmen, doorgraven, doorkijken, doorklieven, doorklinken, doorklooven, doorknagen, doorkruipen, doorkruisen, doorleven, doorlezen, doorloopen, doormengen, doormijneren, doorpeinzen, doorprijemen, doorreizen, doorrijden, doorrijgen, doorrooken, doorruischen, doorscheuren, doorschieten, doorschijnen, doorsnijden, doorspietsen, doorsteken, doorstooten, doorstralen, doorstromen, doortasten, doortrekken, doorvlechten, doorvliegen, doorvljimen, doorwaaien, doorwateren, doorweeken, doorwerken, doorweven, doorwroeten, doorzaaien, doorzien, doorzweven.

f. Om is scheidbaar met de beteekenis van *omver*, om iets heen, in het rond of hier en daar, als: òmgooiën, òmhakken, òmkijken, òmbinden, òmhangen, òmloopen, òmzwerfen.

Het is onscheidbaar met de beteekenis van *rondom*, aan alle kanten, en komt het werkwoord van een zelfst. naamwoord, dan beteekent het *insluiten* door middel van het voorwerp, hetwelk dat zelfstandig naamwoord noemt: *omàrmen, ombinden**, *ombóorden, ombóuwen**, *omdàmmen, omgéven**, *omgórden, omgràven**, *omgrènzèn, omhàngèn**, *omhèlzen, omknèllen, omkòrsten, omkrànsen, omkrònkelen, omlegeren, omleppen**, *ommàntelen, ommùren, omnévelen, ompálen, omplàkken, omplànten**, *omréizen**, *omschúduwen, omschànsen, omsachtjnen, omschòrsen, omschríjden, omsìngelen, omsìngeren**, *omslúieren, omslúiten, ompànnen, ompàtten, ompìnnen, ompóelen**, *omstikken, onstràlen, omstrèngelen, omvléugelen**, *omzweven* enz. De met een * aangewezen zijn ook scheidbaar.

Aanm. In *òmkomen* en *òmbrengen*, d. i. het leven verliezen en doen verliezen, heeft *om* eene verouderde, beteekenis: »Wie enen anderen ene wonde gawe die kenleec ware te genesene, hi waers om me vijf pont,» d. i. hij verbeurt enz. Om iets zijn of om iets worden beteekende verliezen, verbeuren, en zoo ook zijn *òmbrengen* en *òmkomen* te verklaren: brengen en komen of geraken tot het verlies van het leven.

g. *Onder* is met zijne gewone beteekenis *beneden* of *naar beneden* zoowel scheidbaar als onscheidbaar, waarbij men heeft te letten op hetgeen van het scheidbare en onscheidbare *door* (*doorheen*) is opgemerkt op blz. 290 onder *e*: *ònderbrengen, ònderdompelen, ònderdoen, òndergaan* en *òndergáan, òndergraven* en *òndergràven, ònderhalen* en *ònderhàlen, ònderdrukken* en *ònderdrùkken, ònderhùren, òndernèmen, ònderkruipen* en *ònderkrúipen, ònderstáan*, enz. De aldus onscheidbaar samengestelde komen veelal voor met overdrachtelijke beteekenis, b. v.: *òndergáan, ònderkrúipen* voor *misleiden, bedriegen*. Komt het werkwoord van een zelfst. naamwoord, als: *ònderhàlen, òndermíjnen, ònderschrágen, ònderstéunen, ònderstrèpen, ònderstùtten, ònderwòlven* enz., dan

beteekenen zij in eigenlijken zin: het voorwerp, dat het zelfst. naamwoord noemt *plaatsen onder*.

Onder is met de beteekenis van *tusschen twee of meer verschillende*, en ook met die van *wederkeerig, onderling* onscheidbaar, als: *onderschelden, onderkennen, onderzöeken; onderhandelen, ondervrágen* enz.

h. Over is scheidbaar: 1) met de beteekenis van *overig*, als: *övergaren, överlaten, överschielen, översparen;*

2) met die van *nog eens, opnieuw*, als: *överboeken, övercijferen, överslijpen, överschrijven, överteekenen, övertellen;*

3) met die van *overheen, van den eenen naar den anderen kant*, als: *överbrieven, överdragen, övererven, överfluisteren, överhellen, överseinen, överstappen.*

In de met *over* onscheidbaar samengestelde werkwoorden heeft het partikel ook de hierboven onder 3) genoemde beteekenis, maar het samengestelde werkwoord is dan altijd transitief en heeft doorgaans overdrachtelijke beteekenis, als: *överblijffen, överdénken, övergipsen, överzilveren, överhéeren, överredén, övertúigen, överwinteren, överzien. Övertijden (övergaan) en överkömen* zijn nogtans intransitief; het laatste wordt ook scheidbaar gebruikt: *wat komt u over of wat överkomt u?*

Het onscheidbare *over* beteekent ook *bovenmatig, te veel*, als: *(zich) överbrússen, (zich) överdrinken, (zich) överéten, (zich) överwérken, överéischen, överschátten, överstijgen, övervóeren, (zich) överwáken.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

HET BIJWOORD.

§ 71. AARD EN SOORTVERDEELING DER BIJWOORDEN.

1. Het bijwoord dient, om bij het begrip, door het werkwoord of bijvoeglijk naamwoord uitgedrukt, eene bepaling van plaats, tijd, wijze (d. i. van hoedanigheid, omstandigheid en graad) of grond te voegen (§ 10). Zij kunnen deels ook bijvoeglijke telwoorden en bijwoorden bepalen.

Tot de bijwoorden van wijze behooren ook die, welke de wijze van voorstelling te kennen geven; men noemt ze bijwoorden van *modaliteit* (§ 25. 8.) of *zinwijzigende* bijwoorden.

Naar den aard der bepaling, die de bijwoorden uitdrukken,

zijn ze derhalve te onderscheiden in: 1) bijwoorden van wijze *a.* van hoedanigheid, *b.* van omstandigheid, *c.* van graad, *d.* van modaliteit; 2) bijwoorden van plaats; 3) bijwoorden van tijd; 4) bijwoorden van grond.

Aanm. De bepalingen van grond zijn, voor zooverre deze door bijwoorden, en niet door een voorzetsel met een zelfstandig naamwoord worden uitgedrukt (vergelijk de voorbeelden, § 10. 5), woorden, die óf op een' bij den hoorder bekenden grond, óf op een redengevenden zin heenwijzen, en om die reden noemt men ze ook wel *bepalingaanduidende* of *determinatieve bijwoorden*, als: *hierdoor, daardoor, daarom, derhalve, deswege* enz.; óf zij wijzen het oorzakelijk verband aan tusschen twee of meer zinnen, zooals in § 13. 4 bij de oorzakelijke nevenschikkende zinsverbinding en in § 15. D. 4 bij de oorzakelijke onderschikkende zinsverbinding is opgegeven. Bij de heenwijzing op een redengevenden zin, die door een voegwoord wordt ingeleid, wijst dan het bijwoord de betrekking aan tusschen de gedachte van den zin, waartoe zij behooren, en die van een of meer andere zinnen; daarom noemt men ze ook *bijwoorden van het zinsverband*. In § 13 en § 15 is over het voegwoordelijk gebruik van vele bijwoorden en den overgang van bijwoorden tot voegwoorden gesproken.

Ook andere bijwoorden dan de causale kunnen bepalingaanduidende betekenissen hebben, namelijk *daar, dan* en *zoo*, gelijk in § 15. 3 is opgemerkt. Zulk een bijwoord en het voegwoord of het voegwoordelijk bijwoord, dat den afhankelijkten zin inleidt, staan in wederkeerige (correlatieve) betrekking. Dergelijke betrekking bestaat er ook tusschen de bijwoorden *dan* en *zoo*, wanneer zij terugslaan op het voegwoord van den voorwaardelijken afhankelijkten zin (zie blz. 76. c), en tusschen de bijwoorden *toch, evenwel, niettemin, desnietteenstaande, nochtans, ook dan nog, zoo, nog* en het voegwoord, dat den toegeevenden zin inleidt. Zij zijn dan insgelijks bijwoorden van het zinsverband. Bij het nevenschikkend zinsverband kunnen die bijwoorden tot de klasse der voegwoorden overgaan, § 13. 4. *Aanm.* 2.

2. De *bijwoorden van hoedanigheid* komen alleen bij werkwoorden en van werkwoorden afgeleide bijvoeglijke naamwoorden als bepalingen voor; zij geven te kennen, *hoe* de handeling geschiedt, als: *deze vogel vliegt snel; hij spreekt langzaam; de prachtig versierde zaal*. Bijna alle bijvoeglijke naamwoorden van hoedanigheid kunnen als bijwoorden van hoedanigheid gebruikt worden, en deze zijn overigens ook alle begripwoorden, slechts met uitzondering van *hoe, zoo (zoo), dus* en *anders*, die als vormwoorden de wijze der handeling slechts onbepaald uitdrukken. *Hoe* is vragend bijwoord van hoedanigheid.

In sommige gevallen geeft het bijwoord van hoedanigheid niet te kennen de wijze, waarop de werking geschiedt, maar de hoedanigheid van hetgeen door de werking wordt voortgebracht, als: *hij schrijft mooi, netjes, groot, klein,*

d. i. *hetgeen hij schrijft, is mooi of hij maakt een mooi schrift* enz.; *hij teekent keurig*, d. i. *hij maakt eene keurige teekening*. De beteekenis van het bijwoord als bepaling van een werkwoord en die van het bijvoeglijk naamwoord als bepaling van een zelfstandig naamwoord naderen hier elkander.

Oudtijds werden in de Duitsche talen de praedicatief gebruikte bijvoeglijke naamwoorden en de als bijwoorden gebruikte bijvoeglijke naamwoorden door den vorm onderscheiden; thans hebben ze denzelfden vorm. Bij sommige subjectieve werkwoorden kan het daarom twijfelachtig zijn, of het hoedanigheidswoord ziet op het onderwerp of op het werkwoord, d. i. of het bijvoeglijk naamwoord of bijwoord is; dit moet dan uit den samenhang worden opgemaakt; b. v. *hij ligt dood* of *levend voor mij*; *hij zit stil*; *hij staat onbeweeglijk*; *hij leefde gelukkig en stierf blijmoedig*; *hij gaat rustig voort* enz.

De *bijwoorden van omstandigheid* vermelden eene omstandigheid, die de handeling vergezelt, eene of andere bijzonderheid, die er bij in aanmerking komt (§ 10. 2. a. Aanm.), als: *zij vertrokken te zamen, te gelijk*. Zoodanige bijwoorden zijn: *gaarne, altemaal, te gelijk, te zamen, tevergeefs, tersluiks, terloops, slechts* en *maar* (met de beteekenis van *slechts*), *mede, ook, minstens*, en de volgende bij eene opsomming: *eensdeels, anderdeels eerstens, ten tweede, ten derde, wijders, voorts, ten slotte, eindelijk*.

c. De *bijwoorden van graad* drukken uit den *graad* of de *mate* en *sterkte* (intensiteit), waarin de werking of de eigenschap moet gedacht worden (zie § 10. 2. b). Deze bijwoorden bepalen niet slechts werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, maar ook bijwoorden en bijvoeglijke telwoorden, als: *eene zeer prachtig versierde zaal*; *hij heeft het vrij volledig behandeld*; *zeer veel geld, uiterst weinig geduld*.

Vele woorden, die ook in andere beteekenis voorkomen, worden als bijwoorden van den graad gebruikt, als: de verdubbelgetallen op *-werf, -voud* en *-maal*: *driewerf gelukkig, tienvoud vergelden, duizendmaal dank zeggen*; verder *geheel (heel)* en *half*: *geheel bevredigd, half tereden*; sommige bijwoorden van tijd, gelijk op blz. 42, Aanm. 2 is opgemerkt; *vele* bijvoeglijke naamwoorden: *verbasend rijk, ontzettend groot, uiterst koel*. *Nog* dient ter versterking van den graad in: *nog meer*, en gaat met gelijke beteekenis den comparatief vooraf: *nog schooner*. *Te* is bijwoord van den graad vóór bijvoeglijke naamwoorden en bijvoegl. telwoorden: *te klein, te veel, te weinig*; soms wordt het bovendien versterkt door *veel* en *al*: *veel te veel*

al te veel of *veels te veel* en *als te veel* (zie § 64. 2) Aanm. op blz. 257). *Genoeg* is insgelijks bijwoord van den graad: *gij hebt genoeg gedaan; gij zijt niet genoeg beloond*. Vroeger was het bijvoeglijk, en werd het even als *veel* en *weinig* gerekend tot de onbepaalde telwoorden. Vandaar zijn gebruik bij het zelfstandig naamwoord, dat het gewoonlijk volgt: *geld genoeg*, evenwel ook voorafgaat: *genoeg vrienden*. Zoo heeft ook graadbepalende beteekenis: *En daarbij is hij zoo rijk; hij schreeuwde zoo, dat ik er van schrikte; hij is zoo ver gevorderd, dat hij alleen kan loopen; alsmede dermate: men had hem dermate geslagen, dat hij niet kon opstaan* (vergel. § 15. D. c. 2)).

d. De bijwoorden van *wijze*, die te kennen geven, hoe eene gedachte door den spreker gedacht is en voorgesteld wordt (§ 25. 8. a. Aanm.), en daarom *bijwoorden van modaliteit* of *zinwijzigende bijwoorden* heeten, hebben de algemeenste beteekenis, daar zij den geheelen zin bepalen. Zij stellen de gedachte voor:

1) Als *werkelijk* (aantoonende wijze):

a. Bevestigend: *ja, wel, gewis, voorzeker, voorwaar, stellig, degelijk* of *wel degelijk, wezenlijk, werkelijk, waarachtig, trouwens*.

b. Ontkennend: *neen, niet, geenszins*.

2) Als *mogelijk* (aanvoegende wijze): *misschien, mogelijk, vermoedelijk, waarschijnlijk, wellicht, wel, ook*, en als wenschend: *dan en toch*.

3) Als *noodwendig* (gebiedende wijze): *volstrekt*.

Aanm. In *ja* en *neen* ligt, als men daarmede antwoordt op eene vraag, een geheele volzin besloten. Daarom rekt men die woorden ook wel tot de oneigenlijke tusschenwerpsels.

Wel komt voor onder 1) en 2); als bevestigend bijwoord der werkelijkheid komt het voor in den volgenden zin: *ik heb het wel gedaan*; als bijwoord der mogelijkheid: *hij kan er wel zijn, hij zal er nu wel zijn*. Het kan ook bijwoord van hoedanigheid zijn: *hij heeft wel gehandeld*; alsmede bijwoord van het zinsverband: *wel heeft hij gedwaald, maar enz. Dan en toch* maken een gebod tot een' wensch of bede: *doe het dan, doe het toch*; soms komen zij, bij wijze van versterking, vereenigd voor: *doe het dan toch*.

4. De *bijwoorden van plaats* geven te kennen:

a) de *plaats*, waar de werking of de eigenschap, of b) de *richting*, waarin de werking gedacht wordt. Hiertoe behooren: *hier, daar, er, ginds, ginder, henen, heen, hierheen, daarheen, her, herwaarts, derwaarts, huiswaarts, noordwaarts, zuidwaarts, boven, daarboven, naarboven, bovenaan, bovenop, beneden, binnen, buiten, achter, voor, ver, nabij, veraf, dichtbij, heinde en ver* of *veer* (nabij en ver), *wijd en zijd, overal, elders, ergens, nergens, onder-*

weg, halfweg, halverwege, allerwege, berg op, berg af enz., alsmede de vragende *waar, waarheen, werwaarts*, die ook voegwoordelijk, en *waarin, waaruit, waarop* enz., die ook als betrekkelijke voor-naamwoorden gebruikt worden (vergel. § 10. 3 en § 15. 3).

5. De bijwoorden van tijd drukken uit:

a. Een punt des tijds, als: *heden, thans, nu, dadelijk, terstond, aanstonds, morgen, gisteren, 's nachts, wanneer, even, dan, toen, nog, dra, weldra, eerstdaags, straks, strakjes, met of meteen, kortlings, onlangs, eindelijk*, en onbepaald: *ooit, nooit, nimmer, eens* (d. i. *op zekeren tijd*), *weleer, voorheen, vroeg, laat*.

b. Eene voortduring van tijd, als: *altijd, altoos, steeds, immer, voortaan, onderwijl, intusschen, ondertusschen*.

c. Eene herhaling in den tijd, als: *zelden, dikwijls, dikwerf, vaak, gedurig, gewoonlijk, telkens, telken male, weder, opnieuw, andermaal, somtijds, soms, temet, allemet, nu en dan, nu eens — dan eens of dan weder*.

Wanneer is vragend bijwoord van tijd; *wanneer (wen)* en *toen* worden ook als voegwoorden gebruikt.

6. *Bijwoorden van grond* zijn aanduidend, als: *daarom, daartoe, derhalve, vankier*; of vragend, als: *waarom, waartoe, weshalb, vanwaar* en ook *wat: o Mijn ziel, wat blygt ge u neder?* Deze vragende bijwoorden worden ook weder voegwoordelijk gebruikt.

7. Onder de bovenstaande bijwoorden zijn er, die uit meer dan één woord bestaan; men noemt ze daarom *bijwoordelijke uitdrukkingen*. Zoodanige zijn: *willens en wetens, hier en daar, heinde en ver, wijd en zijd, te mijwaart, te gelijk, te zamen, van morgen, van daag, des daags, 's nachts, 's avonds, van lieverlede, telken male, ten tweeden male, ten slotte, van ganscher harte, in aller ijl, in dier voege, onverrichter zake, bij ongeluk, bij toeval, te huis, ten dage, te recht, te onrecht of ten onrechte, te pas, te onpas, te berge, te loor, te leur, met recht* en vele andere meer.

8. Gelijk in § 25. 5 reeds is opgemerkt, behooren de meeste bijwoorden, met de voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels tot de klasse der onveranderlijke woorden. Sommige bijwoorden zijn vatbaar voor de buiging der trappen van vergelijking of comparatie (§ 25. 5, 9 en 10). Dit is het geval met de bijwoorden van hoedanigheid, die ook als bijvoeglijke naamwoorden in gebruik zijn, en eenige andere meer. Zij vormen hunne trappen op dezelfde wijze als de bijvoeglijke naamwoorden; de betrekkelijke superlatief wordt voorafgegaan door het lidwoord *het*, als: *hoog, hooger, het*

hoogst vliegen; bitter, bitterder, het bitterst smaken. Bij *liefst* en *meest* blijft het lidwoord dikwerf weg: *hij wil gaarne, liever, liefst ons vergezellen; hij komt meest 's avonds.* Best voor zeer goed, *hoogst* en *uiterst*, alsmede *ten hoogste* en *ten uiterste*, voor in *hooge mate*, zijn volstreckte superlatieven en komen als zoodanig voor zonder lidwoord: *gij hebt ons best behandeld, wij zijn hoogst, ten hoogste of uiterst, ten uiterste tevreden.*

De volgende bijwoorden vormen hunne trappen van vergelijking onregelmatig: *goed* of *wel*, *beter*, *best*; *veel*, *meer*, *meest*; *weinig* ontleent zijne trappen aan *min*, nl. *minder*, *minst*, evenwel komen *weiniger* en *weinigt* ook voor; *gaarne* ontleent ze aan *lief* (*ik blijf even lief te huis*), nl. *liever* en *liefst*; bij *vaak*, *dikwijls*, *dikmaals*, *dikwerf*, *menigmaal* komen als comparatief *vaker*, *meermalen* en als superlatief *vaakst*, *meest*. Naast *gaarne*, *liever*, *liefst* komen in de gemeenzame taal ook voor: *graag*, *grager* en *graagst*, die ook bijvoeglijk gebruikt worden. In plaats van *laatst* wordt soms *lest* gebruikt: *ten leste, ten langen leste, lestmaals*.

Aanm. *Liever* is ook als bijv. naamwoord in gebruik: *hij is mij lief, maar gij zijt mij liever; ik heb hem lief, hebt gij mij liever dan deze.* *Liever hebben* beteekent ook *de voorkeur geven aan* en kan alzoo aanleiding geven tot dubbelzinnigheid, die vermeden wordt door *liever hebben* (meer beminnen) te omschrijven door *meer lief hebben*.

Min komt ook voor met de beteekenis van den comparatief: *min of meer*.

§ 72. OVER HET ONTSTAAN EN DE BETEKENIS VAN SOMMIGE BIJWOORDEN.

1. De beteekenis der bijwoorden is verschillend naar hunnen oorsprong: die, welke van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden zijn afgeleid (zie § 27. V.), drukken een bepaald begrip uit, en zijn derhalve begripwoorden; andere daarentegen, afgeleid van stammen van aanwijzende en vragende voornaamwoorden, krijgen evenals deze slechts inhoud van beteekenis door het gebruik, dat de spreker er van maakt in de rede.

2. Van aanwijzende voornaamwoorden zijn afgeleid: *dan*, *daar*, *der* (in *derwaarts*), *er*, *doch*, *daan* (in *vandaan*), *dus*, *aldus* (d. i. *geheel dus*) en *dies* of *des*; *hier*, *her* (in *herwaarts*, *heruit* enz.), *heen*, *henen*; *ginds* en *ginder* (van *gene*); *zoo* (*zus*), *alzo* (d. i. *geheel zoo*), *al* en het voegwoord *als* (verkort uit *alzo*, *alsej*; *nog* en het ontkennende *ne* in *nooit*, *niemand*, *nergens* enz., *neen* (waarschijnlijk uit de verdubbelde ontkenning *nee-ne*); *ook*. Van

het vragend voornaamwoord zijn afgeleid: *waar*, *wer* (in *wer-waarts*), *wanneer* (uit *wan* en *eer*), *hoe*.

Aanm. Er is oorspronkelijk verschil tusschen *henen* en *heen*; het eerste beteekent *weg*, het andere *naar*. Dit laatste wordt met de kracht van een voorzetsel gebruikt in samenstelling met een plaatsbepalend bijwoord: *hierheen* (d. i. *naar hier*), *daarheen*, of buiten samenstelling: *er heen*, *ergens heen*. *Naar—heen* komen met versterkte beteekenis ook vereenigd voor: *naar Holland heen*. *Henen* wordt menigvuldig tot *heen* samengetrokken: *heengaan*, *heenwijzen*.

Heinde (voor *heinder*, *hinder*, Hoogd. *hinter*) is een comparatiefvorm van *heen*; het beteekent *nader* of *naderbij* in: *heinde* en *ver*, en *hen* en *omtrent* (voor *heinde* of *hende* en *omtrent*). In *hinderlaag* beteekent het omschrijvend deel *achter*.

Al is deels ook uit *alzo* ontstaan en heeft daaraan zijne aanwijzende beteekenis te danken. Dit is b. v. het geval in de uitdrukking: *al* of *niet* (d. i. *alzo* of *niet*, *ja* of *neen*); vóór eenen comparatief: *al mooier* en *mooier*; met de beteekenis van reeds: *ik ben er al*, *wij werken al*; in verschillende samenstellingen: *alhier*, *aldaar* enz., waarin de aanwijzende beteekenis van *al* duidelijk blijkt: *hierzo*, *daarzo* enz. In sommige uitdrukkingen heeft *al* nog den vorm *als*: *alsnog*, *alsdan*, *alsnu*.

In *al te groot*, *al te klein* is *al* het bijwoordelijk gebruikt telwoord *al*, *alle*; dit is ook het geval met *al*, dat het tegenwoordig deelwoord voorafgaat: *al doende*, *al leerende*, alsmede in de samenstelling: *alleen*.

Tot denzelfden stam als *waar*, *wer*, *wen*, *wan(neer)* behoort ook het voegwoord *want*, waarin de *t* is achtergevoegd (paragogisch).

3. Van sommige bijwoorden volgt hier nog eene korte verklaring.

Achterbaks, dat door middel van de bijwoordelijke *s* gevormd is van het voorzetsel *achter* en het verouderde zelfst. naam woord *bak* = *rug*, dat ook in *bakboord* voorkomt (ook in *ballast* voor *baklast*): *iets achterbaks houden*. Het is doorgaans bijw. van plaats, soms ook van omstandigheid.

Achterwege, bijw. van plaats, en in overdrachtelijke beteekenis bijw. van omstandigheid. Het is samengesteld uit het voorzetsel *achter* en *wege*, dat door *achter* in den 3^{en} naamval beheerscht wordt.

Aanm. Dit *achter* duidde oudtijds met den 3^{en} naamval aan, dat iets zich binnen zekere ruimte beweegt, zonder dat de richting in aanmerking komt, of door die ruimte heen verspreid is; zoo zei men: *achter straat* = door de straten; *achter velden* = door de velden heen, over de velden; *achter huse* = door het huis heen. Het is met die beteekenis alleen nog over in *achterwege* = langs of op den weg, ergens op den weg; *achterwege* komt nog alleen voor in vereeniging met *blijven*, *laten* en *houden* (= *doen blijven*).

Af. Dit woord was oorspronkelijk een voorzetsel, dat zijne beteekenis als zoodanig op *van* heeft overgedragen: *Peyst om*

't licht, daer dese haer licht af ontfaen (A. Bijns); *Het Recht te quetsen kan den onderzaet ontvoncken, Een vier ontsteken, daer de lucht af branden zou* (Vondel).

Het is nu bijwoord van plaats en beteekent *verwijdering*: zij varen af en aan; naar beneden: hij komt de trap af; verwijderd: hij staat ver van ons af. Van staat tot af, gelijk tot tot toe en met tot mede.

Averechts, bijwoord van wijze, beteekent: verkeerdelijk, op verkeerde wijze. Het is eene samenstelling uit *ave*, ons tegenwoordig af, en *recht* met de bijwoordelijke *s*.

Behalve bestaat uit het tot *be* verzwakte voorzetsel *bij* en het zelfst. naamwoord *halve* = zijde, kant; zijne beteekenis is: *bij zijde, ter zijde gezet, niet mede gerekend*.

Over *derhalve*, *dierhalve*, *weshalve*, *bijkans*, *dikwerf* en meer andere samengestelde bijwoorden zie men § 29. 6. 6) a. Aanm. blz. 156.

Immer is ontstaan uit *ie* = ooit en *meer*, en *nimmer* uit *ne* en *immer*. Later, toen de samenstelling met *meer* niet meer gevoeld werd, voegde men achter *immer* en *nimmer* nogmaals, en dus ten onrechte, *meer*: *immermeer*, *nimmermeer*. *Immer* en *nimmer* zien altijd op de toekomst; *ooit* en *nooit* op het verleden en de toekomst.

Kwansijs, *kwansuis*, soms ook, doch verkeerdelijk *kwanswijs* geschreven (eene verbastering van het Lat. *quam si*, *quansuis*: „Op dat quansuis alle elementen toegelopen zouden wezen” Hooft), beteekent: *in schijn, geveinsd, als ware het zoo*.

Met, *meteen* komen voor als bijwoorden van tijd, met de beteekenis van: *op hetzelfde oogenblik*: *En met treedt de knecht den verwonde ter zij, En houdt aan den voorpoot den paardenhoef bij — En 't ros is (o wonder!) genezen* (Alberd. Thym); *Met — grijpt hij een hamer, en vliegt naar zijn deur, En beukt met verdubbelde slagen, Het naambord aan gruis* (dezelfde); „Ja wel!” antwoordde Van Blinkerswaard, en tastte meteen naar de aangewezen plaats (J. v. Lennep).

Misschien is ontstaan uit *het mag* (= kan) *geschien*. *Plots* voor *plotsling* (zie blz. 145, 4) is in Zuid-Nederland in gebruik: *Maar plots al lachend uit het riet, Kwam Hans, die hem had afgespied* (J. te Geyter). Oudtijds bestond er ook een bijv. naamwoord *plotsigh*, overhaast: *Weederom docht hem te schendigh* (schandelijk), *zoo nut en nootlijk* (noodzakelijk) *een werk, met plotsigh deurgaan* (vlucht) *te verbrodde* (Hooft).

Schielijk staat voor *schierlijk*. *Schier* (Mnl. *sciere*) beteekende

spoedig, weldra: *Ter Goude* (te Gouda) *stond de gemeente op den kant* (op het punt) *van te myten, roepende dat hun schier oft morghe* (d. i. *weldra, te avond of te morgen*) *naakte 't geen hun meedelidmaatens des Lands te Rotterdam was overgekoomen* (Hooft).

Slechts komt door middel van de bijwoordelijke *s* van *slecht*, dat oorspronkelijk *vlak, effen*, vervolgens *eenvoudig* en *gering, onaangenaam, gemeen, ondeugend* beteekent.

Somwijlen, bijwijlen, middelerwijl, onderwijl, wijlen, weleer zijn bijwoorden van tijd. *Wijle* beteekende oorspronkelijk *rust, en verwijlen* = vertoeven, zich ophouden, rusten, herinnert nog aan die beteekenis. Later kreeg *wijle* de beteekenis van *tijd*, en heeft deze behouden in: *bijwijlen* (= bij tijden), *somwijlen* (= op sommige tijden, nu en dan), *middelerwijl, onderwijl* en in het pleonastische *bij tijd en wijle*. *Wijlen* (oudt. *wilen*) is de 3e naamval meervoud van *wijle (wils)* en beteekende vroeger *voorheen, te voren, indertijd*; het staat thans alleen vóór namen van personen met de beteekenis van: *die overleden is*, als: *wijlen mijn vader*. *Weleer* is eene verbastering van *wileneer*, d. i. *in vroegeren tijd*: *Die heydine liede plaghen, Wilen eer, in ouden daghen, Haer ghelove te ghevene Aen deze planeten zevens* (d. i. *De heidensen plachten weleer* enz.). *Terwijl* (*tiere wijlen, te dier wilen* = te dien tijde) werd vroeger ook als bijwoord gebruikt.

Trouwens, namens, willens, rechtens en *wegens* zijn oude datieven van *name, trouwe, wille, recht* en *weg* met de bijwoordelijke *s*, terwijl in de beide laatste woorden, die van de sterke buiging waren en derhalve niet op *n* in den datief uitgingen, de *n* is ingelascht.

Wellicht staat voor *veellicht* = *zeer licht*, en *zeer* ontleent zijne beteekenis aan die van het bijvoeglijk naamwoord *zeer* = *smartelijk, hevig*, welk woord ook als zelfst. naamwoord in gebruik is.

Des daags en ook *des doods* in *des doods zijn* hebben de waarde van bijwoorden; *doods* komt als bijwoord bij het bijv. naamwoord *benauwd*: *doods benauwd* zijn. *Des dags* is de 2e naamval van *de dag*: *de uren des dags* of *van den dag*. Voor *des daags* (d. i. *over dag*) zegt men ook *'s daags*, dat wel onderscheiden moet worden van *daags* (d. i. *elken dag* of *per dag*): *zij werken daags 12 uur*.

Zelden (= niet dikwerf) en *zeldzaam* (= zonderling, buitengewoon) moeten ook wel onderscheiden worden.

4. Sommige voorzetsels worden ook als bijwoorden gebruikt, namelijk wanneer zij als partikels met werkwoorden zijn samen-

gesteld en daarvan in de vervoeging weer worden gescheiden, b. v.: *inloopen* — *ik loop de kamer in*; *uitloopen* — *deze rivier loopt uit in zee*; *inzeilen* — *wij zeilen eene goede haven in*; in dergelijke zinnen, gelijk hier in den eersten en derden, is dikwerf een voorzetsel verzwegen: *ik loop in de kamer in*, *wij zeilen in eene goede haven in*, tenzij het samengesteld werkwoord het karakter van intransitief werkwoord afgelegd en transitieve beteekenis bekomen hebbe. (Vergel. blz. 35, 5.)

Bij de samengestelde bijwoorden, wier laatste deel een voorzetsel is, houdt de samenstelling op, wanneer het begrip van *plaats* nader door een zelfstandig naamwoord bepaald wordt: *hij zat voorop*, *hij staat achteraan*, *middenin* enz., maar: *hij zat voor op den wagen*, *hij staat achter aan de deur*, *hij las midden in het boek* enz. In deze laatste zinnen zijn *voor*, *achter* en *midden* plaatsbepalende bijwoorden, *op*, *aan* en *in* voorzetsels.

5. Bij de bijwoorden van ontkenning wordt dikwerf, vooral in de spreektaal, eene tweede ontkenning overtollig gebruikt; dit moet vermeden worden: *hij is nergens niet te vinden*; *dat had ik nooit niet gedacht*. Immers *nergens niet* beteekent *overal wel* en *nooit niet* is *altijd wel*.

Op gelijke wijze wordt de ontkenning vaak overtollig gezegd bij sommige werkwoorden, die reeds beteekenen, dat de volgende handeling niet moet plaats hebben, als: *beletten*, *verhinderen*, *verbieden*, *zich wachten* enz. Menigmaal toch hoort men: *wie zal hem beletten*, *verhinderen*, *verbieden dit niet te doen*, in plaats van *dit te doen*.

In uitroepende zinnen wordt na de woorden *hoe*, *welk*, *wat* enz. het bijwoord *niet* dikwerf gebruikt, om des te sterker te bevestigen, als: *hoe liefderyk heeft hij u niet behandeld!* *welke diensten heeft hij ons niet bewezen!*

NEGENDE HOOFDSTUK.

HET VOORZETSEL.

§ 73. AARD EN ONTSTAAN DER VOORZETSELS.

1. De voorzetsels behooren tot de betrekkingswoorden, waarvan op blz. 114, 5. Aanm. gesproken is. Zij dienen, voor zooverre dit niet door buiging geschiedt, om de betrek-

kingen aan te duiden, waarin een voorwerp (zelfstandigheid) tot een ander voorwerp, of tot eene handeling, of tot eene hoedanigheid staat.

Vele betrekkingen, die vroeger door naamvallen werden uitgedrukt, worden nu door voorzetsels omschreven; naar mate de buigingsvormen in de Germaansche talen afnamen, moest het gebruik der voorzetsels toenemen.

2. In de voorzetsels ligt geen eigenlijk denkbeeld, maar alleen de verbinding van het eene denkbeeld met het andere opgesloten. Deze verbinding is drieërlei: *a.* het voorzetsel is de grammatische verbinding van de leden eener attributieve betrekking; of eener objectieve betrekking; of eener bijwoordelijke betrekking (§ 11. 1).

In § 8 is gesproken over de betrekking, waarin een zelfstandig naamwoord tot een ander zelfstandig naamwoord als attributieve bepaling staan kan, nl. in *gelijke* of in *afhankelijke* betrekking; deze laatste wordt uitgedrukt door den attributieven 2^{en} naamval, die meermalen omschreven wordt door het voorzetsel *van* (§ 8. C), of door andere voorzetsels dan *van*, ter uitdrukking eener andere betrekking dan die des tweeden naamvals (§ 8. D) en die de taal door geen naamval kan uitdrukken.

Over de grammatische verbinding der voorwerpen (objecten) met het regeerende werkwoord of bijvoeglijk naamwoord door middel van voorzetsels, waar de taal te kort schiet, om eene betrekking door een' naamval uit te drukken, of waar om deze of die reden de naamvallen door voorzetsels worden omschreven, is gesproken, in § 9. D. Daar is ook opgemerkt, dat de voorzetsels thans den 4^{en}, maar vroeger ook den 2^{en} en 3^{en} naamval regeerden, en gewezen op het onderscheid tusschen een voorwerp met een voorzetsel als lid eener objectieve betrekking (§ 11. 1) en een naamwoord met een voorzetsel als bijwoordelijke bepaling, dus als lid eener bijwoordelijke betrekking (§ 9. D. 3 en § 11. 1).

Over de voorzetsels, die in vereeniging met een naamwoord eene bijwoordelijke bepaling vormen, is gesproken in § 10.

3. De betrekkingen, welke de voorzetsels uitdrukken, zijn voor zooverre althans de eigenlijke voorzetsels betreft, oorspronkelijk betrekkingen in de ruimte, die op andere betrekkingen overgedragen en zoo allengs vermenigvuldigd en gewijzigd zijn.

Uit de betrekking van *ruimte* werd die van *tijd* afgeleid, en *ruimte* en *tijd* zijn in het denken en in de taal de grondbetrekkingen, waaruit alle overige zijn afgeleid (blz. 45, Aanm.);

vandaar ook dat een zelfde voorzetsel verschillende betrekkingen kan uitdrukken, en onderscheidene bijwoordelijke bepalingen met verschillende beteekenis kunnen voorkomen (vergel. o. a. blz. 42, Aanm. 2).

Aanm. De betrekkingen der ruimte zijn tweeërlei, nl. die van eene rust of beweging op eene plaats, of die van eene beweging van de eene plaats naar de andere.

De volgende opgave kan aanleiding geven, om na te denken over de afleiding der menigvuldige betrekkingen uit die der ruimte.

a. *Rustpunt* (ophouden, toestand, hoedanigheid en wijze, gelijktijdigheid, duur, voorwaarde, samenzijn, begeleiding, gezelschap, verkeer, verbinding, overeenstemming, vergelijking, gelijkheid).

b. *Richting: van waar?* (uitgang, afstamming, afhankelijkheid, aanvang, bestanddeel, stof, oorzaak, reden, scheiding, afzondering, uitsluiting, afwijking, afstand, verscheidenheid, afkeer).

c. *Richting: waarheen?* (verhouding, richtsnoer, maatstaf, uitbreiding, verbreiding, vermeerdering, omvang, graad, grens, einde, doel, beperking, bestemming, voorbeeld, uitwerksel, genegenheid, tegenspraak, tegenstand, nadering, aanraking, verwisseling, ruiling, plaatsvervangng, prijs, bescherming, verdediging).

d. *Richting: doorgang, overgang, omloop* (middel, werktuig, duur, overschrijden en onderscheidene onder c genoemde betrekkingen).

Het zal goed zijn, de verschillende voorzetsels naar bovenstaande opgave te verdeelen, waarbij echter dezelfde voorzetsels in verschillende betrekkingen zullen optreden.

4. De voorzetsels zijn: *aan, achter, bij, door, in, jegens, met, na, naar, om, onder, op, over, te, tegen, tot, tusschen, uit, van, voor* en *zonder*.

De volgende woorden, die deels bijwoorden zijn, worden ook als voorzetsels gebruikt: *aangaande, behoudens, bene- den, benoorden, beoosten, bewesten, bezuiden, bezijden, betreffende, blijkens, boven, buiten, gedurende, krachtens, langs, luidens, naast, nevens, niettegenstaande, nopens, omstreeks, omtrent, ongeveer, on- danks, rond, sedert, sinds, spijt, tijdens, trots, volgens, wegens*, alsmede: *behalve, benevens* en *uitgezonderd*, die echter ook gevolgd worden door den eersten naamval, ten gevolge van hun voegwoordelijk gebruik, als: *zij gaan allen, behalve ik*, d. i. *behalve dat ik ga*.

Sommige woordverbindingen doen ook dienst als voorzetsels: *in weerwil van, ten aanzien van* enz.

Aan, bij, door, in, na, om, te, uit en *voor* zijn oorspronkelijke voorzetsels.

Naar is eenj comparatiefvorm en *naast* een superlatiefvorm van *na*.

Tot (voor *tote*) is eene samenstelling uit *toe* (voor *te doe*) of *to* en *te*, gelijk *van* waarschijnlijk uit *af aan* ontstaan is.

Van *achter*, *beneden*, *onder* en *over*, die kenteekenen van afleiding dragen, zijn de stammen verloren geraakt.

Binnen, *boven* en *buiten* staan voor *be-innen*, *be-oven* en *be-uiten* en zijn ontstaan uit twee voorzetsels.

Verwant met bijvoeglijke naamwoorden zijn: *met*, als bijwoord *mede*, en *mits* van een bijvoeglijk naamwoord *mid*, dat nog voorkomt in *middag*, *midwinter*; *sedert* en *sints* met een verouderd bijv. naamwoord *sid*, dat *laat* beteekende; *tusschen* met een bijv. naamwoord *twist* van twee.

Van nog gebruikte bijv. naamwoorden zijn gevormd: *langs*, *nevens* (voor in *even*), *benevens* en *rondom*, *om—rond*, terwijl ook *rond* als voorzetsel voorkomt.

Aangaande, *belangende*, *betreffende*, *gedurende*, *rakende*, *uitgenomen*, *uitgezonderd* en meer andere zijn deelwoorden, die als voorzetsels ook dienst doen (*participiale voorzetsels*).

De volgende zijn ontstaan uit een tegenw. deelwoord met de bijwoordelijke *s*: *blijkens* (voor *blijkends*), *volgens* (voor *volgends*) en *nopens* (voor *nopends*, welk laatste *rakende* beteekent.

Uit zelfst. naamwoorden zijn ontstaan :

Bezijden uit het tot *be* verzwakte *bij* en *zijde* (in den ouden zwakken datief); *behalve* (uit *be*, *bij* en *halve* = *zijde*, dus *ter zijde gesteld*); *beoosten*, *bewesten*, *benoorden* en *bezuïden* zijn insgelijks samenstellingen.

Krachtens (uit *kracht* van), *luidens* (naar *luid* van), *tijdens* (ten *tijde* van) en *wegens* (ter oorzake van) zijn ontstaan uit de datieven van zelfst. naamwoorden met achtergevoegde bijwoordelijke *s* en ingelaschte *n*.

Omstreeks is eene samenstelling uit *om* en *streek* met de bijwoordelijke *s*; *ondanks* is de als voorzetsel gebruikte genitief van *ondank*.

Trots staat voor *ten trots van*.

In § 71 is reeds opgemerkt, dat eenige voorzetsels ook als bijwoorden gebruikt worden, om eene bepaling van plaats of tijd bij het werkwoord uit te drukken. Dit is het geval met alle scheidbare partikels, wanneer hunne plaats- of tijdbepalende beteekenis niet nader bepaald wordt door een zelfst. naamwoord. Als voorzetsels vormen zij met het volgende naamwoord, dat hun begrip nader bepaalt eene bijwoordelijke bepaling, b. v. : *hij gaat uit de school*, *hij loopt om het huis*; als bijwoorden drukken ze die bepalingen in zich zelve uit: *hij gaat uit*, *hij loopt om*.

§ 74. OVER DE BETEKENIS DER VOORZETSELS IN AFHANKELIJKE
BEPALINGEN.

1. De beteekenis van de voorzetsels ligt niet geheel in die woorden zelve opgesloten, maar zij wordt veelvuldig gewijzigd door de verbinding, waarin zij optreden. Deze is drieërlei, gelijk reeds is opgemerkt (§ 73. 2).

Bij de verbinding der leden eener bijwoordelijke betrekking treden de voorzetsels op in zelfstandige of onafhankelijke bepalingen; bij de verbinding der leden eener attributieve en objectieve betrekking moet het voorzetsel geacht worden in de plaats van een afhankelijken naamval de regeering aan te wijzen van een zelfstandig naamwoord, een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord.

2. Bij de verbinding der leden eener attributieve betrekking door middel van voorzetsels komt allereerst in aanmerking het voorzetsel *van*, ter omschrijving van den 2en naamval, die in de spreektaal niet gebruikt en in de schrijftaal ook menigvuldig vervangen wordt. Dat ook andere voorzetsels eene attributieve verbinding kunnen bewerken, is reeds opgemerkt. Dit is het geval met de zelfst. naamwoorden, die het begrip eener werking inhouden, of waarbij het voorzetsel de oorzaak of oorsprong aanwijst van hetgeen het zelfst. naamwoord uitdrukt, en dientengevolge kan geacht worden een afhankelijken naamval te vervangen, als: *lust tot leeren, liefde voor de waarheid, hoop op redding, haat tegen, achting jegens*.

3. De voorzetsels *aan, in, met, naar, op, over, van* en voor komen voor ter verbinding van een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord met zijn voorwerp. In adverbiale bepalingen hangt het gebruik der voorzetsels af van de meening des sprekers: *het boek ligt op, onder, voor, achter de tafel*. Dit is geenszins het geval met de voorzetsels, die de regeering van werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden uitdrukken; bij deze zijn zij eigenlijk een bestanddeel van het begrip, dat die woorden uitdrukken, zoodat dan ook bij werkwoorden, die verschillende voorzetsels kunnen beheerschen, de beteekenis van het werkwoord gewijzigd wordt, wanneer men de voorzetsels verwisselt; b. v.: *hij gelooft a an God* (= hij neemt het bestaan van God aan), *hij gelooft in God* (= hij ontleent vertrouwen uit het geloof aan God), *a an iets denken, over iets denken, om iets denken*, enz. Wanneer het voorzetsel behoort tot eene adverbiale bepaling, dan heeft het geen invloed op

de beteekenis van het werkwoord: het maakt dan een bestanddeel uit van de bepaling, en niet van het werkwoord: *hij loopt in het huis, voor het huis, achter het huis, om het huis*, waarbij de beteekenis van *loopen* dezelfde blijft.

Aanm. De voorzetsels, welke de regeering van werkwoorden en bijv. naamwoorden uitdrukken, vervangen meerendeels den genitief. Bij sommige dier werkwoorden en bijv. naamwoorden is de genitief ook nog niet geheel in onbruik geraakt, b. v.: *ontferm u onzer; zoo zullen we uwer ons nooit schamen; gedenk mijner*. Het voorwerp (object) in den genitief noemde oorspronkelijk den persoon of de zaak, die de werking veroorzaakte, gelijk bij: *lijden, sterven, zich verlustigen, zich wachten* enz., en uit deze beteekenis ontwikkelde zich eene tweede, nl. dat de genitief den persoon of de zaak noemde, die de werking gaande hield, doordien de werking er op gericht werd, gelijk bij: *denken, gedenken, hopen* enz. Ook bij deze laatste werkwoorden geeft dus oorspronkelijk het voorwerp de *aanleiding* tot of de *oorzaak* van de werking te kennen. De omstandigheid echter, dat de genitief met de tweede beteekenis tevens uitdrukte het voorwerp, waarop de werking gericht werd, ofschoon niet in den zin van het lijdend voorwerp, is oorzaak geworden, dat bij vele dier werkwoorden en bijv. naamwoorden de genitief door den accusatief is vervangen (vergel. § 9 C). In enkele gevallen vervangt het voorzetsel oorspronkelijk den datief.

4. De volgende werkwoorden, onder andere meer, vorderen een voorwerp met:

Aan: *denken, gedenken, gelooven, zich gewennen, iemand aan iets herinneren, twijfelen, zich ergeren, kwijnen, lijden, sterven, zich verkwikken, zich laven, zich te goed doen, zich vergasten* en de onechte onpers. uitdrukkingen: *er is mij aan de zaak niet gelegen, het ontbreekt (mangelt, hapert, faalt, scheelt) aan iets*. In vele gevallen vervangt *aan* den datief: *aan iemand schrijven, schenken, zenden* enz.

Aanm. *Iets denken* ziet op den inhoud der gedachte, evenals *iets gelooven*; van *om iets denken* en *over iets denken* is reeds gesproken.

Gedenken komt ook voor met den accusatief en den genitief.

Men zegt ook: *iemand* (3e nv.) *iets* (4e nv.) *herinneren*. *Ik kan mij* (4e nv.) *zijner niet herinneren*.

In: *afnemen, toenemen, dwalen, zich oefenen, overtreffen, zich verblijden, zich vergissen, zich verheugen, zich verlustigen*.

Aanm. Men zegt ook: *zich verheugen* en *zich verblijden over iets*.

Met: *aanvangen* en *een' aanvang maken, beginnen, eindigen* en *klaar komen, lachen, spotten, den spot drijven* en *den gek scheren, ophouden, volstaan, voortgaan, wachten*; bij *vereenigen, paren, huwen, vergelijken, zich meten* enz. vervangt het voorzetsel *met* oorspronkelijk den datief.

Aanm. *Beginnen* regeert ook den accusatief: *een werk beginnen*, ook met de beteekenis van *ondernemen*. *Met iets wachten* beteekent: *nog niet met iets beginnen; naar iets wachten = verlangend naar iets uitzien; op*

iemand wachten = *blijven, totdat hij komt, zijne komst verbeiden. Wachten* regeert ook den accusatief: *iemand wachten.*

Naar: *streven, trachten, verlangen, vorschcn, vragen, zoeken.*

Bij *luisteren* o. a. vervangt aan den datief.

Aanm. *Vragen* komt ook voor met den accusatief: *iets vragen, en met om: om iets vragen.*

Op: *aandringen, aankomen* (het komt op eene kleinigheid niet aan), *zich beroepen, duiden, zich verheffen, hopen, zich verlaten, letten, pochen, rekenen, zich verstaan.*

Bij *vertrouwen* o. a. vervangt op den datief.

Over: *zich bedroeven, zich beklagen, zich bekommeren, beschikken, zich ergeren, zich erbarmen en zich ontfermen, heerschen, juichen, schreien, weenen en treuren, zich schamen, zich verbazen en zich verwonderen, zich verblijden en zich verheugen, zich verontwaardigen. Bij gebieden, bevelen, heerschen* vervangt over den datief.

Aanm. *Weenen, schreien, alsmede sterven, komen* ook voor met *van: van honger weenen, schreien, sterven.* In onafhankelijke bepalingen heeft *van* ook bijzonder de kracht om eene oorzakelijke betrekking uit te drukken.

Van vervangt met de beteekenis van scheiding den genitief bij eenige werkwoorden, als: *bevrijden, genezen, herstellen, ontheffen, verlossen, en bij die, welke met af zijn samengesteld: afstammen, afvallen* enz. Soms wordt *van* door *uit* vervangen, als: *helpen, redden, verlossen uit de ellende.*

Voor: *beven en sidderen, bergen, beschermen, bewaren, vluchten, alsmede zich schamen.*

5. Bij vele bijvoeglijke naamwoorden wordt ook de regeering uitgedrukt door een voorzetsel, als: *arm, rijk, schuldig, gelijk, getrouw a a n; goed, lief, minzaam, vijandig, vriendelijk j e g e n s; bekend, gevuld, tevreden, ontevreden m e t; begeerig n a a r; belust, gesteld, tuk, verliefd, verzot, trotsch, hoovaardig, ijdel, fier, prat op; bedroefd, bekommerd, knorrig, ontevreden, tevreden, verdrietig, verrukt o v e r; afvallig, groot, grijs. los, oud, rein, rood, ver, vrij, zeker, ziek v a n; gewichtig, heilzaam, noodig, ontvankelijk, voordeelig v o o r.*

§ 75. DE BETEKENIS DER VOORZETSELS IN ONAFHANKELIJKE BEPALINGEN.

1. Vele voorzetsels naderen elkander in hunne beteekenis op menigvuldige wijze; in sommige gevallen worden ze zelfs voor elkander gebruikt. Het is goed, de zinverwante voorzetsels, alsmede dezulke, welke tegengestelde beteekenis hebben, naast elkander te plaatsen en met elkander te vergelijken.

De voorzetsels hebben in de onafhankelijke bepalingen vierderlei beteekenis; zij komen namelijk voor ter bepaling van *plaats*, van *tijd*, van *wijze* (hoedanigheid en graad), van *grond* of als *oorzakelijke* bepaling.

I. Voorzetsels met plaatsbepalende beteekenis.

2. Deze voorzetsels geven het *waar*, *waarheen* of het *van waar* te kennen.

1) Het *waar* wordt uitgedrukt:

a. Naar de tegenstelling van *nabij* of *verwijderd* door de voorzetsels: *aan*, *tegen*, *op*, *over*, *langs*, *om*, *bij*, *omstreeks*, *naast*, die een zich bevinden aan of nabij de oppervlakte van een voorwerp of eene ruimte beteekenen.

b. Naar de tegenstelling van *boven* en *onder* door: *op*, *onder*, *boven*, *beneden*, *nevens*.

c. Naar de tegenstelling van *in* en *uit* door: *in*, *te*, *uit*, *binnen*, *buiten*.

d. Naar de tegenstelling van *voor* en *achter* door: *voor*, *tegenover*, *achter*, *tusschen*.

2) Het *waarheen* wordt uitgedrukt door: *naar*, *aan*, *tegen*, *jegens*, *tot* (tot aan, tot op enz.), *op*, *over*, *onder*, *in*, *voor*, *achter*, *tusschen*, door, *om*.

3) Het *van waar* wordt uitgedrukt door: *van* en *uit*.

Bovenstaande voorzetsels komen deels ook voor in bepalingen van *tijd*, *wijze* en *grond*. Hunne plaatsbepalende beteekenis nochtans is de oorspronkelijke; de andere beteekenissen zijn daaruit afgeleid.

3. *Aan* beteekent: 1) *in aanraking met*, een zich bevinden aan de oppervlakte van; 2) *in de nabijheid van*. De andere beteekenissen van *aan* zijn uit de eerstgenoemde afgeleid: *wat raakt*, *wat betreft*, *wat aangaat*, *ten aanzien van*, *in opzicht tot*, *door middel van* enz.

Voorbeelden. 1). De degen hangt aan den gordel, de jas aan den spijker, de kaart aan den muur. De sterren staan aan den hemel. De appels zitten aan den boom. Een' ring aan (om) den vinger hebben. Hij heeft geen hemd aan (om of op) het lijf. Men vindt het aan (op) alle plaatsen. De bal ligt aan (tegen) den muur. 2) Hij staat aan de deur. Hij woont aan de poort, aan de markt. Rotterdam ligt aan de Maas.

Aanm. *Aan* heeft algemeener beteekenis dan de andere voorzetsels, die ook een zich bevinden aan de oppervlakte, doch op een bepaald punt of in eene bepaalde richting, beteekenen. Vandaar dat *aan* de andere voor-

zetsels kan vervangen, gelijk blijkt uit de laatste voorbeelden onder 1), waar de wijze van aanraking genoegzaam uit den zin is op te maken.

Bij de werkwoorden en zelfst. naamwoorden, die het begrip eener beweging inhouden, beteekent *aan*: *in aanraking brengen met, richten op*, waardoor het ook de kracht heeft in afhanke-lijke bepalingen den datief te omschrijven.

Voorbeelden. De kaart aan den muur hangen, het schip aan den wal leggen, den stoel aan den muur zetten. De beurt is aan u (gekomen).

Tegen beteekent: *toegekeerd naar*, en bepaalt den stand of de richting, waarin twee of meer voorwerpen ten opzichte van elkaar zich bevinden, hetzij in rust of in beweging. Wanneer de voorwerpen elkander raken, dan geeft *tegen* eene onmiddellijke aanraking te kennen, waar *aan* en *bij* slechts *nabijheid* beteekenen; b. v. *tegen de deur staan, aan de deur, bij de deur, iets tegen den muur, aan den muur, bij den muur zetten*. Verder: *dit huis ligt tegen het oosten; dit schip vaart tegen den wal; deze schepen varen tegen elkander in; tegen den vijand oprukken; tegen elkander oprukken*. Uit de eigenlijke beteekenis van *tegen* (= toegekeerde of tegenovergestelde richting) is ontstaan die van: *in strijd met: tegen iets of iemand strijden, tegen zijnen wil handelen, tegen de wet handelen*; van *vijandelijke gezindheid: haat tegen, vijandschap tegen, wrok tegen, onvriendelijk tegen*; van *nadering en nabijkomen: tegen den avond*; van *gelijktelling: tegen (voor) iets verruilen; tegen iemand opgewassen zijn*. In de spreektaal wordt *tegen* ten onrechte met *tot* verwisseld: *hij zeide niets tegen (tot) mij; zij sprak geen woord tegen (tot) hem*.

Tegen en *jegens* zijn eigenlijk dezelfde woorden; het laatste evenwel wordt doorgaans alleen in gunstigen, vriendschappelijken zin gebruikt: *vriendelijk, minzaam, beleefd, welwillend jegens; liefde, achting, vriendschap jegens*.

Op wijst een punt der oppervlakte aan, hetwelk wordt ingenomen door een voorwerp, dat boven die oppervlakte uitsteekt, en vandaar dat het beteekent: *hoogere ligging*, en tevens het punt aanwijst, dat tot *steunpunt* of *rustpunt* dient: *de boeken liggen op de tafel, staan op de plank*.

Over beteekent hetzelfde als *op* met het bijbegrip: verspreiding over eene vlakte: *de boeken liggen over de tafel, over den grond*.

Als bepaling van het *waarheen* of de richting beteekent *op*: naar de bovenzijde van, bovenop: *op een huis klimmen, op een paard stijgen*; *over* beteekent: langs de bovenzijde, in de rich-

ting der bovenzijde van de eene zijde naar de andere: *een' bal over de tafel rollen, werpen; een' steen over het huis werpen*; uit deze beteekenis ontstond die van *aan de andere zijde van: hij woont over de rivier*.

Om beteekent *insluiting*, en ter bepaling van 't *waarheen*: in de richting eener insluitingslijn: *zij zijn om de stad gelegerd, wij wandelen om de stad*.

Langs duidt aan: eene *nabijheid, aanraking* of *richting* met betrekking tot een voorwerp, dat zich in de lengte uitbreidt: *de boomen staan langs den weg; de veldheer verdubbelde de wachten langs den rechteroever; het gleeed langs den muur; langs de kust varen of zeilen*.

Bij beteekent: 1) *nabijheid* en *vergezelling* in ruimte en tijd; 2) *bezit* en *toestand* ten gevolge van dat bezit; 3) wanneer de gedachte van den zin, waarin *bij* met zijne bepaling voorkomt, in tegenspraak is met hetgeen uit het bezit kan worden afgeleid, dan krijgt *bij* de beteekenis van *trots, in weerwil van*; 4) *gedachte nabijheid* of *tegenwoordigheid* in eeden en verzekeringen; 5) *met behulp, door middel van*.

Voorbeelden. 1) Bij het vuur zitten. Hij woont bij de beurs. Hij komt nader bij de waarheid. Hebt gij geld bij u. Het is bij vieren. Hij is bij de veertig (jaar oud). Bij 'tscheiden was hij zeer bedroefd. Ik vond hem bij zijnen vriend. Iemand bij zich hebben. Bij 't leven mijner ouders. Bij mooi weer reizen. Bij (over) dag; bij nacht. Bij strenge koude, bij regen.

2) Bij 't verstand, bij zinnen zijn. Hij is niet bij kas.

3) Bij al zijne geleerdheid mist hij gezond verstand. Bij alle moeite zullen wij toch niet slagen. Bij al zijnen rijkdom is hij ongelukkig.

4) Ik bezweer het u bij den levenden God. Ik verzeker het u bij onze vriendschap, bij alles wat mij dierbaar is.

5) Bij geval, bij geluk, bij monde, bij geschrifte, bij ondervinding, bij vergissing; iets bij de wet regelen.

Bij veronderstelt niet zulk eene onmiddellijke nabijheid als *aan*, en verschilt daarin van *naast, nevens*, dat deze de nabijheid op eene bepaalde plaats, nl. ter zijde van het voorwerp aanduiden.

Omstreeks beteekent: *om de streek van*, op de hoogte, in de nabijheid van: *omstreeks het huis*. Het komt ook vóór tijdsbepalingen.

Benevens is zinverwant met *bij* in de beteekenis van *vergezelling, bijeenbehooren*: *het huis benevens den inboedel; benevens (bij) den zadel wilde hij ook het paard; hij gaf zich benevens zijn regiment aan den vijand over*.

Naast beteekent als superlatief van *na*: onmiddellijk bij, ter zijde van; b. v.: *hij woont naast de kerk*; *ga naast mij staan*; *zij loopen met hun vieren naast elkander*. *Naast* en *nevens* zijn zinverwant; het laatste beteekent echter oorspronkelijk: *in even*, gelijk in ligging, rang enz. en behoort tot de tegenstelling van *boven*, *nevens* en *beneden* of *onder*.

Aanm. *Neven*, dat voorkomt in vele samenstellingen, als: *nevengeschikt*, *nevenbegrip*, *nevendenkbeeld*, *nevenbeteekenis* enz. is eigenlijk een germanisme, zoodat men daarvoor *bijgeschikt*, *bijbegrip*, *bijdenkbeeld* enz. moest zeggen.

Boven en **beneden** hebben tegengestelde beteekenis; als bijwoorden beteekenen zij: *omhoog* en *omlaag*, als voorzetsels: *hooger* en *lager dan*; figuurlijk worden zij ook gebezigd ter bepaling van den rang, de waarde, verdienste enz.

Voorbeelden. *Boven*, *beneden* de oppervlakte der zee. Het water is *boven*, *beneden* peil (gestegen, gedaald). *Boven*, *beneden* den wind (in lij) liggen. Hij staat *boven*, *nevens*, *beneden* mij.

Over en *boven* geven beide een zich *hooger*, *onder* en *beneden* geven een zich *lager* bevinden te kennen; bij *over* en *onder* wordt gedacht aan eene bedekking van het lager gelegen voorwerp door het hoogere, terwijl *over* ook de bijbeteekenis van uitbreiding over het lager gelegen voorwerp heeft: *wij hebben den hemel boven ons hoofd*; *de hemel breidt zich uit over onze hoofden*; *de zon schijnt over boozen en goeden*. *Boven*, *over* en *onder* beteekenen ook *meer dan* en *minder dan* en komen als zoodanig voor in de bepalingen van de wijze; *over* heeft ook tijdbepalende beteekenis.

In *de getallen boven* en *beneden twintig* beteekenen *boven* en *beneden*: grooter en kleiner dan.

Voor en **achter** hebben tegengestelde plaatselijke beteekenis; het eerste duidt op de ruimte aan die zijde van een voorwerp, welke naar het gelaat des sprekers is toegekeerd: *vóór den boom staan*; verder: op de ruimte aan de voorzijde der voorwerpen: *vóór het huis*, *vóór de beurs*, *vóór de kast*, *vóór de deur*. Het zelfst. naamwoord, dat door *voor* geregeerd wordt, volgt onmiddellijk op de ruimte door *voor* aangeduid; vandaar zijne algemeene beteekenis: onmiddellijk voorafgaande in ruimte of tijd. Als bepaling van tijd is *voor* het tegengestelde van *na*. *Voor* beteekent nog: *ten aansien van*, *ten behoeve van*, *om of wegens*, *jegens*, *ter wille van*, *in plaats van*, *tegen*.

Tegenover duidt de plaatselijke betrekking aan, waarin twee voorwerpen wederkeerig naar elkaar zijn toegekeerd: *ons huis staat tegenover het uwe* (d. i. zij staan met de voorzijden naar elkaar

toegekeerd). Zeg ik: *ik plaatste mij vóór hem*, dan veronderstelt dit niet, dat mijn gelaat naar het zijne is toegekeerd; dit is wel het geval met: *ik plaatste mij tegenover hem*. *Tegenover* beteekent verder: *in tegenstand met*, als: *plaats u tegenover dien muur, dien paal; in tegenwoordigheid van: toen zij tegenover den vijand stonden*.

Tusschen beteekent *te midden van: hij loopt tusschen u en mij; Assen ligt tusschen Groningen en Meppel; tusschen hemel en aarde; tusschen de bedrijven*. Het komt ook in tijdbepalingen voor: *tusschen Zondag en Maandag, tusschen Paschen en Pinksteren*. *Tusschen* komt van *twisk*, en dit van *twee*; het wijst dan ook oorspronkelijk een zich bevinden *te midden van twee* voorwerpen aan. Nogtans wordt *tusschen* ook wel voor *te midden van* bij meer dan twee voorwerpen gebezigd: *Gij, tusschen kinderen Ter-neêr gezeten, Wie der Profeten, Komt U nabij (Ten Kate, de Schepping)*.

Onder beteekent ook *te midden van*, en wijst eene wederkeerige betrekking aan tusschen meer dan twee voorwerpen: *er is verdeeldheid onder de vijanden, de liefde onder de menschen*.

Uit bovenstaande beteekenis van *overdekking* (zie onder **Boven** en **Beneden**) zijn die van zijdelingsche bedekking, zich bevinden *te midden van* en *in den tijd van* afgeleid. Er is onderscheid tusschen: *onder de boomen* en *tusschen de boomen*.

Binnen en **buiten**, alsmede *in* en *uit*, hebben ook tegengestelde beteekenis. *Binnen* beteekent: *aan deze zijde*; *buiten*: *aan gene zijde*, nl. van de grenzen eener besloten ruimte: *binnen de wallen, buiten de wallen, iemand buiten de deur zetten*. *Binnen* en *buiten* bepalen altijd het waar; *in* bepaalt zoowel het *waarheen* als het *waar*, terwijl *uit* het tegenovergestelde is van *in* als bepaling van het *waarheen*. Als bepaling van het *waar* beteekent *in*: een zich bevinden of bewegen in eene besloten ruimte; men zegt daarom: *binnen de muren*, maar: *in het huis*; *binnen de wallen*, maar: *in de vesting; binnen de grenzen van het land*, maar: *in het land*.

Bij *buiten* en *uit* bestaat deze onderscheiding niet, omdat *uit* alleen als bepaling van de richting voorkomt; *buiten* beteekent namelijk ook het tegenovergestelde van *in*, als bepaling van het waar: *in of buiten de kamer spelen, uit (niet buiten) de kamer gaan* (= haar verlaten), *in of buiten de kamer wandelen*. Soms staat *uit* schijnbaar voor *buiten*: *hij is uit de stad* (nl. gegaan). Uit de beteekenis van *buiten* = *aan gene zijde, er over, er uit* is die van *boven, zonder en behalve* afgeleid, als:

buiten (boven) verwachting; dat is buiten (zonder) mijn weten geschied; buiten (zonder) kennis liggen; het is niemand buiten (behalve) u te beurt gevallen.

In eene vlakke doet denken aan eene omsloten, op eene vlakke aan eene onomsloten vlakke; zoo zegt men ook: in de stad, in den tuin, in het kanaal, in den hemel, enz., maar: op het land, op het veld, op het water, op aarde, enz., als onomsloten, of als onomsloten gedachte ruimten. Voor eigennamen van steden, of liever van plaatsen, wordt gewoonlijk te en niet in gebruikt, om te kennen te geven, dat daar iets is of verricht wordt, als: hij woont te Amsterdam; er leefde te Berlijn een man; hij is predikant te Haarlem; de Dom te Utrecht; het Paleis van Volkshoofden te Amsterdam; de plaatsnamen met het lidwoord maken eene uitzondering: te 's-Gravenhage, te 's-Hertogenbosch, te Lemmer, enz., maar: in den Haag, in den Bosch, aan de Lemmer, enz. Te is meer onbepaald dan in, als: — »Wonen uwe ouders te Amsterdam?» — »Ja, maar niet in de stad, even buiten de Willemspoort.» — Zoo ook is iemand te huis, al is hij op het oogenblik niet in het huis, maar in den daartoe behoorenden tuin. Te komt ook met algemeene plaatsbepalende beteekenis voor in: te land, ter zee, te water, ten oorlog, ten strijde en met andere bijwoordelijke uitdrukkingen, deels ter bepaling van het waar, deels van het waarheen, deels ook om de strekking eener handeling uit te drukken.

Naar en **tot**. *Naar* geeft te kennen, dat eene beweging of handeling geschiedt in de richting van het voorwerp, dat door het geregeerde zelfstandig naamwoord genoemd wordt; *tot* geeft bovendien te kennen, dat het geregeerde woord de grens noemt, tot welke de beweging gaat, en die niet overschreden wordt. De bepaling met *naar* noemt alleen het waarheen; die met *tot* noemt bij het waarheen ook het hoe ver: *hij reisde met mij naar Berlijn, tot Berlijn; ik werp den steen naar den boom, tot den boom.* Uit bovenstaande beteekenis van *naar* (= in de richting van) ontstond die van *volgens, overeenkomstig.*

Tot en *te* zijn verwant, gelijk reeds is opgemerkt; zij werden vroeger en worden soms nog wel voor elkander gebruikt: *Gelyke raazery komt den Waalen tot Sierixzee oover* (Hooft); *Wat had de vyant stof te lachen* (Vondel). *En Mattheken ging henen Met vrolik aengezicht, En sprak van woord te woorde Wat Jezus had be-richt* (Prudens van Duyse). *Te morzel* (of *mortel*) en *te pletter* staan voor *te morzelen* (of *mortelen*) en *te pletteren*, waarin *te* derhalve de onbep. wijze voorafgaat.

Tot komt menigvuldig voor in vereeniging met een ander voorzetsel, dat nader het eindpunt van de beweging of den tijd aanwijst: *tot aan, tot op, tot in, tot onder, tot tegen, tot achter, tot voor* enz., alsmede in vereeniging met het bijwoord *toe* achter het door *tot* geregeerde zelfst. naamwoord: *tot Amsterdam toe, tot morgen toe*, en zoo ook: *tot hiertoe, tot daartoe*. Op gelijke wijze kan *van* onmiddellijk een ander voorzetsel na zich nemen: *van vóór het huis, van uit den tuin*.

Door duidt 1) eene beweging aan, waardoor eene ruimte in twee deelen wordt gescheiden: *het pad loopt door de weide; de rivier stroomt door de stad*; 2) beteekent het: in — en aan de andere zijde uit, doorheen: *door een gat kruipen, door eene plank boren, door het venster zien, door het huis naar den tuin gaan*; 3) in alle richtingen uit één of meer punten door: *het gerucht liep door het land; de boden werden door het land gezonden; de vogels vliegen door de kamer*; 4) door middel van (ten gevolge van) in bepalingen van wijze of grond; 5) gedurende, in bepalingen van tijd.

De bijwoordelijke uitdrukking: *door en door* beteekent: *geheel en al, volkomen*.

Van en uit geven beide 1) het aanvangspunt eener beweging te kennen; *uit* duidt aan, dat de beweging in eene besloten ruimte, *van*, dat zij aan de oppervlakte eener ruimte begint: *uit den wagen, van het dak vallen; uit den mond, van de lippen; uit het kasteel, van het kasteel komen*; 2) afkomst: *ik ben uit Holland, dat is wijn uit mijnen kelder, een man uit een der oudste geslachten, een kasteel uit de veertiende eeuw; het huis van Henegouwen; Jan van Brabant; van Gods geslachte zijn; de laatste van het geslacht van David; van* duidt verder bezit aan en kan daarom den tweeden naamval omschrijven; 3) *uit en van* geven ook beide te kennen, dat een voorwerp vervaardigd is of bestaat uit datgene, wat het geregeerde zelfst. naamwoord noemt: *uit stof geschapen zijn; dat is uit of van steen, hout, ijzer; eene bank van steen*; 4) *van en uit* hebben ook oorzakelijke beteekenis: *hij deed het uit gemakzucht; wij komen uit achting voor u; wij helpen hem uit medelijden; dat komt van hare pronkzucht*. Het oorzakelijke *van* komt doorgaans voor in afhankelijke bepalingen. In zinnen, als de volgende, noemt het door *van* geregeerde zelfst. naamwoord het voorwerp, waarin eene genoemde eigenschap berust: *klein van gestalte of persoon, traag van begrip, stomp van geest*; in andere gevallen wordt *aan* gebezigd: *blind aan 't rechteroog, aan beide oogen, doof aan 't oor, waarmee men niet hooren wil*.

II. Voorzetsels met tijdbepalende beteekenis.

3. De plaatsbepalende voorzetsels hebben meerendeels ook tijdbepalende beteekenis; van sommige is dit reeds aangewezen. Zij komen alsdan voor ter bepaling van het *wanneer* of van het *hoelang*, d. i. zij duiden een *tijdpunt* aan, nl.: *aan*, *bij op*, *tegen*, *om*, *omstreeks*, *te*, *met*, *voor* en *na*; of 2) *eene tijdruimte*, nl.: *in*, *binnen*, *over*, *sedert*, *van* (*van — af*, *van — aan*), *tot* (*tot — toe*), *tusschen*, *door*, *gedurende*, *onder* en *over*.

Aan, *bij*, *op*, *te*, *tegen* en *om* geven te kennen, dat de werking plaats grijpt gelijktijdig met hetgeen in het geregeerde woord genoemd wordt.

Aan beteekent ook hier *aanraking*, onmiddellijke nabijheid: *aan den morgen van dezen dag*, *aan den avond van uw leven*. Het gebruik van *aan* vóór tijdsbepalingen is sterk afgenomen en door dat van *op* vervangen: *op den tweeden dag*, *op zekeren tijd*, *op Maandag*. *Morgen aan den dag* beteekent: *morgen*, *zonder uitstel*.

Bij en *met* bepalen den tijd naar vergezellende omstandigheden: *bij mooi weer*; *met het aanbreken van den dag*.

Tegen, *om*, *omstreeks* en *omtrent* duiden het tijdstip eener handeling bij benadering aan; *tegen* beteekent: *iets vroeger dan*, *bij het naderen van*: *tegen vijf uur*, *tegen den morgen*; *tegen Paschen*; *omstreeks Paschen*. *Om* komt voor met dezelfde beteekenis als *omstreeks*: *om Paschen*; *hij is om de veertig jaar*; nochtans is zijne beteekenis bepaalder, en het wordt zelfs met *te*, dat *op den tijd van* beteekent, verwisseld. *Om* (= in een' kring) beteekent ook herhaling: *om de week*, *om de drie dagen*.

Voor geeft te kennen, dat de werking den tijd of de werking, in het volgend zelfst. naamwoord genoemd, voorafgaat; *na* is het tegenovergestelde van *vóór*: *vóór*, *na den oorlog*. *Na* is altijd tijdbepalend; *naar* altijd plaatsbepalend: *na zich slepen*, *naar zich slepen*. *Voor* duidt eene tijdruimte aan in: *een wapenstilstand werd voor twaalf jaar gesloten*; *gij zijt nog voor drie dagen onze huisgenoot*; *voor* beperkt hier de werking tot den genoemden tijd.

In is zinverwant met *onder*, *gedurende*, als: *in drie dagen niet werken*, *onder alle omstandigheden werken*; met *over* en *binnen*, als: *in een uur*, *over een uur*, *binnen een uur gaan wij naar H*. *In* geeft te kennen, dat de tijdruimte door de werking wordt ingenomen; *binnen*, dat vóór, en *over*, dat na het verstryken dier tijdruimte de handeling geschiedt of geschied zal zijn. *Over* beteekent *gedurende* in: *over dag*.

Sedert, sinds, van, van — af, en van — aan benoemen eene tijdruimte naar haar aanvangspunt; *tot, tot — toe, tot aan, tot in, tot op* enz. naar haar eindpunt, als: *sedert gisteren, van heden af, van mijne jeugd aan, van den morgen tot den avond, tot morgen toe, tot aan den morgen, tot op den dag.*

Aanm. In *van — af, tot — toe* wordt de beteekenis van het voorzetsel versterkt door een bijwoord; dit is ook het geval in *naar — toe, naar — heen, daar — heen, rondom*. In *van — aan* heeft het voorzetsel gelijke kracht als zulk een versterkend bijwoord. In andere gevallen wordt de beteekenis van het voorzetsel nader bepaald door een bijwoord: *boven op den berg, midden in de school, achter in de school* enz.

III. Voorzetsels in bepalingen van wijze.

4. Zij worden gebruikt, om in vereeniging met zelfstandige naamwoorden 1) de hoedanigheid of 2) den graad of de mate en sterkte der werking uit te drukken.

Voorbeelden. 1) Zal hij hem afwachten *in eene strenge houding*. De natuur vertoonde zich hier *in al hare maagdelijke pracht*. Het werd *met veel ophef, zonder ophef* aangekondigd. Ieder wordt er *naar verdienste* beloond. Zij overvielen ons *op eene listige wijze*. Zij volgden ons *te paard, in wagens, op schepen*. *Bij vijven* tellen, *bij dozijnen* verkoopen.

2) Zij sneuvelden *bij duizenden*. *Op dood en leven* strijden. Het aantal gesneuvelden werd gerekend *op 30.000*. Hij liet de bezetting *tot op den laatsten man* neersabelen. *Tot in het ondraaglijke* vervelend zijn. *Tot uitgelatenheid toe* steeg de vreugde.

IV. Voorzetsels met oorzakelijke beteekenis.

5. De oorzakelijke bepalingen worden meerendeels, gelijk in de *Aanm.* op blz. 293 is opgemerkt, uitgedrukt door middel van een voorzetsel. In § 10. 5. vindt men daarvan voorbeelden.

TIENDE HOOFDSTUK.

HET VOEGWOORD.

§ 76. AARD EN SOORTVERDEELING DER VOEGWOORDEN.

1. De voegwoorden dienen, om het verband der zinnen en den aard hunner onderlinge betrekking aan te wijzen.

Aanm. Gelijk de grammatische betrekkingen tusschen de zinsdeelen wordt uitgedrukt deels door buiging, deels door vormwoorden, zoo wordt de betrekking tusschen de zinnen uitgedrukt door voegwoorden (vergel. § 25. 4). Dikwerf verbinden de voegwoorden, in plaats van geheele zinnen, slechts zinsdeelen; dit is namelijk het geval in zinnen met veelvuldige of nevengeschikte deelen (zie § 11. 6) en in samengetrokken zinnen (zie § 14). In dat geval echter zijn oorspronkelijk ook twee of meer zinnen nevengeschikt of samengetrokken.

2. De verscheidenheid der voegwoorden is even groot als die van de betrekking, waarin de eene gedachte tot de andere staan kan.

Over die betrekking is breedvoerig gehandeld in het Vijfde Hoofdstuk (blz. 49—112), zoodat het voldoende zal zijn, hier bij wijze van herhaling 'de verschillende soorten van voegwoorden op te geven.

De voegwoorden worden naar den aard der zinnen, die zij verbinden, onderscheiden in: *nevenschikkende* en *onderschikkende* (verg. § 12). Naar hunne beteekenis, d. i. naar de logische betrekking, die zij van zin tot zin uitdrukken, worden zij verder onderscheiden:

A. De nevenschikkende in:

1) *Aaneenschakelende*, die nader onderscheiden worden in: a. zuiver aaneenschakelende of, gelijk men ze doorgaans noemt, *verbindende* voegwoorden; b. *verdeelende* en *rangschikkende*; c. *verklarende*. In § 13. 2 zijn deze verschillende voegwoorden opgegeven.

2) *Tegenstellende*, die nog onderscheiden worden in: a. *plaatsvervangende*, b. *beperkende* en c. *uitsluitende*; zie over deze § 13. 3.

3) *Oorzakelijke*, zie § 13. 4.

B. De onderschikkende in:

1) voegwoorden der zelfstandige zinnen (zie § 15. B en C);

2) voegwoorden der bijvoeglijke zinnen (zie § 15. A en C);

3) voegwoorden der bijwoordelijke zinnen (zie § 15. D).

De zelfstandige zinnen worden, gelijk in § 15 t. a. p. is opgegeven, door voornaamwoorden of door de voegwoorden *dat* en *of*, die somtijds door *hoe*, *wanneer* of een ander bijwoordelijk voegwoord worden vervangen (zie Aanm. 3, blz. 62), ingeleid. De bijvoeglijke zinnen worden insgelijks door voornaamwoorden, de voegwoorden *dat* en *of*, soms ook door het bijwoord *hoe* ingeleid. Deze voegwoorden *dat* en *of*, alsmede *dan* en *als* voor bijvoeglijke zinnen, drukken geen logische betrekking uit; zij dienen bloot ter aanwijzing van het grammatisch verband, weshalve men ze dan ook *gramma-*

tisch verbindende voegwoorden noemt.

De voegwoorden der bijwoordelijke zinnen zijn:

a. *Plaatsbepalende*; deze zijn alle bijwoorden, die voegwoordelijk gebruikt worden en in § 15. D. 3. a. zijn opgegeven.

b. *Tijdbepalende*, zie § 15. D. 3. b.

c. Van *wijze* of *hoedanigheid* en *graad*, die volgens § 15. D. 3. c. nog weer onderscheiden kunnen worden in *vergelijkende*, *verhoudingaanwijzende* (*proportionale*) en *beperkende*.

d. Van *grond* of *oorzakelijke*, die weder onderscheiden worden in: *redengevende*, *voorwaardelijke*, *veronderstellende*, *toegevende* en *doelaanwijzende*, welke in § 15. D. 5 zijn opgegeven.

§ 77. OVER HET ONTSTAAN EN DE BETEKENIS VAN EENIGE
VOEGWOORDEN.

1. De voegwoorden hebben hunnen oorsprong genomen uit onderscheidene woordsoorten, met name uit de voornaamwoorden, bijwoorden, zelfstandige naamwoorden en werkwoorden. De voornaamwoorden blijven als verbindingswoorden hun voornaamwoordelijk karakter handhaven; de bijwoorden, die de nevenschikkende zinsverbinding bewerken, handhaven nog wel hun bijwoordelijk karakter, in zoverre zij een bestanddeel blijven uitmaken van den zin, waartoe zij behooren. Dit is echter niet het geval met de bijwoorden, die bij de onderschikkende zinsverbinding als verbindingswoorden dienst doen. Immers zijn deze, gelijk in § 15. 3, op blz. 60 reeds is opgemerkt, te beschouwen als deelen van den hoofdzin, die in den afhankelijken zin zijn overgegaan, terwijl zij dan in den hoofdzin dikwerf door een correlatief woord worden vervangen. In den afhankelijken zin behouden zij ook als verbindingswoorden hunne bepalende beteekenis van plaats, tijd, wijze en graad of grond; vandaar dat ze als voegwoorden niet slechts eene grammatische verbinding bewerken tusschen twee of meer zinnen, maar ook de logische betrekking uitdrukken tusschen de verbonden zinnen.

Er zijn slechts weinige voegwoorden, die alleen eene grammatische verbinding bewerken en daarbij geen logische betrekking aanduiden, namelijk de in de vorige § genoemde: *dat* en *of* (onderschikkend) altijd, *dan* en *als* vóór attributieve zinnen.

2. Van het voegwoord *en* is de oorsprong duister. Mis-

schien is het verwant met *ende*, *einde*. Het komt voor in alle Duitsche talen, met uitzondering van het Gothisch en Oudnoorsch. De beteekenis er van is opgegeven in de Aanm. op blz. 51. Somtijds komt het echter ook voor met bepaalde beteekenis, die dan uit den inhoud der verbonden zinnen opgemaakt of door een ander voegwoord (bijwoord) aangewezzen moet worden (zie § 13. 4. Aanm. 2), omdat *en* op zich zelf alle beteekenis verloren heeft. Zoo komt het voor:

1) Om eene gevolgtrekking aan te duiden, als: *En God zeide: Daar zij licht! en daar werd licht* (Gen. 1: 3); *wij schreven, zij antwoordden niet, en de briefwisseling werd afgebroken, of: en daarom werd de briefwisseling afgebroken.*

2) Om een tegenstellenden zin in te leiden, als: *zij meenden, dat zij veel zouden winnen, en zij verloren; ik was de bedoelde persoon, en hij werd verkozen, of: en toch werd hij verkozen.*

3) Om eene toegeving en voorwaarde sterker te doen uitkomen, als: *heeft hij u geen hulp verleend, en hij had mij beloofd, zorg voor u te dragen; en moet ik ook uwe vriendschap verbeuren, ik kan het u niet toegeven.*

In enkele uitdrukkingen hoort men nog het oorspronkelijke *ende*, soms tot *ent*, verscherpt: *openduit* (d. i. *op ende uit*), *anendan* (d. i. *aan ende aan*), *opentop*, (d. i. *op ende op*), hetwelk in zijn ouderen vorm o. a. voorkomt in: *Klaartje is op ind' op gelijk de moer* (Hoofts *Warenar*); deze uitdrukkingen komen overeen met *door en door*.

3. Over de bijwoorden, die uit voornaamwoorden gevormd zijn, is in § 72. 2. gesproken. Vele dier bijwoorden worden voegwoordelijk gebruikt.

Daar werd vroeger met plaats- en tijdbepalende beteekenis menigvuldig voegwoordelijk gebruikt, maar is als zoodanig bijna geheel door *waar* verdrongen.

Voorbeelden. Waer soo de liefde viel, smolt liefde siel met siel En hart met hart te gader (Vondel). De May, het schoonste van het jaar, Daar alles in verfraayt (Camph.). Zij naadren, en wel haast verlaten zy het Oord, Daar niet dan van elende en rampen word gehoord (W. v. H.). 't Herdertje, met zijn wolligh vee Schrolt (schimpt) op 't volckje van de stee, Daer (terwijl) zijn knaapjes Van zijn schaepjes In zijn slaepjes sacht en stil Willigh voldoen haers Heeren wil (Brederoth). O goude stranden, zeght, hoe was u hart te moê, Toen 't woevende Kastilje u met zijn yzre roê De lenden morzelde, daer (terwijl) 't bloet, uit uwe stramen (striemen) En rauwe wonden afzijpelende (A. v. d. Goes).

Met oorzakelijke beteekenis komt het nog menigvuldig als voegwoord voor.

Dan, eerst bijwoord van tijd, kreeg daarna ook oorzakelijke beteekenis. Als voegwoord duidt het aan: voortzetting of rangschikking, zie § 13. 2. 2.); gevolgtrekking, zie § 13. 3. 3); reden, zie § 13. 4, b. v.: heeft het veel geregend, dan (in dat geval) zullen de wegen slecht zijn. Bij de onderschikkende zinsverbinding komt *dan* voor ter verbinding van vergelijkingszinnen na comparatieven, en daarom ook na *ander* en *anders*; verder met uitzonderende beteekenis na de ontkenningen *niets*, *niemand*, *nooit*, *nimmer* en *nergens*. Na een bijv. naamwoord, voorafgegaan van *te* of *al te*, volgt *dan dat* als voegwoord van den afhankelijk zinn. Zie de voorbeelden op blz. 72 en 73, onder 3) en 4). a.

Als, het verkorte *alzo* (§ 72. 2) heeft zijne aanduidende en daarmee zijne bijwoordelijke beteekenis geheel verloren; het is nu uitsluitend voegwoord, en wel vooreerst met verklarende beteekenis ter verbinding der op blz. 25 onder 5 bedoelde attributieve bepalingen, die oorspronkelijk als verkorte attributieve zinnen zijn te beschouwen, als: *ik kom als vriend* = *als die een vriend ben*. Dit is ook het geval na het uitzonderende *dan*: *niets dan vreugde* = *dan hetgeen vreugde is*. Nog komt *als* voor ter verbinding der leden van vergelijkingszinnen na den stellenden trap; verder als tijdbepalend en eindelijk als voorwaardelijk voegwoord.

Zie over *als* in samengestelde voegwoorden of in voegwoordelijke uitdrukkingen de Aanm. op blz. 71.

Het voegwoord *dat* is oorspronkelijk het onzijdig aanwijzend voornaamwoord, hetwelk als oorspronkelijk grammatisch teken der zinsverbinding uit den hoofdzin in den afhankelijken zin werd overgeschoven (verg. de Aanm. op blz. 102), maar daarvan geen bestanddeel uitmaakt. Het geeft, en dit is ook het geval met het vragende *of*, dan ook geenerlei zinsbetrekking te kennen. Vandaar dat het inzonderheid in gemeenzamen stijl soms weggelaten wordt, b. v. *ik geloof, hij zal meegaan*; „*Groote plas, Groote plas! 'k Wou je leeggemalen was.*” Om eene logische betrekking van zin tot zin uit te drukken, wordt *dat* verbonden met een bijwoord of voorzetsel: *eerd*, *voordat*, enz., terwijl in dat geval het voegwoord dikwerf wordt uitgelaten en het bijwoord of voorzetsel daardoor voegwoordelijke beteekenis krijgt (zie de Aanm. op blz. 71).

Niet alleen de uit voornaamwoorden gevormde bijwoorden,

maar ook andere bijwoorden worden voegwoordelijk gebruikt, gelijk in § 13 is aangewezen.

4. Tot de samengestelde voegwoorden, waarover op blz. 156 en 157 gesproken is, behooren ook *terwijl* en *dewijl*; beide zijn gevormd van het zelfst. naamwoord *wijle* (zie blz. 300). *Dewijl*, oorspronkelijk *de wijle dat*, had vroeger als zoodanig tijdbepalende, thans alleen oorzakelijke beteekenis. *Wijl* is eene verkorting van *dewijl*. *Terwijl* is altijd voegwoord van tijd.

In plaats van *wanneer* komt ook *wen* voor bij dichters: *En zoet is 't belgeklank der kudden, Wen 't bergpad gloeit van 't avondgoud* (Bogaers).

ELFDE HOOFDSTUK.

HET TUSSCHENWERPSEL.

§ 78. AARD EN VERDEELING DER TUSSCHENWERPSELS.

1. De tusschenwerpsels zijn klanken of woorden, die òf als onmiddellijke uiting van het opgewekte gevoel of van den wil, òf als nabootsingen van natuurgeluiden in de rede voorkomen. Zij kunnen daarom verdeeld worden in:

1) Gevoelsuitingen, als: van vreugde: *ha!* van smart: *ach! och! wee! o wee!* ook in vereeniging met een ander woord: *ach Vader! och Hemel! o jee!* (verbastering van *o Jezus!*); van pijn: *ai! oei! au! aau!* van beklag: *helaas!* van bevreemding, verwondering of verbazing: *he! ei!* van afkeer: *foei! ba!* van bevrediging na bekomen inlichting; *zoo zoo! ha ha!* van overblijvenden twijfel: *hm! hm!* van volksvreugde: *hoezee! hoera!*

Het tusschenwerpsel *o!* drukt geen bepaald gevoel uit, maar in het algemeen *aandoening*.

2) Wilsuitdrukkingen, als: om bescheiden uit te noodigen: *ei! eilieve!* om te roepen: *hei, holla! ho!* om tot vreugde op te wekken: *heisa!* om aan te hitsen: *tsa!* om stilte te gebieden: *st!* (verkorting wellicht van *stil!*); om in 't algemeen aan te moedigen: *komaan! welaan!*

3) *Geluidnabootsende klanken*, als: *plof! bons! paf! poef! krak! knak! flap! bals! holderdeholder! bom bam!* en de geluiden van dieren, als: *miaauw! boe! baf!*

2. De tusschenwerpsels drukken geen denkbeeld uit en

staan buiten allen samenhang in de rede; zij kunnen dan ook meestal zoowel aan het begin of het einde, als in het midden van den volzin staan.

Buiten de bovengenoemde tusschenwerpsels heeft men nog uitdrukkingen, die als tusschenwerpsels gebruikt worden, maar eigenlijk elliptische zinnen zijn, als: *God dank! Heil u! wee mij!* of geheele zinnen vervangen; als: *bravo!* voor: dat is goed gedaan. Men noemt ze daarom *oneigenlijke* tusschenwerpsels.

Over de vorming der eigenlijke tusschenwerpsels valt weinig te zeggen; zij zijn, als eenvoudige kreten ten gevolge van de eene of andere gewaarwording of van eene zintuiglijke waarneming oorspronkelijk natuurklanken.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

§ 79. DE GRAMMATISCHE FIGUREN.

1. Een en andermaal is in dit werk gesproken over de inlassching of weglating, alsmede over de voorvoeging of achtervoeging van letters. Dergelijke vormveranderingen, die sommige woorden ondergaan hebben of nog wel ondergaan, en die men *grammatische figuren* heet, strekken deels ter bevordering der welluidendheid, deels zijn zij toevallig of willekeurig. De voornaamste grammatische figuren bestaan in het toevoegen of weglaten van letters aan het begin, in het midden of aan het einde der woorden, en zijn: 1) de epenthësis of inlassching, 2) de paragöge of achteraanvoeging, 3) de prothësis of voorvoeging, 4) de aphaerësis of afwerping aan het einde der woorden en 6) de syncöpe of de uitlating van letters in het midden der woorden; voorts heeft men nog 7) de elisie of de uitlating tusschen de deelen van een samengesteld woord; 8) de diaerësis of de verdeling van eene lettergreep in twee, en 9) de metathësis of letteromzetting.

1) De *epenthësis* bestaat in de inlassching van letters voor de welluidendheid in het midden des woords. In vele woorden is de epenthesis, en dit is ook het geval met de andere grammatische figuren, tot een vasten vorm of regel geworden. In slechts weinige woorden kunnen de grammatische figuren naar willekeur gebruikt of achterwege gelaten worden. Dit

laatste is b. v. het geval met *leeg* voor *ledig*, *staag* voor *stadig*. *Goón* voor *Goden* en dergelijke; met *edle* voor *edele*, *heemlen* voor *hemelen* enz.; met *tob* voor *tobbe*, *eb* voor *ebbe*, *ziel* voor *zielen* enz.; met *'k* voor *ik*, *'s* voor *des*, *'t* voor *het* en meer andere, waarvan beide vormen evenzeer in gebruik zijn.

De *i* is ingelascht in woorden, waarvan de stam eindigde op *a*, *oe*, *oo*, *u* of *e*, als: *maaien*, *groeien*, *gooien*, *luie*, *vleien* enz. Van gelijken aard is de *w* in: *vrouwen*, *geeuwen*, *schaduw* enz. Aangezien in deze en dergelijke woorden later de ingelaschte letters beschouwd werden, als tot de woorden behoorende, zoo werd ook in de meeste gevallen de onverbogen vorm er mee geschreven: *maai*, *groei*, *vrouw*, *schaduw* enz.; nochtans: *koe*, *vloo*, *stroo*, ofschoon wel: *koeien*, *vlooien*, *strooien*. De inlassching van letters voor de welluidendheid heeft vooral plaats na de vloeibare letters. Als zoodanig heeft men de *d* na *l*, *n*, *r* vóór den uitgang *er*, als: *daalder*, *kelder*, *zolder*, *elders*, *boender*, *hoenderen*, *beenderen*, *minder*, *huurder*, *duurder*, *bitterder* enz. (vergel. § 38. 3. en § 49. 4).

In *zindelijk* (voor *zinlijk*) is de *d*, in *ordentelijk* (voor *ordelijk*, *ordenlijk*) en *erkentelijk* de *t* ingelascht. Naast *kennis* staan *erken*tenis en *beken*tenis. In *mijnenthalve*, *zijnentwege*, *allenthalve* enz. is de *t* ingelascht tusschen de beide deelen der samenstelling.

Vóór sommige der in § 27. I. genoemde afleidingsuitgangen worden letters ingelascht: de *s* vóór *el*, (zie A. 3. 3); de *l* en *n* vóór *aar* en *ier*, waardoor de uitgangen *-laar*, *-naar* en *-nier* ontstonden (zie A. 4); de *r* vóór *-ik*, waardoor de uitgang *-rik*, de *l* vóór *-ing*, waardoor de uitgang *-ling* (zie A. 7) en de *t* vóór *-e*, waardoor de uitgang *-te* ontstond (zie B. 3), de *n* vóór *-ij* (zie B. 4. 1). Vóór den verkleiningsuitgang *je* worden *p* en *t*, vóór *ke* soms *s* en *e* ingelascht (zie A. 8).

De inlassching der *p* geschiedt na de *m*, voorafgegaan van een' open klinker of tweeklank, en altijd na *rm*, als: *boompje*, *bloempje*, *wormpje*, *darmpje*.

Na eenen klinker of tweeklank, na *l*, *n*, *r* en *w*, na *ng* in stamlettergrepen, na *m* voorafgegaan van een' gesloten klinker wordt *t* ingelascht, als: *papaalje*, *koetje*, *kooitje*, *stoeltje*, *tuintje*, *boertje*, *vrouwetje*, *ringetje*, *blommetje*, *hammetje*. Na *m* en *ng* wordt in genoemde gevallen vóór de *t* mede eene *e* ingelascht; dit geschiedt ook na *l*, *n* en *r*, wanneer zij van een' gesloten klinker worden voorafgegaan, als: *tolletje*, *tonnetje*, *karretje*. Behoort *ng* niet tot de stamlettergreep, dan wordt geen *t* ingelascht, maar *ng* in *nk* veranderd, als: *winterkoninkje*, *vertellinkje*.

Om de samenstooting van *k* en *ng* met *k* te vermijden is in *boekse* en *jongske* de *s* ingelascht; na de *d* dient *e* als overgangsletter: *kindeke*.

Vóór de in § 27. II genoemde afleidingsuitgangen wordt in een paar gevallen (zie II. 1. 1) Aanm. en 3. 4) *er* ingeschoven.

Vóór de uitgangen *-lijk* en *-loos* wordt eene *e* ingelascht, behalve in de volgende gevallen: 1) na een' klinker; 2) na *l* en *r*, na *n*, voorafgegaan van een' open klinker of tweeklank; 3) na *g*, die scherp (als *ch*) wordt uitgesproken, en 4) na eene toonlooze lettergreep, als: *oolijk*, *vroolijk*, *leelijk*, *schielijk*, *gevoelloos*, *gevaarlijk*, *aanzienlijk*, *bijvoeglijk*, *werktuiglijk*, *heuglijk*, *ondraaglijk*, *ontzaglijk*, *ongezeglijk*, *wezenloos*, *openlijk*.

Aanm. Na *n*, voorafgegaan van een' gesloten klinker, na de onechte *f* en *s*, alsmede na den tweeklank *oei*, kan men de *e* als overgangsletter gebruiken of niet, behalve in de gevallen, waarin het gebruik der *e* verschil van beteekenis aan het woord geeft, als: *zinloos* (= zonder zin) en *zinne-loos* (= zonder verstand); b. v.: *mantlijk* of *mannelijk*, *zinnlijk* of *zinnelijk*, *sterflijk* of *sterfelijk*, *lieftlijk* of *liefelijk*, *dwaaslijk* of *dwaselijk*, *huislijk* of *huiselijk*, *moelrijk* of *moeielijk*, *verfoelijk* of *verfoelijk*. Na *ij* wordt de *e* altijd ingelascht, als: *vrijelijk*.

Tusschen de beide deelen van een samengesteld woord worden ook dikwerf letters voor de welluidendheid ingelascht, gelijk in § 29. 5. Aanm. reeds is opgemerkt.

2) De *paragöge* bestaat in het achteraanvoegen van eenen medeklinker tot versterking van den eindklank eens woords. Van dien aard is de *d* of *t* na de letters *l*, *n* en *r* in sommige woorden, als: *iemand*, *niemand*, *ten mijnent*, *ten hunnent* enz., in den uitgang *aard*, nl. in de woorden *veinzaard* en *grijnzaard*, de eenige zelfst. naamwoorden op *aard*, die van werkwoorden zijn afgeleid (vergel. § 27 A. I. Aanm. en de verbeteringen achter § 80); in *Spanjaard* (zie blz. 128, Aanm. 1); verder in *placht* (zie blz. 277. 4), alsmede in *gedrocht*, voor *gedrog*, van *driegen*; in *ooit* en *nooit* is de *t*, in *schoen* en *toen* (van *te doe*) de *n* paragogisch.

3) De *aphaerësis* of de weglating van letters aan het begin der woorden. Door deze figuur zijn o. a. ontstaan: *nevens* uit *in even*, *van* uit *af aan*, en schrijft men *er* voor *daar*, *der*, 's voor *des*, 'k voor *ik*, 't voor *het*.

4) De *apocöpe* bestaat in de afwerping van letters aan het einde der woorden. Dit is o. a. het geval met de *e* in den onvolm. verl. tijd der in § 69. 2. genoemde werkwoorden, als: *bracht* voor *brachte*; met den 1er pers. enkelv. van den teg. tijd

der aant. wijze: *ik zeg* voor *ik zegge* enz., dat echter ook nog voorkomt. De apocope is ook nog min of meer willekeurig in: *tob*, *web*, *krib*, *eb*, *eg*, *pad*, *ziel*, *hoop*, *rust*, *taal*, *spraak* en meer andere woorden, die vroeger op de toonlooze *e* uitgingen en deze nog wel hebben.

En is een geapocopeerde vorm van *ende*; hier is dus de geheele laatste lettergreep weggelaten. Dit is ook het geval met *lei*, *zei*, *kon*, *wou* en *zou* voor *leide*, *zeide*, *konde*, *woude* en *zoude* (§ 68. 3). Op gelijke wijze wordt de eindlettergreep *de* ook wel afgeworpen van *blijde*, *heide*, *gade*, *mede*, *moede*, *spade*, *stede*, terwijl volgens de regels der spelling de eenlettergrepige woorden op *e* en *o*: *meê*, *steê*, en *boô* dubbel worden geschreven. Overigens plaatst men op den slotklinker van eenlettergrepige geapocopeerde vormen wel het samentrekkingsteeken (˘), als: *he˘i*, *ga˘*, *me˘e*, *mo˘e*, *spa˘*, *ste˘e*.

5. De *syncöpe* bestaat in de uitlating van letters in het midden van een woord, en wel in de uitlating van medeklinkers tusschen twee klinkers of van klinkers tusschen twee medeklinkers, waardoor de samentrekking van twee lettergrepen wordt bewerkt, als: *kwalijk* voor *kwadelijk*, *vlier* voor *vlieder*, *roer* voor *roeder*, *blaar* voor *blader*, *slaan* voor *slagen*, *zien* voor *zegen*, *staan* voor *standen*, *aafsch* voor *avesch*, *hoofsch* voor *hovesch*, enz.

In bovenstaande woorden is de syncöpe tot vasten vorm geworden; ze is willekeurig o. a. in: *beên* voor *beden*, *Goôn* voor *Goden*, *leeg* voor *ledig*, *preeken* voor *prediken*, *veer* voor *veder*, *weer* voor *weder* enz., alsmede in de woorden, waarin eene toonlooze *e* of *i* wordt weggelaten, wanneer twee toonlooze lettergrepen op elkander volgen: *andren*, *andre*, *edle*, *heemlen*, *heilgen* enz.

Door syncöpe zijn ontstaan: *elf* en *twalf* (uit *eentif* en *twalfif*, zie blz. 142. 2). Aanm.), *welk* en *zulk* (uit *welyk* en *zoolyk*), *jeugd* (uit *jeunged*), *bracht*, *dacht*, *docht*, *wist*, *dorst* (zie § 69. 2), *balling* (uit *banling*), *elkander* en *malkander* (zie blz. 155. 4), *asem* en *wasem* (uit *aadsem* en *waadsem*), *best* (uit *betst*), *schielijk* (voor *schierlijk*) enz.

In *volgens*, *doorgaans*, *willens* en *wetens* is de *d* des tegenw. deelwoords gesyncöpeerd vóór de bijwoordelijke *s*.

Voor al bij oudere dichters vindt men voorbeelden van uitlating der *ng*: *Een slaef*, *die korteling in 't oorloogh wert gevaên* (Vondel); menigvuldiger vindt men de *d* uitgelaten, b. v. *beneên*, *viên*: *Een veldheer*, *die met hoon syne hopliên loont na'et*

stryen, *Syn eygen heyrkracht gaet de seeven stucken snyen* (Vondel).

7) Door *elisie* of uitlating van een' klinker aan het einde van het eerste deel eener afleiding of samenstelling zijn o. a. ontstaan: *gunnen* (uit *ge-unnen*), *glijden* (uit *ge-lijden*), *binnen*, *buiten*, *boven*, *bang* (uit *be-ang*), *erbarmen* (uit *er-be-armen*, d. i. medelijden betoonen), *tevens* (uit *te-even*), *telkens*, *thans*. Door *elisie* ontstonden nog: *hoovaardig* (uit *hoogvaardig*), *mevrouw* (uit *mijn vrouw*), *kermis* (uit *kerkmis*), en door samentrekking ten gevolge van *elisie*: *tegen* (uit *te jegen*), *ter* en *ten* (uit *te der* en *te den*), *toen* (uit *te doe* met paragogische *n*), *toch* (uit *te doch*).

Ook buiten samenstelling komt de *elisie* voor om de samenstooting van twee klinkers (hiatus) te vermijden: *aard' en hemel*, *vreugd' en leed*.

8) De *diaerësis* bestaat in de verdeeling van éene lettergreep tot twee. Dit heeft plaats, wanneer twee vloeibare letters als slotmedeklinkers voorkomen, als: *koorn*, *hoorn*, *paarl tot koren*, *horen*, *parel*. Bij de oudere dichters vindt men vele voorbeelden van diaeresis: *Vonken soely van die git*, *Gitjes met uw gouden pit*, *Bliksemt niet zoo fellik*, *Dat het hart, dat u aanbiddt*, *T'eenemaal verwellik* (Hooft); *Als nou dit vollickje te Vinckeven anquam* (Brederoô); *Symen nam de rooster, de buezem en de tang*, *En wurrepse* (wierp ze) *Ebbert en Krelis vuer de wangh* (Dezelfde); *Ellick snackt veel van deughd en ellick werriekt sonden* (Dezelfde); *Toen droop de wollefskudde, in 't velt rontom vergaert*, *Met hangende ooren af en ingetrocken staert* (Vondel); *Of zijn gladde melleckkoeien* (Poots *Akkerleven*).

9) De *metathësis* of letteromzetting bestaat in de versprinsing van de *r* ten opzichte van een vergezellenden klinker of medeklinker. Door deze figuur ontstond *druft* in *nooddruft* van *derven*, *vrucht* in *godsvrucht* uit het oude *vurchten* = vreezen, *wrocht* uit *worcken*, *slordig* uit *slodderig*. Men vergelijkje nog: *gort* en *grut*, *born* in *bornput* en *bron*, *dorpel* (uit *deurpaal*) en *drempel*, *dertien* en *dertig* met *drie*.

§ 80. OVER HET GEBRUIK DER HOOFDLETTERS.

De hoofdletters of kapitale letters, die door hare grootte en gedaante van de gewone letterteekens verschillen, staan aan het begin van een woord, om dit te kenmerken:

a. als het eerste eener reeks van woorden, die in een of ander opzicht als op zich zelf staande moeten beschouwd worden;

b. als een woord, dat tot eene bijzondere soort behoort.

Men schrijft derhalve met eene hoofdletter:

1) Het eerste woord van eenen volzin, van elken versregel en van eene aanhaling. Vergel. de voorbeelden onder § 15. B. 4. a. en § 17. 1.

Uitzondering maken de woorden, waarvan door aphaeresis de laatste letter is overgebleven, als: 'k, 't, 's. In dat geval wordt het volgende woord met eene kapitale letter geschreven:

'k Zag Liefde, als 't heiligst vuur, door alles uitgebreid

't Heelal vervullen met de ondenkbare zaligheid

Die ze uitstort.

Bilderdijk.

2) De eigennamen, als: *Jan, Vondel, Parijs, Overijsel, Nederland, de Alpen, de Russen, Hervormden, Katholieken, Israëlieten, het Christendom, Kerstmis, Allerheiligen, het Park, de Hoogstraat, Januari, Zondag* enz.

Opmerkingen. 1. Wanneer een eigenaam bestaat uit de vereeniging van twee of meer woorden, dan worden alle woorden, lidwoorden en voorzetsels uitgezonderd, met eene hoofdletter geschreven, als: *Zuid-Holland, Grieksch-Katholieken, Jan van der Veen, de Middellandsche Zee, de Kaap de Goede Hoop*. Uitzondering maken de familienamen van personen, wanneer zij niet van den voornaam worden voorafgegaan. Van zulke familienamen schrijft men namelijk ook het eerste woord, al is dit een lidwoord of voorzetsel, met eene hoofdletter, als: *De Witt, Van der Palm, Ten Kate* enz.; daarentegen: *Jan de Witt, Jan Hendrik van der Palm, Jan Jacob Lodewijk ten Kate* enz.

2. In geographische namen, die uit een' eigenaam en een bijv. naamwoord of bijwoord bestaan, worden beide deelen door een koppelteeken (-) verbonden, als: *Noord-Holland, Groot-Rusland, Oost-Friesland, Beneden-Egypte* enz.

3. De zelfst. naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, als toenames achter eigennamen gevoegd, worden ook met eene hoofdletter geschreven. Bestaan zulke toenames uit meer woorden, dan worden deze alle, met uitzondering van de lidwoorden en voorzetsels, met kapitale letters geschreven, als: *Richard Leeuwenhart, Karel de Grootte, Willem de Derde, Jan zonder Land, Godfried met de Bult, Frederik met de Gebeten Wang* enz.

3) De gemeene zelfstandige naamwoorden, die als eigennamen gebruikt worden. Dit is het geval met de op blz. 199 (onder 3. 4). Aanm.) bedoelde titel- en verwantschapsnamen, alsmede met de aldaar bedoelde kwalitatieve persoonsnamen, die met het bepalend lidwoord voorkomen, als: *de Koning is jarig; de Ministers hebben hun ontslag aangevraagd; de Commissaris des Konings heeft de gemeentebesturen* enz.; *de Burgemeester, de Commissaris van Politie* heeft enz. (vergel. 6) dezer §).

Aanm. In de voorbeelden van § 46. 3. 4). Aanm. zijn abusievelijk sommige dezer woorden niet met hoofdletters geschreven.

Ook de als zoodanig gebruikte bijvoeglijke woorden worden met kapitale letters geschreven: *de Boose, de vertaling der Zeventigen.*

De namen van gepersonifiëerde (d. i. als personen behandelde) zaken worden als eigennamen beschouwd en daarom met hoofdletters geschreven, als: *Heillooze Oorlog! pest der staten! — Terwijl de Vrijheid uit de wolken Met vreugd der Geuzen vrijheid ziet, Rijst Wanhoop uit des Afgronds kolken, En waart alom door 't Spaansch gebied (De Geuzen).*

De woorden, die het onderwerp eener rede, eener fabel enz. noemen; de titels van boeken, opschriften, de namen van schepen, herbergen, maatschappijen enz., dragen ook het karakter van eigennamen en worden daarom met hoofdletters geschreven, als: *Over de Insecten, De Waarheid en de Fabel; wij lezen „De Schepping” van Ten Kate; wij vertrokken met de Stad Sneek en keerden terug met de Goede Verwachting; de Levensverzekering Nederland; de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen; de Liedertafel Gruno* enz.

4) De bijv. naamwoorden, die van eigennamen zijn afgeleid, als: *Amsterdamsch, Nederlandsch, Hegelsche of Kantiaansche wijsbegeerte, de Engelsche taal* (ook: *het Engelsch, het Friessch* enz), *de Christelijke leer, Heidensche volken*, enz.

Opmerkingen. 1. De bijvoeglijke naamwoorden, afgeleid van door een koppelteeken vereenigde samengestelde geographische namen, worden zonder koppelteeken aaneengeschreven, als: *Noordhollandsch, Oostfriesch, Westindisch, Zuidamerikaansch* enz., zoo ook: *Kaapverdisch van Kaap Verd.* Vergel. blz. 335, 5). b.

2. Alleen de van eigennamen afgeleide bijv. naamwoorden, waarin de afleidingsuitgang de kracht heeft van den tweeden naamval en dus *afkomst* of *bezit* uitdrukt, worden met eene hoofdletter geschreven. In de beteekenis toch van zulke bijv. naamwoorden blijft het grondwoord zijn karakter als eigennaam handhaven, als: *Goddelijke eigenschappen*, d. i. van God; *Christelijke leer*, d. i. van een' Christen, der Christenen; *Hegelsche wijsbegeerte*, d. i. van Hegel, van hem afkomstig; *Oostindische eilanden*, d. i. van Oost-Indië, daartoe behoorende. Hebben die uitgangen eene andere beteekenis (vergel. § 27. II. 7) en 9)), dan verliest in de afleiding het grondwoord het karakter van eigennaam; dan ook gewoonlijk heeft zulk een bijv. naamwoord synoniemen, die van gemeene zelfst. naamwoorden zijn afgeleid, hetwelk niet het geval is, wanneer de uitgang *afkomst* of *bezit* beteekent, als: *goddelijk* met de beteekenis van *verheven, volmaakt in zijne soort, wat bovenmenscheijk, boven de krachten der natuur schijnt: de goddelijke Plato, hij is een goddelijke man, eene goddelijke schoonheid, een goddelijk werk, een goddelijk vuur straalde hem uit de oogen; christelijk* met de beteekenis van: *den Christen betamende: een christelijk leven leiden, christelijke deugden.* In het laatste geval kunnen deze adjectieven

ook het voorvoegsel *on* hebben: *ongoddelijk*, *onchristelijk*. Verder: *godde-loos*, met de beteekenis van *zeer snood*, *ongodsdienstig*. *Godonteerend*, *godgewijd*, *godgeleerd*, *godsdienstig* en andere dergelijke samengestelde bijvoeglijke naamwoorden worden niet met eene hoofdletter geschreven.

5) De namen van het Opperwezen, als: *God*, *de Almachtige*, *de Algoede*, *de Voorzienigheid*, *de Hemel* enz.; alsmede de benamingen van Christus, als: *Zalmaker*, *Zoon des menschen*.

De persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, welke op die namen terugwijzen, worden doorgaans ook met eene hoofdletter geschreven.

6) Benevens de zelfstandige naamwoorden ook de bijv. naamwoorden en voornaamwoorden, welke in titels voorkomen, als: *de Heer A.*, *Mijnheer B.*, *Mevrouw C.*, *Mijne Heeren*, *Weledelgestrenge Heer*, *Welseerwaarde Zeergeleerde Heer*, *Zijne Majesteit de Koning*, *Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken*, *de Commissaris des Konings*, *Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw*, *Lid van de Staten-Generaal* enz.

7) De namen van personen, die men in geschriften toespreekt, als: *Beste Vriend*, *Waarde Broeder*. In brieven worden ook de voornaamwoorden van den tweeden persoon met eene kapitale letter geschreven.

8) Woorden, welke door hunne bijzondere beteekenis eene opzettelijke onderscheiding behoeven, worden ook met hoofdletters geschreven, als: *de Kroon: het Ik*; *In 't Voorleden ligt het Heden*; *In het Nu, wat worden sal*; *Voor alles had ze Ja gezegd*, *Maar voor het trouwen Neen* enz.

9) Verkortingen van titels, van de namen van windstreken, van maatschappijen enz., als: *Z. M.*, *H. M.*, *Z. K. H.*, *H. K. H.*, *H. H. K. K. H. H.*, *M. H.*, *Mr.*, *Dr.*, *N. O.*, *Z. Z. W.*, *N. H. M.* (Nederl. Handelm.), *M. W. O.* (Militaire Willemsorde), enz.

§ 81. OVER DE PUNCTUATIE.

1. Door punctuatie of interpunctie verstaat men het gebruik van zekere aangenomen teekens, om de zinnen, hetzij volledige of onvolledige in de geschreven rede van elkander te scheiden, de onderlinge betrekking der zinnen zichtbaar voor te stellen en deels den leestoon te bepalen.

Deze teekens worden onderscheiden in: *schei-* en *zintekens*; de eerste zijn: het *punt*, het *komma*, het *komma-punt* en het

dubbel-punt; de laatste zijn: het *vraagteeken* en het *uitroepings-teeken*.

Aanm. De regelen voor de punctuatie stemmen niet slechts in de verschillende talen niet overeen, maar de schrijvers derzelfde taal en zelfs van een zelfde tijdperk wijken in het gebruik der teekens menigvuldig van elk-ander af. Zekere vrijheid in de punctuatie is ook wenschelijk, mits men door het weglaten of plaatsen van eenig teeken niet te kort doet aan het doel der punctuatie: het juist verstaan der geschreven rede te bevorderen.

2. Men plaatst een punt:

1) Aan het slot van elken eenvoudigen of samengestelden volzin, wanneer de gedachte als afgesloten wordt voorgesteld.

2) Na woorden, die als overgebleven deelen van zinnen zijn te beschouwen, als: opschriften van gedichten, korte inhoudsopgaven, korte opgaven van verdeeling enz.; b. v.: *De Schepping. Vierde Tafereel. De Beurtzang der Planeten. Inleiding.*

3. Het komma staat:

A. In den eenvoudigen zin.

1) Voor en na eene aanspreking.

Voorbeelden. Schoon zijt ge, o Hollands Zetelstad, Verruklijk om te aanschouwen! (Beeloo). Elsjen, lief Elsjen, wat is er gebeurd, Dat ge u zoo vroeg uit de vedertjens scheurt (Ten Kate). Dáár, zat van 't zoet, en week van 't streelen, Daar sluimren ze in hun lust-prieelen Voor nietsdoen in en slavernij. Zoo niet, mijn Vaderland, uw zonen (Bogaers).

Na aansprekingen staat ook menigvuldig een uitroepings-teeken.

2) Vóór en na eene bijstelling. Zie de voorbeelden op blz. 24, onder 2. c.

3) Tusschen twee of meer nevenschikte of gelijkgeordende zinsdeelen. Gewoonlijk worden in dat geval de beide laatste zinsdeelen door een der voegwoorden *en*, *of*, *noch* verbonden, en dan blijft het komma weg. Zie de voorbeelden op blz. 48.

Aanm. Worden nadrukshalve de genoemde voegwoorden herhaald, dan plaatst men doorgaans vóór het tweede en ieder volgende *noch* een komma; doorgaans niet aldus vóór *en* en *of*.

Wanneer *of*, *of* — *of* zinsdeelen van tegenovergestelden inhoud verbindt (zie blz. 53. 3) en derhalve synoniem is met *hetzij* — *of*, dan scheidt men beide door *of* verbonden zinsdeelen door het komma: *wij willen óf alles, óf niets hebben.*

B. In den samengestelden zin.

1) Het komma staat tusschen eng verbonden gelijkgeordende of nevenschikte zinnen, wanneer de verbonden zinnen van geringen omvang zijn, en wel:

a. Zonder voegwoord.

Voorbeelden. Kom eens hier, mijn lieve Jongen! Kom eens aan mijn knieën staan, Staak een wijl dat dartel spelen, Wees aandachtig, hoor mij aan. — Natuur brengt bosschen voort en stroomen, De Kunst voert ons door vliet en woud.

b. Met de aaneenschakelende voegwoorden of als zoodanig gebruikte bijwoorden. Vergelijk de voorbeelden in § 13.

Opmerking. Het komma is onvoldoende als scheiteeken, wanneer in genoemd geval de verbonden zinnen van eenigen omvang en in zich zelve samengesteld, en daardoor hunne deelen reeds door komma's gescheiden zijn, als: *Natuur brengt bosschen voort en stroomen, De Kunst voert ons door vliet en woud; Natuur geeft groeikracht aan de boomen, De Kunst maakt masten van hun hout; Natuur sluit d'erts in 't berggevaarte, De Kunst dringt stout door de aardkorst heen; Natuur vormt steenen, groot van zwaarte, De Kunst bouwt steden van den steen.* Het is ook onvoldoende, wanneer het zinsverband, om de een of ander reden niet zeer nauw is. Dit is vooreerst minder nauw bij de tegenstellende en oorzakelijke zinsverbinding, dan bij de aaneenschakelende; ten andere, gelijk in de Aanm. 2 op blz. 54 en 55 is opgemerkt, wanneer de verbindingswoorden bijwoorden zijn; in dat geval toch wordt meestal een komma-punt, soms ook een punt als scheiteeken gevorderd. Wordt echter het zinsverband versterkt door het voegwoord *en*, dan bezigt men altijd een komma.

De verbindingswoorden die uit correlatieve deelen bestaan, als: *niet alleen, niet slechts of niet enkel — maar ook; zoowel — als ook; noch — noch; deels — deels; nu eens — dan eens; soms — soms; of — of; hetzij — hetzij; hetzij — of* vormen noodwendig een eng zinsverband en vorderen daarom tusschen de samengestelde deelen het komma, wanneer die deelen van niet al te grooten omvang zijn. Dit is ook het geval met *en, of en noch*, meestal ook met *ja, zelfs, ja zelfs*.

2) De leden van den samengetrokken zin worden in den regel door een komma gescheiden, zie de voorbeelden van § 14. Evenwel zet men geen komma, wanneer beide zinnen een gemeenschappelijk onderwerp hebben en door *en* zijn verbonden, als: *hij nam zijnen vijand gevangen en sloot hem in den kerker.*

Opmerking. In de samengetrokken zinnen blijft doorgaans het komma-punt bij de tegenstellende en oorzakelijke zinsverbinding tusschen de samengetrokken zinnen weg, wanneer het gemeenschappelijk zinsdeel slechts hulpwerkwoord is; zie de drie laatste voorbeelden van blz. 56, onder c. In dat geval wordt namelijk door de zinssamentrekking het zinsverband weinig verzwakt.

3) Bij de onderschikkende zinsverbinding wordt de afhankelijke zin door een komma, van den hoofdzin gescheiden, wanneer hij voor- of nazin is; als tusschenzin staat hij tusschen twee komma's. Zie de voorbeelden in § 15.

Opmerking. De verkorte afhankelijke zinnen worden op gelijke wijze door komma's van hunne hoofdzinnen gescheiden. Het gebruik nogtans is

weifelend ten opzichte van het komma vóór bijwoordelijke zinnen, waarin het gezegde door eene onbepaalde wijze met *te* of *om te* wordt vervangen; zie de voorbeelden op blz. 82 en 83, onder c.

4. Het *komma-punt* houdt het midden tusschen het komma en het punt. Van het komma verschilt het hierin, dat het 1) staat na zinnen van grooteren omvang; 2) tusschen zinnen, waarvan het zinsverband minder nauw is, dan bij het komma. Van het punt daarin, dat het, ofschoon de gedachte van den voorafgaanden zin als volledig moet beschouwd worden, aanduidt, dat de volgende gedachte met den voorgaanden in nauwer verband staat, dan het punt aanwijst. Daarom dan ook staat het tusschen hoofdzinnen, die wel bij elkaar behooren, maar die men niet als één geheel wil voordragen, opdat in weerwil der samenstelling iedere gedachte als eene afzonderlijke zal worden opgevat, en dit is met name het geval bij de tegenstellende en oorzakelijke zinsverbinding.

Opmerkingen. 1. Waar het zinsverband niet door voegwoorden of als zoodanig gebruikte bijwoorden wordt aangewezen, kan doorgaans het komma-punt door een punt worden vervangen, en in twijfelachtige gevallen verdient het gebruik van het punt de voorkeur.

2. In lange perioden wordt het komma-punt (door velen ook het dubbel-punt) gebruikt, om de leden van elkaar te scheiden; zie de voorbeelden in § 18.

5. Het *dubbel-punt* staat:

1) Na zinnen, die eene aanhaling (een' zin der rechte rede, zie blz. 67. 4) inleiden, als: *Zij poosde en voegde er bij: „Waarheden zou ik vlugten? — ik, een magtelooze vrouw?”* (Beets).

Opmerking. Wanneer de woorden, die eene aanhaling aankondigen, nl. het werkwoord der waarneming of mededeeling met zijn onderwerp, tusschen de deelen der aanhaling zijn ingeschoven of volgen, dan worden ze daarvan door komma's gescheiden; zie de voorbeelden op blz. 67, onder 4. a.

2) Vóór zinnen of zinsleden, welke dienen ter opheldering of verklaring van hetgeen voorafgaat, en daarom ook na de inleidende woorden vóór eene opsomming.

Voorbeelden. Het meisje roept en wringt vergeefs: Hij draagt haar mede in zee (Bellamy). En vrienden? — mijne ouders bezaten die nooit: Hun reispad was enkel met doornen bestrooid (Vrouwe Bild.). Wat deert het u, bevoorregt Zuyen? U mint Natuur zoo trouw als teer: Voor 't vlokkig kleed der kille dagen Strooit ze op uw velden, op uw hagen Een sneeuw van zilvren bloesems neer (Bogaers). Gallië! tuig het, ja, tuig wat dit volk was: 't Deed uw verwatenen Lodewijk deinzen (Spandaw). Voortvarend, rusteloos, stout en vurig was alles, wat hij in het openbaar deed of sprak, geschikt om geestdrift te ontvlammen: geestdrift die, gelijk een electricke

schok, zich mededeelde tot aan de uiterste grenzen der lijn, die met hem in aanraking was (V. d. Palm). Rembrandt van Rhijn zou hem op den voorgrond hebben gebracht, dewijl enz. — wij mogen het eerst later doen: want de voorzitter Reynst heeft in een bundel bescheiden nog het stuk niet ter hand, dat den oude betreft (Potgieter). Gebreken bij de stemleiding, of bij de spraak in 't algemeen, zijn: onduidelijkheid, eentoonigheid, temerigheid, te groote radheid, schreeuwerigheid, gemaaktheid en soortgelijke (Lulofs). Noord-Holland heeft de volgende steden: Amsterdam, Haarlem enz. Er zijn vele steden in Noord-Holland, als: (of b. v.): Amsterdam enz.

6. De zintekens, of het vraag- en uitroepingsteeken, staan aan het slot van volledige of onvolledige vragende en wenschende zinnen (vergel. § § 3, 4 en 5).

Alleen na rechtstreeksche vragen staat het vraagteeken; niet na indirecte vragen (zie § 15. 3). Volgt op den vragenden zin nog een afhankelijke zin, dan staat het vraagteeken achter dezen: *Hebt gij hem gezien, toen hij hier was?*

Wanneer meer vragende zinnen een samengestelden zin vormen, dan komt het vraagteeken aan het slot van dezen, terwijl de nevenschikte zinnen door het komma-punt worden gescheiden: *Zou het zwaard verteren; zou de pest woeden; zou de booswicht zich in purper kleeden, en de ongeveinsde Godsvrucht in kluis of kerker tranen storten?* (Borger).

Het uitroepingsteeken staat in 't algemeen na zinnen, die eene gemoedsbeweging te kennen geven, als: begeerte, verbazing, bewondering, vreugde, smart enz.

Voorbeelden. Driewerf zaalge kinderdood: Och, of ik ze had ontvangen! (Ten Kate). — Dit is uw schepping, God der Goën! Wat is zij schoon! (Dezelfde). — Triomf de vreugde stijge in top: Hijsch, Holland, vlag en wimpels op, En doe den jubeltoon nu dav'ren langs uw strand! (Spandaw). — »Maria!» ving hij aan, »hoe plechtig en verheven is de avond! O, de zucht naar hooger, beter leven Ontwaakt bij dit tafreel met onweerstaanbare kracht! Zie de avond daalt alreede, en zegt ons, dat de nacht Welhaast onze aarde met zijn sluijer zal bedekken!» (De Bull).

Achter de tusschenwerpsels als gevoelsuitdrukkingen staat een uitroepingsteeken; in uitroepende zinnen ook wel een komma. Na *o* en *ach* staat soms geen teeken, wanneer zij met het volgende woord eenen uitroep vormen. Na den zogenaaenden vocativus plaatst men een uitroepingsteeken, wanneer hij als uitroep, maar een komma, wanneer hij als aanspreking voorkomt (zie 3. A. 1) dezer §).

Opmerking. Waar zintekens geplaatst worden, daar blijven de schei-

teekens, die er buiten de zintekens staan moesten, achterwege. Dan alleen, wanneer zij een punt vervangen, wordt het volgende woord met eene hoofdletter geschreven.

7. De rust, die de scheiteekens, alsmede de zintekens als hunne plaatsvervangers aanduiden, verhoudt zich aldus: komma: komma-punt: dubbel-punt: punt = $\frac{1}{4}$: $\frac{2}{4}$: $\frac{3}{4}$: 1.

8. Behalve de scheid- en zintekens komen in de geschreven rede nog onderscheiden hulpteekens voor, waarvan hier de voornaamste volgen.

1) De *haakjes* of *parenthèsis* (tusschenstellingsteeken) (). Zie over het gebruik van dit teeken § 17. 3. 2).

2) Het *aanhalingsteeken* („ ”), geeft te kennen, dat de woorden, die tusschen dit teeken geplaatst zijn, door een ander gesproken of uit een geschrift aangehaald zijn. Het komt ook voor: bij de aangehaalde zinnen der rechte rede (zie § 15. B. 4.); wanneer men wil aanduiden, dat eene uitdrukking van een ander is overgenomen: *De kleine HANNAH had ook reeds hare aanmerkingen op de aanwezigen, en was bijzonder geestig op het punt eener bejaarde dame, die zij vond „dat er dol uitzag, met die bayadère van gitten”* (Càm. Obscura).

3) Het *aandachtsteeken* (—) dient om eene pauze of rust aan te wijzen, met het doel om de aandacht voor het volgende te spannen. Het staat:

a) Na een punt, vraagteeken of uitroepingsteeken, om aan te duiden, dat eene grooter gedachtenreeks gesloten is.

b) Voor en na tusschenzinnen, die men bijzonder wil laten uitkomen.

c) In het midden van eenen zin, om het volgende des te meer te doen uitkomen; b. v.: *diep getroffen, trekt hij zijne beurs en geeft den man — een' cent.*

Het komt ook voor ter aanwijzing der afgebroken rede, alsmede tot afscheiding van puntsgewijze opgaven; b. v.: *Nieuws van den dag. — Aankondigingen. — Allerlei.* In dit laatste geval is het geen *aandachtsteeken* meer, maar *scheidingsteeken*; dit is ook het geval wanneer het voorkomt bij de scheiding der woorden van twee samensprekende personen; b. v. — „*Waar is de knaap?*” *Men zag hem niet.* „*t Is dwaasheid, schuchter wicht! Wie kent den tocht, wie wist er van?*” — „*Neen, Reynout! maar mijn vogel dan? Hij zegelt mij 't bericht.*” — (Hofdijk).

4) Het *beletselteeken* (.) duidt aan, dat een zin plotseling is afgebroken; zie § 17. 3. 5).

5) Het *koppel-* of *verbindingsteeken* (-) komt voor in samenstellingen en wel in de volgende gevallen :

a. In samengestelde zelfst. naamwoorden, waarin het eerste lid of beide leden aardrijkskundige eigennamen of daarvan afgeleide bijv. naamwoorden zijn : *Manilla-sigaren*, *Portorico-tabak*, *Java-koffie*, *Berlijnsch-blauw*, *Noord-Amerika*; zie verder blz. 327, Opm. 2.

b. In samenstellingen, bestaande uit twee bijv. naamwoorden afgeleid van aardrijkskundige eigennamen : *Engelsch-Fransch*, *Indo-Germaansch*; vergel. blz. 328, Opm. 1.

c. In titels, bestaande uit twee bastaardwoorden of uit een Nederl. woord en een bastaardwoord, die beide op zich zelve ook titels zijn, of waarvan het laatste als bijv. naamwoord het eerste bepaalt (vergel. blz. 23. c), als : *advocaat-notaris*, *minister-resident*, *luitenant-kolonel*, *raad-pensionaris*, *Staten-Generaal*, *procureur-generaal*, *grootmeester-nationaal* enz.

d. In samenstellingen, waarin het eerste lid een bepalend woord is (bijv. naamwoord, lidwoord, voornaamwoord of telwoord), dat alleen betrekking heeft op het eerste gedeelte eener samenstelling, en niet op dit woord in zijn geheel, als : *bolvormige-driehoeksmeting*, *oude-mannenhuis*, *ijzeren-spoorweg*, *Sint-Nikolaasdag* of *St.-Nikolaasdag*, *'s-Hertogenbosch*, *'s-Gravenhage*, *de Vier-Heerenlanden* enz.

6) Het *uitlatingsteeken* of *apostrophe* (') dient, om aan te duiden, dat men door de een of andere grammatische figuur eene letter of eenige letters heeft weggelaten.

7) Het *deelteeken* (·) staat boven den tweeden van twee klinkers, die te zamen kunnen uitgesproken worden, om aan te duiden, dat ze afzonderlijk moeten uitgesproken worden.

8) Het *samentrekkingsteeken* (^) duidt aan, dat door uitlating van de *d* tusschen twee klinkers twee lettergrepen tot eene lettergreep zijn samengetrokken; zie blz. 325, 5. Waar de samentrekking gemakkelijk is te herkennen, is het samentrekkingsteeken overbodig.

9) Het *klemtoonteeken*, (˘) voor gesloten en (´) voor open klinkers, wordt geplaatst boven den klinker van de lettergreep, waarop de klemtoon moet vallen (vergel. § 70. 5).

10) De *renvooiteekens* verwijzen den lezer naar aantekeningen buiten den tekst, b. v. aan den voet der bladzijde of aan het einde des hoofdstuks. Zij hebben verschillende gedaante (* † ** ††); ook bedient men zich van cijfers.

VERBETERINGEN.

Op blz. 15, regel 26 v. b. staat: 4 lees 5.

» » 17, » 4 v. o. lees achter *bestaan*: en de andere werkwoorden, die het bestaan van zelfstandigheden of werkingen uitdrukken; zie blz. 246, 3. 1).

Op blz. 18, regel 8 v. o. staat: § 19, lees: § 17.

» » 27, » 12 v. b. » : horlogie, lees: horloge.

» » 32, » 13 v. b. » : § 61, lees: § 63. 6.

» » 41, » 12 v. o. » : glans, lees: glans.

» » 69, » 19 v. b. » : k, lees: ik.

» » 73, » 14 v. b. » : 4), lees: 5).

» » » 12 v. o. » : 5), lees: 6).

» » 76, » 15 v. o. » : *niets*, lees: *mits*.

» » 80, » 6 v. o. » : 1, lees: 1).

» » 106, » 14 v. b. » : door *zoo*, lees: door *hoe*, *zoo*.

» » 125, » 7 v. b. » bij de Spelling, lees: onder § 79.

» » 126, » 11 v. b. » : *veinsaard*, lees: *veinzaard*, *grijnzaard*.

» » 141, » 9 v. o. » : *enig*, lees: *eenig*.

Vergelijk bij de Aanm. op blz. 199 en 200 de Aanm. van § 80. 3).

Lees op blz. 304, regel 11 v. b. *twisk* voor *twist*.

INHOUD.

INLEIDING. 1.

bladz.

Voorstelling of aanschouwing 1 en 2. Begrippen 3—7. Gedachte enz. Gedachte en oordeel 8. Besluiten 9. Concrete en abstracte begrippen 10 en 11. Juistheid van ons denken 12. De spraak; spreken; schrijven, taal, woordentaal 13. Moedertaal, dialecten. De taal, eene afspiegeling van het wezen des volks en de maatstaf zijner beschaving 14. Verschillende eigenschappen der talen, en onderscheiding der volkstalen in levende en doode, weeke en krachtige, arme en rijke, beschaafde en onbeschaafde 15 en 16. Spraakleer en hare verdeeling 17. Kort overzicht van de Geschiedenis der Nederlandsche taal 18.

EERSTE AFDEELING.

DE LEER VAN DEN ZIN.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 1. De zin en zijne soorten 12.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE DENKVORM DER ZINNEN.

§ 2. Over den oordeelenden zin 13.
§ 3. Over den vragenden zin 14.
§ 4. Over den wenschenden zin 15.
§ 5. Over den gebiedenden zin 16.

DERDE HOOFDSTUK.

§ 6. Over den beknopten eenvoudigen zin 17.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE UITGEBREIDE EENVOUDIGE ZIN.

§ 7. Over de uitbreidingen of bepalingen in 't algemeen. 20.

§ 8. Over de attributieve of bijvoeglijke bepalingen	21.
A. <i>De attributieve bijvoegl. naamwoorden.</i>	
B. <i>Attributieve zelfstandige naamwoorden, die met het bepaalde woord in denzelfden naamval staan.</i>	
C. <i>De tweede naamval als bijvoeglijke bepaling.</i>	
D. <i>Een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel.</i>	
E. <i>Bijwoorden.</i>	
§ 9. Over de objecten of voorwerpen	28.
A. <i>Voorwerp in den vierden naamval, accusatief.</i>	
B. <i>Voorwerp in den derden naamval.</i>	
C. <i>Voorwerp in den tweeden naamval.</i>	
D. <i>Voorwerp met een voorzetsel.</i>	
§ 10. Over de bijwoordelijke bepalingen	40.
§ 11. Over de onderlinge betrekking der deelen van den zin	45.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE SAMENGESTELDE ZIN.

§ 12. De zinsverbinding	49.
§ 13. De nevenschikkende zinsverbinding	50.
§ 14. De samentrekking van nevenschikte zinnen	55.
§ 15. De onderschikkende zinsverbinding	58.
A. <i>Attributieve zinnen.</i>	
B. <i>Onderwerps- en voorwerpszinnen.</i>	
C. <i>Gezegdeszinnen.</i>	
D. <i>Bijwoordelijke zinnen.</i>	
§ 16. De verkorte afhankelijke zinnen	78.
§ 17. De onregelmatige zinnen	84.
§ 18. De periode	89.
§ 19. Voorbeeld van zinsontleding en opgaven ter zinsontleding.	92.
§ 20. Overzicht van de onderscheiding der zinnen.	99.
§ 21. Aard en verdeling der woordschikking	100.
§ 22. De regelmatige woordschikking	103.
§ 23. De omgezette woordschikking	106.
§ 24. Eenige opmerkingen, betreffende de woordschikking	110.

TWEEDE AFDEELING.

DE LEER VAN HET WOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 25. Over het woord in 't algemeen en de onderscheiding der woorden in soorten.	112.
--	------

INHOUD.

	bladz.
§ 26. Afleiding door klankverwisseling	121.
§ 27. Afleiding door achtervoegsels	123.
I. <i>De afleiding van zelfstandige naamwoorden.</i>	
II. <i>Vorming van bijvoeglijke naamwoorden.</i>	
III. <i>Vorming van telwoorden.</i>	
IV. <i>Vorming van werkwoorden.</i>	
V. <i>Vorming van bijwoorden.</i>	
§ 28. Afleiding door voorvoegsels	145.
§ 29. Samenstelling	151.
§ 30. Woorden van vreemden oorsprong. Verouderde woorden. Gewestelijke woorden. Ontaalkundig gevormde woorden .	159.
§ 31. Over de beteekenis der woorden	162.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

§ 32. Aard en verdeeling der zelfstandige naamwoorden. .	166.
§ 33. Het geslacht der zelfstandige naamwoorden. Regels voor de geslachten	169.
§ 34. Gemeenslachtige zelfstandige naamwoorden	175.
§ 35. Zelfslachtige zelfstandige naamwoorden	177.
§ 36. Geslacht der samengestelde zelfstandige naamwoorden .	177.
§ 37. Gelijkgeschreven woorden van verschillend geslacht .	178.
§ 38. Getalvormen der zelfstandige naamwoorden	179.
§ 39. Zelfstandige naamwoorden, die in beide getallen gebruikt worden	182.
§ 40. Zelfstandige naamwoorden zonder meervoud of zonder enkelvoud	183.
§ 41. Vorming van het meervoud	184.
I. <i>Regels voor eenlettergrepige woorden.</i>	
II. <i>Regels voor de meerlettergrepige woorden.</i>	
§ 42. De naamvallen	191.
§ 43. Gebruik van het zelfstandig naamwoord	193.

DERDE HOOFDSTUK.

HET LIDWOORD.

§ 44. Aard en onderscheiding van het lidwoord	194.
§ 45. Verbuiging van het lidwoord	197.
§ 46. Gebruik van het lidwoord	198.

VIERDE HOOFDSTUK.

HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

§ 47. Aard en soortverdeeling der bijvoeglijke naamwoorden .	202.
--	------

INHOUD.

	blad.
§ 48. Verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord	203.
§ 49. De trappen van vergelijking	207.

VIJFDE HOOFDSTUK.

HET TELWOORD.

§ 50. Aard en soortverdeling van het telwoord	210.
§ 51. De hoofdtelwoorden	211.
§ 52. De rangschikkende telwoorden	215.
§ 53. De onbepaalde telwoorden	216.
§ 54. De verhoudingsgetallen	219.

ZESDE HOOFDSTUK.

HET VOORNAAMWOORD.

§ 55. Aard en soortverdeling der voornaamwoorden	220.
§ 56. De persoonlijke voornaamwoorden	221.
§ 57. De bezittelijke voornaamwoorden	226.
§ 58. De aanwijzende voornaamwoorden	229.
§ 59. De bepalingaanduidende voornaamwoorden	231.
§ 60. De betrekkelijke voornaamwoorden	234.
§ 61. De vragende voornaamwoorden	239.
§ 62. De onbepaalde voornaamwoorden	242.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

HET WERKWOORD.

§ 63. Aard en soortverdeling der werkwoorden	245.
§ 64. De wijzen der werkwoorden	255.
A. <i>De onbepaalde wijze.</i>	
B. <i>De aantoonende wijze.</i>	
C. <i>De voorwaardelijke wijze.</i>	
D. <i>De gebiedende wijze.</i>	
E. <i>De aanvoegende wijze.</i>	
§ 65. De tijden der werkwoorden	263.
§ 66. De vervoeging der werkwoorden	269.
§ 67. Sterke vervoeging	275.
§ 68. De zwakke of gelijkvloeiende vervoeging	281.
§ 69. De onregelmatige werkwoorden	282.
§ 70. Over de scheidbare en onscheidbare samenstelling der werkwoorden	287.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

HET BIJWOORD.

§ 71. Aard en soortverdeling der bijwoorden	292.
---	------

INHOUD.

bladz.

§ 72. Over het ontstaan en de beteekenis van sommige bijwoorden	297.
--	------

NEGENDE HOOFDSTUK.

HET VOORZETSSEL.

§ 73. Aard en ontstaan der voorzetsels	301.
§ 74. Beteekenis der voorzetsels in afhankelijke bepalingen .	305.
§ 75. Beteekenis der voorzetsels in onafhankelijke bepalingen.	307.
1. <i>Voorzetsels met plaatsbepalende beteekenis.</i>	
2. <i>Voorzetsels met tijdbepalende beteekenis.</i>	
3. <i>Voorzetsels in bepalingen van wijze.</i>	
4. <i>Voorzetsels met oorzakelijke beteekenis.</i>	

TIENDE HOOFDSTUK.

HET VOEGWOORD.

§ 76. Aard en soortverdeeling der voegwoorden	316.
§ 77. Over het ontstaan en de beteekenis van sommige voegwoorden	318.

ELFDE HOOFDSTUK.

HET TUSSCHENWERPSEL.

§ 78. Aard en verdeeling der tusschenwerpsels	
---	--

TWAALFDE HOOFDSTUK. 321.

§ 79. De grammatische figuren	322.
---	------

DEERTIENDE HOOFDSTUK.

§ 80. Het gebruik der hoofdletters.	326.
---	------

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

§ 81. De punctuatie	329.
-------------------------------	------

